

MENGELWERK

HEDENDAAGSCHE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

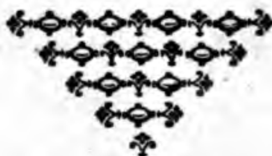
BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen betrekkelyk.

Vyfde Deels, Tweede Stuk.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,

By A. VAN DER KROE,

en

By YNTEMA EN TIEBOEL.

MDCCLXXVI.

BODLEIANA BIBLIOTHECA

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER GODS ZEDELYKE EIGENSCHAPPEN, DOOR MR. GRAY.

„ DE volgende uitmuntende Bedenkingen over GODS Zedelyke Eigenschappen, geschreeven tegen de vermetele „ stelling van Lord BOLINGBROKE, die allen Godsdienst on„ dermynt, *dat wy geene gepaste of evenmaatige denkbeelden* „ *hebben van* GODS *Goedheid en Regtvaardigheid, gelyk wy* „ *die bezitten van zyne Wysheid en Magt*, zyn wy verschul„ digd aan den geestigen Dichter Mr. GRAY, die dezelve, „ kort voor zynen dood, opstelde."

Ik wil Lord BOLINGBROKE toestaan, dat GODS Zedelyke, zo wel als Natuurlyke, Eigenschappen door ons alleen van agteren kunnen gekend worden; en dat dit de eenige weezenlyke kundigheid is, welke wy van die beiden kunnen verkrygen. Ik wil, desgelyks, erkennen, dat het misschien eene niets beduidende onderscheiding is welke men gewoon is tusschen die Eigenschappen te maaken; dewyl zyne Zedelyke Eigenschappen even zeer tot zyne Natuur en Weezen behooren als die wy Natuurlyk noemen; de rede van deeze onderscheiding is duidelyk hier in gelegen: Zyne Eeuwigheid, Oneindigheid, Alweetenheid en Almagt verbinden HEM, als ik zo mag spreeken, niet aan ons zyne Schepzelen. —— Wy aanbidden HEM, niet om dat Hy altoos overal bestondt en altoos zal bestaan; maar om dat hy ons, door het betoon zyner Goedheid, het bestaan gaf en nog onderhoudt. —— Wy aanbidden HEM, niet om dat Hy alle dingen weet en kan doen; maar om dat hy ons in staat stelde om te weeten en te doen, wat strekt om ons gelukkig te maaken. 't Is, derhalven, zyne Goedheid die wy aanbidden, en niet zyne Grootheid of Magt; en, indien wy alleen geschaapen zyn om onze rol, in zeker stelzel, te speelen, zonder eenig uitzigt op ons eigen byzonder geluk, kunnen wy hem niet langer dienen, als onzen Algoeden Vader. Daar is dan geen zin in die spreekwyze: het denkbeeld van zyne Kwaadaartigheid (ik beef terwyl ik dit schryf,) moet dan volgen. Ons blyft, in dit geval, niets over, behalven vrees, en deeze doet ons geen nut:

want waar toe kan dezelve ſtrekken dan om ons tot wanhoop te vervoeren, en het jammerlyk verlangen na vernietiging in te boezemen?

Indien, overzulks, Regtvaardigheid en Goedheid in GOD niet van dezelfde natuur zyn als in onze denkbeelden, hegten wy geene meening aan de uitdrukkingen, wanneer wy zeggen, dat GOD noodzaaklyk Regtvaardig en Goed is; en, om dezelfde reden, mag het even goed gezegd worden, dat wy niet weeten wat wy meenen, wanneer wy, volgens Dr. CLARKE, ſtellen, dat GOD noodzaaklyk een Wys en Verſtandig Weezen is (*). —— Wat kan, dan Lord BOLINGBROKE meenen, wanneer hy zegt, alles toont de Wysheid van GOD: en 'er nogthans byvoegt, maar alles toont niet, op dezelfde wyze, de Goedheid van GOD, overeenkomſtig met onze denkbeelden. Door Wysheid moet hy alleen verſtaan, dat GOD de beste middels kent en gebruikt tot zeker einde, onverſchillig wat dit einde ook moge weezen. Dit, in de daad, is een bewys van Kennis en Verſtand; doch het maakt op zich zelve geene Wysheid uit: dit woord behelst in zich de aanwending van de geſchiktſte middelen tot de beste en gunstrykſte einden. Wie zal het anderzins waare wysheid heeten? Zelf onder ons Menſchen wordt het, zonder zulks, voor geene Wysheid gehouden.

Alle de Eigenſchappen, derhalven, die zyn Lordſchap toeſchynen blykbaar te weezen in de geſteltenis der dingen, zyn GODS Eenheid, Oneindigheid, Eeuwigheid en Verſtand: geen deezer, durf ik vrylyk zeggen, kan het Menschdom meer onder de verpligting brengen tot Dankbaarheid en Aanbidding, dan of Hy, en alle de Weezens rondsom hem, gelyk zommigen vermetel genoeg hebben durven denken, voortgebragt waren, door de werking van eene eeuwige ſtoffe in het oneindig ruim: want wat betekent het Verſtand te voegen by deeze andere Natuurlyke Eigenſchappen, zo dat Verſtand alles niet inrigtte, niet alleen ten beste van het geheel, maar ten beste van elk weezen op zichzelven, 't geen dat geheel uitmaakt.

Het is, derhalven, geene Godloosheid, maar recht het tegendeel, te beweeren, dat 's Menſchen Regtvaardigheid en de andere Deugden, die, te recht beſchouwd, niet anders zyn dan onderſcheide toepasſingen van Menſchlyke Goedheid, eenige

(*) CLARKE *Verhand. over Gods Beſtaan en Eigenſchappen*, I. Deel, bl. 73.

ge gelykvormigheid hebben met de Zedelyke Eigenschappen van het OPPERWEEZEN. 't Is alleen door middel van deeze overeenkomst, dat wy die in Hem ontdekken; of dezelve gevolgen in zyne werken. 't Is door het zelfde middel alleen; dat wy die Natuurlyke Eigenschappen bevatten, welke zyn Lordschap erkent dat betoogbaar zyn. Hoe kunnen wy eenig denkbeeld van GODS Eenheid vormen, dan uit die Eenheid, van welke wy zelve bewustheid hebben? Hoe van zyn Bestaan, dan uit onze eigene bewustheid van bestaan? Hoe van zyne Magt, dan uit die magt, welke wy in onszelven ondervinden? Egter dagt noch Lord BOLINGBROKE, noch iemand, die ooit zyn verstand op deeze onderwerpen vestigde, dagt immer, dat deeze onze denkbeelden weezenlyke en volkomene afbeeldingen waren van die Eigenschappen in GOD. — Als zy zeggen GOD weet het, meenen zy niet dat Hy denkbeelden, door zinnelyke gewaarwording verkreegen, met elkander vergelykt, en daar uit besluiten trekt. Als zy zeggen GOD doet iets, meenen zy niet dat dát geschiedde door aanstooting, of zo als de Ziel werkt op een gezintuigd lichaam. Als zy zeggen GOD is Almagtig en Eeuwig; waar op zyn dan hunne denkbeelden gegrond dan op onze eigene bepaalde bevattingen van Uitgestrektheid en Duuring, buiten de perken van (bepaalde) Ruimte en Tyd uitgebreid? Daar is, derhalven eene gelykvormigheid, eene overeenkomst, (hoe onvolmaakt en verre ook,) tusschen de Eigenschappen der GODHEID en onze bevattingen daar van, of wy kunnen 'er geene begrippen altoos van hebben. Lord BOLINGBROKE staat toe, dat wy van de Aarde, die wy kennen, moeten redekavelen tot den Hemel, dien wy niet kennen; doch hoe kunnen wy dat doen, dan door eene gelykheid en overeenkomst, die zich tusschen beiden opdoet?

Te vergeefsch poogt, derhalven, zyne Lordschap te spotten met de schoone en ernstige alleenspraak van Mr. WOOLLASTON: „ Moet ik dan myn laatst vaarwel zeggen aan deeze dreeyen, wanneer ik deeze oogleden sluit; zullen die „ gindsche blauwe gewesten en dit gansche tooneel rondsom „ my verdonkerd worden en verdwynen? Moet ik dan alleen „ dienen om mest te verschaffen, om vermengd te worden „ met de assche van deeze dieren en planten, of met den „ drek onder myne voeten? Ben ik zo verre daar boven verheven geweest in myn leeven alleen om 'er in myn dood gelyk mede te weezen?" (*). Geen Hoofd dat denkt, geen

(*) WOOLASTON *Religion of Nature delineated.*

geen Hart, 't welk de minste aandoenlykheid bezit, of het heeft dezelfde aanmerking gemaakt, of het moet niet alleen de schoonheid, maar ook de waarheid daar van gevoelen, als hy dezelve uit den mond van een' ander hoort! —— Welk een antwoord nu zal Lord BOLINGBROKE geeven op deeze vraagen, hem niet alleen door WOOLASTON, maar door 't geheele Menschdom, gedaan? Hy zal u zeggen, dat wy, (dat zyn, de Dieren, de Planten, de Steenen en andere Stofklompen,) alle begreepen zyn in één onmeetelyk ontwerp, dat wy alle aangemerkt moeten worden als Persoonaadien van een Spel, die elk hunne byzondere Characters hebben, dat wy niet voor ons zelven, maar tot bedryf, gemaakt zyn. Dat het dwaas, vermetel, godloos en ontheiligend is te murmureeren tegen den Almagtigen Maaker van dit Spel, wanneer wy ons onvermydelyk ongelukkig bevinden. Wy moeten, in tegendeel, onze hoofden nederleggen op het zagte hoofdkussen der onderwerpinge, op den onbeweeglyken rotssteen der gerustheid; verzekerd, dat, indien onze onheilen tot een zeer geweldige hoogte opklimmen, 'er onmiddelyk een einde gemaakt zal worden aan ons elendig bestaan, en dat wy vermengd zullen worden met den drek onder onze voeten, een lot 't welk alle Dieren overkomt: en hy, wie zich daar over beklaagt, schynt door zyn reden zo verre niet verheeven te zyn boven de Dieren in zyn leeven, of hy verdient in zyn' dood daar mede vermengd te worden. —— Zodanig is de jammerhartige troost die de Wysbegeerte zyner Lordschap ons geeft, en zoodanig de hoope, waar op zyne gerustheid steunt (*).

(*) De Leezer, die begeerig is de stelling van BOLINGBROKE in 't breede na te zien, kan dezelve vinden in het IV Deel van zyn *Philosophical Works*, *Sect.* 40 & 41. Zyn smaadlyke beschimping van den Heer WOOLASTON komt ons voor in de 50 *Sect.* van dat zelfde Deel.

LOSSE GEDAGTEN OVER EENIGE ONDERWERPEN.

Door Mr. GRAY.

DE Mensch is een Schepzel alleen in de Zamenleeving in staat om zyne Ziel te beschaaven; en dan noch alleen in eene Zamenleeving, waar hy geen slaaf is om zich de noodzaaklykheden des leevens te bezorgen.

Gebrek is de moeder der laagere Kunsten: Rust baart de verheevener Kunsten, als Welspreekenheid, Staat-, Zede-, Dicht-, Beeldhouw-, Schilder- en Bouwkunde; volmaakingen van de eerstgemelde.

De Lugtstreek beweegt zommige Volken tot Bespiegeling en Vermaak; andere tot het doorstaan van Moeilykheid, Arbeid, en den Oorlog; doch niet in diervoege, dat de eerstgenoemden tot Moedbetooning en Tugt, of de laatstgenoemden tot Beschaafdheid en Werken van Vernuft, onbekwaam gemaakt worden.

Het is het eigenlyk werk der Opvoedinge en van het Staatsbestuur met elkander veréénigd, om de gebreken, die uit de lugtsgesteltenisse en landaart ontstaan, te verbeteren.

Het voornaam oogmerk der Opvoedinge moet strekken om de Menschen, in de Noordlyke Lugtstreeken, te doen denken, en, in de Zuidlyke Gewesten, te doen werken.

De onderscheide vorderingen der Opvoedinge mogen vergeleeken worden by eens Kunstenaars werken in Marmer: het is iets anders het Marmer uit de groeve te haalen, iets anders het in vierkante stukken te vormen: het vereischt nieuwen arbeid daar aan glans en luister by te zetten; de schoonste plekken en aderen te doen uitkomen, en nog meer moet 'er gedaan worden, zal men 'er een staatlyken kolom, of een naar 't leeven gelykend beeld, van vervaardigen.

Voor een Man, die onder een vry en gelukkig Staatsbestuur gebooren is, heeft het Vaderland altoos iets dierbaars. Hy *mint*, gelyk COWLEY zegt,

Hy mint zyn oud en erfelyk geboomt.

Terwyl de Onderdaan van eenen Dwingeland geen Vaderland heeft, hy is daarom baatzoekend en laaghartig; hy heeft geen Gézin, geene Naakomelingschap, geene begeerte na Lof, of bezit hy deeze laatstgemelde, hy zal dezelve niet op een voegelyk voorwerp vestigen.

Een Volk, 't welk Vaderlandliefde ontbreekt, verwaarloost de Opvoeding, lacht met de begeerte na Lof, spot met Verstand en Deugd, en moet noodwendig slegt bestuurd worden.

De Koophandel verandert te eenemaal het Lot en den Aart der Volken, door het mededeelen van Kunsten en Kundigheden, door den omloop des Gelds, en door het invoeren van de Stoffe tot weelde. In den aanvang wordt de Ziel verwyderd en beschaafd; en vervolgens die, zo wel als 't Lichaam, bedorven.

De invallen der oorlogzugtige Noordsche Volken, op de verwyfde Zuidelyker Bewoonders van den Aardkloot, schynen (ondanks al den schrik, verwoesting en onkunde, welke zy mede bragten,) een noodzaaklyk kwaad geweest te zyn, om den geest des Menschdoms, verzwakt en verdoofd door de Kunsten des Koophandels, te doen bekomen, de oorspronglyke vryheid en gelykheid weder te schenken, en magt te geeven om gevaar te tarten en moeilykheden door te staan: zo brengt een Staartstar, hoe verschriklyk in 't aanzien, als dezelve door ons Stelzel heen gaat, aan de Zon een' voorraad van warmte en licht mede, en vogtigheid aan de Lugt.

De Leer van EPICURUS is altoos der Maatschappye schadelyk geweest. Dezelve kwam ter baane toen *Griekenland* ten ondergang begon te hellen, en heeft mogelyk den val van 't zelve ook dien van *Rome* verhaast. Deeze Leer wordt thans in *Frankryk* en *Engeland* voortgezet, en schynt beiden met dat zelfde lot te dreigen.

Een voornaam kenteken van de Ondeugenheid der tegenwoordige Eeuwe is het veragten van een goeden Naam.

Veelvuldig zyn de nuttigheden van een goeden Naam voor eene edelmoedige Ziel. Deeze breidt ons bestaan en voorbeeld uit tot volgende Eeuwen: doet de Deugd volduuren en vermenigvuldigen, die anders zo kortstondig zou weezen als ons broos bestaan; en voorkomt de overheersching der Ondeugd in een geslacht nog meer bedorven dan ons eigen. Het is onmogelyk de natuurlyke begeerte, welke wy bezitten, om gedagt te worden, te onder te brengen: misdaadige Eerzugt en Gierigheid, de zelfzoekendste aller Driften, niet uitgezonderd, zouden wenschen een' Naam naa te laaten.

MIDDEL VOOR DE KOUDE IN DE HANDEN (*).

Door den Heer J. H. RUMPEL, *Med. & Chir. Doct. te Grave.*

ONder zoo veele middelen, welke, of uit vreemde Landen, of geheime papieren van groote Huizen, voorkoomen,

(*) Dit Stukje is ons in den gepasseerden Winter te laat ter hand gekomen, om 'er toen gebruik van te maaken.

men, heb ik nog geene gevonden, welke een algemeene goedkeuring wegdraagen; zonder hier omtrent, ook wegens de schadelykheid der Zalven en Oliën, in veele gevallen, uit te weiden, kan ik het volgende, op reden en bevinding steunende, aanbeveelen.

Neemt een Citroen, schelt ze aan één kant een weinig af, tot aan het sappige; strykt deeze, eenige maalen op een dag, over de handen en armen, welke door de koude dik en gezwollen zyn; laat het zagt indroogen: de Citroen tot aan de schel haar sap verlooren hebbende, snydt nog een weinig de schel af, en doet als vooren, tot de Citroen ten einde is. Deeze middelen, eenige dagen gebruikt, zullen de klooven en dikte verdwynen. Die geenen, welke wat kleinzeerig zyn, kunnen over de klooven en gaten het volgende smeeren: neemt het sap van een Citroen, doet 'er al kloppende, in een Kommetje, met een Veder, by, 10 à 12 druppels Zoete-Amandel olie, die heel vers is; dezelve, tusschen elken druppel, braaf onder een kloppende.

Veelen, ja de meesten zyn, dit middel gebruikt hebbende, de volgende Jaaren geheel vry geweest.

UITTREKZEL VAN EEN BRIEV VAN DEN HEER MESSIER, *Lid van de Koninglyke Academie der Wetenschappen*, WEGENS ENE BUITENGEWONE KOUDE, WAARGENOMEN IN HET VOGESISCH GEBERGTE, *den* 27 *November* 1774. *aan den Schryver van het Journal de Physique.*

(*Esprit des Journeaux.* Tome II. 1775.)

VErgunt my, myn Heeren, dat ik de eer hebbe van UE. verslag te doen van ene buitengewone Koude, dewelke te *Senones*, Hoofdstad van het Graafschap *Salm*, in het *Vogesisch* Gebergte, den 27 November 1774, door den Abt DE CHALIGNY, oud Hoogleeraar in de Wiskunde te *Metz*, waargenomen is.

De Waarnemingen wierden gedaan op twee Thermometers, waar van de een met Kwik en de ander met Wyngeest (*Esprit du Vin*) gevuld was. Ik had te *Parys* deze twee Werktuigen, drie maanden geleden, laten vervaardigen, en ik was zelf getuige van derzelver graadverdeling, naar de Schaal van

den Heer DE REAUMUR; de een en de ander gingen eenparig en naauwkeurig.

Na deze voorbereidingen meldt de Heer MESSIER, ons ene reeks van weerkundige Waarnemingen, van den 22 tot den 30 November. — Wy zullen hier de merkwaardigfte uitkomst geeven. — Uit de Lyst dezer Waarnemingen blykt; „ dat „ de grootfte Koude is geweest den 27 November, om acht „ uuren des morgens, by ene heldere lucht; zynde de wind „ Noord-Oost. Dat de Thermometers waren gevallen op „ 15¼ graad onder het Vriespunt, (volgens den Heer FAH- „ RENHEIT omtrent 4° onder O of 36° onder het Vriespunt.) „ De grond was met een voet Sneeuw bedekt. Deze Koude „ evenaarde die, welke te *Parys* in 't jaar 1709 waargenomen „ is". — Op denzelfden 27 November, zegt de Heer MESSIER verder, en op het zelfde uur, nam ik op myn Obfervatorium te *Parys* waar, dat de graad van Koude op den Thermometer was gedaald tot 7 graden (of 16.) De lucht was, gelyk te *Senones*, helder, en de wind mede Noord-Oost; de Barometer ftond op 28 d. O¼; drie dagen te voren was 'er Sneeuw, ter dikte van 15 Lynen gevallen, die den 27 nog lag.

Men ziet hier uit, dat, op denzelfden dag, en in gelyke omftandigheden, te *Senones* en te *Parys*, de Koude te *Senones* 9 graden (of 20°.) fterker geweest is; terwyl *Senones* en *Parys* onder denzelfden graad van breedte liggen; zynde *Senones* gelegen op 48° 23. 45 Seconden.

Senones is 18 Minuten 37 Seconden ten Oosten van *Parys*; de gelegenheid is op een grond, welke omringd is van Bergen; zynde te *Senones* 12 a 1500 Voeten boven de oppervlakte verheven. Het meerengedeelte der glooijingen van deze Bergen, naar de zyde van *Senones*, is onvruchtbaar, en de toppen zyn bedekt met Pynbomen; voorts laat een heuvel den Noord-Oosten Wind vry genoeg door, om zig te *Senones* te doen gevoelen. — Niemand te *Senones*, noch in het omliggende Land, geheugt zodanig ene nypende en vroegtydige Koude te hebben uitgeftaan, als die van den 27 November laatstleden.

Indien de 27 November van het laatst voorleden Jaar een byzonder tydmerk is geweest, door de onmatige Koude die men gevoeld heeft; de 6 Augustus van het zelfde Jaar was even zo aanmerkelyk, door een tegenovergefteld Verfchynzel. — Volgens de Waarnemingen gedaan te *Marfeille*, in de Voorftad der Hervormde Augustynen, door den Heer PISTON, met twee Thermometers met Kwik gevuld, zamengefteld, vol-

volgens de beginzelen van dien Heer, en geplaatst naar het Noorden in de vrye lucht, zonder aanmerklyke terugkaatzing der Zonne, moet de Hitte van 29¼ graad (of 98¼), in 't jaar 1738 te Lions ondervonden, niet meer een byzonder tydmerk uitmaken. Men zal liever in de plaatse hier van stellen, die Hitte, welke men gevoeld heeft te *Marseille*, den 6 Augustus ten twee uren Nademiddag: ten welken tyde de Thermometers gerezen waren tot 30⅝ graad (of 100¾); in welken stand zy zig, gedurende een half uur, gehouden hebben.

Tot dus ver de Waarnemingen van gemelde Heren; ik geef ze, zo als ik dezelven in het opgemelde Werk gevonden heb. —— Ik heb de graden, volgens den Heer FAHRENHEIT, 'er bygevoegd.

G. H. E.

BERIGT EENER REIZE NA DE YSBERGEN IN HET HERTOGDOM SAVOYE.

Door den Heer BOURRIT.

I. DE BERG BREVEN.

DE Berg *Breven*, aan den voet met eenige weinige Dennenboomen en Kreupelhout bezet, is geheel kaal op den top. Wy waren vyf en één half uur bezig met denzelven te beklimmen, langs eenen moeilyken weg over de brokken, die, van tyd tot tyd, aan de zyden nedervallen. Eenige deezer brokken waren ruwe ongeschikte steenklompen, andere plat met scherpe kanten. Geen gebaand spoor loopt na de hoogte. Om op een der toppen te komen, zyn 'er drie openingen in de rots gehouwen, deeze bykans rechtstandig zynde, konden wy bezwaarlyk gelooven, dat dit de doortocht was; doch onze Leidsman ons verzekerende, dat Mr. DE SAUSSURE, te deezer plaatze den Berg vóór ons beklommen hadt, greepen wy weder moed. Door dien de weg overal bedekt was, met ronde harde steentjes, die ons van onder den voet glipten, moesten wy 'er zeer opletten, om ons, ten meesten voordeele, te bedienen van de spleeten en klooven in de rots, om het beklommene te houden, en onze voeten te plaatzen; dit gaf ons een allermoeilykste arbeid; het zweet liep ons by 't aangezigt neder; op het oogenblik dat wy ons veilig rekenden, ons verbeeldende de vaste rots beklommen te hebben, vonden wy ons

zomtyds op den kant bedroogen, die in onze handen afbrak; of de steen, waar op wy onzen voet zetten, ontglipte ons, en wy gleeden agter uit, met den afgemortelden brok; doch deeze toevallen, die slegte gevolgen zouden gehad kunnen hebben, strekten veel eer om ons aan te moedigen dan af te schrikken, en werden, ten laatsten, eene stoffe van vermaak, boven al wanneer wy dagten, dat onze Geleider twee honderd voeten beneden ons de wagt, en zich gereed hieldt om ons te ontvangen, indien wy zo verre mogten te rugge daalen. Dit gebeurde niet, en wy bereikten behouden den top des Bergs.

Naa het te boven komen deezer moeilykheden, ontvingen wy, voor dezelve, overvloedige vergoeding. Welke schoonheden omringden ons! De lugt was boven op den berg helder en zuiver; terwyl dezelve, in de valei daar beneden, een geheel ander vertoon maakte; deeze zagen wy bedekt met dikke wolken, door de zon verguld en met groote snelheid na alle kanten heen beweegende; en naar maate de Zon sterker doorscheen, konden wy de wolken zien scheiden, die, door de openingen tusschen de bergen, zich een' weg baanden.

Verschafte ons de vlakte een zo aangenaam en zonderling vertoon, de hoogte gaf, op haare beurt, eenige voor ons volstrekt nieuwe aandoeningen. Wy hadden het heerlyk gezigt van een keten Bergen, alle even ongenaakbaar en met ys bedekt; en bovenal van den Berg *Blanc*, wiens top het hoogste wolkgewest scheen te bereiken, en 'er zelfs door heen te steeken. De keten Bergen op welke deeze Berg als een Reus nederziet, is zamengesteld uit een hoop Rotzen, die in spitze punten uitloopen, de *Naalden* genoemd, gelyk de Tenten in een Legerplaats geschikt: derzelver zyden schynen ligter en lugtiger, door 't cieraad van verscheide holten in de rots zelve, als mede door veelvuldige streeken Ys en Sneeuw, die, zonder de algemeene gedaante, of het staatlyk voorkomen, te veranderen, 'er eene schilderagtige en bevallige verscheidenheid aan byzet. Dieper ziet het oog, met verrukking, de schotzen Ys en de Ysbergen, zich bykans tot in de vlakte uitstrekkende; terwyl dit een' door kunst opgecierden tuin vertoont, verfraaid door de mengeling eener verscheidenheid van kleuren. Een schilderagtig gezigt, tegen deeze Keten overgesteld, werd gevormd door ontelbaare Bergen, tot den afstand van bykans vyftig Engelsche Mylen, tusschen welker toppen door, wy eene schinstering hadden van de verscheide vlakten, die zy omringen.

Op den Berg, die ons dit overheerlyk gezigt opleverde, hadt Mr. DE SAUSSURE, thans twee maanden geleden, ondervinding

eener Proeve in een der aanmerklykste verschynzelen der Natuure. Dewyl de lugt begon te betrekken, en een Onweer te dreigen, zo als hy op den top was, bekroop hem de nieuwsgierigheid, om 'er de uitwerking van te zien: en hier na behoefde hy niet lang te wagten; hy vondt zich welhaast natuurlyk geëlectriseerd; doch gevaar dugtende, als hy zag dat de blixem op hem afkwam, ontweek hy 't zelve.

Wat ons betreft, zonder eenige vreeze voor de gevolgen eens zo verschriklyken verschynzels, hoorden wy een lang aanhoudend rommelend geraas, gelyk aan dat des donders; de stilte van de plaats, waar wy ons bevonden, maakte dit te ontzaglyker. De brokken Sneeuw, van de toppen der Bergen afgescheiden, en in de laagte nederrollende; groote stukken Rots, die dezelve volgden en andere in 't vallen mede namen; gansche blokken Ys, wel hard gevroozen, van de hoogste kruinen nederploffende; of Sneeuw door den wind in de lugt opgenomen en omgevoerd, en stroomen van gesmolten Sneeuwwater, waren te gader de voornaamste oorzaaken van 't geraas, dat ons in de ooren klonk; schoon wy op denzelfden tyd de uitwerkzels zagen eens donderslags, op de hoogte waar wy ons bevonden, die tot de oppervlakte was doorgedrongen, en de keisteenen hadt weggenomen.

Volgens de gemeenste berekening, bevonden wy ons bykans twaalf honderd Vademen, boven de oppervlakte des Meirs van *Geneve*. Deeze verbaazende Hoogte, en ongetwyfeld de nabyheid van het Ys, 't welk ons van alle kanten, op één na, omringde, deedt ons een scherpe Koude gevoelen. Het was nu twee uuren naa den middag, en onze Thermometer tekende alleen een vierde van een Graad boven O. Wy waren, niet te min, zeer wel in onzen schik, en namen ons middagmaal, 't welk, naa een zo vermoeienis verwekkenden tocht, en in eene zo zuivere lugt, wonder wel smaakte.

Met hartzeer zagen wy het tydstip naderen, waar op wy dit verrukkend toneel moesten verlaaten. Wy zagen, voor 't laatst, met een afscheidneemend oog, deeze heerlyke voorwerpen, met welke te aanschouwen wy ons niet konden verzadigen. Wy keeken elkander aan zonder een woord te spreeken, onze oogen konden alleen verklaaren wat wy gezien hadden, en vertelden wat 'er in onze harten omging: deeze waren aangedaan en ontroerd.

Wy hadden nu veel meer kommers in het af dan in het opklimmen; verleegen, waggelende en beevende, op elken stap, stondt de vrees en 't gevaar ons voor oogen geschilderd. Wy kwamen, egter, met eenig uitglippen 'er af: doch het duurde

vier

vier uuren eer wy beneden waren; schoon wy een gedeelte van den weg eer liepen dan afklommen. 't Was avond toen wy te *Prieure* kwamen; de goede Lieden dier plaatze waren reeds eenigen tyd ongerust geweest, met angst na ons uitziende, en gereed te onswaards te komen, om ons te helpen; dugtende dat ons eenig kwaad was overgekomen.

II. DE YS-VALEI VAN MONTANVERD.

Een zee, geschokt door een storm, en tot Ys gestold door een schielyk opkomende strenge Vorst, verbeeldt vry goed het vertoon der *Ys-valei van Montanverd:* de golven, verhard door opéénvolgende Winters, eenige van eene vuile andere van een helder witte kleur, zyn verdeeld door schuinsche spleeten, die zich doorschynend blauw vertoonen. De wateren ruischen, onder het loopen, langs deeze spleeten, die zeer diep zyn, en by welke steeds nieuwe komen: het teken van derzelver opening is een luid kraakend geraas; en waarschynlyk veroorzaakt door het wegsmelten van eenige deelen aan den grond der Ysvlakte, het kraaken der oppervlakte. Deeze Valei wordt gevormd door hooge Bergen, die in spitzen of Naalden uitloopen, en alle onderscheide naamen voeren: deeze heet *l'Aiguille du Dru*, een ander *l'Aiguille de Goute*, een derde *l'Moine* en een vierde *l'Geant enz.* Eenige deezer Naalden hebben de gedaante van Obelisken; doch de *Dru*, die ze alle in hoogte overtreft, is eene allerschoonste Pyramide.

Aan het einde deezer Valei is een halfrond, gevormd door zeer hooge Bergen, die 't zelve sluiten; op welker top zich, als 't ware, eene galery vertoont, vercierd met verscheide standbeelden, in zekere orde geschaard. Hier wordt het Kristal doorgaans gevonden, omzet met groenagtige aarde, of mosch; het heeft de gedaante niet van een dobbelsteen als in *America*, maar van een zes-of zevenkantigen kolom, en loopt altoos spits uit.

'Er zyn rotzen, die, zomwylen van deeze Naalden afbreekende, naa verscheide botzen op 't Ys nedervallen. Wy zagen eene losbreeking van Sneeuw, door een windvlaag terstond in een wolk veranderd: desgelyks storten van deeze bergen verscheide waterstroomen, die zomtyds kleine watervallen vormen, niet onaangenaam voor 't oog. Wy klommen vervolgens op 't Ys neder.

De aarde, op den kant van deeze Valei, is wit en vermorsselbaar als kalk, zy noemen dezelve *Slangesteen.* Het is verbaazend op deeze plaats alleen, de hoogte van het Ys te zien:

de-

de golven gelyken kleine bergen, op elkander gehoopt; eenige zyn van veertig tot vyftig voeten hoog. In den beginne viel het zeer bezwaarlyk daar over heen te gaan, doch naar maate wy verder in deeze *Ys-valei* kwamen, namen deeze Ys-golven af, en werden effener. Wy vonden hier de beenderen van een Wilde Geit, door eene ſneeuwſtorting, ongetwyfeld, hier verongelukt. Het Ys ſchynt, van jaar tot jaar, toe te neemen; en oude Lieden van *Chamouni* verzekerden ons, dat het eertyds mogelyk was, van het einde deezer Valei, zelf tot *Aoste*, te gaan, 't geen de opéénſtapeling van Ys thans onmogelyk maakt.

III. DE YS-VLAKTE VAN PELERIN.

De *Ys-vlakten* zyn beddingen van Ys, meer of min dik, in 't afhangen tusſchen de bergen. Deeze beddingen, van tyd tot tyd toeneemende, krygen eene groote uitgeſtrektheid en dikte: die, op welke wy ons tegenwoordig bevonden, is bynaa achttien honderd voeten van den top tot beneden, en omtrent vyf en veertig honderd voeten breed. Wy liepen dezelve over. Ze is, op veele plaatzen, met verſcheide ſcheuren en ſpleeten, waar van men den grond niet kan ontdekken: doch, op een nauwkeurig beſchouwen van dezelve kan 't nieuwe Ys zeer gemaklyk van het oude worden onderſcheiden. Het nieuwe is wit, en meest al niet boven de zes voeten dik; het oude daar onder is blauwagtig. Voorzigtig moet men weezen in het wandelen op dit Ys, en met den ſtok ſtooten eer men den voet nederzet, en dit, als 't kan zyn, op de bultige plaatzen doen, die door de bolrondheid doorgaans ſterker bevonden worden. Deeze voorzorg is desgelyks noodzaaklyk om dat de ſpleeten zomtyds met versch gevalle Sneeuw bedekt zyn; doch 't geen alle voorzorge verydelt is het gevaar van het openbarſten van nieuwe ſpleeten, welke, nu en dan, zonder eenig waarſchuwend teken, ontſtaan. —— Wy gingen al verder deeze Ys-vlakte op, wanneer eensſlags, een rollend geraas, gelyk aan den donder, onder onze voeten, ons, met verhaasten tred, denzelfden weg, dien wy gekomen waren, deedt te rug vlieden. Maar, indien wy reden hadden om te vreezen voor 't geen beneden ons mogt gebeuren, 't geen wy boven onze hoofden zagen bragt ons geenzins tot bedaaren. Agter de *Naalden* hoorden wy een ſchor geluid, een herhaald ſcherp gekraak, en verſcheide brokken rots, op geen grooten afſtand van ons, nederſtortende, ſtrekten ten blyke van 't gevaar in 't welke wy ons bevonden. In

on-

onzen spoedigen te ruggang vonden wy een dood Kapelletje, en zagen eenige Marmotten gereed om in hunne holen te kruipen. Twee *Chamouniers* vertoonden zich vervolgens, doch weeken, op ons aannaderen, als met ongewillige schreeden, na de hoogte der bergen. Wy namen denzelfden weg, vry hoog opklimmende en twyfelden niet of wy zouden, in korten tyd, aan den voet der *Naalden* zyn, dewyl de Berg *Blanc* niet verre af scheen. Welk eene misgissing! Wy bereikten denzelven, met de daad; doch niet dan naa eene moeilyke en verdrietige wandeling van één uur.

IV. DE NAALDEN.

Het gezigt der *Naalden* aan den voet was waarlyk verrukkelyk. Maar wanneer wy in aanmerking namen, dat van derzelver toppen de Vlakten ten Zuiden, ten Noorden en ten Oosten te zien waren, hoe kwellend was dan het denkbeeld van derzelver onbeklimbaarheid! Welk een geweldige begeerte om 'er boven op te komen, ontstondt hier uit. Ik voelde my kragtig opgewekt, en die toppen met brandend verlangen beziende, dagt ik dat het mogelyk was dezelve te beklimmen. Door deeze hoop voortgedreeven, overklom ik, met een vast bepaald besluit, alle de rotzen, die my in den weg voorkwamen, klauterende over stukken en brokken. In 't einde bereikte ik den rand van de spits aan den Berg *Blanc* grenzende.

De hoogte nu door my beklommen leverde een zeer vermaaklyk gezigt op; dan het verschilde weinig van 't geen wy op den Berg *Breven* gezien hadden. Ik was verre van vergenoegd. Ik wenschte over dat groote afschutzelfheen te komen, 't welk my het gezigt na 't Zuiden beletten. Hier op myn yver verdubbelende, klom ik, op nieuw, met veel vermoeienis, van rots op rots, en met de voorzigtigheid van een Rups op een steekelige plant, ging ik langs die cieraad geevende wendingen en klooven, welke aan deeze groote lichaamen al die ligtheid byzette, van den Berg *Breven* met zo veel verwondering beschouwd, tot dat ik, verbaasd over de vreeslyke hoogte op welke ik myzelve beschouwde, en nog meer over 't geen my nog te beklimmen stondt, op 't laatst besloot, het uiterste myner kragten te beproeven.

Dan ik vond myne moeite ryklyk beloond, door het verrukkend gezigt 't welk myne oogen ontmoetten: hooger dan de Berg *Breven* zag ik Noord - en Westwaards over dien Berg: digt by my, en als aan myne voeten, lagen de Valeien van

Cha-

Chamouni, van *St. Michbel*, van *Serve* en van *Sallenche*; verder op onderscheidde ik de Vakte, die de twee *Saleves* van elkander afzondert, en aanschouwde met een aangedaaner oog dan my mogelyk is uit te drukken, de vaderlyke Vlakten in welke *Geneve* ligt, het schoone Meir, en met één woord de geheele uitgestrektheid van den Berg *Jura* tot het Kasteel van *Ecluse*. Aan myne rechterhand waren de Vlakten van *Paye de Vallais*, de helft van welke ik alleen kon ontdekken, en die verbaazende keten van *Alpen*; welke, een kromme lyn beschryvende, besllooten worden te *Fouche*, en by den den Berg *St. Gothard*.

De zuiverheid en helderheid der lugt, vry van alle nevels en dampen der Vlakten, stelde my in staat om alle deeze voorwerpen met zulk eene nauwkeurigheid en juistheid te beschouwen dat ik dagt ze gemaklyk te kunnen tekenen; doch ik verloor myzelven welhaast door deeze eigenste omstandigheid: zulk een aantal van voorwerpen was te groot om te zamen en onder één oogpunt gebragt te worden; niets behieldt den behoorlyken afstand.

Ik had myne Reisgenooten aan den voet der *Naalden* gelaaten, en ik kon het kleine Meir zien, aan welks oever wy afgesprooken waren te zullen rusten: het was my onmogelyk hen te onderkennen; doch ik kon den snaphaanschoot, het afgesprooken teken, hooren.

Met veel ongerustheids en moeite ging ik na beneden. De steenen, de brokken rots, rolden onder myne voeten weg, en ik durfde my zelfs niet betrouwen op eenige zeer groote stukken, die nergens aan vast scheenen. Ik kwam, nogthans, behouden beneden, en vervoegde my by myne Reisgenooten. Op een aangenaame bank van mosch gezeten, namen wy onzen maaltyd aan den oever des Meirs, welks water van eene buitengemeene koude is, en, voor 't grootste gedeelte, bedekt wordt door de overhangende *Naalden*. Een deezer trok inzonderheid onze aandagt; dezelve stak boven andere uit, door het schitterend blinken van het doorschynend Ys, 't welk zeer veel toebragt om dit voorwerp, in zichzelven zeer heerlyk, te sterker in 't oog te doen loopen.

Van hier zouden wy, volgens ons gemaakte plan, na *Montanvert* gaan. Het was twee uuren eer wy op reis togen: wy moesten de geheele Keten der *Naalden* langs trekken over gebrooken rotzen, de weg was zeer slegt, en noit vonden wy ons meer bedroogen in het gissen der afstanden; 't geen ons niet langer dan een halve Myl scheen, was altoos tweemaal zo ver, en de uitsteekende deelen van deeze Keten, wier-

pun-

punten over elkander heen ſtaken, bragten ons ſteeds van 't ſpoor. Het ſcheen dat wy de punt, die kort voor ons lag, bereikt hebbende, aan 't einde van onzen weg zouden weezen: en wanneer wy, door deeze hoope aangemoedigd, onze ſchreeden derwaards verhaast hadden, ontmoetten wy een nieuw uitſtek, op denzelfden afſtand, als het even bereikte, en hieldt ons op, in onze vermoeienden tocht. De gezigten, ondertusſchen, waren altoos ſchoon, heerlyk en verrukkend. Wy hadden het genoegen om boven ons een beek geſmolten Sneeuw van een rots te zien vloeijen; achttien honderd voeten beneden ons was de ſtreek der hooge Dennenboomen, en twaalf honderd voeten laager die der Lorkenboomen, wy bevonden ons in het Gewest der Marmotten en Wilde Geiten.

V. DE VALEI VAN MONTANVERD.

Wy zagen een uitgeſtrekte vlakte van Ys, geheel effen. Op deeze rees een Berg te eenemaal van Ys, met trappen tot den top toe, die de throon eener Godheid ſcheen. Het hadt, daarenboven, de gedaante van een grooten waterval, by uitſtek ſchoon; en de Zon, die 'er op ſcheen, gaf aan 't geheel een ſchitterenden wederglans, en vertoonde zich, als een ſpiegel, welke de lichtſtraalen, op eene verbaazenden afſtand, verſpreidt. De mengeling van licht en ſchaduw was volmaakt, en, om de fraaiheid van dit gezigt te voltooijen, was dit ſpiegelagtig Meir omringd met verſchillend gekleurde bergen, en verleevendigd door een vernis van het helderst Ys. Alle deeze voorwerpen, zamengenomen, leverden een aangenaam gezigt op van de ſchitterendſte vertooningen, te ſterker afſteekende door de donkerder kleur van een nabygelegen Berg, die van den top tot den voet allengskens in donkerheid toenam: deeze werd weder afgewisſeld door beeken van Sneeuwwater, wier kronkelende ſtroomen, door de daar op ſchynende Zon, het afſtraalden. Met één woord; dit gansch betooverend gezigt eindigde in rotzen van Kristal, en andere van verſchillende zeer ryke en volle kleuren. Nieuwe ſchoonheden verlustigden ons by aanhoudenheid, daar wy in verrukking opgetoogen ſtonden, door een aantal zo heerlyke en grootſche voorwerpen.

De Valei aan onze rechterhand was vercierd door verbaazende Ysbergen, die tot eene onmeetbaare hoogte, tusſchen de bergen opſchietende, hunne kleuren vermengden met de wolken, die zy ſcheenen te bereiken. De trapswyze opgang

van een derzelven; deedt ons denken dat het beklimmen mogelyk was; zodanig was de inneemende aart deezer voorwerpen, dat zy alle andere denkbeelden scheenen uit te wisschen. Wy waren niet langer meester van onszelven, en het was bykans onmogelyk de aandrift onzer genegenheden te stuiten. Zodanig een bestaan zou ons nieuwe tooneelen van nog grooter uitgestrektheid openen. Wy stelden ons voor, dat, wanneer wy een gezigt agter de Naalden verkreegen, op zulk een hoogte, boven welke noit sterveling opklom, de Berg *Blanc* zich niet alleen aan ons onder eene nieuwe gedaante zou vertoonen, maar dat wy, verder Zuidwaards ziende, eene schildery van geheel *Italie* voor ons zouden hebben; even als in een donkeren kamer. Deeze verwildering der verbeeldingskragt zette ons aan om te denken, dat dit beklimmen mogelyk was: en wy bevonden ons in 't vol genot onzer mymeringe, wanneer een schriklyk geraas van die zelfde Ysbergen komende, een einde maakte aan onzen vermaaklyken droom, en alles, op eenmaal, deedt verdwynen. De rede schreef ons onmiddelyk voor, dat, wanneer zulk een schilderagtig denkbeeld, als wy ouszelven hadden voorgesteld, weezenlyk bestondt, en het mogelyk ware de hoogte van den Ysberg te beklimmen, om 'er het gezigt van te hebben, de volvoering van dit plan, zou vereischen den ganschen nagt in deeze bevroozene Valei te blyven, 't welk, door mangel aan brandstoffe alleen, volstrekt ondoenlyk was.

KORT BEGRIP DER VERSCHILLEN TUSSCHEN GROOT-BRITTANJE EN DE AMERICAANSCHE VOLKPLANTINGEN GEREEZEN.

HEt Parlement van *Engeland*, de *Noord-Americaansche Volkplantingen* willende dwingen tot eene blinde onderwerping, en eene slaafsche gehoorzaamheid aan alle zyne Besluiten, is niet alleen, gelyk wy hier boven getoond hebben (*), van de rechte beginzels der Staatsgesteltenisse en natuurlyke billykheid afgeweeken; maar schynt, daarenboven, de belangen haar toevertrouwd verlochend, of veeleer verraaden, te hebben. Dit zullen wy thans wat nader ontvouwen.

Aan

(*) Zie *Hedend. Vad. Letter-Oef.* IV Deel, *Mengelw.* bl. 501—510, en bl. 570—581.

Aan de Maatſchappy en de byzondere Leden van dezelve, het grootſte goed of 't meeste geluk, toe te brengen, moet het voornaamſte doelwit weezen van allen Staatsbeſtuur, en is, in 't byzonder, de hoofdwet, welke de *Engelſche Burger* den geenen voorſchryft, dien hy aanſtelt, om, in zynen naam, te handelen in de Volksvergaderingen. De middelen, om dit voornaame doelwit te bereiken, hebben met de tyden veele veranderingen ondergaan. De oude Volken, en boven al de *Romeinen*, hebben hunne heerſchappy over onmeetlyke Landen uitgeſtrekt, en zich verſcheide Volken onderworpen, zonder den byſtand des Koophandels. Het bearbeiden van hun Land, het vervaardigen van eenige groove Manufactuuren, enkel ten noodigen gebruike geſchikt, de ſtrengheid hunner Zeden, hunne uitſteekende ervaarenheid in de Krygskunde, hun Geestdrift voor den naam van *Romein*, en eindelyk de roem, dien zy ſtelden om voor 't Vaderland te ſterven, maakten hun Meester van bykans de geheele bekende Wereld. De oorlog veroorzaakte, in dien tyd, geene groote kosten; en de zwaarſte wapens, in de ſterkſte en afgerigtſte handen, verzekerde hun altoos van de overwinning. De Koophandel bloeide by de andere Volken, die het oorlogszwaard der *Romeinen* niet konden wederſtaan. De rykdommen weeken voor magt; en wel verre van 't zelve te kunnen geeven of te vermeerderen, bragten zy dikwyls tot den val toe. Van hier de oproerige inſtellingen der *Lacedemoniers*, en de verſmaading der Rykdommen daar den Burgeren ingeboezemd. —— De tyden hebben andere veranderingen veroorzaakt; en nieuwe kunſten een nieuw ſtelzel ingevoerd. Alle Volken van *Europa* kennen tegenwoordig dezelfde wapens, houden dezelfde krygstugt, en volgen dezelfde Oorlogkunde. De Oorlogen gaan gepaard met eene verbaazende geldſpilling; en de best gevulde beurs is de zekerſte waarborge van een' gelukkigen uitſlag. De Rykdommen alleen maaken, om zo te ſpreeken, heden ten dage de magt uit. Te deezer oorzaake vinden de Manufactuuren en de Koophandel de kragtigſte aanmoediging, by alle *Europiſche Volken*, uitgenomen twee. Deeze laatstgemelden haalen, uit verafgelegen Mynen, met eene gemaklykheid, die hun yver ontzenuwt, de ſchatten, waar van de anderen, om ſtryd, het grootſte deel, door den Koophandel, zoeken magtig te worden. Door dit middel heeft *Holland*, met een grondgebied, 't welk op verre na geen genoegzaamen voorraad van leevensmiddelen aan de Inwoonderen kan opleveren, de aanvallen van Dwinglandy en Bygeloof, grootmoedig en gelukkig, afgeweerd. Eene door kunst ge-

maakte magt, gebooren uit den Koophandel, ftelde den *Nederlanden* in ftaat om talryke vlooten te bemannen en toe te rusten, fterke Legers op de been te houden, en met voordeel te vegten tegen Volken door de natuur veel vermogender.

Groot-Brittanje fchynt in Kunften en Manufactuuren, uitgebreidheid van Koophandel, en de middelen welke het bezit om dien te vergrooten, alle andere Volken te overtreffen. Zyn Credit, het gewoone hulpmiddel van een Handeldryvend Volk, vult de fchatkist, ftelt het in ftaat ter goedmaaking van jaarlykfche en buitengewoone onkosten van zestien of achttien millioen *Ponden St.*, noodig tot den jongften Oorlog, zo fchadelyk voor *Groot-Brittanjes* Vyanden, en zo roemryk voor 't zelve. Indien de koffers van dit Ryk ledig geweest waren, zou het noit 90,000 Mannen op de Vlooten en in de Havens gezien, noch in zyn belangen een magtig Bondgenoot overgehaald, of Krygslieden onderhouden hebben, die de *Britfche Heerfchappy*, in verfcheide deelen der Wereld, uitbreidden.

Het is, derhalven, blykbaar, dat de Koophandel de grondflag is van *Engelands* magt, dat het daar van alle zyne voordeelen ontleent. 't Is de Koophandel die het in bezit ftelt van de helft der *Americaanfche wereld*, die de Landbouw en de Kunften in 't hart des Lands kweekt. De Koophandel alleen kon dit Ryk in dien luistervollen ftaat ophouden, waar toe het gekomen was by den Vrede van *Verfailles* in 't Jaar 1763, de inbreuken herftellen, die geduurige geldopneemingen gemaakt hadden, en om zyn invloed in de Staatkunde van *Europa* ftaande te houden of zelf te vergrooten. Eindelyk, door den Koophandel te verminderen, vermindert het noodwendig zyne Rykdommen, en, by gevolge, zyn magt en vermogen.

Naa agt geflaagen te hebben, op het aanbelang des Koophandels in het *Britfche Ryk*, op den overvloed en 't geluk, welke dezelve verfchaft aan de Inlanderen, op de meerderheid en magt, die daar uit buiten 's Lands gebooren wordt; naa de overweeging van de veelvuldige middelen om dien zenuw van den Staat te verfterken en te verbeteren, en hoe voordeelig en zelf onvermydelyk noodig dit was, zou men nauwlyks kunnen gelooven, dat het Parlement een zo aangelegen onderwerp uit het oog heeft kunnen verliezen, en, in de tegenwoordige tydsomftandigheden, een Volk, 't welk aan 't zelve zyn belangen toevertrouwd heeft, bloot ftellen, om, in één flag, een derde zyns Koophandels te verliezen, en tevens alle

hoop van dien oit te kunnen herftellen. Dit ondertusfchen te betoogen valt gemaklyk als wy het oog flaan op de Registers der uitgevoerde Waaren aan 't Parlement blootgelegd, en een oogenblik ftaan blyven op de fchadelyke gevolgen, welke uit de Befluiten dier Vergaderinge kunnen voortvloeien. Wy zullen het hoofdzaaklyke opgeeven van 't geen Mr. GLOVER des overgeleverd heeft aan 't Huis der Gemeente.

De Koophandel der Volkplantingen begrypt drie voornaame Takken — de Eerfte is die der *West-Indien*, of der Eilanden van den *Americaanfchen Archipel*, — de Tweede die van het *Noorder Vaste Land*, — en de Derde, welke onmiddelyk van de twee andere afhangt; is die van *Africa*. De Registers, van welke wy gefprooken hebben, vertoonen ons, wat de Uitgevoerde Waaren, in die drie Takken, onderfcheiden bedraagen van het Jaar 1740 tot het Jaar 1774, en dus in een tydsbeftek van vier-en-dertig jaaren: welk tydsbeftek men vervolgens afdeelt in twee andere tydperken, welks eerfte zich bepaalt by 't begin des laatften Oorlogs. — De Uitvoer van den eerften Tak, geduurende de zeventien eerfte jaaren, was meer dan 12 Millioenen *Ponden St.* 't geen 's jaarlyks boven de 700,000 *Ponden St.* beloopt. De zeventien laatfte jaaren leveren meer dan 19 Millioen *Ponden St.* op: en dus 's jaarlyks boven de 1,100,000 *Ponden St.* waar uit blykt, dat de vermeerdering van het tweede Tydperk boven het eerfte ftaat als 11 tot 7. Een derde deezer Koopwaaren komt van vreemden, en het overige rechtftreeks uit *Groot-Brittanje*.

Wat het *Noorder Vaste Land* betreft, komt het eerfte Tydperk op 17 Millioen *Ponden St.*, 't geen een jaarlykfche Uitvoer maakt van één Millioen. Het tweede Tydperk bedraagt, in 't geheel, meer dan 40 Millioen, en veel meer dan 2,300,000 *Ponden St.* 's jaarlyks: de vermeerdering derhalven boven het eerfte Tydperk ftaat als 23 tot 10; drie vierde der Koopwaaren leverde de Hoofdftad, de andere vierde kwam van Vreemden.

Belangende *Africa*, welks Koophandel *Engeland* aan de Volkplantingen verfchuldigd is, het geheel beloop, in de eerfte zeventien jaaren, komt digt by de 3 Millioen, en 's jaarlyks 180,000 *Ponden St.*; in de tweede zeventien jaaren klimt het op tot 8 Millioen, dat is 's jaarlyks 470,000 *Ponden St.* Het verfchil ftaat, overzulks, als 47 tot 18. Twee derden der Koopwaaren leverde *Engeland*, de rest kwam van Buitenlanders.

Deeze

Deeze vermeerdering, in den Uitvoer, levert een onwederspreeklyk bewys op, dat de Rykdommen, door welke kanaalen zy ook, in de Volkplantingen, liepen, altoos weder in de Hoofdſtad kwamen, daar den vlyt vermeerderd, den nayver opgewekt, en duizenden van Gezinnen, op de heilzaamſte en voordeeligſte wyze voor den Staat, te werk geſteld hebben. De ontginning van nieuwe landeryen op de Eilanden, de verbetering der oude, door middel van het geld, in den oorlog daar gelaaten, en het credit, 't welk de Volkplantingen in de Hoofdſtad vonden, breidden dermaate het vertier der *Engelſche koopwaaren*, in die Landen en in *Africa*, uit, dat, na den vrede van *Verſailles*, tot den aanvang van 't Jaar 1774, de Invoer van Zuiker, alleen in *Engeland*, 't welk, zonder die Eilanden, deeze aanmerklyke Koopmanſchap van den Buitenlander zou hebben moeten ontleenen, 170,000 vaten beliep; eene vermeerdering van 800,000 *Ponden St.* bedraagende. De verteering veel grooter geworden zynde op het vaste Land van *Noord-America*, vermeerderde het vertier der *Europiſche koopwaaren* naar evenredigheid. Dit geld keerde geheel en al vroeger of laater, in de Jaaren 1764 of 1765, in de Hoofdſtad weder: en, gelyk de Eilanden door Zuiker en andere voortbrengzels het hunne hadden toegebragt, zo verſchafte *Noord-America*, door Graanen, eenen nieuwen onderſtand. *Engeland* zag zich, zints meer dan tien jaaren, om redenen, die zeer bezwaarlyk zyn op te geeven, genoodzaakt, Graanen, voorheen in overvloed uitgevoerd, van vreemden te koopen. De onmoogelykheid van dien tak des Koophandels leevendig te houden, maakte een jaarlykſche aftrek van 600,000 *Ponden St.* in den Uitvoer van dat Ryk. De *Noord-Americaanſche Volkplantingen* bragten de *Engelſchen* weder op Handelplaatzen, waar zy anderszins niet meer zouden hebben kunnen verſchynen; zy ſtrekten den handel van jaar tot jaar, van haven tot haven, uit, en, door het vertier der nieuwe middelen van beſtaan, die zy zichzelven verzorgd hadden, moedigden zy de Manufactuuren der algemeene Moeder aan, vermeerderden en verbeterden dezelve, en vermenigvuldigden teffens de inkomſten hunner eigene Landeryen. Eindelyk, de Uitvoer van de Hoofdſtad bedroeg, in de drie laatſte jaaren, meer dan tien en een halve Millioen *Ponden St.*, of 's Jaarlyks, drie en een halve Millioen. Indien wy by deeze ſomme voegen, 1,300,000 *Ponden St.*, welk de jaarlykſche Uitvoer der Eilanden, geduurende de drie laatſte jaaren bedraagt, en 700,000 *Ponden St.* voor *Africa*, zullen wy zien, dat het ganſche beloop des Uitvoers van de Hoofdſtad

ſtad in die Volkplantingen, vyf en eén halve Millioen, ſtaande de drie laatſte jaaren, bedraagen hebbe, en dat drie vierde van die koopwaaren geleverd zyn door de *Engelſchen* zelve, en de andere vierde alleen door Buitenlanders.

Laat ons dit ſtuk vergelyken met den Uitvoer van *Engeland* in alle de deelen der Wereld. Deeze Uitvoer, om ſlegts twaalf jaaren op te klimmen, kwam 's jaarlyks op vyftien Millioen: maar dewyl wy ons bepaald hebben tot de drie laatſte jaaren, ten opzigte van den *Koophandel der Volkplantingen*, zullen wy alleen den algemeenen Uitvoer, geduurende dat tydsbeſtek, in aanmerking neemen: deeze beloopt 's jaarlyks zestien Millioen. Het is, derhalven, duidlyk, dat de vyf en een halve Millioen, die de Uitvoer der Volkplantingen bedraagt, meer dan een derde maakt van den algemeenen Uitvoer der *Engelſchen*. Daarenboven levert de Tabak, de Ryst, de Zuiker, *enz.* der Volkplantingen, aan de *Engelſchen*, een groot deel der Scheepsbevragtingen voor de vreemdelingen. Men mag dit op één Millioen ſtellen; daar twee andere Millioenen uit *Engeland*, na de voornaamſte Volkplanting, *Ierland*, gevoerd, byvoegen: dan zal het geheel dier ſommen, met de vyf en een halve Millioen, den Koophandel der Volkplantingen, tot den Algemeenen Handel doen ſtaan als 8½ tot 16. Een ſtuk van aanbelang, 't welk, buiten tegenſpraak, de ernſtigſte overweeging verdient van een Volk, 't welk, door Mededingers omringt, geene misſlagen ongeſtraft kan begaan.

Alle de Staaten van *Europa*, even zeer aan werkzaamheid overgegeeven, en byzonder op Manufactuuren geſteld, zyn ſteeds gereed, om zich te bedienen van de minſte voordeelen, welke zich aanbieden, en eenen magtigen Mededinger alles te ontrukken wat zy kunnen. *Engeland* heeft reeds, in zekere omſtandigheden, de gevaarlyke uitwerkzels hier van ondervonden: en moet verwagten dat het, op nieuw, daar voor is blootgeſteld. Tot tegenwoordig heeft het iets gehad om zich te troosten, wegens het verlies van eenige gedeelten zyn Handels, te weeten, den Koophandel der Volkplantingen, altoos bewaard door de oude en heilzaame maatregelen: het heeft dien, van tyd tot tyd, zien toeneemen, invoege dat dezelve tegenwoordig meer dan de helft uitmaakte van den ganſchen Handel, met een vooruitzigt, vergrooting en verbetering: doch, indien het door eene verregaande dwaasheid en onregtvaardigheid zich daar van beroove, kan niets zodanig een verlies boeten.

Zelfs op de veronderſtelling, dat het lydend deel, door de byeenvoeging der *Noord-Americaanſche Volkplantingen*, ſlegts een

een derde van 't geheel maake, en geene onmiddelyke betrekking tot de andere takken hebbe, waagt *Engeland*, zich aan dat verlies blootstellende, niet alleen het voordeel des gelds; maar ook zyn bolwerk van verdeediging, zyn magt van aan te vallen, zyne kunsten, zyn vlyt. Dit derde gedeelte van zyn geheelen Handel, de eenige grondslag zyner Heerschappye; dit derde gedeelte in zichzelve het beste, ééns verlooren zynde, sleept noodwendig met zich, het verval van een deel zyns vermogens en van 's Volks schat, de vermindering van gemeene inkomsten, en van de waardy der landen, de vermenigvuldiging der schattingen, een altoos aangroeiende last in een Staat, die ten val neigt, en eindelyk, eene verzwakking der zeemagt, en der bevolkinge, veroorzaakt door de geduurige uittochten van nutte Burgeren, die de stut en steun zullen worden van landen, welke zy ten dienste willen staan, en de zwakheid des Vaderlands bloot leggen aan 't oog der magtige Mededingeren, die niets meer ter harte neemen, en niets yveriger zoeken, dan de vernedering hunner partye.

Engeland zal, naa het verlies der *Noord-Americaansche Volkplantingen*, en zelfs terwyl het bezig is met die te doen bukken, in de *Antilles*, niet dan schade en ramp ondervinden. Het lot dier Eilanden zal jammerlyk zyn in dien toestand: meer dan 400,000 Slaaven, die dezelve bewoonen, en hunne Heeren, niet kunnende bestaan, zonder de leeftogt, hun door de *Noord-Americaansche Volkplantingen* gezonden, zullen zich in de uiterste verlegenheid gebragt zien, als die gemeenschap zal afgebrooken weezen: 100,000 *Negers*, by voorbeeld op de *Caribdische Eilanden*, geschat op ten minsten 4 Millioen *Ponden St.*, zyn blootgesteld aan 't deerlyk lot, om van honger te sterven. Die het dreigend gevaar ontkomen, zullen alleen bevryd weezen, om zich leevensmiddelen te verschaffen, en genoodzaakt het bebouwen der landen te staaken; en *Groot Brittanje* dus noodwendig beroofd worden van die ryke voortbrengzelen, of gedrongen, zich die door vreemde handen te bezorgen. De jaarlyksche Invoer van die Eilanden bedraagt, in 't ruwe gerekend, meer dan 4 Millioen *Ponden St.*, 190,000 vaten Zuiker, Rum, en andere voortbrengzels, welker vervoeren eene zeer groote menigte Schepen vragt verzorgt. — De Koophandel, die *Schotland* met de Volkplantingen dryft, staat omtrent in dezelfde evenredigheid als die van *Engeland*, tot den algemeenen Koophandel diens Ryks. Het verlies moet, gevolglyk, in dezelfde evenredigheid weezen. — Men mag hetzelfde van *Ierland* zeggen. Dit Ryk trekt 's jaarlyks voor 2,400,000 *Ponden St.* aan Koopwaaren, zo uit *Engeland*

land als uit *Schotland*: en betaalt een gedeelte met Linnen en Wolle, en het overige met waaren door vreemden handel verkreegen. Uit de Registers blykt het, dat in het Jaar 1771, het gewerkte en te koop gestelde Linnen, in dit Koningryk 2,150,000 *Ponden St.* bedroeg, en de gesponne uitgevoerde Wol 200,000 *Ponden St.* Die groote tak des Handels, welke aan eene zo verbaazende menigte Burgers bezigheid verschaft, hangt van *Noord-America* af. Het Vlas, 't welk dit Land niet meer kost dan 40,000 *Ponden St.*, is de grondslag van de *Iersche Manufactuuren*.

Wat de tollen en andere belastingen betreft, ontvangen van de voortbrengzelen uit de Eilanden en het vaste Land van *Noord-America* aangebragt, deeze bedraagen in 't geheel, naa aftrekking van alle onkosten, omtrent één en een halve Millioen *Ponden St.*, 't welk eene vermindering van die zelfde somme oplevert, dat is, een tiende en een half van de openbaare inkomsten. Hier zoude de schrandere LOCKE den eigenaar der landen kunnen doen opmerken, dat zyn eigendom het ledige van de openbaare inkomsten moet aanvullen, dat hy het zyne moet toebrengen, tot het bestaan en onderhoud van eene menigte behoeftigen, of tot eene volkomene verzwakking vervallen.

Dit zyn de weezenlyke en onwaardeerbaare voordeelen, die het Parlement in de waagschaal zet, en mogelyk het volk zal doen derven, door medeburgers aan zyne harde wetten te willen onderwerpen, en hun van de vryheid te berooven; en door de streelende hoop van een toekomende aanwasfende voorspoed, aan 't lot der wapenen bloot te stellen.

Te vergeefsch hadt het Hof zich gevleid, met een spoedig slaagen in deeze onderneeming; te vergeefsch hadt men verondersteld, dat alles afhing van de maatregelen, die men tegen de Volkplantingen nam, en dat de Hoofdstad eens Landschaps, voor oproerig verklaard zynde, zich terstond zou onderwerpen aan eenige Regimenten derwaards gezonden: dat dit middel mislukkende, de andere Landschappen, door een oude jaloersheid aangezet, wel verre van zich in dit geschil te mengen, in tegendeel het onheil dier Stad, ten hunnen voordeele, zouden weeten te wenden; dat zy, dit nog niet slaagende, nooit zo verre zouden komen, om onderling eene algemeene Vergadering te beleggen, om de zaak als eene gemeene zaak te handhaaven; de uitslag nogmaals dit vertrouwen wedersprooken hebbende, wilde men, dat de leden van dusdanig eene vergadering niet zouden overeenstemmen, en nimmer tot een eenpaarig besluit komen: de voorstanders der

Dwing-

Dwinglandye, op nieuw in hunne verwagting bedroogen, maakten zich diets, dat het gerugt alleen, van dwingende middelen, of het enkel aanvangen van derzelver te werkstelling, de stoutsten zou doen te rugge wyken, de heethoofdigsten en vuurigsten te neder zetten. Het eenpaarig, onveranderlyk en moedig gedrag der *Americaanen* heeft steeds deeze ydele veronderstellingen omverre gestooten.

Dit handeldryvend Volk heeft natuurlyk gedagt, in *America* alleen met Kooplieden te doen te hebben, en dat eene stremming van den Handel, geduurende eenige maanden, een genoegzaam dwangmiddel zou weezen, om hun allen tot onderwerping te brengen. In de daad, de bezitting eens Handelaars, 't zy dezelve hem geheel of gedeeltlyk toebehoore, is persoonlyk in een Pakhuis opgeslaagen, en, in tyden van oorlog, aan verwoesting blootgesteld: de omstandigheden van zodanig een eigendom, de overleggingen door voorzigtigheid ingeboezemd, en de begeerte, om de oogmerken te volbrengen der zodanigen, die hem hunne goederen hebben toevertrouwd, laaten zelden plaats over voor de noodige onverschrokkenheid, om geweld met geweld tegen te staan: daarenboven beheerscht eene geheel andere drift zyne ziel. Hier uit volgt, dat de Kooplieden, enkel als zodanigen aangemerkt, zich terstond zouden onderworpen hebben, en nog zouden onderwerpen, als zy durfden. Maar, men vondt 'er andere Mannen. De *Yeomannerie* van *Engeland*, die oude rang van Burgers, die te vrede met de vaderlyke erfbezitting, door hunne zorge bebouwd, onafhanglyk leefden, en de zoetigheden van de vryheid op het land smaakten, zo onkundig van praal als van laffe verwyfdheid, dit geslacht van Menschen, thans in deeze landen uitgestorven, schynt in *Noord-America* weder te voorschyn gekomen: derzelver getal gaat zelf dat der andere Inwoonderen te boven; en in hun berust de voornaamste sterkte van dit vaste Land. Zy alleen, ontrust door het schriklyk opkomen en aannaderen der Dwinglandye, hielden de Kooplieden tegen, en beletten hun de Vryheid, als een stuk van Koophandel, aan te merken. Burgers, by duizenden vergaderd, met geestdrift in 't harte, in de hand het *Smeekschrift*, de *Bill der Regten*, en de *Acten der Vastftellingen* houdende, Acten in hun oude Vaderland buiten de mode, en bykans onbekend, maar spreekende op nieuw onder hun, even of ze eerst aan 't licht kwamen; Menschen, bezield met denzelfden geest als hunne Voorvaders, geestdryvende geessels op den eenen, en schrikbaarende verwoesters der Dwinglandy op eenen an-

deeren tyd ; Menschen, even onkundig van dwaaze vermaaken als van verderflyke verkwisting, bleeven gewapend, op een grond, hun van hunne Vaderen overgeleverd, onvervreemdbaar, niet blootgesteld aan eene volstrekte verdelging, en gevolglyk den eigenaar aanzettende tot eene heldhaftige verdeediging ; Menschen, by wien alles zamenliep, om hun onverschrokken te doen worden, wier verbeeldingskragt steeds werd aangezet, en verhit door Regtsgeleerden en Geestlyken, die onophoudelyk de zoete naamen van *Vryheid*, *Vaderland*, en *Onafhanglykheid* herhaalden : dusdanige lieden zyn de tegenstanders, tegen welke *Groot-Brittanje* over zee een handvol volks gezonden heeft. Deeze kloekmoedige verdeedigers hunner haardsteden, gelyk aan de dappere bewoonders der *Batavische Moerassen*, hebben zich vereenigd, om de poogingen der Dwinglandye af te weeren, en hun Vaderland te verlossen van de laage werktuigen der eigendunklyke magt, die het op de vryheid hunner Medeburgeren gemunt hebben. Zy zullen hun misschien ten eenigen dage over deeze stoutheid straffen, of veel eer hun dat dierbaar goed, 't welk zy hun thans willen ontweldigen, weder geeven.

Het stremmen van allen Koophandel zal aan deeze Landschappen slegts weinig ongelegenheids baaren. Het staat vast, dat de Volkplantingen in de Jaaren 1773 en 1774, voorraads genoeg opgelegd hebben tot teerkost voor drie Jaaren. Met het *Algemeen Congres* veronderstellende, dat het getal der Volkplantelingen by één genomen, drie millioen Menschen bedraagt, zal de hoeveelheid der Koopmanschappen, 't is waar, „ elk hoofd voor hoofd maatig gerekend", niet gelykstaan aan de helft hunner verteeringe ; maar de andere helft wordt op twee wyzen bezorgd ; ten opzigte van de ryken, door ter sluik ingebragte goederen, en, ten aanziene van de menigte op 't Vaste Land verspreid, en op groote afstanden van zee, door de middelen, die men op 't Land in *Engeland* te werk stelt, te weeten, door den huislyken vlyt der Inwoonderen. Men kan twee soorten van Manufactuuren onderscheiden : de eene werkzaam, geregeld, uitgevoerd onder het bestuur van eenen Opzigter, en op de markten te koop geveild : de andere aan het land verbonden; stilzittende, onbekend, maar uitgebreid : deeze is de vrugt van de winterbezigheden der Huisgezinnen, onledig in 't vervaardigen van huislyke noodwendigheden, en zeldzaam te koop geveild. Het is op deeze laatstgemelde wyze, dat de *Yeomannerie* van *Noord-America* in zyne behoeften voorziet. De Huislyke Manufacturen zyn van veel meer aanbelangs in deeze gewes-

ten

ten dan ergens elders, en verschaffen dus voorraad aan een groot getal Inwoonderen. De Manufactuuren, geschikt, om als Koopwaaren openbaar ter markt gebragt te worden, zyn nog verre van de volmaaktheid; doch de noodzaaklykheid zal hun welhaast leeren, zich, met voordeel, te bedienen van de stoffen, die in hunne magt zyn: en de geestdrift zal binnen kort aan hunne werken al het cieraad byzetten. —— De stremming des Handels zal, derhalven, niet schadelyk weezen, dan voor den Rang der Kooplieden. Zy voorzagen het, en zouden zich onderworpen hebben, als het hun mogelyk geweest was; doch die menigte van kleine onafhanglyke eigendombezitters wederhielden hun. Deezen gevoelden ook dit verlies; maar zo weinig, dat zy zelfs eenige voldoening smaakten in die kleine offeranden aan de liefde des Vaderlands te mogen doen: daarenboven versterkten zy zich dagelyks in hun besluit, door deeze alleen erkende waarheid, dat *America*, als een openbaar schuldenaar van de Hoofdstad, by dit toeval moest winnen.

Eene gelykstaande en hardnekkige volharding, aan de zyde der Hoofdstad, in haare onregtmaatige eischen, en aan de zyde der Volkplantingen, in de regtmaatige verdeediging hunner regten en vrydommen, heeft, derhalven, de twee Partyen opgewekt, om zich onderling te schikken, ten aanval en ter verdeedigingе. De wederzydsche Vyandlykheden laaten niet toe te twyfelen, aan het vast genomen besluit om de beslissing hunner geschillen aan de wapenen over te laaten. —— Maar welk een gelukkige uitslag kan zich het Hof belooven? Heeft het vergeeten, hoe groot de dapperheid is der Krygslieden, door de Volkplantingen geworven, in den laatstgevoerden Oorlog, dat zy daar aan de bemagtiging verschuldigd is, van de meeste Landen nog in haar bezit? Indien *Noord-America*, toen 24000 Mannen in haaren schoot gevonden heeft, om de zaak der *Engelschen* te verdeedigen, hoe veel te meer zal zy die tegenwoordig vinden, daar de Volkrykheid bykans verdubbeld is, om haare eigene zaak te handhaaven, en het dierbaarste aller goederen, de Vryheid, op welke de Inwoonders altoos zo zeer gezet geweest zyn, te beschermen en te bewaaren?

Wanneer wy nauwkeurig letten op de groote volkrykheid der Volkplantingen, op den aart en de zeden der Ingezetenen, op de drift ter Vryheid, die hun bezielt, op den haat en wraaklust, door tien jaaren verdrukking in hun gewekt en geworteld, de vaste en nauwe vereeniging, die onder hun stand grypt,

grypt, de voorzigtigheid en wysheid, door hunne Vergadering tot nog betoond, de gehoorzaamheid en volmaakte onderwerping aan de besluiten, in dezelve genomen, de onderlinge bystand, die de Volkplantingen elkander verleenen, hunne overvloedige voorraad van leevens- en krygsbehoeften, den bystand, dien zy van andere Magten kunnen ontvangen, de gesteldheid hunner Landstreeken, waar de Kreeken, moerassen, en ontelbaare engten, onbekend aan hunne Vyanden, de krygstugt moeilyk en de dapperheid nutloos maaken, de strengheid der Wintersayzoenen, die de *Europeaanen* dubbel knellen, de gevaaren, welke zy loopen, in zich van de kusten te verwyderen, door de zwaarigheid, die 'er is in eene bestendige gemeenschap en verstandhouding aldaar te hebben, de nutloosheid van een ontzaglyke Vloot, om Volken te bestryden, die niet na de heerschappy ter Zee dingen, de geringe hoeveelheid van Krygslieden, die *Groot-Brittanje* elkereis na die Landen kan zenden, in vergelyking van de Krygsmagt, steeds in de Volkplantingen weder opkomende, en, eindelyk, de ongelukken en toevallen, die doorgaans een Leger volgen, 't welk zich in een verafgelegen Land op de been moet houden, te midden van Vyanden, bemoedigd door die werkzaamheid en yver, welke altoos in eerst ontstaande en opkomende Maatschappyen, groote zaaken ja wonderen verrigten: wanneer wy, zeg ik, nauwkeurig letten op alle deeze zwaarigheden, en alles wat zich verder kan aankanten, tegen den uitvoer der ydele Ontwerpen van *Groot-Brittanje*, kunnen wy niet nalaaten, de nederlaage zyner krygsmagt als zeker aan te zien. Hoe groot zal, in dit geval de schande! hoe deerlyk het verlies zyn!

Zelfs tegen alle waarschynlykheid, veronderstellende, dat geen der Magten van *Europa* zich rechtstreeks, noch van ter zyde, in dit geschil menge, en dat *Engeland* dus, op zyn gemak, zich kan uitputten en van volk en van geld, zyne Legers verdubbelen, die zonder vreeze over Zee zenden, en ten laatsten het zo verre brengt, dat het zynen Medeburgeren een goed ontweldigt, 't welk zy van de Natuur geërfd hebben, in de veragtlykste slaaverny dompelt, en eigendunklyk heerscht over verwoeste Landstreeken: eene overwinning, in de daad, veel schadelyker dan de nederlaage zou weezen! Het is onnoodig uit te weiden over de rampen en onheilen, die daar uit zouden volgen; men gevoelt ze genoeg.

BRIEF

BRIEF VAN DEN HEER MARMONTEL AAN DEN HEER ***, OVER DE PLEGTIGHEID DER ZALVINGE VAN KONING LODEWYK DEN XVI.

Reims den 11 Juny 1775.

IK wist niet, myn Vriend, waar toe ik my verbond, wanneer ik U beloofde, eene beschryving te zullen geeven van de Staatlyke Plegtigheid, die ik ging beschouwen. Alles, wat alleen de verbeeldingskragt treft, kan afgeschilderd worden; maar 't geen de Ziel raakt en doordringt, hoe zal men het afschetzen? Dit 's onmogelyk; men moet zien, om het te genieten.

Men verbeelde zich een denkbeeld, dat verheeven genoeg is te vormen van die staatlyke Plegtigheid, van dat Feest, teffens Staatkundig en Godsdienstig, op 't welke, in de tegenwoordigheid des Hemels en des Volks, de Vorst een allerzigtbaarst en onschendbaarst zegel drukt, op zyne pligten en regten. Men stelle zich voor een Jong Koning, reeds bekend als het beste des Volks willende en steeds behartigende, overal erkend als het voorwerp van 's Volks hoop: men volge den weg dien hy neemt met zyn oogen; men hoore hem in de Steden en in de Dorpen looven en zegenen. Te *Reims* wagtten honderd duizend zyner Onderdaanen hem op; hy verschynt 'er, in al zyn pragt der Koninglyke Majesteit; deeze menigte omringt zyne Koets; de lugt wedergalmt, waar hy gaat, van toejuichingen, zegengroeten. Dus verre is alles eenvoudig en juist.

Vervolgens kan men zich vertegenwoordigen, de hartlykheid der Inwoonderen van *Reims*, hun drift om den pligt der Herbergzaamheid te volvoeren; waar in zy elkander zogten voorby te streeven: die pryslyke nayver is niets anders dan een uitstorting van blydschap; het is natuurlyk voor een gelukkig Mensch te verlangen, dat anderen nevens hem gelukkig zyn!

Men staat niet versteld, over de pragt van eene Stad, die haare eere stelt in 't ontvangen van haaren Koning, en hem in haaren schoot te koesteren, en, schoon het zeldzaam is, in eenen zo grooten zamenloop van Volk, de orde, de rust, en de uiterste geschiktheid en veiligheid, en overvloed van alles te zien; en te aanschouwen, dat wanneer 's Volks geluk ten hoogste toppunte ryst, eene wyze Wakkerheid heersche, die, zonder de vryheid te prangen, alle ongebondenheid voorkomt. Men ziet in dit alles een schoon voorbeeld, en, ons des verwonderende, begrypen wy 't zelve.

Wat is dan, zult gy vraagen, 't welk het geloof en de inbeelding te boven gaat? Is het de pragt zelve der Plegtigheid? Neen, myn Vriend. Het voorwerp zelve bragt die mede; en hoewel men in eene zeer heerlyke Kerk, in een verstandigen en edelen smaak versierd, alles vereenigd zag wat de Throon en 't Altaar, de Adel en de Priesterschap, de Kerk, het Hof en de Staat, eerwaardigst en tref-

fendst

fendst agten; hoewel in die agtbaare en talryke Vergadering, een nog jonge en reeds uitmuntende Kerkvoogd, den Koning de ftrenge en aandoenlyke taal der kloekmoedige waarheid, en fchreiende menschlykheid deedt hooren; noch deeze toebereiding voegende aan de Plegtigheid, noch de Plegtigheid zelve, in al haaren Godsdienftigen luister, zou het voorwerp uwer verbaazinge geweest zyn.

Gy zoudt onzen *Goeden* Koning, (want één jaar Regeerens heeft hem deezen bynaam verworven), gezien hebben met die ongemaakte houding, welke de opregtheid zyner Ziele uitbeeldt, zonder hoogmoed, zonder trotsheid, zonder ydele eere, te midden van een toeftel, zo gefchikt om te verblinden, die deftigheid bewaarende, welke aan zynen rang voegt; doch gy weet hoe zeer de verwaandheid hem tegen ftaat; en hy bleef zich zelven gelyk.

Wat heb ik u, derhalven, meer te zeggen? 't geen onmogelyk is, ik herhaal het, zich te verbeelden en te befchryven. De onverwagte en diepe indruk, die op aller Zielen het oogenblik maakte, waar in de Ryks Grooten de Kroon van CAREL DEN GROOTEN in handen namen, en LODEWYK DEN XVI op 't hoofd zetten; toen vertoonde zich de Koning eensflags omringd van dien edelen ftoet, op een verheven plaats, fcheidende het choor van den buik der Kerke, waar zyn throon was opgerigt, zittende op denzelven tusfchen zyn Adel en zyn Volk. Verbeeld u die fchildery!

Nauwlyks hadt het gefchal der trompetten, het gelui der klokken, het gebulder des gefchuts, de Krooning aangekondigd, of de deuren werden geopend; het Volk kwam, als een inbreekende vloed, de Kerk inftroomen, en deedt, op 't oogenblik, de gewelven wedergalmen van het eenpaarig geroep *Lang leeve de Koning!* de menigte der Omftanderen, die het gansche choor als een halfrond vervulde, herhaalde dit als een echo. Dit geroep, duizendmaalen herhaald en opgezonden uit het binnenfte der Kerke, tot het voorplein, deedt het Kerkgezang zwygen, verdoofde den klank der trompetten; het gelui der klokken, en 't geraas des kanons.

Toen was het, dat eene onuitdruklyke deelneeming de gansche Vergadering aangreep, en de traanen uit perfte; toen was het, dat aller ftemmen, door fnikken geftuit zynde, eene onvrywillige beweeging der armen een handgeklap verwekte; 't welk oogenbliklyk algemeen werd. De Adel, het Hof, het Volk, door dezelfde verrukking bevangen, drukte die op dezelfde wyze uit; de vreugde rees ten hoogften top: men hoorde niets dan eene fchielyke beurtlingfche opeenvolging van toejuiching en handgeklap. Deeze fterk fpreekende betooningen van blydfchap en tederheid verdubbelden, op het oogenblik dat de Broeders des Konings, en de Prinfen van zynen Bloede, vertoond door de oudfte Wereldlyke Ryksgrooten, den throon naderden, en van den Koning de kus des Vredes ontvingen. De wensch des Volks, om de volduuring van eene zo dierbaare eendragt, werd aangeduid door de eenftemmigfte en tederfte vervoering. Eindelyk was 'er, in alles wat men van het Kerkgezang verftaan kon,

geen

geen enkel woord, zinspeelende op de deugden des Konings, op de liefde zyns Volks, op de voorspoed zyner Regeeringe, of men vatte het op, en vergezelde het met *Lang leeve de Koning!*

Zal ik in dit tafereel, het allernaandoenlykste vergeeten? De Koningin, die, met de tederste belangneeming, alle de byzonderheden der Plegtigheid aanschouwd hadt, zat onbeweeglyk, geheel aandagt, nauw ademhaalende, den Koning geen oogenblik uit het oog verliezende, stondt haare ontroering uit, en vondt ontlasting in stille traanen; maar toen de algemeene vreugde uitborst, op dat tydstip van de heerlykste zegepraal, die ooit de liefde bestemde, was de indruk te sterk; zy kon dien niet verdraagen; en was verpligt uit te gaan om lugt te scheppen, dus verloor zy eenige oogenblikken van den schoonsten dag haars leevens. Dit aandoenlyk vooryal strekte alleen om de Geestdrift der vergaderde menigte hog het aan 't blaazen: en, wanneer de Koningin weder verscheen, stortte het Volk de dierbaarste wenschen uit over den Koning, en bewees, op zyn beurt, eene aan de deugden der Koninginne.

Zodanig, myn Vriend, was dit eerbied verwekkend en ontzaglyk tooneel. Een *Africaan* was 'er bykans even zeer van aangedaan als wy. Ja de Afgezant van *Tripoli* is, op dit oogenblik, een *Frenschman* geworden: ik was digt by hem, en zag de traanen over zyn wangen biggelen.

Nieuwe en herhaalde toejuichingen vergezelden den Koning tot in zyn Paleis. Hy was zigtbaar getroffen door de blyken van de liefde zyns Volks. Welk een nieuwe waarborge voor *Frankryk*, wegens de zorgen die hy draagt voor 't geluk zyns Ryks!

De Koning, naa het houden des middagmaals, vernomen hebbende, dat het Volk, aan de poorten van het Paleis verzameld, hem nogmaals wenschte te zien, deedt bekend maaken, dat hy eene wandeling zou doen in de galery, die van 't Paleis na 't voorportaal der Kerke loopt. Het Volk schikte zich van zelve in twee reien onder die galery. De Koning kwam zonder lyfwagt, en wandelde alleen met de Koningiune, een langen tyd in 't midden der geschaarde menigte; toestaande dat eenigen hem aanraakten, het oor leenende aan de wenschen van anderen, en daar op minzaam antwoordende; somwylen bleef hy zelfs, op de verpligtendste wyze, staan by die hem wilde toespreeken: geevende, door den gunstigen opslag zyner oogen, getuigenis van zyne liefde.

Deeze zo treffende gemeenzaamheid verwonderde de Ingezetenen van *Reims* niet: dezelve was hun by voorraad aangekondigd, door een antwoord des Konings, wanneer men hem gevraagd hadt, of men, volgens oud gebruik, Tapyten zou hangen in de Straaten door welke zyne Majesteit zou gaan. „ Geen Tapyten," hadt de Koning laaten zeggen, „ ik begeer niets 't welk het Volk en my verhindert „ elkander te zien."

Erken, myn Vriend, dat dit een dag is waardig om in onze Geschiedenissen gedagt te worden.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSGEVALLEN VAN TOPAL OSMAN.

OSMAN AGA ging, in den Jaare MDCXCIX, den ouderdom van vyf-en-twintig jaaren bereikt hebbende, uit het Serail, waar hy het ampt van *Martolos Bachi* of *Opzigter der Rydtuigen*, hadt waargenomen. Een heimlyken last van den Grooten Heer na *Egypte* gekreegen hebbende, nam hy zyn weg tot aan *Seyde* te Land, waar hy, om de *Arabieren*, die het onveilig maakten, te ontwyken, zich verpligt vondt in een Saique, na *Damiate* bestemd, scheep te gaan. In deezen korten overtocht ontmoette ongelukkig een *Spaansche Bark*, van *Majorca* ter Kaap vaarende, de Saique. Deeze moest voor overmagt bezwyken, en OSMAN AGA werd, met het zwaard in de hand, schoon aan arm en been gevaarlyk gewond, gevangen genomen. De Zeeroover, wiens schip in het gevegt geleden hadt, liep te *Malta* in, om te herstellen.

OSMANS wonden waren nog gevaarlyk. Hy is 'er ook kreupel van gebleeven, en heeft daar van den bynaam van TOPAL, zo veel als de KREUPELE, volgens het gebruik der *Turken*, behouden.

Zo ras de Zeeroover in de Haven kwam, ging de Heer VINCENT ARNIAUD, bygenaamd L'HARDY, een Inboorling van *Marseille*, Captein der Haven van Malta, amptshalven aan 't boord van den Kaaper. Hy zag den ongelukkigen OSMAN in ketenen, die hem deezen zonderlingen voorslag deedt. „ Bestaa eens een treflyke daad, Myn „ Heer! los my, gy zult 'er niets by verliezen. "ARNIAUD, verwonderd over deezen voorslag, vroeg den Kaper-Captein *wat hy eischte voor losgeld van deezen Slaaf?* —— „ Ik moet 'er duizend Se„ quinen (*) voor hebben," antwoordde de Zeeroover.— ARNIAUD zich tot OSMAN wendende, zeide: *Ik zie u voor de eerste maal van myn leeven, ik ken u geheel niet; en gy stelt my voor, op uw enkel woord, duizend Sequinen tot uw losgeld te betaalen.* —— Wy doen, hervatte OSMAN, „ beiden wat ons voegt. Wat my „ betreft, ik ben in boeijen, het is natuurlyk, dat ik alles aanwen„ de om myne vryheid weder te krygen. Wat u belangt, gy hebt „ reden om myne goede trouw in twyfel te trekken; ik heb niets „ om u eenige zekerheid te geeven dan myn woord, en gy geen „ grond om daar op te betrouwen: ondertusschen, zult gy, die hag „ willende waagen, ik herhaal het nog ééns, des geen berouw „ hebben."

De Heer ARNIAUD vertrok met gunstige denkbeelden van TOPAL OSMAN, en, 't geen nog meer te bevreemden is, zy werden door overdenking niet uitgewischt. Hy ging den Groot-Meester verslag doen

(*) 'Er zyn verscheide soorten van *Sequinen* in de *Levant*, die van zes tot twaalf guldens van ons geld bedraagen.

doen van 't geen hy amptshalven moest berigten, kwam weder aan boord, en betaalde den Kaper-Captein het losgeld voor TOPAL, waar op hy hem deedt overbrengen aan boord van een *Fransche Bark*, hem toebehoorende; daar zondt hy den gelosten een Genees- en Heelmeester, en alle noodwendigheden. OSMAN bevondt zich welhaast buiten gevaar. Hy stelde daar op zynen Weldoender voor na de *Levant* te schryven, om het uitgeschooten geld te innen. Doch betuigde teffens, te gelooven, de edelmoedigheid zyns Verlossers niet te misbruiken, als hy hem eene gunste verzogt: hier in bestaande, om hem, op zyn woord, te rug te zenden, en het geheel en al op zyne goede trouwe te laaten aankomen.

ARNIAUD was niet ten halve edelmoedig; maar betoonde die in de grootste maate op dit verzoek van TOPAL; naa hem op de minzaamste en heuschte wyze behandeld te hebben, gaf hy hem die eigenste Bark, op welke hy hem hadt doen overbrengen, om 'er, naar welgevallen over te beschikken, en 'er mede te zeilen, werwaards het hem goed dagt.

OSMAN kwam als slaaf op *Malta*, was denzelfden dag gelost, en vertrok, acht dagen daar naa, op een schip, waar over hy geboodt. Hy kwam behouden te *Damiate*, om den *Nyl* op na *Cairo* te vertrekken. Daags naa zyne aankomst, deedt hy duizend Sequinen aan den Captein van de Bark tellen, om aan zynen Verlosser ter hand gesteld te worden; en gaf den Captein een geschenk van vyfhonderd Biasters. Hy volvoerde den last des Grooten Heers, keerde weder om 'er verslag van te doen, kwam te *Constantinopole*, en was zelfs de boodschapper van het nieuws zyner Slaavernye.

De dankbaarheid van OSMAN bepaalde zich niet aan die eerste beweegingen; hy hieldt aan met 'er zynen Weldoender blyken van te geeven, door eene onafgebrooke briefwisseling, en het zenden van geschenken. Zyne erkentenis strekte zich uit tot de geheele *Fransche Natie*. Geene gelegenheid liet hy voorby slippen om aan alle *Franschen*, die iets met hem te doen hadden, de doorslaandste bewyzen eener zonderlinge gehegenheid te geeven.

Tot *Seraskier* van *Morea* benoemd zynde, belastte hy den *Franschen Consul*, aan den Captein ARNIAUD te schryven, en hem berigt van deeze verheffing te geeven, en tevens te verzoeken, dat hy een' zyner Zoonen wilde zenden, dien hy thans grootlyks kon bevoordeelen.

Een der Zoonen van ARNIAUD, dezelfde die ons deeze berigten heeft ter hand gesteld, trok na *Morea*; en, geduurende de twee of drie jaaren, die hy by den *Seraskier* bleef, vergaderde deeze groote schatten, zo door de geschenken hem toegevoegd, als door de gemakken en voordeelen, die hy hem in den Koophandel verleende.

TOPAL OSMAN, *Beglier Bey* van *Romelie*, een der grootste Landvoogdyen des Ryks, geworden zynde, trok Captein ARNIAUD, reeds zeven en zestig jaar oud, met zyn Zoon, in 't Jaar MDCCXXVII, na *Salonika*, en ging den *Beglier-Bey* te *Nyssa*, waar hy zyn ver-

blyf hieldt, bezoeken. Zy werden op het gunstrykst en tedertst ontvangen. OSMAN vertoonde, in hunne tegenwoordigheid, de praal zyner grootheid, omhelsde hun, deedt hun Sorbet en Reukwerk toedienen, en op de Sopha zitten; eene zonderlinge gunste van de zyde eens *Pacha's* van den eersten rang; boven al, wanneer dezelve beweezen wordt aan een *Christen*. Afscheid van den *Pacha* neemende, betuigde de oude ARNIAUD „ dat hy hoopte, vóór zyn dood, „ hem te *Constantinopole* als *Groot Visir* te begroeten"! Dit was meer een wensch dan hoop; de uitkomst der zaake maakte 'er eene voorzegging van.

De *Groot Visir* IBRAHIM PACHA, naa twaalf of dertien jaaren gerust eene post, aan zo veel onrusts blootgesteld, bekleed te hebben, kwam deerlyk om in een Oproer, in 't Jaar MDCCXXX. In minder dan één Jaar tyds hadt hy drie Opvolgers. In de Maand September des volgenden Jaars, werd OSMAN geroepen om een post te bekleeden, zo gevaarlyk in zich zelve, en nog hachlyker geworden in de tegenwoordige omstandigheden. Hy wist nog niet tot welk een post hy geroepen was, wanneer hy op weg na *Constantinopole* den Captein ARNIAUD deedt weeten, dat hy en zyne Kinderen TOPAL OSMAN konden vinden, waar ook het Wereldsgeluk hem heen voerde. Naa zyne aankomst te *Constantinopole*, verzogt hy den *Franschen Afgezant*, op nieuw aan Captein ARNIAUD te schryven, en zyn ouden Patroon te verzoeken, hem te komen zien; hem tevens aanmaanende geen tyd te verzuimen, dewyl een *Groot-Visir*, doorgaans, maar zeer kort die waardigheid bekleedt.

ARNIAUD nam deezen raad in agt; en kwam, in de maand January des Jaars MDCCXXXII, met zyn' Zoon, te *Constantinopole*. Zo ras de *Groot-Visir* van hunne aankomst verwittigd was, zondt hy een' Vertrouwde, om hun te zeggen, dat hy hun des anderen daags, naa de middag, zou opwagten. Men dagt, dat hy hun een afzonderlyk gehoor in stilte zou verleenen, om niets te doen 't welk zyne waardigheid kwetste, door *Christenen* een onthaal te geeven, strekkende om de Grooten der *Porte* tot jalousheid te verwekken, of den geest des oproers, nu maar even aan 't bedaaren, weder te doen opstuiven.

Vader en Zoon begaven zich, den volgenden dag, op 't bestemde uur, na 't Paleis van den *Groot Visir*, met de geschenken, van *Malta* mede gebragt; bestaande in verscheide kassen Oranje-appelen; in Citroenen, Bergamotten, en verscheide soorten van ingelegde lekkernyen; in Oranje-boomen met blad en bloezem; in Canaryvogels, waar op de *Turken* zeer gezet zyn, en 't welk veel meer dan dit alles betekent, in twaalf *Turken* uit de slaaverny te *Malta* gelost.

Alle deeze geschenken werden, op last van den *Groot-Visir*, in orde geschikt en ten toon gesteld. De oude ARNIAUD, nu twee en zeventig jaaren oud, werd, benevens zyn' Zoon, tot den *Groot-Visir* ingeleid. Hy ontving hun in 't byzyn van de aanzienlykste Ryksbedienden, met betuigingen van de tederste genegenheid.

Cy

„ Gy ziet", sprak hy, zich tot de rondsom staande *Turken* wendende, en hun de gelaste Slaaven vertoonende, „ gy ziet uwe „ Broeders in vryheid gesteld, naa in slaavernye gezugt te hebben. „ Deeze *Fransche Heer* is hun Verlosser". — „ Ik ben", liet hy 'er op volgen, „ een Slaaf geweest, gelyk zy; ik was met keten„ nen beladen, geslaagen, gewond, ziet daar den Man, die my „ gelost, my behouden heeft; ziet daar myn Patroon; vryheid, „ leeven, staat, alles ben ik hem verschuldigd. Hy heeft, zonder „ my te kennen, duizend Sequinen voor myn losgeld betaald; my, „ op myn woord, laaten vertrekken; my een Schip gegeeven om „ heen te vaaren werwaards het my behaagde. Waar is, zelfs een „ *Muzulman*, in staat om dergelyk eene daad van edelmoedigheid „ te doen?"

Alle de Omstanders hielden het oog op den Grysaard gevestigd, die de handen van den *Groot Visir* in de zyne klemde. Alle de Bedienden van den *Groot Visir*, alle zyne Huisgenooten, zeiden tot elkander. „ Ziet daar den *Aga* (*), den *Patroon*, van den *Visir*; „ ziet daar den Losser van onzen Meester!"

De *Groot Visir* deedt aan den Vader en Zoon verscheide vraagen, ten opzigte van den tegenwoordigen staat hunner zaaken, en over de verliezen in den handel geleden. Naa hunne antwoorden, met alle goedgunstigheid, aangehoord te hebben, uitte hy deeze *Arabische spreuk: Allah-Kerim.* „ De Voorzienigheid van GOD is groot!" „ Zy heeft", voegde hy 'er nevens „ my in staat gesteld om uw lot „ te verzagten". Hy liet, vervolgens, voor hun oog beschikking maaken, over de medegebragte geschenken, waar van hy terstond het meerendeel zondt aan den *Grooten Heer*, aan de *Valide* (de *Sultane* Moeder) en aan den *Kislar-Aga* (het Opperhoofd der Zwarte Gesneedenen.)

De twee *Fransche Heeren*, met vriendschaps betooningen door den *Groot Visir* ryklyk begiftigd, namen afscheid van hem. OSMAN hadt last gegeeven, om voor hun een verblyfplaats in zyn Paleis gereed te maaken. Hy berispte hun vriendlyk, als hy vernam, dat zy weder na het Paleis des *Franschen Afgezants* zouden gaan, en beval den Tolk hun, van zynent wege, den Afgezant aan te bevelen, en te verzekeren, dat hy hem verpligt zou weezen voor alles, wat hy ten hunnen opzigte deedt.

Zeker straalt 'er eene grootheid van Ziel door, in de afbeelding die TOPAL OSMAN van zyne slaaverny gaf, in de openbaare bekentenisse zyner vernederinge, en der verpligtingen aan zynen Verlosser. Men hebbe wel in aanmerkinge te neemen, welk eene verregaande vergting de vooroordeelen van den Godsdienst, en van de Opvoeding, de *Turken* inboezemen van alles wat geen *Musulman* is, en bo-

(*) De *Turksche Slaaven* noemen hun Meester hun *Aga*.

bovenal van de *Christenen*, om al de schoonheid en edelheid te bezeffen van dit bedryf, voor 't oog zyns gansche Hofgezins.

De Zoon van den *Groot Visir* ontving vervolgens de *Fransche Heeren* byzonder in zyn Paleis. Hy omhelsde hen, en behandelde ze met dezelfde gemeenzaamheid, die zyn Vader, nog *Pacha* te *Nyssa* zynde, betoond hadt, en deedt hun belooven, dat zy hem meermaalen zouden komen zien.

Weinig tyds voor hun vertrek, hadden zy een ander afzonderlyk gehoor by den *Groot Visir*, waar in die Staatsdienaar, geene pligtpleegingen in agt behoevende te neemen, zyn rang vergat om alleen te bedenken, wat hy zynen Weldoender verschuldigd was.

TOPAL OSMAN herstelde, door zyne wakkerheid en standvastigheid, den overvloed, de goede orde en de bediening des regts te *Constantinopole*, waar, zints het oproer tot zyn Grootvisierschap, de ongebondenheid en wanorde niet hadden kunnen beteugeld worden, waar 't gebrek en de duurte der leevensmiddelen zeer hoog liep. — In gevolge hier van smertte het allen welmeenenden en braave Burgers, als hem, in de maand Maart, des Jaars MDCCXXXII, zyne bediening ontnomen werd.

TOPAL OSMAN, die deeze staatsomwenteling voorzien hadt, verdroeg dezelve met de grootste bedaardheid. Naa het te rug geeven van het Zegel des Ryks, uit het Serail komende, zag hy alle zyne Aanhangers en Huisgenooten verslaagen en ontsteld. „ Waar over „ treurt gy", was zyn woord; „ heb ik u niet gezegd, dat de *Groot* „ *Visir* zyn post niet lang bekleedt? Al myne ongerustheid was een „ open te vinden, om 'er gelukkig af te raaken. GOD zy geloofd, „ men heeft my niets te verwyten; de *Sultan* is voldaan over myne „ diensten; ik gaa gerust en wel te vrede heen.

Vervolgens gaf hy last tot een Dank-offerande, deelde geld aan zyne Bedienden uit, en geboodt hun zich te verblyden. Hy dagt ook, in dit oogenblik, aan zynen Weldoender, wel bezeffende dat dit voorval deezen hartzeer zou baaren. „ Dat men hem zegge", voegde hy 'er nevens, „ dat hy zich getrooste; ik hoop hem nog eens te „ zien, verklaar hem, dat hy my steeds denzelfden zal vinden. Men „ schryve na *Salonica*, dat men nauwlettend zy, om hem de hoe„ veelheid koorns, door my bevolen, toe te schikken; indien ik be„ merk, dat 'er ééne maate aan ontbreekt, zal ik doen zien, dat ik „ nog leeve". Hy gaf eenige andere bevelen, zyne huislyke zaaken betreffende, en vertrok na *Trebisonde*, over welk Land hy tot *Pacha* benoemd was.

Weinig dagen daar naa ontving hy, op zyn' weg, nieuwe bevelen om na *Persie* te gaan, in de plaats van *Ali-Pacha*, thans *Groot Visir* geworden. OSMAN ging getroost zyn Opvolger tot *Groot Visir* verheffen, zelfs het ampt van *Seraskier* bekleeden, in welke hoedanigheid hy zynen Vaderlande misschien meer diensts gedaan heeft, dan hy zou hebben kunnen doen, als hy *Groot-Visir* gebleeven was.

DE

DE VERGEETEN BURGER, OF DE GELUKKIGE LANDHEER.

Ik moet des Hemels weldaên roemen;
De Algoedheid schenkt my duizend reên
Tot dankbaarheid; ik mag my noemen
Een haarer kindren hier beneên.
In een van Hollands beste Steden
Heb ik, terwyl myn koopbeleid
Geveiligd bleef voor tegenheden,
Met winst den handel uitgebreid.
'Schoon 'k nimmer op de pekelplasfen
My in een' houten kerker floot;
Geen Indiaan ooit wou verrasfen;
Ik eet nochtans geen kommerbrood.
Dewyl my thans geen zorgen kwellen,
Leef ik meer vergenoegd en vry,
Dan Karel (*) in fint Justus cellen,
Na 't afftaan zyner heerfchappy.
Ik flyt de beste Zomerdagen,
Daar 't pluimgeflacht zyn toonen paart;
En fchuil, voor fneeuw- en hagelvlaagen,
Des Winters aan een' warmen haart.
'k Heb, in 't genoeglyk buitenleeven,
Eene oude dienstmaagd tot myn lot;
In franfchen poespas onbedreeven,
Kookt ze evenwel een' burgerpot.
Het altyd ryke vergenoegen,
En een onkostbaar veldbanket,
Heb ik geleerd by een te voegen
Uit Agurs oordeelryk gebed.
Men vindt zo wel in deez' gewesten,
Als elders, die vernuftig zyn,
In 't ambagt van zich dood te mesten,
En ruim te baaden in den wyn.
Die met een' innig welbehaagen,
Byna tot hunnen laatften fnik,
Zich doen aan ryke tafels draagen,
En zweeren met hun daên: „ dat ik

„ Nooit

(*) Keizer Karel de Vyfde, ten einde adem geoorloogd hebbende, week in het Klooster Sint Justus, in de Provincie Estremadura, in Spanje, om zyne overige dagen in rust te eindigen.

„ Nooit van myn' vriend Lucul ontaarde!
„ ô Neen, myn keelgat, niet alzo;
„ Zwelg 't geene u smaakt, en houd in waarde
„ Den Heer van Fleschlust, Hennebo (*)".
Neen, zulke lieden zal ik laaken,
Zo lang ik leeve; ja bespot,
Die keukens tot hunn' Tempels maaken,
En van den mond en maag hunn' God.
Ik, die my wars en ongenegen
Voor de Esculaapsche bekers toon,
Wil daarom nooit de drinkschaal leegen
Des grooten Prins van Macedoon (†).
'k Ben lang geduldig in 't polysten
Geweest van onzen boeren Kryn;
Die lobbis denkt nu een der wysften
Van onze gansche buurt te zyn.
Zit eens 't geboerte by elkander,
Dan is hy veelmaal trotser, ja!
Dan wylen Koning Alexander
Op zyn' triumf in Asia.
Heb ik geen lust tot boomen snoeijen,
(Beweeging houdt ons bloed toch vlug,)
Dan laat ik Kryn den stroom oproeijen,
En koom met snoek en baars te rug.
Niet zelden ben ik zo belaaden,
Dat ik van mynen overvloed
Myn hupsche buurtjes kan verzaaden,
Die my, met een oprecht gemoed,
Toewenschen, (zy zyn onbedreeven
In 't veinzen,) als met éêne stem,
Dat buurman rentenier mag leeven
Nog langer dan Methuzalem!
Ik heb een oud memorieboekje,
Het geen ik vol *recepten* schreef,
Die 'k nu des Winters, uit het hoekje
Van mynen haart, den boeren geef.
Dit wikkelt my in een vertrouwen,
Uw leeven zo niet! yder meent
Boerhaave in myn persoon te aanschouwen;
Ligt worde ik ook nog wel beweend.

Myn

(*) Robbert Hennebo, een niet zeer beschaafd, egter geestryk Dichter, had den Wyn lief, en Lucullus een anders geacht Burgemeester, Veldheer der Romeinen en uitmuntend Geleerde in zyne dagen, was een lekkerbek by uitneemendheid.

(†) Alexander had de *reputatie*, dat hy, zo wel als een beruchte Overwinnaar, een Zegehaftig Zuiper was.

Myn zoon, een borst van braave zeden,
  Wien ik myn zaaken overgaf,
Wordt door geen erfkoorts ooit beſtreeden,
  Wenscht zynen Vader nooit in 't graf;
Kan alles van myn gunst verhoopen;
  Wanneer hem 't een of 't ander ontbreekt,
Vindt hy myn hart en handen open,
  Tot zynen dienst, zo ras hy ſpreekt.
Men zag toch ſchraapzugt vaak bedanken,
  Voor al haar zorgen en beleid,
Met drie paar kwastige eiken planken
  En één oud hemd: foey gierigheid!
Zyn Jan verſmaat de kunst van vleijen,
  Koomt hy, met kleine zusje Keê,
By Grootvaêr buiten ſpeelemeijen,
  Dan brengt hy vast zyn ſpaarpot meê.
Myn Schepper dank ik alle dagen,
  Die myn gezondheid en verſtand
Bewaart, en ruim verdiende plaagen
  Weert van myn lieve Vaderland.
Blyde om den voorſpoed aller braaven,
  Die 't pad der ſchoone Deugd betreên,
Richte ik myn koers, ſteeds naar de haven
  Van 't ryk der Englen, hier beneên.
Maar zynde op ongetemde baaren,
  Alwaar myn brooze kiel al ligt
Wordt blootgeſteld aan veel gevaaren,
  Houde ik de Noordſtar in 't gezicht.
De weelde, vol aanloklykheden,
  Belaagt ons menigwerf op de Aard';
Zy heeft het diep verval der zeden,
  Een misdragt, uit haar' ſchoot gebaard.
Hoe wordt myn ziel als opgehemeld,
  Wanneer ik by een' zilvren ſtroom,
Waarin 't geſchubde vee ſtaag wemelt,
  My neêrvly aan een' groenen zoom;
Daar 'k, op de ſtem der nachtegaalen,
  Met eenen onnaarvolgbren zwier,
Onthaald, vergast, mag adem haalen,
  Den teugel aan myn' leeslust vier;
Doch, daar ik ſtil en ongedwongen
  Myne aandacht ook naar 't menschdom richt,
En breng my duizend kromme ſprongen
  Van Adams kroost voor 't zielgezicht.
'k Zie Evert vaak uit ſnapzugt dringen
  In buurmans huis; en Klaas, in ſchyn
Van vriend, die egter vreemdelingen
  In hunnen eigen boezem zyn.

Mag. ik maar onder 't lommer schuilen
In 't landpriëel van lentegroen,
'k Wil dan myn roozendons niet ruilen,
Voor 't rykste Koningspaviljoen.
Maar, zegt de Nyd, vry wat gebeeten:
Gy, dus gebakerd in fluweel,
Hebt, naar het schynt, aan 't appeleeten
Van moeder Eva weinig deel!
Voorzeker, jal ik voel de plaagen,
Die, als de jeugd is lang verslenst,
Ons treffen; wil ik die niet draagen,
Waarom naar ouderdom gewenscht?
Ik tracht altyd het kwaad te ontwyken,
Doch is de vyand my te sterk,
Ben ik verplicht de vlag te stryken,
Ik voeg my naar den gang van 't werk.
Ik sloot voorlang myn driften binnen
Den engen omtrek van 't gebied
Der reden; by zulk overwinnen
Haalt Cæsars grootste zege niet.
'k Wil geen gefronst gezicht zelfs toonen,
Als my een lasteraar beklad;
Die meer verlekkerd is op 't hoonen,
Dan of hy baars of kreeften at.
Ik houd, zo veel ik kan, my buiten
Het perk van zelfbeschuldiging;
Laat dan op 't schild der onschuld stuiten
De pylen van de lastering.
'k Heb nooit als mensch myn plicht vergeeten;
Oneerlyk zyn baart naberouw;
En liet niet toe dat myn geweeten
Ooit myn gedrag bedillen zou.
Steeds trachtende op myn plicht te letten,
Bezeeglende, als met hart en hand,
De zagte en wysberaaden wetten
Van myn gezegend Vaderland,
Durf 'k zeggen, buiten last en vreezen,
Vrymoedig, met een ruime long,
Ja! neen! daar 't ja of neen moet weezen,
Dan spreek ik harttaal met de tong.
Hy, aan wien rykdom is gegeeven,
(Het schynt wat paaps; doch gun my 't recht,
Dat ik aan deugden van dit leeven
Een oogenblik verdiensten hegt',)
Als dees van 's Hemels zegeningen
Een goed gebruik maakt, dan verdient
Hy schatten by de Hemellingen,
Dan is de ryke God zyn vriend.

Maar 'k lach wel eens om ryke luiden,
En trek de fchouders op, wanneer
Zy aan de maatfchappy beduiden,
Dat achting, geld, verftand en eer
Steeds paaren; 't fchynt ze ook niet begrypen,
Wanneer een fchip is overlaên,
'Er hoeft niet eens een ftorm te nypen;
Zeer ligt kan naar den kelder gaan.
Zy waanen mooglyk dat in Eden
De Heer befloot, om hunnen ftam
Uit beter foort van klei te kneeden,
Dan Hy voor Vader Adam nam.
Wat moet de fchamele armoê dulden,
Verfmaading, afkeer op onze aard'
Ze ervaart niet zelden hoe haar Gulden
Is amper vyftien Stuivers waard'.
'k Loop geen gevaar van die noch deeze,
Daar 'k op een glad-gekemde Zee
Noch Scylla, noch Charybdis vreeze,
Maar voortfpoê naar een zaalge reê.
Myn ftille vryheid geeft my reden
Tot blydfchap, ja oneindig meer
Dan hun, die 't juk der plechtigheden
De fchouders drukt. De plaats van eer
Doet zich in 't beste licht bekyken,
Op zeek'ren afftand. In den zwier,
Den voorfpoed, weelde en pracht der Ryken,
Zyn twe en twe niet altyd vier.
Men ziet my nimmer in den morgen
Angstvallig naar myn kleêrkas treên,
Noch voor myn opfchik immer zorgen;
't Eenvoudig kleed dekt ook de Leên.
Die 't kostje met de modens winnen,
('t Is elk toch maar om geld te doen,)
Behoeven nooit hun ziel en zinnen
Te kwellen, om een nieuw fatfoen
Van kleeding voor my op te fpooren;
Die onvermydelyk in 't kort,
Met al den toeftel, gaat verlooren,
En uit de baan geknikkerd wordt.
'k Zie, met verwondring, veele leden
Van rang, en van den burgerftand,
Min leeven naar de wet der zeden,
Dan naar de wet van 't Mode-land.
Daar ik, in myne lindedreeven,
Nu vaak 't gezellig leeven mis,
Vraag ik, of dit gezellig leeven
Wel altyd zo verkiesbaar is?

De-

Dewyl de zamenkomst van veelen
  (Dit zeggen dunke niemand vreemd)
In deelen en in onderdeelen,
  Veel naar 't geſprek der exters zweemt.
Thans zyn ook die vergaderingen
  My tot geen last, daar yder een,
In 't wikken zelfs van beuzelingen,
  Een houding toont als Demosthéén.
Daar nimmer bras- en ſlemppartyën,
  Waar menig Jonker onder ſmoort,
Myn huis niet doen op ſtelten ryën,
  Wordt teffens nooit myn ſlaap geſtoord,
Door angst voor vuur, of vrees voor dieven;
  Terwyl myn Volk myn goed verteert,
En leeft baldadig naar believen,
  Ja vaak myn goeden naam ontéért.
Men hoeft geen franſche koks te zoeken,
  Tot onheil van myn goede maag;
In rust my dunne pannekoeken
  Geſchaft, dit houdt den eetlust graag.
Myn oude Griet verſtaat zich wonder
  Op al die Vaderlandſche Spys,
Ze zegt, „ Sinjeur dit 's veel gezonder
  Dan heel de morspot van Parys ".
Hier kan ik mée 't gevaar vermyden,
  Dat niemand my in 't Nieuwe Jaar,
Op 's Heeren ſtraat zal overryden,
  Als men niet zelden aan elkaêr
Het leeven toebidt, onder 't peinzen:
  „ Had ik uw ampt, en waart gy dood,
„ Ik moet hier welſtaanshalve veinzen,
  „ Doch laagt ge op ſtroo dan had ik brood ".
De rollen die ik Adams Zoonen
  En dogters, uit myn ſombre cel,
Zie op dit Schouwtoneel vertoonen,
  Doen my in twyfel ſtaan; en wel
Of ik, om duizend ydelheden
  Moet ſchreijën met een' Heracliet,
Dan of ik, om dezelfde reden,
  Moet lagchen met een' Democriet.
Hoe veilig mag ik dan beſluiten,
  Dat hy een zalig voorrecht heeft,
Die zorgloos, onbelemmerd, buiten
  't Gewoel van al de wereld leeft.
Geen goudöogst van Peru kan haalen
  By de aangenaame en lieve rust,
Die in myn lommermilde Zaalen
  Myn ziel verruimt, my ſtreelend kust.

P. H.

DE

DE SCHOONE JUFFROUW EN DE RUPS.

(Uit het Fransch van den Heer BARBE.)

EEne Juffrouw, die door haare schoone gedaante en opschik uitmuntte in den kring der groote wereld, werd ten uiterften verbaasd door het vallen van een Rups uit een' boom op haar boezem. „ Weg schriklyk en vervloekt schepzel," schreeuwde zy uit, „ ik „ beef op u aanschouwen; uw vreeslyk geslacht verniel de hoope „ des Landmans, door het kruid af te knaagen: weg, vuil Insect, „ weg!" —— De Rups antwoordde zeer nederig: „ Wat myne „ leelyke gedaante aanbelangt, deeze zal, geloof dit vry, niet lang „ aanhouden; binnen kort zal ik in een Kapel veranderd weezen, „ en, met de schitterendste kleuren vercierd, op vlugge vlerkjes, in „ de lugt zweeven; deeze gedaante zal my ongetwyfeld beminnelyk maaken in de oogen van zulke Juffrouwen als gy, die, gelyk „ men zegt, zeer veel overeenkomsts hebben in haare gedaantverwisseling met ons geslacht: dat is te zeggen, gy zyt dikwyls Rupsen als gy 's morgens uit uwe bedden opstaat, en Kapellen, naa dat „ gy van uw Toilet komt."

BRIEF AAN DE SCHRYVERS DER HEDENDAAGSCHE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

„ GIster Ul. Berigt, raakende mynen Brief aan den Wel Eerw. „ Heere NOZEMAN *enz.*, in uwe *Hedend. Vaderl. Letter-* „ *Oeffen.* IV D. 553 en 554 *bladz.* herleezende, vond ik daar in „ iets, het welk ik volstrekt niet onaangemerkt kan laaten: Gyl. „ hebt *bladz.* 554 geschreeven: , Een *ongemak*, 't welk zyn Ed. neigt , te stellen, met de schepping, by Adam en Eva, in derzelver lichaamen, reeds plaats gehad te hebben, zonder *het vermogen van* , hen eenig leed toe te brengen, dan na den val.'

„ Gyl. hebt, zonder twyffel, door het woord *Ongemak* op niets „ anders als op de *Aarsmaaden* geoogd; maar waar doch heb ik die „ *Diertjes*, op zich zelven gerust en zonder ongemaklyke of nadeelige beweegingen in eenig mensch leevende, een *Ongemak* genoemd? Waarom doch hebt Gyl. niet liever geschreven, *Diertjes*, „ *welken zyn Ed. neigt* enz.? en waar toe doch de woorden *het* „ *vermogen van* 'er ingevoegd? Indien Gyl. op de volgende wyze „ U uitgedrukt hadt, *Diertjes, welken zyn Ed. neigt te stellen*, „ *met de schepping, by Adam en Eva, in derzelver lichaamen*,

„ *reeds*

„ *reeds plaats gehad te hebben, zonder hen eenig leed toe te bren-*
„ *gen, dan na den Val.* Dan zoudt Gyl. overeenkomstig met my-
„ ne gissingen (want hooger heb ik myne gedagten maakende dit on-
„ derwerp nooit opgegeeven) en met alles, wat 'er ook deezen
„ aangaande door my uitgegeeven is, geschreven hebbe; het luidt
„ (immers zoo my toeschynd) ook wat vreemd, en gelykt zeer na
„ tegenstrydigheid, *een Ongemak* ——— *zonder eenig leed toe te*
„ *brengen.*

„ *Het vermogen om eenig leed* aan Adam en Eva toe te kun-
„ nen brengen, heb ik nergens aan de Aarsmaaden ontkend, nadien
„ ik altyd ondersteld heb, dat die eerste *Aarsmaaden* ieder eenen
„ *mond*, een scherpen *staart*, en dezelve beweegingen (waar aan
„ ik het vermogen van leed te kunnen doen voornaamelyk toege-
„ schreeven heb) gehad hebben als thans; alleenlyk heb ik beweerd,
„ dat die Maaden aan Adam en Eva voor den Val waarschynlyk
„ geen leed hebben toegebragt, maar in tegendeel misschien voor-
„ deelig hebben kunnen zyn, zoo zy of door overvloed van gun-
„ stiger omstandigheden na den Val, of door het gebruiken van
„ ongeschikter voedsels niet overvloediger voortteelden, of geene
„ ongunstige beweegingen te maaken genoodzaakt wierden; want
„ dat deeze Maaden in zommige Menschen, zonder aan dien
„ eenig ongemak te verwekken of leed te doen, schynen te kun-
„ nen leeven, meende ik door heedendaagsche voorbeelden te
„ kunnen staaven, waar uit ik ook getragt heb te betoogen, dat al-
„ le tegenwoordigheid van Aarsmaaden in eens Menschen lighaam
„ niet altyd een *Ongemak*, *Kwaal*, of *Ziekte* verdiende genoemd
„ te worden, maar alleen die, welke met eenig gevoel van *ongemak*
„ of *leed* gepaard ging.

„ Ik verzoeke derhalven, en verwagt zulks billyk, als van eer-
„ lyke en onpartydige Menschen moet verwagt worden, dat Gyl.,
„ door in deeze verbeteringen te maaken, aan my de behoorlyke
„ voldoeninge niet zult weigeren, 't zy door deezen Brief in
„ Ul. Werk in te lasschen, 't zy door bovengemelde Verbeterin-
„ gen (zoo als ik dezelve voorgesteld heb) ter gevoeglyker plaats
„ te doen drukken: In dusdanige verwagting noeme ik my, in
„ haast,

Ul. D. W. Dienaar

Sneek,
17 $\frac{30}{12}$ 75.

M. VAN PHELSUM, M. D.

Wy hebben geoordeeld niet beter te kunnen doen, dan deezen Brief van den Heer *van Phelsum* in 't geheel te plaatsen, om dus alle misvatting of verkeerde uitdrukking voor te komen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

REDENVOERING

TEGEN HET BEDRIEGEN EN BEROOVEN DES NAASTEN;

of

VERHANDELING

over de woorden,

Gy zult uwen Naasten niet bedrieglyk verdrukken noch be-rooven.

LEVIT. XIX: 13.

Door

WILLIAM ENFIELD.

INdien het aanbelang der onderwerpen, geschikt tot openbaare Redenvoeringen, bepaald worde door de verbintenis, welke zy hebben, met den pligt en het geluk des Menschdoms in 't algemeen, zal het onderwerp waar op de woorden van MOSES onze aandagt bepaalen, eene allerernstigste overweeging waardig moeten geoordeeld worden. 'Er is geene Deugd, die ons veelvuldiger te betragten staat, geene Deugd, die onmiddelyker strekt tot het welvaaren van de byzondere Leden en van de geheele Maatschappy, dan die ons hier wordt voorgeschreeven, Billykheid en Eerlykheid in onze Handelingen met den Naasten.

Laat ons, derhalven, voor tegenwoordig, nagaan. Welke de Natuur en de grondslag is van deeze Deugd. Vervolgens

Eenige van de veelvuldige wegen, langs welke de Menschen gevaar loopen, om de Wetten van Regtvaardigheid, in hun Bedryf en Handel, te schenden, aanwyzen. En

Eindelyk overweegen, onder welke verpligtingen wy liggen om alle soorten van oneerlykheid en bedrog, in onze Handelingen, te vermyden. „Gy zult uwen Naasten niet bedrieg-„lyk verdrukken noch berooven".

Van de vroegste eeuwen der Wereld af, hebben de Menschen zich in Maatschappyen by een gevoegd, om te genoeglyker en met meer voordeels hunne dagen te slyten. In deezen staat bezitten zy de goederen deezes leevens niet in 't alge-

meen: elk Mensch, elk Lid der Maatſchappye heeft 'er zyn byzonder deel af; 't welk aangemerkt wordt als zyne eigene perſoonlyke bezitting. —— In deezen ſtaat hebben zy, desgelyks, eene groote menigte van kunſten, handwerken en bezigheden uitgevonden, die ſteeds voortgezet worden, ten besten van 't geheel. — Uit deeze omſtandigheden ontſtaan de betrekkingen, tusſchen den Kooper en den Verkooper, den Heer en den Dienstknegt.

Ten opzigte nu van deeze betrekkingen is het, dat de Deugd van Eerlykheid, volgens de gebruiklyke betekenis van dat woord, voornaamlyk moet betragt worden. Een eerlyk Man zal, indien hy iets van eenen ander koopt, hem dat geen geeven, 't welk de gewoonte of hunne onderlinge afſpraak vordert. Wanneer hy een gedeelte van zyn eigendom verkoopt, zal hy 'er geen grooter voordeel van zoeken te trekken, dan in 't algemeen betaamelyk en eerlyk gerekend wordt, of dan hy zelve zou willen, dat de Kooper zou winnen; geſteld zynde, dat hunne omſtandigheden verwisſeld waren.

Wanneer hy eenen anderen verbindt om hem ten dienſte te ſtaan, in het voortzetten van zekere kunst, of tot het doen van eenige zaak, zal hy hem dat loon geeven voor den gedaanen dienst, 't welk deeze met regt mag verwagten, volgens de onderlinge afſpraak, het algemeen gebruik, of den blykbaaren eisch der zaake. —— Wanneer hy voor eenen anderen werke, zal hy het aangenomen werk getrouw en ſtipt volbrengen, en geen meer loons vorderen dan gebruiklyk, en eene redelyke vergoeding is van zynen arbeid. —— Met één woord, een eerlyk Man doet ten allen tyde, en aan allen, anderen even zo als hy zelve zou wenſchen behandeld te worden.

Uit deeze korte ſchets van Eerlykheid, kunnen wy gereedlyk opmaaken, waarin de ſchending van de groote Wet der Regtvaardigheid, tusſchen Man en Man, beſtaat, of in welke gevallen iemand gezegd mag worden, zynen Naasten te verdrukken of te berooven.

De Kooper maakt zich aan bedrog ſchuldig, wanneer hy valschheid of laage kunſtenaaryen te werk ſtelt, om de waarde van eenig ding, in de waardeering des Eigenaars, te doen daalen. Dit is een haatlyk Character, ons door SALOMO in 't *Spreukenboek* reeds opgegeeven. „ 't Is kwaad, 't is kwaad „ zal de Kooper zeggen; doch heenen gegaan zynde zal hy „ zich beroemen". — Desgelyks bedriegt hy zynen Naasten, wanneer hy zich bedient van diens onkunde, om iets beneden de wezenlyke waardye van hem te verkrygen. — Wanneer hy een gedeelte van eens anders eigendom in handen hebbende,

de, het ten eigen gebruike aanwendt, zonder hem daar voor eene billyke vergelding te schenken, op den tyd als deeze zulks met rede mag verwagten — en eindelyk ook, wanneer hy de wyze en gunstryke instelling der Wetgeevende magt, alleen geschikt tot beveiliging der zodanigen, die door ongeluk buiten staat geraakt zyn, om hunne schulden te voldoen, ten beschermmiddel aanwendt, om snoode streeken te dekken.

De Verkooper bedriegt zynen Naasten, wanneer hy zich bevoordeelt met de onkunde van den Kooper, of Kunstenaaryen gebruikt om zyn oordeel te misleiden.

De Meester, of die Daglooners in zyn werk heeft, begaat oneerlykheid, als hy hun te zwaare lasten oplegt — als hy hun meer of langduuriger arbeid afvordert, dan men eerst was overeen gekomen, zonder hen maar die maate te betaalen — of als hy hun loon bekort, of 't zelve te lang onder zich houdt. De Wet van MOSES was, ten opzigte van deeze laatstgemelde byzonderheid, zeer billyk en volklievend. „ De loon des „ Huurlings zal by u niet vernagten ", dat is, van u niet over den bestemden tyd ingehouden worden.

De Werkman of Knegt handelt strydig met de regelen van billykheid, en bedriegt zynen Naasten, wanneer hy, zonder genoegzaame reden, den aangevangen arbeid staakt, en zynen Meester in ongelegenheid laat zitten — wanneer hy zyne aangegaane verbintenissen, op eene verwaarloozende en gebreklyke wyze, volbrengt — of wanneer hy zich bedient van 't vertrouwen zyns Meesters om hem te verkorten.

Ik heb hier eenige van de verborgenheden der ongeregtigheid ontdekt, door de Kinderen der Onregtvaardigheid uitgevonden, en maar al te dikwyls in hunne handelingen te werk gesteld. —— Gy kunt in de Wereld niet leeven, zonder daar van dagelyks blyken te ontmoeten. Gelukkig indien gy dezelve alleen *gezien* hebt. Gezegend de Man, die noit gevallen is in de strikken, door de snooden steeds op het pad der Regtvaardigen gespannen! Nog gezegender hy, die, te midden van duizend voorbeelden van bedrog en onregtvaardigheid, en duizend verzoekingen om de menigte in kwaad doen te volgen, zich aan zyne opregtheid heeft vast gehouden! Wanneer wy iemand van dit Character aantreffen, mogen wy hem met verwondering en hoogagting beschouwen, en hem het getuigenis geeven, 't welk JESUS aan NATHANAËL verleende: „ Zie waarlyk een *Israëliet* in welken geen bedrog is".

Behalven de voorbeelden van Oneerlykheid reeds opgeteld, zou ik veele andere kunnen opnoemen; doch, zonder hier op langer staan te blyven, zal ik voortgaan, om de voornaamste

redenen by te brengen, ftrekkende om u te hoeden tegen allè laage kunftenaaryen van Onregt en Bedrog, en aan te zetten, tot het in agt neemen der nauwkeurigfte Voorfchriften van ftrikte Eerlykheid en Opregtheid, in uwe handelingen.

Merkt hier, in de eerfte plaatze, op, dat het waarneemen van het Voorfchrift, „ Gy zult uwen Naasten niet bedrieg„ lyk verdrukken noch berooven", van het hoogfte aanbelang is voor de Maatfchappy. Indien de Menfchen in 't algemeen niet beftuurd wierden, door het beginzel van Eerlykheid, zou iemand fchrikken zyn eigendom in de handen van eenen ander te vertrouwen; agterdogt, twist en oneenigheid fpeelden fteeds de deerlykfte rollen; het onderling vertrouwen hield op, en deeze, de Ziel des Handels zynde, moest de Handel zelve verlooren gaan. Wat tog geeft leeven aan den Handel, in alle deszelfs wyduitgebreide takken, dan dit in agt neemen van Eerlykheid en Opregtheid, 't welk, hoe talryk ook de voorbeelden van Oneerlykheid zyn mogen, nog zegepraalt in de Wereld, en den een aanzet, om zyne kostbaare bezittingen aan eenen ander te vertrouwen? Wie ontdekt niet, dat Eerlykheid de vastigheid der Maatfchappye uitmaakt, en de fteun is van allen onderlingen handel? Wie befchreit de droeve uitwerkzels niet, die noodwendig ontftaan, wanneer dit edel beginzel wankelt? Waar, in één enkel voorbeeld, een Man in de verborgene plaatzen der onregtvaardigheid zich verfchuilt, in weelde en verkwisting den rykdom doorbrengt, die eerlyke vlyt van anderen gewonnen, en de niets kwaads vermoedende onfchuld hem toevertrouwd hadt; hoe dikwyls zien wy den eenen ramp op den anderen gebooren worden, uit zynen onverwagten val! Een bloeiend Huisgezin bedorven! — Bloedverwanten en Vrienden in zwaarigheden ingewikkeld, en met fmerten overlaaden! — verfcheide opregte Kooplieden verlegen, mogelyk bedorven! —— de treurende Weduw en de hulpelooze Wees, van hunne geringe bezitting, en eenig fteunzel, beroofd! In den tegenwoordigen ftaat der zaaken, zyn zodanige Tooneelen van jammer, helaas! maar al te veelvuldig. Wat zou dan het gevolg niet weezen, indien Onregt en Bedrog dagelyks in de Wereld veld wonnen, en in 't einde de overhand kreegen? —— Stel niets minder dan algemeene verwarring en fnoodheid. Werd, in tegendeel, Onregt en Bedrog van de aarde verbannen, welk een lange naafleep van onheilen zou teffens het Menschdom verlaaten! Welk een ongeftoorde Vrede en Eendragt, welk een volmaakt genoegen en geluk zou daar uit gebooren worden!

Wyders mogen wy hier wel bedenken, dat de Eerlykheid van

van weezenlyk belang is, voor het geluk van elk Lid der Maatſchappye op zich zelven.

De eerlyke Man ſtaat het minst bloot, voor te leurſtellingen in zyne zaaken, en heeft het ſchoonſte vooruitzigt van wel te zullen ſlaagen in zyne onderneemingen. Onregt en Bedrog mogen, in eenige gevallen, den korſten weg baanen tot weelde en grootheid; doch zy zyn verre, van ons op den zekerſten te brengen. Niet zelden gebeurt het, dat de listige en afgerigtſte Bedrieger ontdekt worde, wanneer alle zyne ontwerpen van ſchelmery in rook verdwynen, eer hy zyn oogmerk bereikt heeft. Naa veel zorgs en arbeids aangewend, naa veel vrees en angsts uitgeſtaan te hebben, zal hy mogelyk zich zelven bedriegen, en zyn eigene oogmerken verydelen. —— Maar de eerlyke Man gaat voort, op den effen en betreden weg van naarſtigheid, voorzigtigheid en opregtheid, tot hy eindelyk eene bezitting verwerve, die hy met genoegen kan beſchouwen, en met vermaak genieten.

Eerlykheid is, desgelyks, een allerbest behoedmiddel voor onze Agting. Geen Mensch kan iets ter hand neemen, waar door hy ſpoediger algemeen veragt worde, dan door een laag en oneerlyk ſtuk te pleegen: want het Menschdom ſchynt, hoe groot het verſchil in denkwyze en gebruiken ook moge weezen, algemeen hier in overéén te ſtemmen, dat het Eer en Opregtheid aanmoedige en beloone, en, in tegendeel, Onregtvaardigheid en Bedrog ſchandvlekke en ſtraffe. —— Laaten twee Menſchen, in alle andere opzigten, met elkander gelyk ſtaan; het zal, indien de een bekend is voor braaf en opregt, en de ander voor ſnood en bedrieglyk, geenzins moeilyk vallen te beſlisſen, wie van beiden algemeen bemind, gezogt en geholpen, wie gehaat, geſchuwd en verlaaten zal worden.

Zommigen mogen zich ſtreelen met het denkbeeld, dat zy de kunst om de Wereld te bedriegen geleerd hebben, dat zy hunne oneerlyke ontwerpen kunnen volvoeren, en teffens de agting van een braaf Man behouden, en alle de voordeelen, aan braafheid verbonden, behaalen. Doch de Wereld is ſcherpziender dan zulke Lieden denken; 'er is meer kunsts en behendigheids noodig, om een vermomd character te bekleeden, dan zy zich willen getroosten te leeren. Schoon hunne weezenlyke trekken eene geruime wyle bedekt mogen weezen, onder het masker van edelmoedigheid en Godsvrugt, ontelbaare kleine omſtandigheden kunnen 'er voorkomen, die dit masker afligten. Hoe haatlyk, hoe veragtlyk moeten zy weezen in 't oog van allen, die hun beſchouwen zo als zy zyn! Hoe moeten zy zelve, die, ter oorzaake van hunne Familien

 en

en Vrienden, de begaane misslagen zoeken te vergoelyken, in hunne harten de Veinsaarts veragten! En wanneer zy, van alle vermomming ontbloot, der Wereld worden voorgesteld, welk een schaamte en verlegenheid zal dan hunne aangezigten niet bedekken, by Lieden, die zy zo lang hebben poogen te bedriegen!

Hoe gelukkig, daar en tegen, is de Eerlyke Man in de agting en liefde van allen, die hem omringen! Hy is vry, openhartig, en zich zelven gelyk in alle zyne verrigtingen. Zyne woorden stemmen overéén met de gevoelens van zyn hart, zyne daaden met zyne betuigingen. Hy bedekt geene laage en slinksche inzigten onder de schoonschynende voorwendzels van byzondere Vriendschap, of zugt voor 't algemeene welweezen. Hy maakt geen gebruik van laage kunstenaaryen om zyne oogmerken te volvoeren. Hy legt geene strikken voor anderen om hun in zwaarigheden in te wikkelen. Zyne wysheid gaat altoos met Opregtheid gepaard; Menschlievenheid en Goedertierenheid vergezellen dezelve bestendig. Vermydt hy de rampen zo voorzigtig als hem mogelyk is, hy stort 'er nimmer willens en weetens den Naasten in. Bedient hy zich van gunstige gelegenheden om zyne belangen te bevorderen, hy draagt zorge om die van anderen niet te dwarsboomen. Noit is hy zo zelfzoekende dat hy eene onregtvaardige of liefdelooze daad pleege. Zyne daaden kunnen de proeve van het nauwziftend oog van nyd en kwaadaartigheid dulden, zyne heimlykste overleggingen en oogmerken mag de wereld weeten: want hoe meer men zyn gedrag van naby beziet, hoe beter men zyne oogmerken door en door kent, hoe grooter lof hy zal ontvangen. Hy kan zyne ontwerpen uitvoeren, de bezigheden zyns beroeps verrigten, zonder de schroomverwekkende gedagten van ten zynen nadeele ontdekt te zullen worden. Hy geniet steeds het vertrouwen van allen, die met hem te doen hebben, en is verzekerd dat hy het verdient. Hy bezorgt voor zich zelven eene verzekering tegen onvoorziene rampen, in de Vriendschap en Edelmoedigheid dergeenen, die hy met getrouwheid ten dienst staat. Indien hem iets mislukke, niemand zal hem deswegen durven of willen veragten. Verstandigen zullen zyn Character blyven eeren: de edelmoedigen en medelydenden hem gereedlyk bystaan. Hy zal niet beschaamd zyn in den kwaaden dag: zyn goede Naam zal met glans schitteren van agter de dikke wolken des rampspoeds.

Daarenboven geniet de eerlyke Man het bestendig geluk dat hy over zichzelven voldaan is: terwyl hy, die zynen Naasten trouw-

trouwlooslyk behandelt, de verwyten van zynen eigen hart niet kan ontgaan: en de gepleegde Onregtvaardigheden, als naare schimmen, hem voor den geest waaren. De opregte van harte, die, in alle omstandigheden zich bevlytigde in het betragten van zynen pligt, bezit een altoosspringende welle van Zelfsvoldoening, door geene verwisseling van uitwendige omstandigheden op te stoppen. —— Geniet hy overvloed van tydlyke haave, hy bezit teffens het geluk van dien te mogen aanzien als de vrugt van eerlyken vlyt, en een zegen des Hemels: hy mag met den Psalmdichter zeggen. „ De HEE-„ RE vergoldt my naar myne geregtigheid, hy gaf my we-„ der naar de reinheid myner handen: want ik heb des HEE-„ REN wegen gehouden, en ben van mynen GOD niet God-„ looslyk afgegaan." —— Treft hem onheil en rampspoed, hy kan zich troosten, met de bedenking, „ dat deeze hem „ niet overkomt om de ongeregtigheid zyner handelingen." Het streelend getuigenis van een goed geweeten bezittende, kan hy alle de tegenheden deezes leevens met bedaardheid verdraagen, en met eene nederige hoope voorwaards zien op dien dag, op welken hy van alle aardsche bezittingen zal moeten scheiden, en van zichzelven GODE rekenschap geeven.

Overweegt, in de laatste plaatze, dat alle Onregtvaardigheid en Bedrog hoogst haatlyk zyn by den ALMAGTIGEN, die een welgevallen schept in Opregtheid en Eerlykheid. Wy mogen, uit de gesteltenis der wereld, waar in Billykheid en Regtvaardigheid van zo veel aanbelangs zyn tot het algemeene welweezen, en uit de natuurlyke neiging van 's Menschen hart tot Opregtheid, ons verzekerd houden, dat de groote Maaker der Natuure deeze Deugden goedkeurt. En dit denkbeeld wordt, in de Heilige Bladeren, ons op 't kragtigste voor oogen gehouden, en ten zeersten ingestampt.

„ Wie," dus laat de Heilige Psalmdichter zich hooren: „ wie HEERE zal verkeeren in uwe Tente? Wie zal woo-„ nen op den Berg uwer Heiligheid? Die oprecht wandelt „ en geregtigheid werkt, en die met zyn hart de waarheid „ spreekt. Die deeze dingen doet zal niet wankelen in eeu-„ wigheid." Ja Propheet JESAIA betuigt. „ Die in Gereg-„ tigheden wandelt, en die billykheden spreekt, die het ge-„ win der onderdrukkingen verwerpt, die zyne handen uit-„ schudt dat ze geen geschenken behouden, die zal in de „ hoogte woonen, de sterkten der Steenrotzen zullen zyn „ hoog vertrek zyn, zyn brood wordt hem gegeeven, zyne

„ wateren zyn gewis." AMOS voert den *Israëliten* te gemoete: „ Hoort dit, gy die den nooddruftigen opflokt, en dat „ om te vernielen de elendigen des Lands; zeggende, wanneer zal de nieuwe Maane overgaan, dat wy lyftocht mogen verkoopen? en de Sabbath, dat wy koorn mogen openen? verkleinende den Epha en den Sikel vergrootende, „ en verkeerdlyk handelende met bedrieglyke weegschaalen, „ — De HEERE heeft gezwooren by Jacobs heerlykheid: „ Zo ik alle haare werken in eeuwigheid zal vergeeten!" Apostel PAULUS verklaart zynen *Mede-Christenen*: „ Het is „ de wille GODS, dat niemand zynen Broeder bedriege in „ zyne handelinge." En *Jesus Christus*, de Opperste Leeraar van GOD gezonden, heeft zynen Leerlingen dit heerlyk kort begrip hunner Pligtsbetragtinge, ten deezen opzigte, nagelaaten. „ Alles wat gy wilt dat u de Menschen zullen doen, „ doet gy hun ook alzo."

Wy hebben, derhalven, M. B., de sterkst mogelyke drangredenen, om alle snoode handelingen der ongeregtigheid af te leggen, regt en geregtigheid te betoonen aan onzen Naasten. Handelen wy op deeze wyze, wy zullen het onze toebrengen, tot het afwenden der rampen door Onregtvaardigheid en Bedrog der wereld gebrouwen, en tot het bevorderen van de rust en 't geluk der Zamenleevinge — wy zullen den kortsten en zekersten weg inslaan om voorspoed en agting in de wereld te erlangen. — Wy zullen die voldoening over ons zelven hebben, welke ter altoosspringende bron van vreugde en vergenoegen strekt. — Wy zullen de goedkeuring wegdraagen van den ALLERHOOGSTEN; „ die Regtvaardig is, Regtvaardigheden lief heeft, en wiens aangezigt den Regtvaardigen beschouwt." — Wy zullen, naar den wil van GOD, getrouw gehandeld hebbende in ons geslacht, eindelyk, „ in de opstanding der Regtvaardigen, de „ vergelding des loons ontvangen."

WAARNEEMING AANGAANDE EENE WOND, DOORGAANDE TOT IN DEN ONDERBUIK EN 'T GEDARMTE.

Door M. FILLION.

(*Journal de Médecine Tom. XLIII.*)

DEn 16 December laatstleeden, werd ik gevraagd te gaan zien een' Jongen, omtrent 13 jaaren oud, welke door een

een' Os gewond was. By myne aankomst verhaalden de Ouders my dat dit Kind staande voor Ossen, voor een Wagen ingespannen, door een van deeze Dieren met de hoornen gestooten was in den Onderbuik, doorgaande tot in de holte van den Buik; dat 't Dier daarop 't Kind tot boven zyn hoofd had opgeligt, en dus vast gereegen gehouden, tot dat de Ouders, door 't sterk schreeuwen van den Jongen gewaarschouwd zynde, daar na toe kwamen loopen, en hem met alle mogelyke voorzichtigheid losgemaakt hadden; dat ze 't Kind vervolgens, op een wagen neergelegd, naar huis hadden vervoerd, waar ik 't zelve vond, leggende op een slegt bedde. Hy werd door hevige Kolykpynen met geduurige neigingen tot braaken, gefolterd; zyn Pols was zeer zwak. By onderzoek bevond ik dat de hoorn van den Os inderdaad was doorgegaan tot in de holte van den buik aan de linkerzyde, vier duimen boven 't darmbeen. Uit de Wond was naar buiten doorgedrongen een aanmerkelyk gedeelte van de dunne darmen, welke ik reeds vond koud te zyn, en overdekt, gelyk als ook 't overige van den buik, met bloed, en met een zwartagtige kleevende stof, die ik herkende voor een pap van Boekweit gekookt, 't welk de Jonge voor zyn ontbyt genomen hadt; dit was gemengd met 't vocht der Ingewanden. Ik wischte met warmen wyn de uitgekomene darmen af, om 'er de gemaakte scheuring in te ontdekken. Ik vond inderdaad dat de Nuchterendarm (*Jejunum*) van de eene zyde tot de andere doorboord was, 't geen 'er tusschen beiden van vooren bevat was toonde een sterke kneuzing, ter lengte van een duim; zynde veel meer rood ontstoken dan 't overige gedeelte van den darm. Ik maakte de aanhegting by ieder opening met drie steeken. Ik verwyderde de uitwendige Wond, overeenkomstig de opzwelling en verstopping, die my beletten de wederinbrenging van 't gedarmte: ik bragt daarom de darmen weder in, 't welk de pynen en neigingen tot braaken deedt ophouden. Ik plaatste over den geheelen buik een stooving met Olyven-olie, hebbende niets beter; en bedekte den Buik en de Wonde met drukdoeken, natgemaakt in olie en wyn; ik lag een sterk vereenigend verband aan, zonder drukking. Ik ordonneerde hem een zeer strenge leefregel, en ried hen den Lyder den volgenden dag in ons Hospitaal te brengen, waarvan de zorg, ten opzichte van 't Heelkundige, my aanbevoolen is. 's Morgens, den 17 December, kwam men my zeggen, dat hy 'er gekomen was: ik begaf my 'er aanstonds naar toe, en vond hem met veel Koorts en eene hevige aandoening, en een harde Pols, die geen tekenen gaf van 't

groot verlies van bloed 't welk 's avonds plaats gehad had. Ik liet hem Aderlaaten, schreef een verzagtend lavement voor, en verbond de Wond, waaraan ik niets buitengewoons bespeurde, met een eenvoudig *Digestif*: en daarover drukdoeken natgemaakt in wyn, olie en wondwater; dringende telkens sterk aan op een strenge leefregel en overvloedig drinken van dunne dranken. 's Avonds de staat van de Ziekte dezelfde zynde, herhaalde men de laating. De Zuster van 't Gasthuis verhaalde my dat 'er een natuurlyke gebonden afgang op gevolgd was, en dat hy buiten 't lavement een rykelyke ontlasting gehad had; ik verbond hem weder als 's morgens. Den 18den, hield de Koorts nog aan sterk te zyn; men deed hem voor de derde reis aderlaaten, en gaf hem een lavement met een afkookzel van de Kina en Terpentyn, ontbonden in de dooijer van een ey, 't welk hy niet lang by zich hield, en geene ontlasting veroorzaakte. Ik verbond hem tweemaalen daags, zo als den voorgaanden dag. Den 19den, was de Koorts minder sterk, en de Pols zachter. Men diende hem twee lavementen toe, die geen meerdere uitwerking hadden dan dat van den voorgaanden dag: ik verbond hem tweemaalen als te vooren. Op den 20sten, waren 'er hevige toevallen, de Buik was sterk aangedaan, en de Lyder had hevige aanvallen van Kolyk-pynen, met galachtige braakingen verzeld. Verzachtende windbreekende lavementen, olieagtige dranken, werden zonder eenig nut gebruikt: men voegde 'er tegen den avond eenige druppen *Laudanum Liquidum* by, die een weinig verligting toebragten. 't Verband was 't zelfde, uitgezonderd dat ik verzachtende stoovingen, in plaats van die met wyn en wondwater, liet gebruiken. Den 23sten, had de Lyder een goeden nacht gehad. Dewyl hy klaagde over een kwaaden smaak in den mond, gaf ik op zyn tong acht, die sterk beslagen was; 't welk, in aanmerking neemende de sterke verheffing van den voorgaanden avond, my deed denken dat zulks veroorzaakt werdt door kwaade stoffen. 't Kwam my voor dat 't dienstig zoude zyn een weinig *Cassia* en *Manna* met oly te geeven. Maar, omtrent twee uuren na dat hy 't eerste glas 'er van genoomen had, was de Lyder sterk aangedaan; de Kolyk-pynen kwamen wederom; de buik zwol desgelyks, met een zonderling geluidmaakende beweeging, en niet lang daarop, als de Lyder klaagde dat hy nat was, vond ik al 't linnen van 't Verband bevogtigd met *Cassia* en Gal, zo dat ik niet kon twyfelen, of 't Geneesmiddel was wederom uit de Wond uitgekomen; dit overtuigde my dat de kneuzing die ik by myn eerst bezoek

zoek gevonden had, tot eene verzweering was overgegaan, waardoor dus 't verlies der vaste deelen vermeerderd was, 't welk een zeer ongunstige uitkomst voorspelde. Eenige pynstillende druppen scheenen ondertusschen de toevallen te doen bedaaren; de buik, zonder eenige ontlasting, slonk weder tegen den avond; de randen van de Wond scheenen zeer verheeven en ontstooken. Ik verbond na gewoonte, en de verzachtende olieagtige drank herhaald zynde, deedt den Lyder wederom een goeden nacht hebben. Den 22sten was 't linnen en 't bed zelfs nat, en 't Verband was opgevuld met Chylstoffen; de Lyder had geen afgang nog ontlasting van pis; de lavementen deeden geene uitwerking. Ik verbond op dezelfde wyze als te vooren. Tegen den middag moest men wederom veranderen van linnen, zo nat was 't geworden. De Wond was zeer ontstooken; ik was genoodzaakt 't Verband 's avonds voor de derde reis te herhaalen. Van den 23 December tot den 3 January bleef de staat van den Lyder dezelfde, 't gebruikte vocht kwam weder uit de Wond voortvloeijen, niettegenstaande 't gebruik der lavementen, en drie verbanden ieder dag. De nacht tusschen den 1sten en 2den January was ondertusschen merkelyk beter, 't linnen was minder nat, en 't Verband was zo zeer niet met stoffe belaaden. Den 3den ontlastte zich de pis overvloedig door den natuurlyken weg; de Wond was minder ontstooken, de randen zo zeer niet opgezet; ik bragt 't Verband toen tot twee maalen daags. Den 4den kwam 'er een natuurlyke ontlasting zonder lavement, 't linnen was ten naasten by droog, daar was geene ontlasting van vreemde stoffen door de Wond. 't Plukzel was met een goede etter bezet, de Wond stond wel, en de Pols was gemaatigd: dit alles samen gaf ons groote hoop van herstelling. Den 5den had de Lyder een goeden nacht, veel gewaterd, en rykelyk afgang gehad. De Pols was ten naasten by natuurlyk, en de Wond vertoonde zich goed, met een overvloedige goede etter. Den 6den was de staat van den Lyder nog beter, en men kon op 't aanhoudend verzoek hem niet weigeren een dunne Soup in den morgen, welke men 's avonds herhaalde. De Lyder sliep den 7den zeer gerust: de ontlasting was overvloedig, ook had hy rykelyk gewaterd. De Wond beterde van dag tot dag, en zette zich aan de uiteinden reeds tot heelen, waar op men een weinig meer voedzel aan den Lyder toestond. Den 9den de Lyder toeneemende in beterschap, stond men hem tot de leefregel der herstellenden; ik verbond hem nu maar éénmaal daags. De Wond is vervolgens vry schielyk geheeld;

heeld; en wy hebben 't genoegen gehad den Lyder den 15 February met verwondering geneezen te zien van een kwetzuur, die, op zich zelven beschouwd, van zeer kwaade gevolgen konde zyn; 't gevaar van sterven reeds over zynde, scheen dezelve egter een fistuleuse verzweering te dreigen, waar tegen hem de balsemike gesteldheid der vochten, en de verwonderlyke hulpmiddelen van de natuur, byzonder in jonge gestellen, beschermd hebben; brengende weder tegen onze verwagting voort een wederaangroeijing van 't gescheurde en veretterde gedeelte van den darm. De behandeling is geschied onder 't opzicht, en met raad, van M. VERCHERE *de Zoon*, Geneesheer van 't gemelde Hospitaal: en onder 't bestier van de drie Zusters van 't Gasthuis, die zulks met recht is toevertrouwd.

BESPIEGELING DER KOUDE, IN DEN JAARE MDCCLXXVI (*).

Dit eenzaam uur, deeze avondstond, zy der Bespiegelinge van de heftige en nypende Koude gewyd, die myne Landsgenooten, met den aanvange deezes Jaars, trof. Kan een Mensch, een aandoenlyk Mensch, schoon dezelve hem niet byzonder deerde, ongevoelig weezen voor de uitwerkzelen, de onmiddelyke en verder afgelegene gevolgen, eener zo aanmerkelyke Gebeurtenisse! De dagelyksche Gesprekken, de Nieuwsmaaren, zyn 'er vol af; zy laaten gehoord en geleezen een' indruk op den geest over. Zal ik dien verzetten? Zal ik denzelven uitwissen? Neen, — Ten mynen eigen nutte, wil ik dien veeleer diep inprenten; de overleggingen, in mynen geest gereezen, op 't papier brengen, en mynen Landsgenooten mededeelen. Hoe zeer mogelyk is het, dat ze eenig nut doen, en Leezers ontmoeten, niet ongeneegen om zich deeze Gebeurtenisse te herinneren; die treffende toneelen oplevert voor welgeplaatste Harten, hoedanige 'er, dank zy den Hemel! in ons gezegend Gewest, nog even als in de dagen onzer Vaderen, gevonden worden. Zy zullen, met vermaak, zien,

(*) Deeze Bespiegeling is ons toegezonden van de zelfde hand, die ons in den voorleden Jaare, op elke Maand, eene Bespiegeling heeft medegedeeld; en hy verzoekt ons den Leezer te herinneren, dat verscheide byzonderheden, die men hier zou verwagten, in zyne Bespiegeling van *Wintermaand* te vinden zyn.

zien, dat wy hunner gedenken; en het onze toebrengen om hunne Weldaadigheid te vereeuwigen. —— Dat vry de wuften, de onbedagtzaamen, de onaandoenlyken, deeze Bespiegeling ongeleezen ter zyde leggen: en, by het opschrift KOUDE, eene huivering vattende, gestoord zyn, over het weder ophaalen van reeds geledene jammeren, die zy zich lüttel aantrokken, toen ze op 't felst knelden: voor de zodagen heb ik de pen niet opgevat; ik ben grootsch genoeg om hun met veragting te beschouwen; schoon teffens een traan van medelyden myn oog ontvalle.

De doorgaans zwaargeestige Voorspelzugt, een wonderlyk zwak des Menschdoms, liet, naar gewoonte, met het afloopen des voorleden Jaars, haare ongunstige taal hooren; tekenen by tekenen eens aanstaanden harden Winters meldende. Verstandigen floegen ze, naar verdiensten, in den wind, vaak de bedrieglykheid dier Voortekenen opgemerkt hebbende, daar de ondervinding ze logenstrafte.

Nauwlyks waren wy het tegenwoordig Jaar ingetreeden, of de veel gewisser merktekens eens fellen Winters vertoonden zich, op 't onbedrieglykst, aan aller oog: het daadlyk gevoel verzekerde elk van de aannadering der Koude. —— Een dikke lugt, zwanger van Sneeuw, door een harden fellen Oostenwind aangestuwd, vervulde onzen Dampkring; scherpe Jagtsneeuw doorvloog de lugt, met vervaarlyk geweld; elk in huis houdende of dringende om een goed heenkomen en veiligen schuil te zoeken: de Kerken waren op dat pas verlaaten, en niemand bykans, dan door de onvermydelykste noodzaaklykheid gedrongen, begaf zich derwaards of elders heenen.

De uitgebuide en schoon gewaaide lugt klaart op, de Starren tintelen met verdubbelden glans, de Koude neemt hand over hand toe. Het oog des kundigen Waarneemers slaat den Barometer en Thermometer gade; deeze kondigt ryzende bestendig Weer aan, geene verzekert ons ver beneden het Vriespunt daalende van sterke Vorst. De Wateren stremmen, een glazen vloer bedekt de kabbelende Stroomen. De Koude houdt aan, zy verdubbelt, de Kwik krimpt langs hoe meer in, en wyst een punt van Koude aan, als zeldzaam, zeer zeldzaam, in onze Lugtstreeke, getekend wordt. De Grootvaders en Grootmoeders spreeken, aan den warmen haard, van 't Jaar 1709, Vaders en Moeders herinneren hunne Kinderen het Jaar 1740; de Kinders betuigen, eenigzins vergenoegd dat zy mede een aanmerkenswaardigen Winter beleeven, „wy zullen het Jaar 1776 niet vergeeten."

De

De oude gevallen dier felle Winters worden opgehaald, en met de tegenwoordige vergeleeken. —— De Koude verstyft zommiger leden; anderen, daar door geheel bevangen, missen gevoel en leden teffens, ten akeligen schouwspel der omstanderen!

. Ondertusschen heeft de digtgevallen en door den wind ongelyk opéèngehoopte Sneeuw, de wegen hier en daar onbruikbaar gemaakt, en groote belemmering veroorzaakt. Menschen, Paarden en Wagens blyven steeken. Dan eerlang wordt het wel digt en sterk toegevrooren water het algemeene gangpad, en gemaklyker dan den weg ten gebruike. Het Ys, meerendeels uit gestolde Sneeuw zamengesteld, hobbelig en ruw, ook op veele plaatzen daar mede bedekt, geeft den vluggen Schaatsryder luttel vermaaks: de noodzaaklykheid bedient 'er zich meest van, om, in korten tyd, veel wegs af te leggen: doch de vervaarlyke dikte, door de aanhoudende Vorst veroorzaakt, lokt welhaast, de Liefhebbers met de ligte Arresleden, die reeds, op de gladde Sneeuwbaane, het hart opgehaald hadden, ten Yse: terwyl de Voerman zyne zwaar gelaaden Vragtslede met lust ment; de Boer verkiest met Kar en Wagen het Ys te houden, en de staatlyke Koets rydt, tot verwondering der aanschouweren, over de gestolde wateren. Men durft het zelfs bestaan dit nieuwe spoor te neemen over de toegevrooze Zuider-Zee. — De Oevers der Noord-Zee bevriezen desgelyks; het Strand is als met een voormuur van hooge Ysschotzen bezet; de aanstuivende bevrooren golven, op elkander verstyfd, vormen schriklyke Ysbergen, en leveren den Ingezeten van deeze anders gemaatigde Lugtstreeke eenigzins een afbeeldzel van die schriklyke gevaarten in de Noordpools Landen. — Dik en geweldig woelend Dryfys vervult de Zeegaten; het zet vast, en maakt het binnenloopen en uitzeilen der Schepen onmogelyk. —— De Eilanders zyn geheel van 't vaste Land gescheiden, alle gemeenschap, die der Briefwisselinge zelfs, houdt op. De Zeeman, hoe zeer haakende na de Vaderlyke Reede, durft en kan dezelve niet aandoen, hy moet weder Zee kiezen en zich verwyderen van de gewenschte Haven. De Koude, het Ys, maakt alles even onredzaam: gelukkig dat geen woedende Stormwind opsteekt. De even binnen gekomene als mede gereedleggende Schepen vinden, binnen gaats, werks genoeg om een gevaarlyken Ysgang te ontwyken, en zich, zo veel mogelyk, in veiligheid te brengen.

Gelukkige Landman, die, in uwe stulp gezeeten, op 't verzamelde in den Oogst teert; gelukkige Veeman, in uwe warme

me ſtallen! hoe veel beter is uw lot dan dat des Zeemans, in dit knellend Saiſoen! Dan wat vergelyken wy u by den Zeeman? hoe gelukkig is uw lot, boven dat van veele Stedelingen, wier handwerken ſtil ſtaan. In de andere Jaargetyden, hunnen arbeid voortzettende, kunnen zy, van de hand in den tand werkende, gelyk men ſpreekt, hun Huisgezin nauw van 't noodige voorzien, om 't verkwiklyke mogen zy niet denken, en 't opleggen, tot een aanſtaanden tyd, is den meesten volſtrekt onmogelyk. —— Eerlyke en nyvere Huisvader, weloppasſende Moeder, uwe handen zyn gebonden, hoe welwillend ook, gy kunt niet werken. De Koude wekt den honger by u en uwe verlegene Kinderen, zy ſchreien om ééne beete broods en één vonk vuurs. Uwe loflyke eergierigheid zoekt het uit te harden; geen gevraagd of gebedeld Brood te eeten. —— Te lang valt bang. —— Gy moet, in 't einde, beſluiten u den Armverzorgeren op te draagen. —— Ouden van Jaaren, het weinig overgegaarde is by u opgeteerd, gy zyt dubbel behoeftig in deezen aanhoudenden Winter; uw verzoek, om onderſtand, is hoogst redelyk: wie aanſchouwt onaandoenlyk uwe beevende handen, ſchuddende hoofden, vermagerde leden, ſtyf en krimpende van Koude; door een afgeſleeten kleedje nauw bedekt, en in den barren Winternagt huiverende onder een ſchraal dekzel. —— Zieklyke Armen, hoe onvergelyklyk bitter is uw ſtaat: deeze gaat alle verbeelding in jammer te boven: een vervallen huis, vol reeten, gebrek aan vuur, gebrek aan voedzel, gebrek aan verkwikking, gebrek aan troost, en van de hoop, de balzem des leevens, ſchier verſteeken! Wie denkt 'er aan, zonder medelyden te gevoelen, en hulpvaardig toe te ſchieten!

De ſchaamt- en eerlooze Bedelaar weet zich van deezen algemeenen ramp der werkloosheid en armoede te bedienen, hy verzint de drukkendſte omſtandigheden, en vermeldt ze op een' klaagenden toon; de beſchroomde Liefdaadigheid, vreezende onkundig een geſchikt voorwerp haarer giften af te wyzen, opent de milde hand, en geeft ter verkwisting. Wie is in ſtaat alles na te gaan, en te onderzoeken? Wie durft vastſtellen alle die openlyke vraagers zyn onwaardig? De Vreemdeling, in zyn reize vertraagd, ziek geworden, zonder werk, zonder kennisſen, kan het gebrek niet dan bedelend van zich weeren: hy is een Mensch! Dan zeker behoorde, in eenen zo welgeregelden Staat als de onze, het aantal dier Straat-bedelaaren onvergelyklyk minder te weezen.

In

In eenen zo wel geregelden ſtaat, zeg ik, en dit wendt myne Beſpiegeling op de Godshuizen, de Geſtichten der Christlyke Liefdaadigheid, welke het Euangelie dierbaar en eerwaardig maaken by allen, die zich over de elendigen ontfermen; en Menschliefde in den boezem koesteren. Deeze Hemelſche Godsdienst heeft, onder de Ryken en Armen, de voorheen gebrooken banden der Menschlykheid vernieuwd, en te wege gebragt, dat de eerstgenoemden, de laatstgemelden, als Kinders van den zelfden Vader, als Broeders en Zusters, met agting en liefde bejegenen, en de behulpzaame hand bieden. — Deeze jongſte nood, en prangende Koude, heeft, op nieuw het nut dier Stichtingen zigtbaar getoond, op de beste wyze raad en redding verleend. — Braave Christlyke Opzienders en Bezorgers van Godshuizen en Gemeenten hoorden met weedom de klagten der verlegenen, zy deelden mede tot de behoeften der noodlydenden. De nood wies, in weerwil der toegereikte liefdegaaven; het aantal der gebrek hebbende vermenigvuldigde, van dag tot dag. Verſtandige Liefdaadigheid getroost zich moeite, om de giften, op de beste wyze, te beſteeden, en gaat, op verſcheide plaatzen, de Huizen der Armen bezoeken.

Goede Hemel! welke vertooningen! welke ontmoetingen! de ondervinding overtreft de beſchryving en verbeelding van hunnen toeſtand wyd en verre. Zy ontdekken de eerlyke en beſchroomde Armoede, in den erbarmlykſten ſtaat. Traanen van medelyden wellen ten ooge uit, en vermengen zich met die der elendigen. Het vertrouwen op de Christlyke Liefde beweegt hun tot het belooven eener ruimer en ryklyker bedeeling, van de weezenlyke noodwendigheden deezes leevens. Een troostlyk woord, eene minzaame toezegging, doet de reeds moed- en raadloozen als herleeven. 't Vooruitzigt van redding beurt de verſlaagenen op. Zy kusſen, als 't ware, de voetſtappen der bezorgende Vaderen: Gebeden en Zegeningen volgen hun heenen gaan. — Gebeden en Zegeningen niet vrugtloos geſtort.

De ontdekte bittere armoede en ſchreiende behoefte, de verzekering van het wel beſteeden der Liefdegaaven, de vlyt der Armbezorgers, wekken den geest der Weldaadigheid onzer Vaderlanderen op: de Inzamelingen, tot vervulling van deezen nood gedaan, getuigen dat CICERO's treffelyke en kragtige loſtuiting aan CESAR gegeeven, op den *Nederlander* past: *Niets heeft uw geluk grootſcher dan dat het u in ſtaat ſtelt van aan veelen wel te doen; niets heeft uw inborst beter dan dat gy zulks wilt.* Door uwe milde gaaven, braave Vaderlanders, die

die voorlang reeds, by den buitenlander, den eernaam van GOEDHARTIG verworven hebt, vinden de Armbezorgers hunne hoop en verwagting beantwoord, en zich in staat gesteld, om de gedaane beloften van onderstand te verleenen. Hoe volvaardig vangen zy deezen liefde-arbeid aan! Eigene zaaken agter stellende, verleenen zy redding in den nood, en deelen met eene nog grooter vreugde, dan zy ze ontvingen, de ingezamelde penningen, ten meesten nutte, en op de beste wyze, aan de behoeftigen uit. Moet een braaf Man, moet een *Christen*, het geen geluk rekenen, de hand te leenen in zulk een werk.

De eerlyke werk- en winlooze Handwerksman ziet zich, met zyn Huisgezin, onderschraagd; 't gebrek wykt. Brandstoffe, Brood en Dekzel, komt hem te gemoete. Hy dankt GOD, hy zegent de edelmoedige Bezorgers, en milddaadige Medeburgers: zyne Vrouw en Kinderen paaren zich met hem in die verrukking van erkentenisse: zy herleeven; de traanen van druk worden door vreugdetraanen afgewisseld; wie kan ooggetuigen zyn van zulk een Tooneel, zonder de hartlykste ontroering! Men houde dit voor geene schildery der verbeelding. Neen: wy vertrouwen, wy weeten, de liefdegaaven hebben deeze uitwerkingen voortgebragt. Deeze wel besteede en op den rechten tyd geschonke onderstand zal zyn yver en werkzaamheid niet verflauwen. Hy heeft, een eerlyk hart omdraagende, die gaven wel dankbaar ontvangen; doch wenscht ze noit weder; en haakt na den tyd om 't eigen gewonnen Brood te eeten. Het toegevoegde Dekzel zal hem nog lang aan de uitgestaane Koude, en de verleende redding doen gedenken. Dit houdt hy zorgvuldig te raade, het kan jaaren aan, en is by hem, om zo te spreeken, een gedenkteken van de Ontferming zyner edelmoedige Medeburgeren.

De verkleumde Ouderdom ontvangt beevende een verwarmend kleed, een bed, een deken; het versterkend voedzel doet de bykans bezweeke kragten weder bykomen, en verjongen; bemoedigd om dit Winterleed door te staan ziet dezelve twee Zomers voor éénen Winter te gemoete.

Het armoedig Ziekbedde, aller jammeren jammer, wordt verzagt, hulp en onderstand toegeschikt: dit beurt den Zieken op, hy schept hoope, en met deeze, als 't ware, een nieuw leeven: het denkbeeld van niet vergeeten en verlaaten te weezen van zyne Medemenschen; te zien, te ondervinden, dat zy zich zyns aantrekken, dit alles is ruim zo kragtig als de beste geneesmiddelen te zyner herstellinge: dit heft zynen verslaagen geest op: „ dit maakt de Medicyne goed". Zo kry-

gen, door hulpreikende Liefddaadigheid, Mannen hunne Vrouwen, Vrouwen haare Mannen, Kinders hunne Ouders, Ouders hunne Kinders weder. Hoe veele Huisgezinnen zien, op 't onverwagtst, een einde aan onheilen, die opééngestapeld en ondoorkomelyk scheenen!

Gewis, Weldaadigen in den Lande, „ de zegen der gee„ nen, die op 't punt stonden om verlooren te gaan, zal op u „ komen. Gy hebt uwe beete niet alleen geëeten. Gy hebt „ niemand zien sterven, om dat hy zonder kleedinge was; en „ dat de nooddruftige geen dekzel hadde. Zyne Lendenen ze„ genen u, toen hy van de vellen uwer Kudde verwarmd „ werd". Gy, gy ondervindt, „ hoe veel zaliger het is te „ geeven dan te ontvangen"! Gy hebt u gedraagen als verstandige Rentmeesters van de talenten u door de Voorzienigheid geschonken. ——— 't Zy ter Eere van veelen gemeld, dat hunne Christlyke Liefde zich zo wyd uitbreidde, dat verschil in Geloofsbegrippen geen verschil in hunne Liefdegaaven maakte. Die bekrompenheid van geest, eenen *Christen* niet betaamende, week voor de sterke aandoeningen der Menschlykheid; de Liefde zegepraalde over de Gezindheids-yver. Mogt die zege volduuren; en de algemeene overtuiging der Landzaaten weezen! „ Is niet dit het Vasten, (dit de Gods„ dienstigheid, dit de Deugd) welke onze GOD verkiest? — „ dat wy ontdoen de banden des juks en der elenden? Is het „ niet dat wy den Hongerigen ons Brood mededeelen, en de „ arme verdreevenen in huis brengen, als wy een naakten „ zien dat wy hem dekken, en dat wy ons voor ons Vleesch „ niet verbergen? —— Is het niet dat wy onze Ziel openen „ voor den Hongerigen, en de bedrukte Ziel verzadigen?" ——— Ja, Landsgenooten, dus betoont gy uw Geloof uit uwe werken, en de kragt te begrypen der uitmuntende redenkavelinge van Apostel JACOBUS. „ Wat nuttigheid is het, myne „ Broeders, indien iemand zegt dat hy het Geloove heeft, en „ heeft de werken niet? Kan dat Geloof hem zalig maaken? „ Indien een Broeder of Zuster naakt zou zyn, en gebrek „ hebben aan dagelyks voedzel, en iemand uwer tot haar „ sprak, gaat heenen in vrede wordt warm en wordt verza„ digd, en Gylieden hun niet zoudt geeven de nooddruftig„ heden des Lichaams, wat nuttigheid is dat? Alzo ook het „ Geloove, indien het de werken niet heeft, het is in zich zel„ ven dood". — Dus volgt gy den grooten GOD, in de luisterrykste en beminnelykste volmaaktheid zyner Natuure, in Goedertierenheid en Weldaadigheid, van verre na: hy zal 'er een welgevallen in scheppen, en de blyken zyner goedkeuring van

den Hemel neder zenden, volgens zyne Toezeggingen. „ Indien gy uwe Ziele opent voor den hongerigen, en de bedrukte Ziele verzadigt, dan zal uw licht in de Duisternisse „ opgaan, en uwe donkerheid zal zyn als de middag; de „ HEERE zal u geduuriglyk leiden, hy zal uwe Zielen verzadigen in groote droogten; gy zult zyn als een gewaterd „ Hof, als een springader der wateren, welks wateren niet „ ontbreeken".

Deedt de Koude, op 't hevigst nypende, ons de taal van den Psalmdichter voeren. „ De HEER zendt zyn bevel op „ aarde, zyn woord loopt zeer snel; Hy geeft Sneeuw als „ wolle; Hy strooit Rym als assche; Hy werpt zyn Ys heenen als stukken, wie zou bestaan voor zyne Koude?" Wy zien, op 't onverwagtst, het weer ontlaaten. „ GOD zendt „ zyn woord en doet het Ys smelten; hy laat zynen wind „ waaijen en de wateren vloeijen daar heenen"! Welk een gelukkige ommekeer! Wie erkent de goede hand des ALLERHOOGSTEN niet! Dit gunstbewys bekroont alle de Liefdegaaven, door Menschen aan Menschen besteed. Die 't meest vermag troost allerbest.

Thans zullen de giften, worden ze wel aangewend en gebruikt, en dit is der Beweldaadigden onvermydelyken pligt; hier door blyven zy waardige Voorwerpen der ondersteuninge wanneer de nood weder knelt, van een duurzaam nut weezen, en het oogmerk der Geeveren bereiken. — Gelukkige geredde Armen, gy hebt zeer groote verpligting aan uwe Weldoenders, zegent ze in uwe harten, en wagt u voor den boozen nyd, te ligt veelal uw hart bekruipende, op het zien van anderer voorspoed: het zal nu uw zaak weezen, in zo verre gy tot werken in staat zyt, vlytig daar aan de hand te slaan. De opengezette werkplaatzen roepen u. Dankt den Hemel, onder een yverig poogen voor Huis en Huisgezin. Eet het Brood der luiheid nimmer. Schuwt de noodlooze verkwisting. Eerlyke Armoede, is deeze uw deel, zal noit verlaaten worden, of ongeholpen omzwerven. Verschillendheid van Staat, hier op Aarde, is de wyze Schikking des Hemels; „ Ryken en Armen ontmoeten elkander, de HEER heeft ze allen gemaakt".

PROEVE, IN WELKE MEN REDEN TRACHT TE GEVEN VAN DE VERANDERING VAN CLIMAAT, DIE MEN WAARGENOMEN HEEFT IN DE VOLKPLANTINGEN, GELEGEN IN HET BINNENSTE DER LANDEN VAN NOORD-AMERICA.

Door den Heer HUGUES WILLIAMSON, M. D.

ZY, die zedert langen tyd hun verblyf in Penſilvanie, en de naburige Colonien, gehad hebben, hebben opgemerkt, dat de Luchtſtreek aldaar, zins veertig of vyftig jaren merkelyk veranderd is; en dat de Winters 'er zo koud, mitsgaders de Zomers zo heet niet zyn, als zy voorheen waren (*a*).

Om dit Verſchynzel te ontvouwen, moet men noodwendig vooraf een woord zeggen, van de algemene oorzaak der Winden, en den verſchillenden graad van warmte en koude, welke men in verſcheiden Streken, onder dezelve Paralellen gelegen, ondervind.

Hoewel de Zon de algemene oorzaak van de warmte zy, merkt men echter op, dat zy de Landen niet verwarmt, naar mate van derzelver afſtand van dit Hemel-licht, noch naar mate, dat dezelven verder van den Equator gelegen zyn. — De Bewoonders der Poolkringen zyn niet meer dan een twintig duizendſte gedeelte verder van de Zon, dan zy, die tusſchen de Keerkringen (*Tropiques*) wonen; en evenwel ondervinden de eerſten eene gedurige Koude; terwyl de anderen, door eene beſtendige Hitte, als verſchroeid worden.

Wanneer de ſtralen der Zonne loodrecht op de Aarde vallen, kaatſen zy de Luchtdeeltjes, die ze doorgegaan zyn, in dezelfde richting, opwaarts; hier door vermeerdert, by gevolg, hunne warmte; en hoe groter hun getal is, des te meer overtreft hunne kracht het vermogen, dat zy zouden hebben, indien zy ſchuins vielen. Hier uit volgt dat de warmte, alle an-

(*a*) Men zie zommigen dezer Aanmerkingen van den Heer *Williamſon* nader bevestigd, door den Heer *de Pauw*: en men mag deze Proeve wel aanmerken als een byvoegſel, op de Waarnemingen van dien Heer, in zyne *Wysgerige Beſpiegelingen over America*, te berde gebragt. —— Men leze desaangaande wel byzonder den nieuwen Franſchen Druk, uitgegeven te *Cleef* by *J. G. Baerſtecher* 1772; waar in nog verſcheiden Waarnemingen voorkomen, die in de Nederduitſche Uitgave niet gevonden worden.

andere dingen gelyk zynde, moet toenemen, naar mate dat de richting der Zonneſtralen, aan het *perpendiculaire* komt. Dit is de rede, dat de Landen kouder zyn, naar mate dat dezelven nader aan de Poolen komen.

Men neemt verder waar, dat de warmte in verſchillende Landen, op denzelfden graad van breedte gelegen, verandert, naar mate dat zy gebergtens, vruchtbare vlaktens of zandachtige woestenyen bevatten; en naar gelang dat dezelven omringd zyn van land of water; als mede naar dat 'er onderſcheiden Winden heerſchen. De getemperdheid der lucht in Penſilvanie is onderſcheiden van die van Portugal; en die van Engeland verſchilt met die van Saxe; hoewel deze Landſtreken onder dezelve Paralellen liggen. —— Om derhalve wel te oordeelen over de warmte van een Land, moet men niet alleen op deszelfs breedte; maar ook op de andere gemelde omſtandigheden acht geven; dewyl dezen niet kunnen veranderen, zonder dat het Climaat verandert. Wel byzonder kan de gedaante van een Land geheel en al veranderd worden, door de bebouwing; en, wanneer men de algemene oorzaak der Winden onderzoekt, zal men terſtond overtuigd worden, dat derzelver loop hier door insgelyks eene geheel nieuwe richting kan aannemen.

Men is vry algemeen van gevoelen, dat de meeste Winden door de warmte der Zonne veroorzaakt worden. —— Indien de Zon zig boven één enkel byzonder deel van de oppervlakte der Aarde kon ophouden, zou de Wind van alle zyden, zonder twyfel, derwaards toevloeien. De rede hier van is, dat de Lucht van dit gedeelte, door de warmte verdund zynde, zich zou uitzetten, en bygevolg lichter worden; zy zou dan klimmen; en de naburige lucht, die zwaarder is, zou derzelver plaats aanſtonds innemen; en deze laatſte, op hare beurt, door de Zon en de warmte, die zy aan de Aarde heeft medegedeeld, verhit zynde, zou insgelyks hare plaats aan eene koudere inruimen. Maar vermits de Zon zich beweegt, of altans ſchynt te bewegen, tusſchen de Keerkringen, van het Oosten naar het Westen, zo moet 'er beſtendig een luchtſtroom zyn, die van het Noorden, het Zuiden en het Oosten naar de Zon keert. Dewyl nu de Westelyke wind, door dit Hemellicht te rug gevoerd, zig met veel ſnelheid in eene tegenovergeſtelde richting beweegt, zo moet die Stroom, welke van het Noorden en Zuiden komt, en den Oostenwind ontmoet, ook aanſtonds dezelve richting volgen. Hier van daan komen de Winden, die de Zee-lieden Pasſaat-winden

 noe-

noemen, welken meest in den Atlantischen Oceaan, en in de grote Zuid-zee waaijen.

Indien de oppervlakte der Aarde overal effen, of, indien zy geheel met water bedekt, of geheellyk droog en gelyk ware, zouden de Oostelyke Winden bestendig rontom den Kloot, op eenigen afstand tusschen de Keerkringen waaien. Maar de Zeeën, langs den Equator gelegen, zyn verdeeld, door twee of drie aanmerkelyke delen der Aarde, die de warmte geheel anders dan het water behoud; die de stralen der Zonne op eene geheel andere wyze terug kaatsen; en zich niet alleenlyk stellen tegen den luchtstroom die van het Oosten komt; maar denzelven daarenboven een tegenstrydigen loop doen aannemen. — De Westewinden, by voorbeeld, regeren standvastig op de Kusten van Africa en Zuid-America; zy komen van eene koudere oppervlakte in eene veel warmer; men noemt ze Zee-winden, om dat ze uit Zee landwaards waien.

In hete Landen is de oppervlakte der Aarde, gedurende den Zomer, veel warmer dan die van het water. — En gedurende den Winter is dezelve, in gematigde Landen, veel kouder dan die van het Water.

De oppervlakte van den Aard-bol, steeds blootgesteld zynde aan de Zon, verhit zich op ieder nieuwen straal, die hem treft; ontvangt en behoud daar door zyne warmte. Dit gaat zo verre, dat men zomtyds niet in staat is, de hand te kunnen houden, op een effen en harden verwarmden grond. Maar die warmte doordringt de lichaamen niet, dan nà een zeer aanmerkelyken tyd.

De oppervlakte der Zee verhit zig veel langzamer, dan die der Aarde; om dat de allerwarmste deeltjes zich aanstonds met anderen, die veel kouder zyn, vermengen. — Ter oorzake van die waterdeeltjes is 't ook dat de warmte, hoewel de oppervlakte der Zee in den Zomer veel minder verhit zy, dan die van de Aarde, (in het zelfde Climaat,) 'er egter veel schielyker doordringt, en 'er een langer tyd in blyft.

Laten wy deze algemene redeneringen, op de gelegenheid onzer Colonien, geheel landwaards in gelegen, met opzigt tot het Land en het Water toepassen. — Onze Kusten strekken zich uit, van byna van het Noord-Oosten tot het Zuid-Westen; weshalve een koude luchtstroom, zo het gebeurde dat de Aarde veel kouder dan de Zee wierd, zyn loop Zeewaards nemende, zou moeten gaan van het Noord-Westen naar het Zuid-Oosten; dat bepaaldlyk de Winden zyn, die by ons in den Winter regeren. De reden hier van is, dat de Atlanti-

sche-

ſche-Oceaan van de Zuid-Oost zyde, gedurende den Zomer, aanmerkelyk verhit word, en nog een langen tyd zyne warmte behoud, zelfs dan, wanneer de Winter nadert. —— Voeg hier by eene aanmerkelyke byzonderheid; namentlyk, dat 'er ſtandvastig op onze kust een luchtſtroom heerscht, die, naar het Westen geperst word, door de Oostelyke Pasſaatwinden, welken by den Equator waien, in de Golf van Mexico geſtuit, en genoodzaakt worden weder te ontvlieden naar het Noord-Oosten, om plaats te maken voor den volgenden luchtſtroom. —— De oppervlakte van deze Colonien bekoelt zich, zo haast de Zon ophoud dezelve te beſtraalen; en daar van daan komen die felle Stormwinden, welken des Winters in den Atlantiſchen Oceaan woeden; en welker hevigheid vermeerdert, naar mate dat de lucht van 't vaste Land kouder zy.

Nu is de vraag, of wy eenige omſtandigheden kennen, die in ſtaat zyn, om de kracht der Noord-weste Winden te doen verzwakken, of dezelven in het geheel te ſtillen? En ik meen van ja.

De gehele Waereld weet, dat eene harde en effene oppervlakte de warmte meerder terugkaatst, dan eene oneffene en hobbelachtige; by voorbeeld, die van een gladden Spiegel meer, dan die van eene ruwe plank. —— Insgelyks zien wy, dat de Rotſen en Duinen de warmte veel meer terugkaatſen, dan een weke ongelyke grond; en een onbebouwd vast land meer, dan dat, het welk met bomen en ſtruiken bezet is.

Indien men nu de oppervlakte van dit Waerelddeel, gelyk kon maken, zodanig dat ze aan den dampkring eene hoeveelheid van warmte mededeelde, gelyk aan die van den Atlantiſchen Oceaan, dan zou men het evenwicht herſtellen, en men zou minder Noord-weste Winden hebben. — Wy zyn 'er reets ten dele toe gekomen, en verſcheide Leden van de Maatſchappy hebben konnen bemerken, dat deze Winden, gedurende den verlopen Winter, min krachtiger en min duurzaam geweest zyn, dan eertyds. De Zee-lieden, die 'er veel belang in hebben, betuigen ons, dat men voorheen vier of vyf weken werk had, om aan onze Kusten te komen; en dat zy 'er nu in de helft van dien tyd kunnen aanlanden. Men ſtemt ook hier in overeen, dat de Koude 'er thans minder ruw is, en de Sneeuw 'er minder menigvuldig, en minder duurzaam valt, dan voorhenen; zedert dat wy ons in deze Provincie gevestigd hebben.

Men werpt hier tegen, dat de Verandering, veroorzaakt door de omgraving en bebouwing der gronden, op de oppervlakte van een Land, niet aanmerkelyk genoeg is, om die gro-

grote verandering van Climaat te kunnen veroorzaken, welke men in verscheide Streken waargenomen heeft.

Ik ontken niet, dat eene dergelyke verandering ook van andere oorzaken kan komen, dan ik aangewezen heb. Het is zeker, dat de eenvoudige oplossing van water in lucht eene koude voortbrengt, die door ontbinding (*Solutie*) van den Salpeter vermeerderd word; en 'er zyn verscheide andere oorzaken, die de warmte der lucht kunnen doen vermeerderen of verminderen; maar men kan my geen enkel voorbeeld bybrengen, van eene verandering van Climaat, die men niet kan toeschryven, aan de bebouwing van een Land, daar dezelve plaats gehad heeft.

Men beroept zich evenwel daar tegen, op het geen, zedert zeventien honderd jaren, in Italie, en eenige Streken van het Oosten, gebeurd is; als zynde eene uitzondering op dezen algemenen regel. —— Men zegt ons, dat Italie beter bebouwd was ten tyde van Keizer *Augustus* dan heden, en dat het Climaat ondertusschen 'er veel gematigder is.

Dit voorbeeld schynt te stryden met de mening, dat de lucht van een Land veel gematigder word, naar mate men het beter bebouwd. En deze waarneming verdient te meer, dat ik 'er by staan blyve, dewyl ze komt van een Man, beroemd door zyne geleerdheid (*a*).

Ik sta toe, dat de Winters, voor zeventien honderd jaren, in Italie veel strenger waren, dan zy nu zyn. *Virgilius* beschryft nauwkeurig de wyze, op welke men het Vee moest bewaren, op dat de Koude en de Sneeuw het zelve niet deden vergaan. Hy zegt ons, dat de Wyn in de Vaten bevroor, en brengt verscheiden voorbeelden by, die ons doen verbazen. Het is tevens zeker, dat de Italianen tegenswoordig de Koude, en het Ys, zo weinig kennen, als de Bewoonders van Georgie en Zuid Carolina.

Dog, om die wonderbare verandering te verklaren, moet men de nauwe palen van Italie overschryden, en Hongaryen, Polen en Duitschland, ten Noorden van Romen gelegen, doorkruisen. De Duitschers hebben voorzeker zeer groote Vorderingen gemaakt, in de bevolking en den Landbouw; zedert dat *Julius Cezar* hun Land ingenomen heeft. Hoe frai de beschryving moge wezen, welke hy van deze overwinning geeft, hy had echter slechts met Wilden en Barbaarsche Volken te doen; wier Land zo min bebouwd, als hun Geest beschaafd was. —— Dit Gewest was met onmeetbare Bos-

(*a*) Zie *Philosophical Transactions*. Vol. LVIII.

Bosschen bedekt, welken men byna alle uitgeroeid heeft; en 't kleine getal van Inwoonderen had den Landbouw in genen deele behartigd. Uit deze onbebouwde Woestenyen ontstonden doordringende Noorde Winden, welken zig, als een snelle stroom in Italie verspreidden, en 'er eene onmatige Koude veroorzaakten, hoewel het Land zeer wel bebouwd ware. Niemand zal ook ontkennen, dat Hongaryen, Polen en Duitschland tegenswoordig zeer bevolkt en wel bebouwd zyn, tot aan de Oevers van de Oost en Noord-Zee: als mede, dat de Koude in Duitschland, en andere Noordsche Gewesten, nu veel gematigder is dan eertyds. En dit zo zynde, is 't natuurlyk te begrypen, dat het Climaat in Italie nu ook veel gematigder moet wezen; nadien de Noorde winden 'er zig niet meer zo sterk doen gevoelen. —— De lucht was voorheen in deze onbebouwde Streken, of onvruchtbare Gewesten, zo koud, dat zy het evenwicht in den Dampkring van Italie moest verwoesten; het geen in onzen tyd geen plaats meer heeft.

Dewyl dan uit de beginzels, die ik gelegd heb, volgt, dat de bebouwing van een Land veel toebrengt tot de warmte van den Dampkring; dat zy de Noordewinden, die de Koude veroorzaken, vermindert, en de Winters veel gematigder maakt; en dat myne redenering over dit Stuk, door de ondervinding zelve bevestigd word; zo kan men hier uit billyk besluiten, dat onze Nakomelingen, over eenige Jaren, wanneer zy het binnenste gedeelte dezes Lands bebouwd zullen hebben, byna niet onderhevig zullen zyn aan de Vorst, noch aan de Sneeuw; en dat hunne Winters zeer gematigd zyn zullen.

Dog men zal my nu veelligt nog tegenwerpen, dat het middel, het welk ik voorstel, om de strengheid des Winters te verzachten, de Zomers noodwendig veel heter moet doen worden: maar, men zal vinden (indien men 'er acht op geeft) dat dezelfde oorzaak verschillende uitwerkzelen, in onderscheiden Jaargetyden, te wege moet brengen; en dat de Zomers nu, in tegendeel, ook veel minder heet by ons moeten wezen, dan voorheen.

Men weet dat, in de grootste Zomerhitte, de warmte in den Dampkring, nooit tot eene buitengewone hoogte klimt. — Het is bestendig koud in de bovenste Gewesten; zo wel om dat de lucht te ver af is van de Aarde, om door dezelve verwarmd te worden, als ter oorzake dat de Dampkring, minder zamengedrukt zynde, niet vatbaar is voor zulk een hogen graad van warmte. Die van de lucht of van eenig ander lichaam, dat door de Zon verhit word, hangt niet alleen-

lyk af van de werking der luchtdeeltjes op het voorwerp; maar daarenboven van de onderlinge werking dier deeltjes; die, door hunne veerkracht, de beweging onderhouden en mededelen, aan welke men den naam van warmte geeft, en die door de ſtralen der Zonne verwekt word? —— Hier uit volgt, dat de Dampkring des te minder Zonnewarmte gevoelt, als hy meer verdund is; en zo ook in 't omgekeerde. Daar van daan komt het, dat de toppen der Bergen, in de allerwarmſte Landen, altoos met Sneeuw bedekt zyn; en zo ziet men, dat in een Hittemeter (*Thermometer*,) door eene warme lucht, op een hogen Toren gebragt, de Kwik verſcheiden graden daalt en weder opklimt, naar mate dat men lager komt.

Hier uit is blykbaar, dat men, om een Land in 't midden van den Zomer koel te maken, alleenlyk te bewerken heeft, dat de koude lucht van eene hogere ſtreek zich, in eene gepaste evenredigheid, vermenge met die gene, welke nader by de Aarde is; en dat men ten dien einde de Zomerwinden vermeerdere. Want, ſchoon de enkele beweging der lucht niet genoegzaam zy, om de Koude voort te brengen, zo laten echter de dwarrelwinden intusſchen niet na, om den Dampkring te verfrisſchen; byzonder wanneer ze over en tusſchen de gebergtens, of oneffene oppervlaktens trekken. Als dan verbreken zy het evenwicht van den Dampkring; naardien de koude lucht, altoos, de oppervlakte der Aarde nader poogt te komen; het geen veroorzaakt, dat de windvlagen, die in den Zomer ontſtaan, eensklaps, de getemperdheid der lucht veranderen. —— De dichtheid der bosſchen belet den omloop der lucht, en vertraagt de beweging van die, welke naby de oppervlakte is; die, het meest verhit zynde, ter oorzake van hare gelegenheid en dichtheid, die bewegingen voortbrengt welke in de hoger luchtſtreken gebeuren. —— Deeze lucht is dikwils warm en zwaar in plaatſen, welke met Bosſchen omgeven zyn; terwyl dezelve frisch en ligt is in de vlaktens.

Men kan dan uit de voorgemelde omſtandigheden beſluiten, dat, wanneer dit Land over eenige Eeuwen, eene nieuwe gedaante zal verkregen hebben, deszelfs vlaktens, doorſneden door ketens van onbebouwde bergen, veranderd zullen zyn, dat als dan deze vlaktens een groter graad van warmte zullen terugkaatſen, dan de naburige Bergen; dat de lucht 'er gemakkelyker om zal vloeien; dat de Landwinden, die 'er in den Zomer regeren, (om niet te ſpreken van die, welken zich uit de Zee of de Meiren verheffen), veel koelder en gewoner zullen zyn; en dat bygevolg onze Zomers gematigder zullen wezen.

De-

Deze verandering in de gematigdheid onzer Jaargetyden, zal noodwendig invloed hebben op de voortbrengzelen der Aarde. Onze Velden zullen vruchtbaarder, en onze Weiden overvloediger zyn; mits dat de Regens ons niet ontbreken; maar zulks kan niet gebeuren, naardien dit Land met Bergen vervuld is. —— De menigvuldige Misten en Sneeuw-buien, kunnen niet anders dan verdervelyk voor het Wintergraan zyn; en daar de Vorst en de Dooi, zedert eenige jaren, elkander veeltyds volgen, word het tyd uit te zien naar middelen, ter verhoedinge, op dat de Winter het gezaide niet verniele.

De verandering, welke, langs dien weg, in de gefteldheid onzer Saizoenen moet voorvallen, zal t'eeniger tyd de Tabakkwekers verplichten, om over te gaan naar Carolina en Florida; en men zal zig by de Bewoonders van Virginie, ter aankweking van de Tarwe, en 't Indiaansch Koorn, vervoegen. ——— De Wynftok, die thans de Winter-koude niet wederftaan kan, zal, binnen eenige Jaren, verfcheide zoorten van Wyn, aan de bewoonders van Noord-America, opleveren. — Onze Nakomelingen zullen niet nalaten, velerleie welriekende en genezende Kruiden, uit het Oosten, over te planten, welken zo veel te gereeder zullen groeien, naar mate zy een voordeliger grond en luchtftreek zullen vinden.

Het uitzigt der voordelen, die 'er wyders voor de gezondheid uit ontftaan zullen, moet de Voorftanders van het Menschdom nog oneindig meer ftrelen dan de Rykdommen, die ons de beide Indiën kunnen verfchaffen. —— Wy ondervinden reeds dagelyks de goede uitwerkzelen, die de zorg, welke men gehad heeft, om de wegen van Philadelphia te beftraten, en fchoon te houden, heeft voortgebragt; gelyk ook de voordelen, welken uit de bebouwing onzer Colonien voortvloeien.

Terwyl het Land met Bosfchen bedekt was, de Valeien opgevuld waren met Dampen, die de Boomen en Planten uitwafemden; mitsgaders met de uitdampingen der Moerasfen, was de lucht beftendig bezwaard met eene drabbige en ftinkende Vloeiftof; dit veroorzaakte vele onregelmatige, zenuwachtige, galachtige, aanhoudende en tusfchenpoozende Koortfen. Dan die onheilen beginnen, zedert eenigen tyd, te verminderen; de ontftekende Koortfen en verfcheiden andere Ziekten, uitwerkzels der Koude, zyn veel minder hevig, zedert dat onze Winters gematigder zyn geworden.

Naardien dan de verfrisfching der Colonien, en de verandering van het Climaat, daar uit voortvloeiende, zo veel invloeds op de lichaamsgeftellen heeft, kan een Geneesheer niet beter doen, dan dat hy ons een nauwkeurig verflag pooge

te

te geven van zyne Waarnemingen, nopens de verſcheiden veranderingen; en dat hy zorgvuldig aanduide, die ongevallen, welken mogten opkomen, tegen dat de anderen afgaan; ten einde ons daar door in ſtaat te ſtellen, om die Perſoonen, welken onze hulp van noden kunnen hebben, verlichting toe te brengen.

G. H. K.

OVER DE STAATKUNDIGE VORDERING DER VOLKEN.

(*Uit het Engelsch.*)

WAnneer Stammen, in den oorſprong klein, zich door Volkrykheid, wyder en wyder uitſpreiden, tot dat zy nabuuren worden, veroorzaaken de kleinſte verſchillen onderlingen afkeer, en verwekken nimmer eindigende vyandſchappen. Zwakke Stammen veréénigen zich, tot verdeediging tegen de magtiger, en worden ongemerkt één Volk; andere Stammen worden door vermeestering verzwolgen: op deeze wyze worden de Staaten, meer en meer, uitgeſtrekt, tot dat Zeën of Gebergten hun bepaalen. *Spanje* behelsde oorſpronglyk verſcheide kleine Staaten, die alle onder het *Romeinſche Juk* moesten bukken. In laateren tyde werd het weder bezeten door verſcheide Staaten zo *Christenſche* als *Mahometbaanſche*, geduurig in Oorlog, tot zy door bemagtiging veréénigd werden tot één Koningryk. *Portugal* behoudt tot nog zyne onafhanglykheid, een zegen welke het aan de zwakheid van *Spanje*, niet aan de voordeelige ligging, te danken heeft. De kleine Staaten van *Italie* werden te ondergebragt, door de *Romeinen*; die van *Griekenland* door PHILIPPUS van *Macedonie* en zyn Zoon ALEXANDER; *Schotland* ontkwam nauwlyks de klauwen van EDUARD *den* I, Koning van *Engeland*, en zou eindelyk bemagtigd geworden zyn door zyn' ſterker nabuur, was deeze bemagtiging niet voorgekomen door eene genoodſchaplyke verééniging.

Maar hebben wy, op deezen voet, geen reden om te vreezen voor de verééniging van alle Volken onder één algemeen Monarch? 'Er zyn verſcheide oorzaaken, die voor altoos een zo verſchriklyk onheil zullen weeren. De plaatslyke gelegenheid van eenige Landen, verdeedigd door ſterke natuurlyke bolwerken, is een dier oorzaaken. *Groot-Brittanje* word beſchermd door de Zee: desgelyks ook *Spanje*, uitgenomen waar het

het van *Frankryk* gescheiden wordt, door het *Pyreneesche* Gebergte. *Europa*, in 't algemeen, is, door verscheide afschutzelen van Zeën, Rivieren en Bergen, geschikt voor Staaten van eene gemaatigde uitgebreidheid. In deezer voege is het niet geleegen met *Asia*, 't welk, in zeer groote deelen afgedeeld zynde, door de Natuur geschikt is voor uitgestrekte Alleenheerschingen. *Rusland* maakt in *Europa* de eenige uitzondering: een zwak Koningryk, uit aanmerking der Landsgelegenheid, schoon ontzaglyk geworden door de buitengewoone bekwaamheden van één Man, van meer dan éne Vrouwe.

Een tweede oorzaak is de zwakheid van eenen grooten Staat. De sterkte van een' Staat neemt niet toe na maate van de grootheid. Een Ryk, zichzelven over 't hoofd gewassen, wel verre van vreeslyk te weezen voor zyne Nabuuren, valt in stukken, door eigen zwaarte. De grenzen worden niet gemaklyk bewaard: getuigen hier van strekke *Frankryk*, 't welk veel verzwakt is door die omstandigheid, schoon het grootste gedeelte bepaald wordt door de Zee. — De Vaderlandliefde verdooft in eene groote Monarchy: de Landschappen hebben geene onderlinge verbintenis, en de afgelegenste, die door Gemagtigden moeten bestuurd worden, zyn altoos en ligt gereed tot opstand. Om *Nicomedie*, 't welk dikwyls door brand schade hadt geleeden, te beveiligen, gaf PLINIUS de Landvoogd, Keizer TRAJANUS den Raad om een Leger van honderdvyftig Man op te regten, tot het weeren van brand. Zo zwak was, in dat tydperk, het *Romeinsche Ryk*, dat TRAJANUS het ontwerp niet ter uitvoer dorst brengen, vreezende voor opstand, zelfs onder dat kleine lichaam. — De voornaamste oorsprong is de weelde en verwyfdheid van eene groote Monarchy, die geene zugt tot Oorlogen in Vorst of Onderdaanen overlaat. Groote ongelykheid van Rang in een uitgestrekt Koningryk, veroorzaakt door eene bestendige toevloed der Rykdommen na de Hoofdstad, brengt pragt, spilzugt, weelde en wellust voort. De Rykdom wordt, door voldoening te schenken aan alle zinlyke lusten, een Afgod, voor welken allen de knien buigen: en, wanneer de Rykdommen gediend worden als de middelen om tot magt, zo wel als tot zinnelyk genot, te geraaken, bederven zy het hart, ontwortelen alle zaaden van deugd, en kweeken alle ondeugden aan. In zulk eene ongebondenheid van zeden moeten strydigheden overééngebragt, gierigheid en laagheid met hoogmoed, ontveinzing en list met pracht, gepaard worden. Waar de Onderdaanen zo bedorven zyn, hoedanig zal dan de Vorst wee-

weezen, die niet geleerd heeft zyne driften te regelen, die 't recht by eigendunklykheid afmeet, en verzwakt is door lichaams wellustigheden? Zodanig een Prins denkt noit om aan 't hoofd zyner Krygsmagten te verschynen, of om zyne Heerschappy uit te breiden.

MOSTAZER, de laatste Kaliph van *Bagdad*, strekt ten blykbaaren voorbeelde van de beschreevene verbastering. Zyn Koningryk, in den Jaare 1258, door de *Tartaaren* aangevallen zynde, sloot hy zichzelven op in zyn Serail met zyne bedorven Metgezellen, als in vollen vrede: door luiheid en weelde verstompt, was hy de eenige persoon, die zorgloos scheen omtrent het lot zyns Ryks. —— Een Koning van *Persie* onderrigt zynde, dat de *Turken* zich meester gemaakt hadden van zyne beste Landschappen, antwoordde, dat hy onverschillig was omtrent hunne voortgangen, mits zy hem niet stoorden in de Stad *Ispahan*. —— HOATSANG, de laatste *Chineesche* Keizer van den *Chineeschen Stam*, verborg zichzelven in zyn Paleis, terwyl de *Tartaaren* hem de Noordlykste Landschappen ontweldigden, en LISTCHING, een oproerig Mandaryn, beroofde hem van het overschot. De Keizerin verwurgde zichzelve in haare kamer, en de Keizer, een laatste pooging doende, volgde haar voorbeeld. —— De negende *Chineesche Keizer* uit den bloede van GENHAZKAN, aan Vrouwen en Priesteren overgegeeven, werd door zyn Volk versmaad. Een onaanzienlyk persoon, die knegt geweest was in het Klooster der *Bonzen*, zich aan 't hoofd eeniger Rooveren voegende, ontthroonde den Monarch, en maakte een einde aan 't Vorstlyk Gezin.

MONTESQUIEU, spreekende van de weelde in groote Ryken, en de verwyfdheid in de Monarchen, beschryft het gevaar der oproeren, verwekt door heerschzugtige Lieden, tot den Oorlog opgewiegd, in deezer voegen. „, Het was, in de daad, natuurlyk, dat Keizers, tot het verduuren van de ongemakken des Krygs opgebragt, die de ontthrooning veroorzaakt hadden van een Geslacht in weelde verzoopen, die deugd zouden aankleeven, welker nuttigheid hun, op de proeve, bleek, en schroomen voor die weelde, welker heillooze gevolgen zy gezien hadden. Dan, na de opéénvolging van drie of vier zulke Vorsten, vertoonden zich het zedebederf, weelde en luiheid weder onder hunne Opvolgers. Zy slooten zichzelven op in hunne Paleizen, hun ziel werd verwyfd, hun leeven verkort, en hun Geslacht geraakte in verval: de Ryksgrooten kreegen de magt en de Gesneedenen het gezag in handen: Kinderen werden op den Vorstlyken

Ze-

Zetel verheeven: het Paleis en het Ryk zyn in tweeſtryd; en de luie Staatsman verderft een naarſtig Volk. De Keizer wordt afgemaakt of ontthroond door den Ryksverweldiger, van wien een nieuwe Stam van Koningen den oorſprong ontleent, welks derde of vierde Spruit in het zelfde bederf ſtort, en dus den grondſlag legt tot eene nieuwe Ryksomwenteling."

Weinig reden hebben wy om te vreezen voor de vereéniging van alle Volken tot éene Monarchy. Wy zien, 't is waar, in de Geſchiedenis des Menschdoms, veelvuldige voorbeelden van de voortgangen der Volken van klein tot grooter; doch die zelfde Gedenkſchriften leveren niet minder voorbeelden op van wyduitgeſtrekte Monarchyen in veele kleine Staaten geſplitst.

Dusdanig is de loop der Menſchelyke zaaken. Zeldzaam zyn de Staaten beſtendig; doch, even als de Zon, naderen zy ten hoogſten middagpunt, of zinken allengskens beneden de kim. Een Ryk, onderworpen aan verwyfde Vorſten, en waarin de Vaderlandliefde kwynt, kan niet lang beſtaan. Het lot van alle is, met weinig, zeer weinig, uitzonderingen, het zelfde geweest. De Beſtuurders der Landſchappen, allen ontzag, voor een' wellustig en verdorven Vorst, verlooren hebbende, vatten moed, neemen het roer in handen, en oefenen, elk in zyn eigen Landvoogdye, eene Koninglyke magt. De wydſtrekkende *Asſyriſche Monarchy*, een der vroegſte waar van wy in de Geſchiedenis leezen, werd, naa langen tyd de ſchrik der Nabuuren geweest te zyn, in ſtukken gereeten, door de Landbeſtuurders van *Media* en *Babylon*, die deeze groote Landſchappen van de Monarchy afrukten. —— MAHOMETH, en die hem onmiddelyk opvolgden, rigtten een groot Koningryk op, waar van *Bagdad* de Hoofdſtad werd. De laatere Kaliphs van dien Stam, door zinnelyk vermaak vergiftigd, verlooren alle kragt van ziel, en zonken neder in luiheid en weelde. De Landvoogden der afgelegen Landſchappen waren de eerſten, die het waagden zich onafhanglyk te verklaaren. Hun gelukkig ſlaagen moedigde andere Landbeſtuurders aan, die den Kaliph van zyne overige Landſchappen beroofden, hem niets dan de Stad *Bagdad* overlaatende: van deeze beroofden hem de *Tartaaren*, die een einde maakten aan deeze eenmaal zo uitmuntende Monarchy.

Even zo zou het lot des *Perſiſchen Ryks* geweest zyn, was het niet te ondergebragt geweest door ALEXANDER DEN GROOTEN: doch, naa den dood diens Overwinnaars, beproefde

de 't zelve 't gewoone lot. Zyne Veldheeren namen ieder eene Koninglyke Magt aan in het Gewest zyner bestuuringe.

Was het *Romeinsche Ryk* niet door de *Barbaaren* van een gescheurd, de Bestuurders der Wingewesten zouden het gedaan hebben. — De zwakheid der opvolgeren van CAREL DEN GROOTEN bragt, in *Frankryk* en *Duitschland*, een ontelbaare reeks van kleine Opperheerschers voort.

Omtrent den tyd, dat de Vaart na de *Oost-Indiën*, om de Kaap de *Goede Hoop*, ontdekt was, stondt het groote Schiereiland aan de *Ganges* onder het magtige Ryk van *Bisnagar*. De eerste Monarchen hadden zich, door dapperheid en krygskunde, op den Throon gevestigd. In Oorlog voerden zy hunne Krygslieden aan, in Vrede bestuurden zy hunne Staatsdienaars, bezogten de Landen hunner Heerschappye, en waren stipt in elk, hoog of laag van staat, regt te laaten wedervaaren. Het Volk dreef eenen uitgebreiden en ryken winstgeevenden handel, die den Keizer een inkomen opbragt, 't welk hem in staat stelde om bestendig een Leger van 100,000 Voetknegten, 30,000 Ruiters en 700 Olyphanten, op de been te houden. Doch voorspoed en rykdom verdierf alles. De Keizers, van hoogmoed en weelde dronken, hielden zich nu te vrede met hoog klinkende eertytels, in stede van waaren roem. De naamen, *Koning der Koningen* en *Egtgenoot van duizend Vrouwen*, stonden aan 't hoofd eener lange lyst van zulke weidsche en niets beduidende bynaamen. Door vleiery bedorven dongen zy na Godlyke eerbewyzen, en verscheenen zeldzaam in 't openbaar; de zorg hunner heerschappye den Staatsdienaaren en Landvoogden overlaatende. Met den aanvang der Zestiende Eeuwe drongen de nabuurige Vorsten van alle kanten aan. In den Jaare 1565, werd *Bisnagar*, de Hoofdstad, door vier *Moorsche Koningen* ingenomen en geplunderd. De Landvoogden verklaarden zich onafhanglyk, en uit dat groote Ryk ontstonden de Koningryken van *Golconda*, *Visapour*, en verscheide andere. — Het Ryk van *Indostan*, in vroegeren tyde zo wydstrekkende, is nu niet meer dan een zeer klein Koningryk, onder een Vorst, die niet langer de *Groote Mogol* mag heeten; de Landvoogden der onderscheide Gewesten hebben, gelyk dit doorgaans gebeurt, de heerschappy des Oppergezagvoerders verzwakt.

De *Noord-Americaansche Volkplantingen* zyn in een voordeeligen stand, sterk in Volkrykheid en rykdom toeneemende. De Volkplantingen hebben den geest van een vry Volk, en zyn met Vaderlandlievenden yver vervuld. In minder dan ééne Eeuw

Eeuw zal de bevolking gelyk ftaan met die van *Groot-Brittanje* en *Ierland*: en zy zullen dan een gelyk ftaande party voor *Engeland* zyn, indien zy verkiezen onafhanglyk te weezen zy zullen alle voordeelen aan haare zyde hebben: dewyl zy ter Zee, en op eenen verren afftand, moeten aangetast worden. Dus van Overheerfching vry zynde, zullen zy, in de eerfte plaats bedagt weezen op de keuze van een eigen Staatsbeftuur, en het valt niet bezwaarlyk te raamen welk een Staatsbeftuur zy zullen kiezen. Een Volk, verlekkerd op de nieuwe zegeningen van Vryheid en Onafhanglykheid, zal geen Eenhoofdige of Koninglyke Regeering kiezen. De *Zwitzerfche Cantons* maakten een Verbond van befcherming tegen het magtig Huis van *Oostenryk*; de *Nederlanden* veréénigden zich tegen den veelmagtiger Koning van Spanje. Maar de *Engelfche Volkplantingen* zullen nimmer in zulk een Verbond van vereeniging treeden: dewyl zy geenen magtiger Nabuur, en eenen afkeer van elkander, hebben. Wy mogen, overzulks, met eene vry groote waarfchynlykheid, fpellen, dat elke Volkplanting voor zich zelve de Gemeenebest-regeering zal kiezen. Haare tegenwoordige geftelenis bereidt haar tot dezelve: zy hebben een Raad en eene Vergadering, het Volk verbeeldende: Geene verandering is 'er noodig dan dat de Landvoogd, die den Koning van *Groot-Brittanje* verbeeldt, afgefchaft worde. En dus zal een gedeelte van een grooten Staat in eene menigte kleine Staaten gefplitst worden.

HENDRIK EN MARIA: EENE WAARE GESCHIEDENIS.

(Uit het Engelsch.)

De Heer MORBLAND, de Oom van MARIA, de Hoofdperfonaadje deezer Gefchiedenisfe, was een Heer van groote middelen in *Lincolnshire*. Hy hadt zyne Nigt, in haare vroege kindsheid ouderloos geworden, onder zyne eigene Kinderen opgevoed. Haare middelen waren gering; doch men dagt in 't algemeen, uit haars Ooms genegenheid te haarwaards, dat hy 'er eene aanzienlyke fomme zou byvoegen.

Op haar achttiende jaar trokken haare fchoonheid en begaafdheden het oog der meeste jonge Heeren, in de nabuurfchap; doch men kon niet befpeuren, dat zy eenigzins byzonder agt floeg op de betuigingen haar gedaan.

Eenigen tyd by Vrienden, in *Yorkshire*, geweest zynde; bleef

zy, met haaren Oom, en een gedeelte zyns Gezins, te *York*, op den tyd der Wedloopen, om de vermaaken dier plaatze by te woonen. Ongelukkig ontstondt 'er in de herberg, waar zy huisvestten, door de onagtzaamheid der Bedienden, brand, en MARIA was, naar allen schyn, in de vlam omgekomen, indien de moed eens Jongelings, die, door de vlammen heen drong, haar niet, met leevensgevaar, gered hadt.

Den volgenden morgen deedt de Heer MORELAND, toen de hevigste ontsteltenis eenigermaate bedaard was, onderzoek na den Redder zyner Nigte, en bevondt dat hy de jongste Zoon was van den Heer KINGSLY, een welgezeeten Koopman te *Newcastle*. HENDRIK (dus was hy geheeten) hadt zich deerlyk gebrand, in het redden van de doodlyk verschrikte jonge Juffrouw. De Heer MORELAND, hem op 't hartlykst bedankt hebbende voor den gedaanen dienst, verzogt hem ten zynen huize, zo ras hy in staat zou weezen om uit te gaan. De jonge Heer voldeedt, naa zyne geneezing, aan 't gedaane verzoek van den Heer MORELAND, en bleef bykans eene maand op diens Landgoed in *Lincolnshire*; hy verwierf, door zynen heusch verpligtenden en verstandigen ommegang, de agting des geheelen Gezins, deeze, gevoegd by de dankerkentenisse, die in MARIA's hart huisvestte, voor de byzondere verpligting, welke zy aan hem hadt, namen haar zeer ten zynen voordeele in.

Korten tyd daar naa kogt de Heer PILLAGE, die zyne beurs in de *Oost-Indiën* op de onverantwoordelykste wyze gemaakt hadt, een Landgoed naast dat van MARIA's Oom gelegen, en werd dermaate getroffen door haare schoonheid, dat hy haar ten vlytigste oppastte, om haare gunst en goedkeuring te verwerven. Zyn character verschilde hemelsbreedte van dat van HENDRIK, hy was onheusch, onbeschoft, inhaalig; en, bevindende dat het niet geschaapen stondt om eenigen indruk op 't gemoed der jonge Juffrouw zelve te maaken, vervoegde hy zich tot den Heer MORELAND, en boodt niet alleen aan, eene aanzienlyke Huwelyksgave aan MARIA te zullen schenken, maar haar ook, zonder Huwelyksgoed, te zullen neemen.

De Heer MORELAND hieldt dien voorslag zeer edelmoedig, vervoegde zich by zyne Nigt, en verhaalde haar, wat hy, met het uiterste genoegen, gehoord hadt. MARIA stondt versteld op de ontvangene kundschap, en vermeldde, naa eenig betoon van verlegenheid, haaren Oom, dat ze nimmer kon toestemmen in eene verééniging met den Heer PILLAGE: dewyl zy bevondt, dat het haar onmogelyk was ooit eenige agting voor hem te hebben. De Oude Heer weidde by haar uit over deeze ondankbaare beantwoording, gelyk hy het noemde, van eene zo edelmoedige aanbieding; en verwierf eindelyk op haar, met veel moeite, dat zy niet terstond een beslissend weigerend antwoord zou geeven aan den Heer PILLAGE; zich vleiende met de hoope, dat de tyd en het oppassen van haaren nieuwen Minnaar, haare vooroordeelen tegen hem zou overwinnen.

Mid-

Middlerwyl ontving de Heer MORELAND een Brief van HENDRIKS Vader, in welken de laatstgemelde, op eene zeer beleefde wyze, MARIA's Oom verzogt om zyne toestemming tot een Huwelyk tusschen haar en zyn Zoon; teffens te verstaan geevende, dat 'er eene wederzydsche genegenheid tusschen dit Paar hadt plaats gegreepen, naa HENDRIKS liefde-verklaaring aan de jonge Juffrouw, toen hy het bezoek by haar in *Lincolnshire* aflei.

Deeze brief ontzette den Ouden Heer grootlyks, die, op een vry ruwe wyze, zyne Nigt beschuldigde van agterhoudenheid in haar gedrag, door de verkeering van iemand by haar te vergunnen, zonder zyn medeweeten. Deeze bestraffing ontstelde de beminnelyke jonge Juffrouw niet weinig, wier verdriet merklyk aangroeide, als zy weinig weeken daar naa vernam, dat de Heer KINGSLY, door eenige onverwagte Zeeschaden, verpligt was op te houden met betaalen, en gevaar liep in de uiterste behoefte te vervallen.

De Heer PILLAGE was in geenen deele onkundig van de oorzaak der koelheid van MARIA, en kon zyn genoegen, als hy uit de *Newcastelsche Nieuwspapieren* de bankbreuk van HENDRIK's Vader verstondt, niet verbergen. Hy zette zyne vryery met meer drifts dan ooit voort; doch ontving geen de minste aanmoediging om de vervulling zyner wenschen te mogen verwagten.

HENDRIK, wiens kieschheid hem tot nog wederhouden hadt eenige brieven aan MARIA te schryven, dan die enkel van vriendschap spraken, vaardigde terstond, naa dat zyn Vader des Heeren MORELANDS toestemming tot zyn Huwelyk met MARIA verzogt hadt, aan haar een' Brief af, vol van de tederste liefdeverklaaringen, op denzelven terstond antwoord verzoekende. De ongelukken, die zyn Vader, kort daar naa troffen, deedt hem weder aan 't voorwerp zyner liefde schryven; hy ontdekte haar, met veel ontroerenis, den geheelen staat der zaaken. Naardemaal hy op geen dier Brieven eenig antwoord ontving, begon hy te denken dat zyns Vaders verzoek, ten opzigte van het Huwelyk, was afgeslaagen; welhaast vondt hy deeze gissing bewaarheid, door een kort Briefje van den Heer MORELAND, eenige dagen daar naa, aan den Heer KINGSLY geschreeven. HENDRIK hadt nu geene hoope meer; doch vondt zyn eenigst genoegen in de agting, welke hy dagt dat MARIA voor hem hadt; maar het veroorzaakte by hem eenige ongerustheid dat zy geen zyner twee Brieven, met eenig antwoord, verwaardigde. Zyne twyfelingen aan haare trouwe werden eerlang geheel opgeklaard, door het volgende briefje met deeze woorden van haare eigene hand.

„ Myn Heer! ik sta zeer versteld te verneemen, dat eenig deel
„ van myn gedrag u de minste rede geeft, om my te behandelen,
„ gelyk gy onlangs gedaan hebt. Wees verzekerd, myn hart is voor
„ eenigen tyd aan een' ander verbonden geweest, en myne hand zal
„ 't zelve zeker vergezellen ".

MARIA MORELAND.

HENDRIK ſtondt als van den donder getroffen, op het gezigt deezer regelen; de hevigſte ſmert greep hem aan. als hy 't oog ſloeg op zyne omſtandigheden, en hy ſchreef de onſtandvastigheid zyner Minnaresſe te eenemaal toe aan zyne armoede. Zyn hoogmoed werd op deeze bedenking gaande, en hy beſloot niet meer aan MARIA te denken. Bevindende dat zyns Vaders zaaken in een veel ſlegter ſtaat waren, dan de Heer KINGSLY in 't eerst dagt, nam hy het opzet om MARIA, en zyne ongelukken, te vergeeten in het veld der Eere; diensvolgens nam hy dienst in een Regiment Grenadiers, gereed ſtaande om na *Vlaanderen* ingeſcheept te worden.

Zyne geſtalte, zyne houding, zyn goed en verſtandig voorkomen, maakte dat elk op hem het oog ſloeg; de Officiers agtten, en de Soldaaten beminden hem.

Omtrent eene maand naa het ontvangen van den bovengemelden Brief, en weinig dagen voor dat de Troepen last kreegen om ſcheep te gaan, ontmoette HENDRIK, by toeval, eene Dienstmaagd, die als Kamenier in 't Huis van den Heer MORELAND gediend hadt, op dien tyd als hy 'er zich eene maand onthieldt. Zy ſpraken natuurlyk met elkander van MARIA, en hy deedt het met de uiterſte koelheid. De jonge Dogter ſtreek hem lustig door, wegens zyne ontrouwe; waar op hy den Brief van MARIA uit zyn zak haalde, en haar te leezen gaf; deeze ſtondt, in 't eerst, verleegen; doch tweemaalen den Brief overgeleezen hebbende, verklaarde zy het ſchelmsch bedrog, hem gepleegd, door en door te zien. „ Deeze eigenſte Brief", riep zy uit; „ heeft „ de jonge Juffrouw MORELAND, door my, aan den Heer PILLAGE, „ doen beſtellen, op zyne herhaalde aanzoeken, om zyne vryery aan „ te moedigen. Ik merk den trek, dezelve is een' nieuwen omſlag „ geſlooten, en bedrieglyk aan u ingerigt! Hemel help de arme jonge „ Juffrouw! Zy is deerlyk bedroogen. Ik weet wel, dat alle de „ Brieven, door u aan haar geſchreeven, onderſchept zyn; overéénkomſtig met een Plan van haar Oom, en den Heer PILLAGE, ont„ worpen ".

HENDRIK was geheel verbaasdheid op dit berigt, aan welks waarheid hy niet behoefde te twyfelen. Hy beſloot aanſtonds na *Londen* te gaan, werwaards hy verſtondt, dat MARIA door den Heer MORELAND gebragt was, in hoope dat hy haar zou overhaalen, om haar hand aan den Heer PILLAGE te geeven. Weinig toerustings was 'er tot zyne reize noodig, en de jonge Dogter vergezelde hem na de Hoofdſtad; alles, wat in haar vermogen was, willende aanwenden ten beste van deeze bedroogene en verongelykte Gelieven.

Zo zeer was hy onthutst, dat zyne Ziel geene andere denkbeelden koesterde, dan die betrekking hadden tot zyne Zielsvoogdes: hy dagt geheel niet aan het inſcheepen der Troepen, tot hy, te zyner groote verbaasdheid (naa veelvuldige vrugtlooze naſpeuringen om MARIA te ontdekken, die met haare Vrienden na *Lincolnshire* vertrokken was,) in een Nieuwspapier zyn eigen naam las, als een Deſerteur! ——

Nauw-

Nauwlyks van zyne verslaagenheid; in deezen toestand, bekomen, zag hy eenige Soldaaten in het Koffyhuis komen, die hem gevangen namen. Weinig dagen daar naa werd hy na *Newcastle* gebragt, en, dewyl zyn misdryf geen twyfel leedt, om dat een der Soldaaten, by eede, verklaarde, dat deeze Jongeling zyn best gedaan hadt, om hem ook tot wegloopen over te haalen, werd hy door den Krygsraad ten strengste behandeld, en, niettegenstaande zyne herhaalde betuigingen van onschuld, veroordeeld, om, ten afschrikkenden spiegel van anderen, voor den kop geschooten te worden.

Korten tyd daar naa kwam, als hy in de treurigste gedagten verzonken zat, de Knegt van den Provoost by hem; berigtende dat twee Juffrouwen hem wilden spreeken, en bragt terstond de Meid, en de beminnelyke MARIA, binnen, die, in een vloed van traanen uitbarstende, alleen in staat was om te zeggen. „ ô Dood! gy bewyst, dat wy op nietig stof vertrouwen, wanneer wy den Mensch „ beminnen!" — Zy viel in zwym.

Naa dat de vervoering deezer drift eenigzins bedaard, en zy bekomen was, verhaalde zy den ongelukkigen HENDRIK, dat zy, het schriklyke lot, hem dreigende, verstaan hebbende, met behulp van de Dienstmaagd, die haar vergezelde, het Huis van den Heer MORELAND ontvlugt was, om alles wat zy kon aan te wenden, tot verzagting van zyn ongelukkig lot. HENDRIK betuigde zyne dankerkentenisse op de aandoenlykste wyze; doch badt haar, dat zy zich zynent halve niet ongelukkig wilde maaken: dewyl hy maar al te veel rede hadt, om te vreezen dat zyn lot onherroeplyk was, door de schynbaare blykbaarheid zyns misdryfs.

Weinig minuuten daar naa, werd dit wanhoopig Paar, uit den bykans bezefloozen staat opgebeurd, door de onverwagte intreede van den Heer MORELAND en Mr. KINGSLY. „ Nieuws! Nieuws"! riep de eerstgemelde; terwyl de Koopman zyn' Zoon omhelsde. „ Myn lieve „ Meid! Zulk een zamenschakeling van bedrog en verraad! ô, Die „ snoode PILLAGE! Hoe heeft hy my bedroogen!" —— Naa eenige andere dergelyke heftige betuigingen, gaf de Oude Heer de Gelieven, tot hunne groote verwondering, te verstaan; „ dat de Heer PILLAGE, „ veronderstellende dat HENDRIKS leeven de eenige hinderpaal was „ van zyn geluk, op het hooren dat deeze zyn Regiment verlaaten „ hadt, schelmsch na *Newcastle* ging, waar hy, door een groot ge„ schenk, een der Soldaaten overhaalde om een valsch getuigenis „ tegen hem te geeven; doch dat deeze Knaap, verschrikt op de ge„ dagten van eenen onschuldigen het leeven te beneemen, de gehee„ le geschiedenis aan de Officiers ontdekt hadt".

Een straal van geluk scheen, op deeze onverwagte tyding, in de gemoederen der doodlyk ontstelde Gelieven. De Officiers, deel neemende in de zaak, stelden dezelve, in een zo aandoenlyk licht, zyne Majesteit voor, dat HENDRIK terstond pardon kreeg: en zyn Vader, door den dood eens vermogenden naastbestaanden, zyne zaaken in

orde gebragt hebbende, kogt zyn Zoon terstond van den Krygsdienst af.

De snoode PILLAGE vertrok, overlaaden met de vervloekingen zyner Buuren, en van allen die zyn boos bedryf wisten, na *Holland*; laatende MARIA in 't gerust bezit van zynen Medevryer, aan wien de Heer MORELAND haar schonk, met eene aanzienlyke toevoeging tot haare bezittingen; vast besloten hebbende, hem alle mogelyke vergoeding te schenken, voor de strengheid zyns voorigen gedrags ten zynen opzigte.

DE LOTGEVALLEN VAN VERNUFT EN WEETENSCHAP.

APOLLO was de Vader van VERNUFT en WEETENSCHAP. VERNUFT leevendig en vrolyk van aart, WEETENSCHAP ernstig en voorzigtig van natuure zynde, hadden zy al te strydige neigingen om zamen te stemmen; verschil van smaak strekte ten oorsprong van eene gezette afkeerigheid. VENUS nam VERNUFT onder haare bescherming, en MINERVA verleende de haare aan WEETENSCHAP. De nayver tusschen die twee Beschermgodinnen diende, om den nayver van VERNUFT en WEETENSCHAP te sterker te doen werken.

De Goden lieten ze dikwyls twisten. VERNUFT schitterde in den aanvang des geschils: doch het liep doorgaans ten voordeele van WEETENSCHAP af. Deeze boezemde de Toehoorders agting en eerbied in; geene min geagt verwierf doorgaans meer stemmen. De traagheid van WEETENSCHAP, haar deftige tred, altoos vast en geregeld, bragt wel de overtuiging voort; doch zomtyds met verdrietlykheid gepaard. VERNUFT, altoos vlug, altoos aangenaam, haalde zonder moeite over. De laatstgemelde was omringd van zoetlachende bevalligheden; de eerstgenoemde vergezeld van strenger deugden: en die stoet, die elk vergezelde, vermeerderde den afkeer. — VENUS stondt VERNUFT toe, zich te vereenigen met KWAADAARTIGHEID, en het HEKELSCHRIFT was de vrugt dier vereeniginge. MINERVA, bemerkende hoe zeer de stoute trekken van het HEKELSCHRIFT, gevoegd by de boosaartigheid zyner Moeder en kunstenaaryen van VERNUFT, den voorrang kregen boven WEETENSCHAP, gaf aan dezelve OORDEELKUNDE te hulpe. OORDEELKUNDE verstompte de pylen van HEKELSCHRIFT, of schoot dezelve daar tegen te rugge.

JUPITER, den Vrede op den *Olympus* steeds gestoord ziende door deeze geschillen, verbande VERNUFT en WEETENSCHAP om op Aarde te woonen. Nedergedaald, hadden zy elk ras eene menigte Voorstanders, en onder deeze zeer yverigen. Maar de onkundige en getyteelde menigte, en boven al de gunstelingen van PLUTUS, bejegenden VERNUFT en WEETENSCHAP met even groote kleinagting: zy waren beiden genoodzaakt zich te vereenigen, en JUPITER verlof te verzoe-

zoeken om weder te keeren; zy verwierven de vryheid. VERNUFT bewoog zyne vlugge vleugelen vaardig en hief zich op: doch ftortte, door gebrek van ver genoeg vooruit te kunnen zien, welhaast weder na beneden. WEETENSCHAP kende den weg volkomen; doch deedt, door mangel aan kragten, vrugtlooze poogingen. Dit toonde beiden hoe zeer zy onderling elkanders hulpe behoefden. Zy gaven elkander de hand. VERNUFT, door de kunde van WEETENSCHAP geleid en beftuurd, en WEETENSCHAP onderfchraagd en voortgeholpen door de kragt van VERNUFT, bereikte den anders onopftreefbaaren *Olympus*. VERNUFT vondt 'er veel werks in om haare Zuster kennis te doen krygen van de Bevalligheden; doch het gelukte haar, in 't einde, WEETENSCHAP zelfs gemeenzaam te maaken met de vrolyk lachende Geestigheden, terwyl WEETENSCHAP eerlang VERNUFT bewoog gezelfchap te houden met de Deugden, die daar aan min ftuurs voorkwamen.

De verzoening van VERNUFT en WEETENSCHAP was volkomen; en de vereeniging, welke zy, met goedkeuring van alle de Goden, aangingen; bragt eene menigte van nutte en aangenaame Kunften en Weetenfchappen voort.

DE GOUDZOEKER EN DE WYSGEER.

Uit het Fransch van den Heer BARBE.

EEn Hoogleeraar in de Stookkunde, hoorende van de zonderlinge leevenswyze eens Wysgeers die in zyne nabuurfchap woonde, nam de eerfte gelegenheid waar om hem een bezoek te geeven, en fcheen niet weinig verwonderd over de eenvoudige wyze waar op de laatstgemelde leefde. „ Hemel!" riep hy uit, „ moet een Man „ van uwe gadelooze Deugd, onder een zo fchamel dak, en zo gering, leeven. Maar heb goeden moed. Ik kom om de wanguns „ der Fortuine ten uwen opzigte te boeten. Ik bezit een geheim, „ 't welk ik u, op zekere voorwaarden, wil mede deelen; en ik „ twyfel geenzins of wy zullen, door de hervorming der Metaalen, „ meer Gouds krygen dan 'er in het zand van den *Tagus*, of in de „ Mynen van *Africa*, gevonden wordt." —— De Wysgeer antwoordde: „ Ik dank u, Vriend, voor uwe genegenheid; doch ik „ moet uwe aanbieding affIaan: want te vrede te leeven zonder „ Goud, een gerust gemoed en een gezond lichaam te bezitten, „ is, myns bedunkens, de eenige weezenlyke fchat, die deeze „ wereld kan opleveren, en is, met de daad, de waare *Steen der* „ *Philofophen*."

INVALLENDE GEDACHTEN, IN DEN WINTER DEEZES JAARS
M. D. CC. LXXVI.

BArre, dorre, gryze Winter! gy, hoe ſtreng, zyt egter bly:
Alles voelt uw ſterk vermogen, niets is voor uw' invloed vry.
Boomen, Planten, Zaaden ſlaapen, door de blanke Sneeuw bedekt,
Die, zoo nuttig als verwarmend, hen ten koestrend dekkleed ſtrekt.
Meiren, Stroomen, ja de Zeen-zelv' misſen haare vloeibaarheid;
't Blinkend Ys, de vrugt des Winters, langs haar oppervlak verſpreid,
Maakt en brakke en zoete Watren, hoe gedugt en vreesſelyk,
Thans tot ruime en breede wegen, tot een' harden, vasten dyk.
't Scheepryk Y, hoe bruiſchend, ſchuimend, voelt de kragt der kille Vorst,
Die haar' loop weêrhoudt en hindert, door een harde en gladde korst.

Allervreemdst en vrolyk tevens is een Winter Y-gezigt.
'k Zie een aantal losſe tenten op het romplig ys geſtigt,
Waar men warme en ſterke Dranken ter verfrisſing vind gereed;
Ja men ſtookt, hoe tegenſtrydig, Vuur, daar 't Ys van barst noch zweet.
't Krielt van vlugge Schaatzeryders, Arreſleden, Wandelaars;
Groot en klein ſmaakt een genoegen, dat min zeldzaam is dan ſchaars.
't Geeft een fraai gezigt van verre, wen men al 't gewoel beſchouwt;
Roode en blaauwe en groene Pelzen, Pluimen, Bloemen, Zilver, Goud,
Alles door elkaêr gemengeld, levert een vertooning uit,
Die 't bevalligst, grootschst en pragtigst in haar' ruimen kring beſluit.

Dat we ons langs het Y begeeven naâr de Molenryke Zaan;
't Ysvermaak is daar niet minder, ja men rigt 'er ſpelen aan;
Daar een zilvren Zweep ten prys hangt voor het Paard dat ſchielykst rent:
'k Hoor de Bellen rinklen, klinken, en 't geſchreeuw van hem, die ment.
't Moedig Ros, ſchuimbekkend, rookend, vliegt als of 't gevleugeld waar',
Wint den eerprys, wordt gepreezen, en verheugt zyn' eigenaar.
't Ys geeft allerlei vermaaken: 'k zie van verre een Zeilparty
Van verſcheide ysſchuitjes nadren; even onverhinderd, vry,
Als in 't ſtroomend, vloeijend water, zeilen zy langs 't glibbrig ys,
En, in deezen ſtrengen Winter, doen het veelen wel om prys.
Kunſtig zyn zy toegetakeld, zeil noch treil ontbreekt 'er aan,
Om op yzers, glad geſleepen, ſnel te vliegen langs de Zaan.

Laa-

Laaten wy weêr Stadwaards keeren van de Zaan naar d'Amstelstroom:
Eerst de dikbevroozen Vesten langsgewandeld zonder schroom.
Gryze, ryke, koele Amstel! gy voelt ook uw' loop getemd;
Door 't ysbaarend Winterweder, even sterk als 't Y, gestremd.
't Ysvermaak langs uwe boorden lokt de Stedelingen uit;
Duizenden van menschen krielen op uw' vloed; men sleept en kruit
Wintervoorraad, uit de Veenen, aangevoerd in overvloed;
Daaglyks strekt gy tot een Marktveld van die brandstoffe; ieder spoedt,
Om *zig* nu ten minsten koste daar van ryklyk te voorzien;
Elke vragt is vry van cynzen, 't kan met voordeel des geschiên.
Dit verkwikt veele ingezeetenen, van die brandstof schaars bedeeld:
Zie hen sleepen, duwen, trekken; dat, daar 't winst geeft, niet verveelt.

Nu ter Stad eens ingetreeden, zien wê ook daar de Wintervreugd:
't Glyden op de schoverlingen is 't vermaak van Amstels jeugd,
Op de digtbevroozen Gragten, langs een netgeveegde baan:
Prikfleên, Schuifsleên, ja zelfs Sleden, met een zwaare vragt belaên,
Worden langs het Ys geschooven, door de grootste Sluizen heen;
Prinse- en Heere- en Keizersgragten zien wy als een dyk betreên.

Dat ik my ter zy begeeve; 'k zie hoe 't Volk zig weêrzyds schaart,
't Wykt op 't nadren eener groote, staatelyke Sledevaart.
Hoe bekoorlyk, hoe verruklyk is 't gezigt van zulk een' stoet!
Trotsche Paarden, fyn van beenen, sterk gespierd en wel gevoed;
Ligte en blinkende Arresleden; kostbre Tuigen; 't schoon Geslagt
Van den aanzien deezer Stede strekt den sleên ter eelste vragt.
Fraai gedoscht, *voilé de gaze*, *en Panache et Fleur coiffé*,
Chapeaux a la Polonaise, *des manteaux fourré*, *bordé*, (*)
Zoo met Hermelyn als Sabel, 't dekt en strekt ter koestering
Van die lieve en tedre schoonheên; wyl een vlugge jongeling,
Agter op den Ar gezeeten, in Siberiesch bont gekleed,
'*t Paard bestuurt*; dat hupplend, trapplend, tevens langzaam, deftig, treedt.
Een vertooning zoo bevallig, grootsch en pragtig voor het oog,
Dat 'er, boven andre Steden, Amsterdam op roemen moog'.

De avond valt, de sleevaart eindigt, elk, van dit vermaak voldaan,
Keert nu huiswaards; 'k volg dit voorbeeld, met dien zelfden weg te gaan.
O! 't genoegen van den Winter vindt me ook aan een warmen Haard;
En de Wintersche avond uuren zyn genoeglyk, gunstig, waard.

'*t Zy*

(*) De hedendaagsche kleeding en hoofdsieraaden onzer Dames in zuiver Neêrduitsch te beschryven, zou styf en onverstaanbaar zyn; des verkoos ik liever dezelve in haare thans gebruiklyke en egte Fransche benaamingen hier ter neer te stellen.

'T Zy men vrolyk nederzitte by een' blyden vriendendisch,
In een ftille en vrye vreugde, die de ziel eens maaltyds is;
'T Zy men fpeele of danze of zinge, tot vermaak en tydverdryf,
Zulk vermaak is wis geoorloofd, als het eerlyk, fchuldloos, blyv'.
Gunftig zyn ook de avond-uuren, als men de eenzaamheid verkiest,
Zig den dierbren tyd ten nut maakt, ja geen oogenblik verliest,
Door te leezen, fchryven, dichten; ieder ftell' zig-zelv' een taak,
Als die leerzugt maar een doel hebbe, en bewyze een' goeden fmaak.
Andren flyten de avond-uuren in een' aangenaamen kout,
Met hunn' Vrienden, daar me elkander 't nieuws van Staat en Kerk ontvouwt.
Veelen, eindlyk, welk een gruwel! baaden zig in overdaad;
Drinken, vloeken, fpeelen, raazen: dartle en vuile en losfe praat
Houdt tot in den nagt hen bezig, tot ze in 't einde, ontfteld van hoofd,
Sterk befchonken, huiswaards waggien, van verftand en geld beroofd.
'k Zwyg van fnooder tydverdryven, geenszins voegende aan den mensch;
O! dat ze eens hun dwaaling kennen, en zig beetren, is myn wensch!

'T Weêr ontlaat op 't onverwagtfte; de Oostewind getemd, bedaard,
Zwygt, nu 't zwoele Zuidewindje door haar' adem warmte baart.
De onlangs fcherpe en felle Koude neemt, op dat gevoel, de vlugt;
't Ys verzwakt, en fcheurt ontdooijend, 't kraakt en knapt, als gaf 't een zugt,
Nu 't zyn' heerfchappy moet misfen. Door eene Oostervlaag gefterkt,
Waagt het nog een' kleinen aanval, en met voordeel. Ongemerkt
Zien wy haar geheel verdwynen voor de naderende Zon;
Welker zagte en koesterende invloed 's Winters magt verydlen kon.
't Water, onlangs als verbasterd, wordt weêr vloeijend, ftroomend, klaar;
De ongemakken van den Winter wyken, eer men 't word gewaar.
En, daar nu de dagen groeijen, koude ons niet meer drukt noch knelt;
Zien we in 't kort ook alles weder in den voorgen ftaat herfteld.

Dat geen guure en fterke buijen, felle ftormen, fchaedlyk woên,
Wy geen bittre naweên voelen van dit koud en ftreng Saizoen!
Dat de Winter, hoe nadeelig, aklig, fomber, hy ook fchyn',
Egter 't groeijend Ryk tot voordeel, heilzaam voor het Veld moog' zyn!
Dat de langgeftremde Handel, als voorheen, gezegend bloeij',
En der Ingezeetnen welvaart, onlangs kwynend, daaglyks groeij'!
Dat wy eindlyk ons verheugen, nu de droeve Winter vlugt:
Eerlang fmaaken wy de zoetheên van een' frisfche Lente-lugt.

AMSTERDAM,
1776.

Nunquam otiosus.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in January 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

	Barometer.			Therm.			Winds Streek.			Weder.
D.	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*mo.*	*mi.*	*av.*	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*Gesteldh.*
1	30. 0½	30. 0	29. 9½	34	35	37	Z t O	O	O	Mist Held.
2	29. 7	29. 6	— 7½	33	34	32	O	Z O	—	Sneeuw.
3	30. 0	30. 1	30. 1½	27	28	27	O t N	O t Z	O t Z	Helder.
4	29. 11½	29. 8½	29. 4½	26	28	32	Z O	Z O	Z O	Betr Sn.
5	— 3½	— 3½	— 4	37	39	38	Z W	Z W	Z W	Mist Reg.
6	— 6	— 7	— 7	31	28	27	N O	N O	N O	Betr. Ysfel.
7	— 5½	— 4½	— 4	20	21	28	O	O	O	Sn. Wind.
8	— 4	—	— 5½	29	25	20	—	—	N O	Betrokk.
9	— 6	— 6½	— 6½	18	19	21	O t N	O t N	O t N	Held. Betr.
10	— 7	— 7	— 7	23	26	29	N O	N O	N O	Betr. Sn.
11	— 6	— 5½	— 5½	27	29	30	Z O	Z	Z	— Sn. Bet.
12	— 4	— 3	— 3	26	28	27	O	O t N	O t N	Betrokk.
13	— 3	—	— 3½	25	26	26	O t N	—	—	Wind Betr.
14	— 4	— 4½	— 6	24	25	24	O.	O	O	Bet. W. Sn.
15	— 7	— 7	— 7	24	26	26	N O	N O	N O	Sneeuw.
16	— 7½	— 7½	— 8	25	27	26	—	—	—	— Held.
17	— 8½	— 8½	— 8½	26	29	30	O	O	O	Betrokk.
18	— 10	— 10	— 11	23	24	21	—	—	—	Helder.
19	— 10½	—	— 9	12	15	13	—	—	—	—
20	— 8	— 7	— 7	8	16	14	—	—	—	—
21	— 6	— 5½	— 5	19	25	27	Z	W	W	Mist Sn.
22	— 4¾	— 4½	— 4½	25	27	29	Z t W	Z W	Z W	Betr. —
23	— 5½	— 6	— 7	27	30	26	—	N	N O	Sn. Held.
24	— 8	— 8½	— 9½	27	30	28	N W	O	O	Mist Held.
25	— 10	— 10½	— 10	22	23	20	O	—	—	Helder.
26	— 10½	—	— 10¼	15	17	16	—	—	—	—
*27	— 10¼	—	30. 0	0	7	6	—	—	—	—
28	30. 0½	30. 0½	— 0½	3	14	13	—	—	—	—
29	29. 11½	29. 11¼	29. 11½	14	21	17	—	—	—	—
30	30. 0	30. 0	30. 0½	22	23	16	—	—	—	Mist Held.
31	— 1	— 0¾	— 0¾	11½	21	19	Z O	Z	Z	Helder.

Hoogste Barometer d. 30. 1½ }
Laagste Barometer d. 29. 3 } middelb. d. 29. 8¼

Hoogste Thermometer gr. 38. }
Laagste Thermometer gr. 0. } middelb. gr. 19

* Den 27 January, tekende de Thermometer alhier,
's morgens ten half zes uuren, 3½ gr. onder o
's morgens ten half agt uuren, 2 gr. onder o
——— ten agt uuren, o gr.
Den 28 January,
's morgens ten drie uuren, 4 gr. onder o
——— ten agt uuren, 3 gr. boven o
} volgens de Schaal van *Fahrenheit.*

Een buitengewoone Koude, welke, die van de jaaren 1709 en 1740 overtreffende, in het jaar 1709 op o graden door *Fahrenheit* waargenoomen is, en van den 11 January in den jaare 1740 2 graden onder o.

Het heeft 's Nagts tusschen 2 en 3 duimen Ys gevrooren, en de dikte van het Ys in het Y, gemeeten den 1 February deezes Jaars, was 17 duimen Amsteldamsche Maat. De Koude is hier, en op andere plaatsen in ons Land, als te Rotterdam, &c. omtrent met ons gelyk geweest; zynde aldaar den 27, 's morgens ten 7 uuren, 2½ gr. onder o; ten half agt 3 gr. onder o, aangetekend.

Aanmerkelyk is het verschil der felste Koude op andere plaatsen, op meerder en minder graden Noorderbreedte waargenoomen; zynde de grootste Koude geweest te Leipzig den 20 January; te Regensburg den 29 January; als mede te Parys, volgens Waarneeming van den Heer CASSINI en den Heer MESSIER, *Astronomus der Marine*, mede den 29 January deezes jaars. Te Leipzig was de Koude den 20 January, 's morgens ten 8 uuren, zoo streng als ooit in dat Climaat bespeurd is. De Thermometer van *Reaumur* zakte tot 21 graden onder het Vriespunt, volgens *Fahrenheit*, 15¼ graden onder o. Verders staat aan te merken dat deeze Koude aldaar 3½ graden sterker geweest is, dan in 't jaar 1740, en 1 graad boven de Vorst van het jaar 1755; de Wind Oost en Oost-Noord-Oost.

Te Warschouw, stond den 27 January, 's morgens vroeg, de Thermometer van *Reaumur*, 21 graden onder o, volgens *Fahrenheit*, 15¼ graden onder o, en 5⅝ graden meer dan in 't jaar 1740, en 11¼ graden meerder dan in 't jaar 1709.

Te Parys, den 27 January, 13¼ graden volgens *Reaumur*, onder het Vriespunt, gelyk by *Fahrenheit*, 1⅝ graden. Den 28 January, 15½ graden volgens *Reaumur*, gelyk by *Fahrenheit*, 2⅞ onder o. Den 29 January, 16¼ graden volgens *Reaumur*, gelyk by *Fahrenheit*, 5⅛ onder o.

Te Regensburg, den 29 January, 19½ graden volgens *Reaumur*, onder het Vriespunt, gelyk by *Fahrenheit*, 9⅜ onder o.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

HET HUISLYK GELUK.

(Uit het Fransch.)

MEnschen, die voorgeeven, in een algemeene Zedeverbastering, beweegredenen te zoeken, om hunne byzondere ongeregeldheden te regtvaardigen, redenkavelen even flegt als hy, die zyn huis, in een algemeenen brand, van dit onheil bevryd, met eigen hand, in vlamme zette, om zich in den ramp zyner Medeburgeren in te wikkelen; of wel als iemand, die zich moedwillens eene besmetting, waar aan hy zyne Buuren zag sterven, op den halze haalde.

Hoe verdorvener een Volk is, hoe meer voorzorgs een verstandig Ingezeten zal draagen, om zich voor de algemeene verdorvenheid te beveiligen. Het onmogelyk vindende, de rampen zyns Vaderlands te herstellen, zal hy ten minsten zich een Huislyk geluk zoeken te bezorgen, 't geen hem in staat zal stellen, om de algemeene onheilen te verdraagen.

Het Huwelyk is de eerste aller Maatschappyen. De Mensch, deeze verbintenis aangaande, hoopt in zyne Egtgenoote, eene tedere Vriendin te vinden, wier belangen altoos aan de zyne verbonden zyn, geneegen en gereed om met hem de Vermaaken en Ongemakken des Leevens te deelen. Agting en Vriendschap zyn veel noodzaaklyker, dan de Liefde zelfs, tot geluk der Egtgenooten. Is 'er iets aangenaamers dan die gelukkige zamenstemming, die gelykheid van smaak, die wederzydsche toegeevenheid, die zagte vertroostingen, welke te wege brengen, dat twee weezens, reeds verëënigd door tederheid, als één weezen worden, en, door de bestendige begeerte om te behaagen, elkander ondersteunen. De Agting wekt hunne Liefde, en de Liefde hunne Agting, beurtlings, op. De Verkeering met eene beminnelyke en deugdzaame Vrouwe is, buiten tegenspraake, de zoetste verkeering, zy is een gevoelig een aandoenlyk weezen, dat, ten allen oogenblikke, deel neemt, in 't genoegen aan ons verleend en van ons ontvangen. Is 'er, op aarde, een zuiverder geluk dan 't geen de geduurige ommegang kan opleveren van twee welgepaarde Egtgenooten, die wederkeerig in elkanders oogen de gevoelens lee-

ten eener opregte Liefde, ongeveinsde tederheid, en vriendschap; wier houding vertrouwen inboezemt, en by welken alles blyk geeft van eene zugt om te behaagen? Komt 'er een wolk te midden van die betoverende kalmte op, Agting en Liefde doen die ras verdwynen, zo dat geen onweer volge.

'tIs in de Eerlyke gevoelens, ingeboezemd door eene deugdzaame opvoeding; 't is in Redelyke beginzels, dat men beweegredenen tot eene vaste verbintenisse kan hoopen te vinden: deeze is niet geschikt voor beuzelende verstanden, die geen geluk weeten te raapen, dan uit luidrugtige en woelige plaisier-partyen; deeze is niet geschikt voor verkeerde Egtgenooten, die de ondeugd van één scheidt, en den een den ander ten last maakt; deeze, eindelyk, vertoont zich als een harssenschim, en verdichtzel aan Menschen door weelde bedorven, die alleen trouwen om nieuwe middelen ter genoegdoening hunner trotsheid, dwaasheid en ongeregeldheid te verkrygen.

Gezegende Middelbaare Leevensstand! in u worden dikwyls gelukkige Gepaarden gevonden: daar ziet men een wakker en arbeidzaam Vader, aan de zyde eener deugdzaame Egtgenoote, de belooning erlangen van de zorgen voor het Huisgezin aangewend; daar worden de Ouders omringd door gehoorzaame en tederlievende Kinderen, en oefenen het regtmaatig gezag, met ouderlyke genegenheid; daar leeren de Kinders, zorgvuldig opgekweekt, de stut en steun worden van den Ouderdom der geenen, die hun het licht gegeeven en gekoesterd hebben; daar leert eene Dogter, onder 't oog eener braave huishoudelyke Moeder, zelve eene Moeder worden, en zich bezig houden om den Egtgenoot, die haar te beurt zal vallen, gelukkig te maaken; daar is het dat een wyslyk bezig leeven den geest afwendt van ondeugende denkbeelden te voeden, en behoedt voor 't neemen van zodanige uitspanningen, die maar al te dikwyls de klippen zyn, waar op onschuld, en Huislyk Geluk, schipbreuk lydt.

Hoe veele en hoe sterke drangredenen heeft een Vader niet, om zyne Kinders te beminnen, en hun smaak tot de Deugd in te boezemen? Hy ziet in hun zyn maakzel, door hun het licht te doen aanschouwen, heeft hy zich zelven vermenigvuldigd, zich Vrienden beschikt, en aanstaande medewerkers tot zyn eigen geluk: weezens, wier belangen onafscheidelyk aan de zyne verknogt zyn; medegenooten vaardig om hem te behaagen. Maar deeze verwagtingen zyn ydele droomen en harssenbeelden, indien de Vader, door de Opvoeding, welke hy zynen Kinderen geeft, de zaaden dier ge-

voe-

voelens, uit welke hy een oogst dier aangenaame vrugten eenmaal kan inzamelen, niet zaaije. Onregtvaardige en verkeerde Ouders kunnen geene dan hun gelykende Kinders vormen: zy vinden in hun niets anders dan verborgene haaters, die hun leeven met bitterheid vervullen, en alleen strekken om voor hun den last der moeilykheden des ouderdoms te verzwaaren. —— Een wel vereenigd Gezin vertoont ons eene verzameling van eerlyke en redelyke Lieden. De onheilen, gedraagen, verzagt en verdeeld door een groot aantal Persoonen, worden ligter te torschen. De verstandige dient anderen met zyne raadgeevingen; de vermogende onderschraagt den zwakken, met elkander vormen zy een bolwerk tegen den wederspoed. De vereeniging der Gezinnen vindt men meest onder den Middelbaaren leevensstand; deezen bemerken eerder, dan Lieden van een hooger rang, hoe zeer zy elkander behoeven; eene gelukkige gewoonte toont hun, in hunne Naastbestaanden, Vrienden door de Natuur gegeeven; Vrienden, in welker behoudenis zy groot belang moeten stellen, Vrienden, waar van zy zich, zonder eigen schade, niet kunnen berooven.

Dagelyks hooren wy klagten uitboezemen, over de schaarsheid van waare en opregte Vrienden. Maar, hoe zou men bestendige verbintenissen kunnen aantreffen, onder ydele beuzelaars en snooden, die met niemand zich vereenigen dan met oogmerk om plaisier te neemen, die alleen goedkeurders en toejuichers hunner ongeregeldheden behoeven, die eene zogenaamde vriendschap aangaan met Menschen, zonder de moeite te doen om ze te kennen, die luttel vatbaar zyn voor eene duurzaame verknogtheid? —— De Grooten, de Ryken zoeken alleen te schitteren, zy verlangen na geene anderen dan inschiklyke believers, laffe vleiers, en slaafsche goedkeurders van hunnen dikwyls geheel verbasterden smaak. Menschen van dien stempel, en hoe groot is derzelver aantal! helpen hun in het verteeren van middelen, waar van zy geen verstandig gebruik weeten te maaken. —— Boozen hebben geen Vrienden; maar slegts Medestanders. Menschen, onbekwaam om te beminnen, en de verdiensten der deugd op te merken of te waardeeren, kunnen niet omringd worden dan door veragtlyke Lieden, die hun zelfs veragten; terwyl ze met hunne zotheid voordeel doen.

Waare Vriendschap kan alleen gegrond zyn op bekwaamheden, verdiensten, en deugd. Indien 'er weinig opregte Vrienden gevonden worden, het is om dat zeer weinig Menschen waardig zyn, die te hebben, of die de waardy van een weezenlyk Vriend kennen. By een bedorven Volk is men al-

leen gesteld op aangenaame, lustige, en vermaaklyke metgezellen. Maar de geveinsde Vleier, de baatzoekende Vriend, de veragtlyke tafelschuimer, de medegenoot onzer ongeregeldheden, de vrolyke dischgenoot, de Man naar de mode, zyn dit Schepzels in staat om ons te troosten, in de verdrietlykheden deezes leevens, om ons met hunnen raad te dienen, om ons van nut te weezen in moeilyke gevallen? Men ziet alleen zo weinig Vrienden, om dat men de dwaasheid heeft, van den heiligen naam van Vriendschap te verkwisten, aan eene menigte van Lieden, die geen één dier hoedanigheden, noodig om denzelven te verdienen, bezitten. Een Vriend is, in de gemeene taal, een Mensch, dien men dikwyls ziet, en zomwylen geen ééne agtenswaardige hoedanigheid medebrengt.

De Vriend van al de Wereld is niemands Vriend. De Vriendschap is een ernstig en bedagtzaam stuk, waar toe losse en ligtvaardige Lieden onbekwaam zyn. Een waar Vriend is een schat, alleen geschikt voor den braaven Man, die 'er de waarde van kent. De Man, die hem vleit en vermaakt, is zyn Vriend niet; maar die hem nutten raad geeft, die hem versterkt, en troost in de rampen deezes leevens, die hem bemint van wegen de hoedanigheden zyns harten of zyns verstands, en niet uit laage inzigten of om voordeelen, welke ten allen oogenblikke zich vleugels maaken, en daar heenen vliegen.

De zagte streeling der Vriendschap is niet geschikt voor de yskoude borst des hoogmoedigen, wiens trotsheid hem doorgaans ongevoelig maakt; zy is niet geschikt voor de verwilderde verbeelding van een Mensch, die zich door blinde driften laat wegsleepen; zy is niet geschikt voor den Zot, die, door eigen waan, en zelfsgenoegzaamheid opgeblaazen, zich aan niemand kan verbinden. Opregte Vriendschap is alleen het deel eens regtschaapen en deugdzaamen Mans.

Alles strekt, derhalven, ten bewyze, dat, te midden van eene algemeene Zedeverbastering, een braaf Man, genoodzaakt als 't ware in zich zelven te treeden, nog in staat is eene menigte van voordeelen, zuivere en weezenlyke vermaaken te genieten, waar van onbedagtzaamen en snooden geheel verstooken zyn. Hy smaakt, elk oogenblik, de streelende voldoening van troost en tederheid in eene Vrouwe, 'er geheel op gesteld om hem te behaagen; in zyne Kinderen, die aan zyne wenschen beantwoorden; in zyne Naastbestaanden; in zynen getrouwen en bescheiden Vriend, den deelgenoot van alle zyne hartsgeheimen. Alles is genieting voor den Wyzen; de beuzelaar, de onverlaat kan niets weezenlyks smaaken.

De regtvaardige, de aandoenlyke Man verwaarloost het welweezen zyner Dienstbooden niet; terwyl de hovaardige Mensch de zynen vernedert door onmenschlykheid, en de trotsaart vermaak schept in hun zyne heerschappy wel streng te doen gevoelen, en ze tot zyne Vyanden maakt: de wyze, die de regten der Menschlykheid kent, eerbiedt zyns gelyken, en zoekt voor de ongelukkigen, de ketens der Dienstbaarheid zo ligt mogelyk, te maaken. Hy ziet hun aan als Menschen noodig tot zyn geluk, en geenzins als Slaaven, die hy mag veragten en mishandelen; hy bejegent ze, overzulks, met zagtheid, inschiklykheid en goedheid: hy doet ze Vrienden worden, door verknogtheid volyverig in zynen dienst; hy weet, dat een goede Dienstboode een schat voor den Meester is, en dat de goedertierenheid diepen indruk maakt, op de onbeschaafdste en ruwste gemoederen.

Is 'er iets te vergelyken met het geluk en genoegen, 't welk een braaf Man, met middelen gezegend, zich kan bezorgen? Welke zoetigheden kan hy niet smaaken, wanneer de Natuur en de Opvoeding hem een weldaadig hart gegeeven hebben? Kan het vrolykhuppelend en altoos ydeltuitend leeven der Stad hem zo zuivere vermaaken verschaffen, als hy geniet, door vlyt, overvloed, en geluk op de Landhoeve zyner Voorouderen aan te kweeken? Doet 'er zich een treffender tafereel op, dan een groot en aanzienlyk Man te beschouwen, omringd van zyne Afhangelingen, waar van een ieder hem aanmerkt, als zyn Weldoender en Vader; die allerwegen de door tederheid bevogtigde oogen der geholpe Weduwen, geredde Weezen, ondersteunde Behoeftigen en Elendigen ontmoet; wiens oor alle oogenblikken de zegeningen en wenschen hoort der Arbeideren, door zyne milddaadigheid in ruime omstandigheden geplaatst? Zal hy zyns gelyken het jammerhartig voordeel benyden, van zich ten Hove in te dringen, door een kinderagtig vertoon uit te schitteren, laag te kruipen, in de Zaal eens magtigen en hoogmoedigen Beschermers, die eene even groote veragting vertoont aan alle Slaaven, die hem omringen!

Wat ontbreekt 'er aan 't geluk van een verstandig Mensch, wanneer de opvoeding, die hy ontvangen heeft, hem daarenboven de middelen verleent, om, door Letteroefeningen, de ledige tusschenruimten des tyds op te vullen?

Welke uitspanningen mogen vergeleeken worden, by 't altoos nieuw vermaak, ontstaande uit het leezen in het groote boek der Natuure, 't welk, op ieder bladzyde, hem voorwerpen zyner oplettendste beschouwinge waardig oplevert? Welk

een bezigheid is aangenaamer en voller van verscheidenheid, dan die van eenen geoefenenden Geest, onledig met het beschouwen van de steeds verwisselende Tooneelen der Zedelyke Wereld, en der Tafereelen die de Geschiedkunde voor oogen schildert?

Indien werkloosheid en verveeling de bronnen zyn van ondeugd en kwelling, voor zo veele beuzelende en verkeerde Weezens, als de Wereld mede is opgevuld, zal dan de Mensch, die vroegtyds eene hebbelykheid van denken zich eigen gemaakt heeft, wanneer hy wil, de heerschappye dier twee Tyraninnen deezes leevens niet ontkomen? — Zyn 'er ledige, lastige en verveelende oogenblikken voor een Sterveling, wiens wel gerust en voldaan geweeten een' ongestoorden Vrede schenkt, die ten allen oogenblikke met vermaak in zich zelven treedt, die, verzekerd van de agting en genegenheid der geenen, die hem omringen, verdiend te hebben, het regt heeft om zich zelven hoog te agten, en vergenoegd te weezen over zyn gedrag; die, alle de oogenblikken zyns leevens, middelen vindt, om, in zyn eigen hart, de natuurlyke en welgeregelde Zelfsliefde op te wekken, door het volstandig betragten van regtvaardigheid, goedertierenheid en weldaadigheid?

WAARNEEMING AANGAANDE DE GENEEZING VAN EEN BORST-TEERING DOOR EEN BRANDMIDDEL, Door M. DUPLAN, M. D.

(*Journal de Medecine Tom. XLIII.*)

ONder de Ziekten, die tegenwoordig voor ongeneeslyk gehouden worden, komt eene welgevestigde Teering, zonder tegenspraak, de eerste plaats toe; dit is een vooroordeel zo algemeen aangenoomen dat het by veelen de grootste verwondering zoude veroorzaaken iemand van de Teering te zien geneezen. Moet men niet aan dit vooroordeel toeschryven, dat de Geneesheeren zo weinig moeite aanwenden om een middel te vinden ter geneezing van deeze wreede Ziekte? Heeft dit laatste geen oorzaak gegeeven dat deeze Ziekte zo hardnekkig geworden is? — De meeste Menschen zyn niet in staat van een juiste maat in hun oordeel te houden, meest allen slaan ze tot uitersten over. Wanneer een Geneesmiddel een gelukkig gevolg gehad heeft, 't zy om dat het ter rechter tyd ge-

gegeeven is, of om dat de Ziekte tog ten einde liep, zo gebruikt men het onverschillig in alle Ziekten, en indien ik het zo mag noemen, men maakt 'er een Geneesmiddel naar de mode van; in tegendeel, wanneer een Geneesmiddel een ongelukkige uitkomst heeft; 't zy dat 't de fout zy van die geeven die het gegeeven hebben, 't zy dat de Ziekte reeds te verre gevorderd was om geneezen te worden, heeft ieder 'er een tegenzin in, en raadt 't gebruik 'er van af. Op de zelfde wyze is 't gesteld met verscheide Ziekten: hebben ze de Geneesmiddelen die men in staat oordeelde dezelve te overwinnen, wederstaan, 't is genoeg om ze te verklaaren boven 't vermogen van de Kunst te zyn: de Geneesheer is hierop minder yverig in 't vervolg; de Zieke sterft, en zyn dood verschaft wederom een nieuw bewys tot staving van 't gevoelen des Gemeens. Dog wanneer men acht slaat op den voortgang welke de Geneeskunst gemaakt heeft in dergelyke zogenaamde ongeneeslyke Ziekten, zal men niet moede worden in 't doen van nieuwe Proeven; 't is te hoopen dat men de geneezing van deeze Ziekte, zo wel als van veele andere, die voorheen geene mindere slachting aanregtten, zal vinden. 't Gevolg 't welk ik in de Ziekte, die 't onderwerp van deeze Waarneeming maakt, gehad hebbe, zal misschien de oplettenheid der Geneesheeren gaande maaken: en eenige onder hen myne geneeswyze, die geen nadeel kan toebrengen, doen volgen. Dezelve is niet nieuw, de Ouden en Hedendaagschen zelfs raaden 't Brandmiddel in deeze Ziekte aan; maar 't geschied zo flaauw, dat 't schynt dat ze 'er alleen van spreeken, om 't niet geheel zyn plaats onder de hulpmiddelen te doen verliezen. 't Zoude hier 't geval zyn, indien ik my wilde schikken naar de Geneesheeren van den eersten smaak, myne geneeswyze te vestigen op eene geestig uitgedagte bespiegeling: dog een dergelyke handelwyze voegt niet eenen waaren Liefhebber van de Kunst, en men kan zich niet met grond vleijen van te vorderen in de waare Geneeskunst, indien men zich niet bedient van de Ondervinding en de Waarneeming, om daarop zyne redeneering te vestigen. — Is 'er inderdaad eenige waarschynlykheid, dat, als de natuur van den weg geweeken is, ze zal moeten te rug wyken op de hulp die een invallende gedachte aanbiedt, welk haar geheel bestaan verschuldigd is aan eene verhitte verbeelding, die nog dikwils met de reden strydt? Is men niet in staat meer hulp toe te brengen, wanneer men ondervinding hebbende van de uitwerking der Geneesmiddelen, gebruik tevens maakt van de gelegenheid, een

 ge-

geschikte orde volgt, en tevens een juiste keus doet van 't geen men in 't werk stelt. Dus legt men vaste gronden waarop men zyn gevoelen kan vestigen: dus is men in staat van wel te oordeelen over de afwykingen van de Natuur, en de Hulpmiddelen die hier tegen vereischt worden. Dit is de waare bespiegeling en tevens de Proefondervindelyke Geneeskunde, daar HIPPOCRATES zo veel werk van maakte. *Ik prijs*, zegt deeze beroemde Auteur, *de redeneeringen, wanneer ze steunen op zaaken die onder 't bereik der Zintuigen vallen, en die door de ondervinding bevestigd worden.* Als dit samen gepaard gaat, maakt het 't Kenmerk uit van een waar Geneesheer: dog die geen, welk zich met bloote bespiegelingen ophoudt, of die alleen maar volgt de slenter van een blinde praktyk, helpt zich zelven in de war. —— Maar zo het gevaarlyk is zich te veel aan bloote redeneeringen over te geeven, is 't nog gevaarlyker op de ondervinding alleen te bouwen. De ondervinding betekent niets, dan in zo verre dezelve ondersteund word door een bondige redeneering, die dezelve ophoudt, en 'er al 't bedriegelyke van afzondert dat 'er van buiten bykomt, waardoor iemand zoude kunnen misleid worden. Haar blyft hierdoor alleen 't noodige over, dat in staat is om den ongeloovigsten te overtuigen. 't Is zo waar dat de Ondervinding al haar vermogen van de reden ontvangt, die 'er de juiste waarde aan geeft, dat 't meermaalen gebeurt, dat de een uit dezelfde ondervinding juist het tegengestelde trekt van 't geen 'er een ander in vindt. Men moet dan tot een beginzel vast stellen, in de Weetenschappen en des te meer in 't oefenen van eene Weetenschap van zo veel belang voor 't leeven der Menschen als de Geneeskunst, van geen geloof te geeven aan de Ondervindingen van de bekwaamste Oefenaars der Kunst, voor ze met alle strengheid aan de Reden getoetst te hebben. 't Zyn, zegt de Beroemde PASCAL, handelende over een onderwerp nog van meerder belang dan dit, twee uitersten, die even gevaarlyk zyn, te weeten de reden buiten te sluiten, en niets dan de reden te willen toelaaten. Deeze gewigtige waarheid vindt hier natuurlyk zyne toepasing; dog men mag insgelyks, op 't voorbeeld van deezen Grooten Man zeggen, dat 'er in de Geneeskunst twee uitersten zyn, die even gevaarlyk worden, te weeten 't niet toelaaten van de Ondervinding, en niets dan de Ondervinding aan te neemen. —— Ik heb deeze kleine uitweiding gedaan om dat ik my verplicht vinde de

leer-

keerstellingen van eenige hedendaagsche Auteuren aan te tasten, die zich aan 't Gemeen aankondigen als de eenige waare Oefenaars der Kunst, eveneens als de onfeilbaare Godspraaken, dewyl ze niets voortbrengen, zo ze zeggen, dan volgens de Ondervinding. Maar hoe kwalyk begrypen dergelyke Geneeskundigen de kracht van 't woord *Ondervinding*! Laaten ze zich niet verbeelden dat men niet veilig kan oordeelen over de waare of valsche kracht aan een Geneesmiddel toegeschreven, zonder 't duizendmaalen door een klaare Ondervinding beproefd te hebben; wat heeft men niet al verwonderlyke en ongelooflyke uitwerkingen opgegeeven van verscheide Geneesmiddelen, die tegen de Reden scheenen te stryden? Ondertusschen heeft de tyd, een Overwinnaar van alles, allengskens deeze begoogelingen in rook doen verdwynen; de Reden heeft weder de overhand gekregen, en men heeft geleerd tot welk een graad de ondervinding alleen in staat was de beste vernuften te verblinden. Maar laat ons komen tot de Waarneeming. — 't Woord Teering beteekent tegenwoordig een kwynenden staat, waarin de deelen verwelken en uitdroogen; en schoon de geenen, die ons de wet voorgeschreven hebben, altyd geloofd hebben dat 't een onfeilbaar gevolg was van eene Verzweering in de Longen, vertoonen evenwel de Waarneemingen, en 't openen der Lyken, ons dezelve onder een andere gedaante. Deeze Verteering, die ontstaat uit ongesteldheden van 't Bloed en de Longen, is vergezeld van een lastigen hoest, van een ongemakkelyke ademhaaling, en van eene uitteerende Koorts, die zich verheft, wanneer de Natuur poogingen doet tot 't verteeren van 't voedzel, en van verscheide andere toevallen, die verknocht zyn met de Teering. Deeze twee genoemde oorsprongen, 't Bloed en de Longen, werken samen tot 't voortbrengen van deeze Ziekte. De werktuiglyke deelen van 't Lighaam zouden gaaf zyn, indien 't bloed, ongesteld zynde, 'er niet 't samenstel van in wanorde bragte; en dit zelfde bloed zoude nog langen tyd zyne voordeelen kunnen behouden, indien de vaste deelen zyne aanvallen konden wederstaan, of indien dezelve de kwaade indruksels 'er van niet behielden. Dog al die zwakheden ontstaan van de noodzaakelykheid van den onderlingen invloed van deeze deelen, en men kan niet anders verwagten of 't bloed, met een Teeringagtig beginzel aangedaan, loopt zo menige maalen door de Longen, tot dat 't zyne gesteldheid kan mededeelen, en tot dat deeze insgelyks op hun beurt de ziekelyke gesteldheid wederom aan an-

dere deelen te rug geeven. — 't Is ondertusfchen niet altyd noodzaakelyk, dat, om de Teering te veröorzaaken, 't bloed altoos befmet moet zyn met eene kwaade ftoffe, of dat 'er eenig oorfpronglyk fmet plaats heeft. De Longen, alleen maar een weinig verftopt zynde, geeven dikwyls hier aanleiding toe, en om 't beter uit te drukken, de een heeft te veel invloed op de ander, zonder dat men in ftaat is van een eerfte aandoening te kunnen ontdekken, dewyl 't bloed meer een levendigmakend beginzel opdoet in de Longen dan in 't Hart, of in eenig ander deel van ons Lighaam, door 't geen de lucht 'er aan mededeelt, die een levendigmaakend beginzel 'er aan geeft. 't Bloed kan ligt van hoedanigheid veranderen, wanneer 't niet met een vollen fprong kan loopen door eene menigte vaatjes die door elkander famen geweeven zyn, die zich niet genoeg kunnen verlengen, by gebrek van eene genoegzaame ruime uitzetting. Dog 't is niet gewoon te zien dat een leevendig en fleurig bloed zo ligt bederft in de Longen, wanneer de fpieren 'er van nog hunne veerkracht behouden; wy kunnen wel niet ontkennen dat 'er niet veelmaalen in dit Ingewand, of in de vochten van hen, die aan deeze Ziekte onderheevig zyn, eene heimelyke gefteldheid gevonden wordt, die hen daar voor vatbaar maakt; zo dat men byna gedwongen wordt van te befluiten dat de Teering is een langzaame uitteering van 't geheele Lighaam, veroörzaakt door eene verandering in 't bloed, en door de ongefteldheden die zich door de Long verfpreid hebben, dezelve worden daar na toe gevoerd en onderhouden door 't bloed. Indien dit al niet altyd gebeurt, geloove ik tog met grond dat het al de gemeenfte oorzaak uitmaakt van deeze Ziekte. 't Bloed brengt aan en laat over in de Longen een Stoffe die gefchikt is om dezelve ongefteld te maaken: door zyn verblyf aldaar word ze fcherp, waaruit de Ontfteeking, de Verzweering, &c. ontftaat. 't Is vooral tegen dit foort van Teering dat ik 't Brandmiddel aanprys. Men ziet ligt dat dit Hulpmiddel in ftaat is van die kwaade ftoffe af te leiden, en 't bloed 'er van te zuiveren; men kan dit niet zo vaardig nog zo krachtdaadig bewerken, door de algemeene Middelen, zo als ze hedendaags byna overal in gebruik zyn. Men moet ze evenwel met 't Brandmiddel famen voegen als twee vermogens die dezelfde uitwerking bedoelen. De volgende Waarneeming fchynt ons gevoelen te bevestigen, die, fchoon zeer waarfchynlyk, evenwel geen gezach kan verkrygen, dan na dat ze aan de regels van de Ondervinding getoetst is geweest.

WAAR-

WAARNEEMING. Eene Dogter van de Parochie van *Escox*, agt en dertig jaaren oud, van een middelmaatige gestalte, zynde van een galachtig en bloedryk temperament, gevoelde sedert eenigen tyd een drukkende pyn in de borst, die haar zeer hinderlyk was; eene bezetting, 't welk op de minste beweeging zeer vermeerderde: hierby kwam een kleine hoest, gevolgd nu en dan van bloedige fluimen. Ze bespeurde nog van tyd tot tyd eene prikkeling, die haar zeer ontrustte, zonder dat ze kon bemerken dat de Veranderingen eenige de minste deel in haar ongemak hadden. Ze nam weinig voorzorg tegen deeze omstandigheden, en gebruikte in langen tyd geene Geneesmiddelen 'er tegen; ondertusschen wierden de toevallen van dag tot dag zwaarder. De fluimen namen toe in hoeveelheid, en werden zout van smaak, lymig en etterig. De Koorts voegde zich hierby; de stem werd heesch, de ademhaling was meer belemmerd; de pyn en zwaarte in de borst namen toe. Dit was de staat der Ziekte waarin ik haar vond, de eerste reis dat ik haar zach. Alle deeze toevallen samen genomen deeden my gelooven dat 'er reeds een Verzweering in de Longen plaats had. Myn Geneeskundig oogmerk was het tot rypheid te brengen en te doen doorbreeken. Met dit oogmerk raadde ik haar een melk-diëet aan, de beweeging van 't paarderyden, warme baden, en borst-ontlastende Middelen. Deeze Middelen hadden een zo gelukkig gevolg als ik 'er van kon verwachten; want 'er verliepen geen agt dagen, of de Lyderes, na bykans een uur lang een sterken hoest doorgestaan te hebben, gaf binnen weinig tyd een groote menigte van een zeer stinkende stof op, die zeer naar hef van wyn geleek. Ik deed daarop alle poogingen om 't bloed te bevryden van door deeze stoffe besmet te worden, de etter zo schielyk als mogelyk te doen ontlasten, en de randen van de Verzweering te zuiveren en te doen heelen. Ik schreef haar dranken voor die een aangenaam zuur en zout bevatten, waarvan de Lyderes veel gebruikte; de witte Borst-syroop uit de Apotheek van Parys, een melk-diëet, en verzachtende Middelen. —— De Lyderes bleef twee geheele maanden aan deezen Leefregel. De hoest verminderde eenigzins, de ademhaling werdt vryer, en de Koorts verminderde ook. Daar kwam evenwel geen eetenlust: de mond van binnen was met een korst bezet en stinkende, de stoelgangen waren zeer bedorven en leelyk, ik purgeerde haar voor een tweede reis: dog haar omstandigheden beterden hier door niet. Ik liet haar 15 dagen lang Ezelinne-melk gebruiken; dog 'er kwam geene verandering. Eenige dagen hierna werd

de

de Pols zeer zwak, de Lyderes was zeer onrustig, en zweette des nachts; schielyk hierop volgden de zwakheid en vermagering in den sterksten graad. Ik liet de Lyderes zachte ontlastingen doen hebben door een afkookzel van Tamarinden, *Cremor Tartar*, en Rhabarber; voor haar drank gaf ik haar 't witte afkookzel van *Sydenham*. De Pols bleef by aanhoudendheid zwak. Niet tegenstaande deeze Hulpmiddelen, nam de Koorts nog meer toe; 't zweeten was overvloediger, en de uitteering volkomen. Ik nam myn toevlucht tot een Brandmiddel, 't geen ik tusschen de Schouderbladen liet plaatsen. De ettermaaking was hier zeer overvloedig; binnen weinige dagen begonnen de fluimen in de zelfde reden te verminderen als de ettermaaking toenam; de borst werd ruimer, en de Pols won een weinig in krachten aan: 't zweeten hieldt op, en maakte plaats voor een zachte en geruste slaap: de trek tot eeten kwam schielyk wederom; de Lyderes won weder aan in krachten, en haare gezondheid werd gelukkig weder herfteld door 't gebruik van dit Hulpmiddel, waarby ik voegde de mineraale Wateren van *Canterets*.

BESPIEGELING VAN DEN DOOIJ, IN 'T VOORJAAR DES JAARS MDCCLXXVI.

DEzelfde drift, die my noopte om myne Bespiegelingen der jongst uitgestaane nypende Koude op 't papier en onder 't oog myner Landsgenooten te brengen, doet my weder de pen opvatten; getroffen door de verandering van Tooneel, welke het Dooyweer veroorzaakte. Ik vind my aangemoedigd door de streelende goedkeuring, eenen onbekenden geschonken. De opmerkzaamen, die de gebeurtenissen huns leeftyds niet onbedagt laaten voorbyglippen; maar eenigzins dezelve nadenken, zullen het my dank weeten, als zy, in dit blad, een' leidsman hunner overleggingen aantreffen; min bedagten misschien zich opgewekt vinden tot gevoelens, die anderzins in rust bleeven: hoe veelen hebben eenen prikkel noodig om „ verstandig te letten op de daaden en de goe„ dertierenheden des HEEREN!"

Mogten wy ten dage der Koude, met den Godvrugtigen Harpenaar, de hand van GOD in alles erkennende, opzingen. „ Hy zendt zyn Bevel op Aarde, zyn Woord loopt „ zeer snel. Het geeft Sneeuw als wolle. Hy strooit den „ Rym als assche. Hy werpt zyn Ys heenen als stukken. „ Wie zou bestaan voor zyne Koude?" Wy mogen thans met hem

hem aanheffen, en, den zelfden toon slaande, uitroepen: „Hy „ zendt zyn woord, en doet ze smelten. Hy doet zynen Wind „ waaijen; de Wateren vloeien daar heenen!"

Die zelfde Almagt, op wier wil en wenk de geheele Natuur gereed staat, die, door den eenen Wind, de Koude, met al den trein van drukkende ongemakken voor het Menschdom, onder welken egter heil en zegen schuilen, aanvoert, weet die door eenen anderen Wind te verjaagen; de scherp snydende lugt te verzagten; de gestolde wateren te ontbinden.

Hoe deerlyk en bejammerenswaardig een Tooneel volgt op eene lang volduurende Koude. Naa een' strengen Winter, spelt een agterlyk Jaarsaisoen niets dan onheil. Veelen uwer myne Leezers hebben het by ondervinding, en, met den Zededichter B. DE BOCH, in Bloeimaand des veertigsten Jaars der loopende Eeuw, deeze klagten aangeheeven.

——————— nog schynt de Winter niet geweeken:
Het vee schynt loeijende om zyn voeder ons te smeeken;
Het mist den warmen stal, daar 't gras noch kruiden vindt
Op 't natte en kaale veld; de schraale Noorde wind
Doet de akkers kwynen: wy beleeven strenge dagen;
De koude schynt natuur nog om het hart geslaagen.
De welvaart loopt in 't riet; wy derven ons gewin,
De maagre diere tyd treedt onze stulpdeur in;
Het pluimgedierte suft en laat geen wildzang hooren.
En menig Landman heeft zyn koeijen reeds verlooren
Daar hy geen voorraad in zyn arme hooischuur hadt.

———————————————

Een strenge Winter, uit het Noorden aangevoerd
Door onweerwinden, hadt de stroomen styf bevloerd.

———————————————

Het land lag wyd en zyd met ys en sneeuw bedekt,
De felle koude deedt zelfs eiken stammen scheuren,
Het vischje stierf in 't nat: men zag de huisliên treuren;
Alleen streelde ons de hoop op schooner Zomertyd;
Waar op ons onverwagt een taaijer roe kastydt.
Want toen de lieve Lente in veld en hof zou pryken,
En 't barre Jaarsaisoen uit ons gewest doen wyken,
Bleef 't even guur; men vondt geen groente in bosch of wei,
Wy krompen aan den haard in 't hartje van den Mei.

Het herdenken daar aan, het leevendig bezef der smertlyke gevolgen van Duuren tyd, en dreigenden holoogden Hongersnood, maakt, by 't knellen der Winterkoude, op zich zelven reeds

reeds lastig, verveelend, en drukkend, den Dooy het voorwerp onzer wenschen en gebeden. Men slaat lugt, wind en weersgesteltenis gade, en ziet reikhalzend omme na verandering. —— De heldere lugt bewolkt; de Zon verschuilt zich, by 't ondergaan, in een bank; het bulderend geblaas des Oostenwinds, wiens koude en als verstyvende adem, reeds lang niets dan verderf scheen aan te brengen, stilt: de strengste Vorst is over; de Wind keert, en komt uit zagter Streeken; Wolken, zwanger van Regen, daar door aangevoerd, ontlasten zich. De hoop, op een' gewenschten Dooy, vervult het hart met vreugde en dank-erkentenisse. Gevoelige en geraakte gemoederen ontlasten zich van schuld, en betuigen: „ Zingt „ den HEERE by beurten, met dankzegginge, Psalmzingt on„ zen GOD op de harpe; die de Hemelen met wolken bedekt, „ en voor de aarde Regen bereidt. —— Gy kroont het Jaar „ Uwer Goedheid, en Uwe voetstappen druipen van vetheid. „ Zy bedruipen de weiden der woestyne; en de Heuvelen „ zyn aangegord met verheuginge".

't Gebed paart zich met dien Dank. —— Sterk woedende Stormwinden zouden het dikke Ys los en driftig maaken, met geweld op de nauw herstelde, en nog onbezakte dyken, door den jongsten Watersnood, in Slachtmaand des voorleden Jaars geschokt, aandringen, en, van een hoog gezwollen Zee vergezeld, den Landen een allerdeerlykst onheil baaren. De pas geweeken vrees des Waterleeds ontwaakt, met schrik, en slaat het oog ten Hemel, om over 't hoofd hangende gevaaren af te smeeken; „ ten einde het vrugtbaar Land niet tot een „ zouten grond gesteld worde: om de boosheid der geenen „ die daar in woonen". —— Een Noordweste wind verheft zich; het vlottend Ys der Zuiderzee kruit op één, en vormt Ysbergen van vervaarlyke hoogte, die, met een dreigend gelaat, de dyken begrimmen. „ De Rivieren verheffen haar „ bruisschen; de Rivieren verheffen haare aanstootingen"; schroomlyke Ysdammen persfen aan op de doorweekte oevers. „ Doch de HEERE in de hoogte is geweldiger, dan het bruis„ schen van groote wateren; dan de geweldige baaren der „ Zee. Hy, die der Zee het zand tot eenen paal gesteld heeft, „ met eene eeuwige inzettinge, dat ze daar over niet zal „ gaan, zegge; Tot hier toe en niet verder. —— Of schoon „ dan haare golven zich beweegen, ze zullen toch niet ver„ mogen; of schoon ze bruisschen, zo zullen ze daar over „ niet heenen gaan". —— De HEERE verhoort het gebed. —— Hy doet den stormwind zwygen. De Zee bedaart, het Ys wykt,

wykt, en wordt door den ftroom na de Zeegaten en 'er uit gevoerd. De Zeelieden fchuwen de gewenschte Reede, zy houden het op Zee: de binnen gekomene en gereed leggende Schepen zoeken zich te bergen; moeite noch geld wordt gefpaard, om eene veilige legplaats te vinden.

Hoe zeer is 't alles op 't vlak der Stroomen veranderd! Het Ys is zigtbaar afgenomen, met water overdekt. Waar nog korts de vlugge Schaatsryder gleed, waar de Arre-en Vragtfleden gingen, en de ysfchuitjes met vlugge vaart fnelden, waar alles vol leevens en beweegens was, heerscht nu eene doodlyke ftilte; nauw durft 'er zich iemand waagen. Het Water, in ons doorfneeden Land, zo dienftig tot vervoering der Koopwaaren, en korts als 't vaste Land gebezigd, is nu geheel ten onbruike. Een belemmerende tyd! doch die ftaat niet lang aan te houden: het Ys, door regen gegeesfeld, door winden en ftroomen geteisterd, zal, zonder tusfchenkomende Vorst, welhaast fmelten, en de gewenschte ruimte geeven aan Vragtvoerders en Reizigers, die zich thans door diepe en bykans onbruikbaare wegen droevig belemmerd vinden.

Geluk, myne Landsgenooten! de Dooy houdt aan. — De dik gevalle Sneeuw is gesmolten: de Velden, daar onder als begraaven, vertoonen zich weder tot voorgaande vrugtbaarheid herfteld. „ Het gelaat des Aardryks wordt vernieuwd". De Sneeuw die, als een wollen kleed, 's aardryks opperkorst bedekt, en voor de nadeelen der Vorst de planten en gewasfen befchut hadt, dringt ontbonden zagtlyk in de openingen der ontvroozene Aarde, en fchenkt groeizaamheid en kragt om voortteteelen aan dezelve; door dit zagte dekzel geftoofd, geeft zy reeds de eerfte fcheutkens, die met eene bekoorelyke frisheid ten gronde uitdringen: en, 't naderend zagte Saifoen aankondigen.

Het Gedierte des wouds, buiten menschlyk opzigt in 't wilde leevende, mooge „ zyne loerplaatzen hebben, en 's Win„ ters in zyne holen blyven," gelyk JOB fpreekt, de Koude dreigde het met lyfsgevaar, en de Sneeuw, over heuvelen en velden digt gevallen, belette hun voedzel te vinden; thans treedt het te voorfchyn, en als in een nieuwe wereld. Huppelende van blydfchap, toont het, om zo te fpreeken, erkentenis.

Een groot aantal van de Gevederde bende is, geduurende den Wintertyd, onze barre lugtftreek ontweeken, om zagter en lieflyker op te zoeken; eenigen zyn ons bygebleeven en hebben de nypende hand der Koude gevoeld, deeze,

 met

met gebrek aan voedzel gepaard, deedt 'er veelen, dood uit de lugt nederftorten.

De ftem der Wintervogelen wordt heesfcher, en die de lieve Lente van verre ons toeroepen, laaten, by den Dooy, de ftemme hooren: zy heffen eenen troostryken beurtzang aan: en vervrolyken de zo lang droeve Natuur.

De Visfchen zelfs, die in de wateren de uitwerkzelen der Koude gevoelden, dartelen, met nieuw genoegen, in de open geworden ftroomen. Gebrek aan lugt, mangel aan ververfching van water, deedt 'er veelen den Winter met den dood bekoopen.

Het Vee, nauw verwarmd op de Stallen, gevoelt den zagt ftreelenden invloed van aangenaamer lugt, en toont zich lustiger. —— Alles verjongt.

Zou in deezen algemeenen ommekeer de Mensch niet deelen? Voorwaar hy doet het op 't gevoeligst. Van Wintervermaaken, is de Rykdom reeds te over verzadigd; en de Armoede, den drukkenden Winterlast, hoe zeer ook door de onderfteunende hand der Milddaadigheid verligt, lang moede: de nyvere Burger kan de handen reppen. Naa een' ftilftand en rust van eenige weeken krygt alles eene nieuwe beweeging, eene nieuwe wakkerheid. De befchouwing hier van ontvonkt myn' geest, en wekt haar op, deeze wisfeling met eenige dichtregelen te begroeten.

De Scheepvaard, die ons Vaderland
Vereënt met de afgelegendfte oorden,
En fchenkt uit haare milde hand,
't Geen 't Oost, het West, het Zuid' en 't Noorden,
Voortbrengen op hun milden grond,
Lang vastgekluisterd in de ftroomen,
Verheugt zich op deez' blyden ftond,
Daar zy heur vryheid heeft bekomen.
De Zeeman, die deez' tyd, vol fmart,
Op Land verlangend af moest wagten,
Krygt nu zyn wensch; daar 't vrolyk hart
Zich ftreelt met zoete voorgedagten
Om, in het gunftig Jaarfaifoen,
Door 't klieven van de zilte baaren,
Een' ryken voorraad op te doen
Die Vrouw en Kinders wel doet vaaren.
Gelyk naa dat de ftille nagt
De matte leên heeft rust gefchonken,
Zo dra de blyde morgen lacht,
En 't al verkwikt door lieve lonken,

Het

Het Menschdom, met vernieuwden lust,
Den arbeid weder gaat beginnen,
Zo ſlypt de Koopman, uitgerust,
Op nieuw, zyn' kloeke en ſchrand're zinnen,
Hy werkt, met onvermoeiden vlyt,
Zo in 't verzenden als 't ontvangen,
En is in 't winziek' hart verblyd.
Thans wordt des Arbeidsmans verlangen
Vervuld; hy ziet de Zeevaardy
En Koopmanſchap, met nieuwe kragten,
Herleeven in dit Jaargety,
En ſtuit zyn droeve jammerklagten.
Nu kan hy 't droeve Huisgezin
Van nooddrufts-eisch vol op verzorgen;
Verheugd om 't dagelyksch gewin.
De Winkelier, dien 't lastig borgen
Reeds lang verveelde, krygt zyn geld,
En dankt den Hemel voor dien zegen.
De Landman ziet, vol vreugd, het veld
Verkwikt met d'aangenaamen regen
Dat, door de lange en ſtrenge kou,
Vertoonde een naar en doodlyk weezen;
Dit maakt hem vaardig tot den bouw';
Die kan zyn werkziek hart geneezen.
Dus juicht een ieder in zyn' ſtaat,
En dankt voor deeze gunstbewyzen
GOD, die het alles gade ſlaat,
Wiens gunst men noit genoeg kan pryzen.

BESCHRYVING EENER NIEUWLINGS ONTDEKTE GEVOELIGE PLANT; GEHEETEN *Dionæa Muscipula*, in 't Engelsch *Venus's Fly-trap*, dat is: VENUS VLIEGEN-VAL.

EEn ieder van eenige bedreevenheid in de Natuurlyke Historie weet, dat de *Mimoſæ*, of *Gevoelige Planten*, haare bladeren ſluiten, en, op 't minſte aanraaken, in elkander krimpen. Dit heeft ons verbaasd doen ſtaan; en tot nog heeft men geen eindoogmerk der Natuure met deeze verwonderlyke beweegingen ontdekt. Zy herſtellen zich ſpoedig, en haare bladeren ſpreiden zich uit als voorheen. Maar de Plant, van welke wy nu eene beſchryving zullen geeven, wyst uit, dat de Natuur de voeding daar van eenigzints ten oogmerke heeft, door het bovenſte gedeelte van het blad te maaken als een

Tusfchen de tepeltjes ziet men, omtrent het midden van elke kwabbe, drie zeer kleine overeind ftaande ftekeltjes. Wanneer de kwabben iets in zich gefloten hebben, openen zy zich niet weder, terwyl 'er dit in blyft. Indien men het 'er kan uithaalen, zonder de kwabben te kwetzen, fpreiden zy hun op nieuw uit; doch wanneer men geweld gebruikt om ze te openen, breekt 'er doorgaans een der kwabben af, eer het los worde; zo fterk zyn de fluitvezels door de natuur gevormd.

De fteng is omtrent zes duimen hoog, rond, glad, zonder bladeren, draagende aan het boveneinde de Bloempjes, die melk wit zyn, en op voetftukjes ftaan, die elk een bloemblad hebben.

Wat het kweeken betreft. De grond waar in deeze Plant groeit is, (gelyk blykt uit die welke rondsom de wortels der overgebragte Planten zit,) zwarte ligte aarde, vermengd met wit zand, gelyk men doorgaans op moerasfige heiden aantreft.

Dewyl het eene Plant is, die in moerasfigen grond groeit; zal dezelve best in 't Noord-Oosten geplant worden, om dezelve te befchutten tegen de ftraalen van de Zuider-Zon; en 't zal noodig weezen, in den Winter, tot dat wy weeten hoe veel koude zy kan verduuren, dezelve met een glas te dekken, en dit, wanneer het fterk vriest, met ftroo of matten te bezorgen. Op deeze wyze heeft men, in den laatst verloopen Winter, verfcheide Planten zeer goed bewaard! De gevoelige hoedanigheid van deeze Plant zal zich meer of min vertoonen, naar evenredigheid van de hitte of van de fterkte der Plant zelve.

Onze Zomers zyn niet warm genoeg om het zaad te doen rypen: of mogelyk zyn wy niet kundig genoeg in het kweeken van deeze Plant.

Om verdere proeven te neemen tot het vertoonen van de gewaarwordelykheid der *Dionæa Muscipula*, zal men 'er eenige in potten kunnen zetten, gevuld met ligte moerasfige aarde, geplaatst in pannen met water, en zo des Zomers in een broeikas, waar de hette gelyk is aan die der eigene lugtftreeke in *Noord-Carolina*; dit zal de wondere werkzaamheid op het verbaazendfte toonen.

Wy deelen onzen Leezeren de Afbeelding deezer *Plant* hier nevens.

BE-

Dionæa Muscipula.
of
Venus Vliegen-val.

BESCHRYVING VAN HET EILAND SCIO.

(Overgenomen uit RICHARD CHANDLER's *Travels in Asia Minor.*)

„ ONlangs hebben wy den Heer CHANDLER en zyne „ Reisgenooten vergezeld by den ingang van den *Hellespont* (*), thans zullen wy met hem het Eiland SCIO „ bezigtigen."

Het Eiland *Chios*, tegenwoordig *Scio*, wordt, schryft CHANDLER, door STRABO, op negen honderd Stadien, of honderd twaalf en één halve Myl in den omtrek, begroot, en ligt omtrent vierhonderd Stadien, of vyftig Mylen, van het Eiland *Mitylene*. Het voornaamste Gebergte, oudtyds *Pelinæus* geheeten, vertoont een lange én hooge reeks van barre rots, de Zon terugkaatzende : doch beneden aan den voet wordt het vlytig bebouwd, en beloont den arbeid des Landmans door ryke voortbrengzelen. De Bergen zyn in 't afgaan met Wyngaarden bekleed. De Plantagien van Lamoen-, Oranje- en Citroen-boomen, geregeld aangelegd, vervullen de lugt met den aangenaamen geur der bloezems, en vermaaken het oog door de goudkleurige vrugten. Tusschen deeze zyn de Myrthen-, Jasmyn-, Olyf- en Cypressen-boomen geplant. De hoogtoppige *Minarets* steeken boven deeze uit; de witte Huizen schitteren en brengen den aanschouwer in verrukking.

Scio deelde in de rampen, den ondergang des *Griekschen Ryks* vergezellende. In den Jaare 1103, wanneer de Vrybuiters en Roovers verscheide aanmerklyke plaatzen in 't bezit hadden, nam TZACHAS, een misnoegde *Turk*, de Stad in. De *Grieksche Vlootvoogd*, dezelve voor den Keizer ALEXIS tragtende te onder te brengen, maakte een bres in den wal, en hy kwam hem van *Smyrna* te hulpe, met een Vloot en achtduizend Man; doch liet kort daar naa, in den nagt, het beleg vaaren. —— In den Jaare 1306, was dit een der Eilanden, dat veel moest lyden van de knevelaaryen des Groot-Hertogs ROGER, Oversten der *Romeinsche Krygslieden*. De Stad werd toen bemagtigd door de *Turken*, die met dertig Schepen 'er voorkwamen, en de Inwooners door het zwaard vervielgden. In den Jaare 1346, werden eenige Galeien, door der-

(*) Zie *Hed. Vad. Letter-Oef.* IV Deel, II St. bl. 462 enz.

dertig Edele *Genueesen* uitgerust, die de Stad innamen. Eene Vloot van zestig zeilen werd door den Sultan, in den Jaare 1394, uitgezonden om *Scio* en de nabygelegene Steden te verbranden, de Eilanden en de Zeekust te verwoesten. *Scio* moest veel ramps verduuren; maar, indien men het lot deezes Eilands vergelykt met dat van eenige andere plaatzen, in deeze tyden van roof en geweld, schynt het goed Geluk met de partydigheid der Natuure, zamengewrogt, en dit Eiland als een gunsteling behandeld te hebben.

De *Genueesen* bleeven omtrent twee honderd en veertig Jaaren in 't bezit van *Scio*. Zy werden, in den Jaare 1566, daar van beroofd, geduurende het beleg van *Malta* door den *Turkschen Vlootvoogd*, die 't zelve voor Sultan SOLYMAN vermeesterde: doch de *Scioters* verwierven veele en uitsteekende voorregten. Zy bestonden uit twee partyen, verschillende in hunne Godsdienstige begrippen: de eene van de *Griekscbe Kerk*, die den Patriarch van *Constantinopole* voor Opperhoofd erkent; de andere van de *Latynscbe Kerk*, die den *Roomschen Paus* voor 't Hoofd der Kerke houdt: deeze genooten onder de *Turken* eene volkomene verdraagzaamheid, hunne Priesters deeden de Mis, even als in 't *Christendom*, zy bragten de laatste Kerkgeregten aan de Zieken, hielden Ommegangen, in Ordeskleeden, met Waschkaarsen in hunne handen, en al den verderen toestel dier plegtigheden, tot het Jaar 1694. De *Venetiaanen* vielen toen het Eiland aan, en bemagtigden het Kasteel; doch verlieten 't zelve, wanneer hunne Vloot, naby de *Spalmadore Eilanden*, in het Kanaal tusschen *Scio* en het Vaste Land gelegen, de nederlaage bekomen hadt. De *Latynen*, die hun bygestaan hadden, vreesden voor de straffe, welke hunne ondankbaarheid verdiende, en de voornaamste Familien namen, met den Bisschop, den vlugt, en zetten zich in *Morea* neder. De *Turken* maakten zich meester van de Kerken, schaften de *Genueesche kleeding* af, en noodzaakten hunne Onderdaanen blyken van onderwerping te geeven: onder anderen hun verpligtende, om, by de Stads Poorten, van hunne paarden te stygen, en dit ook te doen op het aannaderen van eenig zelf den geringsten *Musulman*.

De Stad *Scio* en de omgelegen plaatzen, gelyken, uit Zee gezien, na *Genua*, en vertoonen het in 't klein. De oude Stad hadt een goede haven, en legplaats voor tachtig Schepen. De tegenwoordige, te zelfder plaatze gestigt, beneden den berg *Pelinæus*, is groot, wel gebouwd en volkryk. Een naakte rots steekt 'er boven uit met twee huizen op den top, hier

was

was voortyds de *Acropolis* der *Grieken*, en naderhand de Citadel der *Genueesen*. Wy vonden daar Lieden bezig, met de oude grondslagen op te delven om bouwstoffen te vinden. De Haven heeft een oude en vervallen Kaay, gelyk die van *Tenedos*, bykans van dezelfde hoogte als het water. De ingang is nauw met rotzen en klippen omzet. Het was omtrent den middag, als wy 'er kwamen. Wy begaven ons na het huis van den *Engelschen Consul*, die zich op 't Land onthieldt. Een *Griek*, ANTONIO geheeten, zyn Knegt, en de *Drageman*, of Tolk des Capiteins, die met ons was, bezorgde ons Vogels en eijeren, met wyn en vrugten, tot ons middagmaal. In 't vallen van den avond doorwandelden wy de Stad, die ons voorkwam eene Verzameling van fraije Paleizen te weezen, na het beschouwen van zo veele jammerlyke hutten, als wy kortlings op 't vaste Land gezien hadden.

De schoone *Grieksche jonge Dogters* maaken de uitmuntendste cieraaden van *Scio* uit. Veele deezer zaten aan de deuren en vensters, katoen of zyde spinnende, of met naaldewerk bezig; zy spraken ons gemeenzaam aan, en heeten ons, in 't voorbygaan, welkom. Op Zondag en op Heilige dagen, zyn de straaten 'er mede opgevuld. Zy draagen korte rokken, alleen tot de knien raakende, met witte zyden of katoene kousfen. Haar hoofddekzel, byzonder aan dit Eiland eigen, is eene soort van tulband, van linnen zo wit als sneeuw. Haare muilen zyn meest geel met roode franje aan de hielen; eenige draagen ze met riemen vast gemaakt. Haare kleeding bestaat uit zyde van verschillende kleuren: haar geheele voorkomen heeft iets aartigs en leevendigs, en wy schepten daar in groot genoegen. De *Turken* bewoonen een afgezonderde Wyk, en hunne Vrouwen zyn bedekt.

Wy gingen laat in den avond na 't Schip; de Tolk en de *Scioter* ligtten ons uit met lange papieren lantaarens na de boot, die ons aan den oever wagtte. Een groot getal honden der slachters, aan den buitenkant der Stad, baste ons verwoed aan; doch zy werden afgeweerd door onze Leidslieden, wier Taal zy verstonden. Zy werden, gelyk men verhaalde, van 't Gemeen onderhouden, en vergaderen, als alles in rust is. Men merke hier op, dat deeze Dieren van ouds denzelfden hinder deeden, zynde de *Lemures* der Ouden, die gewoon waren hun met voedzel te stillen. De *Arcadiers*, in 't byzonder, bragten hun brood van hun tafel, om de verschrikkingen die zy 's nagts veroorzaakten, of de honden, die hun op straat aanvielen, te bevredigen.

Den volgenden morgen lieten wy ons weder aan land zetten,

ten, en ik ging, met Capitein JOLLY, na de voornaamste *Bagnio*, of openbaare badstoove, dit is een zeer staatlyk gebouw; met groote koepels, alle van marmer. Ik zal van de wyze van baaden hier berigt geeven. Wy ontkleedden ons, in een groot vierkant vertrek, waar het linnen te droogen hing, en de Badhouder met zyne Dienstbooden oppast. Elk onzer werd een lange handdoek gegeeven, die wy om den middel moesten slaan, en een paar houten muilen aan onze voeten. Wy werden door een warmen nauwen gang geleid, na het binnenste nog veel grooter vertrek, door verborgene stooven zeer heet gemaakt. Hier in was een bad, en kamertje aan de zyden. De vloer in 't midden, onder de koepel, was verheven, en bedekt met linnen lakens, op welke wy moesten gaan leggen. Welhaast begon het zweet, met groote druppelen, uit te breeken: hier op traden twee Mannen binnen, geheel naakt, uitgenomen den gordel om de lendenen; zy begonnen ons vleesch te kneeden, alle de leden raakende, en de porien van de huid zuiverende. Dit gedaan zynde, waren alle onze gewrichten buigzaam genoeg, en zy maakten eenen aanvang van de vreeslyke behandeling, om ze alle te kraaken, niet alleen de Teenen, de enkels, de knien, de vingers, en dergelyke, maar ook de wervelen van de ruggegraat en de borst, voor eene wyl onze nek sterk drukkende; toen keerden zy ons op den buik, onze armen kruislings op de rug liggende; de rechte knie tusschen onze schouders zettende. De werkzaamheden en draaijingen, welke zy verrigten, laaten zich niet gemaklyk beschryven, en zyn nauwlyks te gelooven. Naa dit alles, werden wy gewreeven met een kamelotten zakje, aan de hand vast gemaakt, die, gelyk de oude *Strigil*, de grove uitwaassemingen weg nam. Toen werden wy ieder in een byzonder vertrekje gebragt, waar in pypen met heet en koud water waren; 't welk wy dus, naar welgevallen, konden maatigen. De Mannen keerden weder met zeepwater, en een ruwe doek in een houten emmer, hier mede zuiverden zy de huid, en gooten eene groote hoeveelheid warm water op onze hoofden uit. Wy waren geheel afgemat, wanneer zy ons droog linnen aantoogen, en te rug bragten na de eerste kamer, waar bedden voor ons gereed lagen. Naa een' zagten slaap ontwaakende, kreegen wy ieder een ontstooken pyp tabak en een kop koffy. Wy stonden zeer verfrischt op: en, dewyl de Vrouwen van den *Aga* of *Turkschen Bevelhebber* verwagt werden, gingen wy schielyk heen. De Gemeene *Turken* en *Grieken* betaalen zeer weinig, voor 't gebruik des bads, waar zy éêns of meermaalen ter week ingaan. Zomtyds

tyds ben ik, in het binnenste Vertrek, onthaald op rype Vrugten, en Sherbet; terwyl reukwerk de lugt vervulde. Een myner Reisgenooten herhaalde met my dikwyls deeze onschuldige en gezonde weelde, te *Smyrna* en te *Athene.*

Op ons wederkeeren uit het bad, vonden wy den Consul t'huis. Deeze was een magere slimme *Griek*, recht het tegenovergestelde van den vetten, openhartigen, en herbergzaamen *Jood*, onzen Gastheer in de *Dardanellen.* Hy zette ons Granaat-appelen van eene byzondere soort voor, wegens welke dit Eiland beroemd is. De korrels zyn zonder steenen, en men brengt ze op tafel in een schotel met roozewater besproeid. Het is een heerlyke vrugt; doch wordt voor zamentrekkend gehouden. Een *Engelsch Heer*, BRACEBRIDGE geheeten, was aan 't huis des Consuls gekomen, om een bezoek by ons af te leggen. Hy was oud, en was reeds eenige jaaren buiten zyn Vaderland geweest, om, in warmer lugtstreek, zyne dagen te slyten. Naa veel omzwervens, gaf hy de voorkeuze aan dit Eiland, boven alle plaatzen door hem bezogt.

's Avonds nam onze Capitein afscheid van ons, voorneemens zynde 's anderen daags 's morgens vroeg te zeilen; doch hy werd, door slegt Weer, eenigen tyd opgehouden. Wy bevonden, dat de Oude Partyschappen in den Godsdienst nog met dezelfde heftigheid stand greepen; ieder Party droeg de andere een' onverzoenlyken haat toe, en poogde de tegenovergestelde den voet te ligten. Wy zagen de *Latynen* bezig, met het verrigten hunner Godsdienstoefening in de Kapel des Vice Consuls van *Frankryk*; dit gebouw was zeer net, wel verlicht, en vol Volks, voornaamlyk Vrouwen De *Engelsche Consul*, die ook eenige andere *Europische Mogenheden* ten dienst stondt, hadt zeer veel te lyden gehadt van de Priesters dier Kerke; doch van den Paus by open brieven het Ridderschap verkreegen.

Voorspoed is min gunstig aan den Oudheids-Onderzoeker, dan verlaating en ontvolking. Wy zagen hier geen Renbaan, geen Schouwburg, geen Muzykzaal; maar eene zo uitmuntende Stad, met een marmeren steengroeve digt daar by, kan niet ontbloot geweest zyn van deeze gebouwen, en misschien zou men 'er eenige voetstappen van ontdekken, omtrent de hoogte van de *Arcopolis.* Eenig laag verheven beeldwerk, en eenige oude Marmersteenen vonden wy in de muuren, en boven de ingangen der huizen geplaatst. Aan den Zeekant, niet verre van de Stad, kwamen ons drie steenen te vooren met Opschriften, die, als ballast, uit het vaste Land van *Asia* derwaards gebragt waren. De Scioter, onze Leidsman, sprak

veel; doch weinig ter zaake. Hy wees ons meer dan ééns, na de afbeelding eener *Genueesche* Wapenrusting te zien, als een ſtuk der oude beeldhoukunde, en na eene Jaartekening in *hedendaagsch Grieksch*, als een oud opſchrift.

Het keurlykst overblyſzel van alle is, 't geen men, zonder rede, de *School van* HOMERUS genaamd heeft. Het vertoont zich aan den oever, op eenigen afſtand noordwaards van de Stad, en blykt een open Tempel van *Cybele* geweest te zyn, op den top van een rots gehouwen. De gedaante is langwerpig rond, en in 't middelpunt is het beeld der Godinne, het hoofd en een arm ontbreekende. Zy wordt, naar gewoonte, zittende verbeeld. Op elke zyde van den ſtoel is een leeuw geſneeden, en op den rug. De plek gronds is door een rand of zitting omringd, omtrent vyf Yards wyd. Alles is uit den rots gehouwen, ruw, verward, en waarſchynlyk van eene zeer hooge oudheid. Hooger opgaande, heeft men een ſchoon gezigt van de ryke vlakte van *Scio*, en van het Kanaal, met de Eilanden, en verder op het gebergte aan de vaste kust van *Aſia*.

De Wynen van *Scio* zyn beroemd, als bevorderlyk tot de Spysverteering, voedzaam en keurlyk van ſmaak. Zy waren zeer geagt by de *Romeinen*. HORTENSIUS kelderde dezelve, en CESAR, die edel en grootmoedig was, ſchonk dien ruim en ryklyk, by zyne zegepraalen en offeranden. Men verhaalt, dat het aankweeken des Wynſtoks ingevoerd werd, door den Zoon van BACCHUS, OENOPION of de WYNDRINKER geheeten, wiens grafſtede hier nog was in de tweede Eeuwe; en dat de roode Wyn, met de wyze om deeze vogt te maaken, uitgevonden werd door de *Scioters*: een rotzige ſtreek, *Arviſia* geheeten, was inzonderheid beroemd van wegen dit voortbrengzel, als Ambroſyn gepreezen, en nieuwen Nectar geheeten. De Heer BRACEBRIDGE, wien wy in zyn huis, niet verre van de Stad, bezogten, onthaalde ons op verſcheide uitgezogte proefjes: en het is twyfelagtig of die Wyn, in geur en andere hoedanigheden, van ouds zo hoog opgehemeld, wel iets verlooren hebbe. In verſcheide proefjes, vonden wy den geur, met de daad, verwonderlyk.

Op het byzonder bezit van den *Arviſiſchen Wyn*, waar van men nu niet langer ſpreekt, is de voordeelige kweekery van den *Lentiſeur* of *Mastikboom* gevolgd. Deeze houdt, naar men ons verhaalde, één en twintig Dorpen bezig, die even zo veel duizend *Ooken* van Gom Jaarlyks moeten leveren, ten gebruike van het *Serail* in *Conſtantinopole*. Zy verkrygen den *Mastik*, door de boomſtammen, in de Zomermaanden, met een

klein

klein ſcherp yzer te booren. In de maand October wordt de Oogst, onder muzyk, in de Stad gebragt. De Cadi en de Bediendden, die het weegen bywoonen, hebben ieder een zeker aandeel voor hunne moeite. Het overige wordt den Hoevenaar of Planter gegeeven, om 'er, ten zynen voordeele, gebruik van te maaken. De *Grieken* deezer Dorpen hebben eenen byzonderen Landvoogd, en genieten veele voorregten: waar onder uitmunt het voorregt, om een Tulband van wit linnen te draagen: en hunne Kerken hebben ieder een klok, om hun tot de Bedeſtonden te roepen; eene vergunning, van welke zy met veel blydſchaps ſpreeken. De *Aſiatiſche Juffers* zyn zeer op deeze Gom geſteld, die zy gaarne kauwen; geloovende, dat dezelve goed is voor den adem; ook ſchryven zy 'er verſcheide andere uitmuntende hoedanigheden aan toe.

DE SHOONE MORGEN.

Dafnis.

DAt nu de Toontjes uit myn lagen Veldfluit, over de ſpelende Golfjes van het ſtil ruiſchend *Scheld* rollen; en zich paren met den aanhef van het Zangryk Pluimgediert, 't geen zyne hart innemende Gezangen, over de wyde Vlakten, doet hooren. —— Ik zing der verrukkende Natuur een Veldlied. — O ſchoone Morgen! hoe vele Zielſtreelende bekoorlykheden, ſpreid Gy niet ten toon! ——— O verkwikkelyke Morgen! aan ernſtige overdenkingen gewyd, blaas myn Veldlied een nieuw leven in; op dat myne Zangtoonen met zo vele bekoorlykheden langs de Velden rollen, als de ſpeelzieke *Golfjes* van het bedaarde *Scheld* langs Strand en Oevers glyden!

Sylvander.

Dekt my onder uwe verkwikkelyke ſchaduwen, gy bladeryke, en hoog gekruinde Olmen; dekt my onder uwe digte Gewelven, op dat ik, onder derzelver aangename ſchaduwe gezeten, de liefelyke Veldtoonen van *Dafnis* vervange. Paart het geritzel uwer blaadjes met myn gezang; gelyk het gemurmel der golfjes zich vereenigt met het Veldlied van *Dafnis*; op dat wy te zamen der verkwikkelyke Natuur een Veldlied ter eere zingen. — Dan zullen wy de bekoorlykheden, welke deze blyde morgen verſpreid, verheffen; terwyl de bloemdragende Velden ons aanlaggen; de blozende Dageraad naar onze Zangen luiſtert, en de ganſche Streek mag delen, in de ſtreelende bevalligheden, die de milde Natuur ten toon ſpreid.

Daf-

Dafnis.

De Vriendelyke *Sylvander* beantwoord myne Zangtoonen. Ik ken den klank van zyn Veldfluit. Zeker, 't is myn Vriend *Sylvander*. Kom, brave Herder, volg my in 't zingen!

Vloeit zagtjes voort, gy speelzieke golfjes, en voert myne Zangtoonen met U!

Noch niet lang geleden, hield ons de barre Winter opgesloten in onze lage Veldhutten. De witte Sneeuwvlokken dwarrelden door elkanderen, en wierden door de huilende Winden langs de Velden gedreven; terwyl ze zich op sommige plaatzen als bergen opeen pakten. De kletterende Hagel rammelde op onze Daken; en de scherpe Noordewind bevloerde de vloeijende Stroomen. Vee en Menschen verstyfden, in de anders warme stulp, door de felle Vorst. Al de Natuur kwynde, en vertoonde zich in een stervende gedaante. Maar nu verschynt de laggende Lente, met een jeugdigen bloemkrans om het hoofd, in onze Velden. Terstond krygt de gansche Natuur een nieuw leven; in stede van Sneeuw, vallen 'er malse regendruppelen; het Aardryk opent zich; de vogten dringen 'er in, en gras, en kruid, en bloemen vertoonen zich in hare eerste Jeugd.

Sylvander.

Maar weinige dagen voor dat de treurige Winter de Natuur alle haare bevalligheid ontroofde, voor dat wy door de nypenste Koude in onze Veldhutten verstyfden, dreef ik myn huppelend Vee langs deze streken. De Weiden waren nog grasryk; alles vertoonde zich nog schoon, alles in de wyde Vlakten was nog bekoorlyk. De Velden en Bosschen waren nog met zoetluidende stemmen vervuld; den zwoegenden Landman zag men nog noestig in de Akkervelden bezig, om het overschot zyner Zomervrugten in te zamelen, voor dat zy door de trouwlooze herfstbuien verdorven wierden. De zwart- en bont geplekte Koeien graasden nog welig in de Weiden. De Schaapjes dartelden nog door de malse Klavers; en waar men het gezigt keerde, was de Natuur nog aanvallig. Maar niets van dat alles was zo schoon, als de beminnelyke *Sylvia*, die aan myne zyde ging. Welk een vermogen bezit zy. 't Was of de verdorrende Bladeren en Kruiden, overal daar zy trad, een nieuw leven ontvingen. Zy is hier niet meer; ze heeft onze Velden verlaten; zints slaat alles aan 't kwynen. Nauwlyks verliet zy ons, of de Natuur vertoonde zich in eene stervende gedaante.

Dafnis.

Rolt zagtjes voort, gy hobbelende Baartjes, en paart uw liefelyk geruis met myne Zangen.

Wat vertoont dat gloeiend rood zich verrukkend aan de Oosterkimmen! De Zon verſchynt met vollen glans; ze ryst als uit de golven, komt langzaam en ſtatig voort. De Velden beginnen te weergalmen, van duizend en duizend welluidende ſtemmen, die, in kwinkelerenden Wildzang, een Veldmuzyk aanheffen. De malſe dauwdrupjes, in eene tellooze menigte op de Velden verſpreid, beginnen op te droogen; de teere Grasſcheutjes, door dezelve nedergebogen, beuren zich weder op. ô, Hoe verrukkend, hoe ſchoon vertoont zich de ganſche Natuur! Ik zing van dezelve, ik zing van een ſchoonen Lente-Morgen.

Sylvander.

Zou *Sylvia* zich haast weder vertoonen, om dat alles zich zo bekoorlyk opdoet? *Sylvander* zal een Lied voor my zingen, zei zy. Ik weigerde het. ô Wreede weigering! Kom nu Schoone, nu zing ik. Waarom vertoeft Gy te komen? Zagt... daar is zy.... ô Ydele verbeelding! Ik beef van ontroering.... 't Was eene ligte beweging in het ſchommelend loof, veelligt veroorzaakt door den ſpeelzieken *Zefirus*, die my al dartelende door de blaadjes beſpot. Ei kom tog *Sylvia*, zo gy U ergens verſchuilt. Waarom laat ge my zo reikhalzend verlangen? Als ge komt, zullen wy de Bloemryke Velden intreden; ik heb een Korfje by me; daar zal ik van de ſchoonſte en geurigſte Bloempjes in plukken; terwyl duizend Toontjes onze ooren zullen ſtreelen; Toontjes van het zangryk Pluimgedierte, dat zich in Bosch en Velden laat hooren. Ik zal ook voor U zingen. Duizend bekoorlykheden zullen ons gezigt verrukken. Kom Schoone. Zie daar, op den tak van gindſen Olmboom, een harttreffend gezigt; twee Duifjes! zie hoe minnelyk zy trekkebekken. Zaten wy te zamen op dat heuveltje, in de ſchaduw van dien zelfden Boom, wy zouden, door zulk een treffend gezigt opgewekt, ja gewis, wy zouden, dat voorbeeld volgende, malkanderen eens lief kusſen. Ei *Sylvia*! Zyt niet langer weigerig... Maar....

Dafnis.

Rolt zagtjes voort, gy ruiſchende Golfjes, en voert myne Zangtoonen al ſpelende met u.

Wat kan eene opmerkende Ziel aangenamer verkwikken, en een oplettend oog meer verlustigen, dan de beſchouwing van de Werken der Natuur. Graast nu in rust, myne wollige Schaapjes. Buiten zorg en leed kunt gy hier ongeſtoord de malſche grasſcheutjes afſcheren, daar ge bykans tot den buik in uw verkwikkelyk voeder treed. Graast gy ook in vrede, gy gladde Melkkoeien, wier opgeſpannen Uiers aan Melker reeds

om ontlasting verzoeken. Hoe verkwikkelyk is u dat eerste en jeugdige Voeder! Ik zie de Emmers boordevol met Melk en Room. Nu vergast de Landman den Stedeling op nieuwe Boter, schoon geverfd door de gele Boterbloem. Hoe verrukt my het gezigt dier wyde Vlakten, geschakeerd door Wei- en Korenvelden! Een geur van lieflyk ruikende Veldbloempjes verspreid zich alom. Het regt opstaand Standelkruid, de gele Boterbloem de Koningin der Weiden, met de paarsche Brunella, schilderen de Velden met de fraaiste verscheidenheid van kleuren; terwyl het frisse groen der jeugdige Grasscheutjes eene mengeling maakt, die den aanschouwer opgetogen houd. De vrolyke Leuwrik ryst schielyk van onder het digte gras, verheft zich naar boven, en zingt, zo als hy op zyne trillende wiekjes in de Lugt hangt, het verrukkendst Veldmuzyk. De Tuureluur, de snelvliegende Daak, en de wapperende Kiewiet, zyn allen, onder een geduurig gefluit en geroep, ten drukste bezig, met het toestellen hunner Nestjes, waar voor zy de verborgenste plaatzen uitzoeken, om 'er hunne Eiers ongestoord uit te broeden. O Hoe mild is de Natuur in hare gaven uit te deelen! Hoe schoon, hoe verrukkkend vind ik dezelve! Ik zing van hare bekoorlykheden; ik zing van haar in een vrolyken Morgen.

Sylvander.

Van gintse Doornhage zal ik Bloempjes plukken, wier balsemryke geuren my door een zagt windje worden aangewaaid. Ik zal ook Eglantier Roosjes in myn korfje vergaren. Ik zal wat liefelyk ruikende Kamperfoelie, wat geurige Walstroo, welriekende Ulmaria, en blauwe Kalkatrippen plukken; die zal ik, met eenige takjes Siringa en gele Blattaria, in myn korfje vergaderen. Sylvia mogt komen. Zy weet van de Kalkatrippen aartige kransjes te maken. Myn geschenk zal haar gewis aangenaam zyn. Kom, bevallig Meisje, ô kom, op dat ik u moge aanbieden al wat ik in myn korfje vergaderen zal; kom, bevallig Meisje, op dat ik u de jeugdigste geschenken der milde Natuur moge aanbieden.

Dafnis.

Rolt zagtjes voort, gy hobbelende Golfjes, en paart uw liefelyk geruisch met myne Zangen!

Gy, vrugtdragende Akkers, gy Beemden, gy digte Bosschen, gy zyt het voorwerp myner Zangen. De jeugdige Lente ontrolde, door hare zagte strelingen, al langzaam uw eerste groen gewaad, en fierde u met de liefelykste kleuren.

Hoe

Hoe is al de Natuur veranderd! Zy pronkt met een schoon, dat de kunst niet maalen kan.

Sylvander.

Waarom vertoeft de Bevallige? Waarom blyven de schreden van *Sylvia* agter, daar de Schoonheid zich alom in de Velden, en de Bevalligheid zich allerwegen in de wyde Vlakten vertoont; daar alles een nieuw leven ontvangen heeft; daar het Vee in de weiden dartelt, de Bosschen weêrgalmen van lieflyk gezang, en de Velden schateren van aangename toonen? Kom *Sylvia!* ik heb Bloempjes, dubbele Kalkatrippen; gy zult kransjes maken, en ik zal, op dit heuveltje van Mosch aan uwe zyde gezeten, 'er de beste Bloempjes voor uitzoeken. Boven ons hoofd, in de kruinen der Boomen, zingen de Vogeltjes, onder het digt en schommelend Loover. Zy maken hunne Nestjes in het hoogste der Boomen; daar zingen zy van loutere vreugde; meenende verborgen plaatzen gevonden te hebben, daar men ze niet ontdekken kan. Wy zullen ze tog niet stooren; wy zullen vermaak scheppen in hun zingen; wy zullen ze tot ons lokken met kruimpjes te strooien, en ze zo mak maken, dat ze die by ons koomen oppikken. Kom dan *Sylvia*! Terwyl de Vogeltjes zingen, zal ik een Veldlied opdeunen; of anders zal ik u, gelyk ik meer gedaan heb, een Herdersdicht opzeggen; waar in gy tog zo veel behagen hebt. Ik zal dit Herdersdicht van *Fillis* aan den Ontrouwen *Licidas* opzeggen; of dat van de schoone *Rozemond*; of dat van de bevallige *Kloris*; of dat, waar in de bekoorlykheden van het Veld, daar de Godin der Liefde veel meêr vermaak in schept, dan in de Steden, gezongen worden. Wat zegt gy?.. Myn hart klopt!.. Daar is zy, geloof ik...

Dafnis.

Vloeit zagtjes voort, gy speelzieke Baartjes, en voert myne Zangtoonen met u.

Welk een vloed van lieflyke geuren word my, door den ligten adem van de zagte Zefiers aangeblazen? 't Is de geur van die bloemryke Velden! Myn oog word verrukt als het derzelver nette schakering ziet! Op fladderende wiekjes dryven de ligte Weste-windjes alomme door de Velden. Nu vermaken zy zich met de tedere en welriekende Bloempjes zagtjes te schudden, dan balsemen zy hunnen adem met derzelver verkwikkelyke geuren; nu spelen en dartelen zy door het krakend riet; dan dryven zy vlugtig voort, en werpen zich op de hobbelende golfjes, van waar zy het gehoor met een ruischen streelen, daar het hart door opgetogen word. Op welk

voor-

voorwerp zal ik myne beschouwing eerst bepalen? De Vlakten, de wyde Vlakten dingen naar den voorrang; zy vertoonen zo mild een overvloed van Schoonheid en Verscheidenheid, dat men hun den voorrang niet wel betwisten moge. De Natuur heeft, met eene milde hand, duizenderlele Bloempjes in haren schoot geworpen. De bevalligheid vertoont zich overal, werwaards men het gezigt wende. Zie, in deze malsche Weiden, de Paarden, zo zwart als git, grazen. Moedig stappen zy door het jeugdig Gras; verheffen den trotschen hals, draven en rennen elkanderen dartel na, terwyl zy runneken en met de neuzen blazen. Zwarte en roodbonte Melkkoeien bedekken de wyde Vlakten. Hier loopt de eene de andere na; daar grazen 'er; ginds liggen 'er eenigen op den grond te herkauwen, terwyl anderen, uit een helderen put, een frisse teug nemen. Welk eene verscheidenheid van Bloempjes, en welk eene verscheidenheid van kleuren in ieder Bloempje! Duizend en duizend Veldbewoners vliegen ginds en herwaards door de bloemryke Vlakten. De Velden schateren van eene menigte onderscheiden stemmen, die nogtans allen een vereenigd zoet accoord slaan. Witte en gespikkelde Kapelletjes, versierd met kleuren, die de kunst niet weet te treffen, vliegen van Bloem tot Bloem, om 'er den fynsten Balsem uit te zuigen, en 'er zich mede te verkwikken. Nu verheffen zy zich in de Lugt, en dartelen met elkanderen, dan, om wat adem te scheppen, gaan zy zitten rusten op Bloem of Kruid; en intusschen weten zy alle hunne verrukkelyke schoonheden op de bevalligste wyze ten toon te spreiden. Het nyvere Bytje, zo snel in zyne vlugt als eene gedagte, komt met een noesten yver zyn zoeten voorraad opzamelen. Geen Bloempje, ryk van honig, slaat het over; en van genoegzamen voorraad voorzien, spoed het met eene ronkende vlugt naar zyn korf. Hoe vele duizenden van andere gevleugelde Diertjes vliegen af en aan; terwyl de zorgelooze Krekel rusteloos, onder het gras verscholen, zit te zingen. Ginder zie ik de Kiewiet, al wapperende, in de Lugt hangen; nu scheert hy snel langs den grond, dan gaat hy nederzitten, dan weêr loopt hy gezwind voorwaards, en poogt, op alle mogelyke wyzen, hem te misleiden, die hun Nesje tragt te ontdekken. De kwakende Eenden vliegen paar aan paar; zoeken een uitgehoolden Wilg, of eene zeer verborge plaats aan den waterkant, om 'er een nest te maken, op dat zy hunne Eieren aldaar zonder vreeze van ontrust te worden, mogen uitbroeden. Het Mannetje houd midlerwyl zorgvuldig daar omstreeks de wagt, en geeft, op den minsten on-

onraad, aan het bezorgde Wyfje gewisse tekens. Hier volgt eene menigte van aaszoekende Meeuwen, den ploegenden Landman na; zy pikken gretig de Wormpjes in de omgeploegde Voren op. Daar zit de statige Reiger, met den langbekkigen Ooijevaar, aan den groenen Oeverkant, op hun aas te loeren. ô Bekoorlyke Velden! hoe zal ik alle uwe hartinnemende schoonheden, die gy zo mild ten toon spreid, ophalen! Het Pluimgedierte, gevoelig 'er van getroffen, schatert van loutere blydschap dermate, dat de Vlakten van derzelver toonen weêrgalmen. De digte Bosschen....

Sylvander.

Welk een verkwikkelyken geur blaast my de liefelyke Westewind aan?.. Dit vooorspelt my de komst van de bevallige *Sylvia.* Zy houd zich schuil, en verbergt zich zekerlyk agter die gindse Doornhagen. Derzelver Bloempjes krygen een nieuw leven, en verspreiden een dubbelen geur. Gewis zy onthoud zich daaromtrent! Ik bemerk het aan het gras; 't gras ziet veel jeugdiger en groener; ook zyn de Veldbloempjes ongelyk frisser en schooner. Zie, welk een glans ligt 'er op die purperen Fiooltjes; welk een geur verspreiden die Dalleliitjes, en hoe verrukkend schoon vertoont zich de paerswervige Affillanthus! De gansche Natuur.... zagt.... ik hoor.... ô Wat is haar laggen aangenaam.... Neen, ik bedrieg my.... Waarom vlugt gy dan gestadig bevallige Harderin?.. Of schept gy vermaak om met *Sylvander* te spotten?

Dafnis.

Vloeit zagtjes voort, gy dartelende Golfjes, en voert myne Zangtoonen met u!

Hoe weêrgalmen de digte Bosschen van duizend zoetluidende stemmen. De vrolyke Boschbewoners schateren hunnen lof uit. Hier verschuilen zy zich, om hunne Nestjes, op de afgelegenste en donkerste plaatzen, toe te stellen. Al zingende, springen zy van tak op tak. Onder de digte in één gegroeide gewelven vinden zy beschutting tegen de brandende Zonnestralen, terwyl ze beveiligd zyn voor Onweersbuien, en Plasregens. Koel en frisch zyn de schaduwen der digte Bosschen, wanneer zy in hunne eerste jeugd staan. De Boomen omhelzen elkanderen; hunne dunne en teere takjes strengelen zich in één; daar door vormen zy digte gewelven, zo nauw in één gevlogten, dat 'er de fynste Zonnestralen naauwlyks doorheen kunnen booren. De Klimop slingert zich om den hoogen Populier. De lieflykruikende Kamperfoelje omarmt den Olm; en hare geurige Bloempjes schynen den On-

derfteuner met eene verliefde tederheid te kusfen, terwyl zy den lieflykften Balfem uitademen, en het Bosch met de aangenaamfte geuren vervullen. De fchuwe Haas, en het dartel Konyntje ontvlugten hier de Jagthonden; zy verfteken zich in de ruigte, en vinden 'er hunne veiligheid. Het beangst Vinkje ontduikt 'er ook de roofzugtige Havikken. ô Verkwikkelyke Bosfchen blyft lang de veilige fchuilplaatzen der vervolgde onnoozelheid!

Sylvander.

Zeker, *Sylvia* verfchuilt zich in dat krakend Riet. De hangende Vlasvink fchrikt... Daar moet zich gewis een Mensch onthouden. Maar neen!.. Bedriegelyk Vinkje! Gy vliegt maar van het een Rietje op het ander, om u wat met fchommelen te vermaken; en zingt, al hangende aan het riet, de aartigfte deuntjes. *Sylvia's* voetftappen blyven agter; hoewel de fchoonheden, die de jeugdige Lente alomme in de Natuur verfpreid heeft, haar zo vriendelyk uitlokken. ô! Wat zouden wy ons hier op 't Land onfchuldig vermaken! Het Weste windje fpeelt zo aartig in 't geblader der Boomen, en doet in de Velden, fpelende, het voortfpruitend graan zagtjes golven; zo zou het ook met uwe hairlokjes fpelen! Wat zyn de uitgeftrekte Vlakten bevallig! Zy laggen ons lieflyk aan. Kom *Sylvia*, ik zal 'er u inleiden; als we onder deze fchaduwe lang genoeg gezeten en gekout hebben. Ei, kom tog *Sylvia*! kom, we zullen ons zo.... Daar is zy!.. Ach, ydele verbeelding die my geduurig misleid! Ach, onverbiddelyke *Sylvia*, hoe verdrietig valt een reikhalzend verlangen! zo gy 'er maar iets van gevoelde, ge zoudt my niet langer vergeefsch laten bidden.

Dafnis.

Vloeit zagtjes voort, gy kabbelende Baartjes, en voert al fpelende myne Zangtoonen met u.

Gy, ô rusteloze tyd, wat brengt gy niet al veranderingen aan! Ieder voortrollend golfje neemt een klein ogenblik van u af, en doet ons zien, hoe uw voortgang nimmer vertraagt. Hoe ras zult gy weêr al dat fchoon, al dat aanlaggend, al dat jeugdige geplonderd hebben! Gy doet de frisfte Bloempjes weder verwelken, het jeugdigfte gras verdorren, en al wat in de Natuur is fterven, na dat gy 't maar pas uit de dooden hebt opgewekt. Even zo haastig vliegen onze dagen voorby; en onze jeugd verwelkt zo fchielyk, als de tedere Lente-Bloempjes. Wel dra, komt de bevende Winter van onzen leeftyd, en wy gaan fterven. Ieder ogenblik is als eene ligte golf, die zich fchielyk verheft, en

haas-

haastig door eene andere vervangen word. —— Zo volgen de oogenblikken elkanderen op, en duizend Millioenen van dezelven, te zamengenomen, fluiten den kring van onzen leeftyd. Velen worden weggerukt in den eersten bloei van hun leven; gelyk eene tedere Veldbloem, die, daar ze bevallig ftaat te bloeien, of door een fchielyk Onweer ter neder geflagen, of door de doodelyke Zeisfen afgemaaid, of door het Vee afgefchoren of vertrapt wordt. Zo ziet men dikwils, op het onverwagtfte, al de verwagting van tederlievende Ouders fchielyk naar het akelig Graf dragen; te vergeefs word het Kroost beweend; vrugtloos word het met hartgrievende droefheid betreurd! Zo onzeker is ons leven, zo onzeker is onze verwagting! De bloeiendfte Jeugd word, als eene jonge Telg, door een fchielyken Blixem getroffen, en ter neer geflagen. Ons leven is aan ontelbre toevallen onderworpen; en deszelfs draad is zo teder, als het dunfte Spinrag.

Sylvander.

Zy komt niet, hoe zeer ik om Haar verlang! De weigeragtige *Sylvia* komt niet! Is dat, om dat ik geweigerd heb, voor U te zingen, toen Gy een Veldlied van my vorderde? Waarlyk, bevallig Meisje, ik kon op die wys niet zingen, als gy het toen hebben wilde. Maar nu is dit Harderslied voor U; nu heb ik voor *Sylvia* alleen gezongen. Zy komt niet, hoe zeer myn hart ook verlange. Neen, zy komt niet, en zal blyven vertoeven. Ras zullen de Velden veranderen. Zy komt niet; welhaast zullen de wyde Vlakten treuren; met het ophouden van den Wildzang. Zy komt niet; de liefelyk ruikende Bloempjes zullen dra kwynen, en het Gras zal verdorren. Zy komt niet; de Bosfchen, in plaats van een bly gefchater, zullen fpoedig eene weeklagt aanheffen. Zy komt niet; de fchelklinkende Nagtegaal zal zyne hartinnemende Toontjes, in 't kort, te rug houden. Ach! zy komt niet! *Sylvander* laat zyn Hardersfluit van tusfchen zyne Vingers vallen, en houd eensklaps op met zingen.

Dafnis.

Vloeit zagtjes voort, gy hobbelende Golfjes, en voert myne Zangtoonen met u.

Niets is bestendig op deze Weereld. De een treurt; terwyl de ander lagt; en die nu met blydfchap vervuld is, wordt ftraks in diepen rouw gedompeld. Onzen Vriend *Damon* zag ik het Lyk van zyn eenigen Geliefden Zoon volgen, met een hartewee, dat de Aanfchouwers zelfs in tranen deed wegfmelten. Terwyl deze droefheid tederbeminnende Ouders grieft, om dat alle hoop des Vaders, en het vleiend vooruit-

zigt der Moeder, met zyn kilkoud lyk in 't graf gedompeld word; terwyl dit harttreffend geval gebeurt, kust *Lisander*, in vervoering van blydschap, zynen Eerstgeboren Zoon; en *Strefon* omarmt, in verrukking weggevoerd, zyne lang gevryde *Leliana* op het Bruiloftsbed. Zo verschillend, en zo onbestendig is al het aardsche! Op 't onverwagtste komt 'er een tyd, die den verheugdsten Mensch in droefheid dompelt. Och, mogten wy altyd, zo menigmaalen als wy die op elkanderen volgende verwisselingen in de Natuur zien, een opmerkzaam oog op ons zelven werpen! Mogten wy, zo dikwils wy een vrolyken Morgen zien dagen, verstandig indagtig zyn, dat hy gevolgd zal worden van een duisteren Avond, en donkeren Nagt! Mogten wy dit altoos op ons zelven toepassen, en denken, dat op den jeugdigen Morgen van ons leven, haastig een duisteren Avond volgt, die eerlang vervangen word, door den akeligen en donkeren Doodsnagt! Mogt de Hemel my schenken, dat ik nog dikmaals zinge, van de verrukkende Schoonheden der Natuur, en hier in, met myne lage Veldtoonen, den Lof mynes grooten Makers vermelden! Dat het my boven al vergund wierde, om Hem, als de loop mynes levens ten einde is, met Hemeltoonen, in de Gewesten der Gelukzaligheid, eindeloos eene eeuwige Eer toe te zingen.

C. V. D. G.

JOACHIM, OF MERKWAARDIG VOORBEELD VAN KINDERLYKE TROUW.

Eene Zedeleerende Geschiedenis (*a*).

BEhaagde, voor enigen tyd, den Lezeren dezes Mengelwerks, het Verhaal van een Jongeling, die zich, in plaats van zyn Vader in Boeijens begaf, en zyn Vader daar uit verloste (*b*), 't is te verwachten, dat de volgende Geschiedenis van een Ouderlievenden Jongeling, niet minder zal behaagen.

Ma-

(*a*) Het volgend geval, het welk ons word opgegeven dus gebeurd te zyn, is getrokken, uit een nu onlangs in Frankryk uitgegeven Tooneelspel, genaamt *Joachim, ou le Triomphe de la Pieté Filiale, Drame en trois Actes, par Mr. Blin de Sainmore, Paris* 1775. Ik oordeelde deze Geschiedenis van te veel belang, en te voorbeeldig, om ze den Nederduitschen Lezer niet mede te deelen. Welke voortreffelyke Zedeleeringen zyn 'er niet voor de Jeugd in vervat!

(*b*) Ik bedoel het geval van den bekenden JEAN FABRE, of zogenaamden *Deugdzamen Galeiroeijer*, dat jaarlyks op den Amsterdamschen Schouwburg vertoond word: zie *Nieuwe Vaderl. Letter-Oef.* 2 D. 2 St. pag. 381.

Madame *de Villermont* was, na haars Mans dood, Weduwe gebleeven met drie Zoonen, genaamd *Victor*, *Maurits* en *Joachim*. Vermits het Handwerk dezer drie Kinderen zeer gering was, en de Inkomsten ter onderhoudinge van dit Huisgezin daar door niet genoegzaam waren, zo wierd het zelve in korten tyd, in den allerbeklaagelykften toestand en armoede gedompeld. Zy leevden al eenigen tyd in die uiterste behoevte, eer zy zich durvden vermeeten, de hulp van anderen te verzoeken.— Als men arm is, word men nog armer, om dat de Ryken ons dan schuwen, en de geringe voordeelen, door de Armoede, doorgaans ophouden. Dus ging het ook met dit Huisgezin. Eindelyk vervoegde zich *Joachim*, de jongste Zoon, by de Huizen der Ryken en Aanzienelyken, hen voorleggende hunnen ongelukkigen toestand, en de elende, waar mede zy te worstelen hadden, enz. Dan welk een smeekenden toon *Joachim* ook aanname, en met welke dringende redenen hy zyn verzoek bekleedde, hy was echter niet in staat, hun hart te vermurwen, of hen tot medelyden te beweegen. „ Laat een ander U helpen, was „ hunne taal, wy kennen U niet". Met zulk een antwoord, en andere smaadredenen, wezen zy *Joachim* af.

Zie daar een Huisgezin ten uiterste rampspoedig, in de grootste armoede; verlaaten van Menschen, en ontbloot van de middelen van te kunnen bestaan.— Zie daar eene Moeder, niet in staat, om haar eigen Kroost onderhoud te verschaffen, en byna bezweeken onder deze drukkende Behoevte. ——— Maar, wanneer een ongeluk op 't hoogst is, schynt de Hemel eene uitkomst te geeven. ——— Me. *de Villermont* kon de elende en rampen, waar in zy met haare Kinderen lag, niet langer wederstaan; zy zeeg in de armen haarer Kinderen neder, en had byna den Geest gegeeven, zo niet enige hertversterkende middelen haar weder opgewekt hadden. ——— *Joachim* kon dezen zo elendigen staat van zyne Moeder niet langer zien; hy zogt des, en vond ten laatste, een middel, om haar te redden.

Men had, eenige Nachten geleeden, een aanzienelyk Heer, op ene wreedaartige wyze, van het leven, en by hem hebbend geld, op straat beroovd. ——— De Zoon van dien vermoorden Heer had ten eersten eene Premie van eenige duizend Livres beloovd, aan hem, die den Moordenaar zynes Vaders aan het Gerecht zoude weeten aan te wyzen, ten einde daar voor Loon naar werk te ontvangen. ——— *Joachim* had zo haast het gemelde geval niet vernomen, of hy stelde aan zyne Broeders voor, dat'er een middel was, om hunne Moeder te redden. Men kan ligtlyk begrypen, hoe begeerig zy waren, om zulks te hooren. ——— Dan wie hunner moest niet schrikken, op het denkbeeld, dat de eene Broeder den anderen zoude aanklaagen, als een Medeplichtigen, in den straksgemelden Moord; ten einde, op die valsche aanklagte, de toegezegde Premie te ontvangen! „ Hier „ door, zeide hy, missen wy, wel is waar, een Broeder; Doch

„ door het ontvangen van deze aanzienelyke Premie, herstellen wy „ weder drie andere Menschen in het leven; daar benevens word de „ Moeder, die op zodanig eene wyze als tegenwoordig niet langer „ leeven kan, behouden, en in staat gesteld om dit ons vervallen „ Huisgezin weder in stand te brengen". Na lang bedenkens, wierd 'er eindelyk, onder bitter zuchten en weenen, over dien hopeloozen toestand, besloten, het voorgestelde middel van *Joachim* te volgen. „ Men moest, vervolgde hy, om het ten eersten werkstellig te maaken, zweeren elkander getrouw te zyn; den gewaanden Medeplichtigen aan te klaagen, zonder zyn woord vervolgens „ weder in te haalen; in alle deelen standvastig te volharden in de „ beschuldiging, zonder eenig mededoogen te laaten blyken; en niets „ van dit alles, hoe genaamd, aan Moeder te openbaaren". Wyders stelde hy hun voor te looten, wie van hun de Aanklaager, en wie de Misdaadiger zoude zyn. Waarlyk eene zeldzaame, dog tevens allerrampzaligste uitvinding; wie moet 'er zich niet over verwonderen! ——— Alles dus beslooten zynde, nam men drie stukjes papier, waar van 'er een van binnen zwart beschreeven was. Zy die de witte rolletjes trokken, zouden de Aanklaagers, en hy die het zwarte rolletje trok, de gewaande Misdaadiger wezen. Zo gezeid, zo gedaan. Men leide de drie toegerolde papiertjes in een hoed. *Victor*, als de oudste der Broederen, trok het eerst; doch trok een wit papiertje; gelyk ook de tweede Broeder *Maurits* deed: des trok *Joachim*, als de derde en jongste, het laatste, en by gevolg dat, het welk het lot van den gewaanden Moordenaar besliste. ——— Dit verwekte eene onuitspreekelyke droevheid in aller'gemoederen; maar *Joachim* had de standvastigheid van Geest, van hen het gezworene indachtig te maaken, om noch ter rechter of linkerhand daar van af te wyken. Verheugd zynde, dat de Hemel hem verkooren had, om zich van zyn Kinderplicht, op zulk ene buitengewoone wyze, te kwyten, wilde hy den dood, op deze misdaad gesteld, grootmoedig ondergaan. ——— Zyn Broeders volvoerden derhalve het geen zy besloo- ten en gezwooren hadden; ontvongen daar op de aanzienelyke Premie, en *Joachim* wierd in de Gevangenis geworpen.

Zie daar, dit allerarmoedigst Huisgezin, ten koste van *Joachim* gered; en *Joachim* zelve, als het Slagtoffer, in de Gevangenis, verlaaten van zyne Broeders, en beroofd van 's Moeders tedere omhelzingen. ——— Zie daar, *Joachim* in Ketenen geklonken; al wachtende op eene Terechtstelling voor het Gerecht, om door eigen bekentenis eene misdaad te belyden die hy niet gedaan heeft, en om te hooren, hoedanig een Vonnis des doods zy over hem zullen uitspreeken. In zulk een hoopeloozen en jammerlyken staat hield *Joachim* zich met niets anders bezig, dan met zich tot zyn einde te bereiden. ——— Laat ons thans wederkeeren tot zyne Moeder en Broeders.

Victor en *Maurits* hadden zo dra de Premie niet ontvangen, of

of, zy ſtelden het geld der bedrukte Weduwe in Handen. — Men kan begrypen, in welk eene verwondering de Moeder geweest moet zyn: voor een halv uur was zy nauwelyks in ſtaat, om haar zelve of haar Kroost te ſpyzigen; en thans ziet zy zich op eenmaal uit alle haare Rampen verlost. ——— Me. *de Villerment* kon niet nagaan, wie zulk eene verregaande Edelmoedigheid omtrent haar gebruikt zoude hebben. *Victor* en *Maurits* hadden haar alleen gezegd, dat *Joachim*, in zyne onderneeming van aan de Huizen der Ryken en aanzienelyken rond te gaan, eindelyk gelukkig geſlaagd was; doch haar niets gemeld, van den ongelukkigen ſtaat, waar in *Joachim* thans was. ——— Maar, hoe zeer de Premie, of, zo als zy meende, die vrywillige givt, haar verkwikte; hoe blymoedig zy zich nu weder in ſtaat vond, om haar Huisgezin weder Onderhoud te verſchaffen, dat alles ging echter gepaard met zwaarmoedigheid. Haar *Joachim* was, zedert enige Nachten, niet t'huis gekomen; en naar maate hy langer uitbleev, naar maate nam de ongerustheid van de bedrukte Weduwe meerder toe. Zy beſpeurde daar benevens, in de wezenstrekken van *Victor* en *Maurits*, ene ongerustheid, gelykende naar wanhoop en ene gedurige vrees, als die van iemand welke een verraad gepleegd heevt. Zy waren ook inderdaad in eene geduurige vrees voor dien dag, waar op zy ten tweeden maale tegen hunnen Broeder zouden getuigen; en nog meer voor dat uur, waar op hy als een Misdaadiger ter dood gebracht zoude worden.

De Rechters hadden ook, by de ondervraagingen van *Obſcur*, (dus had hy zyn naam veranderd,) in zyn Perſoon eene Ontſteltenis beſpeurd, die hen verwonderde; en uit de vreemde antwoorden, die hy gav, twyfelden zy, of hy wel ſchuldig ware; doch zy hadden eigen bekentenis en getuigen. —— Dan het behaagde den Hemel, een Onſchuldigen niet langer dus te laaten pynigen.

De Moeder had eindelyk, na lang ondervraagens aan *Victor* en *Maurits*, wegens de oorzaak hunner wanhoop, en of zy iets van *Joachim* wisten, dit eizelyk geheim uit hun gekreegen. ——— 's Moeders ontſtekenis ſteeg, op het hooren dat *Joachim* zich ten haaren gevalle ſchuldig verklaard had, ten hoogſten trap. ——— Zy vliegt in aller yl na de Rechters, die toen juist vergaderd waren; komt, in 't midden van haare twee Zoonen, voor den Raad; openbaart denzelven de onſchuld van haaren derden Zoon; en brengt het grootſte gedeelte van de Premie, die zy ontvangen had, te rug. Zulks brengt den Raad in de uiterſte verwarring. Zy ſchreeuwt ten aandoenlykſte uit: „ Hou op, dit is myn „ Zoon! Hy is onſchuldig, 't is myn teer beminde Zoon, dien „ ik te rug eisch. Gy lieden zoudt hem onſchuldig veroor„ deeld hebben. 't Is *Joachim*, die, om my te redden, den „ dood zoude hebbe ondergaan." 't Is....... In het midden van haare hevtige aandoening en verklaaring voor den Raad, komt

'er, op het zelfde oogenblik, ter volkomen opbelderinge; een bediende van de Gevangenis; berigtende dat eindelyk de rechte Moordenaar agterhaald was, en dat *Joachim* aan dien moord geen het minste deel had. De Rechters hier op, van alles overtuigd, betaalden niet alleen de Premie uit hun eigen zak; maar ieder schonk daarenboven een aanzienlyk present aan *Joachim* en 't Huisgezin wierd hersteld.

G. H. E.

DE VADERLIEFDE.

(Uit het Fransch van den Abt AUBERT.*)*

EEn goeddaadig oud Man, CLEON geheeten, die een eenigen Zoon bezat, aan wiens opvoeding hy alles te koste gelegd hadt, zag, met groot leedweezen, dat deeze, hoe hy de manbaare jaaren nader kwam, hoe hy meer den dwaalweg opsloeg. Vervoerd door de hestigheid zyner woelige driften, gaf hy alleen gehoor aan de verleidende stemme des Vermaaks; blind voor zyn eigen buitensporigheden, en doof voor alles wat hem ter bekeering aanmaande, gaf hy elken dag nieuwe blyken van dwaasheid en ondeugd.

Vermaaningen, bedreigingen en beloften, gunstbewyzen en strengheden, met één woord, alles wat Wysheid en Liefde bedagt en te werk stelde, hadt geene uitwerking altoos op zyn onbuigzaam hart; hy bleef bestendig volharden op den ingeslagen dwaalweg. —— „ Hemel!" riep de Grysaart uit, terwyl een vloed van traanen zyne wangen bevogtigde, „ Hemel! waarom hebt gy my een zo snood „ Kind gegeeven? Neem dit heilloos geschenk te rugge, of ontneem „ my de aandoening van Vader! Hem aan te zien is my ondraag„ lyk: dat gezigt berooft my van allen geluk in de weinige dagen „ leevens my nog overig!' — En zich tot den Jongeling wendende: „ Gaa uit myn oogen, wangedrogt! vlied op zo ver eenen „ afstand als u mogelyk is! —— Ik smoor de stem der Natuure in „ myn hart! —— Zie my nooit meer. —— Gelukkig zou het „ voor 't Menschdom weezen, indien een spoedige dood u belette „ meer misdryven by uwe voorgaande ondeugden toe te voegen; „ deeze zou my van schande en zorg ontheffen!"

Dit gezegd hebbende zette CLEON zyn' Zoon ten huize uit, schoon een schriklyk onweer alles op dat tydstip dreigde te verwoesten. De Jongeling vertrok met eene vertwyfelde houding; de Vader oogde hem naa, en voelde zich getroffen als hy zag dat zyn Zoon rechtstreeks ging na een huis door het Onweer getroffen, waar van de binten en het dak kraakten, en aan alle kanten nedervielen. Zyn toorn was onmiddelyk bedaard: bekommerd voor de behoudenis

zyns

zyns Kinds; riep hy hem te rugge; zeggende. „ Vlied dat huis; „ bewaar uw leeven, tot dat gy geschikt zyt om te sterven!"

De Erfgenaam van CLEON was dermaate aangedaan door dit blyk van Vaderlyke genegenheid, dat het eene verandering in zyn gedrag te wege bragt, die bestendig de gelukkigste gevolgen hadt.

LOSSE GEDACHTEN, OVER DE VRYHEID.

Edle, dierbre, lieve Vryheid! zoo onschatbaar, mild als schoon;
U hebbe ik myn hart geheiligd; U, u wyde ik thans myn' toon!
Gy, ô duurgekogte Vryheid van dit vry Gemeenebest!
Vaak bevogten, sterk verdeedigd, hebt uw' zetel hier gevest.
Elk rechtschapen Nederlander zegent nog dien blyden stond,
Wen ge op Spanje zegepraalde; toen Filippus 't Vreêverbond
Eigenhandig ondertekende, en uw' roem herleeven deed;
Toen de keten wierd ontschakeld, die men voor U had gesmeed.
Onbepaald en ongeschonden bleef uw roem en heerschappy;
Alle opreehte Vaderlanders kenden, voelden, uw waardy.
Hoe beklaaglyk zyn die Ryken, daar de Dwinglandy regeert;
Daar de Vryheid ligt aan banden, Vrede en Eendragt zyn geweerd;
Daar een laffe en slaafsche vreeze 't hart des Onderdaans beknelt,
En de Handel wordt belemmerd, onderdrukt door 't snoodst geweld;
Dank'n wy des 't Opperweezen, nu ons Land 't geluk geniet,
Dat het Eendragt, Vrede en Vryheid op zyn' grond gevestigd ziet.
Vryheid is de ziel van 't leeven! de Almagt blaast ons in 't begin,
Met den adem van het leeven, tevens zugt voor Vryheid in.
Zogt men somtyds 't groot vermogen van die dierbre Hemelspruit,
Te beperken, ô, die pooging, wierd terstond gesmoord, gestuit.
Hollands Maagd blonk steeds met luister, schoon ze dikwerf wierd belaagd;
Hier door is 't, dat zy bestendig d'eedlen Hoed der Vryheid draagt.
Dat we U dan, ô Vryheid! roemen; gy, de zuil van Neêrlands staat,
Gy, zoo algemeen aanminnig, zyt der braaven Toeverlaat.

Vryheids invloed werkte ook tevens op den Godsdienst van dit Land.
Romes heerschzugt had hier eertyds haare zegevaan geplant;
Altaars, Beelden, Misfen, Bullen, Ban en Aflaat, in dien tyd
Door der Pausfen magt gewettigd, waren toen der Kerk gewyd.
Maar zints dat de blyd' Hervorming 't Bygeloof verdreeven heeft,
Is 't dat ook de Godsdienstvryheid in deez' vryë Landen leeft.

Beulen, Galgen, Raders, Staaken, voor die toen niet dagt als zy,
Zyn vernietigd; elk leeft vreedzaam in zyn Godsdienst, en denkt
vry!
Ach! hoe zou de Vryheid kwynen, zoo hier ieder Onderdaan
Was verpligt de Leer te omhelzen, die 's Lands Kerk is toegedaan,
Zoo men hen, die anders leerden, streng vervolgde om hun geloof,
En Gewetensdwang invoerde, voor alle overtuiging doof;
't Zou hier een Woestyn' gelyken, Neêrland zou geen Neêrland
zyn;
En de Vryheid deezer Landen ware een Vryheid slegts in schyn.
Godsdienstvryheid! dierbre Vryheid in ons Vaderland gevest!
Gy zyt een der sterkste zuilen van dit vry Gemeenebest.

Maar 'er is nog andre Vryheid, dan in Kerk of Burgerstaat;
Vryheid in de Zamenleeving, Vryheid in den Wil en Daad.
Dog die burgerlyke Vryheid, dikwerf te onbepaald misbruikt,
Zou in 't eind' te verre loopen, zoo haar drift niet wierd gefnuikt,
Door 's Lands wettige Overheden, die, vol zorgs, in 't algemeen
Voor 't belang der Burgren waaken, en de rust van Groot en Kleen.
Vryheid in het willen egter is een Geestelyk geschil,
't Wordt bestreden, ook verdeedigd; liever zwyge ik hier van stil.
Dan de Vryheid van de Drukpers, agt ik noodig, nuttig, goed;
Mits men nimmer sterk of hoonend op den Staat of Godsdienst
woedt.
't Kan niet dan verbittring baaren, wen men Schrift op Schrift
verspreidt,
Die den Staat en Godsdienst lastert, of het Ongeloof verbreidt.
Trotsche Britten! dartle Franschen! uwer Schriften schaênde Pest
Is, helaas! te diep gekroopen in dit vry Gemeenebest.
Door uw Boeken, zoo verleidend, als welspreekend, wordt een hart,
Ongewapend voor die listen, in 't bedrieglyk net verward.
Kweekt uw stelzels in uw Ryken; zaait dat zaad in uw Gebied;
Maar besmet deez' Nederlanden met zulk schaadlyk Onkruid niet!

Veelen stellen ook de Vryheid, in te leeven naar hunn' smaak;
't Volgen hunner woeste driften is hun eenigst, liefst, vermaak.
Als zy hunn' bestemde uuren, 't zy by Vrouwen, Spel of Wyn,
Zoo zy waanen, vrolyk slyten, agten zy zich Vry te zyn.
Dan helaas! dit is een Vryheid, ongeoorlofd, schandlyk, kwaad;
Hoe bekoorlyk ze ook moog' schynen. De ongeregelde Overdaad
Dooft de schoonste Zielssieraaden; knakt 't gezondste en sterkste
gestel;
En de Vryheid, daar ze op roemen, is der rampen bittre Wel.

Zal ik eindlyk hen ook pryzen, dien de Vryheid zo bekoort,
Dat zy zelfs het Huwlyk haaten, om te leeven ongestoord?

Neen

Neen gewaande Vryheidsminnaar! gy, gy zyt te laaken. Zy,
Die het Huwlyk vloeken, schuwen, zyn een Pest der Maatschappy.
Wen zy ongebonden leeven van den zoetsten band, die bindt,
O, dan smaaken zy een Vryheid, die by haar geen weêrgaê vindt.
Maar genooten ze eens 't genoegen van het heilryk Egtverbond;
Zy verfoeiden ras die Vryheid, als nadeelig, ongegrond.
Dan trof hen 't aandoenlyk, 't streelend, en 't natuurlyk Schildery
Van twee minzaame Egtgenooten, die, gezeten zy aan zy,
Zich zien leeven in een Spruitje, dat, op 's Moeders zagten schoot
Neêrgelegen, door zyn lachjes, zyner Oudren vreugd vergroot;
Daar de schranderheid des Vaders reeds in 't jeugdig weezen straalt.
Waar tog vinden ze een genoegen, dat by zulk genoegen haalt? –
O de lieve naam van Vader is zoo edel, streelt zoo bly,
Geeft ons agting, roem en eerbied, in der Menschen Maatschappy.
Keer, gewaande Vryheids minnaar! zie uw dwaaling, ken uw pligt,
Kies het eerlyk, vreêdzaam Huwlyk, dat op aarde een Hemel stigt;
't Schenkt u aangenaamer Vryheid, dan gy elders vinden kunt.
Huwlyks vryheid heeft tog altoos door haar zoetheid uitgemunt.

'k Heb dus Vryheids roem gezongen, als de grootste zaligheid,
Die me in 't leeven ooit kan smaaken; 'k heb haar schoon ten toon gespreid:
En hoe konde ik anders zingen? ik, die voor de Vryheid ben;
Die haar waarde en haar vermogen zelf door de ondervinding ken?
Dat dan Vryheid leeve! en blyve 't heiligst, edelst, waardigst pand
Der gelukkige Ingezeetenen van ons dierbaar Vaderland!

Nunquam otiosus.

AMSTERDAM,
1776.

NABERIGT.

HEt voorstel van zeker Heer, geschreeven op zyne Kamer, den 17 February, behaagt ons ten volle, dan wy wenschten wel gelegenheid te hebben, om zyn Ed. daar over nader te schryven. Kan zyn Ed. goedvinden, om ons, 't zy met naam of anderzins, te melden, op hoedanig eene wyze hy te beschryven zy, zullen wy ons met vermaak van deeze zyne onderrigting bedienen; om het een en 't ander te melden, dat anders niet welvoegelyk geschieden kan.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in February 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 0	29.11	29.10	9	18	22	Z t W	Z t O	Z t O	Mist Held.
2	29. 8½	— 8	— 6½	30	31	33	Z W	Z W	Z	— Ysfel.
3	— 6	— 6½	— 6	34	37	36	——	——	——	Betr. Reg.
4	— 4	— 3	— 2½	37	40	39	Z	Z	——	Reg. Held.
5	— 1½	— 1½	— 0	40	43	42	Z W	Z W	Z W	Held. Reg.
6	28.11	— 0	——	40	42	39	——	W t Z	W t Z	—— ——
7	——	28.11	— 1	40	42	40	——	Z W	Z W	Reg. Storm.
8	29. 7	29. 6½	— 5	37	40	42	W	——	——	Held. Reg.
9	— 8	— 7	— 2½	39	43	43	——	——	Z	—— ——
10	— 0	28.11½	— 0	44	45	44	Z t W	Z t W	Z t W	Wind Betr.
11	28.10½	— 10½	28.11	43	45	44	Z W	Z	Z	Regen.
12	29. 0	29. 1½	29. 4	40	42	37	——	Z W	Z W	Mist.
13	— 6	— 7½	— 7½	36	42	41	——	W	W	— Held.
14	— 5	— 6	— 6	43	45	44	——	Z W	Z W	Reg. Held.
15	— 9½	— 10½	— 9	38	42	41	W t N	W t N	——	Held. Betr.
16	— 8	— 8	——	43	44	43	Z W	Z W	——	—— ——
17	——	— 7	— 5½	40	42	41	——	——	——	Mist Reg.
18	— 4½	— 3½	— 2	40	42	40	Z t W	Z	Z	Regen.
19	— 3½	— 5	— 7	40	44	40	Z W	W	W	Held. Betr.
20	— 9	— 8½	— 9	38	42	41	——	Z W	Z W	Betr. Reg.
21	— 5½	— 5	— 4	42	46	42	——	——	——	Regen.
22	— 6	— 6	— 3	38	45	40	W	——	——	Held. Reg.
23	— 1½	— 3	— 4	38	40	39	W t Z	W	W	Regen.
24	— 4	— 2	— 1	37	42	41	Z W	Z t O	Z t O	——
25	— 4½	— 5	— 5	44	45	43	N O	N O	N O	Betrokk.
26	— 3	— 1½	— 1	40	45	46	Z t W	Z	Z	— Reg.
27	— 2	— 3	— 2	42	45	46	Z W	Z W	Z W	— Held.
28	——	— 2	——	42	48	47	Z t W	Z t W	Z t W	Buijig.
29	— 4½	— 3½	— 3½	42	48	43	Z W	Z W	Z W	——

Hoogste Barometer d. 30. 0 }
Laagste Barometer d. 28.10½ } middelb. d. 29. 5½

Hoogste Thermometer gr. 48. }
Laagste Thermometer gr. 9. } middelb. gr. 28½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE VOORTREFFELYKHEID, EN HET ZWAARWIGTIGE VAN HET AMPT EENES OPENBAAREN BEDIENAARS DES EUANGELIES.

HEt Ampt eenes Leeraars is van dien aart, dat het aan de beoordeling van al de Wereld, van Kundigen en Onkundigen, van Wyzen en Dwazen, van Verstandigen en Slegthoofden bloot ligt. Men mag 'er met grond van zeggen, dat 'er gene bediening uitgedagt kan worden, welke hier aan meerder onderworpen zy, dan die van eenen openbaren Leeraar; 't welk dezelve ook dikwerf aan veler versmadinge bloot stelt. Dan hoe ook anderen daar over mogen denken, wy twyfelen geenszins om het Leeraars-Ampt te tellen, onder de edelste bedieningen, welken een Mensch bekleden kan, en met den Heiligen Apostel te zeggen; „ dat hy, die het Ampt „ eenes Opzienders begeert, naar iets voortreffelyks staat". Hoe smadelyk, hoe veragtelyk velen ook omtrent deze Bediening mogen spreken, hoe laag zy 'er over oordelen; met welke onwaardige, met welke veragtelyke namen derzelver Bedienaars, ook in onzen leeftyd, veelal bestempeld, hoe zy door vele vuige en kruipende Zielen versmaad worden; men heeft ze echter, naar ons oordeel, van wegens het werk, dat zy te verrigten hebben, altoos hoog te agten, en hen nimmer met versmading te bejegenen, noch laag van hunne bediening te spreken.

De regtmatigheid hier van loopt terstond in 't oog, als men maar in aanmerking neemt, wat er aan het Ampt eenes Leeraars al verknogt zy. Van der Jeugd af aan, dient men 'er wel toe opgeleid te worden, en dan nog blyft de Godgeleerdheid eene onuitleegbre bron. Van der Jeugd af, dient men 'er wel toe opgeleid te worden; nadien de beoefening der Godgeleerdheid, zal men 'er gelukkig in slagen, geen geringe voorbereiding vereischt. —— Hoe veel arbeids behoort men niet aan te wenden, alleen om eenige grondige kennis dier Talen te verkrygen, in welke de Heilige Schriften beschreven zyn? Hoe veel tyds word daar toe niet vereischt; welke middelen moet men niet in het werk stellen; en, hoe vele kosten ver-

ſpillen, wil men een weinig in deze Talen ervaren worden? Verder is ook de Historiekunde eene voorname wetenſchap, waar van een Leeraar geenzins onkundig mag zyn. In de Algemene Geſchiedenis, in die der Joden in 't byzonder, mitsgaders in die van zyne eigen Natie, behoort hy vooral geen Vreemdeling te wezen, en de Kerkelyke Geſchiedenisſen zyn hem ten eenemaal onontbeerlyk. Wat Leeraar zal hy ook wezen, indien hy geheel onbedreven is in de Welſprekenheid, en fraije Letteren? In de Natuur- en Overnatuurkunde ongeoefend te zyn, zou zekerlyk eenen Godgeleerden ter ſchande ſtrekken. En wie zal de nuttigheid der Wiskunde voor eenen Godgeleerden ontkennen; of in twyfel trekken, of hy ook bedreven moet zyn, in de Kunst van reden-twisten?

By deze inwendige worden ook uitwendige vermogens vereischt, zal hy recht geſchikt en bekwaam zyn tot de bediening, waar toe hy opgeleid word. Hy dient wel beſpraakt te zyn; geſchikte hoedanigheden en gaven te bezitten, om zyne zaken op eene bevallige wyze voor te dragen. Het eerſte is, zonder het laatſte, waarlyk niet genoeg? Wat zal het 'er doodlyk uitzien, zo hy gansch gene uitwendige Vermogens heeft, om eene zaak, min of meer, met een bevalligen zwier voor te dragen! Dit behoorde men, als een zeer gewigtig Stuk, al vroeg in overweging te nemen; op dat men zyne Kinders niet tot den dienst opleide, indien men 'er niet van kon verwagten, dat zy, ten minſten gene vervelende, maar redelyke gaven zullen hebben. Het is niet te zeggen; hoe de uiterlyke gaven eenen Leeraar te ſtade komen, en wat ze al toebrengen, om de zaken aangenaam voor te dragen. Hy, die eene ſlegte uitſpraak, en geringe gaven, heeft, moge zyne Predikatien nog zo frai weten op te ſtellen; hy moge een geleerd Man zyn, bedreven in alle Wetenſchappen, die in eenen Godgeleerden gevorderd worden; wat voordeel zal het hem aanbrengen, indien hy gene uitwendige gaven bezit, om zyne zaken bevallig voor te ſtellen, en haar, door een aangenaam talent, eene zekere kragt en nadruk by te zetten, waar door zy eene mate van fraaiheid verkrygen, die den Hoorderen wonder behaagt? Hy zal, zulke Preekgaven misſende, ver te kort ſchieten, by een middelmatig geleerd Man, met fraie en innemende Talenten. — Dit zo noodwendig vereischte word nochtans al veel over het hoofd gezien: inzonderheid van zulke Ouders, die hunne Kinderen al voor den Predikdienst ſchikken, eer zy nog eens geboren zyn; die de Predikanten voor iets meerder dan Menſchen houden, en niet rusten voor dat hun geſlagt op zulke Leden boogen kan. Uit dien hoofde

is

is menig Zoon, voor hy in de Wereld verſchynt, zo het niet reeds een Artikel in de Huwelykſche Voorwaarde is, tot den Kanzel, en den Predikdienst voorbeſchikt.

Ondertusſchen doet dit alles nog niets, tot het wezenlyk gewigtige des Leeraars-Ampts. Het geen ik opgenoemd heb, zyn ſlechts de eerſte vereischten in den Leeraar; het gewigtigſte van zynen dienst beſtaat, in de dadelyke Uitoefening zyner vermogens; en de beſtiering zyner Kudde. Wat behoort hem zyne Gemeente, hem als Harder aanbetrouwd, niet nauw aan het hart te gaan! Geen vlyt noch zorg moet hy ſpaaren, om derzelver heil op alle mogelyke wyzen te bevorderen; hy moet ten allen tyde alle zyne pogingen aanwenden, om dat gewigtig oogmerk, het welk hy zich met al zyn Prediken heeft voor te ſtellen, te bereiken. Hy moet altoos vriendelyk zyn, en by alle gelegenheden doen blyken, dat haar heil, haar welzyn, haar euwig behoud, hem het naaste aan het harte ligt; even als een Harder, die alle zorge en moeite aanwend, voor de aan hem vertrouwde Kudde, die nagt en dag waakt en ſlaaft, op dat 'er geen Schaap afdwale, noch geroofd worde. De Leeraars toch zyn Geestelyke Harders, die, met gene mindere zorgvuldigheid en toevoorzigt, voor hunne Kudde moeten zorgen en waken. Hoe gewigtig een werk is het, den wil van zynen Hemelſchen Vader te verkondigen; en de Verborgenheden des Allerhoogſten uit te leggen! —— Hoe gewigtig een werk is het, anderen te beſtieren, te onderwyzen, en den weg te leren, welke hen ter euwiger behoudenisſe leid! Hoe veel arbeids en moeite is hier niet aan vast! —— Daar toe behooren raadgevingen, vermaningen, beſtieringen en beſtraffingen. In alle verlegenheid moet een Leeraar gereed ſtaan, om de Leden zyner Gemeente, wanneer zy zich tot hem keren, met raadgevingen te onderſteunen. Hy moet hen tydig en ontydig, dat is geduurig, vermanen, en tot hunnen deugdzamen pligt aanzetten. Hy moet hen leren, wat zy Gode, hunnen Evenmensch en zich zelven verſchuldigd zyn. Hy moet hen beſtraffen, wanneer zy zich in eenig geval tegens hunnen ſchuldigen pligt vergrepen hebben; en zyne beſtraffingen, hoe ſcherp ook, moeten echter altoos liefde ademen. Nimmer mag hy zich vyandig gedragen, of iemand hunner met een meesteragtigen, of heerſchenden toon bejegenen, en de Leden zyner Gemeente afkerig van hem maken. Een Predikant behoort vooral te zorgen, dat men hem niet vliede en aanmerke als eenen Vyand, dat men voor hem heen vlugte op zyne verſchyning, hy moet 'er integendeel zyn voornaamſte werk van maken, om aller harten te winnen; ten ein-

einde een ieder vrymoedig tot hem durve treden; schoon hy wel zorge drage, dat hy nimmer zyne agting verlieze, en die eer beware, welke men aan hem verschuldigd is. 'Er valt dus voor eenen Leeraar veel meer te doen, dan slechts Zondags tweemalen, en op andere gezette tyden, te prediken. Zyn groote, zyn voorname toeleg behoort te wezen, verstandige en Godsdienstige Leden in zyne Gemeente te maken; om Kennis en Deugd voort te planten. Men kan zekerlyk alle Menschen, met gene mogelykheid, tot den zelfden trap van kundigheden en bekwaamheid brengen; men kan ook niet verwagten, dat elk even Godsdienstig gemaakt kan worden. Doch men mag daarom geen Mensch onkundig laten, in die zaken, welke hy volstrekt weten moet, en niet ontberen kan, dan ten koste van zyn euwig belang. Ontmoet men Leden, die mindere bekwaamheden hebben, die, wegens tydelyke bezigheid, de behoorlyke gelegenheid derven, om zich in vele zaken ervaren te maken, dezulken mag men daarom niet verwaarloozen. Men moet hen kortlyk leren, 't geen zy noodwendig hebben te kennen; vooral hunne pligten, jegens hunnen MAKER, hunnen Naasten en zich zelven: deze pligten moeten hun gestadig en duidelyk voorgedragen worden. Maar hoe veel arbeids, hoe veel zorge, overlegs en beleids is hier toe niet noodig! Wat valt het bezwarelyk, het domme Gemeen Waarheden verstaanbaar in te prenten! Wat valt het moeilyk, ingewortelde gebreken te verbeteren, en de Menschen tot de Deugd op te leiden!

Zie daar in algemene voorstellingen aangeduid, wat 'er al tot het Ampt van eenen Leeraar behoort. Zaken, voorwaar, die niet gering, maar van het grootste gewigt, van het uiterst aanbelang zyn. Laat ons, echter, ten meerderen aandrang, nog wat byzonderer nagaan, wat 'er tot elk gedeelte van zyn Dienstwerk gevorderd wordt.

Het Prediken, de Heilige Schriften uit te leggen, is het eerste werk, dat hier in aanmerking komt. Hier toe wordt hy geroepen; en hier naar word hy ook het meeste geoordeeld. Op elken Zondag, en dikwils nog meêr, moet hy gereed staan, om zyne Gemeente een Stuk uit de H. Schrift open te leggen; om met die genen, welken opgekomen zyn, den tyd van den openbaren Godsdienst, tot stigting, Godsdienstig door te brengen. Het Prediken is waarlyk eene zaak van veel gewigts, zo men 'er niet los over heen wil loopen: en velen zouden, zo ze 'er het moeilyke recht van kenden, zich schamen, dat ze den Leeraar dikwils zo vele moeite, bykans voor niet, laten doen. Welk een hartzeer is 't voor hem, die zich

afflooft, nagt en dag afflooft, om, naar de gaven en talenten, welke hem geschonken zyn, den weg aan zyne Gemeente ter harer behoudenisse aan te wyzen, wanneer hy, voor al zyne moeite, voor zyn blokken, voor zyn onvermoeide vlyt ten loon ontvangt, dat hy zyne Predikatie in eene schier ledige Kerk doen moet! Welk een verdriet moet zulks eenen braven Leeraar niet aandoen! En hoe menigmaal is dit nochtans het lot van deftige Mannen, die versmaad, en welker doorwrogte Leerredenen veragt worden! Indien elk wist, wat moeite 'er aan vast zy, om ergens een goed opstel van te maken, men zou zich schamen, niet alleen over zyne zuimagtigheid in 't Kerkgaan, maar ook over zyne onoplettendheid, wanneer men ter Kerke is, onder het Prediken; welk laatste niet minder verdrietig valt voor den Leeraar. Dat ook hier omtrent een schandlyk verzuim plaats heeft, is blykbaar uit de geringe Vrugt der Predikatien, op de gemoederen der meeste menschen. 'Er word veel gepreekt, en om dat 'er veel gepreekt word, valt die schoone zaak mogelyk by velen in kleinagting; dewyl de Mensch ligtlyk dat geen begint te veragten, waar aan hy gemeenzaam word.

Men denkt ook gemeenlyk, dat 'er aan het opstellen eener Predikatie weinig vast is; en merkt het Ampt eenes Leeraars aan, als een Ambagt, dat even zo gemakkelyk als enig handwerk waar te nemen is. Dog zulk een oordeel vellen Onkundigen; die niet weten, wat het zy met den Geest te werken; hoe veel het inhebbe, denkbeelden aan een te schakelen, en die in eene geregelde orde voort te brengen. Men bezeft niet, dat eene geringe ongesteldheid van 't Lichaam een Mensch buiten staat kan stellen, om recht te denken; waar tegen, in eenig ander beroep, eene matige beweging, de kwade gesteldheid, zo niet verdryft, ten minsten matigt en verzagt. Ondertusschen moet hy, die Prediken zal, 't zy hy 'er al of niet lust toe hebbe, het zy hy wel of kwalyk gesteld zy, aan 't werk; hy moet, of hy 'er toe in staat zy of niet, de vermogens van zynen Geest inspannen, en zich pynigen, om geregeld te denken. —— Doch laten wy, het stuk van die zyde beschouwd hebbende, nu voorts overwegen, op welk eene wyze de Leeraars zich, in 't handhaven van den openbaren Godsdienst, hebben te gedragen, ter meeste stigtinge, en ten grootsten nutte hunner Gemeenten.

In de overweging hier van, komt de Leeraar voornaamlyk in tweeërleie betrekkingen voor; te weten met opzigt tot het doen van Gebeden, en 't uitspreken van Leerredenen. Ten aanzien van het eerste, dat met regt den naam van Godsdienst draagt, is

is de Leeraar die geen, welke, uit naam der gansche Gemeente, voor den Throon des Allerhoogsten toetreed; en in die betrekking is hy zo veel als de mond des Volks tot God. De gansche Gemeente spreekt door hem; door hem brengt zy hare nooden en begeerten plegtig voor God. Dit zal men ongetwyfeld met geen grond van eenige waarschynelykheid kunnen tegenspreken; want tot welk een einde gaat het Volk met hunnen Leeraar op? De dag, die 'er toe afgezonderd word, geeft het oogmerk genoegzaam te kennen; het is, om met hem gezamentlyk den Godsdienst te verrigten. Deze dienst moet derhalve gemeenschaplyk geschieden; en de Gemeente verenigt zich des in haren Leeraar, om, als één eenig Man, met verénigde harten, hare gebeden voor God, haren Hemelschen Vader, uit te storten. Zyne stem is des de stem van 't Volk; zyne gebeden zyn hunne gebeden; zyn mond is hun mond; zyne tong is hunne tong; en alle zyne woorden zyn de woorden van hun hart, ter uitdrukkinge van de begeerten hunner Zielen. Om deze reden behoort hy ook de nooden zyner Gemeente zeer wel te kennen, en niet onkundig te zyn van hare gebreken. Hy moet de vervulling der nooden, gezamentlyk met zyne Gemeente, van den Hemelschen Vader afsmeken; en bidden dat zy te zamen van de heerschende gebreken onder hun vrygemaakt mogen worden.

Dan mogelyk werpt men my hier tegen, alle de Leden der Gemeente zyn gene ware Bidders, gene opregte Aanroepers van Gods naam. Velen naderen tot God met hunne lippen, met bedriegelyke lippen; terwyl hun harte verre van hem is. Hoe velen zullen 'er dan niet gevonden worden, die valschlyk spreken, en bedriegelyke woorden voortbrengen, als zy hunnen Leeraar op het spoor volgen! Hoe zal, hoe kan zo een Gebed Gode aangenaam wezen, daar 'er zo velen onder de Bidders gevonden worden, die haters en versmaders, in stede van beminnaars, van God zyn, en dus menschen die niet bidden kunnen? —— 't Is zo, ik zal wel zorge dragen, om van alle de Leden eener Gemeente te vertrouwen, dat zy ware Aanroepers Gods zyn; de minsten, dat meer is, zyn, dit wil ik gaarn toestaan, maar echte Bidders; het geringste deel, dit geef ik toe, bestaat uit ware Liefhebbers en opregte Beminnaars des Heren. Dan dit kleiner gedeelte, deze mindere Leden zyn 't echter, die hunnen God in Geest en Waarheid aanbidden; en schoon, hun getal ook nog zo klein moge wezen, is een Leeraar, dunkt my, gehouden, zich naar dat beste deel te schikken; om met die ware Bidders uit zyne Gemeente voor den Genade Throon te verschynen, en hunne smekingen

gen aan de hoogste Majesteit op te dragen. Voegt zich hier nu een onwaardig Lid by, dit is geheel buiten de schuld van den Leeraar, en buiten de schuld van hun, die met geen ander oogmerk opgekomen zyn, dan om hunnen God in waarheid en opregtheid te dienen. De Leeraar is geen Hartenkenner, hy kan ze niet onderscheiden; dat is het werk van den Alwetenden God. ——- Hier is het kaf nog onder het koorn vermengd; dit te zuiveren, dit van één te scheiden, is het werk van een grooter dan slechts menschlyk vermogen. De Gemeente bestaat uit tweeërleie Leden; de waren kunnen niet voorkomen, dat 'er zich valschen onder hen voegen, en de Leeraar kan niet voorkomen, dat 'er zich, onder de oprechte Aanroepers van Gods naam, ook valschen vermengen. Dit zo zynde kan 't niet wel anders wezen, of een Leeraar moet zich, in het inrigten zyner Gebeden, aan de zyde der Opregten voegen; van dien kant is 'er alleen verwagting van verhooring; *de Gebeden der Regtvaardigen vermogen veel.* Maar zou men, denkt veelligt iëmand, die zwarigheid niet kunnen omgaan, door altoos in den derden persoon te bidden? Dan hy, die zodanige gedagten voed, overwege eens recht ernstig, hoe oneigen een verzoek of bede voor zich zelven zy, waar in men van zich afbid, even gelyk men verzoeken doet voor anderen; waar in de Gemeente niet zoo zeer voor zich zelven, als wel vóor Persoonen, die buiten de vergaderde Gemeente zyn, schynt te bidden. Want wanneer de Leeraar zyne Gebeden, die gemeenschaplyk gedaan moeten worden, in den derden Perzoon inrigt, dan bid de zaamgekomen menigte eigenlyk voor Luiden buiten de Vergadering. Klinkt het niet vreemd, eene bede of verzoek voor zyn eigen te doen, waar van het Voorstel voor eene derden is ingerigt? Welk eene ongeregeldheid vertoont zich hier in? Wat Vrugt heeft men te wagten op een Gebed, waar in men zyne eigen nooden moet voordragen, wanneer men het zelve inrigt in den derden Perzoon, en dus voor iemand anders bid? Men zegge niet, de Leeraar is slechts de Man die bid. Het tegendeel blykt klaar; nadien de Gemeente vergadert, om haren Godsdienst te oefenen; en wat is het voornaamste van den Godsdienst anders, dan het Gebed? Daarenboven word 'er in het zelve, eene voorbede voor den Leeraar gedaan, in den derden Persoon; ten duidelyken bewyze, dat 'er een gemeenschaplyk gebed van de Vergaderde Leden uitgesproken word. —— Wanneer dan de Vergaderde Gemeente eene gemeenschaplyke Voorbede in den derden Persoon doe, afzonderlyk voor Gelovigen; eene andere voor Overtuigden, en eindelyk eene afzonderlyke voor-

bidding voor Zondaren, (meer zoorten zal ik niet opnoemen; dewyl ik 'er denkelyk zelfs al één te veel opgeteld hebbe;) dan mag men in waarheid zeggen, dat de byeengekomen Gemeente, vergaderd om eenen Gemeenschaplyken Godsdienst uit te oefenen, rechtstreeks niet voor zich zelven bid; maar alles voor Leden, welke buiten de Vergadering zyn; het geen regelrecht tegen het oogmerk van een gemeenschaplyken Godsdienst aanloopt. En even zo is het gansch strydig met de Voorbeelden, welke men ten overvloede in de H. Schriften aantreft. In de Psalmen kan men daar veelvuldige bewyzen voor vinden. De Apostelen en Euangelisten leren ons op gene andere wyze; en onze groote Leermeester, die Leeraar der Geregtigheid, welke best wist, hoe men zyne Gebeden, ter verkryginge eener gunstige verhooringe, hebbe in te rigten, deze geeft ons een voorbeeld, een allervolmaaktst voorbeeld, 't geen wy altoos verpligt zyn te volgen; dat ons leert, de nooden der Bidders rechtstreeks aan Gode voor te stellen; en niet in den derden, maar in den eersten, Persoon te bidden. — Waarom zouden wy nalaten, dit volmaakt voorbeeld te volgen? Waarom zouden wy, eenen gemeenschaplyken Godsdienst willende houden, niet gemeenschaplyk willen bidden, gelyk Kristus ons geboden heeft, zeggende: *Bidt Gylieden aldus?*

Om deze en meer andere redenen, ben ik derhalven van oordeel, dat een Leeraar, als de mond der Leden tot God, in den eersten Persoon bidden, en zich naar het beste deel zyner Gemeente schikken, moet; uit aanmerking, dat deze de ware Aanroepers van Gods naam, de opregte Bidders zyn. En daar benevens heeft men dan den Onbekeerden Zondaar, al biddende, ter bekeringe op te dragen, aan de Barmhartigheden Gods, welke in Kristus Jezus zeer velen zyn, nademaal het Gebed der Regtvaardigen by God veel vermag. — Maar wat de vraag betreft, of men zyne voorbidding, ter bekeringe van Zondaren, moet inrigten in algemene bewoordingen, dan of men alleen om de bekering der zulken moet smeeken, die onder het Zegel der Euwige Verkiezing liggen, ten welken einde God zyn woord wil gebruiken, om hen te roepen, waar toe ook de prediking en verkondiging van het Euangelie ingerigt is; dit Stuk, als van zeer vele bedenkelykheid, laat ik thans in 't midden. Even zo min lust het my te bepalen, of men, met eene onderscheiding, met de Overtuigden tot een derde zoort van Menschen te maken, ook voet geeft, om met de Roomsche Kerk aan eene derde plaats te denken? Zulks komt zommigen zeer bedenkelyk voor, ge-

merkt

merkt een Overtuigde, die in den ſtaat der overtuiginge ſterft, als dan gerekend moet worden, tot een middelzoort, tusſchen Godloozen en Regtvaardigen, te behooren; ingevolge waar van hy dan ook eene derde plaats, afgezonderd van de Godloozen, en afgeſcheiden van de Regtvaardigen, zou moeten hebben. Ik laat deze twee Vragen tegenwoordig onaangeroerd, en ter overweging aan anderen over; nadien myne Verhandeling niet geſchikt is om zaken, welke eene uitvoerige overweging vorderen, alhier af te handelen. Mogelyk deel ik vervolgens, in eene afzonderlyke Verhandeling, myne gedagten over dit Stuk wel eens mede.

Wat wyders nog aangaat, den aart en de Natuur van het Gebed eenes Leeraars, waar van wy tot nog niets gezegd hebben, daaromtrent ſtaat het volgende bovenal in opmerking te nemen. Het Gebed behoort ingerigt te worden, naar de nooden der Gemeente, en naar de Stoffe, welke verhandeld ſtaat te worden. Het eischt eene deftige taal, in ſmeekende bewoordingen; en moet kort en kragtig zyn. Vooral hoede zich een Leeraar tegen te lange Gebeden. 't Is toch buiten kyf, dat men, in een lang Gebed, dien yver, welke een noodzaaklyk vereischte in 't bidden is, kwyt raakt. Ook leert ons de aart van 't Gebed zelf, dat de Gebeden niet te lang gerekt moeten worden; nadien het niet misſen kan, of de Bidder valt dan in een ydel verhaal van zaken; en bid, even als ware de God des Hemels, die onzer aller harten kent, ten éénemaal onkundig van onze nooden. Tegen die langdradige manier van bidden, heeft de Zaligmaker zeer ernſtig gepredikt; vermaanende zyne Jongeren uitdrukkelyk, om in dit geval den Farizeuwen niet gelyk te zyn; naardemaal onze Hemelſche Vader alle onze gebreken en nooden kent. Wyders moeten onze Gebeden in alle opzigten hartelyk zyn; zo dat ze de begeerten onzer Zielen nadruklyk te kennen geven, in eerbiedige bewoordingen; niet doormengd met lage en laſſe uitdrukkingen, over welke men zich ſchamen zou, in een verzoek, 't geen men aan een verheven Perzoon, onder de menſchen, doen moest. Wanneer men dit alles nagaat, bevroed men ligtlyk, zonder dat wy 'er ons verder over uitlaaten, hoe veel 'er aan dat gedeelte van den Godsdienst vast zy; en men ziet dus gereedlyk, hoe gewigtig een Ampt de Leeraar in dit opzigt bekleede. ——— Hy toch komt, gelyk wy getoond hebben, in deze ganſche Godsdienſtige verrigting voor, als de Mond der Gemeente tot God; op dat de vergaderde Leden, door zynen mond, hunne nooden den Hemelſchen Vader te kennen geven, en hunne harten met zyne Woorden doen ſpre-

ken, om, van den Algoeden God, de vervulling van alle hunne Geestlyke en Lichaamlyke nooden af te smeken. Dus komen zy gemeenschaplyk met hem, voor den Genade Throon, om aldaar als één éénig man hun hart en boezem uit te storten.

Dus ver beschouwden wy den Leeraar met opzigt tot het doen der Gebeden, en hier op staat ons vervolgens het oog te slaan op het andere gedeelte van den gemeenschaplyken Godsdienst, betreklyk tot de Leerredenen zelven; doch de overweging hier van zullen wy tot eene volgende gelegenheid uitstellen.

VERHAAL VAN EEN VALLENDE ZIEKTE, MET 'T GEEN 'ER, BY DE ONTLEEDING, IS WAARGENOMEN. Door Dr. DANIEL DE LA ROCHE, *Geneesheer te Geneve*; MEDEGEDEELD AAN Pr. CULLEN.

(*Medical Commentaries, N. II.*)

EEn Meisje, omtrent agt jaaren oud, werd door de Vallende Ziekte aangetast. De aanvallen volgden op malkanderen met tusschenpoozingen van drie, zes, of agt weeken. Na dat het op deeze wyze een aanmerkelyken tyd aangehouden had, werd ze door een Rotkoorts aangetast, die haar leven in groot gevaar bragt. Zo lang de Koorts aanhieldt, had ze geen aanval van Vallende Ziekte; zelfs niet na de herstelling van de Koorts, geduurende twee-en-twintig Maanden. Dog, op 't einde van den gemelden tyd, werd ze door een lang en zeer zwaar aanval aangetast. Veertien maanden daarna had ze een tweeden aanval; welk door anderen by tusschenpoozen agtervolgd werd, doch dezelve verminderden trapswyze in lengte. Laatstleden Zomer vroeg men my haar by te staan. De aanvallen volgden toen op elkanderen by tusschenpoozen, ten naasten by van zes weeken. De stuipagtige beweegingen hadden altyd geduurende den aanval meer aangedaan de regter Arm dan eenig ander deel van 't lighaam. Twee Jaaren voor dat ik haar gezien heb, begon de beweeging van dien arm zwakker te worden, en op 't laatst verloor ze het vermoogen 'er van geheel en al. Op 't gevoel was de arm aanmerkelyk kouder dan de linker. Ik schreef deeze verlamming toe aan de zwakte, welke de stuiptrekkingen veroorzaakt hadden. Ik dagt daarom, dat, indien de oorsprong-

sponglyke ziekte weggenomen kon worden, deeze verlamming ook ligt door prikkelende en versterkende hulpmiddelen te geneezen zoude zyn. —— Verscheide Geneesheeren zyn over dit geval geraadpleegd geweest, die zeer in hunne gevoelens verschilden met opzicht van de oorzaak. Sommigen onder hen schreven het toe aan een ongesteldheid in de omtrek van den Onderbuik, anderen aan Wormen, en een derde soort aan een Verstopping. Ik was van gevoelen, dat de zitplaats van de Ziekte in 't Hoofd was, en dat de hulpmiddelen daar tegen moesten ingerigt worden. Ik liet vervolgens een blaartrekkend middel op 't agterste gedeelte van 't hoofd en den nek leggen. Dit werd gedaan op 't eind van de vyf weeken afgerekend van den tyd dat ze van 't voorgaand aanval aangetast was geweest. 't Scheen iets af te doen, alzo de volgende aanval niet weder kwam dan zeventien dagen na 't aanleggen van 't blaartrekkend middel, wanneer dezelve minder zwaar was dan de voorgaande. Geduurende drie weeken, hierna, schreef ik haar niets voor; dog toen liet ik evenwel een ander blaartrekkende Pleister aanleggen, met alleenlyk de helft van de gewoone hoeveelheid van Spaansche Vliegen. Ik belastte dat dezelve zo groot zoude zyn dat ze 't geheele hoofd bedekken konde, en dat men ze geduurende drie of vier dagen open zoude houden, dit werd vervolgens gedaan, en dezelve maakte een overvloedige ontlasting. Weinige dagen na de heeling liet ik wederom een ander blaartrekkend middel op dezelfde plaats leggen, waarmede men even als met de voorgaande te werk ging. Ik ging op deeze wyze langer dan zes weeken voort. Ik nam toen voor van eenigen tyd met 't blaartrekken op te houden. Dog, omtrent tien dagen na 't geneezen van de laatste blaar, en na een tusschenpoos van elf weeken van den voorgaanden aanval, werd ze aangetast door een aanval, welke met de dood eindigde. —— By de Ontleeding vond ik twaalf oncen water in 't hoofd; een gedeelte 'er van was bevat in de holten van de hersenen, en 't overige in zakken, gemaakt door 't uitrekken van de voorste holten. Deeze zakken kwamen tot aan de *Dura Mater*, waaraan ze omtrent een duimbreed boven de holte van 't Voorhoofd raakten. De overige deelen van 't Lighaam werden volkomen natuurlyk gesteld gevonden. 't Is aanmerkelyk dat dit Waterhoofd met geene van deeze toevallen, zo nauwkeurig door Dr. WHYTT beschreven, verzeld was. Deeze Lyderes had geen Hoofdpyn, Braaking, of Sluipkoorts. Ik geloof

dat

dat men mag vraagen, of 't Waterhoofd de oorzaak van de Vallende Ziekte was, dan maar alleen een verzellend toeval? Ik hel tot 't laatste over; dog ik houde 't voor waarschynlyk dat de drukking 'er van eene verlamming in den Arm veroorzaakte.

WAARNEEMINGEN, OVER DE ALGEMEENE NATUUR DER WYNEN, BENEVENS EENIGE KORTE AANMERKINGEN, OVER HET OPIUM, DEN TABAK EN DE THEE.

Door den Heer EDWARD BARRY, *Bart.* F. R. S.

WYn kan alleen gemaakt worden door de gisting van eenige byzondere Gewassen, welker vogten of natuurlyk geschikt zyn om deeze inwendige beweeging voort te brengen, of door kunst dezelve ontvangen. Maar, wanneer zy in zo verre daar door veranderd zyn, dat zy by het overhaalen een brandenden geest opleveren, maaken zy een Wynagtig vogt of Wyn uit. Dit Wynagtig voortbrengzel, hoe verschillend ook, in kleur, smaak, en verscheide andere hoedanigheden, behoudt altoos dit onderscheidend merkteken; en deeze brandende geest, volkomen gezuiverd, begrypt algemeen dezelfde beginzels en hoedanigheden, van welke gegist hebbende gegroeide vogten dezelve ook voortkome.

Schoon de vogten van verscheide Planten, uit hunnen eigen aart, bekwaam zyn, of door eene voorafgaande bereiding bekwaam gemaakt kunnen worden, om zulk eene maate van gisting te verkrygen, dat ze volkomen Wynagtig worden, zal ik nogthans myne aanmerkingen voornaamlyk bepaalen tot die Wynen, welke van de vrugt des Wynstoks voortkomen.

De eerste noodzaaklyke eigenschap in de Druifbessen, om Wyn voort te brengen, is eene genoegzaame rypheid: de sappen van zuure en onrype Druiven zullen slegts weinig en langzaam gisten; doch die van rype Druiven een sterker en schielyker gisting verwekken.

Eene genoegzaame lyvigheid in de uitgeperste Sappen is desgelyks noodzaaklyk. Zyn ze dun, de gisting zal zwak en de Wyn min geestig weezen, en ligt in een zuur vogt veranderen: zyn ze te lyvig, de gisting zal onvolkomen zyn en de Wyn gereedlyk een verdorven smaak aanneemen.

Om de gisting te bevorderen wordt desgelyks eene gepaste maa-

maate van warmte vereischt. De ondervinding heeft getoond, dat de hitte tusschen de zestig en zeventig Graden van FAHRENHEITS Thermometer de beste is. De duur verschilt naar 't onderscheid der Lugtstreeke, de sterkte en den aart der uitgeperste vogten. Dezelve is sterker en korter van duur in heete dan in koude Lugtstreeken; een Zuidewind bevordert, en een Noordewind vertraagt, den voortgang.

Wanneer de uitgeperste Sappen der Druiven de geschikte bereiding ontvangen hebben, worden ze in vaten gedaan, doorgaans van eiken hout gemaakt; in deeze ondergaan zy de gisting in alle derzelver trappen, tot dat ze geheel afgeloopen en de Wyn gemaakt is.

Naardemaal alles, wat hier toe behoort, nauwkeurig en cierlyk beschreeven gevonden wordt by den onsterflyken BOERHAAVE, zal ik 'er alleen zo veel van vermelden als byzonder dat onderwerp betreft, en noodig is om de aanmerkingen, daar uit afgeleid, op te helderen.

In den aanvang der gistinge, is 'er eene verschillende werking, verdunning, en eene innerlyke vermenging der onderscheide deelen van de gistende stoffen; deeze wordt gevolgd van eene trapswyze verzameling van een schuimagtige korst op de oppervlakte, die, zo lang dezelve duurt, de *Bloem* genaamd wordt, en in zyne eigene natuure een allersterkste gist is, bekwaam om deeze beweeging, in alle andere wynagtige vogten, te verwekken en te vermeerderen.

In den tweeden trap der gistinge ziet men de gistende Stoffen in drie deelen scheiden; de schuimagtige korst, de zinkende heffe (doorgaans *Wynmoer* geheeten) en het tusschen beiden dryvend Wynagtig vogt.

In den derden trap van gistinge wordt de inwendige beweeging eenpaariger en zwak: de schuimagtige korst neemt allengskens af en verdwynt; en wanneer deeze geheel verteerd is, en het wynagtig vogt stil op de gezonkene heffe blyft liggen, heeft de gisting haar volle beslag gekreegen.

Schoon verscheide zeer opmerkenswaardige veranderingen en voortbrengzels deeze werking vergezellen, is 'er geen opmerkenswaardiger dan die werkzaame, uitzetbaare, damp of geest, die gedurig uit de open holligheid van het vat komt, en, verzameld ontvangen zynde, in de neusgaten van het sterkste Dier, onmiddelyk den dood ten gevolge zou hebben: in eene mindere hoeveelheid door een Mensch ingeademd, wordt hy beroerd, en in eene nog mindere maate volgt 'er eene kleindere geraaktheid. Onder veelvuldige voorbeelden der uitwerkzelen van deezen damp of

of geest, vinden wy een zeer zonderling vermeld, in de *Philosophical Transactions*; van een Persoon, die deezen damp van gistende Zuiker inademde; deeze belette terstond voor eenigen tyd de ademhaaling, en, hoewel hy herstelde, was hy, de overige dagen zyns levens, bezet met eene ongeneeslyk benauwde borst. Te deezer oorzaake zyn allen, die met soortgelyke bewerkingen te doen hebben, blootgesteld aan verscheide ongesteltenissen van dien aart, als de werkplaats niet ruim genoeg is, en de vensters niet opengehouden worden, ter inlaatinge van frisse lugt.

Hier uit kunnen wy verklaaren de onderscheide nadeelige uitwerkzels, die dikwyls volgen op het drinken van Wyn als dezelve aan 't gisten of werken is: want, indien deeze vlugge damp of geest zo veel kragts heeft, wanneer dezelve met volle vereende kragt op de reukzenuwen werkt, moet volgen, dat, wanneer die damp, op de Spieren van de Maag werkt, schoon in eene mindere maate, en ontvangen wordt in de omloopende vogten des Lichaams, zulks het geheele Zenuwstelzel zeer moet aandoen. Dit is oorzaak dat de *Champanje Wyn*, die, als dezelve goed is, een eerste plaats verdient, onder de keurlyke ligte en fyne Wynen, in een gistenden staat rykelyk gedronken, zelden mist beevingen en trekkingen in de Zenuwen, en rheumatique pynen in de gewrichten, te veroorzaaken.

Desgelyks geeft ons dit de rede aan de hand, waarom eerstgemaakte Wynen, als mede Cyder, en de meeste Wynen, welke wy zelven in huis maaken, die schielyk in de Maag gisten, en deezen damp verwekken, iemand eer dronken doen worden en het hoofd draaijen dan sterker Wynen. Als mede waarom zuure vrugten, die lang onverteerd blyven, zo geweldige spanningen in de Maag en in de Ingewanden te wege brengen, en in heetere Gewesten dikwyls het *Kolyk van Poitou*, met alle de droevige gevolgen.

Het kan noodig weezen deeze gisting aan te zetten, of te vertraagen. Tot het eerste wordt het allerdienstigst gekeurd, het schuimend gedeelte van gistende Wynen, of de gezonke Moer; en de Wyn, van de Moer getapt en in andere vaten overgestooken, zal door Zwavel in 't gisten bedwongen worden. Deeze middelen hebbe men aan te wenden naar bevind van zaaken. In 't algemeen zal 't geen verwarmt en verdunt eene volkomener gisting, in wynagtige vogten, die al te lymerig zyn, bevorderen, en de dunne zullen, meer lyvigheids krygende, beter werken.

De ondervinding leeraart, dat deeze gisting noit geregeld zal

zal beginnen of voortgaan met een minder Graad van hitte dan die van zes-en-dertig Graaden op FAHRENHEITS Thermometer; en 't geen nog aanmerkenswaardiger is, ze zal noch beginnen, noch voortgaan, wanneer de gistende Stoffen aan een hooger Graad van hitte, dan die van negentig Graaden, zyn blootgesteld. In het eerste geval, is de hitte, noodig om die beweeging te verwekken, te gering; in het tweede geval, worden de werkzaame beginzels der gisting te schielyk uitgedampt, en de stoffen worden te kleeverig.

Hier uit is blykbaar, dat 'er eene zekere graad van gisting vereischt wordt om de vogten der Druiven tot volkomen Wyn te maaken: en dat, wanneer deeze te gering of te groot is, de Wyn de rechte hoedanigheden niet zal verkrygen, maar gebrekkig weezen.

Alle nieuwe Wynen, moeten, als de gisting over is, voor eenigen tyd, op de Moer gehouden worden: dit brengt zeer veel toe om ze geur en sterkte by te zetten. Wanneer deeze eerste gisting gebrekkig geweest is, zullen zy een ryker en zoeter smaak behouden dan 'er natuurlyk eigen is aan nieuwen goeden Wyn: en, indien een verdere gisting niet voortgezet wordt, door langer op de eige Moer te liggen, zullen die Wynen nooit de rechte sterkte en smaak verkrygen; maar herhaalde en kragtlooze gistingen ondergaan, en zuur worden.

Hier uit zien wy de rede waarom ligte en straffe Wynen, die maar gebreklyk gegist hadden, zo veel verbeteren met op de heffe vervoerd, en op Zee geschokt te worden: dewyl zy daar door eene herhaalde en sterker gisting ondergaan. Terwyl Wynen van 't zelfde gewas, doch die genoegzaam uitgegist hebben, of in een gunstiger Saisoen bereid zyn, daar by lyden. Want alle Wynen van deeze soort worden door eene te groote of te langduurige gisting als in azyn veranderd: daar de straffer Wynen niet alleen een sterker en dikmaal herhaalde gisting kunnen verdraagen; maar zelfs eischen: en veel eer door gebrek dan door overmaat van gisting verslimmeren.

Eenige uitmuntende Schryvers over de Scheidkunde hebben de Verrotting aangemerkt, als het eindelyk uitwerkzel der gisting. Doch BOERHAAVE, die deeze Kunst eerst tot een geregeld en redelyk stelzel bragt, keurt, met zyne gewoone juistheid van oordeel, deeze vermenging af van twee werkingen, die zo zeer van elkander onderscheiden zyn, ten opzigte van de oorspronglyke stoffen, den voortgang, en de uitwerkzels daar door te wege gebragt. Want alle dierlyke stilstaande

vog-

vogten, zyn de onmiddelyke voorwerpen van verrotting; en gaan 'er van zelfs terstond toe over: doch vogtige Plantgewassen, derwyze zamengedrukt, dat ze de lugt niet vrylyk kunnen doorlaaten, zullen, in dien staat, aan verrotting zyn bloot gesteld, gelyk elk ziet in vers Hooy, opéén gehoopt eer het eene genoegzaame droogte heeft; de hitte, die het in heeft, zal allengskens toeneemen, tot dat 'er de vlam uitslaat; terwyl de hitte, noodig tot het gisten van gegroeide Vogten, en om dezelve tot Wyn te maaken, die van een gezond Mensch niet veel te boven gaat; en, te deezer oorzaake, zullen alle vogtige gegroeide lichaamen, in een gedrukten staat voor verrotting bloot gesteld, niet in staat zyn om te gisten. Desgelyks zyn de uitwerkzels van verrotting en gisting der Gewassen zeer verschillende. Door de eerste worden de zoute en olyagtige deelen vlugtig, stinkend en loogzoutig gemaakt; door de laatste, wel gade geslaagen zynde, zyn ze van een tegenovergestelden aart, en de verrotting tegengaande. Maar, indien gegroeide vogten, gebreklyk gegist hebbende, lang stil op de heffe blyven liggen, zal het vogt schielyk lymerig worden, en aan 't verderven slaan.

De Wyn, volgens deeze regelen gemaakt en bereid, bezit verscheide byzondere hoedanigheden, verschillende van eenig ander natuurlyk of door kunst gemaakt vogt. In eene juiste hoeveelheid genomen, versterkt dezelve de geesten, en wekt ze kragtdaadig op; in eene grootere maate gebruikt, geeft dezelve eene spoedige opeenvolging van aangenaame denkbeelden, verbant verdriet en vreeze, en toont dikmaals de verborgene deugden en gebreken van het hart, op eene uitsteekende wyze; doch te veel gedronken, worden alle de werkingen van Ziel en Lichaam ontsteld en verzwakt; dronkenschap, bezeflooshcid, en alle tekens van eene kortstondige beroerte volgen. Dit zyn hoedanigheden aan den Wyn byzonder eigen; want alle andere ongevoelig maakende en verdoovende dingen werken op eene andere wyze.

Opium en Tabak bezitten eenige hoedanigheden, zeer gelykende naar die van geestryke vogten. De *Turken*, die, volgens het voorschrift van den *Koran*, geen' Wyn mogen gebruiken, neemen de toevlugt tot Opium, en bedienen 'er zich dikmaals van, als een moedopwakkerend middel, wanneer zy eenen Veldslag zullen leveren. De arme Werkman, wiens winsten hem niet toelaaten Wyn te koopen, en die geen kennis aan Opium heeft, vindt dezelfde baat by den Tabak, beide versterken zy de geesten grootlyks, voor eenigen tyd; en die

die 'er aan gewoon zyn, zullen 'er niet dronken van worden. Beide hebben zy eene andere byzonderheid, met de geestryke vogten, gemeen, naamlyk, dat de zulken, die 'er zich aan gewend hebben, ze niet kunnen ontbeeren: als mede, dat ze te lang of te veel gebruikt, de vermogens van Lichaam en Ziel verzwakken.

De Thee ſchynt 'er eenige gelykaartigheid mede te hebben. Kempfer, een Geneesheer van gevestigde agting, en bekende trouwe, die zich eenigen tyd in *Japan* onthield, en ons eene beſchryving van deeze Plant, van het kweeken, bereiden, en van de hoedanigheden gegeeven heeft, merkt aan, dat eene verdoovende hoedanigheid zo zeer aan een aftrekzel daar van eigen is, wanneer ze versch gebruikt wordt, dat de *Japanners* zich wel zorgvuldig wagten van ze te drinken, of ze moet twee jaaren oud weezen, en daar door zwakker geworden zyn: misſchien moet de heerſchende, en anderzins onoploslyke gezetheid om Thee te drinken, toegeſchreeven worden aan de verborgene ſtreelende eigenſchap, welke die Plant bezit; ſchoon in een zwakker maate dan andere verdoovende middelen. Want, ſchoon de Thee, uit hoofde van haare zamentrekkende kragt, aangenaamen ſmaak en geur geteld worde onder de kragtige maagmiddelen, hebben nogthans andere Gewasſen, die deeze hoedanigheden in eene veel grooter maate bezitten, en dikwyls zyn aangepreezen, om de plaats der Thee te bekleeden, noit zo algemeen in 't gebruik de overhand gekreegen; dit vooroordeel kan niet alleen van den ſmaak der Thee afhangen: want die van den Tabak, ſchoon in den beginne voor de meesten onaangenaam en walchlyk, wordt in 't einde, door de Liefhebbers, boven de ſmaaklykſte dingen geſteld.

Verſchillende verdoovende middelen brengen verſchillende uitwerkzels voort in byzondere geſtellen. Eenige, die, in hunnen natuurlyken ſtaat, blyken vergiftig te weezen, kunnen zo gemaatigd worden, dat ze in heilzaame middelen veranderen; zommige hebben eene byzondere uitwerking op den geest, door angst en zorge 'er uit te dryven, en aangenaame aandoeningen in ſtede te ſtellen. Hier uit alleen kan het algemeen heerſchend gebruik van ſterke Dranken, van Tabak en Thee alleen verklaard worden. Dan het misbruik bederft ongetwyfeld, vroeg of laat, zelfs de beste geſteltenisſen.

VERVOLG VAN PROEFNEMINGEN TER BEVESTIGING, DAT DE UITWERKZELS DER VOORBY SNELLENDE KOGELEN NIET VAN ENEN ELECTRIKEN AART ZYN. *Door* MARTINUS VAN MARUM, *A. L. M. Phil. & Med. Doct.*

HOewel de Proeven, welke ik ter ontdekking, of de geschotene Kogels in hunnen loop enige Electrike kracht verkrygen, in 't jaar 1774 met Mr. GERHARD KUYPER, in 't werk gesteld en medegedeeld heb (*), van zeer velen voor beslissende gehouden wierden, maakten echter zommigen deze uitzondering, dat de lengte van dertig Rhynlandsche voeten niet genoegzaam ware, om, uit de niet waargenomene Electrike kracht der Kogels in deze Proeven, met zekerheid te kunnen besluiten, dat zy in het doorlopen van een veel groter ruimte, by voorbeeld van zes hondert of meer voeten, gene Electrike kracht verkrygen.

Wy konden op dien tyd gene gelegenheid vinden, om de Kogels op enen groten afstand te doen afschieten. Evenwel oordeelde ik, dat het besluit uit deze Proeven opgemaakt niet minder zeker ware, dan wanneer de Kogels ene veel groter ruimte waren doorgelopen. Immers, indien voortsnellende Kogels zulk ene geweldige Electrike kracht bezitten, als men hen toeschryft, wanneer zy enen weg van 600 of meer voeten hebben afgelegd, dan kan het niet anders zyn, of een Kogel, schoon slegts $\frac{1}{20}$ gedeelte van die ruimte doorgelopen, zoude reeds zeer duidelyke blyken van Electrike kracht gegeven hebben; te meer, dewyl op die wyze, op welke wy deze Proeven hebben in 't werk gesteld, ene slegts zeer geringe trap van Electriciteit, noodzakelyk moest zigtbaar geworden zyn.

Om echter hier omtrent ook, door de ondervinding, volkomen verzekerd te zyn, heb ik met Mr. GERHARD KUYPER deze Proeven, (hier toe ene gunstige gelegenheid bekomende), op die wyze herhaald, dat wy de Kogels op 350 Rhynlandsche voeten, in plaats van op 30 voeten afstand, deden afschieten. De met zand gevulde blikken buis, tot de vorige Proeven gebruikt, te eng zynde, om 'er den Kogel met zekerheid te kunnen inschieten, stelden wy in plaats van dezelve ene ronde loden Plaat, van 2 voeten middellyn, welke wy regtstandig aan zyde koorden ophongen. Deze Plaat verenigden wy, even als

(*) Zie *Hedend. Vad. Letter-Oefen.* III D. II St. bl. 239.

als te voren, met enen vryſtaanden Leider, (*Conductor*), aan welks eind 2 balletjes van Vlier pit naast elkanderen hingen; dezelven plaatſten wy in ene naby zynde Kamer, op dat de wind ons niet verhinderen zoude de afſtoting der balletjes waar te nemen.

De eerſte Proefneming ſtelden wy dus, op den 6 December 1774, 's morgens ten 11 uur, in 't werk; ſtaande de Thermometer, volgens FAHRENHEITS Schaal op 25 graden; de lucht was zeer helder; de wind Oost, en matig. Den toeſtel vooraf op dezelfde wyze, als by de vorige Proefnemingen, beproevende, bevonden wy, dat ene zeer geringe Electrike kracht, aan de loden Plaat medegedeeld, de balletjes aanmerkelyk deed afwyken; waar op wy den Snaphaan op den gemelden afſtand deden afſchieten. Doch 'er geſchiedde geene de minſte afſtoting der balletjes, toen de Kogel de loden Plaat doorboorde. Ter zelfder tyd de Proef herhalende, was de uitkomst dezelfde. Het blykt dat de Kogel gene merkelyke Electrike kracht bezeten heeft; want dan moest hy dezelve aan de loden Plaat in zyn doorgang medegedeeld, en dus ene afſtoting der balletjes veroorzaakt hebben.

Den 20 Jan. 1775 hebben wy deze Proefnemingen op dezelfde wyze tweemaal herhaald, 's Namiddags tusſchen 2 en 3 uuren. De Thermometer ſtond op 29 graden, de Wind was Zuid-Oost; de Lucht zeer helder. De uitkomst was weder dezelfde.

De Opgave van deze Proeven heb ik tot nu toe uitgeſteld; afwagtende, welke bedenkingen men verders tegens de vorige Proeven inbrengen mogte. Ene twede zwarigheid, my onlangs tegens dezelve voorgeſteld, beſtaat hier in, dat men de uitwerkzels der Schampſchoten alleen, van de Kanon-kogels, heeft waargenomen, en dat derhalven, om te onderzoeken, of deze aan de Electriciteit toe te ſchryven zyn, men ook de Proeven, met Kanon-kogelen zelfs, zoude moeten in 't werk ſtellen; doch wie ziet niet ligtelyk, dat by aldien een Kanon-kogel, in zynen loop, zulk ene geweldige Electrike kracht aanneemt, dat dan ook een Snaphaans-kogel noodwendig Electrike kracht verkrygen konde, die, ſchoon niet gelyk aan die van den Kanon-kogel, echter naar rede van zyn middellyn geenzins gering konde zyn. Doch de ondervinding lerende, dat een Snaphaans-kogel gene merkelyke Electrike kracht in zynen loop verkrygt, oordeel ik het hier uit genoegzaam zeker, dat een Kanons-kogel, vermits hy door dezelfde beweegkracht voortgedreven, door dezelfde ſtof, de Lucht namentlyk, zyn loop volbrengt, en dus van den voort-

fnellenden Snaphaans - kogel in geen ander opzigt, dan in middellyn verfchilt, ook gene aanmerkelyke Electrike kracht, in zynen loop, zal aannemen.

Men merkt vervolgens ook aan, dat de Lugtsgefteldheid, op zommige tyden, tot het electrizeren zeer ongefchikt is, en dat dus, of fchoon de Kogels zomtyds gene Electrike kracht aannemen, het echter hier uit geenzins volgt, dat zy op andere tyden, de Luchtsgefteldheid gunftiger zynde, gene Electrike kracht verkrygen. Deze Aanmerking zoude van meerder gewigt dan de vorige zyn, by aldien wy de opgegevene Proeven flegts een of tweemaal, of, zonder op de Luchtsgefteldheid acht te geven, in 't werk gefteld hadden. Doch wy hebben dezelven in verfchillende Luchtsgefteldheden verrigt, by verfchillende Winden, en trappen van Koude; meest hebben wy dezelve in zulk ene Luchtsgefteldheid, welke voor het Electrizeren gunftig was, in 't werk gefteld; de beide laatfte Proefnemingen, welken ik nu befchreven heb, deden wy in de Vorst, en echter verkreeg de Kogel nooit ene merkbare Electrike kracht. Waar uit ik befluit, dat onze Proeven deze tegenwerping te boven zyn.

Dat echter elke Kogel, wanneer hy door geëlectrizeerde lucht doorvliegt, deszelfs Electrike kracht zal aannemen, fpreek ik geenzints tegen; dit fchynt my in tegendeel zeer waarfchynelyk. Doch op weinige plaatzen, vindt men de lucht op enen korten afftand van de oppervlakte des Aardryks geëlectrizeerd, en dan noch flegts tot enen geringen trap. Maar, laten wy eens ftellen, dat een Kogel door lucht gaat, welke dadelyk ene fterke Electrike kracht bezit, hoe kan men zich dan noch verbeelden, dat hy in dit geval ene Electrike kracht aannemen zal, welke in ftaat zal zyn, enig geweldig uitwerkzel voort te brengen, daar de ondervinding ons leert, dat de leidende lichamen, hoe zeer zy ook vryftaan, echter maar enen zekeren trap van Electrike kracht kunnen aannemen, en wel zo veel minder, naar mate zy kleinder zyn. Immers kan men enen voortfnellenden Kogel niet anders, dan als enen wel vryftaanden Leider aanmerken; hoewel hy uit onkunde wel eens by ene geladene fles vergeleken wordt.

Niet minder ftrydig is het, tegens alle ondervinding, te veronderftellen, dat ene geëlectrizeerde Kogel zyne Electrike kracht behouden heeft; fchoon hy reets enigen tyd over den grond is voortgerold; want de grond, van wat aart hy ook zy, en hoe zeer hy door de hitte der Zon is uitgedroogd, blyft echter altoos leidende genoeg, om de Electrike kracht van een geëlectrizeerd lichaam af te leiden. Hoe zal dan een

op

op den grond voortrollende Kogel zyne Electrike kracht behouden kunnen? Des niettegenstaande heeft men de uitwerkingen, welke de Kogels zomtyds op het laatst van hunne voortrolling veroorzaken, aan hunne Electrike kracht toegeschreven.

Het zyn dus niet slegts onze Proefnemingen, welke de stelling ,, dat de uitwerkzels der Schampschoten van de Elec- ,, trike kracht, der voorbysnellende Kogelen af te leiden zyn ", wederleggen; maar zy strydt ook tegens de algemeenste regelen der Electrike werking. Niets heeft men aan den anderen kant ten hare voordele bygebracht, dan ene schynbare overeenkomst, tusschen zommige uitwerkzelen der Schampschoten, en die der Electriciteit. Doch deze steunt op waarnemingen van het Slagveld; ene plaats en tyd, welke voorzeker tot het wél waarnemen ongeschikt is. Het strydt daarenboven tegens ene gezonde Redeneerkunde, uit de gelykheid van enige uitwerkingen, te besluiten, dat hunne oorzaken dezelfde zyn. Wel is waar, ene veronderstelling, hier uit ontleend, heeft enige waarschynelykheid; doch deze verdwynt noodwendig geheel, zo dra zy, van enen anderen kant beschouwd, met de ondervinding niet bestaanbaar is.

Ene andere gissing naar de oorzaak van die verbazende uitwerkzelen der Schampschoten, durf ik tot noch toe niet wagen voor te stellen, voor dat ik dezelve door Proefnemingen nader onderzogt hebbe. Des niettegenstaande heb ik geen zwarigheid gemaakt, de niet bestaanbaarheid der opgegevene stelling aan te tonen. Ene dwaling te betogen is, voorzeker, de eerste stap, tot het ontdekken der waarheid.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSGEVALLEN VAN Mr. PETER COLLINSON.

Lid van de Koninglyke Maatschappy, en van de Maatschappy der Oudheidkundigen in Londen, als mede van de Koninglyke Maatschappyen, te Berlyn en te Upsal.

,, Niet gering is de voldoening, voortkomende uit de be- ,, schouwing van een Leeven, by aanhoudenheid, besteed ,, in pryswaardige naspeuringen, en in bedryven van wyduitge- ,, strekte en duurzaame nutheid. Wy deelen, op nieuw, in elke ,, der Maatschappy heilzaame verrigting eens Vriends, dien wy,

 ,, ge-

„ geduurende zyn leeven, beminden, en betaalen die schatting
„ aan zyn' Naam, welke Liefde en Vriendschap vorderen; eene
„ dank- en eerbetoonende herinnering.

„ De rechtmaatige hoogagting, welke Mr. PETER COLLINSON verworven heeft, onder de voornaamste Bevorderaars der Natuurlyke Historie, in de meeste deelen der Wereld, onder Menschen van verstand in 't algemeen, in elk deel van nutte weetenschap, maakt alle verdeediging voor het opstellen, en in 't licht geeven, eens Leevensverhaals, geheel onnoodig, en 't zelve zal, in ons Mengelwerk, voegen, waar in wy zo dikmaals zynen Naam, by de opgave van eene en andere ontdekking, vermeld hebben. Hy is ons door stoffe te verschaffen een Vriend, en voor onze Leezeren een Persoon van belang geworden."

Mr. PETER COLLINSON was de Kinds-Kindszoon van PETER COLLINSON, die op zyn Vaderlyk Landgoed *Hugal Hall* geheeten, gelegen naby het Meir *Windermere*, tien mylen van *Kendal*, in *Westmoreland*, woonde. In den Jaare 1693 werd hy gebooren. In zyne Jeugd, betoonde hy eene sterke genegenheid tot de Natuurlyke Historie. Om de Insecten in hunne verscheide gedaantverwisselingen te beschouwen, besteedde hy veele van die uuren, welke, in dien tyd des leevens, door de meesten in gansch andere najaagingen worden doorgebragt. De Planten trokken desgelyks zyne aandagt; hy begon vroegtydig eene verzameling van droogePlanten te maaken, en hadt toegang tot de beste tuinen, in de nabuurschap van *Londen*.

Reeds vroeg, werd hy geteld onder de zodanigen, die de meeste kennis hadden van de Kruidkunde, en de Natuurlyke Historie, in *Engeland*. — Zyne Verzameling was zeer groot en uitgeleezen; zyn Kruidtuin behelsde veele keurige Planten, die men in geene andere ontmoette, en het getal der zodanigen nam toe, tot het laatst zyns leevens.

De voornaamste Natuurkundigen van dien tyd, DERHAM, WOODWARD, DALE, LLOYD, CHARLES WAGER en HANS SLOANE, telde hy onder zyne Vrienden. Hy was één dier weinigen die den laatstgemelden, ten allen tyde, gemeenzaam ging bezoeken, en dit ten einde van het leeven diens Mans uithieldt; en, onder de groote verscheidenheid van voorwerpen, in de zeer uitmuntende Verzameling zyns Vriends, waren 'er slegts weinige, welker Natuurlyke Historie de Heer COLLINSON niet kende.

In den Jaare 1728, den 12 December, werd hy Lid van de Koninglyke Maatschappy, en was een der yverigste en nutste Leden diens aanzienlyken Lichaams, niet alleen door zelve

ve daar aan veelvuldige keurige Waarneemingen te verschaffen; maar ook door het voortzetten en uitbreiden eener wydstrekkende Briefwisseling, met de Geleerden in vreemde Landen, over allerlei nuttige onderwerpen; op deeze wyze anderen opwekkende, om ryklyk toe te brengen tot nut en vermaak der Maatschappye.

In de daad, hy liet niets nuttigs in Kunsten en Weetenschappen zich ontsnappen. Weinig Menschen van Geleerdheid en Liefhebbery, of zy waren zyne bekenden; hy berigtte de Geleerden en Liefhebbers in andere Landen, van de ontdekkingen en vorderingen in de Natuurlyke Historie, in *Engeland* gemaakt, en ontving desgelyks de berigten van de aanzienlykste Persoonen buiten 's Lands. Zyne briefwisseling met CADWALLADER COLDEN, Schildknaap van *New-York*, en den beroemden Dr. FRANKLIN van *Philadelphia*, levert veele voorbeelden op van het heil, voortspruitende uit zyne agtgeeving op alles wat tot leering kon strekken. Dr. FRANKLIN deelde hem zyn eerste Proeven, over de Electriciteit, mede. Zy waren in dit opzigt van eenerleien aart, altoos op de bevordering van 't algemeene welweezen gesteld, en daar toe uitgestrekt.

Misschien zal, in volgenden tyd, het berigt door hem bezorgd, wegens de Schaapenhoedery in *Spanje*, met betrekking tot derzelver verhuizingen, van de bergen na de vlakten, en hunne bepaalde wederkeeringen, onder geen der geringste voordeelen zyner onderzoekende en uitgestrekte briefwisseling gerekend worden. Wanneer *America* beter bevolkt is, de bergagtige deelen bewoonbaarder gemaakt, de vlakten van de digte bosschen ontleedigd en bebouwd zyn, zullen mogelyk de fynstgewolde Schaapen de vlakten van *Carolina*, *Georgie* en der beide *Florida's*, in de Wintermaanden bedekken, en na de bergen wederkeeren, als de Zomerhitte toeneemt, en het Veldgewas verdroogt. Waarschynlyk zou het ook, in *Engeland*, met voordeel, te werk gesteld kunnen worden, met dit onderscheid, dat men de hoogstgelegene Landen, voor 't Winterverblyf deezer Dieren uitkoos, behoorelyke schuilplaatzen voor 't zelve gemaakt zynde, en de laagste Landen in den Zomer bezigde.

De verkeering van den Heer COLLINSON was vriendlyk en op eene nutte wyze vermaaklyk: doorgaans wendde hy 't gesprek op eenig nuttig onderzoek, of het mededeelen van eenig heilzaam onderrigt. Met zommigen der aanzienlykste Persoonen in het Koningryk, zo zeer uitsteekende door hun-

nen ſmaak in 't planten en tuinen, als door hun zaaijen, bragt hy dikwyls eenige dagen door; op hunne lustplaatzen, verſcheide voordeelige onderrigtingen geevende omtrent de verbeteringen die zy voorhadden. Door zyne uitgeſtrekte waarneeming en ondervinding van de uitwerkzelen der verſchillende wyzen van beplanting, wat grond, wat lugt best voegde aan onderſcheide Planten en Boomen; en hoe derzelver fraayheden te vermeerderen, *enz.* voorkwam hy veele misſlagen van jonge aanleggers, en verbeterde de reeds begaane van anderen: hy bragt te wege dat veelen zyner Vrienden, en jonge Heeren van middelen, zich overgaven aan dit redelyk vermaak, en daar in volhardden tot hun eigen voordeel en duurzaam nut des Vaderlands.

„'t Planten en Tuinen, was hy gewoon te zeggen, verſchaft „ eene ſtoffe van vermaak, de duurzaamſte en redelykſte bezigheid in dit leven; verlustigingen voor geen' prys te koopen. De Boomen, die wy zelve geplant, de Vrugten, welke „ wy geteeld, en de Planten, die wy gekweekt hebben, ſchynen onze Kinderen te weezen, en eene ſoort van nieuwe „ ſchepping: derzelver ſchaduw, ſmaak, reuk en ſchoonheden „ ſchenken ons een grooter onthaal dan iets anders. — „ Welk een verrukkend tooneel, merkte hy meermaals aan, „ ligt open voor een jong Heer van middelen, die ſmaak vindt „ in dusdanige vermaaken! Elk jaar brengt nieuwen lommer, „ andere vrugten, friſche ſchoonheden, en ſchenkt het zekerst voordeel. De opgroeiende Bosſchen, en vrugtbaar gemaakte Wildernisſen, het verbeterd Land, ons zelven als „ nuttig en gelukkig, en de naakomelingſchap verrykt, te beſchouwen; welke verrukkende voorwerpen!" — Wanneer hy, over dit geliefde onderwerp, uitweidde, maakte hy dikwyls deeze aanmerking, „ dat hy zelden iemand kende, „ die ſmaak vondt in zulke vermaaken, of hy was tevens gematigd en deugdzaam." En, in de daad, hy hadt grond tot dusdaanig eene aanmerking: want hy telde, onder zyne gemeenzaamſte Vrienden, Menſchen van de beminnelykſte en braafſte characters in alle ſtanden.

Niet alleen was hy bezig in het aankweeken van deezen ſmaak onder zyne Vrienden, in het uitbreiden hunner oogmerken, en 't verbeteren van hun oordeel; maar ook in hun de middelen aan de hand te geeven, om hunne beplantingen uit te breiden. Het is niet meer dan regt doen aan de geheugenisſe deezes Mans hier aan te merken, dat hy de eerſte was, die eene groote verſcheidenheid van Zaaden en Gewasſen

fen invoerde, welke, de voornaamfte cieraaden van alle Lusthoven uitmaaken; dat men 't aan zyn' onvermoeiden vlyt heeft dank te weeten, dat zo veele lieden, van den eerften range, thans gewasfen aanfchouwen, uit de *West-Indien* aangebragt, zo weeldrig groeiende, in hunne Hoven, als of ze reeds eigen inboorelingen van *Brittanje* waren.

Zyn Koophandel was meest op *Noord-America* en de *West-Indien*, en voornaamlyk op 't eerstgemelde. Hy hadt alles geleezen 't geen gefchreeven was over de Natuurlyke Historie en de Voortbrengzels onzer Vastigheden, en over die van alle *Europifche Volkplantingen* in de Nieuwe Wereld. Dit ftelde hem in ftaat om onderzoek te doen op alles wat weetenswaardig en nuttig was, en bragt hem in kennis by de kundigften, die uit *America* overkwamen: zyne nafpeuringen wekten den weetlust op in deeze Landen, en een zugt voor de natuurlyke Historie en Kruidkundige Waarneemingen. Misfchien mogen wy vrylyk zeggen, dat alles, wat van deeze foort, in dit deel der wereld, te voorfchyn kwam, voornaamlyk aan zyne aanmoediging moest toegefchreeven worden. De uitmuntende Natuurkenner, JOHN BARTRAM, is tot die hoogte voornaamlyk gekomen door Mr. COLLINSON's byftand: hy prees eerst het verzamelen van Zaaden aan, en ftondt hem vervolgens by in dezelve na *Engeland* over te fchikken; dien Liefhebber geduurig aanmoedigende om te volharden in het opfpeuren der Planten van *America*, 't welk hy, in een lang verloop van Jaaren, uitgevoerd heeft met onvermoeiden vlyt en een zeer gelukkigen uitflag.

De veelvuldige nieuwe Zaaden, die hy uit *America* ontving, voorzagen zyn tuin niet alleen met alles wat zeldzaam was, maar gaf hem het middel aan de hand, om, by ruiling, andere, uit andere Werelddeelen, te krygen. Hy hieldt briefwisfeling met bykans elk Volk van *Europa*, met eenigen in *Afia*, en deeze ftrekte zich zelf uit tot in *Pekin*: de keurlykfte Zaaden, die zy konden verzamelen, kreeg hy voor de fchatten van Natuurlyke Zeldzaamheden uit *America*. Men heeft reden om te gelooven, dat niemand, in deeze wederzydfche dienstbetooningen, hem overtrof in ftiptheid, zorgvuldigheid en edelmoedigheid: weinigen hadden een verftandiger briefwisfeling, of flaagden beter in het verryken van *Engeland* met de voortbrengzelen des groeienden Ryks van elk ander Land, die tot voordeel of cieraad konden dienen.

De groote LINNEUS ging, ftaande zyn verblyf in *Engeland*, eene nauwe verbintenis met hem aan, die wederzydsch

aanwies door goede dienften, en tot het einde, zonder eenige vermindering, ftand hieldt. De Heer COLLINSON zette de *Americaanen* dikwyls aan tot verbeteringen; hun en *Engeland* ten voordeele ftrekkende. Menigwerf drong hy het voordeel ja de noodzaaklykheid aan, om Vlasch, Hennip, Wyn, Zyde en dergelyke te teelen. In de meeste Noordlyke en Zuidlyke Volkplantingen, is eene verfcheidenheid van Inlandfche Druiven, in 't wilde in de Bosfchen groeiende en weelig tierende onder de boomen en ftruiken, waar ze zich aan vast hegten. Deeze geeven overvloedige Vrugten van verfcheidenerlei foort, en veele derzelven zyn in ftaat om ryke goede Wynen voort te brengen. Het zou, in den Herfst, gemaklyk vallen, eene genoegzaame menigte te verzamelen, om een proef tot het maaken van Wyn te neemen. Eenigen hebben het, met eenen redelyk gelukkigen uitflag, gedaan, en het niet beter flaagen fchynt min aan den aart der Druiven, dan aan gebrek van kundigheid in het behandelen, toegefchreeven te moeten worden. —— 't Is zeker thans hoog tyd voor de *Americaanen* zich, met allen yver, toe te leggen op het aankweeken der natuurlyke voortbrengzelen huns Lands; de maatregels der Regeeringe hebben hun eindelyk genoodzaakt dit te doen, of zy het verkiezen dan niet.

Hy was een Lid van het Genootfchap der Oudheidkundigen, van de eerfte opregting af, en verfchafte 't zelve dikwyls verfcheide keurige berigten en waarneemingen ten aanziene van Engeland en andere Landen: want, waar hy was, of hoe zeer hy bezet fcheen, niets ontfnapte zyne opmerkzaamheid, indien het hem nuttig en leerzaam voorkwam. —— Hy hadt geen grooter eerzugt dan om alle kundigheid, die hem mogelyk was, op te doen, en dezelve ten meesten nutte des Menschdoms te doen ftrekken. Hy leefde een lange reeks van Jaaren in 't genot van Huislyk geluk, zyn Gezin koesterde dezelfde neigingen als hy, en was hem behulpzaam. Hy hadt een aangenaam en gezellig voorkomen, zyn aart was openhartig en gemeenzaam, gevoelig voor anderer ramp, en gereed om dien te verzagten. Hy ftondt 's morgens vroeg op, en, op 't Land zynde, bragt hy den meesten tyd door in zyn Tuin, de werkingen der Natuure nagaande en voortzettende, of bezig in 't beoefenen van andere deelen der Natuurkunde, die tot zyn Gezondheid ftrekten, en hem fteeds vermaakten. Zeer was hy op Vrugten gefteld, en een groot liefhebber van Bloemen, doorgaans hadt

hy

hy 'er in zyne kamer van het naakte Mannetje af tot den Herfst-Aster toe. Dikwyls verhaalde hy, met verrukking, de verbaazende vordering in de Tuinkunde, ten zynen tyde gemaakt; voorbeelden opnoemende van Planten, die in *Engeland*, eerst ingevoerd, onze Winters niet dan welgedekt konden verdraagen, en nu bykans onze ſtrengſte Winterkoude konden doorſtaan: zo dat de vreemdelingen zich grootlyks verwonderden over de kragt der groeibaarheid in *Engeland* en de gunſtige Lugtsgeſteldheid aldaar, ondanks het onverdiend morren van weinig denkenden en oordeelloozen, tegen eene Lugtsgeſteltenisſe waarlyk de gunstrykſte van alle tot het waar en weezenlyk geluk des Menschdoms.

De Heer COLLINSON heeft een grooten ſchat van gedroogde ſoorten van Planten naagelaaten, in ſpyt van de herhaalde en wreede plonderingen van zyn Tuin, waar by hy eene menigte van kostbaare Planten en Gewasſen verloor; en ſchoon hy veele andere moest verliezen, door de ſchenzieke hand van ſchurken, vondt men, egter, een voorraad van zeldzaame Planten, in zyn Tuin, in zulk een orde als misſchien nergens elders gezien wordt.

Uitgenomen eenige aanvallen van de Jicht, genoot hy doorgaande een frisſe gezondheid, en was altoos bedaard van geest; verdraagende de tegenheden, die den Mensch in dit leeven overkomen, met kloekmoedigheid en onderwerping.

Op deeze wyze bereikte hy het vyf-en-zeventigſte jaar zyns leevens; wanneer hy, een bezoek afleggende by Lord PETRE in *Esſex*, dien hy eene zonderlinge hoogagting toedroeg, aangetast werd met eene opſtopping van 't water, die door geene middelen der Geneeskunde te herſtellen, op den elfden Augustus des Jaars 1768, hem van 't leeven, zyn Gezin en Landsgenooten van eenen Man beroofde, geheel overgegeeven aan 't bevorderen van hun belang. In zyn Uiterſten wil vondt men een papier van deezen inhoud: „ dat hy hoopte een' „ goeden Naam te zullen naalaaten, dien hy meer waar- „ deerde dan Rykdommen: dat hy getragt hadt nuttig te „ leeven; en dat hy ten allen dage ſteeds bedoeld hadt een „ Vriend des Menschdoms te weezen." Deeze was hy, in de daad, zo veel hy kon, en men mag hem met vollen regt aanmerken als een verborgen ſpringveer van veele gewigtige ontdekkingen, zo wel als een der voornaamſte bevorderaaren van de Natuurlyke Historie in 't algemeen, en van de Tuinkunde in 't byzonder.

VER-

VERHANDELING OVER DE KUNSTEN EN LETTER-OEFENINGEN.

(*Uit het Engelsch.*)

Unerring Nature, ſtill divinely bright,
One clear, unchang'd, and univerſal Licht,
Life, force, and beauty must to all impart
At once the ſource, and end, and test of Art.

POPE.

KUnst is den Mensch natuurlyk eigen, en de kundigheid, welke hy, naa veele jaaren beoefenens, verkrygt, is enkel de voortzetting en volmaaking van eene bekwaamheid, die hy oorſpronglyk bezat. VITRUVIUS vindt de beginzels der Bouwkunde in de ruwe gedaante eener *Scytiſche* hutte. De Oorlogskundige heeft in den Slinger en den Boog de eerſte voortbrengzels van zyn beroep. Terwyl de Kanoe van eenen Wilden den Scheepsbouwer eene ſchets zyner handteering geeve. De Geſchiedſchryver en de Dichter ontdekken de oorſpronglyke ſtukken van hunnen Letter-arbeid in de vertelzels en de zangen, welke de oorlogen, de liefdensgevallen en de verbaazende gebeurtenisſen van de Menſchen, in den ruwſten ſtaat, vermelden en verheffen.

De Mensch, geſchikt om zyne natuurlyke bekwaamheden aan te kweeken, zyn omſtandigheden te verbeteren, ontmoet gedurig onderwerpen, om zyne aandagt op te vestigen, zyn verſtand te werk te ſtellen, en te arbeiden. Zelf dan wanneer hy geen byzonder voordeel beooge, worden zyne vermogens verſterkt door bezigheden, waar mede hy alleen zich zelven ſchynt te vergeeten en den tyd te korten. Zyn rede en zyne driften worden dus ten voordeele van de Zamenleeving werkzaam. Zyn vindingryk vernuft houdt zich bezig met het opſpeuren van voedzel en het verzorgen van de gemakken des leevens; de omſtandigheden van zyn ouderdom en van het land, waar in hy leeft, regelen zyne byzondere najaagingen. Zo dat de ſtappen, welke hem ter volmaakinge opleiden, veelvuldig zyn, en wy durven niet bepaalen, wie den grootſten lof verdient, of hy die den eerſten ſtap tot eenige Kunst doet, of hy die 'er de laatſte hand aan legt.

De Letter-Oefeningen, zo wel als de handwerklyke Kunſten zyn, derhalven, de natuurlyke voortbrengzels van 't mensch-

menschlyk hart ; zy zullen van zelve voortkomen , waar de Mensch zich in gelukkige omstandigheden geplaatst vindt; en, onder zommige Volken, heeft men niet meer noodig na den oorsprong der Letter-Oefeningen te zoeken, dan om uit te vinden van waar zy, in een staat van voorspoed en vryheid, zich aan vermaaken en uitspanningen overgeeven.

Wy kunnen, 't is waar, de Kunsten beschouwen als iets vreemds, iets bykomends by de menschlyke natuur; doch daar is geene Kunst, of dezelve komt in 't menschlyk leeven te passe, en die, niet, in de eene of andere omstandigheid, waar in zich het Menschdom gesteld vondt, ten middel strekte tot het bereiken van eenig nut oogmerk. De zugt tot eigendom gaf gelegenheid tot de Handwerklyke Kunsten en tot den Koophandel ; 't vooruitzigt van onderhoud en winst heeft dezelve aangemoedigd en voorgezet. Het verstand, de verbeeldingskragt, en 't hart, deeden de Letter-Oefeningen en fraaije Weetenschappen gebooren worden. Zy zyn de oefeningen van een gemoed 't welk zyn eigen vermaak en bezigheid zoekt, zy worden opgekweekt door omstandigheden, die den Mensch toelaaten zichzelven te genieten, of in ongestoorde rust de dagen te slyten.

Het voorledene, het tegenwoordige en het toekomende neemt den Mensch even zeer in, zy worden tot alle bezigheid aangedreeven, die hunne denkbeelden bezig houden of uitbreiden. Verhaalen van wezenlyke of vercierde gebeurtenissen, Redeneringen, die de verbeeldingskragt gaande maaken, of het hart roeren, blyven eeuwen lang 't voorwerp van aandagt en bronnen van vermaak. De gedagtenis der menschlyke bedryven, door overlevering, of geschrift, tot de nakomelingschappe overgegaan, is eene natuurlyke voldoening van de drift der nieuwsgierigheid, der verwonderinge en van de zugt tot vermaak.

Voor dat 'er veele Boeken geschreeven, en de Weetenschappen grootlyks gevorderd waren, heeft men zomtyds volmaakte voortbrengzels van 't Vernuft gevonden. De Opsteller derzelven kan 't behulp der Geleerdheid missen, wanneer zyn verhaal of onderwerp voorhanden zynde dingen betreft, als de daaden en characters van Mannen, met welke hy geleefd en in wier verrigtingen en lotgevallen hy gedeeld heeft.

Met dit voordeel is de Dichter 't eerst gereed om de vrugten van zynen geest voort te brengen, en in de loopbaane van die Kunsten te loopen, welke geschikt zyn om de verbeelding te streelen en de driften te roeren. — Geen Volk bykans zo onbeschaafd of het heeft zyne Geschiedkundige rymen,

men, die het bygeloof, de geestdryvery, en de roem der vooroudereu vermelden. Zy scheppen vermaak in verzen, of om dat de maatklank natuurlyk eigen is aan de taal van 't hart, of om dat zy, onkundig van de Schryfkunst, gehouden zyn het oor te baate neemen, zullen zy iets het geheugen indrukken, om het dus gemaklyker te herhaalen, en de gedagtenis dier dingen bestendig te maaken.

Wanneer wy de taal hooren, welke de Wilden, by plegtige gelegenheden, gebruiken, blykt het dat de Mensch van de Natuur iets van het Poëtische heeft. 't Zy in 't eerst gedrongen door gebrek aan woorden, en schaarsheid van eigene uitdrukkingen, of vervoerd door 't vermaak der verbeeldinge, gestreeld door de overeenkomsten der voorwerpen, bekleedden zy hunne denkbeelden met verbloemde en oneigenlyke spreekwyzen. „ Wy hebben," dus zal een *Americaansch* Redenaar zich uitdrukken, „ wy hebben den boom des Vredes geplant, en den heirbyl onder den wortel begraaven; „ wy zullen voortaan onder de schaduw rusten; wy zullen „ met vereende kragten de keten, die de Volken zamenbindt, blinkend maaken." Van deeze en dergelyke verbloemde uitdrukkingen bedienen zich deeze Volken in hunne openbaare Redenvoeringen. Zy hebben desgelyks reeds die leevendige beelden, die stoute vryheid van uitdrukking aangenomen, welke men naderhand bevonden heeft, zo wonder wel geschikt te zyn om de schielyke invallen der verbeelding, en het vuur van een door drift ontstooken gemoed uit te boezemen.

Vergt men ons te verklaaren hoe de Menschen Dichters en Redenaars konden weezen, zonder het behulp der Geleerdheid en Oordeelkunde? Wy mogen, op onze beurt, vraagen, hoe de Lichaamen door hunne eigene zwaarte konden vallen, voor dat de wetten van Zwaartekragt in boeken opgetekend waren. De Ziel, zo wel als 't Lichaam, heeft wetten, die in de bedryven der Menschen doorstraalen, en die de Geleerde, naa dat hy ze gezien heeft, optekent.

De natuurlyke verbintenis die 'er waarschynlyk plaats heeft tusschen de vervoeringen van eene verhitte verbeelding, en de indrukken, die welgeregelde klanken veroorzaaken, brengt te wege, dat, onder onbeschaafde Volken, elk verhaal in verzen opgezongen, of tot een liedje gemaakt wordt. De vroegste Geschiedenissen van alle Volken zyn eenvormig in deeze byzonderheid. De Priesters, de Staatkundigen en de Wysgeeren, in de eerste eeuwen van *Griekenland*, gaven hunne lessen en voorschriften in verzen.

't Is,

't Is, egter, zo zeer niet te bevreemden, dat de opstellen in Dichtmaat, by alle Volken, de eerste waren, als het vreemd voorkomt, dat een styl, schynbaar zo moeilyk, en vreemd van 't algemeen gebruik, bykans zo algemeen, het eerst van alle de volkomenheid bereikt heeft. De beroemdste Dichters hadden de Geschiedkunde niet te baate, en vonden zich bykans versteeken van de overlevering zelve. De kunstlooze zang van eenen Wilden, het in heldenstyle opgestelde verhaal van een *Bard*, heeft zomtyds een voortreflyke schoonheid, die door geene verandering van taal verfraaid, of, door het beschaaven der oordeelkunde, verbeterd kan worden.

In dit gewaande nadeel van eene beperkte kundigheid, en eene ruwe bevatting, heeft de eenvoudige Dichter indrukken, die dit gebrek ruim vergoeden. De beste onderwerpen der Dichtkunde, de characters van den wreeden en den braaven, den edelmoedigen en onverschrokkenen, groote gevaaren, beproevingen van dapperheid en getrouwheid, doen zich op aan zyn oog, of worden hem door overlevering, die hem zo wel als de waarheid vuur in blaast, dewyl hy ze voor waarheid aanneemt, opgeleverd. Hy vindt zich niet genoodzaakt gelyk een VIRGILIUS en een TASSO de denkbeelden van eene langvoorheen verloopene eeuwe voor den geest te roepen. LONGINUS behoeft hem niet te leeren, dat hy zich moet te binnen brengen wat een ander zou gedagt, of op welk eene wyze hy zyne denkbeelden zou uitgedrukt hebben. De eenvoudige gemoedsaandoeningen van Vriendschap, Wraak en Liefde zyn de beweegingen van zyn eigen hart, en hy heeft niet noodig 't werk van een ander na te maaken. Eenvoudig en kragtig in zyne bevattingen en aandoeningen, weet hy van geene verscheidenheid van gedagten of van styl, om zyn oordeel te misleiden of af te matten. De aandoeningen zyns harte drukt hy uit met woorden door het hart opgegeeven, hy kent geene andere. Dit is oorzaak, dat, daar wy ons verwonderen over 't oordeel en de vindingrykheid van VIRGILIUS en andere laatere Dichteren, deeze uitdrukkingen niet op HOMERUS passen. Schoon de gedagten van den Vader der Dichteren zo wel vernuftig zyn als verheven, kunnen wy ons in geen vroeger tydperk stellen om zyne kundigheden, of de beweegingen van zyn hart, na te gaan. Hy schynt door aanblaazing te spreeken, en niet door vinding in de keuze zyner denkbeelden en uitdrukkingen, veel eer door een bovennatuurlyke aanblaazing gedreeven dan door oordeel geleid.

De

De Taal der vroegste eeuwen is, in 't eene opzigt, eenvoudig en bepaald, in een ander opzigt, vol verscheidenheid en vry. Zy staat vryheden toe, welke den Dichteren van laateren tyde geweigerd worden.

In die nog onbeschaafde eeuwen, waren de Menschen nog niet onderscheiden in verschillende rangen, zy leefden op dezelfde wyze en hadden ééne uitspraak. Een *Bard* vondt zich niet gedrongen zyne taal te schikken, naar de byzondere wyze van spreeken, heerschende onder deezen of geenen rang van Menschen. Hy behoefde niet op zyne hoede te weezen, tegen de ruwheid van taal, den Handwerksman en Landbouwer eigen, noch tegen de gemaaktheden van Schoolvossen en Hovelingen, om het juiste midden te treffen, en vry te blyven van laagheid, styfheid of bastaardy. De naam van elke zaak, van elk denkbeeld is bepaald, en, indien zyne bevattingen met de waardigheid der natuure over een kwamen, hadt ook zyne uitdrukking eene zuiverheid, welke niet van zyne keuze afhing.

Met deeze schynbaare bepaaling in de keuze der woorden, hadt hy de vryheid, om de gewoone wyze van woordschikking voorby te gaan, en hy kon, in eene taal, door geene regels vastgesteld, zodanig een rolling van toonvallen maaken, als best voegde aan de hartstogt, welke hy verkoos uit te drukken. De vryheid, door hem genomen, scheen, wanneer zyne gedagten verheven, en zyn styl daar door bezield was, veel eer eene verbetering der Letterkunde, dan eene overtreeding haarer regelen. Hy schreef, aan de volgende eeuwen, taal en styl-wetten voor, en gaf een rigtsnoer, volgens 't welke de Naakomelingschap oordeelde.

Dan, welke ook de oorsprong moge geweest hebben van de vroege neiging der Menschen tot de Dichtkunst, of de voordeelen, aan de beoefening van deezen Tak der Letterkunde verknogt; 't zy de vroegtydige rypheid der Poëtische stukjes ontstaa, door dien deeze Kunst het eerst beoefend werd, of door dien dezelve eene bekoorlykheid hebbe, in staat, om Menschen van een leevendigen en vuurigen geest, best bekwaam om de Welspreekenheid in hunne moedertaale voort te zetten, te verrukken. 't Is aanmerkelyk, dat wy, niet slegts in die Landen, waar de Letter-Oefeningen en Kunsten uit den oorspronglyken ader voortvloeijende, en dus in eene natuurlyke opeenvolging voortgingen; maar ook te *Rome*, en in *Europa*, daar men reeds vroeg zich op de navolging van vreemde voorbeelden toelei, Dichters van elk Volk hebben, die met vermaak geleezen worden; terwyl de Schryvers in on-

ondicht van dezelfde Eeuw, en agter den bank gesmeeten zyn.

SOPHOCLES en EURIPIDES hebben den voorrang van de *Griekſche* Geſchied- en Zedekundige Schryveren; niet alleen NÆVIUS en ENNIUS, die de Romeinſche Geſchiedenis in verzen beſchreeven; maar LUCILIUS, PLAUTUS, TERENTIUS en wy mogen 'er LUCRETIUS byvoegen, gaan voor CICERO, SALUSTIUS en CÆSAR; DANTE en PETRARCHA laaten de Onrymſchryvers van *Italie* agter zich; CORNEILLE en RACINE hebben, in *Frankryk*, de eeuw van beſchaafde Ondichtſchryvers voortgebragt; en wy hadden in *Engeland* niet alleen SPENCER en CHAUCER, maar ook SHAKESPEARE en MILTON, toen de Geſchiedſchryvers, en Opſtellers van boeken over de Weetenſchappen, nog in hunne Kindsheid waren; en die onze aandagt alleen waardig zyn, uit hoofde van de zaaken en ſtoffen die zy verhandelen.

HILLANICUS, die onder de eerſte Schryvers, in ondicht, in *Griekenland* gerekend wordt, en even voor HERODOTUS leefde, of een Tydgenoot van hem was, begint zyne Geſchiedenis met de verklaaring, dat zyn voorneemen ſtrekte, om de Historie te zuiveren van de buitenſpoorige verbeeldingen en verciëringen der Poëten. 't Gebrek aan verhaalen op genoegzaam gezag gegrond, met betrekking tot lang voorledene verrigtingen, heeft hem zo wel als zynen onmiddelyken Opvolger verhinderd, aan de waarheid al dat voordeel te geeven, 't geen dezelve, met regt, van een Schryver in Ondicht mogt verwagten. —— Men treft, desniettegenſtaande, tydperken aan, in welke zodanig een voorſlag, als die van HILLANICUS, zeer aangenaam zou weezen. Wanneer, naamlyk, de Menſchen zich met Staatkunde bezig houden, of op den Koophandel uitleggen, begeeren zy zo wel onderweezen, als aan 't hart geraakt te worden. Zy vinden belang in de kennis van het voorheen gebeurde. Zy bouwen, op dien grondſlag, hunne aanmerkingen, welke zy op de tegenwoordige zaaken toepasſen; zy wenſchen van verſchillende kanten onderrigting te ontvangen omtrent zaaken, waar aan zy reeds bezig zyn, of ten oogmerke hebben zich toe in te laaten.

De zeden der Menſchen, hun doorgaande handel en de Staatsgeſteltenis, leveren den Zede- en Staatkundigen Schryver ſtoffe op. Zuivere eerlykheid, rechtheid van gevoelens, en nauwkeurigheid in 't voorſtellen, ſchoon in eenen gemeenzaamen ſtyl, maaken de Letterverdienſten van dusdanige Schryvers uit, en door meer het verſtand, dan de verbeelding en de

driften aan te doen, ontmoeten zy eene bejegening, welke overeenkomt met het onderwys, 't geen zy verschaffen.

De talenten der Menschen worden op veelerlei soort van zaaken te koste gelegd; hunne onderzoeklust strekt zich uit tot onderscheidene onderwerpen. Kundigheid is in elk deel der burgerlyke zamenleevinge noodig, en een volstrekt vereischte in 't beoefenen van Kunsten. De Natuur- Zede- Staat- en Geschiedkunde vinden elk hunne Voorstanders; de Dichtkunst zelf, die zich als eertyds bezig houdt met de verbeelding te streelen en de hartstogten te roeren, vertoont zich in verscheide gedaanten.

Zonder het behulp van uitlandsche voorbeelden, of het leeren van Schoolen, is men verre gevorderd. —— De Wagen van THESPIS werd in een Schouwspel veranderd, niet om de Geleerden te behaagen; maar om het Gemeene Volk te *Athenen* te vermaaken, en de prys der Dichtkunste werd, zo wel voor als naa het uitvinden der regelen, door dit Volk den besten toegeweezen. De *Grieken* kenden geen taal dan hunne moederspraake: indien zy Geleerden wierden, was het alleen door zich toe te leggen, op het beoefenen van 't geen hun eigen Land had voortgebragt. De kinderagtige beeldenspraak, welke men zegt, dat zy uit *Asie* ontleend hebben, was van zeer luttel diensts om hunne zugt tot de Letteren aan te kweeken, of hun gelukkig in de beoefening derzelven te doen slaagen.

Wanneer de Geschiedschryver zich getroffen voelt door gebeurtenissen, die hy als oor- en ooggetuigen bygewoond, of van getrouwe Menschen gehoord heeft; wanneer hy door dit opmerken, of door zyne driften, aangezet wordt om ze te verhaalen; wanneer de Staatsman, die in 't openbaar moet redenvoeren, zich in de noodzaaklykheid bevindt, om met wel voorbedagte en beblokte stukken, in gewigtige gelegenheden, voor den dag te komen; wanneer de dagelyksche ommegang uitgebreid en beschaafd wordt; en wanneer de gemeenzaamste onderwerpen in schryfstoffen veranderen; zal, uit het gewoel des bezigen leevens, een Stelzel van Geleerdheid ontstaan. De Maatschappy zelve is de School, en de daaden der Menschen zyn als zo veele Lessen aan te merken. Een Schryver stelt zyne Aanmerkingen over de voorkomende onderwerpen op 't papier, hy ontleent ze uit geen boeken: en elk voortbrengzel draagt de merktekens van zyn character als een bekwaam Man, en niet enkel van zyne vorderingen als een Letterblokker. Men mag wel vraagen of de moeite, om voorbeelden van vreemden te ontleenen, en met veel moeite de duis-

duistere zinspeelingen in andere Taalen te zoeken, niet veel eer dit vuur blaasschen dan ontsteeken, en iemand tot een Schryver van laager rang maaken?

Indien men dus de Maatschappy, als een School der Letter-Oefeningen, moge aanzien, is het waarschynlyk, dat haare Lessen in verschillende Staaten, en op onderscheide tyden, zeer zullen verschillen. Vóór zeker tydperk heeft de Staatkunde en de Oorlog den geest des *Romeinschen* Volks geheel ingenoomen, zo dat de Letterkunde onbeoefend bleef, en de pennen der Geschiedschryveren en der Dichteren niet op 't papier kwamen. De Inzettingen van *Sparta* strekten tot eene openlyke versmaading van alles, wat niet verbonden was met de deugden van een heldhaftigen en kloekmoedigen aart: de bevalligheden der Verbeeldingskragt, en de cierlykheden van taal, waren, by dit Volk, klein geagt. Hunne lofspraaken, tot lof van dapperheid, zyn by eenigen te boek geslaagen, en men vindt nog Verzamelingen van hunne kortbondige spreuken en sneedige antwoorden; en deeze overblyfzels wyzen uit, dat zy vlug van geest, werkzaam van aart, doch geheel niet gevorderd waren in eenigen smaak van Letterkunde. Bezittende 't geen de weezenlyke gelukzaligheid van de deugden des harten uitmaakt, kenden zy de waarde daar van, zonder zich te bekommeren over ontelbaare voorstellen, van de Menschen uitgedagt, om elke deugd op haare rechte waarde te stellen. Vasthoudende 't geen zy eens wel begreepen hadden, beschimpten zy met schamperheid de dwaasheden des Menschdoms. *Wanneer zult gy ze beginnen te betragten?* was de vraag van een *Spartaan* aan iemand, die, reeds hoog bejaard zynde, zich bezig hield met de natuur van deugd en ondeugd te onderzoeken.

Terwyl dit Volk zyne studie bepaalde tot deeze ééne vraag; hoe men best de dapperheid, en de belangelooze genegenheden van het menschlyk hart zou bewaaren en aankweeken; bevlytigden de *Atheners*, hunne Mededingers, zich om alles te beschaaven. Door de belooningen van geld of eere, welke zy toeleiden aan alle poogingen om 't vermaak, 't genoegen, 't gemak des leevens te vermeerderen; door de verscheidenheid van rangen, waar in de Burgers dier Stad verdeeld waren; door de ongelykheid hunner bezittingen, en de verschillende bevlytigingen in Oorlog-Staatkunde, Koophandel, en voordeel geevende Kunsten, door dit alles maakten zy alles, wat goed en kwaad is in der menschen gesteltenisse, wakker en werkzaam. Allerwegen stondt de weg om uit te munten open. Welspreekenheid, Dapperheid, Krygskunde, alles, met één

woord, spande onder dit werkzaam, scherpzinnig, en woelend volk zamen om de Weetenschappen voort te zetten.

Uit dit voorbeeld mogen wy veilig besluiten, dat, schoon bezigheid zomtyds de Menschen van de Letteroefeningen te rug houdt, afzondering en ledigheid niet altoos de voornaamste vereischten zyn om dezelve te bevorderen. De alleraanmerkelykste poogingen van vernuft en verstand hebben betrekking tot het Menschdom. Zy worden opgewekt door de tegenwoordigheid en de tusschenkomst der Menschen; zy hebben de meeste kragt, wanneer het gemoed aangezet wordt, door de sterkste dryfveeren, nayver, vriendschap, tegenkanting. die plaats hebben onder een moedig en bedryvend Volk. Te midden van de gelegenheden, die een vry en zelf een losbandig Volk in beweeging brengen, worden de Leden van een Gemeenebest in staat gesteld om uit te munten; dezelfde Tooneelen, op welken een THEMISTOCLES en THRASYBULUS zich met luister vertoonden, wekten den geest van SOPHOCLES en PLATO op. De vermetelen en de verstandigen vonden gelegenheid om hunne bekwaamheden aan den dag te leggen, en de gedenkstukken der Letterkunde behelzen zo wel de overblyfzels van snoodheid en dwaasheid, als van deugd en wysheid.

Griekenland, in veele kleine Staaten verdeeld, en meer dan eenige andere plaats op den geheelen Aardkloot, door inlandsche oneenigheden en uitlandsche Oorlogen, beroerd, heeft in alle soorten van Letteroefeningen en Kunsten uitgeblonken. Deeze drift sloeg over tot *Rome*, niet toen dat Gemeenebest ophieldt te oorlogen, toen deszelfs staatkundige twisten gestild waren; maar wanneer 't zelve de zugt tot beschaafdheid paarde met de uitbreidingen der bezittingen: de lust tot Letteroefeningen werd opgevolgd, in weerwil van de beroertenissen, veroorzaakt door den kryg en de partyschappen. Deeze zelfde lust herleefde in 't hedendaagsch *Europa*, onder de oproerige Staaten van *Italie*, en breidde zich noordwaards uit; te gelyk met dien geest, welke een schok gaf aan de *Gottische* Staatkunde; dezelve nam toe, terwyl de Menschen in partyschappen, van burgerlyke en geestlyke benaamingen, verdeeld waren, en twistten over stukken die van 't hoogste aanbelang geagt, en als heilig aangezien wierden.

Door de ondervinding veeler eeuwen, mogen wy ons verzekerd houden, dat ruime begiftigingen aan geleerde Maatschappyen geschonken, en dat het gemak hun verleend, om met rust zich op de Letter-Oefeningen uit te leggen, de geschiktste middelen niet zyn, om de uiterste poogingen van den geest

af te vergen. De Geleerdheid zelve, die men aanziet als een voortbrengzel der ledigheid en ruste, kwynde in de fchaduw van de afzonderingen in de kloosters. Wanneer de Menfchen verwyderd zyn van de voorwerpen, die nutte kennis kweeken, wanneer zy niet bewoogen en aangefpoord worden, door de beweegmiddelen, die een werkzaamen en moedigen geest opwekken, kunnen zy niets anders voortbrengen, dan fchoolfche wartaal, en de hoop van onverftaanbaare kunstwoorden vergrooten.

Om regtmaatig en overeenkomftig met den weezenlyken ftaat der dingen te fchryven, is het noodig de aandoeningen der Natuure gevoeld te hebben. Hy, die, in zyne bedryven, fcherpziende en veel afdoende is, zal waarfchynlyk, als hy zich op de Letteroefeningen uitlegt, naar evenredigheid, dat zelfde doorzigt, die zelfde yver, medebrengen; en, fchoon het Schryven eene hoofdbezigheid moge worden, en al de bevlytiging vorderen, welke men in eenig ander beroep konne toebrengen, zal nogthans, in dit ftuk, de geest en de gevoeligheid van een leevendigen aart 't voornaamfte vereischte weezen en blyven.

In 't eene tydperk moge de School haar licht en beftuuring ontleenen van het daadlyk leeven; in een ander, 't is waar, kunnen de overblyfzels van eenen dus werkzaamen geest, veel onderfteuning krygen, door de overblyfzelen der Letterkunde, en door de berigten, die de voorbeelden en de proeven van die betere tyden bewaaren. Maar, op welk eene wyze, de Menfchen ook toegerust worden tot groote verrigtingen, het blykt een der fchoonfchynenfte van alle misleidingen te weezen, de volmaaking van 't menschlyk Character te verwagten van enkel befpiegelende oefeningen; terwyl men de hoedanigheden van dapperheid en genegenheid tot het gemeene welvaaren, die zo noodzaaklyk zyn om onze kundigheden, tot een deel van ons geluk, en voor ons van weezenlyk gebruik, te maaken, verwaarloost.

REIS NA HET GEWEST DER VERONDERSTELLINGEN.

(*Uit het Fransch.*)

Ach, zeide MANGOGUL, zich in 't bedde omwerpende en de oogen wryvende, ik heb pyn in 't hoofd. Dat men my noit van Wysbegeerte meer fpreeke. Die zamenfpraaken zyn ongezond. Gis-

toren ging ik met die diepzinnige denkbeelden na bed, en, wel verre van als een Sultan te slaapen, heeft myn hoofd meer in éénen nagt gearbeid, dan myne Staatsdienaars in een gansch jaar doen. Gy lacht; doch, om 'er u van te overtuigen dat ik het niet vergroot, en om my te wreeken over den kwaaden nagt, die uwe gesprekken my veroorzaakt hebben, zult gy myn droom in 't breede hooren.

Ik viel in slaap, en myne nog wakkere verbeelding schilderde aan myne zyde een zonderling Dier. Het hadt den kop eens Arends, de pooten van een Griffioen, het lyf van een Paard, en den staart eens Leeuws. Ik greep het, niettegenstaande alle kromme sprongen, welke het maakte; en, my aan de maanen vast houdende, steeg ik 'er zagtlyk op. Terstond spreidde het de groote wieken uit, die van de zyden voortkwamen, en ik werd, met eene ongelooslyke snelheid, door de lugt gevoerd.

Langen tyd had ik gevloogen, wanneer ik, in de uitgestrektheid der ruimte, een gebouw zag als door betoovering opgehangen. Het was groot. Ik zal niet zeggen, dat het op zyne grondslagen waggelde; want het hadt ze niet. De kolommen, die geen half voet middellyns konden haalen, reezen tot eene ontzaglyke hoogte, en onderšteunden boogen, duidlyk zigtbaar door de vensters, op eene geregelde wyze daar in gemaakt.

By den ingang van dit Gebouw, bleef myn Dier staan. Ik twyfelde, in den beginne, om af te stygen: want ik vond het min hachlyk op myn gevleugeld paard om te tuimelen, dan in dit gebouw te wandelen. Ondertusschen aangemoedigd door de menigte der bewoonderen, en eene schynbaare gerustheid, op aller aangezigten te leezen, steeg ik af, ging voort, begaf my in den drang, en merkte op wat zy deeden.

Het waren oude Lieden, of overmaatig dik en gezwollen, of rank en teder, zonder frisheid van kleur of sterkte, en bykans allen mismaakt. De een hadt een klein hoofd, de ander korte armen; de meesten waren zonder beenen, en gingen op krukken. Het geblaas des winds deedt ze om verre vallen, en zy bleeven op den grond leggen, tot dat 'er een ander kwam, die lust hadt hun op te helpen. In weerwil van alle deeze gebreken, behaagden zy, in den eersten opslag. Zy hadden in hun gelaad iets inneemends en stouts. Zy waren bykans naakt; want alle hunne kleeding bestondt in een kleine lap stoffe, die geen honderste gedeelte van hun lichaam bedekte.

Ik drong door de menigte heen, en kwam aan den voet eens regterstoels; een groote spinnewebbe diende tot verhemelsel. Voor 't overige beantwoordde het maakzel aan 't gebouw. De Stoel scheen my toe op de punt eener naalde te rusten, en dus in evenwigt te blyven. Honderdmaal beefde ik voor de Persoonaadje die 'er op zat. Deeze was een oud Man met een langen baard, zo uitgedroogd, en nog naakter dan een der overigen. Hy stak in een kom, met zeer dunne vogt gevuld, een pyp, welke hy in zyn mond hadt, en blies eene me-

menigte bellen aan eene menigte Aanschouwers, die hem omringden, en hun best deeden, om ze tot de wolken te doen opklimmen.

„ Waar ben ik", sprak ik by myzelven, verleegen over deeze kinderagtigheden? „ Wat wil die bellenblaazer beduiden, en allen die „ verminkten, onvermoeid bezig om ze voort te blaazen? Wie zal „ my deeze vertooningen uitleggen"?..... De kleine lapjes, die hun dekten, hadden reeds myne aandagt getrokken, en ik had opgemerkt, dat, naar maate deeze grooter waren, de draagers zich min met de bellen bemoeiden. Deeze zonderlinge opmerking moedigde my aan om hem, die my 't minst ongehavend toescheen, aan te spreeken.

Ik zag 'er een, wiens schouderen halverweg met lappen bedekt waren, zo wel aan elkander gevoegd, dat men de naaden nauwlyks kon zien. Hy liep heen en weder onder de menigte, en scheen zich weinig te bemoeien met alles wat 'er omging. Hy hadt een gemeenzaam voorkomen, een lachend weezen, een' ernsthaftigen tred, een agtbaar opslag van oogen: ik liep terstond na hem toe, zeggende: „ Wie zyt gy? Waar ben ik? Wie zyn deeze Lieden"? ——— Ik ben PLATO, antwoordde hy, gy bevind u in het gewest der Veronderstellingen: en deeze Lieden zyn Stelzelmaakers.

„ Maar, door welk een toeval, onthoudt zich de Godlyke PLATO „ hier? Wat doet hy onder deeze harsenloozen?"

Ik kom hier al graavende: en heb, op een' grooten afstand van deezen Tempel een klein heiligdom, werwaards ik de zodanigen breng, die van het Stelzelmaaken zich bekeeren.

„ En wat is uwe bezigheid?"

Den Mensch te leeren kennen, de Deugd te betragten, en de Bevalligheden te offeren?

„ Dat zyn treffelyke bezigheden; doch wat betekenen die kleine „ lapjes laaken, waar door gy beter naar bedelaars dan naar Wys„ geeren gelykt?"

Vraagt gy my dit, sprak hy al zugtende, welk een droevig denkbeeld herinnert my die vraage? Deeze Tempel was eertyds de Tempel der Wysbegeerte. Helaas! ——— wat is het hier ter plaatze veranderd. De Leerstoel van SOCRATES stondt op deeze plaats.

„ Hoe dan, viel ik hem in de reden, hadt SOCRATES mede een „ pyp in zyn' mond, blies hy ook bellen?"

Neen, neen, hervatte PLATO, dan zou hy van de Goden, den naam van den wysten der Menschen, niet verworven hebben. Om verstanden en harten te vormen, heeft hy zyn geheele leeven besteed. Met zyn' dood is 't geheim verlooren geraakt. SOCRATES stierf, en de schoone dagen der Wysbegeerte waren voorby. Deeze lapjes laakens, welke die Stelzelmaakers zich de eere geeven van te draagen, zyn brokken van zyn kleed. Hy hadt nauwlyks zyne oogen geslooten, of allen, die na den tytel van Wysgeeren dongen, vielen op zyn mantel, en scheurden dien stukken.

„ Ik verstaa n, hervatte ik, en deeze Lappen hebben hun en hunne „ naakomelingschap tot cieraaden gediend".

Wie zal, riep PLATO uit, wie zal deeze brokken verzamelen, en ons den Mantel van SOCRATES' weder geeven.

Hy deedt deezen aandoenlyken uitroep, wanneer ik van verre een klein Kind met langzaame, doch, vaste schreeden, tot ons zag naderen. Het hadt een klein hoofd, een dun lichaam, zwakke armen en korte beenen; maar alle de leden verzwaarden en verlangden, naar maate het nader kwam. In de vordering der trapswyze aangroeijingen, vertoonde het zich onder honderd verschillende gedaanten: ik zag hoe het met een langen Verrekyker den Hemel waarnam, met een Slinger den val der lichaamen afmat, de zwaarte der Lugt door een pyp met kwik bepaalde, en met een Prisma in de hand de lichtstraalen scheidde. Hier op werd het een ontzaglyke Reus, wiens hoofd ten hemel reikte, wiens voeten tot in den afgrond gingen, en wiens armen zich tot beide de Poolen uitstrekten. Hy slingerde met de rechte hand een fakkel, waar van het licht zich uitspreidde in de lugt, de diepte der wateren bestraalde, en tot de ingewanden der aarde doordrong.

„ Wat betekent ", vroeg ik PLATO; „ die reusagtige gedaante, „ welke ons nadert?"

Gy ziet daar de Ondervinding zelve, sprak de Wysgeer.

Nauw hadt hy my dit korte antwoord gegeeven, of ik zag de Ondervinding nader treeden, de pylaaren van den Tempel der Veronderstellingen waggelen, de boogen nederzakken, en de vloer onder onze voeten splyten.

Laat ons vlugten, riep PLATO, laat ons vlugten: dit Gebouw zal slegts één oogenblik meer staan.

Op dit woord, vertrok hy; ik volgde hem. De Reus naderde, en stootte aan den Tempel; deeze stortte in met een schriklyk geraas, en ik ontwaakte.

WREEDHEID TEGEN DE INSECTEN.

(*Uit het Engelsch van* Dr. PERCIVAL.)

CHARLES gaf zich zelven toe, in het wreed vermaak van Vliegen te pynigen, en te dooden. Hy scheurde hun de Vleugels en Pootjes af, en gaf, met vermaak, agt op hunne vergeefsche poogingen, om hem te ontkruipen. Zomtyds verzamelde hy een getal by elkander, en drukte ze éénsklaps dood; roemende, gelyk meenig vermaard Held, op de verwoesting door hem aangerigt. Zyn Broeder bestrafte hem, te vergeefsch, over deeze wreede handelingen! Hy kon hem niet overhaalen om te gelooven, dat de Vliegen vatbaar voor

voor pyn waren, en een regt hadden, niet minder dan wy zelfs, om te leeven in vryheid en geneugte; de tekenen van doodsbenauwdheid, welke zy, terwyl hy ze pynigde, door de leevendige en verscheide draijingen van hun Lichaampjes uitdrukten, verstond hy niet, noch wilde 'er agt op geeven.

ALEXIS hadt een *Microscoop*, hy verzogt CHARLES, om, op zekeren dag, een zeer schoon en verwonderlyk Diertje te beschouwen: „ Merk, zeide hy, hoe het met kostbaare steentjes bezet, van het „ hoofd tot den staart met zwart en zilver, en het geheele Lichaam „ overal omringd is met de keurlykste hairtjes; het hoofd bevat een „ paar leevendige oogjes, omzet met een kring van zilveren hairtjes: „ en de Snuit bestaat uit twee deelen, die over elkander schuiven; „ het geheele Lichaam is vercierd met pluimpjes en optoijzels, te „ boven gaande alle de overdaad van kléderen, in de Hoven der „ grootste Vorsten". CHARLES was vermaakt, en verbaasd door het geen hy zag, ongeduldig om te mogen weeten, den naam en de eigenschappen van dit fraaije Diertje. Als het van onder het Vergrootglas genomen, en voor zyn bloote oog gebragt wierd, zag hy dat het een eenvoudige Vlieg was, 't slagtoffer van zyne speelsche Wreedheid.

DE TWEE HONDEN EN DE KAT.

Eene Fabel: gevolgd naar 't Fransch van *l'Abbé* AUBERT.

Nihil habet Fortuna tua majus, quam quod quamplurimis bene facere possis; nec natura tua melius, quam quod velis.

CICERO.

GY, die vervreemd van mededoogen,
Als de Armoê u, met schreijende oogen,
Om bystand smeekt, geen agt op traan of zugten geeft;
Weet gy dan niet, ondankbre Stervelingen!
Schoon weelde en wellust u omringen,
Waarom de Hemel u een hart geschonken heeft?
Hy wilde uw staat gelukkig maaken!
Indien gy dan de menschlykheid
Nog niet geheel hebt afgeleid,
En zoo gy 't aardsch geluk en 't eeuwig heil wilt smaaken,
Hebt uwen Broeder lief; zyt dan altoos bereid,
Den armen by te staan, door mededeelzaamheid.

Twee Honden, die voorlang als buuren zamen woonden
In 't zelfde huis, en, zoo men zegt, betoonden,
Door hun gedrag, dat zy
De vriendschap kenden, en haar hielden in waardy.
Joli, de gunsteling der weeldrige *Eufrosine*,
En *Blom* de hond van Vrouw *Claudine*,
Zyn 't, van wier vriendschap ik nu zing.
Claudine's staat was zeer gering;
Zy moest alleenlyk leeven
Van 't geen door and'ren haar uit medly wierd gegeeven;
Daar de eerste integendeel zeer vrolyk leefde en vry,
Omringd van dartelheid, en weelde en lekkerny.
Dan let, hoe dat door mededoogen
Joli, schoon maar een hond, inwendig wierd bewoogen;
Want als men hem zyn eeten gaf
Stond hy aan *Blom* de helft gewillig af.
Iets was 'er egter dat hem kwelde;
Dit was dat zyn Meestres nu ook de brokken telde,
Die hy meest van haar Tafel kreeg.
„ Zyn maag", zey zy: „ schynt altoos leêg,
„ Hy wordt te gulzig en zal wis zyn lyf bederven;
„ Men geev' hem minder, hy zal van gebrek niet sterven;
„ 't Waar' jammer dat het lieve beest,
„ Door overmaat van spys, kreeg letzel aan zyn leest".
Men gaf hem minder, en, schoon dit hem mogt mishaagen,
Blom had van geen gebrek te klaagen,
De helft vie! hem altoos ten deel,
Het zy, zyn vriend *Joli* of weinig kreeg of veel.
Deez' handelwyz' bleef lang verborgen;
Schoon die bedienden, die voor 't beestje moesten zorgen,
Hem dikwerf sloegen, om dat hy zoo gulzig scheen;
Maar niemand wist hier van de rêen.
Joli was haar te slim; want, in verscheide holen,
Naby en op den trap, hield hy de spys verschoolen,
Voor *Blom*, zyn vriend; en, op een zagt geblaf,
Het teken dat hy gaf,
Kwam *Blom* van boven af,
Die dan zyn maag braaf vulde in 't byzyn van den andere.
Dus leefden zy in vriendschap met elkander,
Als zeek're vroome Kat *Joli*, haar medgezel,
Betrapte en tot hem zey: „ zoo broeder! dat gaat wel,
„ Gy schynt zeer yvrig in u voorraad te bezorgen;
„ Is 't niet voor heden, 't is voor morgen:

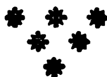
„ Maar

„ Maar 'k weet, dat *Blom*, niet gy, die ſpys verteert;
„ Foei, broeder! foei, gy handelt zeer verkeerd.
„ Wat wet verpligt u, om een' beed'laar iets te geeven?
„ Zorg voor u-zelv', laat hy van 't zyne leeven.
„ Welk dwaas gedrag! in plaats dat ge u verblydt
„ In 't geen een ander lydt,
„ Zoo onderſteunt gy hem; ei, wil u tog bezinnen;
„ En denk, de liefde moet eerst van zig zelv' beginnen".
, Ach,' zey *Joli*, geheel bedaard:
, ô Zuster! gy ſpreekt zeer ontaard;
, Zoo gy eens wist, wat ſtil, wat aangenaam genoegen,
, Inwendig wordt geſmaakt, wanneer me iets toe kan voegen
, Van zynen overvloed, aan zulken, die in nood
, En niet in ſtaat zyn ter verkryging van hun brood:
, Gy zoudt, was 't u bekend, my niet zoo ſchimpend hoonen,
, Maar ook, als ik, aan *Blom* uw liefde en vriendſchap toonen.
, Ik reken het een groot geluk,
, Dat ik me in ſtaat bevinde, om hen, die onder 't juk
, Der armoê zugten, van dien zwaaren last te ontheffen.
, ô! Kost gy dat geluk bezeffen!
, Was weldoen ook uw lust en vreugd,
, En kweekte uw Ziel deeze eed'le deugd,
, Ja, was altoos uw hart goedwillig open,
, Dan mogt ge op 's Hemels zegen hoopen'?

Hou op, gy draaft te ver met uw geleerden hond,
Zegt ligt de Leezer: dan, 't geen vloeide uit zynen mond,
Hy zy een hond of niet, brengt ons 't gebod te binnen;
Gy moet uw naasten als uw eigen-zelv' beminnen!

Semper idem.

AMSTERDAM,
1776.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in Maart 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 4½	29. 5	29. 6	44	49	42	W	W	W	Held. Mist.
2	— 6½	— 7	— 7	42	44	43	W t N	W t N	W t N	Buijig.
3	— 7½	— 6½	— 4	38	40	39	N W	N W	Z W	— Hagel.
4	— 4	——	— 9½	38	41	39	Z O	——	N W	——
5	— 7½	— 8	— 8½	38	46	42	Z	——	W t N	— Sneeuw
6	— 9	— 7	— 6½	41	44	42	W	Z	N W	——
7	— 8	— 8½	— 6	37	40	39	N	N t O	Z O	——
8	— 2½	— 2	— 1¼	42	44	43	Z	W	W	Regen.
9	— 1¼	— 1	— 0½	43	47	45	——	Z	Z	Held. Reg.
10	— 2	— 3½	— 6	43	45	43	Z W	Z W	W	Reg. Held.
11	— 7	— 8	— 10	41	44	40	N W	N W	N W	Held. Wolk.
12	— 10½	— 10½	— 10½	42	45	47	Z W	Z W	Z W	— Reg.
13	— 11	— 10	— 9	42	52	49	——	——	——	Reg. Held.
14	— 8½	— 8½	— 10	47	52	43	N O	Z O	N W	Held. Betr.
15	— 10½	— 11	— 11½	43	51	47	N W	N W	——	—— ——
16	30. 0½	30. 1	30. 2	45	50	44	N	N t O	N t O	——
17	— 2½	— 2½	——	43	48	44	——	N W	N W	——
18	— 1½	— 10½	— 0½	44	50	46	Z W	Z W	Z W	— Betr.
19	— 0	29. 11½	30. 0½	47	50	46	——	——	——	Betr. Reg.
20	— 1	30. 2	— 3	45	50	45	N	N t O	N O	Held. Wolk.
21	— 3	——	— 1½	43	56	49	Z O	Z W	Z W	——
22	— 0½	— 0	29. 11½	45	58	52	Z	Z	Z	——
23	29. 11½	29. 11	— 11	51	58	53	——	Z W	Z W	——
24	— 10½	——	30. 1	52	58	46	——	N O	N O	— Wolk.
25	30. 3	30. 3½	— 4	43	50	44	N O	O	O	——
26	— 5	——	— 2	42	49	46	O	——	——	——
27	— 0½	29. 11½	29. 11½	42	51	46	——	——	N O	——
28	29. 11	— 11	— 11	43	46	43	N O	N	N	— Wolk.
29	— 10½	30. 0	30. 1½	43	50	42	N	N t O	N t O	Betr. Held.
30	30. 2	— 3	— 3½	44	47	44	——	N W	N W	Held. Wolk.
31	— 3	— 2½	— 2½	47	54	50	W t Z	W t Z	N	Betr. Held.

Hoogste Barometer d. 30. 5 }
Laagste Barometer d. 29. 0½ } middelb. d. 29. 8½

Hoogste Thermometer gr. 58. }
Laagste Thermometer gr. 37. } middelb. gr. 47½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE VOORTREFFELYKHEID, EN HET ZWAARWIGTIGE VAN HET AMPT EENES OPENBAREN BEDIENAARS DES EUANGELIES.

(Vervolg van Bladz. 142.)

IN onze voorige befchouwing van den Leeraar, met opzigt tot het doen der Gebeden, kwam hy ons voor als de mond des Volks tot God; maar voor tegenwoordig hebben wy hem, naar de gemaakte verdeling, in eene andere betrekking te befchouwen, te weten met betrekking tot de Leerredenen zelven; en dan komt hy ons eerder voor als de mond van God tot het Volk. —— In 't voorftellen zyner Leerredenen toch, is hy zo veel als het werktuig, waar van God gebruik wil maken, om zynen geopenbaarden wil den mensch nader te verklaren. Hy is in die betrekking gefchikt, om den menfchen kinderen de verborgenheden des Allerhoogften uit te leggen; om daar uit hunnen pligt af te leiden, welken zy aan Gode, den Evenmensch en zich zelven fchuldig zyn. En dit maakt hunne bediening by uitftek heerlyk en voortreffelyk! Maar hoe zwaarwigtig maakt het dezelve tevens!

De Prediking is eigenlyk eene uitlegging of verklaring der Heilige Schrift, waar uit de Leeraar een gedeelte ten grondflage zyner Predikatie neemt, om daar over eene leerzame en opwekkelyke Redenvoering te doen. Zo 't noodig zy, indien hem, in 't geen hy ten onderwerpe zyner Leerreden verkooren heeft, eenige duisterheid voorkome, is 't zyne zaak, aan de woorden en fpreekwyzen der Schrift, of aan 't voorftel zelve, zo veel lichts by te zetten, dat alles voor den minften Toehoorder, zo die maar oplettend zy, vatbaar worde. Hy moet ten dien einde den zin en mening des Schryvers oplettend nagaan; het einde en oogmerk, waar toe het voorftel ingerigt is, nauwkeurig in agt nemen; en vooral het verband, waar in het zelve voorkomt, wel gade flaan. Dit is de weg om het duistere verftaanbaar te maken. —— Kiest hy een onderwerp uit de Voorzeggingen, dan heeft hy uit het beloop dier ganfche Profetifche voorftellinge op te fpooren,

wat zaken 'er voorzegd, tot welk eenen tyd, op welke perfoonen of bedryven, dezelve t'huis te brengen zy. —— Zyn eindelyk de woorden, welke hy tot het onderwerp zyner Verhandelinge heeft uitgekozen, klaar, en voor een ieder verftaanbaar genoeg, laat hy dezelven dan tot een grond leggen eener Leerreden, beftaande uit een wel doorwerkt betoog, in 't welke waarheden van den Kristelyken Godsdienst behandeld, bewezen en verdedigd worden. Of laat hy 'er eene zedekundige Redevoering over doen, om zyne Toehoorders, op dien grondflage, hunne pligten te leren, welken zy als redelyke Wezens, en nog oneindig meerder als Kristenen, door het licht des Euangelies beftraald, verfchuldigd zyn; hier in navolgende het voorbeeld van onzen grooten Leermeester en zyne Apostelen, welken zich al veelmalen van zulk eene Leerwyze bediend hebben. — In deze Predikatien, op welk eene wyze ingerigt, en over welke ftoffen gedaan, behoort altoos eene deftige taal, aan Gods Woord voegende, gevoerd te worden. Alles, wat daar van afwykt, onteert het werk, dat men verrigt. Eene lage laffe taal toch voegt niet op den Predikftoel; de minfte laffe uitdrukking, in de Leerreden ingevlogten, ontneemt dezelve een grooten trap van deftigheid, waardigheid en edelheid. —— Hoe weinig zulks pasfe bevroed een ieder, als hy maar een oogenblik overweegt, hoe de Leeraar hier van Gods wege fpreken moet. Zal nu aan zulk eenen eene laffe taal en lage uitdrukkingen voegen, daar hy hier, in zyn werk, als den mond der Opperfte Wysheid moet verbeelden? Zal zulk een de woorden Gods, welken de wigtigfte, de allergrootfte en verhevenfte zaken ten onderwerp hebben, niet grootlyks onteren, door zyne Leerreden op te vullen, met eene Taal, die, zelfs onder het gemeenfte Volk, laf en zouteloos genaamd moet worden? Welk eenen invloed kan eene Taal op de gemoederen der Hoorderen hebben, die zo ver beneden de waardigheid der zaken is, welke men te verhandelen heeft? De onkundigfte zal 'er eindelyk van beginnen te walgen, en 't moet een verftandig Toehoorder onverdragelyk voorkomen. Het kan zelfs zo ver gaan, dat fchoone en voortreffelyke zaken 'er niet flegts door onteerd, maar ten éénemaal buiten aanmerking gebragt worden. Iemands gedagten moeten, immers, inderdaad al heel zonderling zyn, als ze behagen zullen, en aanmerking verdienen, wanneer zy onfmakelyk, in eene lage taal, en walgelyken ftyl, voorgedragen worden. —— Hoe moet zulks ook, aan den anderen kant, den volmaakt wyzen God, wiens mond de Leeraar tot het Volk zyn moet, mishagen? Of zou de Alwyze

een

een welbehagen hebben in lage ſtraattaal, in woorden die zomwylen den eerbied kunnen krenken, welken men aan het Opperwezen, dat Wezen aller Wezens, verſchuldigd is? gewisſelyk neen; zulks moet hem grootlyks mishagen, en daarom moeten de zaken naar haren aart behandeld worden, dat is, met eene deftige taal, en in een manlyken ſtyl. Ik weet wel, men kan hier tegen inbrengen; God ziet meer op de inwendige gemoedsgeſteldheid, en opregte mening des Leeraars, dan op de uitgezogtſte woorden! Dog ik antwoorde hier op, dat dit geen' Predikant vryheid geeft tot ſlordigheid; maar hem wel degelyk verpligt, om woorden te gebruiken en uit te kiezen, welken de zaken, die hy voordraagt, juist uitdrukken; en daarom moet alle laagheid van den Predikſtoel geweerd worden. Even zo moet een Leeraar zich ook, aan de andere zyde, zorgvuldig wagten, van zyne Predikatie in een al te hoogen, en verheven ſtyl op te ſtellen. Gezwollen en hoogklinkende uitdrukkingen ſtaan hem niet minder te vermyden, dan lage. Als hy zich van vele figuurlyke, van elders ontleende ſpreekwyzen bedient, zullen hem de minſte Toehoorders verſtaan, om dat zy veelal onkundig zyn, waar van men ze ontleend hebbe. Vorderen de zaken, welke hy verhandeld, al eens een hogeren ſtyl, hy moet 'er nochtans zeer voorzigtig mede te werk gaan; en zich dan van de ware Welſprekenheid bedienen, en geenzins gezwollen en hoog klinkende woorden gebruiken; dit zou veel eer naar gezwets, dan eene deftige Leerreden gelyken. Welk eene zwaarwigtige zaak voorwaar! Altoos valt het bezwaarlyk, den gulden middenweg te houden, maar nergens moeilyker in, dan in het gebruiken van een ſtyl, die juist aan den Kanzel voegt. — Zie, welk een arbeid, welk een vlyt, welk eene uiterſte oplettenheid word 'er gevorderd, tot een werk van die Natuur, als dat geen, 't welk de bediening eens Leeraars is!

Tot dus ver beſchouwden wy den Leeraar, in de verklaring van zyn onderwerp, laten wy nu ook het ooge nog op hem ſlaan, met betrekking tot een ander, niet minder gewigtig gedeelte zyner Leerreden; beſtaande uit eene beſtierende onderrigting zyner Gemeente, getrokken uit de voorens verhandelde zaken. Hier in moeten voorkomen, beſtraffingen, leringen, beſtieringen, vermaningen, vertroostingen, en heilzame raadgevingen, naar de zaken het vorderen, over welke men zyne Leerreden gehouden heeft. In dit gedeelte der Predikatie, bovenal, moet de wyze, op welke ieder Mensch zyn leven hebbe in te rigten, overéénkomſtig het Euangelie, en de geboden, daar in voorkomende, voorgedragen worden;

op dat hy als een braaf Burger en een goed Kristen wandele. Dit is, voorwaar, een zeer gewigtig deel van den openbaren Godsdienst; weshalven het voor eenen Leeraar ten uiterften onverfchoonelyk, aller onverantwoordelykst zyn zoude, hier maar los en onbedagtzaam overheen te loopen. Het is ondertusfchen, een ftuk van geen minder moeilykheid, dan gewigt. Wanneer de Leeraar zyne Toepasfing, gelyk hy verpligt is, zo wel wil beftuderen, als zyne Verklaring, zal hy immer zo veel, indien niet meerdere, moeite, aan dit, dan aan 't eerfte gedeelte zyner Leerreden vast vinden. Hy ftaat hier meer op zich zelven, en moet zelf denken; daar hy, omtrent de uitlegging der woorden, gedagten van anderen kan overnemen; dewyl 'er tog over meest alle ftoffen gefchreven is. Geen gemakkelyker Toepasfen zou 'er bedagt kunnen worden, dan wanneer men een algemeen formulier opftelde, om 'er, met eenige geringe veranderingen in alle Preken gebruik te maken, en dat op alle Verklaringen te laten volgen. Dog zulk eene wyze van Toepasfen zou zo ver buiten het oogmerk gaan, als dat men eene betogende Leerreden opftelde, en dezelve, met eene kleine verandering van woorden, elken Zondag deed; lezende der Gemeente flegts een anderen Tekst voor. De Toepasfing dient voort te vloeien uit de Verklaring. —— Maar hier valt de Vraag; moet dezelve algemeen, of onderfcheiden, en byzonder zyn? Over 't geheel kan 'er op geantwoord worden, dat zulks veelal afhangt, van de ftoffe, welke men behandeld heeft. Men kan ftoffen uitkiezen, waar uit men algemene Leringen trekt, welke een ieder betragten moet, om een waar en opregt Kristen te zyn. In dit geval, worde de Ondeugd met hatelyke verwen, en de Deugd met de fchoonfte koleuren afgefchilderd. Men wyze dan in 't algemeen aan den weg, dien men te betreden heeft; die den Verftandigen naar boven leid. Dat dan geleerd worde wat elk Mensch aan God, zich zelven en zynen Naasten verfchuldigd is, wat hy verpligt zy te doen, wil hy in de Vriendfchap van zynen Schepper delen, tydlyk en euwig gelukkig worden. Dog alle ftoffen zyn niet van dezelfde natuur; ook vereifchen sommige heerfchende gebreken der Gemeente byzondere aanmerkingen. In zodanig een geval zal een Leeraar wel doen, als hy zyne Toepasfing meer onderfcheiden opftelt; het zy met verfchillende Karakters af te malen; het zy met zyne Gemeente in zoorten te verdelen; fchikkende zyne byzondere vermaningen, beftraffingen en raadgevingen naar den byzonderen toeftand, waar in de Leden zich bevinden. Zulk eene onderfcheiden Toepasfing zal hy ook met nut op 't voorftellen

van algemene Waarheden kunnen maken, als hy 't 'er ernstig op toelegt, om den onbekeerden Zondaar, door het aanlokkend geklank des Euangelies, te winnen, of door den schrik des Heren te bewegen tot bekering; terwyl hy de Vromen vermaant, hunnen weg naar den Hemel bestiert, hunne liefde tot hunnen Hemelschen Vader opwekt, en gestadig vuurig maakt, met hun voor te houden de oneindigheid der liefde, welke hun in Kristus Jezus geschonken is; en het onuitsprekelyk en euwig gewigte der Hemelsche Heerlykheid, welke zy te verwagten hebben.

Dan hier zou nader gevraagd kunnen worden; hoe vele zoorten van menschen moet hy in de Toepasfing onderscheiden? Dog ik laat dit verschil, gelyk te voren, in 't midden; alleenlyk zal ik hier omtrent nog de volgende aanmerking maken. Het verwondert my ten hoogste, dat men, dikwils, by den eenen de overtuigden, onder de Godloozen of nog onbekeerde Zondaren, schikt; terwyl zy, door anderen, onder het getal der reeds begenadigden gebragt worden. Ik kan nimmer vermoeden, dat iemand onzer Gereformeerde Kerk ze als eene derde soort zal durven aanmerken; aangezien 'er tog niet meerder dan twederleie zoorten van menschen zyn, onbekeerden namentlyk en bekeerden; Godloozen en Rechtvaardigen. Hoe groot eene verwarring moet derhalven zulk eene wyze van behandeling in de gemoederen der Hoorderen verwekken! Eene verwarring, die den Onkundigen ligt wanbegrippen inboezemt, en den Kundigen Toehoorder, zo 't my dunkt, mishagen moet. Ondertusschen is het echter geen Mensch ten kwaden te duiden, wanneer hy deze wyze van Toepasfing volgt; in zyn gemoed overtuigd zynde, dat dezelve, volgens zyne manier van denken, de beste en geschiktste is. Dog het is aan den anderen kant ten uitersten af te keuren, wanneer een Leeraar het alleen doet, met inzigt om menschen te behagen, en zich schikt naar de plaatzen, alwaar men 't op dusdanig eene wyze begeert.

Wanneer men dit alles, ook omtrent dit gedeelte der Leerreden, nagaat, ziet men ten duidelykste, hoe uitgestrekt des Leeraars ampt zy; hoe veel oplettendheid, en welk een ingespannen vlyt 'er, ten dezen opzichte, aan 't Ampt eenes Leeraars verknogt zy! Nochtans kan men van dit zwaarwigtig werk zeggen; dat al het voorgestelde, om zo te spreken, nog maar als de helft van het geheel uitmaakt. Het doen en bywoonen der Leerredenen des Zondags, of op andere tyden, is het oefenen van den openbaren en gemeenschappelyken Godsdienst, welken de zigtbare Kerk op aarde uitoefent, en wel

uitoefenen moet, eenparig en gemeenſchaplyk. Dog zal dit regt geſchieden, dan moet elk Lid der Gemeente een begrip hebben van de wyze, op welke God gediend wil worden; zy moeten alvorens hunnen Godsdienst verſtaan, en daar in onderwezen zyn. Hierom is een Leeraar gehouden, zich ten vlytigſte te benaarſtigen, om alle de Leden zyner Gemeente ten minſten eenige begrippen van hunnen Godsdienst in te boezemen; het Wezen te leren kennen, 't geen ze verpligt zyn te dienen, en de wyze op welke het zelve gediend wil worden. Hier toe zyn van het alleruiterst gewigt de Katechizatien, waar in een Leeraar vooral niet ſlof noch nalatig behoort te zyn. De Jeugd wel te onderwyzen is van eene onbedenkelyke noodzakelykheid. Men moet dezelve niet ſlegts de Leerſtellingen van den Godsdienst leren naklappen, en haar eene Belydenis afvorderen, die zo onredelyk als onbetamelyk is, eene belydenis, welke zy in het geheel noch begrypt, noch verſtaat. De Jeugd moet geleerd worden alles te begrypen, 't geen men haar onderwyst; want wat zal eene onderwyzing baten, van welke men noch verſtand, noch begrip vormt? Men moet haar, derhalve, meer met het oordeel, dan het geheugen, leren werken. Het geen het oordeel bevat zal men niet ligt verliezen; maar het geheugen verliest ſchielyk alles. In deze ganſche Leerwyze is het ten uiterſten noodzakelyk, naar de allereenvouwigſte regels te werk te gaan. Het eerſte werk is hier, haar, omtrent het Opperwezen, de juiste en geſchiktſte denkbeelden te leren vormen. Aanvanglyk heeft men, om haar, wegens het beſtaan van zulk een Wezen te overtuigen, de ganſche Natuur voor handen. Zodra een Kind eenige vermogens krygt, om te kunnen redeneren, zal men 't, met weinig moeite, een denkbeeld van een Almogend Opperwezen kunnen inboezemen. Het zal verſteld ſtaan, zo menigmalen men het zyn gezicht naar den Hemel doet heffen, en het ſlegts eenige weinige denkbeelden, welke het genoegzaam bevatten kan, geeft van die menigte Werelden, welke men des avonds, boven zyn hoofd, aan het Firmament ziet glinſteren. Een teder en klein begrip zal dra verſtaan kunnen, dat dit geenzins het werk van menſchelyke handen zy. Het vermogen, 't geen daar toe gevorderd word, begrypt een Kinderverſtand al aanſtonds, dat boven het bereik van menſchelyke kragten gaat. Zo dra men dit denkbeeld in de tedere Ziel der eerſte Jeugd gebragt heeft, zal men dezelve ook ligt overreden kunnen, wegens de volſtrekte noodzakelykheid, om zodanig een Wezen te eerbiedigen. Men bewyst tog een Mensch van groot vermogen allen eerbied; maar zulk een Wezen gaat

al-

alle menschlyk vermogen oneindig ver te boven; hoe veel meer eerbied is men 't gevolglyk niet verschuldigd! Op dezelfde wyze kan men redeneren, met betrekking tot de voorwerpen, binnen welker kring wy ons bevinden. Geen één Schepzel, dat ons op aarde bejegent, kan door eenige menschelyke kragt voortgebragt worden. Hier kan men de Jeugd bepalen, by ieder Schepzel, by elk deeltje, waar uit de Schepzelen gevormd zyn; in elk van die zal men blyken vinden, welken geschikt zyn, om zelfs een zeer bekrompen, een zeer eng verstand te doen begrypen, dat het voortgebragt moet zyn door een Wezen, van een oneindig vermogen, door een Wezen, dat van alles de oorzaak is, door een Wezen, dat ook over alles het bewind voert, alles regeert en bestiert. — Gene mindere treffende bewyzen, hier voor, kan men der Jeugd in zich zelven leren opmerken. Het bestaan, het kunstig zamenstel van den Mensch, de gaven welke hy bezit, om als een redenmagtig Wezen te werken, welke vermogens aan een edeler deel, dan een lichaamlyk, moet worden toegeschreven, zal, door eene geringe redenering gesterkt, de Jeugd oogenblikkelyk van het bestaan eens Opperwezens overtuigen kunnen. Haar te doen begrypen, hoe wy altoos onder het bestier van zulk een Wezen leven, en wy ons noch roeren, noch bewegen kunnen, zonder zynen Wil, kan voorwaar niet anders, dan de uiterste eerbied storten in de tedere gemoederen der Jeugd, die ligt bewogen worden.

Wanneer men de Jeugd dus gegronde denkbeelden, omtrent de allereerste Waarheden, ingeboezemd, en een geschikten grond gelegd heeft, om haar te doen verstaan, hoe men zodanig een Wezen eerbied, ontzag, en dienst verschuldigd is, zal men een geschikten weg gebaand hebben, om haar te leren, op welk eene wyze God, overeenkomstig met zyne Deugden en Volmaaktheden, geëerbiedigd behoort te worden. Voorts zal men haar dan, met weinig moeite, naar den inhoud van het Euangelie, leren, de tederste liefde in het hart te voeden voor een Wezen, zo verheven boven al het geschapene, en dat, hoe verheven ook, nochtans voor den Mensch zo vele zorge draagt, met hem van alles te voorzien, hem te onderhouden, en zo vele bewyzen van toegenegenheid te schenken, als wy dagelyks ontvangen. Van hoe veel vrugt zulk een onderwys natuurlyk moet zyn, kan elk een ligt bevroeden; 't is uit eigen aart geschikt, om goede Burgers en opregte Kristenen te maken. Maar van hoe veel gewigts het zy, met welk een arbeid het vergezeld gaa, en welk een vlyt het vereische, is niet minder gemaklyk te begrypen. Wanneer de Jeugd op dusdanig

eene wyze geleerd, en tot de kennis van God opgeleid word, kan 't niet wel misfen, of men zal onder de Volwasfenen eene menigte aantreffen, welke lust hebben, en blyven behouden, tot de kennis, vooral van zulke zaken, waar aan hun euwig behoud allernauwst verknogt is. Hier vindt dan een Leeraar overvloedig werk, en hier kan, hier mag hy niet traag in zynen dienst bevonden worden. Dan het is niet te zeggen, welke gelukkige gevolgen dusdanige onderwyzingen moeten vergezellen.

Een Leeraar, die veel werk maakt, om kennis in zyne Gemeente voort te planten, zal des bevinden, dat het Katechizeren niet minder nuttig, ja ik denk nog nuttiger, is, dan het doen zyner Predikatien. Dit is een der bekwaamfte middelen, om opgeleid te worden tot de ware kennisfe Gods; want zy die onderwezen worden, en zy, die de onderwyzingen aanhooren, leren beiden de gronden van hunnen Godsdienst niet flegts oppervlakkig, maar wezentlyk in den grond, verftaan. Dus word 'er, uit het houden der Katechifatien, een dubbel nut getrokken; weshalven een Leeraar zyne Gemeente nooit genoeg kan opwekken, tot het verrigten en bywoonen van zulk een nuttig, van zulk een allernoodzakelykst werk. Dog met hoe vele moeite en arbeid gaat het niet verzeld? Wat is 'er niet aan vast, en hoe veel tyds word 'er niet toe vereischt? Des men in waarheid zeggen moete, dat het Leeraars-ampt een allerzwaarwigtigst werk is. Boven dit alles word 'er wyders van een Leeraar nog gevorderd, dat hy de Leden zyner Gemeente dikwils bezoeke; de Schapen willen gaarn het aangezigt van hunnen Herder zien. Daar moet hy hun alleszins tot Raadsman dienen. Stigtelyke gefprekken, gepaard met de uiterfte vriendelykheid, zullen zyne Gemeente geftadig meêr en meer aan hem verbinden. In Ongevallen, Ziekten en Wederwaardigheden moet hy hen, geftadig, met opbeurende Raadgevingen onderfteunen; en in gene gevallen mag hy zich aan de Leden zyner Gemeente onttrekken. Een Leeraar, wiens aangezigt de Leden der Gemeente nimmer dan op den Predikftoel zien, kan bezwaarlyk eene algemene liefde en agting verwerven. Hy moet, is zyne Gemeente klein, dezelve vooral bezoeken; en zo weinig uitzondering maken, als mogelyk is. De geringen bedroeven zich, of worden tot jalouzy verwekt, wanneer hun Predikant zich maar met eenigen der voornaamften ophoud, en zich aan de rest niet ftoort, noch naar hen omziet. Ook zyn dezelven al dikwils, in den aard, geen flegter Leden, dan de zulken, welke in grooter aanzien, en in meerdere waar-

waardigheid verheven, boven andere op de Wereld uitblinken. Het moet den Leeraar niet ſlegts te doen wezen, om eigen voordeel, of dat hy van de voornaamſten een beter onthaal kan ontvangen; neen voorwaar! Zyn toeleg behoort te wezen, niet zo zeer zyn eigen, als wel het voordeel der Gemeente, te behartigen; en daarom moet hy de geringen niet minder dan de voornaamſten waarderen. Wanneer een Predikant op een Dorp ſtaat, moet hy elks toevlugt zyn; hy moet zich zo in ieders gunst weten in te dringen, dat men hem in alle gevallen tot een Raadsman gebruike; alle oneenigheden en twisten moet hy onder zyne Gemeente tragten voor te komen, of, daar ze zyn, te ſtillen; wendende alle pogingen aan, om ze uit den weg te ruimen. Tegens alle ongeregeldheden moet hy zich verzetten; niet met eenige meesteragtigheid; dit zou de gemoederen verbitteren en van hem verwyderen; maar met vriendelykheid, onder de ſterkſte bewyzen van overtuiging, om hen te doen zien, dat hem alleen hun geluk, hun waar voordeel, ter harte gaat. Hier van overtuigd, zal men naar zynen raad hooren, zyne vermaningen aanmerken, als de heilzaamſte raadgevingen; en ernſtige pogingen aanwenden, om 'er zich in alle gevallen naar te ſchikken. Dus zal hy de toevlugt worden van allen, en de Liefde van zyne ganſche Gemeente naar zich trekken. En van welk eene vrugt zullen zyne Predikaties dan wezen, onder Menſchen, die hunnen Leeraar zo genegen zyn. Lust tot God en Godsdienst; lust tot Kundigheden en Wetenſchappen; lust tot het waarnemen van zyn beroep; liefde tot de Deugd, en de betragting van alle de Geboden, welke ons in het Euangelie worden voorgeſchreven, zal hier door in de harten van alle de Leden ontſtoken en opgewekt worden. Langs dien weg zal men de beste Burgers, en ware Kristenen maken. Langs dien weg zal men alle ongeregeldheden weren, de geſchiktſte orde bewaren, en de uitſchitterenſte deugden zien uitoefenen. Langs dien weg zal de ware Godsdienst gepredikt; en ieder pligt, welke men Gode, zynen Evenmensch en zich zelven verſchuldigd is, in waarheid en niet in ſchyn geleerd en betragt worden. Langs dien weg zal Liefde en Eendragt de Leden zamen verbinden; en de ganſche Gemeente zal boven vele anderen uitmunten. Hoe voortreffelyk zal de Bediening van zulk eenen Leeraar wezen; en hoe zal zyne Gemeente, onder zulk een goeden Opziender, bloeijen! Hy zal de ſchoonſte voorbeelden aan anderen ter navolginge opleveren. Hy zal by God aangemerkt worden, als de goede en getrouwe Harder, die zyne aanvertrouwde Kudde weid,

naar de Voorfchriften van zynen Grooten, zynen Hemelfchen Leermeester, hem in het Euangelie nagelaten. By de gehele Wereld zal hy roem en agting verwerven; en alle de Leden zyner Gemeente zullen hem aanmerken, als hunnen gemenen Vader. Zy zullen zich gewillig laten leiden en beftieren, uit aanmerking, dat zy, uit alle zyne daden en handelingen, uit alle zyne pogingen, zien, dat hem het heil zyner Gemeente boven alles ter harten gaat, even gelyk de getrouwe Harder, die zorgt en waakt, nagt en dag zorgt en waakt, voor zyne Kudde.

Hoe fnood tog zouden de menfchen zyn moeten, welke hunnen Leeraar veragtten, verdriet aandeden, en met fmaadheid bejegenden, van wien zy met alle vriendelykheid, met alle toegenegenheid, behandeld wierden! Een Leeraar, wiens beftraffingen, zonder hardigheid, zonder meesteragtigheid, met bewyzen van de tederfte liefde en toegenegenheid, gepaard gingen. Die nooit den Perzoonen eenigen haat of afkeer toedroeg; maar alleen het kwaad en de zonde in hun verfoeide. Wiens raadgevingen en vermaningen men aanmerkte, als die van een teêrhartig Vader aan zyne Kinderen, die van hem opregtlyk bemind worden. Wiens gedrag niet alleen onberispelyk is, maar in alle gevallen tot een voorbeeld ftrekt. Die geen kwaad voor goed, maar, in tegendeel, zo hem al leed aangedaan worde, goed voor kwaad vergeld, zonder zich zelven op eenige wyze laaghartig te gedragen. Die nooit een Lid zyner Gemeente met een ftuursch gelaat aanziet; maar klein en groot, ryk en arm, de geringen, zo wel als de meerderen, met alle bewyzen van vriendelykheid, minzaamheid en beleefdheid bejegent. Die alle goede bedryven aanmoedigt. Die de Deugd poogt voort te planten, de Ondeugd, en alle kwade gebreken, met wortel en tak zoekt uit te roeijen. Die gemeenzaam is, zonder nochtans zyner waardigheid te kort te doen, of gevaar te loopen van het geringfte zyner agting kwyt te geraken. Die in allen opzigte toont, zyn Ampt getrouw waar te nemen, den luister van het zelve op te houden, de Eer van zynen grooten Meester te handhaven, en de Lesfen van het Euangelie op te volgen. Die den moedeloozen poogt op te beuren, en den verdwaalden het regte fpoor aan te wyzen. Die den Zondaar op eene gefchikte manier beftraft, en hem tot beterfchap aanmaant, op dat hy de flegtigheden verlate, den weg des levens bewandele, en zich tot zynen grooten Maker begeve. Die den Vroomen beftiert, hem met nuttige raadgevingen onderfteunt, en deszelfs hope op het onwaardeerbaar geluk, 't geen hy

eer-

eerlang deelagtig zal worden, gestadig verlevendigt. Die Weduwen en Wezen helpt, en den noodlydenden, met raad of onderstand, in deszelfs wederwaardigheden byspringt. Met één woord, wiens pogingen zich geheel en al daar toe uitstrekkén, om de bevelen van zynen God getrouw uit te voeren, en het heil van de hem aanbetrouwde Gemeente, met alle zagtmoedigheid, te bevorderen; terwyl hy niet verzuimt, om vaak, by alle gelegenheden, in 't verborgen, zich en zyne geliefde Gemeente, voor den Troon des Allerhoogsten te brengen. Kan men van zulk een Leeraar wel minder verwagten, dan dat hy onder de Menschen eene algemene liefde zal verwerven; en dat hy, als een getrouw Dienstknegt, den loon zynes arbeids van zynen Heer ontvangen zal! —— Zie daar, van zo veel gewigts is het Ampt eenes Leeraars; zo vele moeite is 'er aan vast; met zo veel oplettendheid moet het waargenomen; met zo veel bescheidenheid, liefde en minzaamheid bediend; met zo veel Lydzaamheid uitgeoefend, en met zo veel yver ten ernstigste behartigd worden. 't Is dus, voorwaar, eene Bediening, welke vereischt, dat men alle zyne oplettendheid te koste legge, al zyn verstand inspanne, en al zyn yver opwekke, om dezelve wel waar te nemen, zich in allen dele betamelyk te gedragen, en van zynen pligt te kwyten.

Dus meen ik, met alle bescheidenheid, en eene genoegzame voorzigtigheid, niet slegts het voortreffelyke van het Ampt eenes Leeraars, maar tevens ook het groot gewigt, en den arbeid, die 'er aan verknogt is, wil men in allen opzigte een getrouw Dienstknegt aan zynen Heer bevonden worden, te hebben voorgesteld. Niemand zal, hoop ik, myne welmenende pogingen wraken; maar veel eer de welmenendheid, dan derzelver gewigt, in aanmerking nemen; dewyl ik geenzins begeer gehouden te worden, voor een opgeblazen en verwaanden Leermeester; maar slegts voor een Leek, die met zyne, schoon zwakke, echter welmenende pogingen, het zyne zoekt toe te brengen, om de Voorstanders en Bedienaars van dien Godsdienst, welken hy met zynen mond belyd, en met zyn harte omhelst, tegens allen verwaten aanval van derzelver Bespotteren en Veragteren te verdedigen, en te beschermen. Vind inmiddels de Bedilzugt goed, deze myne Bedenkingen in een min gunstig ligt te plaatzen, en dezelven te veroordelen; ik zal my zulks weinig bekreunen; wetende dat een ieder, die aan den weg timmert, het oordeel van elk een moet afwagten, en dus veel aanstoots kan lyden.

C. V D. C.

KRUIDMENGKUNDIG BERICHT, WEGENS DE VERKIEZING EN BEREIDING DES MANNELYKEN VARENWORTELS, TOT HET BEKENDE GENEESKUNDIG GEBRUIK TEGEN DEN LINDWORM.

Door

WILLEM VAN BARNEVELD,

Apotheker te Amsterdam.

'T IS bekend, dat, zedert veele Jaaren, het kragtdaadig-werkend Zwitsersch Geneesmiddel van Mejuffrouw NOUFFER, tegen den Lindworm, is beroemd geweest; dat veele Lyders, derwaarts getrokken zynde, door gemelde Juffrouw geneezen wierden; onder welk getal zig ook de Russische Prins BARATINSKI bevonden had, toen hy, zes Maanden daarna, namelyk in April van 't voorleeden Jaar 1775, weder te *Parys* zynde, ontdekte, dat hy nog een tweeden Lindworm had, welke de gemelde Juffrouw *Nouffer*, te *Parys* tot dat einde gekoomen, hem ook deedt ontlasten, terwyl zyn Geneesheer COURLEZ DE LA MOTTE aldaar tegenwoordig was. De onfeilbaare uitwerking van dit, zo 't scheen, *nieuwe* Middel, tegen eene Kwaal, wier geneezing anders niet zeker was, heeft toen ter tyd zyn Allerkristelykste Majesteit, de Koning van Vrankryk, bewoogen dit Hulpmiddel te doen onderzoeken, om 't zig eigen te maaken.

Dit geheime middel, vervolgens, op bevel des Konings gekogt, nader beproefd en specifiek bevonden zynde, is uit waare Menschenliefde van zyn Majesteit aan de geheele Waereld present gedaan, door 'er eene Verhandeling van te laaten uitgaan, van verscheidene Geneesheeren en den Apotheker *Cadet* geteekend, waar in wy 't Specifieke Recept, nevens deszelfs voorbereiding en gebruik, vinden; welke Verhandeling ook reeds in het Nederduitsch te bekomen is.

Dit gezien en de behandeling 'er van begreepen hebbende, ondernam ik dit Middel aan te pryzen, aan een Juffrouw in deeze Stad, die langen tyd aan den Lindworm gelaboreerd hadde, om over het zelve een Geneesheer te raadpleegen, met aanbieding, om het gezegde Middel met alle *exactitude*, volgens 't uitgekome voorschrift, gereed te maaken; waar op my dit Middel geordonneerd, door my bereid, en door haar eigendunkelyk onder myn opzigt gebruikt is; met dat gevolg, aan 't einde van dit Bericht nader te melden.

De

De verfcheidene geneezingen, die ik, na dit eerfte Geval, verder van het zelfde Middel, zonder eenige hapering ondervonden heb, heeft my eene byzondere agting voor 't zelve doen opvatten; te meer, daar men zegt, dat het door anderen werkftellig zoude gemaakt zyn, zonder verhoopt gevolg gehad te hebben, waardoor het vertrouwen van deszelfs uitmuntende eigenfchap reeds twyffelagtig begint gefteld te worden; onaangezien ook weer anderen, zo wel als ik, daar met goed gevolg in geflaagd zyn.

Aan deeze twee omftandigheden is dit Bericht zyne oorfprong fchuldig; want dat fomtyds heilzaame *Specifica* tegen deeze of geene langduurige gebreken of fchielyke toevallen, met vrugt gebezigd, tevens met den geheimhoudenden Bezitter in 't graf daalen, zal niemand behoeven te verwonderen; maar dat zodanige *Specifieke Hulpmiddelen*, by de oude Geneesheeren beproefd en daar voor te boek gefteld, der vergetelheid van eene opmerkzaame Geneeskunde onderworpen zyn, is inderdaad vreemd en beklaagelyk. De *Varenwortel* is eene van deeze beproefde en vergeetene Geneesmiddelen. De *Grieken* fchynen reeds den Varenwortel als dienftig tegen den Lindworm gekend te hebben; en, na hen, GALENUS, DIOSCORIDES, THEOPHRASTUS, PLINIUS, DODONÆUS, ANDRY en fommige anderen, die alle, de eene meer, de andere minder, met ronde woorden, daar gewag van maaken. Dat evenwel dit Specifiek Hulpmiddel de aandagt van Kundigen ontglipt is, dunkt my, dat ten deele moet toegefchreeven worden, aan de al te uitgeftrekte en dikwils tegenftrydige kragten, die de Ouden iedere afzonderlyke Plante hebben toegeëigend, en die de laatere Genees- en Scheidkundigen daar wel in gezogt, dog niet gevonden hebben; en ten deele aan den valfchen uitflag, door welke dit Middel, den Onderzoeker, die zich eene uitwerking volmaakt-goed beloofd hadde, te leur ftelde; maar 't fchynt my toe, dat men, indien de uitflag niet aan de verwagting beäntwoordt, eerst en voorál, de volmaaktheid of de onvolmaaktheid van de Proefneeming moet tragten na te fpooren, alvorens men aan de volmaaktheid van 't beproefde Middel regt zal hebben te twyffelen. Of zouden wy niet anderwerf in de dwaling kunnen vallen, om dit *Heilzame Medicament* te verwerpen en te vergeeten? Waartoe het vooröordeel, gepaard met onkundige eigenliefde, kragtig zoude kunnen medewerken.

Middelerwyl nu, daarenboven, dit onfeilbaar Specifiek, door evengemelde byzondere Liefdedaad van zyn Majefteit van Vrankryk, in handen van byna de geheele waereld is ge-

koo-

koomen, beproefd word, en van tyd tot tyd meer beproefd zal worden, om den Lindworm uit te dryven, is 't te dugten, dat het zelve des te minder van zo een algemeen goed gebruik blyven zal, als het zelve by Juffrouw *Nouffer*, een geheim zynde, altyd zoude gebleeven zyn; want om deezen Wortel en deszelfs Poeder tot dit geneeskundig gebruik volstrekt-goed te bereiden, vereischt myns bedunkens meer of min oplettendheid: te meer daarom, om dat een Lyder of Lyderesse, dit Poeder een en andermaal vergeefs beproefd hebbende, met voordeel tegen het zelve word ingenoomen.

Het Poeder uit deezen Wortel, volgens de hier op te geevene Manier bereid, heeft dat voorregt gehad, dat het nog nooit gebruikt is, dan met gewenschten uitslag, en heeft in eenige Proefneemingen reeds verscheidene platte Wormen afgedreeven. Deeze Wortel, tot gedagte Proeven gebeezigd, is die van 't mannelyke Varenkruid, zo in den voorleeden Herfst, als kort na deezen afgeloopen Winter gegraaven, uit een dorren, zandigen en digt beschaduwden grond, in welken, van wegens deszelfs onvrugtbaarheid, geene andere bekende Plant zoude willen voortteelen; egter heb ik Jaarlyks drie à vier soorten van Varen, in groote menigte, aldaar gevonden. Het mannelyke Varenkruid vinden wy, onder anderen, met opzet, beschreeven en afgebeeld, in meergemelde vertolkte Verhandeling over den *Lindworm* : ik zoude 'er dit konnen byvoegen; „ dat deeze Wortel, (die, volgens TOURNEFORT, uit een Vrugtje, „ dat de Plant op den rug zyner bladeren draagt, met eene „ bultige en schubbige Huid bedekt, zich, ryp zynde, opent, „ en eenige kleine Zaadjes schietende word voortgebragt,) „ voozer en sponzieuser word aan zyn oorspronkelyk deel, „ naar maate hy, aan zyn andere einde, oneindig voortgroeit; „ dat hy Jaarlyks van zyne oorspronkelyke Aanhangzels, en „ dat gedeelte van zyn Middenrif, uit welke dezelve eertyds „ waren voortgesproten, verliest, terwyl aan 't voortteelende „ einde, onmiddelyk, vier, vyf of zes nieuwe Looten allengskens ontstaan, en in 't vroege Voorjaar beginnen uit te spruiten; dat het Kruid Winter en Zomer groen blyft, en nooit „ ten eenemaal verdort, voor dat de Plant op nieuw boven „ den grond begint uit te botten, gelyk my zulks nog gebleeken is, na den strengen Vorst van deezen Winter; dat in „ ieder van deeze aanstaande Bladen, reeds in 't Najaar al, „ het gansche Weezen van de Plant beslooten, en zeer fraai „ is om te ontwikkelen".

De Wortelen hadden meestal *Perpendiculair* in den grond gestaan. Van die, welke ik wilde gebruiken, om het Poeder te-

tegen den Lindworm te bereiden, heb ik, in de eerfte plaats, weg geworpen, zyne hairige vezelen en tusfchen hangende aardagtigheid; ten anderen, het verouderde voofe, doode deel des Wortels; ten derden, de ingerolde Looten, gefchikt voor de aanftaande Bladen; ten vierden, de onmiddelyk voor af gaande, in 't voorgaande Jaar gemaakte, *Appendices*, van welke de veroude Bladen afgevallen waren. De twee eerfte deelen dienen afgekeurd te worden, om dat ze verftorven en onnut, de twee laatften, om dat ze te groen, dat is te jong, en onbekwaam zyn, de geneezing te weeg te brengen. Voorts heb ik 't middendeel van deezen Wortel, en alle zyne *Appendices* één voor één van zyn zwart dun Vliesje, waar mede de Wortel in 't gemeen overtoogen is, ontkleed; en het Topje van iedere *Appendix* in 't byzonder, zo verre het inwendig aangeftooken was, afgefneeden; terwyl ik alleen de witte zelfftandigheid, nevens 't geheele middenrifje, bleef behouden. Deeze gezuiverde Worteltjes, fyn gefneeden, heb ik, langzaam en voorzigtiglyk gedroogd in eene Boerhavifche Stoof, (waar door dezelve twee derde deelen verminderden) in eene heldere Vyzel tot een allerfynst Poeder gebragt; door eene zeer zuivere Zeef gezift, op dat aan het Poeder geen andere ftoffe, die te vooren hier in bewerkt was, en hoe gering ook, den goeden uitflag van de Proefneeming konde verydelen, zoude onder gemengd worden. Ik merk hier in 't algemeen nog twee zaaken aan, die in agt te neemen zyn: de eerfte, dat men, om 't Poeder van deezen Wortel te bereiden, nooit de Varen moet neemen, die door Kunst geteeld is in de Hoven; maar liever, die door de *Natuur* in *eenzaame*, *boomryke*, *dorre*, *ja gansch onvrugtbaare gewesten* is voortgebragt. De tweede, nooit moet men den Varen-Wortel gebruiken, zo als die geheel gedroogd in de Winkels verkogt word, om dat men dan het goede van het kwaade, het nutte van het onnutte niet genoeg zal kunnen onderfcheiden, en zyner Proefneeming naderhand 't verwyt, *van onvolmaakt te zyn geweest*, moeten toevoeren.

Dit Poeder, dus bereid, is gebruikt, op den tyd en de wyze, zo als wy daar een omftandig Berigt, nevens deszelfs voorbereiding en uitwerking van vinden, in meergemelde *Verhandeling over den Lindworm*, en 't heeft altoos aan de verwagting voldaan.

Proe-

Proeven.

De Eerste Proefneeming is in 't werk gesteld, aan Mejuffrouw GEERTRUYD DE HAAS, *gebooren* LODEWYKS, te Amsterdam, even buiten de Raampoort, oud zes-en-dertig jaaren, van eene middelbaare Lichaamsgestalte, allengskens zwaarlyviger geworden, dikwils geel, voornamelyk na eenen aanval van Gal-Kolyk en Braakingen.

Sestien jaaren oud zynde, kreeg de Lyderesse zwaare toevallen van een Zenuwziekte, die een jaar lang by haar aanhielden. Vyf jaaren bleef zy vervolgens volkomen gezond; terwyl zy, op 't einde van deezen tyd, voor 't eerst, by toeval een brokje van eenen Lindworm ontlastte.

Een half jaar na deeze ontdekking, kreeg de Lyderesse eene Ziekte, uit welke zy eene Zenuwkoortze, niet tegenstaande veele aangewende hulpmiddelen, tot heden toe heeft behouden; haar begin neemende van ieder derden dag voor den nagt, en in den Morgenstond eindigende. Deeze tusschentyd was verzeld van hevige Zenuw- en Stuiptrekkingen, zo zelfs dat armen en beenen als tot elkander opgetrokken wierden, en ieder lid van haar Lighaam een Spasmodieke beweeging had. Tusschen beiden was zy bedwelmd, zingende en ylhoofdig. Een geruimen tyd gaf zy, by 't eindigen van deeze Koorts, bloed op; evenwel zyn de toevallen, die deeze Koortse verzelden, zints vier jaaren merkelyk afgenoomen; maar daarentegen is Gal-Kolyk, hevige Braakingen, galagtige Buiksontlastingen, pyn in de regter zyde, ontstaan.

Na dat deeze Lyderesse 't besluit nam, om 't *Specifiek* van Juffrouw *Nouffer* te gebruiken, overviel haar, op dien tyd, 't Gal-Kolyk, verzeld van Braakingen en Buikloop; en door 't reikhalzend verlangen, om van haare kwaale geneezen te zyn, was ik genoodzaakt, om, in 't midden van deeze omstandigheden, dit middel, dat zy, volgens haar eigen willekeurigheid, onder myn opzigt gebruikte, aan haar toe te dienen. Ik liet haar tot dat einde des avonds van den 2den Jan. 1776 een Lavement appliceeren; vervolgens de Soep, bereid uit brood, boter, water en zout, gebruiken, nevens een kleine hoeveelheid beschuits in witten Franschen Wyn geweekt, alles naar 't voorschrift van Juffrouw *Nouffer*. In den morgenstond van den volgenden dag, om 5 uuren, gaf ik perzoonelyk de Lyderesse drie dragmen Poeder des mannelyken Varenwortels in, gemengd met vier oncen Lindebloezem-water, waar van zy, na verloop van een uur tyds, hevige poogingen tot braaken kreeg; dog, door 't weder neerslikken van 't opge-

ko-

komen Poeder, dezelve wederstond, en kort na dat dit bedaarde, loosde de Lyderesse reeds, in eene ryke ontlasting van Buikstoffen, een geheelen leevenden, loodkleurigen, eenzaamen Lindworm, en dus nog voor dat zy 't purgeermiddel, geschikt om den Lindworm uit te dryven, had ingenoomen.

Om 7 uuren een groot gedeelte van 't Purgeerbrokje ingenoomen hebbende, te zamengesteld uit vier grein *Gummi gutta*, tien grein *Scamoneum*, even zo veel *panacea mercurialis*, met *confectio Hyacintborum* tot een *massa* gemengd, kreeg de Lyderesse om half agt uuren eene min overvloedige ontlasting, dan de voorgaande, en loosde daar by nog twee eenzaame Lindwormen, die met de voorgaande byna in alles volkomen gelyk, en in hun geheel met hunne hoofdjes te zien zyn. De Lyderesse was deezen dag met veel braakingen en stoelgangen aangehaald; eenige volgende dagen vermoeid en pynlyk; dog allengskens hersteld zynde, thans niet weinig vergenoegd, over haare voorspoedige geneezing.

Dat dit heilzaame *Specifiek* hier zo gelukkig, als schielyk, gewerkt heeft, zyn wy, myns dunkens, aan deeze twee toevallige oorzaaken verschuldigd: ten eersten, aan eene natuurlyke zwaarlyvigheid van Lighaam, uitgezet door de inwendige deelen, die een ruimeren doorgang gekreegen hebben: ten tweeden, aan eene ledige maag en holle darmen, alzo onze Lyderesse, zedert eenige weeken, zeer weinig spyze des daags gebruikt, en zelfs zo een afkeer daar van hadde, dat zy geen eeten zien mogt. Mag ik hier nog ten derden byvoegen, aan de Cordaatheid van de Lyderesse, door myne aanmoediging gesterkt, om 't Medicament weder neder te slikken, alzo ik wel voornamelyk, daarom, by deeze, en volgende Proefnemingen, tegenwoordig ben geweest.

De tweede Proefneeming is geschied, aan de Huisvrouw van *Tsbrand Daniels*, in de Egelantierstraat; twee en veertig jaaren oud; zedert zeven jaaren wat verbleekt van Weezen, gekweld met misselykheid, ongeregelden eetlust; dog meer van honger, dan afkeer van spyzen, overvallen; kloppingen in de Maag; jeukingen in de neus en 't fondament; en doorgaans hartlyvig.

Anderhalf jaar geleeden, voor dat zy het door my bereide Vaarenwortel-poeder gebruikte, had zy den Lindworm voor 't eerst waargenomen; en van tyd tot tyd groote en kleine stukken geloosd, tot dat zy op den 15den Jan. deezes Jaars voorbereid, den 16den daar aan, in den morgenstond, het *Specifiek* nevens de Purgeerbrok gebruikte; dog beide in een grootere hoeveelheid, dan in de voorgaande Proefneeming geschied

fchied was; terwyl ik het Purgeerbrokje door eenig Zeltzerzout liet aanprikkelen, om dat dit voorwerp sterker van inhoud was. De opwerpingen van 't Varenwortel-poeder, by deeze Lyderesse, waren zo hevig en aanhoudend, dat zy twee uuren na 't inneemen van 't Poeder nog geen rust had, en al schoon eenige Buiksontlastingen volgden, zy loosde niets van den Worm; evenwel gaf zy my kennis van een hangende zwaarte, in het Onderlyf, die ik vermoedde de Worm te zyn. Ik liet haar derhalven des anderen daags, op haar eigen verzoek, alvorens haar weder voorbereid te hebben, dezelfde middelen gebruiken, en zy had hier van geen walging, veel minder braaking; dog ontlastte niets dan zeer veele flymerige stoffen, die egter, na verloop van eenige dagen, door byna vergaane gedeeltens van Lindwormen, de eene van eene eenzaame, en de andere van eene Cauwoerden zoort, gevolgd wierden. Zedert heeft deeze Lyderesse zig uitsteekend welvaarende bevonden.

De derde aan eene jongere-Lyderesse, die twee eenzaame Lindwormen ontlastte; maar my verzogt heeft, om van haare naam in deezen geen gebruik te maaken.

De vierde Proefneeming is geschied, aan Juffrouw *Catharina Balk*, Huisvrouw van *Hendrik Caspelbeer*, Castelein in den Herberg *de Valk*, aan de Buiten-Cingel, tusschen de Leidsche en Raampoorten, oud 44 Jaaren; bleek van aangezigt; doorgaans van hevige Maag- en Lendepynen aangetast; dikwils misselyk, somtyds van braakingen verzeld; zedert twaalf jaaren vermagerd en verzwakt.

Op den dag, dat deeze Lyderesse van my vorderde, dat ik voor haar 't bekende middel tegen den Lindworm zoude bereiden, had zy, drie weeken te vooren, de oorzaak van haaren zukkelagtigen staat en toestand, voor 't eerst ontdekt, by welke gelegenheid zy drie Ellen van een Cauwoerden Worm ontlast had. Ruim vyf jaaren geleeden, trof haar een bloedspuwing, die twee a drie dagen aanhield, en met bloederige Stoelgangen gepaard was; zo dat dit toeval derhalven in de Maag zyn zitplaatze had, en misschien door den Worm veroorzaakt was.

Op den avond van den 13den Maart, wierd de Lyderesse voorbereid, en des morgens om half zes uuren, van den volgenden dag, liet ik haar het *specifieke haustus* gebruiken, dat haar misselykheid, noch walging, noch eenige ongesteldheid veroorzaakte, veel minder zelfs (zo als zy 't uitdrukte), dan of ze eenig ander Medicament had ingenoomen. Het Purgeermiddel had ik, wegens haaren zwakken toestand, zeer slap toebereid, en gaf het zelve op twee onderscheidene tyden, telkens de helft, met een half lood Zeltzerzout, in. Zy loosde

by

by de tweede Buiksontlasting een elle van den Worm; kwartier voor elf uuren, ongeveer nog twee en een half Elle, aan verscheidene stukjes gebrooken, van welke het eene al dunder en fynder als het andere, met byna ontelbaare Leedjes versmalde. By eene naauwkeurige nafpooring, om alle deeze stukjes, uit de ontlaste stoffen te verzamelen, kreeg ik een, dat allerfynst was, onder 't oog, en waaraan wy, met een Vergroot-glaasje, daadlyk 't hoofdje gewaar wierden. Voor 't overige, had deeze Lyderesse, dien dag, nog 4 a 5 ontlastingen. Verscheidene dagen daar na is zy evenwel, by tusschenpoozen, nog met maagpynen aangehaald geweest; door 't gebruik van zagte Laxeermiddelen, als *Cassia Tamarinde*, veel slymerige Galstoffen kwyt geraakt, en nu, door haare gewoone Lyf-Medicus, in zo verre herfteld, dat zy zig thans redelyk wel bevind.

De vyfde of laatste Proefneeming, die ik gelegenheid gehad hebbe, in 't werk te stellen, is gedaan aan een Jongman *Jeremias van Corbach*, ten huize van den Heer *Otto Jan Houtman* in de Hartestraat. Deeze Lyder is circa 20 Jaaren oud; van een teder gestel; bleek van weezen, behebt met pyn in de linker-zyde en lendenen; dikwils met misselykheid aangedaan; en, honger hebbende, ligt flaauw.

Deeze Jongeling was onzeker, of hy den Lindworm nog had, toen hy voornam, 't Medicament van Juffrouw *Nouffer* te gebruiken: 't was ten minsten twee jaaren geleden, dat hy gelegenheid gehad had, om deezen Worm by zig te verneemen. Toen hy nog een Kind was, had men deezen Worm al by hem ontdekt.

Den 10 April, na dat hy daags te vooren de Soep gebruikt had, dog geen Applicatie van 't lavement wilde toelaaten, nam hy 't *Specifiek* in, vervolgens de Purgeerbrok, en loosde, met eene ryke ontlasting, nog vóór negen uuren van den zelven morgen, den Lindworm, die aan de harde buikstoffen dermaate tusschen geslrengeld was, dat dezelve daar door, en door zyne losse geledingen, onder 't behandelen, aan veele stukken brak, 't welk geen plaatze zou gehad hebben, indien de Lyder de Klisteer had laaten appliceeren. Door de veelheid van stoffen, is van den Worm een klein stukje, waar aan 't hoofdje behoort, verlooren gebleeven.

Voor het overige heb ik dit Poeder, des mannelyken Varenwortels, nog tweemaal bereid, en is, onder 't opzigt van den Geneesheer J. C. F. HOFMAN, ingegeeven, de eerstemaal aan een Lyderesse, die dit middel reeds verscheiden' maalen te vergeefs gebruikt, en, volgens 't getuigenis van dien Heer,

 een

een groote kwantiteit, zo niet de geheele Worm, door het zelve ontlast had, 't welk men niet naauwkeurig heeft kunnen nagaan, om dat, deeze Proeve, staande de strenge Vorst van deezen Winter, genoomen zynde, de Buiks-ontlastingen bevrooren waren. De tweedemaal aan een andere Lyderesse, volgens 't voorschrift van denzelfden Geneesheer, met *Rob. Sambuci* tot een Conserf gemengd, om dat zy, voor welke dit middel bereid was, het zelve niet, dan onder deeze gedaante, konde gebruiken. Zynde deeze Lyderesse, volgens ontvangen rapport van dien Heer, de Huisvrouw van *Jan Willem Trap*, in de Angelierstraat, byna 26 Jaaren oud, van een phlegmatiek temperament, hebbende anders geene toevallen, die de Worm haar veroorzaakte, dan dat ze zomtyds kleine stukjes loosde. Op den 9den Maart laatstleeden, wierd zy, kort na dat zy door denzelfden Geneesheer, van een afgaande Koorts hersteld was, zeer gelukkig van twee geheele Cauwoerde Lindwormen geneezen.

Amst. 20 April,
1776.

BRIEF VAN DEN HEER ROBERT BARKER F. R. S. AAN DR. BROCKLESBY, OVER HET MAAKEN VAN YS, IN DE OOST-INDIEN.

(*Uit The Philosophical Transactions.*)

MYN HEER!

De wyze, op welke men, in de *Oost-Indien*, Ys maakt, een voorwerp van nieuwsgierigheid en nasporing geworden zynde, zal ik u met deezen mededeelen, hoe men daar mede te werk gaat te *Allahabad*, *Mootegil* en *Calcutta*, in de *Oost-Indien*, leggende tusschen den 25½ en 23½ Graad Noorderbreedte. Te laatstgemelder plaatze heb ik noit van iemand gehoord, die natuurlyk Ys ontdekte in de poelen of waterbakken, of water over de straat gevloeid; ook zag men 'er den Thermometer nimmer tot het punt van Vorst gedaald: te eerstgenoemde plaatze hebben eenige weinigen, doch zeer zeldzaam, Ys gezien.

Om zich aldaar Ys te verzorgen heeft men 't gebruik, om alle morgens, eer de Zon opkomt, uitgenomen by zommige Lugtsgesteltenissen, waar van ik, vervolgens, nader zal spreeken, omtrent drie maanden in 't Jaar, te weeten van De-

cem-

cember tot February, een voorraad daar van op te zamelen.

De Ysmaaker, myn bekende, te *Allahabad*, (te welker plaatze ik de nauwkeurigfte waarneemingen, ten deezen opzigte gedaan heb) vervaardigde, in den Winter, een genoegzaamen voorraad tot de tafel in het Zomerfaifoen. Hy ging op de volgende wyze te werk. Op eene breede open vlakte, werden drie of vier gaten gegraaven, ieder omtrent dertig voeten in 't vierkant, en twee voeten diep: de grond werd tot acht duimen of een voet belegd met zuikerriet, of de gedroogde halmen van Indiaansch Koorn. Hier in plaatfte hy, op ryen, digt tegen elkander aan, eene menigte van kleine, ondiepe aarden potjes, met water, om het te laaten bevriezen. Deeze potjes zyn onverglaasd, nauwlyks een vierde van een duim dik, en van zo poreufe aarde gemaakt, dat men van buiten zien kon, hoe het water dezelve geheel doordrong. Omtrent het vallen van den avond, worden die potjes gevuld met zuiver water, eerst gekookt, en dan in de gemelde omftandigheid gelaaten.

Doorgaans vervoegt zich de Ysmaaker, na deezen toeftel, eer de Zon opkomt, en verzamelt in bakken het bevroozene; alles wat in de potjes is uitftortende, en dus het Ys bewaarende, 't welk dagelyks gebragt wordt in de groote verzamelplaats, doorgaans gemaakt op eene hooge drooge plaats, zynde een put veertien of vyftien voeten diep, eerst bedekt met ftroo, en voorts met eene ruwe foort van wolle ftoffe bekleed; hier wordt het met ftampers ingeflaagen, tot dat het door de eigene vermeerderde koude weder aan 't vriezen geraake, en één vaste klomp vorme. De mond van de put is wel gedekt tegen de buitenlugt, door ftroo en wolle ftoffe gelyk het bekleedzel van binnen, en een rieten dak bedekt dezelve geheel.

Noodzaaklyk is het hier aan te merken, dat de hoeveelheid van Ys voornaamlyk van 't Weer afhangt, en dus gebeurde het zomtyds, dat 'er geen bevriezing in 't geheel plaats hadt: Op andere tyden was de helft bevroozen; en ik heb gezien, dat al het Water in de potjes volkomen Ys was. Hoe dunner lugt, hoe helderder Weer, hoe meer Ys: verandering van Winden, en een bewolkte lugt waren beletzelen. Dikwyls heb ik waargenomen, dat, naa een zeer kouden nagt op 't gevoel, nauwlyks eenig Ys gemaakt was: terwyl op andere tyden, de nagt helder en op 't gevoel zagter geweest zynde, de bevriezing wonder wel gelukte. Het kragtigfte bewys van den invloed des Weers beftaat hier in, dat het Water in de eene kuil met dezelfde toebereidzelen meer bevroozen was dan in eene andere, een myl van daar gelegen.

Om natuurkundig over deeze Ysmaaking te spreeken, zou men kunnen aanmerken, dat, ware 'er een Thermometer in de lugt opgehangen geweest, vry van eenig ander lichaam 't geen 'er hette aan kon mededeelen, op eenige tyden van den nagt, geduurende de koude maanden December, January en February, de Kwik tot het Vriespunt zou gedaald zyn; en dat Water, kunstig geplaatst in die zelfde omstandigheid, gestort in dunne poreuse potjes, en onderschraagd door dingen die weinig hette van den grond daar aan mede deelden, op die wyze zou bevriezen, en in een bevroozen staat blyven, tot dat de morgenwarmte aankwam. Dit kan zyn; maar ik moet hier op aanmerken, dat ik, staande myn verblyf, in dat Werelddeel, nimmer eenig natuurlyk Ys zag. Ik kan niet zeggen, dat de Thermometer 's nagts noit tot het Vriespunt daalt, dewyl ik de noodige Waarneemingen niet gedaan heb; maar, behalven het Water in deeze potjes, heb ik geen Water in een bevroozen staat beschouwd. De Lugtsgesteldheid zal veel doen, om de bevriezing van het Water te bevorderen, wanneer het geplaatst is vry van de hette der Aarde; dewyl de nagten, in welke men het meeste Ys verzamelde, gelyk ik reeds aanmerkte, geheel helder waren; terwyl ook de lugt fyn was, en 'er zeer weinig dauw naa middernagt viel. Veele Heeren, nu in *Engeland*, hebben met my dezelfde Aanmerkingen gemaakt als zy met my deeze Yspatten gingen bezigtigen. De sponsagtige natuur der zuikerrieten, en gedroogde *Indiaansche Koornhalmen*, schynt zeer geschikt om aan de koude lugt, onder de Potjes, een vryen doortocht en speeling te geeven, die op den buitenkant der Potjes werkende de hette wegneemt; ook schynt de poreuse zelfstandigheid der Potjes zeer bekwaam tot het inwendig toelaaten van koude lugt; en derzelver plaatzing, meer dan één voet beneden den grond, belet dat de vlakte des Waters geroerd worde van eene Lugtstroom, waar door de aaneen gehegte deelen behoed blyven van scheiding. Het kooken van het Water agt men een noodwendig voorbereidzel tot dit bevriezen: hoe verre dit strookt met Natuurkundige beginzelen, zal ik niet op my neemen te bepaalen.

Uit deeze omstandigheden blykt, dat Water, zodanig geplaatst dat het geene hette van andere lichaamen ontvangt, en blootgesteld aan de lugt, tot vriezen gebragt kan worden; wanneer de warmte van den dampkring eenige graaden, boven het Vriespunt van FAHRENHEIT's Thermometer, is; door 't zelve te verzamelen en op een te hoopen, wordt het Ys bewaard, en bekwaam om andere Vloeistoffen te doen vriezen, in de overmaatige hette van het Zomersaisoen. Om dit te ver-

vergigten, gaat men, in de *Oost-Indien*, op deeze wyze te werk. De Sorbet, Room, of welke andere vogten men wil doen bevriezen, worden in zilveren koppen van eene kegelagtige gedaante gedaan, en de dekzels wel geslooten, met beslag bestreeken, en dus gestooken in een groot Vat; met Ys, salpeter en gemeen zout van beide evenveel, gevuld, en een weinig water om het Ys te ontbinden, en het geheel te doen stremmen. Dit zamenmengzel doet het geen in de koppen besllooten is dezelfde hardheid krygen als onze Ysroomen, *enz.* in *Europa:* doch enkel water wordt zo hard dat een hamer en mes noodig is om het te breeken. Een Thermometer, gehouden tegen een deezer door kunst gemaakte Ysstukken, heeft men twee of drie graaden beneden het Vriespunt zien daalen. Zo dat, onder een dampkring, blykbaar niet geschikt om natuurlyk Ys voort te brengen, Ys gemaakt, verzameld, en de koude dermaate opeengehoopt wordt, dat de Thermometer beneden het Vriespunt valle.

De veel beloovende voordeelen van zulk eene ontdekking kon allen de Inwoonders van *Asie*, (die van de wellustigheden deezes leevens hun hoofdwerk maaken, en dit mag 'er met rede onder geteld worden, daar ik dikwyls op Ys onthaald ben, als de Thermometer op 112 Graaden gestaan hadt), aanzetten om zich te bedienen van de kortduurende nagtkoude in de gemelde maanden; door het wel aanleggen en zuinig waarneemen van deeze weinige koude oogenblikken, hebben zy zich eene aangenaame verkoeling bezorgd, in de heete Zomermaanden, die, in zommige deelen van *Indie*, nauwlyks draaglyk zouden weezen, zonder den bystand van deeze en dergelyke uitvindinge.

Ik ben, enz. ROBERT BARKER.

UITGEZOGTE LEEVENSREGELS VOOR DE JEUGD (*).

(Uit het Engelsch.)

„ VAn de volgende Verzameling der uitgezogte Leevens-
„ regels, is de Menschlyke Natuur het onderwerp. In
„ dit onderwerp zyn, met de daad, verscheide afgetrokken
„ byzonderheden, die het rypste verstand en 't bondigst oor-
„ deel eischen; doch, aangezien deeze Regels voornaamlyk
„ tot

(*) Deeze staan in een volgend Stukje agtervolgd te worden.

„ tot onderwys der Jeugd geschikt zyn, heeft men zorge ge-
„ draagen, om geen Grondregel of Waarneeming plaats te
„ geeven, dan die eenvoudig en ligt bevatbaar is. Klemspreu-
„ ken, die op eene loutere woordspeeling uitloopen, en meest
„ alle Verzamelingen van deezen aart, zo oude als heden-
„ daagsche, tot eene ongemeene dikte, doen zwellen, zyn
„ hier uitgemonsterd. Geestigheden en Slagen mogen tot
„ vermaak en uitspanning dienen; doch voegen niet, waar
„ Onderwys het hoofddoelwit is".

GEWEETEN.

Een braaf Man zal noit het oor leenen aan eene drangreden, met zyn Geweeten strydig.

Men draage zorg om een goeden Naam te verkrygen: dan nog meer voor zyn Geweeten. 't Is een niets beduidend vermaak, beter te schynen dan gy zyt; doch een groote zegen, te weezen wat men moet zyn.

De Menschen laaten zich meer door Roem, dan door Geweeten, bestuuren: en nogthans is het de kortste weg tot Roem het spoor te volgen, 't welk ons het Geweeten aanwyst.

Gaat met uw eigen Hart te raade: want gy hebt geen getrouwer Raadgeever.

ZELFBESTUUR.

Geluk is een onafscheidelyke metgezel van Zelfbestuur. Niemand kan zonder ongerustheid bezitten, 't geen hy niet zonder smerte kan verliezen.

Het oude *Lacedemonie* geeft ons eene heerlyke Les, tot het bestuuren der Hartstogten. Vaste bezigheden waren bestemd voor Lieden van beiderlei Sexen, op alle uuren van den dag, geschikt naar elks leevensstaat. In een altoos bezig leeven, hebben de driften geene gelegenheid om te bedriegen, te verleiden of te bederven. Naarstigheid is een Bescherm-engel der Onschuld.

Laat uw bedryf altoos het gewrogt van Overleg, noit van Ongeduld, weezen.

Draagt boven al zorg in alle uwe daaden te laaten blyken, dat ze uit wys beraad en niet uit drift voortkomen. CHRYSIPPUS beloont in verrukking van Vreugde, en straft in vervoering van Grimmigheid; hy doet alles in Drift. Niemand heeft eerbied voor of dankbaarheid aan hem. Waarom? Om dat het CHRYSIPPUS niet is die het doet; maar zyne Drift. Wy schuwen hem in zynen toorn, even als wy een wild Dier vlieden; en dit is al het gezag, 't welk hy over ons heeft.

'Er

'Er is geen Leevensſtaat, of dezelve voegt een verſtandig Man. Ik zal het noit eenen Wysgeer kwaalyk afneemen, of hem hekelen, om dat hy in een Paleis leeft; doch het hem niet kunnen vergeeven, indien hy zich met een hut niet kan vergenoegen. Het zal my niet ergeren, hem in Vorstlyken toeſtel te beſchouwen; mits hy de eer en heerschzugt der Koningen niet hebbe. Laat ARISTIPPUS vry de ſchatten van CRESUS bezitten, het is onverſchillig; hy zal ze wegwerpen, zo ras ze hem ten last zyn. Laat PLATO aan de tafel van DIONYSIUS den Tyran zitten, hy zal zich zomwylen met Olyven vergenoegen.

Overweegt met rypen raade, of het tot vermeerdering van uw Geluk zal ſtrekken; eer gy uw hart op eenig ding ſtelt.

Viert geen Drift bot, ten koste van de minſte Deugd; overſchreedt gy een haarer perken, gy loopt gevaar om geheel op verboden grond om te zwerven, en eindelyk in 't verderf neder te ſtorten.

Onderzoekt den Raad wel, die met uwe driften ſtrookt.

Voldoening van Lust is zomwylen het ergſte, dat ons kan overkomen.

De veiligſte weg tot Geluk is, onze Begeerten naar onzen ſtaat te bepaalen; in ſtede van poogingen aan te wenden, om onzen ſtaat naar onze Begeerten uit te breiden. Met weinig te vrede te zyn, neemt meer van onze ſmerte weg, dan van ons vermaak.

Groote Behoeften ſpruiten uit groote Overdaad; doch het zyn ſnoode kinders, want zy doen Overvloed in Gebrek verkeeren.

Overlegt eer gy belooft: want eene ras gedaane Belofte verwekt ſtryd tusſchen Genegenheid en Regt.

Zoekt, eer gy toornig wordt, eene rede uit te vinden, om niet toornig te worden.

Toornig te zyn is my zelven ſtraffen, over 't misdryf van eenen anderen.

Een woord, by toeval uw Vriend ontvallen, zal uwe kiesheid ſtooten. Wagt u voor een haastig weder-antwoord; en draagt zorge, om uw misnoegen, aan den eerſten die u voorkomt, niet te ontdekken. Wanneer gy bedaard zyt, zal de ſtoornis geheel verdwynen, en geen indruk agterlaaten.

Wraak ontſteekt wraak. Stelt u dan ten onverwrikbaaren zetregel, noit een woord te uiten; terwyl gy toornig zyt.

In wraak te ſtraffen, heeft doorgaans bitter naberouw ten gevolge.

Volgt noit de aanprikkelingen tot wraak op; te uwer eigene beschadiging.

De gevoeligste wraakneeming is, het aangedaane ongelyk over 't hoofd te zien. Het bedoelde ongelyk mist zyn kragt, en plaagt onzen Vyand met den angel der te leurstelling.

Het geeft eenen vyandigen Mensch nieuwen moed, als hy bemerkt dat hy u moeilyk kan maaken. Het toont hem waar gy zwakst zyn, en te welker plaatze hy u een tweeden slag, op 't gevoeligst, zal toebrengen.

De voordeeligste, de redelykste en genoeglykste Wraakneeming bestaat hier in, dat gy het uws Beledigers belang doet worden, u niet ter tweede maale te beledigen.

MAATIGHEID.

Socrates was gewoon te zeggen: „ Wy behooren te eeten en te drinken om te leeven, en niet, gelyk veelen doen, „ te leeven om te eeten en te drinken".

Dierlyke genietingen, wanneer ze ons hebbelyk eigen worden, verliezen allen vermaak en worden een last.

Weelde en Overdaad mogen den Armen brood verschaffen; doch, indien 'er geen Weelde en Overdaad plaats hadt, 'er zouden geen Armen weezen.

Weest gematigd in 't neemen uwer Vermaaken; ten einde de Smaak in dezelve u byblyve.

GEDULD.

Tyd is een noodwendig vereischte, om groote Ontwerpen tot rypheid te brengen. Verhaasting keert het best gemaakte Plan het onderst boven, Geduld voltooit het moeilykste.

Het is geen geringe stap tot de Gerustheid gevorderd; wanneer wy de ongelukken, die ons overkomen, zo goed draagen als wy kunnen, in stede van bot te vieren aan de ongemaklykheid, daar door veroorzaakt. Nauwlyks is 'er eenig voorval zo slegt, of 'er kan iets goeds uit getrokken worden.

Moeilyk te weezen over ongelukken, is derzelver last verzwaaren. Men bevindt zich best by, 'er zich niet tegen te verharden, en 'er niet onder te bezwyken.

Slaat een opmerkend oog op 't algemeene lot des Menschdoms, en op de ongelukken, die anderen treffen, en gy zult bevinden, dat de uwe niet van de zwaarste zyn.

Als wy de elenden deezes leevens by elkander rekenen, zal het hartzeer over beuzelingen een groot deel van de som der elenden uitmaaken; beuzelingen, die over 't hoofd gezien,

wei-

weinig te beduiden hebben. Hoe schaamtverwekkend is zulk eene zwakheid!

Altoos te klaagen is het rechte middel, om noit beklaagd te worden.

Die standvastigheid van geest, en evenmaatigheid van gemoed, zo lofwaardig, in allen, die hunne rampen geduldig draagen, keuren wy goed, en wordt van ons bewonderd; en nogthans zyn wy zelfminnend genoeg, om ons zelven bevoorregt te agten; om, by alle gelegenheden, onze Vrienden met onze onheilen lastig te vallen.

De bedenking dat GODS Goedheid gelyk is aan zyne Magt, zy ons altoos leevendig voor 't Verstand, om ons op te beuren, onder den zwaardrukkendsten last der treffendste onheilen.

VOORZIGTIGHEID.

De Raadpensionaris DE WIT gevraagd. „ Hoe hy zo veelerlei dingen zonder verwarring kon afdoen? antwoordde; „ *Ik doe maar één ding gelyk*"!

Het geen iemand bouwt, begint, zo ras hy gebouwd heeft, te vervallen! Wat iemand plant neemt steeds toe!

Zaaken van groot en van klein gewigt behooren, zonder uitstel, afgedaan te worden.

Betrouwt de dingen, die gy zelve kunt doen, aan geen anderen. Een Man is altoos oplettendst op zyne eigen zaaken.

Leent niet aan iemand, die u in vermogen overtreft: of rekent het half verlooren, indien gy het doet?

Eenen anderen onze heerschende neigingen te ontdekken, is hem Wapens verschaffen, om ons te onder te brengen.

Eene zekere maate van Hoogmoed is een uitsteekende hoedanigheid, mits men die voor anderen verberge.

Vervolgt een' Bloodaart niet te verre, op dat hy zich niet om en tegen u wende.

Een voorzigtig Man zal meer op eens anders raad, dan op zich zelven, vertrouwen. En op zyne hoede weezen, tegen een raad door Eigenbaat gegeeven.

Wie blindlings allen raad hem voorgesteld opvolgt, zal altoos belachlyk handelen.

Wie maar ééns kan kiezen, zal zyne keuze lang overleggen.

FRANÇOIS DE I, met zyne Veldheeren raadpleegende, hoe hy zyn Leger over de *Alpen* in *Italie* zou brengen, sprong AMAREL, zyn hofnar, uit een' hoek te voorschyn, en vermaande hem liever te overleggen, hoe hy den hertocht zou beleggen.

Eene heftige verdeediging, tegen een onregtmaatig verwyt, strekt

ſtrekt om het zelve te verſpreiden: dewyl hy, die ongelyk heeft, ligtst toornig wordt. Bedaardheid is een vry zeker merkteken van onſchuld.

Loopende gerugten, indien ze eer belachlyk dan gevaarlyk zyn, worden best wederſprooken door dezelve te verſmaaden. Ernſtig de tegenſpraak te onderneemen geeft vermoeden, dat 'er iets weezenlyks ſchuile. De Faam heeft veel van 't gemor, en wordt best tot zwygen gebragt, indien gy zelf zwygt. Zy zal ras ten einde adem weezen, als zy ſteeds haar eige trompet blaast.

Verſmaading is het beste middel, om ſteekende boertery af te weeren.

De meesten, die tot grootheid opklimmen, neemen nieuwe Tytels aan, om een nieuw vermogen gezag by te zetten. De grootſte kunst beſtaat hier in, dat men nieuwe magt verkrygt, en die onder gebruiklyke naamen verbergt.

Sluit uwe ooren even zeer voor den Man, die u vleit, als voor dien, die anderen, zonder reden, veroordeelt.

Verheft de gunſten niet welke gy bewyst. De erkentenis des beweldaadigden is de beste getuige, zo wel van uwe edelmoedigheid als van zyne dank-erkentenisſe.

Spreekt geen kwaad van uwen Vyand, het zal aan vooroordeel toegeſchreeven, en niet voor waarheid aangenomen worden.

Wanneer iemand, uit den aart braaf, verlokt geweest is, om een verkeerd ſtuk te pleegen, is het bedekken zyns misſlags het kragtigst middel te zyner hervorminge.

Onthoudt u van anderen te beledigen, indien gy gerust uwe dagen wenscht te ſlyten.

Behoedt u voor terging: want de ſterken zyn niet altoos veilig tegen de zwakken.

't Is ruim zo groot eene wreedheid alle misdaaden te vergeeven, als 'er geen kwyt te ſchelden.

Verlaat het zekere niet, op onzekere hoope.

Als gy verdienſten wilt eeren; moet gy niet naar uiterlyken ſchyn oordeelen.

OPREGTHEID.

De beste regel in de werkdaadige Zedekunde is, noit iets te doen, dan 't geen gy wilt dat al de wereld weet.

Wy vergenoegen dikwyls onszelven met te ſchynen wat wy niet zyn; in ſtede dat wy onze poogingen aanwenden om te zyn wat wy ſchynen.

Iemand moet kundig weezen van zyne misſlagen, eer hy kan denken om ze te verbeteren; die voor anderen te bedekken, is

is een ſtap gevorderd om ze voor ons zelven te vermommen.

Eene hebbelyke opregtheid, om onze misſlagen te belyden, is een behoedzel tegen het andermaal pleegen.

Bezorgdheid, om gebreken te bedekken, doet ze grooter ſchynen. 't Is een veel veiliger en gemaklyker weg, die openhartig te bekennen. Een Man, die 'er voor uit komt, dat hy onkundig is; wy verwonderen ons over zyne zedigheid. Verklaart hy dat hy oud is; wy gelooven het bezwaarlyk. Zegt hy dat hy arm is; wy hebben werk om het aan te neemen.

De eerſte ſtap tot ondeugd is een geheim te maaken van onſchuldige daaden: wie 'er op geſteld is om zich te vermommen, zal zich welhaast in de noodzaaklykheid gebragt zien, om het te doen.

DE WAARE GODSVRUGT.

MEVROUW!

DE waare Godsvrugt is niet gelegen in een verwaarloosde houding, of in een bruin kleed. De meeste Godsdienſtigen verbeelden zich, en ik weet niet waarom, dat de donkere kleuren, meer dan de heldere, aan de hemelſche geesten behaagen. Ondertusſchen worden de Engels altoos in 't wit of in 't blauw geſchilderd. Ik ſchep geen genoegen in vertoonmaakende Godsvrugt; de zedigheid hangt van geen kleur af; 't is genoeg dat men eene welvoeglykheid in zyne kleeding en voorkomen waarneemt, om te zyn 't geen men behoort te weezen.

Merkt daarenboven op, dat wanneer eene Vrouw, in een gezelſchap, kwaadſpreekend, eigenzinnig, en op geheel het Menschdom gebeeten is, zy doorgaans een donker kleed aan heeft. Byzonder te weezen en uit te ſteeken, heeft zo weinig gemeenſchap met de waare Godsvrugt, dat het Euangelie ons gebiedt: „ Ons aangezigt te wasſchen, als wy vasten, op dat „ wy van de menſchen niet gezien worden ".

Ik raad u, derhalven, Mevrouw, dat gy, noch het maakzel, noch de kleur van uwe kleederen, verandert. Dat uw hart opregt zy voor GOD, dat alle uwe daaden te zyner eere ſtrekken; daar komt het voornaamlyk op aan.

De wereld zou de Godsvrugt zo zeer niet beſpot en beſchimpt hebben, hadden de Godvrugtigen 'er geen rede toe gegeeven. Bykans altoos met een' bitteren yver vervuld, zyn ze alleen over zich zelven te vrede, en willen dat elk zich

naar hunne grilligheden schikke; om dat zy geen Godsdienst bezitten, dan die alleen van grilligheid afhangt.

Elk waar Godvrugtige is geduldig, zagtaartig, nederig, denkt geen kwaad, wordt niet verbitterd, en bedekt de misslagen des Naasten, wanneer hy ze niet kan verschoonen. Elk waare Godvrugtige is, overeenkomstig met het voorschrift van den Heiligen PAULUS, „ blyde met den blyden, en wee„ nende met den weenenden".

Eindelyk de waare Godsvrugt bestaat in Liefde, zonder deeze is alles wat men doet volstrekt onnut ter zaligheid. De valsche Godvrugtigen doen den Godsdienst geen min nadeels, dan de Godloozen zelve. Altoos gereed om op te stuiven tegen alles, wat niet overéénstemt met hunne begrippen en geaartheid, draagen zy een onrustigen, hevigen, en vervolgzugtigen yver in hunnen boezem; zy zyn doorgaans geestdryvers of bygeloovigen, geveinsden of onkundigen. JESUS CHRISTUS spaart hun niet in het Euangelie, om ons te leeren dat wy hun moeten wantrouwen.

Wanneer gy bemerkt, Mevrouw, dat 'er geen bitterheid in uw hart, en geen hoogmoed in uwen geest huisvest, dat 'er geene zonderlingheid in uwe bedryven plaats heeft, dat gy zonder gemaaktheid of beuzelagtige nauwgezetheid, de geboden van GOD en van de Kerk waarneemt, dan moogt gy u verzekerd houden, dat gy den weg des heils bewandelt.

Maakt boven al uwe Dienstbooden gelukkig, door u zorgvuldig te wagten van dezelve te kwellen. Zy zyn Menschen gelyk wy, en wy behooren het juk van dienstbaarheid ligt te maaken. Het regte middel om wel gediend te worden is altoos een heusch gelaat te vertoonen: de waare Godsvrugt behoudt altoos dezelfde bedaardheid, dezelfde gerustheid; terwyl de valsche alle oogenblikken verandert.

Voedt uwe Nigten op naar haaren rang, vordert haar niet af dat zy juist dat geen doen 't welk gy doet, dewyl gy eene byzondere geneigdheid hebt tot een streng leeven.

Dit stuk zou een byzonderen brief vorderen. Men boezemt dikwyls jonge lieden een wansmaak voor den Godsdienst in, om dat men te hoogen trap van volmaaktheid van hun vordert, en laat zelve godvrugtige werken steeken, wanneer men 'er geen maat in weet te houden. De gewoone leevenswyze is de veiligste, schoon de volmaaktste niet. Het is eene te strenge party gekoozen, u zelven allen bezoek en uitspanning te ontzeggen. Draag zorge dat uw Geweetensbestuurder niet al te zeer op gemaakte gestrengheid gesteld is, en zyn bestuur niet strekke om u veel eer schroomvallig dan eene goede *Christinne* te maaken. Heeft

Heeft men zich zo zeer te kwellen om de Godsvrugt te omhelzen? De Godsdienst leert ons wat wy moeten gelooven, wat wy moeten betragten, en 'er is geen bèter Geweetensbeſtuurder dan het Euangelie. Wiſſel de eenzaamheid door Gezelſchap af; en doe een voorraad van kundigheden op, die u voor naargeestigheid hoeden, en voor verwildering bewaaren.

Verander uwe leesſtoffe. 'Er zyn vermaakende boeken, vat deeze op naa 't inſpannen van den geest op ernſtiger onderwerpen. De Heilige PAULUS, ons een regelmaat opgeevende van welvoeglykheid in onze geſprekken, wil „ dat onze „ redenen in aangenaamheid zyn."

Men dient GOD als een Slaaf, als men denkt altoos te overtreeden. Het juk onzes HEEREN is veel zagter, veel ligter, bemin GOD, zegt Vader AUGUSTINUS, *en doet het geen u behaagt:* om dat gy als dan niets zult doen dan 't geen Hem aangenaam is, en gy zult u ten zynen opzigte aanſtellen als een Kind ten opzigte van eenen Vader, dien hy hartlyk bemint.

Draag boven al den Armen Liefde toe, en dit des te meer daar gy in ſtaat zyt om hun onderſtand te ſchenken. De Godsdienst heeft de Menschlievendheid ten grondzuil, en, wie niet liefhebbend is, is geen *Christen.*

Ik raad u geenzins, aan de Kloosters uwe gaaven te ſchenken: want, behalven dat zy ze niet behoeven, is het niet regtvaardig de Huisgezinnen te berooven om de Kloosters te verryken. Men houdt niet op van tegen de gierigheid der Monniken uit te vaaren: en wy moeten de lieden van de wereld geene rede geeven om nieuwe klagten deswegen te ſtorten. Onze rykdom behoort tot onze agting mede te werken, en deeze gegrond zyn op onbaatzugtigheid en de betragting van alle deugden.

Schoon een vriend van myn' Geestlyken ſtaat, zal ik noit iemand tragten te beweegen om ons geſchenken te geeven, of raaden een Geestlyken te worden. Indien ik deezen brief langer rekte, zou ik vreezen my aan berisping onderheevig te maaken, en u te verveelen. Ik blyf,

GANGANELLI (*).

2 Jan. 1749.

(*) Dezelfde, die, onder den Tytel van CLEMENS den XIV, den Roomsch-Pauslyken Zetel bekleed heeft; deeze brief is ontleend, uit de *Lettres-Interesſantes du Pape* CLEMENT XIV, in den voorleeden Jaare te *Parys* uitgegeeven; en die thans, by de Drukkers deezes, *Tntema* en *Tieboel*, in 't Nederduitsch, op de Pers zyn.

CHARACTER VAN RICHARD LANDGRAAG.

(Uit het Engelsch.)

RICHARD LANDGRAAG is een Jongman van zeer goede hoope, die, naa zich op de Hoogeschoole, in alle takken van Geleerdheid, bevlytigd te hebben, nu twee jaaren geleden, zich aan de Regtsgeleerdheid heeft overgegeeven. Overtuigd, dat eene zo dorre ſtudie al de leevendigheid des Vernufts wegneemt, als die dorheid niet te gemoete gekomen worde, door het aankweeken der fraaije Letteren, heeft hy eenen grooten Voorraad opgedaan van Romans en Poëeten, om zich daar in te verkwikken.

In deeze ſnipper-uuren heeft onze jonge Regtsgeleerde, uit die geliefde Schryvers, een allerverrukl yk st denkbeeld gevormd van het Landleeven. Noit was hy bykans buiten den omtrek der Stad geweest, en hy ſprak van niets anders dan van het vermaak en de onſchuld dat de Landlieden genooten.

Ondanks de dringende aanzoeken van eenigen zyner Vrienden, om met hun den Zomer op een hunner Landgoederen te ſlyten, had hy tot nog aan dit zyn verlangen niet voldaan. Geduurige beletzelen wederhielden hem aan hunne verzoeken te voldoen. Daarenboven vreesde hy, door zulks te doen, zich onder eene verpligting te brengen, onbeſtaanbaar men die vryheid, welke hy voor het hoogſte goed aanzag.

Eindelyk beſloot hy dit Najaar, alle de banden, die hem aan *Londen* verbonden hadden, los te maaken, en het daadlyk genot te neemen, van het zo hoog verbeelde Landgeluk. Gehoord hebbende van een klein eénzaam Landgoed, tien mylen van de Stad geleegen, in eene alleraangenaamſte valeie, vertrok hy ſtilletjes derwaards, zonder aan zyne Vrienden de plaats zyns verblyfs te ontdekken; hy vreesde dat anderzins door bezoeken, de gelukkige dagen, die hy zich voorſtelde buiten al het gewoel, en de onrust der Stad, te ſlyten, zouden geſtoord worden.

Hy ging met oogen waar uit het genoegen te leezen was, en een hart vol van de ſtreelendſte hoope, opzitten. Nauwlyks was hy op eenigen afſtand van de Stad, of hy ontdekte aan alle kanten, heuvels, valeien, boschjes, Landhoeven, weiden, die, de ſchoonſte verſcheidenheid van vergezigten opleverende, elkander volgden. Vier uuren bragt hy door in die verrukking, vergelykende de beſchryvingen zyner Dichteren met de tooneelen, welke thans zich aan zyn weidend oog opdeeden. Allengskens egter bekoelde deeze verrukking. Naa zes uuren rydens begon hy, in weerwil van de betoovering des Landgezigts, zeer te verlangen na het einde zyner reize; en bragt het laatſte uur door met zich onophoudelyk, ten blyk van

verdriet, in het rytuig te verzetten, en op den Voerman te vloeken.

Ten laatsten bereikte hy zyn nieuw verblyf, en werd 'er ontvangen met de hartlykste welkom-betuigingen, die hem ten hoogsten vermaakten. Duizend vraagen hadt hy te doen over de schoonheid van de Landstreeke, en den aart der Inwoonderen; doch dewyl zyne leden, door het schokken des Rytuigs, als geradbraakt waren, was zyne eerste vraag na een Kamer, om te rusten.

Hy sliep gerust, en schreef dien gerusten slaap toe aan de zuiverheid der lugt, welke men op 't Land inademde. „ Ik zal dan, betuigde hy, eindelyk leeven met de goede Herders, gelyk zy ons „ afgeschilderd worden in de valeien van *Arcadie*, gerust in „ den schoot der onschuld en der braafheid". Verrukt door deeze bedenkingen, zette hy zyne schreeden na een digt bygelegen bosch. Het kreupelhout, en de ruigte op den ongebaanden weg, bezeerden zyne beenen, een Wesp stak hem op de neus; doch het vermaak van in een lommerryk en eenzaam bosch te zwerven, deedt hem welhaast alle die kleine ongelukken vergeeten Hy zette zich neder onder het digt gewas van een ouden boom, waar hy eene digten regen rondsomme hoorde vallen, zonder nat te worden. „ Treffend zinnebeeld", riep hy uit; „ van eene gelukkige „ onbekendheid! Dus ziet de wyze uit het diepste zyner onbekende „ wykplaatze alles in 't Heelal omwentelen en verwarren, en blyft „ ongenaakbaar voor de slagen des Noodlots!"

De wysgeerige bespiegelingen voldeeden de behoeften der Natuure niet. Richard gevoelde, te midden zyner gepeinzen, den prikkel des hongers. De regen was nu zints eenige minuten merklyk toegenomen, en de dik betrokke lugt schonk hem geene hoope, dat het ras zou ophouden. Onze Liefhebber der eenzaamheid twyfelde eenigen tyd, of hy het zou waagen, het doorwaterd Land door te trekken. In 't einde nam hy een besluit, door honger en verdriet gedrongen, en reeds doornat van den regen. In weerwil zyns genomen besluits om alle denkbeelden, die hem *Londen* voor den geest konden brengen, te verbannen, kon hy, geduurende den regen, niet nalaaten om het gemak der Huurkoetzen te denken. Dus kwam hy geheel beregend en bezweet in huis, en moest zich van den hoofde tot de voeten verschoonen.

Eene verregaande lekkerheid is bykans Richards eenig gebrek. Hy zogt dit kleine ongeluk te vergoeden, door een smaaklyk middagmaal. Ongelukkig voor hem hadden de Opkoopers voor de markten te *Londen*, 's avonds te vooren, al het gevogelte en het wild van die Landstreek opgekogt. Hy vondt zich genoodzaakt genoegen te neemen, met een ei, een stuk kaas en brood, en eenige vrugten.

De lugt was opgeklaard. Richard, zich over de Spysverteering luttel bekreunende, keerde weder na zyn boom, om zyner wysgeerige bespiegelingen bot te vieren; het voorgevallene op dien dag strekte niet zeer om ze te vervrolyken. Hy keerde welhaast te rugge, te on-

onvrede over zyne fombere mymeringen. De Vrouw, die op het Landgoed woonde, vertelde, om hem te vermaaken, verfcheide gefchiedenisfen van de Spookeryen in de Nabuurfchap; hy vondt ze aartig, en boertte met de onkunde der goede Vrouwe. Vervolgens vroeg hy om de Nieuwspapieren. In 't ganfche Huis was 'er geen een te vinden, dan het laatfte Reglement op de Posteryen. Hy deedt al wat hy kon, om zich met het doorleezen daar van te vermaaken; wagtende dat men hem een avondmaaltyd vervaardigde, omtrent zo heerlyk, als zyn middagmaal geweest was.

Het valt gereedlyk te bezeffen, dat hy, al het voorgevallene overweegende, niet zeer in zyn fchik na bedde ging; doch de flaap weet, ik weet niet door welk een Toverkragt, onze verdrietlykheden te verzagten, en onze hoop te doen herleeven. Hy ftondt 's anderen daags vroeg op, keek uit zyn venfter over het wyduitgeftrekte land, en fmaakte een voor hem nieuw genoegen; het aanfchouwen der opkomende Zonne. Kort daar op ging hy uit, en wandelde van 't eene veld in 't andere, zonder eenigen weg te volgen; geheel verwonderd dat hy de Herders en Herderinnen, op 't geluid van een ruispyp, niet zag danfen.

Naa eene geruime wyle omgezworven te hebben, ontdekte hy een hoop Boeren en Boerinnen, die in 't veld gingen werken. „ Zie „ daar", fprak hy by zich zelven „ myne *Arcadiers!*" —— Hy naderde hun minzaam; zo veel mogelyk zyne deftige houding afleggende, om hun niet verlegen te maaken. Hy werd zeer verftoord, als zy hem om eenig drinkgeld verzogten. Doch dewyl hy hunne onderrigting, wegens duizend kleinigheden noodig hadt, opende hy zyn beurs, en begon hun, dit gedaan hebbende, verfcheide vraagen te doen. Zy bemerkten uit zyne vraagen welhaast, dat hy Tarwe van Haver niet wist te onderfcheiden. Dit verwekte de kleinagting van den geheelen hoop. Een kleine Schurk deedt hem in een kuil vallen, die een Landhoevenaar gegraaven hadt, om de dieven van zyne Vogels te weeren; de Jonge hadt voorgegeeven hem een Nagtegaals nest te zullen wyzen. Alle de Vrouwen verzamelden zich rondsom hem, eer hy in ftaat was 'er uit te komen, en zeiden het zeer flegt te vinden, dat een Heer, gelyk hy geleek te zyn, uit *Londen* kwam om de Kiekens van eenen armen Boer te fteelen.

RICHARD worftelde met veel moeite uit de kuil, woedende van boosheid, en met een vast voorneemen om zich te wreeken. Doch de gereedfchappen der Boeren hielden hem in ontzag, hy zorgde voor flagen; ging heen; by zich zelven morrende tegen de onbefchofte ruwheid en kwaadaartigheid dier Landlieden.

Eenige fchreeden voortgegaan zynde, werd hy tegengehouden door een Geregtsdienaar, die hem beduidde, dat hy voldoening moest geeven aan den Hoevenaar LARKINS, wiens Koornland hy 's avonds te vooren, met 'er door te gaan, befchadigd hadt, of anders voor den Regter verfchynen. Gelukkig herinnerde RICHARD zich ee-

eenige uitdrukkingen der Regten op dit ſtuk, en ſcheen den Geregtsdienaar zo bedreeven, dat deeze van zulk een Knaap niets zag te haalen, en beleefd afſcheid nam.

Deeze zegepraal deedt hem de geledene ſmaadheden niet vergeeten: vreezende het voorwerp te zullen weezen, van de beſpotting der geheele buurt, als het hem overgekomene bekend werd, oordeelde hy het raadzaam die ſchande, door een ſpoedig vertrek, voor te komen. ——— Hy ging na zyne Huiswaardinne, om af te rekenen; deeze bejegende hem op 't onheuschte, om dat hy iets wilde afdingen van de verbaazend groote rekening.

Een Paard, dat zeer ſchoon van hals was, hadt 's avonds door eene weide gaande, de aandagt van RICHARD getrokken. Hem bekroop het denkbeeld om 't zelve te koopen, en 'er het Land mede door te ryden. De Landman, dien het toekwam, ſprak 'er hoog van, en betuigde dat de rede, waarom hy 'er zich van zou ontdoen, alleen was, dat hy het wel met een minder kon doen. RICHARD haakende, om dit verwenscht verblyf te verlaaten, gaf hem zyn eisch, liet het Paard opbitten, zadelen, en vertrok opgezeten zynde in aller yl. Een vierendeel uurs gereeden hebbende, wenschte hy zich geluk over de ſnelheid van zyn Paard, en dagt 'er mede te verſchynen op de wedloopen van *Newmarket;* wanneer het beest, waar aan hy den weg overliet, hem hals over hoofd in een modderpoel wierp. Hy regtte zich op, geheel bemorst. Hoe groot was zyne verwondering als hy bemerkte, dat zyn beest ſteekeblind was! Hy ging na den Verkooper, en wilde hem dwingen den koop te ontdoen. Deeze hadt daar geene ooren na; zeggende gewoon te weezen zynen Landheer het verſchuldigde op te brengen, ſchoon het geen voordeelig Jaar mogt weezen, en zyne Paarden zo duur hy kon te verkoopen, en dat dit Paard, ſchoon het niet zeer ſcherpziende was, het beste Paard was om in een molen te loopen, 't geen iemand kon begeeren.

RICHARD, op nieuw vreezende dat dit geval hem, zo 't rugtbaar wierd, aan aller uitjouwing bloot zou ſtellen, wilde liever zyn geld verliezen; en meer dan voldaan over zyne goede Herders van *Arcadie*, zei hy voor altoos vaarwel, aan deeze ſchuilplaats van onſchuld en opregtheid.

Dit geval van *Richard* kan ons leeren, dat wy ons moeten wagten, zo wy wys willen zyn, om de dingen door Vergrootglazen te beſchouwen.

AAN DE DICHTKUNST.

TErwyl de ſtille midnacht klimt,
Het talloos heir der Starren glimt,
Onze Aardzy' ligt in rust geklonken,
Zet ik my in myn dichtçel neêr,
En voel, ô Dichtkunst! tot uw eer,
Myn' geest in heil'ge drift ontvonken.

ô Hemeltelg! vol majeſteit,
Hoe proeft myn ziel uw zaligheid
In dees bekoorlyke oogenblikken?
Hoe laaft gy 't hart dat gy verrukt,
Hoe ſmelt hy, die voor 't outer bukt,
Daar hem uw adem mag verkwikken?

Uw invloed leert hem wat het is,
Bevryd van zielsbekommernis,
Te zwemmen in beſpiegelingen.
Bezield door uw aanbidlyk vuur,
Ziet hy de wondren der Natuur,
En poogt tot in de kern te dringen.

Gy voert hem naar 't eenvouwig land,
Daar 't Tempelvuur van Vesta brandt,
Daar weelde nooit den grond beſmette;
Daar 't woord gelyk ſtaat met den eed,
De min van geen verleiden weet,
Noch valsheid haare treden zette.

Hier, in de ſchaduw van een woud,
Ziet hy waar zich de deugd onthoudt,
Wie de inſpraak volgt der zuivre reden.
De ſchildery die voor hem ſtaat
By 't opgaan van den dageraad,
Toont eindelooze zaligheden.

Nu

Nu heft hy op tot uwen lof,
En ryst, als boven 't aardsche stof,
Om met één' opslag 't al te aanschouwen;
Gebergte, bosschen, weiden, vliet,
Veelkleurd gebloemte, spichtig riet,
Moerassen, weelige landsdouwen.

In 't einde daalt hy langzaam neêr,
En keert, als tot zich zelven, weer;
Hy zwoegt, hy hygt, dankt uw vermogen;
En schikt den schier ontelbren drang
Van wondren, in zyn Veldgezang,
En wordt op nieuw als opgetoogen.

Wydt hy zyn hart de Liefde toe,
Zyn Cither is nooit speelens moê;
Hy treedt naar Ida, plukt daar roozen,
Vlecht kransen van dat puik gebloemt,
Maar zal, schoon hy Licoris roemt,
Haar hoofd-deugd niet verroekeloozen.

Of noodt hem Hymens heilaltaar,
Hy volgt de blyde bruiloft schaar,
En stapt in de achtbre Tempelzaalen;
Uit duizend bronnen put zyn geest,
Gepaste stof voor yder feest,
Maar springt nooit buiten kuisheidspaalen.

Nu voert gy hem in eenzaamheid,
Het gansch heelall', hoe uitgebreid,
Met Zon, en Maan, en Starrekringen,
De zachte lucht, de felle wind,
Wat wonder men in 't eindloos vindt,
Geeft stof aan zyn bespiegelingen.

Hy maalt een storm, een stille Zee,
Een rotzig strand, een veilge reê,
Een haven, vol geladen Schepen;
Het dondren van hun grof geschut,
De vlaggen zwierend van de hut;
Of doet 'er schaêloos binnen sleepen.

Lagcht hem getrouwe Vriendfchap aan,
Zyn Zanglust vindt zich nooit voldaan.
Hy fpant met lust de gouden fnaaren,
En maakt, met onnavolgbren zwier,
Een fchoonheid op het blank papier,
Die Venus zelf kan evenaaren.

Of eischt der Helden krygsbeleid,
Dat hy in bloed en traanen weidt,
Hy zingt hun dappere Oorlogsdaaden,
Loopt ftorm op ftorm; rameit een muur;
En, keerende uit het hevig vuur,
Kroont hy hun hoofd met laauwerbladen.

De deugd geleidt hem aan de hand,
Voor haar is 't dat hy offers brandt;
Van haar ontleent hy zyne pligten;
Door haar geniet hy zachte rust;
Haar hemels aanfchyn wekt zyn lust,
En fchenkt hem ruime ftof tot dichten.

Maar moet hy, fchoon hy 't noode doet,
Der goddeloozen overmoed,
En ondeugs vuil beftaan ontleden,
Hy wankt hun eerst den geezel toe,
En vat in 't eind de ftrenge roê,
Om tot hun pligt hun te overreden.

Bezielt een hooger ftof zyn' geest,
En noodt hem Melpomeên ter feest,
Hy ftapt te voorfchyn met haar reiën,
Der Ryken noodlot in de hand,
Verbrysfelt hy den Dwingeland,
En weet de deugd ten troon te leiën.

Verloopen eeuwen geeven ftoff.
Hy weidt in Kato's breeden lof;
Toont Alexanders woeste daaden;
Vloekt Nero; roemt Augustus deugd;
Beklaagt Prins Karels teere jeugd;
En zucht als Ninus wordt verraaden.

Elk land-aart ſpoort zyn zanglust aan.
De Griek, de Romer, de Africaan,
De Perſen, Parthen, Schyten, Meden,
Zelf 't nieuwgevonden Waerelddeel
Geeft ſtof aan 't prachtig treurtooneel,
Zo wyd als Kortes 't heeft betreeden.

Maar als het lieve Vaderland
Zucht onder Spanje's Dwingeland,
En worſtelt om het juk te ontkoomen,
Terwyl Oranje 's heldenmoed
Een ſtraal van hoop herleven doet,
Dan is zyn Zanglust niet te toomen.

Ryst hy noch hooger met zyn toon,
En volgt hy Amra's woudren Zoon,
Of Davids onnaarvolgbre zangen,
Noodt hem 't gewyde tot een lied,
Daar 't hart op zuivre Godvrucht ziet,
Blyft elk aan zyne nooten hangen.

Dan Dichtkunst! welk een wonder tong
Die al uw zaligheden zong?
Homerus zelf zou 't niet gelukken:
Wie u veracht uit dwaazen waan;
Toont een verkeerde neiging aan:
Blyf my zo lang ik leef verrukken.

Natuur wyst my het ſpoor.

N A B E R I G T.

RAakende de ons toegezonden Navolging, uit Z......, den 27 April 1776, door *Philomuſus*, komt het ons voor, dat 'er dezelfde reden is, om die niet in ons *Mengelwerk* te plaatzen, als de Autheur bybrengt, om dezelve niet afzonderlyk uit te geeven.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in April 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 3	30. 3	30. 2½	49	54	46	N W	N W	N	Betr. Mist.
2	— 2½	— 2½	———	49	55	49	———	———	———	— Reg.
3	———	— 2	— 0½	47	56	49	O	Z W	Z W	Held. Wolk.
4	29. 11	29. 10½	29. 11	46	47	42	N W	N W	N W	Buijig.
5	— 11½	— 11½	30. 0	42	47	44	N	N O	N O	———
6	30. 0	30. 0	29. 11½	42	47	43	N t O	O	N	———
7	29. 10	29. 9	— 8	45	49	44	W t N	W t N	W t N	———
8	— 6½	— 5	— 4	43	44	39	N W	N W	N W	— Sn. No.
9	— 5	— 8	— 10	38	42	40	N	N t O	N t O	— Hagel.
10	30. 0	30. 0	30. 0½	40	48	41	N t O	———	———	Held. Wolk.
11	———	— 0½	———	44	49	43	W	———	———	Buijig.
12	29. 11½	29. 11	29. 9½	44	49	44	N N	N W	N W	Betrokk.
13	— 8	— 8	— 9	46	47	43	W	W t N	W t N	— Reg.
14	— 9½	— 9	— 8	43	50	48	Z O	Z O	Z O	Held. Betr.
15	— 7½	— 8	———	48	55	50	Z W	W	W	Reg. Held.
16	— 8	— 7	— 6½	50	59	54	Z O	Z t O	Z t O	Betr. —
17	———	— 8	— 8	58	70	60	Z t O	———	Z	Held. R. D.
18	— 7½	———	— 9½	60	73	55	Z	W	W	———
19	— 11	30. 0	30. 0	53	65	56	W	W t N	N O	———
20	30. 0	———	— 1	58	64	54	O	O	O	———
21	— 2	— 2	— 2½	55	62	50	N O	N t W	N t W	———
22	— 2½	———	— 2	53	67	54	N W	N W	N W	— Betr.
23	— 2	— 1	— 0½	55	65	56	N t O	N t O	N t O	———
24	29. 11½	29. 10¼	29. 10¼	56	71	59	O t N	O t N	O t N	———
25	— 9	— 9½	— 9½	59	73	54	O	N W	N W	Held. Betr.
26	— 11	30. 0	30. 1	48	51	45	N W	———	———	Dond. Buij.
27	30. 1½	— 2	— 2½	45	51	45	N	N	———	Betr. Held.
28	— 2½	— 1½	— 0½	50	56	49	N W	W	W t Z	———
29	29 10½	29. 11	29. 11	50	52	45	———	N W	N W	Buijig.
30	— 11	30. 0	30. 0½	47	50	44	N t W	N	N t W	Held. Wolk.

Hoogste Barometer d. 30. 3 }
Laagste Barometer d. 29. 4 } middelb. d. 29. 9½

Hoogste Thermometer gr. 73. }
Laagste Thermometer gr. 38. } middelb. gr. 55½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BESCHOUWING VAN EEN ZOMERSCHEN MORGENSTOND.

IK ontwaak, verlaat myne rustplaats; ik heb voorgenoomen den Morgenſtond, op het open Veld, te beſchouwen; —— gewekt door het uurwerk, in myn Slaapvertrek hangende, weet ik dat het tyd word na buiten te gaan; —— ik ga heen.

De Westkim vertoont my nog het vaale duistere van den Nacht; daar is geen flikkering van licht; — ik keer my om. Eene kleine verlichting, boven den Oosterrand uitſchietende, verzekert my, dat de Dag nadert, dat de duisternisſe haast verdwynen zal; —— ik vertoef.

Hoe ſtil is thans de Natuur! de Winden ſlaapen; de Weiden zwygen; de Bosſchen zyn ſtom; en de Wateren, van alle beweeginge ontdaan, liggen, even of derzelver oppervlakten door zo veele korſten Ys bevloerd waren, roereloos tusſchen de boorden; het teder riet is, even als het anders dartel Visje, werkeloos, en ſtil; en de lieve Zangers zyn zo ſtom, als de ſtammen der boomen, op welker takjes zy den naakenden Morgenſtond afwachten. Niets roert, niets beweegt zich! Echter is deeze doodſche vertooning geenzins zonder luister! Integendeel; deeze aandoenelyke ſtilte van al 't geſchapene verrukt my! En de heldere Hemel, met zyne tallooze Zonnen, voert my weg in eene eerbiedige verwondering!.... Maar, ik moet my tot den Morgenſtond keeren; zy nadert.

Even als een ſterk perſende Wind, de zwarte Donder-wolken, uit onzen zichtbaaren Hemel, dryft; zo verdryft het lieve licht de donkerheid, na een ander gewest. —— Het klein verlicht gedeelte eens Cirkels, by myne eerſte komst in 't Oosten waargenomen, heeft zich merkelyk verwyderd; 't is alrede niet minder, dan het twaalfde gedeelte van een geheelen Cirkel.

Gelyk de armen eener teedere Moeder uitgeſtrekt zyn, om haar Telgje te omvatten, en 't zelve aan haare borst te drukken; zo ſchiet het bekoorlyk Morgenlicht ten Zuiden en ten Noorden uit, om onze oppervlakte te omhelzen, en te koesteren. Kan 'er een grootſcher, kan 'er een aandoenelyker, kan 'er een prachtiger Tooneel zyn, dan ik heden voor my heb? Op eene kleine genoegzaam vrye verhevenheid ſtaande, wor-

den alle de zigtbaare voorwerpen voor myne oogen gebragt. ——— Het zwarte Veld, op den helderen middag groen en bloemryk, ſchynt een verzilverd kleed te draagen. ——— De Bosſchen, die my een weinig te vooren zo veele donkere wolken aan de Kimmen geleeken, laaten zich onderſcheiden. —— Boven my zyn die Zonnen verdweenen, als waren ze, op een onzigtbaaren afſtand in het onbepaalde ruim geweeken: alleen in het Westen laat zich, hier en daar, nog eene enkele Ster van de eerſte grootte zien; maar niet met die leevendigheid, met dat vuur, waar mede zy by myne ontwaaking ſchitterden. De Maan doet vergeefſche poogingen, om het ontvangen ligt na de Aarde te kaatzen; zy verbleekt; zal welhaast die verre af zynde Hemelbollen volgen, en onzigtbaar worden.

De Dageraad heeft ons halfrond ingenomen; blind zynde zou men 't gewaar worden, door het gejuich der Vogelen. — Maar het groote licht? de Zon?... laat ons toeven! aan het naderen van den Hof-ſtoet ontdekt men, dat de Vorst niet verre af is.

Het licht vertoont my thans alles weer in zyne voorige gedaante.... Welk eene verandering! Van niets te kunnen zien, alles te kunnen onderſcheiden, voor zo verre het gezigt kan reiken! ô Licht! ô Onbegrypelyke vloed van dat Lichaam, 't welk wy zo min, als U, kennen!

Welk eene vertooning! Het Oosten ſchynt in volle vlam te ſtaan! Is dit Tooneel onverklaarbaar? neen! Het zyn de ſtraalen der Zonne, ſpeelende in het dampgewest. Een vierde gedeelte van den zigtbaaren Hemel is enkel purper, doormengeld met eenige daar aan grenzende coleuren. Op den rand der Aarde vertoont zich een klein gedeelte van een gouden Kloot: ligt het daar onbeweegelyk? geenzins! Wend het oog een oogenblik van deeze vertooning, en gy zult eene zichtbaare verandering gewaar worden. ——— Wel nu, wat ziet gy? dat klein gedeelte tot een halven gouden Kloot toegenomen. Aardig; doch teffens uitmuntend gezicht! Luisterryke Morgenſtond! Verwonderingbaarende Schoonheid! Waart gy een Verſchynzel, dat zich om de honderd jaaren ééns liet zien, geen Sterveling zou thans te bedde liggen: lang vóór uwe komſte, zouden de oogen na het Oosten zyn gekeerd; even als men de zeldzaame Zamenſtanden van eenige Planeeten te gemoet ziet. Gy overtreft alles, nieuwgebooren Dag! Welk eene gelykheid heeft de grootſte Comeet, ſchoon ze door zo veel meerdere oogen word nagegaan, by U? Geene dier Luchtverſchynzelen, welken men zo greetig beſchouwt, zo driftig nagaat, bezit iets van het Schoone, het beziens-

waar-

waardige, het verwonderlyke, dat zich in U voordoet..... Zie daar, welk een treffelyk vertoon! Het geheele lichaam der Zonne zigtbaar! Het ſchynt te rusten op den uiterſten rand der Aarde, even als een bal, op de oppervlakte eener Tafel. Het thans voor my hebbende Tooneel is het luisterrykſte, dat ik immer aanſchouwde! Alle myne Zinnen worden aangedaan, en wel op eene verrukkende wyze. Gints dartelt de ſcherpziende Meeuw, over de vlakke Waterbaan, om het vrolyk Vischje, dat zich in de ſchuinsch ſchietende lichtſtraalen vermaakt, te betrappen. —— Boven haar vliegt de Spreeuw, in de lugtigſte beweegingen. —— Nog hooger, zeilt de ryzende Oijevaar; zyne wieken verroeren zich niet; hy ſchynt ligter te weezen dan de Onderlugt, en op dezelve, als de Wolken, te weegen, en voort te dryven. —— De Reiger treed met een zagten, doch deftigen tred, door het jonge riet; nu en dan ſteekt hy den bek onder 't Kwab en Kroos, om zyn prooi beet te krygen. —— De blanke Zwaan, van een vyftal Jongen, vergezeld, en gevolgd, roeit moedig over het ſtille water; ei zie! Zy ſteekt haare vleugelen op, en één der Jongen beklimt haaren rug; terwyl zy, onverhinderd, voortzeilt.

Welk een gejuich verheft zich rondsom my! Hoor eens! Die kleine Vliegertjes zingen een Lofzang, ter eere van den Morgenſtond. De Spreeuw fluit; --- de Musch tjilpt, — de Leeuwrik, die het luchtgewest is ingevloogen, laat zich kwinkeleerende boven allen hooren. — Lieve Zangertjes! Zingt allen voort! bekreunt U niet aan het keuriger zingen des Veldzangers! laat de Leeuwrik uw Meester zyn! gy zingt om geen prys, maar verwelkoomt den nieuwgebooren Dag.

Het ſnelvliegend Kietje neemt de vlugt aan; met welk een vaart verheft het zich! nu ſchynt het door de Wolken te zullen ſtreeven, dan in eens ter aarde te zullen daalen..... het valt! dat kost haar 't leeven!.... neen! zy verheft zich.... wonderlyke wendingen!

De bosſchen weergalmen van de menigte der Zangers! ſchoon de Nagtegaal hen allen overtreffe, echter zwygen ze niet: en waarom zouden ze ook? Verheugd, over de komſte des Lichts, zingen zy van blydſchap, en zetten den Morgenſtond luister by. De Velden, door de ſtraalen der Zonne verwarmd, ontdoen zich van het Zilveren Kleed.

Een groen tapyt, met de ſchoonſte bloemen doorvlochten, word, by het opklimmen van den dauw, zichtbaar. —— De logge Koe richt zich op om te graazen; — het fiere Paard ſchud de maanen, en toont zich vol moeds; het vredig, en goedaartig Schaap, van haare onnozele Lammeren vergezeld,

 ſcheert

fcheert het fynfte gras af; het jonge goed vermaakt zich inmiddels met fpeelen, en dartelen; nu loopen ze tegen elkander aan, dan draaven ze te gelyk, na de zagtzinnige Moeder, met het vrolykfte gehuppel. — Het Geitje maakt de vreemdfte kuuren! met lompe pooten, weet het over den kant van eene over den floot liggende plank te loopen, het balans-houden fchynt aan 't zelve eigen te zyn. — Het.... Maar welk een geraas hoor ik in dit zagtvlietend beekje? Ha! het zyn eenige minzieke Karpers, die door het riet booren, en elkander na jaagen: ik vermoedde het wel. De Morgenftond is de tyd der verliefden; en dus voor hen een aangenaame tyd; doch deeze zyn het alleen niet, die het beekje beroeren: de platte Blei fpringt uit zyn Element, en laat zich boven het vlak des waters zien; — de Snoek fchiet met eene vaart, die eene Kloof in den Vloed maakt, uit de rietfchoot.... Klein Voorentje! ontwyk hem; hy is in 't water, 't geen de Arend in de lucht, en de Tyger in de bosfchen is; een verflinder.

De wooningen der Landlieden worden ontflooten, en geopend. De Nyverheid verflaapt geen fchoonen Morgenftond. De Landman gaat, met een lugtigen tred, na de bedauwde weiden. — De Bouwman, met de Spa op de fchouder, treed met verfrisfte leden ten Akker. — Het aardig Boeren Meisje, welker gelaat de Kwaalen der Stervelingen fchynt te trotfeeren, loopt, benevens de grove Landknegt, belâan met juk, en Melk-emmeren, ter ftaldeure uit. Zy draagt haar last zonder de minfte fchyn van verveeling. — De grove Knaap, handen en armen over elkander geflaagen hebbende, vertoont het leeven in volle kragt; zyn last is geen zwaarte voor zyn welgefpierd lichaam; fchoon dezelve den wellustigen Stedeling zoude doen bezwyken. Ik vermaak my zeer, met het gezicht deezer Lieden! Hun ftaat, de ftaat der onfchuld; hunne leevenswyze, fchuldeloos en vrolyk; hun welftand, en fterkte, het gevolg van hunnen gezonden en werkzaamen arbeid; dit alles moet een vreemd verfchynfel zyn, voor een meest altoos kwynend Stadbewooner, die niet zelden zich zelven onrustig en ongelukkig maakt.

Hoe tydig is de Visfcher by zyne uitgezette netten! De Nacht is hem gunftig geweest, hy heeft eene ryke vangst. Gints zit de Hengelaar, in zyn klein Vaartuigje, langs het riet te fchuiven; in den Morgenftond is de Baars het greetigst op het aas; hy vangt 'er een, en verheugt zich..... De Schipper fpringt uit zyne Kooi; ziet na wind en lucht, en maakt zich gereed; het Touw-en Zeiltuig word klaar gemaakt; men haalt alles by, en fteekt af. Tot nog beduid de

voort-

voortgang niets; de Zeilen hangen gekreukt door de ſtilte; 't Is ook nog vroeg: de Morgenſtond zal het Zuidewindje welhaast wakker maaken. —— Intusſchen ſtaat men vrolyk by het Stuur, en houd het oog op den wimpel geſlaagen; of ſtopt een pypje, onder het afwagten van den wind: gints is men min geduldig; men vat den boom op, en duwt het Vaartuig voorwaards.

Doch laat ik van het Land Stedewaards keeren. Daar, daar men de Vermaaken zo driftig najaagt, dat men 'er zyne rust, zyn welzyn, ja zelfs zyn leeven aan opoffert, daar zal men waarſchynlyk, zeer algemeen, in het vermaak van deezen Morgenſtond deelen. — Ik tree de Stad in.

Hoe! zyn hier geen Inwoonders? Geene, dan die weinigen, welken zo ligt te tellen zyn? Immers ja! waar zyn ze dan? Waar? Op hunne bedden ... Is 't waar? Slaapen zy in deeze verrukkende uuren? In een tyd dat de ganſche Natuur licht en vrolyk is? Ja als 't ware in haar Bruiloftsgewaad te voorſchyn treed?.... Hoe kan het mogelyk zyn!... Mogelyk zyn? Vraag liever, of 'er zyn die den Morgenſtond immer in zyne aankomst beſchouwd hebben? Zo gy ze al vind, zullen het nog geenzins van die driftige Vermaakzoekers weezen, die de orde der Natuur omkeeren, door den dag, tot hunnen nacht, en den nacht tot hunnen dag, te maaken... Is het zo? Wel aan dan, laat hen ſlaapen; zy zullen geen voorwerpen zyn, die my bezig zullen houden; daar zyn anderen, en deezen zal ik aanſtippen.

Gy doet wel, wakkere Arbeider! Dus vroeg uwe rustplaats verlaatende, bewyst gy dat de luiheid niet over u heerscht; en dat ge genieten wilt, het geen een redelyk Weezen behoort te genieten; naamelyk, de betoverendſte uuren, onzes leevens. —— De niets verzuimende Winkelier ontſluit zyne deur en venſters, gansch niet ontydig; 's Mans nyverheid is bekend; men komt tot hem uit verre Wyken der Stad, en hy heeft winſten behaald, eer zyne Buuren ontwaaken... Lange Slaapers! zwygt ſtille! zegt niet, dat 's Hemels Zegeningen voor anderen zyn; gy zyt 'er de oorzaak van; gy werkt niet mede. —— 't Gaat wel, weetgierige Sophilus! 't gaat wel! Uit uw venſter liggende, met het boek in de hand, kunt gy de as zigtbaar geworden Zon aanſchouwen, en het gezang der Vogelen hooren. Dat ſchoone, dat aangenaame, zal U moogelyk afleiden van uwe ſtudie; maar geen nood! Hoe gering uwe winst ook zy, dezelve is geheel winst; in vergelyking van eene laatere ontwaaking. —— Dan zagt! Wie is hy, die my zo trillende voorby gaat? Ach! het is een dier onge-

lukkigen, wien de trek tot fterken Drank heeft doen ontwaaken!.... Dwaas Mensch! Is het op deeze wyze, dat gy den lieven Morgenftond komt begroeten? Zyt ge reeds zo verre gevoerd, door het verderfelyk vogt?.... Blyf flaapen! Dus den Morgenftond in te treeden, is hem, terwyl ge U zelvs bederft, en den naam van Mensch onteert, is hem hoonen, en ter fchande maaken.

De wakkere Herbergier opent zyn huis en ftal, ten rechten tyde! De Vreemdelingen, uit de Nachtfchuiten geftapt, zullen zich verwerfchen; zy treeden in; de fchoone Morgenftond heeft hen alle lughthartig en vrolyk gemaakt. — Men vertoeft, doch niet lange; de reis moet voortgezet worden, eer de Middagzon hunne hoofden brand. —— Verre Togten worden aangevangen by het begin van den Dag, in de aangenaamfte uuren. —— Hier worden de Paarden ingefpannen; gints draaven ze reeds lustig voort; men heeft geen Zweep noodig..... Maar al genoeg gezegt! De menigte der Verfchynzelen dienen niet altoos ter verfraaijinge van het Tooneel. Laat ik des een einde maaken.

ô Lieve Morgenftond! Gy, die de heerlykfte vertooningen uit de duisternisfe te voorfchyn brengt! Hoe ftreelende zyt Gy, voor my, hoe dikwerf ik U ook befchouwe! By uwe komfte, gedenk ik vaak aan uwe wordinge; eene wording, zo onbevattelyk, als heilryk! Als een gehoorzaam Dienaar, verfcheen gy op de ftemme uws Meesters; zo dra de Almagtige zeide, daar zy Licht, waart gy 'er. Thans juicht het Menschdom; wanneer een zwarte nacht, waar in de Winden en de Onweders woeden, voorby gaat; maar hoe zouden de eerfte Bewooners gejuicht hebben, indien zy beftaan hadden, toen gy verfcheent!

Lieve Morgenftond! Ik groet U! Ik verwellekoom U met een verheugd harte! En paar myne ftemme met alle die Zangers, welken zich rondsomme my hooren laaten. Ik zing; terwyl ik uwen lof vermelde, den Schepper van U, en der ganfche Natuure, ter eere, en verheerlykinge.

Juicht mede, Stervelingen! De duisternis is geweeken; het licht beftraalt ons weer! Verheugt U! Maar verheugt U vooral, om dat God, het Eeuwig Licht! eenmaal zal komen, om de deugdzaamen, met zyn aanbiddelyk, met zyn heilryk licht, eeuwig te beftraalen.

J. V. P.

HET

HET VERSCHIL TUSSCHEN DE OOSTINDISCHE EN MOSCOVISCHE RHABARBER, ONDERZOGT;

Door

J. G. KALENBERG.

Apotheker in 't Aalmoesseniers Weeshuis te Amsterdam.

WAnneer verscheidene Gewesten ons een en dezelfde Droogery leveren, vinden wy doorgaans eenig verschil tusschen deeze overgebragte Produkten, waar door het eene ons tot het Geneeskundig gebuik beter voorkomt, dan het andere. Daar zyn, by voorbeeld, twee soorten van *Scammonieum*, die de Droogeryhandel ons aanbiedt, naamlyk, *Alepsche* en *Smirnsche*, van welke de eerste voor best gehouden wordt. Een tweede voorbeeld vinden wy in de drie soorten van *Aloë*, te weeten: *Aloë Hepatica*, *Aloë Succotrina* en *Aloë Caballina*; waar onder de middelste soort, *Aloë Succotrina*, meestal voor de beste gekoozen wordt. Een derde voorbeeld zien wy in de verkiezing der *Folia Sennæ*, waar van veel soorten gevonden worden, welke men egter tot drie Hoofdsoorten brengt. De eerste is, die de Franschen (*) noemen *Senne de Seyde ou de la palte*, wegens den Tol door den Grooten Heer op deeze bladen gelegd; de tweede wordt *Senna Alexandrina* genoemd; en de derde is de *Senna de Mocha*. De eerste soort wordt wederom voor de beste gehouden. Dat de gevoelens omtrent de verkiezing der Droogeryen, egter, niet altoos eenstemmig zyn, is overvloedig bekend. Een groot geschil is 'er, onder anderen, over de Rhabarber, waar van twee soorten tot ons gebruik voorhanden zyn, naamlyk, Oost-Indische en Moscovische. De Vraag is, welke van deeze twee men voor de beste moet houden? De een pleit voor de eerste, en de ander voor de laatste.

Ik heb, uit agting voor de Geneeskonst, deeze soorten van Rhabarber onderzogt, en verscheidene Proeven genomen, die ik denk dat eenig ligt aan deeze zaak kunnen geeven. Dog eer ik hier van verslag doe, agt ik het niet ondienstig, te melden, wat ik in de Werken van voornaame Schryvers, over dit onderwerp, gevonden heb. REMBERTUS DODONÆUS (†) zegt, dat

(*) GEOFFROY *de materia medica*, en SCHRODER ontslooten Kabinet der Simplicia.

(†) Kruidboek, bladz. 638.

dat PAULUS ÆGYNETA wel de eerſte ſchynt geweest te zyn, die de purgeerende kragt van de Rhabarber gekend heeft; en kort daar op zegt hy: daar na hebben de Arabiſche Meesters deezen Wortel in gemeen gebruik gebragt, en voor een purgeerend ding overal doen houden; en door hun toedoen heeft men dien Rhabarber, die van den Lande van China kwam, eerst boven alle de andere ſoorten beginnen te verkiezen; want dezelve is kragtiger dan de andere ſoorten van Rha. —— En aan 't einde der byvoegzelen vind ik, dat men die moet verkiezen, welke zwaar is, enz.

RUMPHIUS (*a*) meldt in de aanteekening op de Rhabarber, dat zy op Amboina, en misſchien in gansch Oost-Indien, behalven in China, onbekend is; en verhaalt alleen, 't geen hy van de Chineeſchen geleerd heeft, welke haar noemen *Tay-boang*, dat is, *Hoog-geel.* In den Chineeſchen Atlas van Pater MARTINUS leest men van tweederlei *Tay-boang.* De eene wast in de wildernis op gevaarlyke bergen, in de Provincie van Suchuen; de andere, die in hoven en laagten aangekweekt, en aan de Vreemdelingen verkogt wordt, is ook de opregte Rhabarber, die van de Wilde afkomſtig en niet te onderſcheiden is. Dit heeft Pater MARTINUS doen gelooven, dat 'er geen wilde Rhabarber zy, maar dat die in de Hoven geteeld wordt in manier als de Kool; —— en op dezelfde plaats wil hy ons ook voor waarheid doen aanneemen, dat 'er geen opregte Rhabarber is, dan die in de Provincie van Suchuen wast.

NEUMANN (*b*), die zeer uitvoerig over de Rhabarber handelt, ſchryft, dat China, zonder tegenſpraak, het Land is, waar de meeste Rhabarber geteeld wordt; ja de meeste Schryvers willen van geene andere Rhabarber, die in Tartaryen of andere aangrenzende Landen van China groeit, meer weeten, om dat die lang zo goed niet geagt wordt. In de verkiezing raadt hy aan, geene kleine of ligte ſtukken, maar die wat meer zwaarte hebben; onderſtellende, dat de ligte ſtukken te veel uitgedroogd zyn. Vervolgens zegt hy: de purgeerende kragt der Rhabarber beſtaat eigenlyk in de uitneemend fyne en vlugge deelen, welke zeer ligt vervliegen, en niet zigtbaar voor te ſtellen of te vangen zyn; en hier uit volgt, dat oude Rhabarber, welke deeze deelen verloren heeft, veel minder purgeert dan verſche. Een gelyk bewys, geeft dus het kooken der Rhabarber met water in de open lugt; want hoe ſterker de

(*a*) *Amboin.* P. 6. p. 148.
(*b*) *Chemia Medica Dogmatico Experimentalis*, Tom.I. p. 1040.

de kooking plaats heeft, hoe meer zy van haare purgeerende kragt verliest; 't welk niet mogelyk zoude zyn, indien zy geen vlugge deelen bezat, waar in haar purgeerende kragt gelegen is. BORRICHIUS heeft waargenomen, dat een overgehaald water van Rhabarber, hoewel walgagtig, nogthans purgeerende is; en HERMANN getuigt, dat de bloote reuk van Rhabarber open lyf veroorzaakt.

GEOFFROY (*a*) zegt, dat eenige Kruidkenners onze Rhabarber vergelyken, met de Rhaponticum der oude Grieken; maar nogthans zyn het verfchillende Wortels en Planten; en dus is de Rhabarber der winkels de opregte Chineefche Rhabarber; dog het is niet ligt te bepaalen, van wat aart deeze Chineefche Rhabarber zy: want wy vinden niet, dat eenig Kruidkenner haar zelf gezien, en eene nauwkeurige befchryving, of eene regte figuur 'er van gegeeven heeft. 't Is zeer te verwonderen, vervolgt hy, dat, onder zo veel Europeaanen, die jaarlyks na China reizen, nog geen geweest is, welke zig, tot het algemeene best, bemoeid heeft om eene zo nuttige Plant te leeren kennen, die dagelyks tot gebruik der Geneeskunst dient, en aan zyne Landslieden mede te deelen, wat 'er van gevonden was. MICHAEL BOYM, een Jefuït, meld het volgende in de *Flora Chinenfis*, *Viennæ Austriæ edita anno* 1656: De Rhabarber groeit in geheel China; in de Provincie *Su-Civen*, *Xenfi* en in *Socieu*, de naaste Stad aan de Chineefche muuren, wast zy overvloedig. De aarde, waar in zy groeit, is rood en flykig, wegens de bronnen en regenagtig weder. De Rhabarber heeft veel zwavel en vast zout in zig, benevens een weinig zuur zout, welke Hoofdftoffen met een menigte aarde verbonden zyn. Hier uit ontftaat een gomägtig mengzel, waar uit de gom en de aarde, gemaklyk, in eene tamelyke hoeveelheid gefcheiden kunnen worden. Van de Hars vindt men zeer weinig in deezen Wortel; en zy is met veel Loogzout vermengd.

SCHRÖDER (*b*) meldt van de Rhabarber, dat zy een dikke voosagtige Wortel is, die ons gedroogd uit Perfien, China, Moscovien, en andere Oosterfche gewesten wordt toegezonden; en verder zegt hy: men moet de maatig groote, en wel gedroogde, ftukken verkiezen, want die zyn doorgaans goed; zy moet wigtig zyn, enz. En in 't midden der befchryving berigt hy, dat de Levantfche of Perfifche de beste is, en die, welke van Oost-Indien en Moscovien koomt, het minst geagt wordt. LE-

(*a*) *De Materia Medica*. Tom. II. Art. 30.

(*b*) Ontfloten Kabinet der enkele Drogeryen. II Deel bl. 24.

LEMERY (*a*), spreekende van Rhabarber, zegt: zy is een dikke, sponsagtige, geele Wortel, die droog tot ons wordt overgebragt uit Persien en China, alwaar hy groeit. Hy oordeelt, dat men de middelmaatige stukken uitkiezen moet, om dat die, zeer wel gedroogd zynde, gemeenlyk geheel goed bevonden worden. Verder zegt hy: de Rhabarber heeft een olieagtig zout, of zout en olie byeen, waar van haare purgeerende kragt afkomstig is, en eene aardagtige Zelfstandigheid, waar van haare saamentrekkende eigenschap afhangt.

CARTHEUSER (*b*) noemt vier soorten van Rhabarber op, onder welke de Chineesche of Oost-Indische den voorrang heeft. Zy is, zegt hy, samengesteld uit eene schraale aarde, en veel weezenlyke zoutagtige Gom, aan welke maar zo een klein gedeelte van Hars is medegedeeld, dat nauwlyks iets daar van door de kunst voortgebragt kan worden.

Volgens VOGEL (*c*) komt alle opregte Rhabarber uit China; zy moet wel gedroogd, roodagtig geel van kleur en wryfbaar, dog tevens eenigzins hard zyn. Voor 't overige haalt hy uit de *Memoires de l'Academie de Paris* 1710, een Geschrift van BOULDUC aan, waar in ontkend wordt, dat de Rhabarber eene byzondere saamentrekkende kragt bezit.

By WHOYT leest men (*d*): de Rhabarber is een groote langagtige Wortel, zynde een weinig spongieus; dog zwaar, van buiten geel, maar van binnen als een Muskaatnoot. Zy wordt in stukken, die in 't midden doorboord en aan draaden geregen zyn, uit China of Moscovien gebragt; hoewel men 'er thans ook veel ziet, die plat en zonder gaten is. Alle Kruidkundigen zyn het eens, dat het Kruid van deezen Wortel eene soort van *Lapathum* is. 't Wordt ook van MORISON genoemd *Lapathum per excellentiam*, en van MUNTING, *Lapathum Chinense longifolium*. Ten aanzien van de Landen, heeft men de Chineesche of Levantsche, die de beste is; deeze is verzierd met een vleeschverf, geelgroen, of met een schoone hairverf; daar benevens heeft dezelve eene middelmaatige zwaarte. Vervolgens heeft men de Turksche of Moscovische, welke laatste hier te Lande, by veelen, voor de beste gehouden wordt, en veel duurder is dan de Oostindische.

In

(*a*) Algemeene Verhandeling der enkele Drogeryen, p. 598.
(*b*) *Fundamenta Materiæ Medicæ.*
(*c*) *Historia Materiæ Medicæ.*
(*d*) Schatkamer der Geneeskunde en Natuurlyke Historie, laatste Uitgaave 1766.

In de nieuwe Britsche Apotheek (*a*), op het woord *Rhabarbarum*, vind ik het volgende. De Rhabarber uit Turkyen wordt by ons in 't algemeen beter geagt dan de Oost-Indische, hoewel deeze laatste, tot zommige gebruiken, ten minste zo goed is als de andere; want zy is klaarblykelyk samentrekkender, maar heeft wat minder van de speceryagtige geur. Aftrekzels van beiden, met gerectificeerden Wyngeest gemaakt, hebben naby den zelfden smaak: dog als men het Scheivogt 'er af destilleert, is het uittrekzel, dat van de Tinctuur der Oost-Indische Rhabarber overblyft, verre het sterkste.

Zie daar het voornaamste, dat de Schryvers ons hier van leeren. Nu zal ik kortelyk opgeeven, wat verschil ik tusschen de Oost-Indische en Moscovische Rhabarber, door Waarneemingen en Proeven, ontdekt heb.

I. ONDERZOEK.

De Rhabarber, welke, door de Schepen der Oost-Indische Compagnie, uit China tot ons overgebragt wordt, bestaat in ongelyk groote, platte, dikke en ronde Wortelen, waar onder ook gevonden worden, van vier tot vyf duim langte. Van buiten zyn deeze Wortels ligtgeel van kleur, een weinig sponsagtig; dog tevens tamelyk zwaar op het gevoel, en inwendig gemarmerd, gelyk een Muskaatnoot. —— Die, welke wy Moscovische of Russische noemen valt ongelyker van stuk, en bestaat uit groote, kleine, knobbelige, of hoekige wortelen, in 't midden doorboord met een ronde opening. Van buiten is zy donkergeel, van binnen gemarmerd, en, onder het Mikroskoop gebragt, vond ik ze meestdeels sponsagtiger, dan de voorgemelde soort. Zy schynt, op het gevoel, ook ligter te zyn; dog hier van nader in het volgende

II. ONDERZOEK.

Om het verschil tusschen de specifieke Zwaarte der Oost-Indische en Moscovische Rhabarber nauwkeurig na te gaan, maakte ik van beide soorten even groote blokjes; hebbende $1\frac{1}{4}$ duim lengte, $1\frac{1}{3}$ breedte, en 1 duim dikte. Zulk een blokje van de Oost-Indische Rhabarber woog 2 lood; van de Moscovische, $1\frac{1}{2}$ lood; zo dat de eerste soort een vierde zwaarder bevonden werdt, dan de laatste. Deeze Proef heb ik verscheidene maalen, telkens met denzelfden uitslag, herhaald.

III. ONDERZOEK.

De Oost-Indische Rhabarber, tot een fyn Poeder gestampt, is

(*a*) *De Materia Medica*, II. Deel.

is hooggeel van kleur. —— Het Poeder van de Mosco heeft eene ligtere en dofgeele kleur.

IV. ONDERZOEK.

Eene halve once Oost-Indische Rhabarber in vier gerectificeerden Wyngeest, tot eene gewoonlyke Tinctu maakt, gaf eene zwaare geelroode kleur. —— Eene e dige Tinctuur van de Moscovische overtrof de voorge eenigzins in zwaarte van kleur.

V. ONDERZOEK.

Dertig druppels van de evengemelde Tinctuur der Oos dische Rhabarber gaven, aan 2 oncen schoon regenw eenigermate een melkagtiggeele kleur. —— Dezelfde op de Tinctuur der Moscovische Rhabarber neemende, ik, dat het water insgelyks eene geele kleur kreeg; m vertoonde zig byna niets melkagtigs; een bewys van n Harsagtige deelen.

VI. ONDERZOEK.

Twee drachmen Oost-Indische Rhabarber, in vier water tot eene behoorlyke Tinctuur bereid, gaven eene lyk geele kleur. —— Een evenredig Aftrekzel van de covische was wederom een klein weinig hooger van k gelyk in myn vierde Onderzoek.

VII. ONDERZOEK.

Het overblyfzel van de evengemelde Water-Tinctu Oost-Indische Rhabarber woog vier scrupels; dus wa twee scrupels verloren. —— Van de Moscovische was veel aan gewigt overgebleven.

VIII. ONDERZOEK.

Van agt oncen Oost-Indische Rhabarber, door water trokken, en daar na behoorlyk uitgewaasemd tot zull dikte, dat 'er bykans pillen van kunnen gemaakt worde ik vier oncen en eene drachme zuiver extract bekomen. Van de Moscovische gaven 8 oncen, op gelyke wyze beha 4 oncen extract; dus eene drachme minder.

IX. ONDERZOEK.

By myn eerste toets, was ik door het Microscoop, daar, verscheidene kleine korreltjes gewaar geworden, in der daad harsagtige deelen scheenen te zyn. Om nu beproeven, trok ik van ieder 4 Oncen, afzonderlyk, tw nit, eens met tweemaal overgehaalden, en andermaal m

maal overgehaalden Wyngeest. Hier door kreeg ik, uit de Oost-Indische Rhabarber, twee drachmen en zeven greinen zuivere harst; dog van de Moscovische, tot myne verwondering, slegts eene drachme en twee greinen.

X. ONDERZOEK.

De tweemaal afgetrokkene Oost-Indische Rhabarber, wederom gedroogd zynde, woog 2 oncen en 15 greinen. — Het overblyfzel van de Moscovische woog 2 oncen en 2 drachmen.

XI. ONDERZOEK.

Het gemelde overblyfzel van de Oost-Indische Rhabarber, verbrandde ik in een smeltkroesje, en zag een doffen goudgeelen rook 'er uitvliegen; en op dat myn asch wel uitgebrand en wit zou worden, liet ik, na dat de vlam opgehouden had, de asch nog twee uur zeer zagt in de toegedekte kroes gloeien; en toen ze koud geworden was, bevond ik te hebben 3 drachmen en 10 greinen witte asch. — De asch van de Moscovische Rhabarber woog 4 drachmen en 50 greinen, dus 5 scrupels meer.

XII. ONDERZOEK.

Vervolgens trok ik beide deeze asschen, ieder afzonderlyk, met eene genoegzaame hoeveelheid water, om door uitlooging het zout te bekoomen. Vyftien druppels van de loog der Oost-Indische Rhabarber-asch gaven aan eene once schoon regenwater, met eene drachme stroop van Violen gemengd, eene donkere grasgroene kleur. — Een gelyk getal druppels van de loog der Moscovische gaf 'er eene zogenaamde Saxischgroene kleur aan; waar uit blykt, dat de eerste meer loogzout onthield dan de laatste.

XIII. ONDERZOEK.

Om dit onderscheid nauwkeuriger na te gaan, waasfemde ik myne zeer klaare Oost-Indische Rhabarber-loog uit, en bekwam hier door 15 grein droog loogzout. — De Moscovische leverde my slegts 7 grein. Zekerlyk een groot verschil.

XIV. ONDERZOEK.

Nog eene vergelyking van de Oost-Indische Rhabarber met de Moscovische, heb ik gemaakt door middel van het Yzer-vitriool. Hier van deed ik een grein by eene drachme Aftrekzel der Oost-Indische Rhabarber, met water bereid, volgens 't VIde Onderzoek; dit gaf eene zeer donkere, troebele, zwarte olyfkleur. Doch op gelyke wyze met de Water-tinctuur der Moscovische Rhabarber te werk gaande, nam ik eene mindere kleur waar. Al-

Alle deeze Proeven, vergeleken met het geen ik boven uit Schryvers over de Artzenykunde heb aangehaald, pleiten, myns bedunkens, zeer sterk voor de Oost-Indische Rhabarber. Zy overtreft de Moscovische in specifieke zwaarte, en geeft meer extract, meer hars, en, na de verbranding en uitlooging, meer zout. De aarde alleen is in de Moscovische overvloediger. Dog aan deeze (CARTHEUSER noemt ze *terra iners*,) zal, denk ik, niemand groote deugden toeschryven; ten minste geene purgeerende kragt. Mogelyk zouden sommigen, wegens deeze meerderheid der Aarddeelen, eene sterkere adstringeerende kragt van haar verwagten; dog volgens myn XIVde Onderzoek, schynt de Oost-Indische ook hier in kragtiger te zyn.

Tot slot moet ik hier nog byvoegen, dat ik, den 7den December van 't voorleden jaar, vier gezonde Persoonen, elk twee scrupels Moscovische Rhabarber heb laaten inneemen; zonder verandering in hunnen leefregel te maaken. De eerste was een Jongman van 36 jaaren; hy kreeg driemaal ontlasting. Na 3 weeken, gaf ik hem twee scrupels Oost-Indische Rhabarber; waar van hy vyfmaal ontlasting kreeg. —— De tweede Persoon, zynde een Meisje van 23 jaaren, ging van de twee scrupels Moscovische Rhabarber tweemaal af. Na 3 weeken gebruikte zy eene gelyke hoeveelheid Oost-Indische, welke haar driemaal deed afgaan. —— De derde, een Jongeling van 21 jaaren, gevoelde niet de minste uitwerking van de gemelde dosis Moscovische Rhabarber; dog, na agt dagen, kreeg hy van dezelfde hoeveelheid Oost-Indische, tweemaal ontlasting. —— De vierde, was een Jongeling van 18 jaaren. Hy ging van de Moscovische Rhabarber ééns, en na 8 dagen van de Oost-Indische tweemaal. af.

Ik heb de gemelde soorten van Rhabarber ook aan my zelven beproefd. Den 12den February deezes Jaars, nam ik 10 grein Moscovische Rhabarber, van welke geringe gift ik tweemaal afging. Den 4den Maart, nam ik eene gelyke hoeveelheid Oost-Indische, en kreeg viermaal ontlasting.

Myne Leezers zullen, hoop ik, niet denken, dat ik deeze laatste Proeven als beslissende opgeef Ik weet zeer wel, welke Aanmerkingen men kan maaken, ten aanzien van het gevolg, dat daar uit te trekken is. Indien ze egter dikwyls met de vereischte oplettendheid herhaald werden, kunnen ze zekerlyk zeer veel toebrengen, om een einde te maaken van een geschil, dat te gewigtig is, om op losse gronden beoordeeld te worden.

AAN-

AANMERKINGEN OVER DE DEELEN, WAAR UIT DE WYN BESTAAT, ALS MEDE OVER DEN BRANDEWYN, WYNSTEEN, EN DEN AZYN.

Door den Heer EDWARD BARRY, *Bart.* F. R. S.

DE Wyn beſtaat uit Water, fyne Aard-, Zout-en Olie deelen, en den brandenden Geest. Verſchillende ſoorten van Wynen hebben deeze beginzels in eene ongelyke maate in zich. Zo lang zy nauw veréénigd blyven, is de Wyn klaar; doch wanneer ze van elkander ſcheiden, vervliegen de Water- en Geestige deelen; terwyl de Zout-Olie en Aardagtige deelen bezinken.

Ik weet dat zommigen de Lugt aanmerken, als een afzonderlyk beginzel in alle lichaamen. Vuur dringt door alle lichaamen heen; en Lugt, met water, zal in de diepſte deelen doorgaan, en die veréénigen. Dan Vuur nog Lugt zullen met elkander veréénigd worden, en een gelykſlachtige mengelklomp met elkander uitmaaken. Zy doen byzonderen dienst wanneer ze bepaald zyn, in de verborgenſte deelen: doch, wanneer de zamenſtellende deelen dier Lichaamen ontbonden zyn, zal de Lugt, die daar in beſlooten geweest is, doch 'er geen byzonder deel van uitmaakte, onveranderd blyven, en welhaast haare weezenlyke eigenſchappen aanneemen.

Gemeene Wyngeest, *Brandewyn* geheeten, is een zamengeſteld vogt; en door overhaaling gezuiverd, laat dezelve in de Disteleerketel nog eene groote menigte Waters over, en eenige olieagtige deelen, niet geheel zuiver. Deeze wordt, door herhaalde distillatien, zuiverder gemaakt; doch het valt zeer bezwaarlyk, die te eenemaal van waterdeelen te ontdoen. Wynſteenzout is allergeſchiktst tot dit einde, als welke zodaniger wyze het water inſlorpt, dat dezelve vogtig wordt, wanneer men dien bloot ſtelt aan de lugt, ſchoon door de hitte der Zonne verwarmd; indien, derhalven, dezelve gemengd wordt met Brandewyn, zullen alle de overgebleevene wateragtige deelen geheel verzwolgen worden: en, dewyl de Wynſteen zich met zuiveren Geest volſtrekt niet vermengt, daar droog in blyven, als dezelve geheel gezuiverd is.

De eigenſchappen van deezen zeer gezuiverden Geest, by de Scheidkundigen onder den naam van *Alcohol* bekend, zyn zeer zonderling en verbaazend. Naast de Lugt is deeze de ligtſte en doorſchynendſte vloeiſtoffe, geheel ontvlambaar en wegvliegende, zonder eenig dik agter te laaten, aangenaam

voor

voor de Reuk en Smaak, het doet de Wei en het Bloed, d
mede vermengd zynde, fchielyk ftremmen, maakt de ha
deelen des lichaams vast, en wederftaat de verrotting. I
wendig gebruikt, brengt het dezelfde uitwerkzels als de W
voort; doch op een fpoediger en geweldiger wyze. De
Alcohol, die, dus gezuiverd, een enkelvoudige Vloeiftó
fchynt, heeft men onlangs, in eenige zeer keurige Proefn
mingen, ontbonden, en wordt, door 'er nog eenige verb
gene wateragtige deelen uit te haalen, 't geen men thans *A*
ther noemt.

Wynfteen is het weezenlyk Zout des Wyns, 't welk in
le nieuwe Wynen gevonden wordt; doch in eene zeer v
fchillende evenredigheid tot de andere deelen, die den W
uitmaaken: in deeze blyft dezelve lang verborgen, tot de W
nen meer verdund en ontbonden zyn, wanneer de Wynft
allengskens, uit het middelpunt des Wyns afgefcheide
zich evenwydig verfpreidt na den omtrek van het vat, w
in de Wyn bewaard wordt. Dit is eene weezenlyke crys
lifatie der natuurlyke Wynzouten, en heeft, gelyk and
werkingen van den zelfden aart, geene plaats, dan wann
het vogt in rust is. —— Eene veel grooter hoeveelheid W
fteens wordt 'er afgefcheiden van fterk zuure en wrange V
nen, dan van malfche ryke Wynen, waar in de Olie en g
agtige deelen de overhand hebben van de Zoutdeelen.
deezer oorzaake hebben de eerstgemelde, terwyl ze nie
zyn, een onaangenaamen en wrangen fmaak, tot dat de o
tollige zoutdeelen afgefcheiden, en de overgebleevene za
geworden zyn. De ryke Wynen zullen desgelyks onaan
naam, onfmaaklyk en zwaar weezen, tot dat de Olie en Ge
agtige deelen fyner en zuiverder geworden zyn: die de
van welke de byzondere kleur en geurigheid afhangt. -
die rede verkrygen de Wynen van deeze foort, die een g
ter maate van dit fyne Zout bevatten, dan andere, die aa
naame prikkeling, welke ze zo voordeelig van de andere
derfcheidt, en daarom, door de *Italiaanen*, met den naam
Piccanti benoemd worden.

Verfcheide Kwaalen, en byzonder de aangroeijingen i
Gewrichten, en de deelen die het water afleiden, wor
door eenige beroemde Schryvers, ten onregte, aan de
Wynfteen toegefchreeven: dan de fcheiding daar van
zeer langzaam en traaglyk toe, en kan nimmer iets betek
dan wanneer de Wyn in rust is, en dus met geene mog
heid, terwyl de Wyn, in hevige beweeging, in 't lic
rondloopt, of door eene der uitwerpende kanaalen heen

Ook zyn deeze ſteenagtige aangroeijingen in de Gewrichten en de Waterdeelen, niet van dezelfde natuur als dit Wynzout; doch van eenen geheel verſchillenden en tegenovergeſtelden aart, gelyk de onloochenbaarſte Proeven uitwyzen, dat die ſteenagtige aangroeijingen van een Alkaliſche natuur, en de Wynſteen van een doordringend zuur ſoort is. De Wynſteen, daar uit voortkomende, wordt niet alleen onſchadelyk bevonden, maar een nuttig openend en verdunnend middel; in veele gevallen eer geſchikt om zulke aangroeijingen, in den beginne, te ontbinden, dan te veroorzaaken.

De rypheid tot welke onderſcheide Wynen kunnen komen, en in eenen goeden ſtaat blyven, is alleen door de ondervinding te bepaalen; doch, in 't algemeen, zullen ſterke Wynen langzaamer tot rypheid geraaken, en duurzaamer weezen, dan de zwakkere Wynen, die veel ſpoediger ryp worden en ook naſer verliezen. De Wynen hebben, gelyk alle dierlyke en groeiende lichaamen, hun onderſcheide ſtaaten van jeugd, rypheid en ouderdom.

„ Alle Wynen, en inzonderheid zwakke, zullen of uit eigen aart, of door herhaalde gistingen, veranderen in eene ſoort van *Aſyn*. Deeze Waarneeming heeft, naar allen ſchyn, gelegenheid gegeeven, tot de kunſtige bereiding van een beſtendiger en prikkelender Aſyn, in natuur zeer van de eerstgemelde verſchillende. Deezen kan men alleen krygen, door eene geregelde behandeling van zulke vogten, als eene voorgaande gisting ondergaan hebben: en, aangezien de Aſyn een byzonder opmerkenswaardig tweede voortbrengzel van den Wyn is, zeer zonderlinge en nutte hoedanigheden bezittende, zal ik eenige weinige aanmerkingen voordraagen over de veranderingen, welke dezelve ondergaat, eer ze in dien ſtaat komt.

De bewerking, om Aſyn te maaken, is van overlang bekend geweest, en door Dr. BOERHAAVE, met eene groote nauwkeurigheid, beſchreeven. Ik zal enkel zodanige omſtandigheden daar van vermelden, als bepaald tot myn oogmerk dienen. Men neemt twee vaten, boven open, en doorgaans van Eikenhout vervaardigd: omtrent één voet van den bodem deezer vaten wordt een dwars raſterwerk gelegd, waar op men eene genoegzaame hoeveelheid gisting verwekkende ſtoffe plaatst, zo dat het 'er mede bedekt is; beſtaande doorgaans uit ſteelen, dunne wyngaard takjes en onrype Druivenboſſchen. In een deezer vaten giet men Wyn, tot dat het geheel gevuld is, het ander wordt half vol gedaan. Binnen twee of drie dagen begint de Wyn, in het halfvolle vat, op nieuw te gisten; en alle etmaalen wordt de Wyn uit het volle in het halfgevulde vat gedaan,

tot dat het geheel vol is. Dit gedeelte der bewerking herhaalt men beurtlings alle dagen: geduurende deezen tyd, wordt het volle vat boven open gehouden, op dat de lugt 'er vry in speele; doch het halfvolle laat men geheel bedekt, en heeft alleen eene kleine opening in 't bovenste gedeelte, die naar eisch, door een houten stop geopend of gesslooten wordt. Staande deeze bewerking, neemt de gisting in het halfvolle vat allengskens toe, en verkrygt eene maate van hette, die in 't volle en open vat bykans geheel vernietigd is. Deeze beurtlingsche gisting zet men voort, tot dat ze in beide vaten ophoudt. Een gepaste maate van hette is noodig, tot deeze bewerking: waarom de *Franschen* dit altoos in den Zomer doen, en in omtrent vyftien dagen volbrengen.

Wanneer de Asyn dus gemaakt is, verkrygt dezelve, door op de moer en de gistende stoffe te leggen, by trappen, grooter sterkte en rypheid, en laat een groote menigte van slymerige, olie-, en zeepagtige stoffe zinken, die, aan de zyden der vaten hangen blyvende, als mede aan de wyngaard ranken en takken, gezuiverd en verfrist moet worden, tot dat de Asyn een' zuiveren en aangenaam prikkelenden smaak krygt, anderszins zal dezelve bedorven en troebel worden. Het vat, de wyngaard ranken, en takken, welke door deeze bewerking zeer sterk met Asyn vervuld zyn, worden kragtiger tot het voortzetten der gisting dan nog nieuw zynde: waarom men ze ook doorgaans bezigt.

'Er is eene opmerkenswaardige overeenkomst, tusschen het maaken van Wyn en Asyn. De eerste wordt gemaakt door de gisting der zappen uit druiven geperst, steeds voortgezet, en geschikt naar derzelver sterkte en aart. De laatste ontstaat uit een herhaalde en gestuitte gisting des wynagtigen vogts, dat eene voorgaande gisting ondergaan heeft. De sterkte des Wyns zal grooter weezen, naar gelange van de volheid en rykheid der druiven, en de maat van gisting. De sterkte van den Asyn hangt desgelyks af van de sterkte des Wyns, en de herhaalde en gestuitte gisting van denzelven: en elk deezer Vogten verkrygt een aangenaamer geur en kragt, door een' behoorlyken tyd op de moer te blyven liggen. Nogthans verliest de Asyn, door deeze bewerking, te eenemaal de voorgaande hoedanigheden, en neemt andere zeer verschillende aan: ja eenige rechtdraads overgesteld, tegen die zy hadt in den staat van Wyn..

Als men Wyn distilleert, klimmen de geestige deelen eerst opwaards, en vatten, op het byhouden van een brandenden Kaars, terstond vlam. By het distilleeren van Asyn, ryst het lig-

ligte wateragtige gedeelte eerst op, en vervolgens de zwaarder zuure deelen, en beide blusfchen zy een kaars terftond uit. Wyn vermeerdert grootlyks de beweeging, en hitte van het bloed, en maakt dronken; Afyn bekoelt het zelve, en ontnugtert in ftede van dronken te maaken. In de neus gewreeven of gedronken, wekt zy de zodanigen op, en doet hen bekomen die in zwym leggen door het gebruik van geestryke vogten. Geest van Wyn, gemengd met de Wei van het bloed, doet het terftond ftremmen; en Geest van Afyn is een kragtiger ontbind-middel, daar van, dan eenig ander.

Ik zou buiten myn beftek treeden, indien ik hier uitweidde over de verfcheide nutte hoedanigheden deezes voortbrengzels van den Wyn, in 't voorkomen en geneezen van veele kwaalen, inzonderheid van eenen ontfteekenden aart, of over de verrotting tegengaande kragt, en het herftellen van dat bederf, waar toe alle dierlyke vogten, en in 't byzonder de gal, zo ligt overflaan, in befmettende Rotkoortzen, en in dat flag van Zeefcheurbuik, welke ontftaat uit eene traagen omloop, en rottenden ftaat, der dierlyke vogten.

De Ouden hadden niet alleen kennisfe van de geneeskragten des Afyns in veele ongemakken; maar ook van deszelfs vermogen, in 't voorkomen van Ziekten. Dezelve was de gewoone drank der *Romeinfche Soldaaten*, en elk hunner moest 'er een vles van by zich draagen; deeze werd met water aangelangd, en komt, by CELSUS, onder den naam van *Posca*, voor. Deeze was aangenaam van fmaak, en zeer dorstlesfchende.

Onder de verfcheide foorten van Afyn, by de Ouden vermeld, werd de gemeenfte gemaakt van de zuure vogten der onrype vrugten of bedorven Wynen. Een andere, doorgaans gebruikt, werd met meer toebereiding van een beter foort van Wyn getrokken. Doch wy vinden dat zy desgelyks, door eene geregelde bewerking, een uitmuntender foort van Afyn vervaardigden, van hunne beste en fterkfte Wynen, welke dierbaarder geagt, en tot hooger prys gekogt werd, dan de Wyn zelfs, gelyk MARTIALIS dit duidelyk te kennen geeft. Deeze was by hun in groote waarde, van wegen den aangenaam prikkelenden fmaak, welken dezelve aan hunne geliefde fausfen byzette. De *Grieken* gaven 'er verfcheide naamen aan, ftrekkende om de nutte en fmaaklyke hoedanigheden uit te drukken.

De *Egyptifche Afyn*, boven al die te *Pharos* gemaakt werd, hadt den voorrang boven allen anderen Afyn: in deezen was het waarfchynlyk, dat CLEOPATRA de kostlyke paarl ont-

 bondt,

bondt, in dien beker, welken zy voor ANTONIUS bereidde; en waar in CLODIUS, de kwistige Zoon van ESOPUS den Tooneelspeelder, de paarl ontbondt, die hy van METALLA's oor nam. Want gemeene Afyn heeft geen genoegzaame kragt, om zulke lichaamen tot drinkbaarheid toe te ontbinden.

NADER BERICHT,

WEGENS HET GEBRUIK DES VARENWORTELS, TEGEN DEN LINDWORM.

Door

W. VAN BARNEVELD, *Apotheker te Amfterdam.*

EVen voor dat myn BERICHT, nopens den mannelyken Varenwortel afgedrukt en geplaatst was, in 't vorige Stukje van het *Mengelwerk* deezer Letteröefeningen, bevond ik, dat de Lyderesfe, zynde de Huisvrouw van *Ysbrand Daniels*, van welke de tweede Proefneeming gewag maakte, niet volkomen geneezen was. Ik had haar belast, al fchoon zy zich, na 't uitloozen van gedeeltens van twee onderfcheidene, byna vergaane, Lindwormen, zo uitfteekend wel bevond, evenwel zorgvuldig agt te geeven, of zy niet meer van den Worm loozen zoude; want ik hield haare geneezing enigzints verdagt, om dat ik my zelven niet verzekeren konde van 't uitloozen van de geheele Lindwormen. 't Was dan ook op den 18 May laatstleeden, dat zy, zig zedert vier a vyf dagen niet wel bevonden hebbende, my vertoonde een of twee Leedjes van eenen Lindworm, die haar van zelfs ontvallen waren, by den grond; terwyl de Lyderesfe my tevens betuigde, gereed te zyn, om haare geneezing nog eens te willen beproeven. Ik nam daar genoegen in, en na dat wy befllooten, dat zy 8 dagen zoude doorbrengen, met fchraale Soepen te neemen, tot haar voedzel, en na verloop van dezelven 't middel inneemen; overdagt ik intusfchen, hoe de Wortel best te bereiden, dat dezelve meerder vrugt mogt doen op den Lindworm, dan de Lyderesfe, in de voorige Proeven, ondervonden hadde.

Al lang was ik bedagt, om, by gelegenheid, de Varenwortel, voor iemand ongedroogd te bereiden, om dat, zo wy deszelfs natuurlyke eigenfchappen, die regelregt tegen deeze en andere Wormen gefchikt fchynen, niet kunnen verbeteren, ten minften niet van een merkelyk aandeel deezer eigenfchappen moeten berooven. De ondervinding had my geleerd, dat twee derde deelen van de vogtige Wortelen verdroogden, alëer men die tot Poeder konde brengen: dus kon ik de proportie bepaa-

paalen. De Lyderesse vlug en sterk zynde, heb ik deeze hoeveelheid nog vergroot. Ik nam dan van 't Merg des groenen, volgens myne manier bereidden, mannelyken Varenwortels anderhalf once, door een zuivere Paardehaire Zeef geslagen, na dat dezelve tot een Pap gestampt was. Tot myn schade leerde ik, dat deeze ongedroogde Wortelen zeer zamentrekkende waren: 't doorgeslagene *Pulpamentum* was inktagtig geworden, door den yzeren stamper. Dit kan tot een waarschouwing strekken voor anderen. —— Ik had de Lyderesse intusschen tweemaal zagtelyk doen laxeeren, en wel de laatste reize, op dien dag, dat zy, 's daags daar aan, 't Medicament dagt in te neemen. Zy gebruikte ook, op den avond van dien dag, de bekende Soep, nevens een beschuit, gedoopt in een glaasje witte fransche Wyn.

Des morgens van den bestemden dag, gaf ik haar in Persoon het Merg in, dat van een groen-graauwe Couleur was, verdund met een weinig Lindebloezem-water: na dat dit de Lyderesse een half uur had binnen gehad, braakte zy nu en dan heevig; en konde niet beletten, dat 'er veel van den ingenomen Wortel verloren ging. Dit hield circa een half uur aan; wanneer zy een rommeling in den Buik kreeg, als of daar (zo zy 't noemde) een pot kookte. Om half negen uuren liet ik haar de grootste helft van 't Purgeerbrokje nederslikken, met vier grein *Gummi Guttæ*; dit bevorderde de roering in 't lyf dermaate, dat zy, na verloop van een vierde uurs, in een zeer kleinen stoelgang van dunne stoffen, twee Lindwormen uitloosde, die, tot myne verwondering, verzeld gingen met een weinig van den gepulpeerden ingenoomen Varenwortel. De Lindwormen waren by de uitloozing, of staande myne behandeling, aan de draadige einden, die naar den kop loopen, aan stukken gebrooken; dog levendig zynde, heb ik die, met warm water, ongeveer anderhalf uur tyds in 't leeven gehouden, telkens zig meer beweegende, als wy warm water daar by deeden. De eene Worm was vier Ellen, en de andere byna vyf Ellen lang. De Lyderesse intusschen was vry vlug en gaauw; deed haar huiselyke bezigheid zonder hinder, en had dien geheelen dag niet meer dan twee à drie kleine ontlastingen; terwyl met een van dezelve, nog een dun draadje, als een vinger lang, wierd voortgebragt; evenwel aan den avond was zy wat vermoeid en koortzig. Des anderen daags, haar nog in dien staat vindende, liet ik haar wat *Cassia*, *Tamarinde* en *Rhabarber* inneemen: zy kreeg hier van wel tien à twaalf Stoelgangen, en bevind zig thans zeer welvaarende.

Beide de Wormen zyn van ééne zoorte, te weeten: die Lindworm,

worm, waar van de Cawoerdenzaad-gelykende Wormen worden afgefcheiden; en tot meerder verzekering voor my-zelven, heeft my de zeer kundige Natuurkenner, de Heer M. HOUTTUYN M. D., zulks bevestigd; zynde in zyn Ed. Natuurlyke Historie, over de Dieren, volgens 't Zamenftel van den Heer LINNÆUS, deeze de Lindworm, met enkelde mondjes op zyde: Zie *I Deel*, 18 *Stuk*, *LXXXII Hoofdft.*; egter zyn deeze Wormen in alle hunne deelen, aan de afbeeldinge aldaar geplaatst, (Zie *Pl. CXLII Fig.* I.) niet volkomen gelyk; ten blyke van de verfcheidenheid der Lindwormen. Ik heb dit des te naauwkeuriger willen onderzoeken, om dat deeze Lyderesse ook van een andere zoorte eens Lindworms gekweld geweest is, en die, in voorn. Natuurlyke Historie der Dieren, de Lindworm met enkelde mondjes op zyn plat genoemd word; die had ik opgemaakt uit ftukken en brokken, door haar van tyd tot tyd verzameld. Ik zoude dus byna durven onderftellen; dat zy drie Wormen moet gehad hebben, en deeze laatstgenoemde, by de eerfte Proefneemingen, is kwyt geraakt.

Na de natte Varenwortel op deeze Lyderesfe met zo veel geluk beproefd te hebben, onderzogt ik door distelatie, hoe veel en welk vogt ik uit de natte Wortelen zoude kunnen bekoomen, op dat ik hier door zou mogen bepaalen, welke hoedanigheden de Wortelen, onder 't uitdroogen, om die tot poeder te bereiden, verlooren. 26 Dragma natte, fyn gefneeden Wortelen, in een glazen kolfje gedaan, een ontfanger daaraan gelegt, en de voegen wel geflooten zynde, heb ik de afdruiping met een vereischt zagt vuur begonnen en geëindigd, tot dat de Wortel vry hard was uitgedroogd; en daar uit ontfangen 18 Dragmen *Spiritus rector*, of zuuragtig vogt van een onaangenaamen fmaak en viezen reuk. De overgebleevene Masfa, weegende byna een once, heb ik na de Tacheniaanfche wyze gebrand, en daar uit bekoomen 23 grein zuiver alkalisch zout, dat, wegens zyn aangehegt phlogiston, geelagtig van couleur was.

Eindelyk hebbe ik nog te melden, dat ik het Poeder des Varenwortels nog eens in 't werk gefteld heb aan een Dienstmaagd; zonder uitwerking. Dog naderhand heb ik uit haar zelve vernoomen, dat zy in den voorigen Zomer den Varenwortel reeds gebruikt en veel van een Lindworm ontlast heeft; zy was omtrent de hoeveelheid, zo 't my toefcheen, niet oplettend genoeg geweest; misfchien is zy den geheelen Lindworm kwyt geraakt: want, behalven het myne, had zy intusfchen nog drie maal het middel, door een kundige Hand bereid en ingegeeven, zonder uitwerking, ingenomen.

Amft. 7 Juny 1776.

OVER

OVER DE MENIGVULDIGHEID VAN BOEKEN.

ZAl men dan nimmer, dus liet zich onlangs een jong Heer, met veel vuurs, hooren, zal men dan nimmer ophouden om dingen, die reeds zints langen tyd gezegd en gedrukt zyn, te herzeggen en te herdrukken? Hoe is het mogelyk dat 'er Menschen gevonden worden, laag en zot genoeg om Boeken te maaken, zonder iets nieuws te hebben om 't gemeen mede te deelen; die dagen en nagten besteeden in 't veranderen der Formaaten en der Letteren van reeds bekende Werken, en dus al de wereld te doen zien, dat zy, het hun onmogelyk zynde iets uit te denken, de wysheid niet bezitten om te zwygen?

Deezen bevlytigen zich om vermeende Helden of Geleerden eener regtmaatige vergetelnisse, waar in zy vervallen waren, te ontrukken, en storten zelve daar in neder: even als een zwak Mensch, die, iemand uit een gragt willende haalen, hem voor één oogenblik optrekt, om hem vervolgens te laaten vallen, en zelve met hem te verzinken. Dat een laf en onbekwaam Boekenzamenflansser, drie of vier eeuwen geleden, twintig stuks flegte Boekdeelen geschreeven heeft, is rede genoeg, om 'er tegenwoordig het gewigtig onderwerp van veertig Verhandelingen van te maaken, die, in den afgelegensten hoek eener groote Boekerye geplaatst, daar jaaren onaangeroerd blyven, als dan komt 'er een liefhebber, met den bril op den neus, om ze op te zoeken, en geeft 'er eene uitgave van, met Aantekeningen vercierd, die tien stukken in Folio beloopt.

Anderen, overtuigd dat het Gemeen thans al het uit- en herschryven met een ongunstig oog aanziet, zetten 'er zich toe om Werken van eigen vernuft aan den dag te brengen: zy leezen niet, zy gaan met niemand te raade, om dat een scheppende geest geen vreemden bystand behoeft: zy neemen een stoute en hooge vlugt, zonder zich te laaten kluisteren door de ketenen der schroomagtige rede. Men ziet de helderste schinsteringen van vernuft allerwegen uit hunne Werken uitschitteren; men vindt 'er de heerlykste opehelderingen over de Weetenschappen; denkbeelden, treffende door de nieuwigheid; Voorschriften in puntdichten begreepen; en de aartigste Waarneemingen die oit het licht aanschouwden?

Naa deeze vernuftige voortbrengzels geleezen te hebben, heeft men het genoegen van den geest zo weinig met weezenlyke kundigheden vervuld te vinden, als een Mensch verza-

digd opstaat van eene tafel, waar aan hy heeft zitten kauwen, zonder iets in den mond te hebben. Ondertusschen neemt het getal dier nutlooze Boeken, van dag tot dag, toe: het is een inbreekende stroom, die alle paalen wegrukt.

Indien men voortvaare met dien vryen loop te geeven aan de dwaasheid van drukken, staat het dan niet te dugten, dat het Gemeenebest der Letteren, eindelyk, onder dien last van onheilen zal bezwyken? Wat zullen onze arme naakomelingen doen, als zy zich omringd vinden van vyf of zes duizend Uitleggers; van even zo veel korte begrippen der Regts- en Godgeleerdheid; van twee of drie duizend Dichtwerken; een millioen Predikatien; een magtig aantal Reisbeschryvingen, enz.

Wat zal het zyn, in de twintigste of één en twintigste Eeuwe, wanneer alle Hoogleeraars, die nu bestaan en tot dat tydperk zullen leeraaren, het zamenstel hunner Lessen hebben laaten drukken; wanneer alle de Geleerden hunne aantekeningen over de *Authores Classici* hebben gegeeven; wanneer allen, die waanen dat zy Dichters zyn, eene verzameling van hunne Gedichten hebben gemeen gemaakt; en wanneer elke Zotskap, die niets te doen heeft, zyn geschryf in druk heeft laaten uitgaan?

Zou het, overzulks, geen stuk zyn de oplettenheid der Regeeringe waardig, om, ten dien opzigte, in de Geleerde Wereld, eenige verandering te maaken? En, indien het niet mogelyk is de overstrooming, die smaak en geleerdheid met een volslaagen ondergang dreigt, geheel te stuiten, moet men dan ten minsten geene poogingen aanwenden, om paalen te zetten aan de vernielingen daar door aangerigt?

Het zou, by voorbeeld, gemaklyk vallen, den Schryver van elk boek, 't welk geene zekere maate van aftrek heeft, tot het betaalen van eene boete te noodzaaken; of te drukken op eene min duurzaame stoffe dan papier, die met het verloop van eenige jaaren vergaan was. Zulks zou een groot voordeel geeven: dikwyls zouden 'er nieuwe drukken noodig zyn; en deeze zouden wy niet krygen dan van goede Werken, terwyl de overige ongevoelig, en zonder schande, in eene welverdiende vergetelnis geraakten.

Terwyl de jonge Heer, in deezer voege, zyn gal ontlastte, bemerkte ik aan de houding der meesten van 't gezelschap, dat zy zich bykans overtuigd hielden van de noodzaaklykheid eener hervorminge, in dit stuk; ik kon 'er my niet byvoegen; maar in de verlegenheid om te antwoorden, wagtte ik met ongeduld, dat iemand het woord zou vatten; wel verzekerd dat 'er vry veel met grond tegen te zeggen viel. Ein-

Eindelyk begon iemand, dien ik, in 't eerst niet gezien hadt, hun dit te gemoet te voeren. —— Ik verwonder my, in geenen deele, dat men, in den eerste opslage, versteld staat, op het zien, hoe, naa de ontzaglyke menigte Boeken reeds uitgegeeven, dagelyks nog een zo groot getal van de pers komt; doch ik ben wel verre van dit voor een misbruik te houden, 't welk op eenige wyze verdient tegengegaan of gestuit te worden.

Het is terstond baarblyklyk, dat paalen te stellen aan het Boekdrukken, het zelfde zou weezen, als een groot getal van leden der Maatschappye tot den bedelzak brengen, en dus de Maatschappy zelve benadeelen; dit nam eene menigte Drukkers, Binders, Papiermaakers en Verkoopers, Lettergieters en Boekhandelaars het brood uit den mond.

Hoe veel vermaaks zou het paalen zetten aan 't Boekdrukken niet beneemen aan een zeer groot aantal van Menschen, wier beuzelenden en traagen geest niet kan opgewekt worden, dan door het voorkomen van nieuwigheid, hoe ingebeeld dikwyls; doch altoos van eenige aangenaamheid vergezeld. Zy zouden zich genoodzaakt vinden verdrietige uuren te flyten, of iets ergers te doen, om het verveelende des ledigen tyds te weeren, en veelligt allengskens tot eene volslaagene onkunde vervallen.

Welk kwaad tog, bid ik u, veroorzaakt die menigvuldigheid van Boeken, waar over gy zo bitter klaagt. Is het niet geoorlofd deezen voorraad te vermenigvuldigen, gelyk die van andere zaaken, mits het ons vrystaa alleen te koopen zo veel ons behaagt, en de overige te verwerpen? De wyze koopt en leest de zodanigen die zyne kundigheden kunnen vermeerderen of ophelderen, en vergenoegt zich dus met een klein getal: de Ryke ciert 'er zyne Boekenkassen mede op, en dit cieraad voegt hem zo wel als eenig ander.

De verlegenheid om eene keuze te doen is zo groot niet, als men zich mogelyk verbeeldt: een uitmuntend Werk is welhaast bekend; en, om goede vorderingen in de Letteroefeningen te maaken, heeft men, over elke Weetenschap, één of twee der beste Werken te leezen: die meer tyds of weetlusts hebben, kunnen dikwyls voldoening vinden in andere Boeken, die de byzondere deelen breedvoeriger behandelen.

De verscheidenheid van smaaken is verbaazend groot, en dus moet die der Boeken daar aan geëvenredigd weezen, dit strekt zelfs tot zekere maate van volmaaktheid. Een zeer middelbaar Boek kan Leezers, nog niet ver genoeg gevorderd

 om

om het fraaije en schoone te gevoelen, en die misschien nooit zo verre zullen komen, vermaaken en leeren. Waarom zou een zekere rang van Menschen, Menschen van smaak, by voorbeeld, alleen, het voorregt hebben om te leezen? Moeten de Kinderen geen Boeken hebben; moeten de Dienstboden daar van beroofd zyn? Elk vindt nu, in de groote menigte, 't geen hem gevalt, en, in dien zin, mogen wy zeggen, zyn 'er maar weinig slegte Boeken.

Ik heb de jammerhartigste prullen met vermaak zien leezen; en opgemerkt, dat de lafste aartigheden met luidrugtig genoegen ontvangen wierden. Zouden die Schryvers niet verkeerd gehandeld hebben met beter te schryven? of, 't geen hun nog veel gemaklyker zou gevallen weezen, met geheel geen pen op 't papier te zetten? Hoe veel lachensstoffe was dan weggenomen? Met één woord, om dat 'er zeer weinig goede Leezers zyn, heeft men zeer weinig uitsteekende Boeken noodig, en dit is mogelyk de rede van derzelver schaarsheid.

Worden de Schryvers belet hun werk voort te zetten, wy zullen allengskens tot woeste bastaardye vervallen: het grootste gedeelte der Geleerden zal een wederzin tegen den Letterarbeid opvatten. Het is voor hun den voornaamsten en bykans éénigen weg, om een' naam te maaken, toesluiten, en door hun de hoop van roem te beneemen, stelt gy ze welhaast buiten staat, om denzelven te verdienen.

Kunt gy, de Menschelyke natuur gadeslaande, u verbeelden, dat zy, door eene belanglooze liefde voor het waare en het goede, alleen aangedreeven, de Weetenschappen zouden blyven handhaaven? Die liefde is koel en brengt zeldzaam wat groots voort. Indien twee of drie verheeve Zielen zich daar door geraakt vonden, wat zullen die twee of drie Geleerden uitrigten, om, in gansch *Europa*, den goeden smaak en de kundigheden leevendig te houden, om de altoos wederbovenkomende dwaaling te bestryden, om de Weetenschappen, die kwynen en vervallen, zo ras zy ophouden om na de volmaaktheid te doen streeven, te doen bloeien.

Geloof vry, myn Heer, het is noodig voor 't geluk der Maatschappye, dat de Weetenschappen in dezelve bloeien; dat, om ze te doen bloeien, 'er veele persoonen de hand aan moeten slaan; dat, om veele Geleerden te hebben, elk vryheid moet bezitten, en zelf de hoope voeden, om eenige eer van zynen arbeid te plukken, door denzelven gemeen te maaken.

Gy zult my te gemoet voeren, dat 'er veele uitsteekende Geleerden zyn, die nimmer iets hebben uitgegeeven: der zulken

ken getal zal altoos zeer gering weezen, in vergelyking met die Schryvers hebben willen worden; byzondere omſtandigheden kunnen iemand de party van ſtilzwygen doen kiezen; doch houdt het voor eene zekere waarheid, dat elk, die denkt eene ſtoffe wel beoefend te hebben, die gelooft alle anderen, die 'er zich voorheen op bevlytigden, te overtreffen, terſtond zal bedagt weezen, om, door het drukken zyns Werks, zyn naam bekend te maaken. Ik zal nimmer gelooven, dat 'er bekwaamheden nederig genoeg zyn, om, uit eigen verkiezing, onbekend te blyven, dan naa gezien te hebben, dat eene Schoone, zeker van te zullen behaagen, zich ſteeds het oog der wereld onttrekt, uit ſchroom voor de toejuiching haarer bevalligheden.

Ik wil niet beweeren dat een Volk, 't welk de meeste Boeken oplevert, altoos het verlichtſte en verſtandigst Volk is: doch deeze waarneeming gaat door, dat 'er weinig bekwaamheids en kundigheids ſchuilt by elk volk, ſchaars in Werken van vernuft.

Gy betuigt eene groote ongerustheid over 't geen onze Naakomelingſchap zal beginnen, met zo veele Boeken als 'er reeds zyn uitgegeeven, en die nog dagelyks zo zeer vermenigvuldigen. Een zeer eenvoudige bedenking moet u deswegen gerust ſtellen.

Indien alle die Boeken geheel en ongeſchonden den tyd onzer Naakomelingſchappe bereikten, indien 'er geen *Saraceenen* kwamen, die de Boekeryen gebruikten om de Kachels te ſtooken; geen Monniken, die een gedeelte uit verkeerden Godsdienstyver verbrandden, terwyl zy de overige door onkunde lieten verſlingeren; zal men korte uittrekzels maaken van het aangelegenſte, en het beste herdrukken, en al de rest aan 't ſtof en de wormen ten beste geeven.

Wanneer onze Naakomelingſchap gelukkiger is met haar Uittrekzel maaken, dan wy tot nog geweest zyn, zal dezelve van alles voordeel haalen, zonder met iets belast te weezen. Een kloek verſtand zal, uit honderd Boekdeelen in Folio, het weezenlyke in één deel in Octavo brengen; en, door dit middel, zal men die honderd Boekdeelen kunnen misſen.

Men heeft het zeer gelaaden op de Uittrekzel-maakers; hun tot den rang van werklieden vernederd, voor Pakkendraagers in 't gemeenebest der Letteren geſcholden, en men moet toeſtemmen, dat de meeste, in de zestiende en de zeventiende Eeuwe, dien naam verdienden.

Zo lang de Opſtellers van korte begrippen alleen gezonde Menſchen zyn die tegen 't zitten kunnen, die vlyt en ge-

geduld, een vast geheugen een goede oogen hebben, die wel onthouden wat men gedagt heeft, maar zelve nimmer denken, die veel fpys eeten, doch wier maag noit recht verteert; zullen wy de dwaalingen nauwkeurig uitgefchreeven, het oude herhaald, en twyfelagtige of gemeene gedagten op nieuw papier vinden.

Maar, indien, gelyk wy rede fchynen te hebben om te verhoopen van de vorderingen, die 't gezond verftand, in onze eeuwe gemaakt heeft, indien 'er, zeg ik, eenige weldenkende en wysgeerige Verftanden gevonden worden, die zich de moeite willen getroosten om in één lichaam te verzamelen alle de weezenlyke en bondige kundigheden, in elke weetenfchap opgedaan, dan fpreekt het van zelve, dat de overvloed van Boeken niemand zal belemmeren, dan die 'er zich mede wil bezwaaren. Wy hebben reeds eenige Boeken van deezen ftempel.

De Algemeene Gefchiedenis van een Koningryk, wanneer dezelve naar eisch is opgefteld, maakt eene menigte van gedenkfchriften, verhaalen, vertellingen en byzondere gefchiedenisfen, onnoodig; ik zeg onnoodig voor een groot getal der Leezeren: want fchoon van duizend Perfoonen, die zich op een gefchiedenis toeleggen, 'er nauwlyks één is die wil fchryven, of dezelve in de geringfte byzonderheden nagaan, behoort men voor dit klein getal ten minften eenige exemplaaren van die byzondere Boeken te bewaaren: en de vermindering van derzelver vertier brengt dezelve vry natuurlyk in dien toeftand.

Voor dat RAPIN THOYRAS, om dit met een voorbeeld op te helderen, gefchreeven hadt, kon men geene volkome *Gefchiedenis van Engeland* hebben, dan in zestig of tachtig boeken van verfcheide Schryvers, die altoos te veel of te weinig zeiden, en op welken men niet kon afgaan, zonder hunne Schriften, met tachtig anderen te vergelyken. Zyn 'er tegenwoordig veel Leezers, die kunnen zeggen, dat het Werk van RAPIN hun niet genoegzaam is? Men hebbe het derhalven, voor geen veel gewaagde wonderfpreuk te houden, te beweeren dat wel gemaakte korte opftellen, het getal der Boeken, wel verre van te vermeerderen, doen verminderen.

Dit is het eenig middel om die waterlooten af te fnyden, welke de Weetenfchappen, als een groote boom, aan alle zyden uitfchieten, en nutteloos fappen verfpillen, gefchikt om fmaaklyke vrugten voort te brengen, als zy den loop neemen in vrugt geevende takken.

Wy hebben, over alle onderwerpen, eene groote menigte denk-

denkbeelden en kundigheden; doch hier en daar verspreid en dikwyls verdonkerd, door de zamenvoeging van valsche en verkeerde. Het zal veel nutter weezen zich te bevlytigen, om dit Goud te scheiden, en 'er een gedaante aan te geeven, die het ten gemaklyken en algemeenen gebruik maakt, dan, met groote kosten, eene nieuwe Myn te zoeken.

Dus denk ik, wat gy ook moogt zeggen, dat wy nog niet genoeg korte begrippen hebben, en dat, de tegenwoordige toestand der Letteren in aanmerking genomen zynde, de vermenigvuldiging daar van, een der heilzaamste dingen is, die wy kunnen wenschen.

Elke Weetenschap heeft haare onderscheide tydperken, die eene byzondere wyze van beoefening vorderen. In den aanvang moet dezelve noodwendig stukswyze beoefend worden; verstanden van verschillenden aart behooren het werk onder elkander te verdeelen; de stukken uit verschillende oogpunten te beschouwen, en al hunne aandagt te vestigen, op 't geen hun ten deel viel. Door dit middel ontsnapt 'er niets, door dit middel gaat 'er niets verlooren.

Dit gedaan zynde moet het werk van elk, eenigen tyd, voor 't oog des Gemeens ten toon staan: want deeze Opperregter vonnist eerst, zonder te onderzoeken; maar trekt vervolgens dit vonnis weder in, en spreekt een tweede vonnis uit, waar van geen beroepen is.

Dit laatste vonnis, den waaren prys gesteld hebbende op het Werk van ieder Schryver, is het eindelyk tyd om die verspreide deelen te verzamelen, byéén te voegen, en elk zyne plaats te geeven; met één woord, 't is dan de tyd, dat een bekwaam Bouwkunstenaar die bouwstoffen bezigt, en het geheele gebouw oprigt, indien de Menschen zich immer kunnen vleien, met de hoope van het zo verre te zullen brengen.

Ik zeg niet dat dit stand moet grypen in alle Weetenschappen; maar wy beleeven eene eeuwe, waar in men reeds zo veel, en zo goed geschreeven heeft, dat, indien ik my niet bedriege, de tyd gekomen is, om uitsteekende Verzamelingen te vervaardigen. Dit, myn Heer, ik herhaal het, dit is 't eenige middel om de ongelegenheden, die uit de menigte van Boeken, reeds in 't licht gegeeven, kunnen ontstaan, voor te komen, of af te weeren; dan het schynt my toe, gy wilt nog beletten, dat men ze in het toekomende vermenigvuldige; en zorge draagen, dat 'er geene dan goede Werken het licht zien.

Wanneer het mogelyk ware, door het bepaalen van de Drukpers, de Hervorming alleen te laaten werken omtrent slegte Boeken, misschien zoudt gy gelyk hebben, om daar in het

het gezag der Overheid te gebruiken; doch dit Ontwerp zal noit meer dan een ſchoone harsſenſchim worden.

Men heeft rede om het drukken van elk Boek, 't welk rechtſtreeks de beginzels, op welke het geluk des Burgerſtaats gebouwd is, aantast, te verbieden; doch, buiten dit geval, is het dwingend Gezag in het Gemeenebest der Letteren zo verderflyk, dat de ſchaduw daar van alleen genoegzaam is, om de Geesten te doen kwynen, en verſlagenheid aan te jaagen.

'Er zyn ongelukkig maar al te weinigen, die zich een recht denkbeeld vormen van 't Gemeenebest der Letteren: de meesten gebruiken die benaaming, als eene ſoort van aartige leenſpreuk, gebruiklyk om de Geleerden in 't algemeen aan te duiden.

Zy weeten niet, dat de Geleerden, in hun ſmaak, in hunne bezigheden, in het oogmerk waar toe hunne poogingen zich uitſtrekken, eene menigte van zeer in 't oog loopende overeenkomſten hebben, die hun onderling aan elkander verbinden, en tot eene byzondere Maatſchappy maaken, verſpreid in verſcheide Burgerſtaaten.

Zy weeten niet, dat 'er eene geduurige Verſtandhouding plaats heeft, tusſchen de onderſcheide Leden; dat 'er verſcheide rangen en ſtaaten zyn; dat 'er eene ſoort van ondergeſchiktheid ſtand grypt; dat 'er een beſtuur is, dat 'er wetten, ſtraffen en belooningen gevonden worden.

Maar zy bedriegen zich bovenal, (en deeze dwaaling is dikwyls voor de Letteren zeer nadeelig geweest,) wanneer zy zich verbeelden, dat dit beſtuur, en die ondergeſchiktheid, eenige overeenkomst heeft met het beſtuur en de ondergeſchiktheid in de Burgerlyke Maatſchappy, en dat de een met de andere kan veréénigd worden.

De Verſtandigen alleen zyn Leden van het Gemeenebest der Letteren; hun oogmerk is het ontdekken der Waarheid; de Rede is hun wapentuig; Roem en agting te verwerven, de prikkel die hun aandryft; het wel onderrigt Gemeen is Regter; toejuiching ſtrekt tot loon, berisping of vergetelnis tot ſtraffe.

Dit alles heeft niets gemeens met de Burgerlyke Maatſchappy, die, vergenoegd met de uitwendige daaden der Menſchen te regelen, niet doordringt tot het beginzel waar uit ze voortkomen. De dwang, daar noodzaaklyk om dit oogmerk te bereiken, wordt eene ondraaglyke dwinglandy, als men dien wil ſtellen, in de plaats van Baarblyklykheid en Smaak, de eenige Regters, die het Ryk der Letteren kan erkennen.

Naardemaal dan die twee Werelden, als ik my dus mag uitdruk-

drukken, van eene zo gansch verfchillende natuure zyn, door zo tegen elkander overgeftelde Wetten en Beginzelen beftuurd worden, is het eene zeer groove dwaaling, zo onmengbaare zaaken te willen verééníigen, door, volgens de regelen, die in de eene goedgekeurd worden, de zaaken in de andere te willen behandelen.

Het is even of men dievery en moord wilde voorkomen, door Punt- of Hekeldichten tegen de Roovers en Moordenaars te maaken. 't Is den *Spanjaarden* nagevolgd, die, volgens het Kerklyk Regt, de Volken, in *America* ontdekt, beoordeelen.

De Vorst, die gezegd heeft, „ Ik wil niet dat het Vernuft „ *in* myne Landen gebonden worde"! heeft door dit woord getoond, dat hy waardig was over redelyke weezens het gebied te voeren, en Lesfen aan de meeste Vorften te geeven. En ik weet, daar en tegen, niets belachlyker, dan de Vastftelling van een Parlement, 't welk wilde beletten, dat ARISTOTELES zou gelyk gehad hebben.

Ik kant 'er my niet tegen, dat men, in de Geleerde Wereld, eene Hervorming invoere, ik zou my met u verheugen, indien het Burgerlyk Staatsbeftuur den doorbreekenden vloed van flegte Boeken, waar over gy zo zeer klaagt, ware het mogelyk, ftuitte. Want, met uitfluiting van alle middelen van geweld, die zich niet kunnen verééníigen met het beftuur van 't Gemeenebest der Letteren, heb ik reeds aangeduid dat 'er andere middelen voorhanden zyn, die met vrugt zouden kunnen worden aangewend.

Indien het Gemeen de Regter is der Schryveren, kan men dien Regter overhaalen om zyne aandagt en ftrengheid, in 't waarneemen zyns ampts, te verdubbelen. 'Er moeten Perfoonen zyn, gelast om voor die Regtbank alle misdryven, tegen 't gezond Verftand en den goeden Smaak begaan, aan te kondigen, het geding der ftrafschuldigen op te maaken, en hun ftraf zigtbaarder en voorbeeldlyker te doen worden.

Deeze Aanklaagers zyn de Oordeelkundigen; Menfchen, zo noodig in 't Gemeenebest der Letteren, als de Toezienders en Uitvoerders der ftraffen in den Burgerftaat, en die daarenboven, met die Amptenaaren, deeze overeenkomst hebben, dat de dienften, welke zy het Gemeen doen, hun beloond worden, door den haat van byzondere Perfoonen.

Het Gemeen zou, zonder hun, dikwyls niet duidelyk genoeg zien: hunne misflagen zelfs zyn 't zelve nuttig om wel te oordeelen, gelegenheid geevende tot onderzoek. Zonder hun zouden de beflisfingen van 't Gemeen, geen ftaatlykheids genoeg hebben; de fmaak van 't zelve zou verbasteren, en 't zou,

't zou, met den tyd, medepligtig worden aan de misslagen die het moet veroordeelen.

Indien eenige Geleerden bescherming behoeven, 't zyn boven al de Oordeelkundigen. Niets is gevaarlyker dan dit beroep voor die het beoefenen: de minste wonde, een' Schryver toegebragt, dunkt hem een vermeeten aanval; hy vervult de geheele Wereld met zyne schreeuwende klagten; zyn buitenspoorig smertvertoon regtvaardigt hem by veelen, die niet verder zien. Ik erken het valt smertlyk in 't oog der Wereld berispt te worden; maar heeft de Oordeelkundige ongelyk het Gemeen, beter onderrigt, zal niet in twyfel hangen, om zonder uitstel, den Schryver regt te doen; heeft hy gelyk, de Schryver heeft niemand dan zich zelven te beschuldigen.

Men laate dan schryven en drukken, wie 'er lust toe heeft doch men schenke desgelyks vryheid aan de Oordeelkundige om over alle voortbrengzels der penne en der Drukpersse goede en kwaade, te oordeelen, en dit gestreeken vonnis in den dag te brengen. De Letter-Oorlogen, tot welke die vryheid gelegenheid zal geeven, moeten als geen groot kwaad worden aangemerkt; de gevolgen daar van zullen dikwyls ten voordeele van de Waarheid uitloopen.

VERTOOG

OVER DE VOORDEELEN, DIE JONGE HEEREN KUNNEN TREKKEN, UIT DE VERKEERING MET DEUGDZAAME JUFFROUWEN (*).

(Ontleend uit eene Redenvoering over dit Onderwerp, door JAMES FORDYCE D. D.)

EEn der redenen waarom de beschaafdste, onder de Mannen, zo zeer gesteld zyn, op de Verkeering met de minnelykste van de Schoone Sexe, is, om dat zy, by haar zynde, zich ontslaagen vinden van dien lastigen en rusteloozen nayver, die strydigheid van begrippen, welke niet zelden het genoegen in de gezelschappen der Mannen vermindert, om niet te zeggen, vergiftigen. Aandoening, Verbeelding krag

(*) Deeze Redenvoering zal, met andere van dien aart, van den Eerw. Heer J. FORDYCE, by de Drukkers deezes, *Yntema* en *Tieboel* in 't Nederduitsch worden uitgegeeven, onder den Tytel van, *Vriend der jonge Heeren*, II deelen in 8vo.

kragt, Verscheidenheid, Toegeeflykheid, en alles wat geschikt is om Zielen te streelen, die wenschen genoegen te geeven en te ontvangen, strekt, in de verkeering met de Schoone Sexe, tot het aanvullen dier tydvakken onzes leevens, die volgen op vermoeiende bezigheid, knellende zorge, afgetrokke Letteroefeningen, of iets anders, 't welk onze Zielsvermogens in ernstige werkzaamheid houdt. In de daad, de zodanigen, die, boven dit onderhoud, het laag en schadelyk byweezen van slegte Vrouwen, of het luidrugtig en in onmaatigheid uitspattend gezelschap van Losbollen kiezen, toonen duidelyk, dat zy niet weeten wat genoegen, wat kiesche voldoening is.

Wanneer Mannen van bedorvene beginzels zich gelukkig agten, als zy van Tafel gaande of anderzins, het gezelschap der Vrouwen verlaaten, mag men hun vraagen: Wat wint gy daar by? Wordt het gesprek leevendiger, beschaafder? Of zal uw geheele gedrag in een beter vorm gegooten zyn? Zy zullen niet wel durven antwoorden, dat het een grooter maate van beschaafdheid verkryge; doch het wordt vryer. Ó, Ja, de lastige wederhoudingen van 't betaamelyke zyn weg genomen. Gy hebt nu vryheid om te schreeuwen, te vloeken, te zweeren, onkuische en ontheiligende taal uit te slaan, van de Sexe kwaad te spreeken — en, indien uw zinnelyke lust derwaards neigt, u vol en zat te drinken.

Om ernstiger te spreeken. Is een braaf Jongeling begeerig, om zyne uuren van uitspanning, met vermaak, op eene gezellige en onschuldige wyze, te slyten, om een geschikt voorkomen, en teffens de aanvalligste manieren van spreeken, als mede de beste hebbelykheden, te verkrygen; dat hy, in stede van in Koffyhuizen rond te loopen, Herbergen te bezoeken, en Vrouwen van een ligt eñ slegt leeven na te hunkeren, het byweezen zoeke van eenige weinigen van beide de Sexen, die by beschaafdheid, en edelmoedige gevoelens, zuiverheid van hart en zeden voegen. — Van ligtzinnige en verwyfde Knaapen kan men niet wel verwagten, dat zy eenige waardy zullen stellen, op zodanig een Gezelschap. En wy mogen hier benevens aanmerken, dat, indien wy 't gezelschap der Vrouwen alleen zoeken, 'er zeer groot gevaar is van tot eene te groote zagtheid te vervallen, gelyk van den anderen kant het bestendig verkeeren met Mannen alleen, ons eene ruwheid en styfheid byzet. Bevalligheid en vernuft, veréénigd, maaken eene juiste evenmaatigheid uit, en deeze wordt door die gemengelde verkeering te wege gebragt; en, wanneer de Deugd, teffens minzaam en manlyk, daar by komt, wat kan men zich dan agtenswaardiger verbeelden?

Men moet toeſtaan, dat het gezelſchap van Vrouwen, door haar verſtand en deugd geregtigd tot onze eerbiedenis, meer oplettenheids en een ſtipter waarneeming der regelen eener goede opvoeding vordert, dan doorgaans noodig gekeurd wordt in 't gezelſchap van Mannen. En deeze noodzaaklykheid is het, welke Losbollen afſchetzen als een dier bepaalingen, door welke geen geestig jong Heer zich lang of dikwyls moet laaten prangen. Een geestig jong Heer betekent by lieden van deezen ſtempel, een jong Heer, die beſlooten heeft zyne driften zonder bedwang op te volgen en te voldoen, en een verwonderaar is van de begaafdheden der geenen, die hem het ſlegtst mogelyk voorbeeld gegeeven hebben. Wat volgt hier op? Dit bedwang, 't welk de Vrouwelyke kieschheid hem zou opleggen, moede, vervoegt hy zich by die overgegeeven ſnoode ſchepzels, die, gelyk dit van den Duivel getuigd wordt, „ rondſom gaan, zoekende wie zy zouden mogen ver„ ſlinden." Indien zyn onvermydelyk bederf hier op volge, gelyk, GOD weet het, dikwyls het geval is, mag hy dit bederf vry dagtekenen van het tydſtip, waar op hy moede begon te worden van het gezelſchap zyner braave Vrienden, en de agtenswaardige onder de Vrouwen.

Denkt aan de verdwaasde Jongelingen, die, van 't een tot het ander misdryf, in den draaykolk der verleidinge, voortgeſleept, ſlagtoffers worden van de geſchonde Wetten huns Vaderlands. Hoe gemeen is het, in hunne belydenisſen, op de ſchandelykſte plaatzen, te hooren, dat de eerſte ſtap, tot dit ſtrafbaar leeven, het verkeeren was met ſlegte Vrouwen! Hebt gy geen grond om te gelooven, dat 'er onder de Mannen, die gy voorheen kende, en geen ſchandlyken dood ſtierven, maar eenen uitgang hadden, die de Wereld eerlyk noemt, 'er nu zyn, die, in bitterheid van ziel, hun eindelyk verderf wyten aan eene maar al te vroege kennis met Vrouwen van een ergerlyk leeven? En ik twyfel niet, of, in een' toekomenden Staat, zal menig braaf Man, met altoosduurende vreugde en dankbaarheid, naast GOD, zyne bevestiging en voortgang in 't goede, voornaamlyk toeſchryven aan de verkeering met de waardigſte onder de Vrouwen.

Myne waarde Broeders, „ indien gy de Gaave van GOD „ kende", op hoe hoog een' prys zoudt gy niet zetten alles wat ſtrekt om u te rugge te houden van den weg des bederfs! Dan de waarheid der zaake is, dat de Jonge Heer, die voor het afwyken van 't rechte pad ſchrikte, in het gezelſchap, werwaards ik hem heenen wys, geen klemmende banden zal vinden; doch, in tegendeel, eene allergunſtigſte gelegenheid om

om zyne verbeelding, zyn verstand, zyn hart, te vestigen op alle geschikte voorwerpen, en de rechte Leerschool van waare Beleefdheid, zonder arbeid, zonder moeite. Beminnelyke Vrouwen van eene beschaafde Opvoeding zyn, in de daad, buiten eenige vergelyking, de beste Leermeesteressen in deeze weetenschappen, om twee baarblyklyke redenen. —— In de eerste plaatse, zy verstaan dezelve best; van de Natuur beschonken met eene zonderlinge bekwaamheid om te behaagen, met eene wonderbaare gemaklykheid om zich naar de geaartheden van anderen te schikken, en door Oefening eene vaardige bedrevenheid, in alles wat tot de beleefdheid behoort, die, zonder het jammerlyk behulp van onopregtheid, eenen bevalligen zwier geeft aan de uitvloeizels van een welgesteld hart. —— Ten anderen onderwyzen zy ons daar in, zonder dat zy ons schynen te onderwyzen, door een heimlyk vermogen 't welk zy bezitten over de bevattingen hunner Leerlingen, die, uit eigen aart, eerzugtig om wel te vorderen onder zulke beminnelyke Leermeesteressen, ongevoelig, en nogthans kragtdaadig, vorderen. 't Is den Menschen natuurlyk eigen de gevoelens en zeden der zodanigen, die zy hoogagten, over te neemen.

Wie, voorwaar, dan de onbeschaafdste plompaart, zou eene voorbedagte en opzetlyke ruwheid betoonen in 't gezelschap van Persoonen, wier character, wier onderhoud, wier houding zelve, geschikt is om eerbied in te boezemen? In zodanig een gezelschap, mogen wy voorshands wel zeggen, zal de doldriftige, de oploopende, de moeitemaaker, geen zin hebben te komen. Niets aangenaams zouden zy daar vinden. Doch, verschynen zy 'er eene enkele reize, by toeval, is het dan niet mogelyk dat zommigen hunner zullen getemd, en tot beter gedrag, bewoogen worden? Mogen wy redelyker wyze niet hoopen, dat, in deeze schoole, de losse jeugd zedigheid zal leeren; dat de Letterkundige zyne schoolvossery zal afleggen, en verwisselen voor het aangenaam onderhoud van een welopgebragt Heer. My dunkt, ik zie de styfheid en hitte der liefhebberen van twistredenen geleenigd en gematigd, ja veranderd in eene bevallige inschiklykheid. De gewoonte van iets op te geeven en te verpligten baart eene vaardigheid om het te doen; het waarneemen van 't welvoeglyke vordert tot het beminnen van 't geen waarlyk goed mag heeten; of, om het alles, in één woord uit te drukken, deze ruwe drift en onbevallige houding zal wyken, gelyk de ongevalligheden des barren Wintertyds voor den zagtstreelenden en overmeesterenden invloed des Voorjaars.

Maar, om zo hoogstwenschlyke uitwerkzels te zien en te ondervinden, moet dusdanig eene Verkeering bestendig en met smaak gehouden worden; niet, indiervoege dat men andere middelen van vordering verwaarlooze; maar, ik herhaal het, bestendig en met smaak: twee dingen zeer nauw aan elkander verwant; en ik voeg 'er nevens — van de vroegste jeugd af, eer — Wat? Hoort my, en ontvangt myne onderwyzing — eer de Ziel vergiftigd is met Vleeschgezindheid, de gevaarlykste, de verwoedste en algemeenste aller verkeerdheden, en waar van zy, vrees ik, zelden geneezen wordt.

Onder de zodanigen, die zich vroegtyds door Vleeschgezindheid hadden laaten inneemen en vervoeren, heb ik 'er eenigen gekend, die, in 't gezelschap van verstandige en deugdzaame Juffrouwen, styf, spraakloos en zigtbaar met zichzelven verlegen waren, even als gemeene lieden in de tegenwoordigheid van Aanzienlyken. Ongewoon aan zulk een gezelschap, en bewust van de laagheid, welke die Ondeugd inwendig moet gevoelen, als zy 't oog slaat op de waardigheid van haare Mededingster, scheenen zy buiten hun element, ongerust en ongelukkig, tot zy wederkeerden in 't byweezen van gelyksoortiger schepzelen, by welken zy den ruimen teugel mogten slaaken aan al de onbandigheid hunner denkbeelden en lusten.

Geloof my, myne Heeren, een kiesch en kuisch gezelschap is noit aangenaam, zelfs voor de beschaafdste Ligtmissen, hoe zeer zy zich mogen vermommen, welk eene houding van weltevredenheid zy ook aanneemen. Zodanig een Gezelschap verwyt hun stilzwygens hunne misdryven, en herroept in hun geheugen de onschuldige en vermaaklyke dagen, welke zy eertyds mogten beleeven, en nu alleen, zugtende, zich kunnen herinneren. Gelukkige Jongeling, in wien geene bedenking van deezen aart opkomt, welke het vuur zyner eerlyke aandoeningen verdooft, of de schuldlooze vrolykheid van ziel verbant, onder de besten van beide de Sexen. Ach, myn Jonge Vriend, welk een geluk verzaakt gy niet, welk een onheil loopt gy niet in den mond, indien gy u immer schuldig maakt aan bedryven, die u aanzetten om de tegenwoordigheid der Deugd heimlyk te haaten, of te vreezen.

Hebt gy uwe gezondheid, uwe eer, uwe rust, uwen goeden naam, uwe waardste Vrienden, uw hoogst belang op Aarde en in den Hemel lief, neemt dan den raad eens Vriends in agt — Welk een' raad? — Deeze — Wanneer ten eenigen tyde drift of voorbeeld, slegte vrouwen, of ligtmissen,

fen, u laagen leggen en zoeken te bederven, neemt dan, in ftede van u te beraaden, of hun te woord te ftaan, de toevlugt tot de beste en verftandigfte Vrouw van uwe kennisfe. In haar gezelfchap zult gy veilig weezen als in een Vryftad. Door haare goedkeuring zult gy verfterkt worden in die beginzelen, in dat gedrag, waar door gy u alleen daar van kunt verzekeren. Met haar verkeerende, zal uwe verbeeldingskragt geftreeld, uw verftand geoefend, en uwe harte verbeterd worden. Elk onvoeglyk denkbeeld zal plaats maaken voor betere gevoelens, en ieder wanhebbelyke lust bedwongen worden. —— Wat zal ik meer zeggen? De deugd, omringd door *Bevalligheden*, vergezeld van de Lachjes, en befchouwd in de perfoon van dusdanig eene Juffrouw, zal zo aantrekkelyk voorkomen, dat laage kunftenaaryen, en rustlooze poogingen van Ligtmisfen en Hoeren, om u te verleiden, veragtlyk en haatlyk in uwe oogen zullen weezen. Zal iemand, gewoon in een Paleis te woonen, 't zelve verlaaten voor een jammerlyke hut? Zal hy, die fmaak gekreegen heeft in heerlyke Schilderftukken en de beste voortbrengzelen der Dichtkunfte, genoegen kunnen fcheppen in de bekladde tafereelen van een' Broddelaar, of het gerymel van een jammerhartig broodpoeët? Wie getroffen is door het fchoon van Heiligheid, kan die, met welgevallen, het wanftallige en leelyke der bezoedelde Zonde aanfchouwen? Is het verfchil minder, of zal het onderfcheid min fterk gevoeld worden door een edelaartig Jongeling tusfchen een deugdzaame en verftandige van de andere Sexe, en de flachtoffers der fchande en ontugt, onder Mannen zo wel als Vrouwen?

Laaten Kloosterbroeders en Menfchenhaaters voorgeeven wat zy willen, de ziel eens Mans zal zelden langen tyd genoegen fcheppen, zonder het onderhoud in de verkeering met Vrouwen. Dit is eene beftemming van de nimmerfaalende wysheid des Scheppers; en misfchien zal niets, naast „ de Wys„ heid die van boven is," haar kragtdaadiger behoeden tegen de tovermiddelen der ondeugd, dan het van naby en dikwyls befchouwen der Vrouwlyke uitmuntenheid.

Indien het ons vryftaat hier onze eigene waarneeming, als een foort van bewys, in dit ftuk, by te brengen, zo gaat het vast, dat wy altoos zodanige, die de grootfte agting voor eerbaare en verftandige Vrouwen hadden, de eerlykfte, de zedigfte, en nauwgezetfte Mannen gevonden hebben. Mogen wy het niet waagen hier by te voegen, dat waare Godsvrugt, de Godsvrugt in aandoening en genegenheid des har-

ten gelegen, de Godsvrugt die onzen wandel bestuurt, ook, zo verre het onze Sexe raakt, doorgaans het meest onder de zodanigen te vinden is.

Dezelfde snoodheid, inderdaad, die het bestaan der Deugd in de Vrouwen in twyfel trekt, gaat dikwyls vergezeld met eene zonderlinge genegenheid, om de waarheid van den Godsdienst zelve te betwisten: terwyl hy, aan den anderen kant, die de zuiverheid bewaart, welke genoegen en welgevallen schept, in de gelykenis, daar van uitmuntende in eene kuische Maagd, in geene verzoeking komt, om aan het bestaan, de eigenschappen, of de eischen van het groot Voorbeeld aller volmaaktheden te twyfelen. Hebt gy immer een voorbeeld gezien, van een' Man, die een wederzin hadt tegen zedige Vrouwen, en een' bestendigen eerbied voor zynen Maaker behield? Wat de verhevene geneugten, den vroomen in een toekomend leeven beloofd, aanbelangt, ik durf, wat my betreft, verklaaren, noit iemand gekend te hebben, die met het denkbeeld van Vrouwlyke Deugd lachte, en eenige bezorgdheid liet blyken, om zich van dat toekomend geluk te verzekeren; indien hy anders een enkel woord des aangaande geloofde. —— Geef, indien het u behaage, rede en oplossing van deezen zamenloop, van deeze overeenkomst —— Dat dezelve plaats hebbe, durf ik vryuit zeggen.

Ik ben genoegzaam verzekerd, dat Menschen van een bedorven hart, meest alles, wat ik tot dus verre van beide de Sexen gezegd heb, zullen versmaaden, en uitmaaken, als deels de taal van onkunde, deels van geestdryvery, en deels van 't geen zy gewoon zyn gebrek aan beschaafdheid te noemen. —— Doch, wanneer ik de heimlykste beweegingen van myn hart nagaa, voel ik my in staat om hunne gewaande versmaading met weezenlyk medelyden te beantwoorden; door duizend proeven overtuigd, dat zy 'er rechte voorwerpen van zyn; terwyl zy door niet minder proeven weeten, dat hunne veragting alleen een masker is, om, indien het mogelyk is, de ongerustheid van zelfsbewuste misdaad en dwaasheid te bedekken.

Ten besluite; naa alles wat ik gezegd heb van de voordeelen, die jonge Heeren kunnen trekken uit de verkeering met deugdzaame Juffrouwen, moet ik veel, zeer veel, aan uwe eigene overdenking overlaaten. Verbeeld u een' Jongeling van goed verstand en goede geschiktheid, die een aanmerkelyk gedeelte zyner uuren van uitspanning slyt in 't gezelschap van eenige weinige Vrouwen, die kuisch doch niet

niet preutsch, vry doch niet onkiesch, goedaartig doch tevens deftig, ernstig en by wylen leevendig, beschaafd en tevens opregt, bevallig en niet trotsch, verstandig en niet gemaakt, en Godvrugtig zonder gemaaktheid zyn; gy, myn Broeders, zult u beter de vorderingen, welke hy noodwendig in zulker gezelschap en verkeering moet maaken, kunnen verbeelden, dan ik in staat ben dezelve te beschryven.

Wanneer ik spreek van eenige weinige Vrouwen, bedoel ik de jonge niet alleen. Mannen, die aantrekkelyke hoedanigheden weigeren te erkennen in reeds bejaarde of bejaard wordende Vrouwen, en derzelver byweezen, te dier oorzaake, vlieden, toonen maar al te duidelyk een verkeerd verstand en een slegten smaak te hebben. Wat zy ook mogen denken van deeze myne verzekering, niets gaat vaster, dan dat veele, zeer veele, der bekwaamste en aangenaamste gezellinnen des leevens gevonden worden, onder de zodanigen der andere Sexe, die over den eersten bloei der jeugd heen, en de kleine gemaaktheden en dwaasheden, daar aan zeer eigen, te boven zyn, die, door herdenking en ondervinding, de verkreegene bekwaamheden hunner vroegere dagen, tot rypheid gebragt hebben. Misschien strekt het tot een der zekerste merktekenen van bedaardheid en verstand, smaak te vinden in den ommegang met bejaarde lieden.

Gelukkigen van beide Sexen, die, door de zoetste overeenstemming van harten en gemoederen, in deeze wereld te verkrygen, gepaard met de dagelyksche betragting van alle Christlyke Deugden, u voorbereidt tot het onsterflyk deelgenootschap den Zoonen en Dogteren van GOD weggelegd. Draagt zorge, myn Beminden, wy vermaanen het u in GODS naam, draagt zorge, dat niemand uwer, door eenen tegenovergestelden weg in te slaan, zich bloot stelle, aan de schande en de schriklykheid eener altoosduurende uitsluiting uit dat Godlyk gezelschap. Bewaar my, Almagtige Vader, bewaar dit volk, bewaar de jeugd van het thans opkomend Geslacht, voor eenen zo vreeslyken val: en geef, naar uwe eindlooze barmhartigheden, door onzen eenigen Middelaar, dat onze verkeering, in den tyd, den grondslag moge leggen van onze zegepraal in de Eeuwigheid. *Amen.*

DE WYSGEER.

Naar het Fransch van den Heer DU MARSAIS.

NIets kost minder moeite dan, heden ten dage, den Naam van *Wysgeer* te verkrygen. Een ftil en afgezonderd Leeven, een ernftig voorkomen met een weinig beleezenheids, eenige aanmerkingen over 't menschlyke Verftand en Hart, zyn genoegzaam om dien Naam te geeven aan Perfoonen, die 'er mede pronken, zonder denzelven te verdienen.

De rechtfchaapen Wysgeer vormt zyne beginzels uit een oneindig getal byzondere Waarneemingen; hy ontleent elken grondregel uit den oorfprong, en fpeurt dien na; hy kent 'er de waarde van, en gebruikt ze ten zynen nutte.

Uit deeze kundigheid, dat de beginzels in ons niet voortkomen, dan uit byzondere Waarneemingen, heeft de Wysgeer groote hoogagting, voor de kennis der Gefchiedenisfen; hy krygt gaarne berigt van de byzonderheden, die niet te gisfen zyn. In gevolge hier van, houdt hy het voor een' grondregel, rechtftreeks aangekant tegen de verlichting van 's Menfchen geest, zich te bepaalen tot enkele befpiegeling, en te gelooven, dat de Mensch de waarheid alleen uit zich zelve moet haalen.

Vliegt uit, zegt hy, even als de nyvere Byen, doortrekt de oude Wereld en de tegenwoordige, en komt dan in uw korf te rugge, om honig zamen te ftellen.

De Wysgeer gaat nauwkeurig na, den indruk, die elk voorwerp op hem maakt, en wagt zich zorgvuldig van dien te verwarren, met den indruk van eenig ander voorwerp. Hy is een Leerling, die raad vraagt en luistert, en geen Meester, die beflist en ftilzwygen oplegt.

De Wereld is vol Menfchen van vernuft, en van veel vernufts, die altoos oordeelen, zy gisfen altoos; zy kennen het bereik van 's Menfchen Geest niet; zy fchaamen zich geen oordeel te vellen, en zyn in den waan, dat het verftand beftaat in te oordeelen. De Wysgeer gelooft, dat het gelegen is in wel te oordeelen. Overeenkomftig hier mede, oordeelt en fpreekt hy minder; doch hy oordeelt op vaster voet, en fpreekt beter.

De Wysgeer is zodaniger wyze niet verbonden aan eenig Stelzel, of hy gevoelt al de kragt der tegenwerpingen. Hy verftaat het gevoelen, 't welk hy verwerpt, even zeer, even net, als 't geen hy aanneemt.

Overzulks beftaat de Wysgeerige geest, in een geest van waarneeming en juistheid, die alles tot de waare beginzels brengt.

Maar 't is het Verftand niet alleen, 't welk de Wysgeer aankweekt, hy ftrekt zyne aandagt veel wyder uit, hy heeft nog andere zorgen. Hy gelooft niet dat hy, op deeze Wereld, een balling of in een vyand-

vyandlyk land is; hy begeert, op eene verstandige wyze, genot te hebben van de goederen hem door de Natuur aangeboden.

Het meerendeel der Grooten, die door de veelvuldige afleidingen geen tyds genoeg hebben om te denken, is stug en onhandelbaar tegen allen, die zy niet voor huns gelyken aanzien. De gemeene Wysgeeren, die veel denken, gedraagen zich even zo tegen al de Wereld. Doch de waare Wysgeer, die zyne afzonderingen verwisselt met eene gemeenzaame verkeering, is vol Menschlievenheid. Hy gevoelt, gelyk CHREMES by TERENTIUS, dat hy een Mensch is, en dat de Menschlykheid deel neemt in 't wel of kwaalyk vaaren des Naasten.

De gevoelens van Braafheid hebben zo veel deels in 't geen eenen Wysgeer uitmaakt, als de ophelderingen des Verstands. Hoe meer Rede gy in een Mensch vindt, hoe veel meer Braafheids gy in hem zult aantreffen.

Vrees niet dat een Wysgeer, terwyl geen Mensch getuige is van zyne bedryven, zich zal overgeeven aan eene daad met Braafheid strydig: neen, deeze daad strydt met den geest der orde: zy zou in hem te veel tegenstands vinden; hy zou te veel natuurlyke en verkreegene denkbeelden te verwoesten hebben. Zyn vermogen om iets te doen is, om zo te spreeken, als de snaaren van een speeltuig op zekeren toon gespannen; het kan geen strydigheden verrigten. Hy schroomt het valsch te doen slaan, en met zich zelven niet over een te stemmen. Dit herinnert my het zeggen van VELLEIUS, ten opzigte van CATO van *Utica*, „ Hy heeft nooit braave daaden gedaan, op „ dat hy mogt schynen ze gedaan te hebben; maar om dat hy niet „ anders kon doen".

VOOR EN TEGENSPOED.

Eene Allegorie.

(*Uit het Engelsch.*)

DE Goden zonden, op zekeren tyd, twee haarer Dogteren, *Voorspoed* en *Tegenspoed*, by een ryk Koopman, VELASCO geheeten; te *Tyrus*, de Hoofdstad van *Phenicie*, woonende.

VELASCO hadt twee Zoonen, FELIX en URANIO. Beiden tot den Koophandel geschikt, hadden zy eene opvoeding, naar huns Vaders staat geëvenredigd, genooten, en hunne kindsche jaaren in de nauwste Vriendschap doorgebragt; maar de Liefde, voor welke alle Zielsaandoeningen zo gansch en al verdwynen als het spoor eens Schips in den Oceaan, vondt welhaast middel om hun van elkander te scheiden. Zy werden ten zelfden oogenblikke in minne ontstooken, door de schoonheden van *Voorspoed*: deeze Nymph, in de gedaante van

 de

de Dogteren der Menschen omwandelende, streelde hunne hoope; doch zy verklaarde geene verbintenis te zullen aangaan, of haare Zuster, van welke zy betuigde niet lang afgescheiden te kunnen leeven, moest ten zelfden tyde trouwen.

VELASCO ontdekte welhaast de Liefdedrift zyner Zoonen, en vreesde voor alle rampen, die daar uit konden gebooren worden; hy zogt ze voor te komen, en verpligtte, door Vaderlyk gezag, zyne Kinderen om het aan de beslissing des lots over te laaten; elk verbondt zich, door een plegtigen eed, die Nymph ter Vrouwe te zullen neemen, welke hem ten deele viel. Het lot werd geworpen. FELIX kreeg *Voorspoed*, URANIO *Tegenspoed* ter Vrouwe.

Weinig tyds naa de voltrekking der Huwelyks-verbintenissen, stierf VELASCO; hy hadt, aan zyn oudsten Zoon, het huis daar hy woonde, met het grootste gedeelte zyner goederen, gemaakt.

FELIX was dermaate betoverd door, en trots op, de schoonheid zyner Egtgenoote, dat de kleederen van de kostbaarste stoffen, en paarlen van den hoogsten prys, gekogt werden, om aan dezelve nog grooter luister by te zetten. Hy bouwde een heerlyk paleis, op de puinhoopen van het zedig burgerhuis zyns Vaders; wendde met groote kosten den loop eener riviere, om zyn hof te vercieren, en pronkte den oever op met de heerlykste lusthuizen. Hy ontving aan zyne Tafel den voornaamsten Adel, onthaalde zyne Gasten op de lekkerste en duurste geregten; terwyl hunne ooren door de aangenaamste Muzyk gestreeld, en hunne oogen op 't gezigt van den pragtigsten toestel onthaald werden. Wel draa zag hy zyne naaste Bloedverwanten, en voorheen gemeenzaamste Vrienden, als Vreemdelingen aan; zyn Broeder zelve werd by hem een voorwerp van veragting, en ontving bevel om nooit weder, ten zynen huize, te komen.

Maar, gelyk het water eener groote riviere zich uitspreidt over de vlakte des velds, als het door dyken noch dammen wederhouden wordt, zo gaat een onmeetlyke schat schielyk verlooren, wanneer verstandige Huishoukunde dien niet bestuure. Binnen weinig jaaren hadt FELIX, door zyne buitenspoorige en overdaadige leevenswyze, zyne goederen verspild; zyne Koophandel was verloopen, door mangel aan zorg en oplettenheid; de onmeedogende Schuldeischers sloegen de handen aan zyn huisraad en pragtigen toestel.

In deeze verlegenheid, vervoegde hy zich by de Edelen, door hem vergast, en met geschenken heen gezonden; doch kon niets verwerven; eenigen zelfs gelieten zich hem niet meer te kennen. Zyne Vrienden, zo zeer van hem versmaad, veragtten hem op hunne beurt. Zyne Vrouw zelve bespotte hem in zyne elende, en verliet hem, naa de bitterste verwyten over zyne verkwistingen uitgeboezemd te hebben. Nogthans was hy, dermaate, door haar ingenomen en bekoord, dat hy haar volgde; maar *Voorspoed*, met verhaasting willende vlugtende, liet haar masker vallen, en ontdekte hem een gelaat zo afzigtig, als hy het, onder het masker bedekt, bekoorelyk gevonden hadt.

Men

Men weet niet naauwkeurig hoe het verder met hem afliep. Men gelooft, dat hy in *Egypte* omzwierf, daar elendig leevende van den onderstand eeniger vrienden, die hem niet gansch en al verlaaten hadden, en dat hy weinig jaaren daar naa in armoede en ballingschap stierf.

Laaten wy tot URANIO wederkeeren, dien wy van zynen Broeder verstooten zagen. *Tegenspoed*, schoon zy een voorwerp was, 't welk zyn hart haatte, en een schriklyk spookzel in zyne oogen, volgde hem op alle zyne wegen. Tot verzwaaring van zyn ramp ontving hy de tyding, dat zyn ryksgelaaden Schip genomen was door eenen Zeeroover, dat een ander schipbreuk geleeden hadt op de kusten van *Lybie;* en, om zyn onheil geheel te voltoien, dat de Bankier, onder wien het grootste gedeelte zyner goederen berustte, bankroet gegaan was, en zich na *Sicilie* begeeven hadt.

Het geringe overblyfzel zyner bezittingen byéén verzamelende, verliet hy zyn vaderland, en, door *Tegenspoed* gevolgd, kwam hy, naa het zwerven door eenzaame woestynen en onbekende wouden, in een klein Dorpje, gelegen aan den voet eens hoogen bergs. Daar vestigden zy voor eenigen tyd hunne wooning; *Tegenspoed* verzagtte, om de geledene onheilen te verminderen, de strengheid van den opslag haarer oogen; zy gaf hem de heilzaamste lessen; zyn hart geneezende van eene onmaatige zugt tot de goederen deezer aarde; hem leerende de Goden te eerbieden, en al zyn geluk in hunne bescherming te stellen. Zy verbeterde zyne ziel, maakte hem nederig, zedig, meelydend met de rampen zyner Natuurgenooten, en gereed om hun te hulp te komen.

„Ik ben," sprak zy, „van de Goden gezonden tot die zy beminnen: want ik breng hun, door de strengheid myner tugtiginge, niet alleen tot den eeuwigen gelukstaat; maar maak hun ook geschikt, om, met groot genoegen, het geringste genot te smaaken. Ik ben het die een' CATO, een' SOCRATES, een' TIMOLEON verheeven heb tot die bykans godlyke hoogte, welke hun tot voorbeelden der volgende eeuwen doet strekken. — *Voorspoed*, myne streelende, doch trouwlooze, Zuster, doet niet dan tedikwyls haare verleide Aankleevers straffen door haare wreede gezellinnen, *Hartzeer* en *Wanhoop:* terwyl *Tegenspoed* noit nalaat de zodanigen, die voordeel met haare lessen willen doen, gelukkig en gerust te doen leeven."

URANIO hoorde deeze woorden met de uiterste oplettenheid, en *Tegenspoed*, in 't aangezigt ziende, dagt zy hem min schriklyk van gelaad. Allengskens verminderde zyn afkeer: in 't einde gaf hy zich ten eenemaal aan haare raadgeevingen over. Menigmaal herhaalde zy voor hem den verstandigen grondregel eens Wysgeers. „Zy, die 't minst behoeven, gelyken 't meest naar de Godheid, „welke niets ontbreekt." Zy maande hem aan het oog te vestigen op de groote menigte die beneden hem waren, in plaats van steeds

het klein getal in aanmerkinge te neemen, 't welk in pragt en grootheid leefde, en de Goden, in plaats van Rykdom en Grootheid, Verstand, Deugd, Kloekmoedigheid en Bestendigheid, af te smeeken.

Tegenspoed, ziende, dat URANIO, van dag tot dag, meer en meer nuts uit haare lessen haalde, en gekomen was tot dien staat van onderwerplykheid, waar in zy hem wenschte te brengen, voerde zy hem deeze reden te gemoete. „ Gelyk het Vuur het Goud louteert, „ zo is de *Tegenspoed* door de Goden geschikt, om de Deugd „ der Stervelingen te zuiveren. Ik heb myn taak afgedaan, ik ver„ laat u, en gaa heenen om verslag te doen van den last my opge„ legd. Uw Broeder, wien *Voorspoed* ten deele viel, een lot hem „ door de geheele wereld benyd, is, naa 't zelve beproefd te heb„ ben, door den dood van een allerongelukkigst leeven verlost. „ Het is een geluk voor URANIO, dat Tegenspoed zyn lot geweest „ hebbe; bedient hy 'er zich van gelyk hy behoort, dan zal zyn „ leeven eerlyk, zyn sterven gerust en in vrede weezen."

Deeze woorden geuit hebbende, verdween *Tegenspoed*. Schoon haare weezenstrekken, op dit oogenblik, in stede van den gewoonlyken schrik in te boezemen, door eene soort van zagte en kwynende schoonheid scheenen opgeluisterd, was URANIO, die haar noit hadt kunnen beminnen, niet droevig over haar vertrek, en verlangde geheel niet na haare wederkomste: doch, hoewel hy zich over haar afweezen verheugde, bewaarde hy haare raadgeevingen als dierbaare lessen in zyn harte, en werd gelukkig door dezelve op te volgen.

URANIO ving den Koophandel weder aan, en, binnen weinig jaaren, door zyn braaf, weloppassend en eerlyk gedrag, genoegzaame goederen, om het overige zyner dagen te slyten, verzameld hebbende, begaf hy zich na een kleine Landhoeve, om daar de rest zyns leevens door te brengen. Daar besteedde hy den tyd in het bebouwen van den grond en het verbeteren van den hof, in het bedwingen zyner driften, en het te werk stellen der raadgeevingen zyner wyze Leermeestresse. In 't diepste van den Hof was een klein huisje, met digten lommer omzet, by 't welke een beekje, van een digtbygelegen rots nederstortende, een aangenaam bad vormde. Boven den ingang las men deeze woorden.

„ Onder dit dak met mosch begroeid, woont de Waarheid, de „ Vergenoegzaamheid, de Vryheid en de Deugd. Zeg my, ô Ster„ veling, die deeze gelukkige verblyfplaats durft verugten, welke „ heerlyke Paleizen u weezenlyker goederen verschaffen?"

URANIO beklom, in deeze plaats der ruste, eenen zeer hoogen ouderdom; hy stierf geëerd, en beweend van allen, die hem kenden.

EEN ONBEKEND GEVAL MET M. SCRIBLERUS.

Doctor *Bobtbal* of *Hubtbal*, ('k weet niet regt hoe hy heette,) kwam eens op een agtermiddag by Mevr. Scriblerus een bezoek afleggen, juist dat haar man bezig was met een ſtuk drie vier gegraveerde oude ſteenen, die hem niet lang geleeden een Smous ſchandeleus goedkoop verkogt had, door het vergrootglas te beſchouwen. —— „ Ho, myn Heer Scriblerus, zoo in je beſpiege„ lingen? Ja Doctor, daar heb ik een Jaspis, daar het vonnis van „ Paris zoo ſchoon op is afgebeeld, als men ergens vinden zal. Zie „ me die drie Godinnen eens, die naakte is Venus, zy ſtaat net als „ de Mediceeſche, of liever net zoo als 't behoort, want moge„ lyk is die na haar gehouwen; daar ligt den Herder met zyn Phry„ giſche Mutz op 't hoofd, wat een kunst, wat ſmaak, wat eene „ deftige eenvoudigheid! ô de Grieken overtroffen tog ver de Ro„ meinen, en de beste Grieken ver de mindere! houd hem eens „ by 't ligt. Heb je 'er wel zoo één? Wel ik heb 'er in 't geheel „ geen, zei de Doctor, maar ik moet bekennen, hy is voortreffe„ lyk; (dog met een ſtemmig weezen) onder je welnemen, heb je „ 't wel zo vast, dat hier Paris en de drie Godinnen op te zien „ ſtaan? is 't ook wat anders? ik hoorde je niet lang geleden eens „ zeggen, dat Livius zou geſchreven hebben: *In rebus antiquis ſi* „ *quæ ſimilia non ſint pro novis accipiantur*. Mag men het dan „ niet beter voor een ander geval houden? Als by voorb: Daar zyn drie „ *Gerundia* in de *Syntaxis:* wat lette de graveerder van die niet „ onder deeze vrouwsperſoonen af te beelden? dat op zyde is vast „ in *do*; en aan haare heele houding kan ik zien, dat zy zeggen „ wil, *in judicando criminoſa est celeritas*. De man op den grond „ houd ik voor een *ſupinum*, maar wat voor een, dat is voor u „ maar een toetast, om uit je ryke voorraad van aantekeningen te „ bewyzen." Op deeze laatſte woorden, keek de ſtaatige man wat minder duister, dan van te vooren; evenwel zoo, dat hy met nadruk, en ook vooral niet zonder drift, zyne party te keer ging, eenige boeken voor den dag haalde, ettelyke ſchimmen van geleerde lui tot getuigen riep, en eindelyk met een diere *Me Hercule!* bevestigde, dat, daar 'er eertyds een tienjaarige en bloedige oorlog om één Vrouw gevoerd was, hy, voor drie van de voornaamſte Godinnen, zyn ganſche leeven door, wel zoo veel inkt wilde ſtorten.

De ander zei', ik niet; maar hy moest niettemin zyn gevoelen zoo lang hooren wederleggen, tot hy rondborſtig verklaarde, dat, al kwam 'er een CICERO uit de Eliſeeſche velden, hy nooit anders als Scriblerus zou gelooven. Dit maakte den Oudheidminnaer gerust, en weer in zyne voorige plooy. Mevrouw bragt het geſprek op iets anders; vertelde van haar Zoon, vroeg na wat nieuws, wil-

wilde hier na weer over iets anders spreeken. . . Maar de Heer van den huize zei', „ zwyg met je aaperyen. De Doctor moet „ deezen *Onix* eens zien; (daar stonden twee Vrouwen op, dus „ gekleed, en een naakt mans beeld met eene lier;) —— Wat „ denkje daar wel af? — Wat ik denk? Wat ik denk? wel, ik „ heb geen groote kennis van deeze zaaken; maar mag ik naar „ myn begrip te werk gaan, dan is die man met de lier niemand „ anders dan *Horatius*, en de twee Vrouwen zyn die twee schoo- „ ne Françoises *Clara Rhodon* en *Mitylene* of *Madelaine*, daar „ hy ergens van zong:"

Laudabunt alii Claram Rhodon aut Mitylenen.

Toen de arme Scriblerus zag, dat het altemael gekheid was, nam hy zyn dierbaer kleinood, en gooide het, dat het kwakte; viel in zyn stoel neer, trok den slaaprok over zyn broek, sloeg 't regter been over de linker knie, keek een poos voor zich, dan weêr na den balk, maar alles zonder één enkel woord te spreeken. De ander niet willende wagten tot de bom los brak, dronk zyn kopje leeg, keerde het om, en nam met korte woorden afscheid; maar op straat komende, lagte hy zig halv te barsten.

DE VRIENDSCHAP.

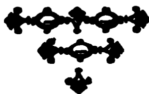
'k Zing van 't zaligst dat op 't aardryk ooit een Stervling ondervindt,
Vriendschap, zo geliefd van menschen, ja van Englen zelfs bemind!
Hebt ge in 't zalig ryk des hemels allerëerst uw' troon gesticht;
Hebt ge uw gang van daar op de aarde, tot der menschen heil, gericht;
Dan duldt ook uw edele afkomst nimmer dat men u ontêert:
Gy woont niet daar eigenliefde slechts by u uit baatzucht zweert:
Neen; gy woont in zulke harten waar de vriend den voorrang heeft,
En het waar geluk van andren 't zelfbelang te boven streeft.
  Waare Vriendschap ziet geen lyden, of zy-zelve lydt ook niet.
Boeit de krankheid haare Vrienden kwynend aan hun legerstee,
Zy, zy vliegt ter hulpbetooning; en haar troost, haar lief gezigt,
Haare bystand, haar gebeden, maaken 's lyders rampen ligt.
Biddend klieft zy lucht en wolken, en, op haar oprecht gebed,
Ziet zy, meermaals, welk een dankstof! ziet zy haaren Vriend gered.
Is haar Vriend in tegenspoeden; loopt hem alles tegen wind,
Zy, in plaats van hem te schuwen, noemt hem nog haar beste vriend.
Kan zy van haar' schat hem helpen, dan is zy terstond bereid;
Zelfs ontsteekt haar dat vermogen in een teedre dankbaarheid.

Drie-

Driewaal zalig noemt zy de uuren waarin zy een' schat ontving
Die haar' besten Vriend kan redden, en haar gift noemt zy gering.
Zy heeft liever waare Vrienden dan veel goedren op deeze aard';
Wyl haar Vrienden 't hart verligten, maar veel schat het hart bezwaart.
Heeft de Laster aangespannen, tot ontëering van haar' Vrind;
Zy, wel ver van hem te haaten dien zy eertyds heeft bemind,
Zal ook dan haar liefde toonen; niets is haar te veel gezeid,
Vóór zy de onschuld van haar' lievling heeft voor elk ten toon gespreid.
Zy gaat zelf den laster tegen; spreekt hem stom voor elks gezicht,
Tot dat haat en laster vlugten, en de nyd met schaamte zwicht.
Is zy door haar' Vriend beledigd; is een woord niet wel gezegd;
Gaarne wordt door haar die misslag in den besten vouw gelegd.
't Struiklen breekt nooit waare vriendschap: zy vergeeft, zo rasch gebeên;
Zy zal zelf haar Vriend ontmoeten, zelf het eerst hem tegentreên;
Zy vliegt vrolyk in zyne armen, spreekt van 't kwaad geen enkel woord;
Zo wordt door verwyt of knaaging hunne vriendschap niet gestoord.
Loopt haar Vriend gevaar van dwaalen; struikelt hy op 's levens baan;
Zy, die nooit hem heeft verlaaten, zal ook nu niet van hem gaan.
Doch zy zal niet met hem wagglen; neen, zy leidt hem slechts op 't pad
't Welk hem, schoon met moeite en zorgen, brengt in 's hemels gloristad.
Daar zou zy te veel verliezen, als haar Vriend zich hier verloor;
Dit zou haar genoegen stooren, zelfs by 't zalig Englenkoor:
Neen; zy hoopt hem bly te ontmoeten, daar de band, die hier hen bindt,
Met een eedler wordt verwisseld. Hemelvriendschap! gy verwint.

Dus heb ik uw lof gezongen, en, hoewel in staemlend dicht,
Vriendschap! dierbre gift des hemels! my gekweeten van myn' pligt.
Och! stelde elk zyn hart u oopen! was voor u steeds plaats bereid!
Dan zou twist met twëedragt vlugten, dan week schamper onbescheid.
Doch, al vond ge, ó eedle Vriendschap! nergens anders troost of raad;
Daal, ei! daal in deezen boezem, die voor Vriendschap open staat.
Blyf altoos, ó Zout myns levens! blyf myn onwaardeerbaar lot.
Bind my eeuwig aan myn Vrienden, en myn Vrienden aan hunn' God.

M. S.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in May 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gestelldh.
1	30. 1	30. 1½	30. 1½	46	50	47	N	N	N	Held. Wolk.
2	— 1½	— 0½	29.10	47	58	53	Z W	Z W	Z W	— —
3	29. 5½	29. 5	— 5½	50	56	49	—	—	N W	Reg. Held.
4	— 6	— 6½	— 3½	47	52	50	N W	N W	Z W	— Weerl.
5	— 1	— 1	— 1	45	53	47	W t Z	W t Z	W t Z	Buijig.
6	— 2	— 3	— 5	44	51	46	N W	N W	N W	—
7	— 6	— 6½	— 6½	45	50	44	N t W	—	—	—
8	— 6½	—	— 7	46	51	45	Z W	—	—	—
9	— 7	— 8	— 9½	47	54	44	N W	—	N	Held. Wolk.
10	— 10½	— 11½	30. 0½	50	54	45	N	—	N	— —
11	30. 1½	30. 1½	— 2	48	56	47	N O	N O	N O	— —
12	— 2½	— 3	— 3	49	56	52	—	N W	W t N	— —
13	30. 4	— 4	— 4½	53	59	50	W t N	—	N O	Betr. Held.
14	— 3½	— 3	— 3	54	58	50	Z W	—	N	Held. Wolk.
15	— 1	— 0½	— 0	50	56	48	W t N	—	—	Reg. Buijig
16	29. 11½	29. 10½	29. 10½	50	53	47	N W	—	—	Buijig.
17	— 11	— 11	— 11	52	54	48	N O	N t O	N t O	Held. Wolk.
18	—	—	—	53	62	54	N t O	—	—	— Wind.
19	—	— 10½	—	53	63	55	N O	N O	N O	Wind. Betr.
20	30. 0	30. 0½	30. 1	56	64	54	—	—	—	Wolk. Held.
21	— 1	— 1	— 1½	53	55	47	N	N	N	— —
22	— 0	29. 11	29. 10½	51	54	48	N W	N t W	N t W	— R. W.
23	29. 10	— 10	— 10	48	50	46	N	N	N	Buijig.
24	30. 0	30. 0½	30. 1	49	55	47	N O	N t O	N t O	Held. Wolk.
25	— 1½	— 1½	—	49	54	48	N	N t W	N t W	— —
26	— 0½	— 0½	— 0	52	58	55	Z W	Z W	W t N	— Betr.
27	— 0	— 0	—	54	60	52	N t O	N t O	N t O	Betr. Held.
28	—	—	—	54	62	56	Z t O	N O	N O	Helder.
29	— 0½	—	—	57	76	62	—	Z W	N O	—
30	29. 11½	29. 11	29. 10½	64	70	63	Z	—	Z W	— Reg.
31	— 10½	— 10½	—	65	70	63	—	Z	Z	— —

Hoogste Barometer d. 30. 4½ }
Laagste Barometer d. 29. 1 } middelb. d. 29. 8½

Hoogste Thermometer gr. 76. }
Laagste Thermometer gr. 44. } middelb. gr. 60

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

NASPEURING VAN DE VOORNAAMSTE GEDENKTEKENS DES ZONDVLOEDS, IN DE HEIDENSCHE WERELD.

(Opgemaakt uit BRYANT's *New System, or Analysis of Ancient Mythology.*)

DE Heer BRYANT, die, door het opgenoemde Werk, ingerigt om de *Mosaische Geschiedenis* te bekragtigen, den oorsprong der Afgodery te ontvouwen, en licht te verspreiden over de woonplaatzen der Volken, in de vroegste Eeuwen, in de Geleerde Wereld eenen onsterflyken naam verdiend heeft, legt het verhaal van MOSES ten grondslage van de wonderbaare Geschiedenisse des Zondvloeds; en merkt, met vollen regt, aan, dat de omstandigheden, daar vermeld, van zulk eene natuur zyn, dat die Gebeurtenis wel diep het geheugen ingedrukt moest blyven. Wy mogen, met rede, vaststellen, dat de byzonderheden dier alleraanmerkenswaardigste Gebeurtenisse, door Aardsvader NOACH zelven, breedvoerig vermeld, en aan elk van zyn Gezin overgehandreikt zyn; dat zy dikmaals de stoffe van het onderhoud uitmaakten, waar door dit voorval dikwyls vernieuwd, en altoos met eerbiedig ontzag en vreeze aangehoord is, inzonderheid door hun, die getuigen geweest waren van den ramp der eerste Wereld, en de hand der Voorzienigheid te hunner redding uitgestrekt gezien hadden.

Wanneer men, met verloop des tyds, van de waarheid afweek, is het zeer natuurlyk, dat een Persoon van een zo uitsteekend character als NOACH, met zo veel onderscheiding van de GODHEID behandeld, een voorwerp van eerbiedenis wierd by zyne Naakomelingschap: en dat hy, toen de Afgodery de overhand begon te krygen, een van de eerste was onder de Kinderen der Menschen, aan welken men Godsdienstige eere bewees. Ook mogen wy veilig besluiten, dat de gedagtenis daar van in de *Mythologie* der *Heidensche Wereld* zal voorkomen, en 'er geduurige zinspeelingen zullen zyn op deeze oude Gebeurtenis, in de Plegtigheden en Verborgenheden des *Heidendoms*, zo als die onderhouden en overgeleverd zyn, by de Volken der Aarde.

Overéénkomstig met deeze veronderstellingen, tragt de Heer BRYANT te toonen, dat die dingen, met de daad, stand greepen; dat de Geschiedenis des Zondvloeds, in de vroegste eeuwen, godsdienstigerwyze gedagt wierd; dat men elke omstandigheid daar van ontmoet, by de Geschied- en Fabelschryvers van verschillende Landen; en dat men de voetstappen daar van, in 't byzonder, vindt in de Heilige Plegtigheden der *Egyptenaaren* en *Grieken*.

Het blykt, uit verscheide omstandigheden, in de oudste Schryveren, dat de groote Aardsvader zeer diep geëerbied was by zyne Naakomelingschap. Deeze merkte hem aan, als een Persoon op eene byzondere wyze van den Hemel begunstigd, en vereerde hem met veele eernaamen, die elk sloegen op eenig byzonder gedeelte zyner Geschiedenisse.

Onder de Oostersche Volken is des Aardsvaders egte Naam behouden: zy noemden hem NOAS, NAUS en zomtyds by intrekking NOUS: veele geheiligde Plaatzen en Rivieren zyn naar hem geheeten. ANAXAGORAS van *Clazomene* was in *Egypte* geweest, en 'er eenige kundschap van die beroemde Persoonaadje opgedaan. Hy sprak van hem onder den naam van NOAS of NOUS, en hy, zo wel als zyne Leerlingen, bemerkten dat dit eene vreemde benaaming was; nogthans heeft hy deeze zeer gewigtige geschiedenis, van welke men hem onderrigt hadt, bykans geheel bedorven, door de woorden verkeerd op te vatten, en, uit die verkeerde opgevatte woorden, gevolgen te trekken. —— SUIDAS heeft, uit zeker oud Schryver, een gedenkteken bewaard van NOACH, dien hy zoekt te onderscheiden van DEUCALION, en NANNACUS noemt. —— STEPHANUS heet deezen Persoon ANNACUS, en brengt hem, even als SUIDAS, tot eene zeer hooge oudheid, ja vroeger dan het beroemde tydperk van DEUCALION — ANNACUS en NANNACUS slaan op NOACHUS, of NOACH. En niet alleen deeze, maar ook de Geschiedenissen van DEUCALION en PROMETHEUS, hebben betrekking tot dien Aardsvader.

Gelyk die Aardsvader, by zommigen, voorkomt als een Koning, NAACHUS en NEUACHUS geheeten, zo wordt hy by anderen INACHUS genoemd, en gesteld te *Argos* geregeerd te hebben. —— Door INACHUS wordt zeker NOACH bedoeld, en de Geschiedenis betreft zommigen zyner vroegste Afstammelingen. Zyn Naam is zeer ongelyk opgegeeven, door den uitgang te verlengen, en anderzins te hervormen naar het Taaleigen der verschillende Volken; maar de omstandigheden der Geschiedenisse zyn zo nauwkeurig en byzonder, dat wy omtrent de waarheid niet kunnen dwaalen.

Hy

Hy schynt, in 't *Oosten* NOAS, NOASIS, NUSUS en NUS genoemd te zyn, de *Grieken* maakten 'er DIONUSUS van. De *Amoniaanen* bouwden, waar zy kwamen, Steden te zyner eere; dit is de rede dat wy de plaatzen *Nusa*, allerwegen, ontmoeten. —— Hoewel de Aardsvader ons onder verscheide Tytels voorkomt, en deeze niet altoos eenpaarig toegepast worden; nogthans vindt men steeds zulke byzondere omstandigheden zyner Geschiedenisse, als ons baarblyklyk wyzen tot den Persoon, die zy bedoelen. De behouden Persoon wordt altoos voorgesteld, als in een Ark bewaard. Hy komt voor als in een staat van donkerheid, die zinnebeeldig als een staat des doods beschreeven wordt. Hy verkrygt dan een nieuw leeven, 't welk den naam van een tweede geboorte draagt; zyn Jeugd wordt gezegd vernieuwd te weezen. Te deezer oorzaake, wordt hy aangezien als de eerstgeboorene des Menschlyken Geslachts: en beide zyn staat voor en naa den Vloed vindt men vermeld, en ook van zynen tusschenstaat gesprooken. —— PHILO verzekert ons, dat DEUCALION NOACH was; en dat het Volk van *Thracie*, ten onregte, hem alleen aan hun Land toeëigenden, blykt hier uit, dat zyn Naam voorkomt in onderscheide Werelddeelen; en altoos vergezeld met eene of andere byzonderheid van den Zondvloed. —— JOSEPHUS zegt, dat deeze groote gebeurtenis aangetroffen wordt in de Schriften van allen, die over de vroegste Eeuwen schryven. Hy gewaagt van BEROSUS van *Chaldea*, HIERONYMUS van *Egypte*, die over de oudheden van *Phenicie* schreef; hy spreekt van MAUSEAS, ABYDENUS, MELON en NICOLAUS DAMASCENUS, als Schryvers die des melding doen; 'er byvoegende dat veele anderen hier van, in hunne Werken, spreeken.

Als wy Oostwaards gaan zullen wy de voetstappen deezer Gebeurtenisse duidelyker en dieper vinden dan by de *Grieken*, als mede eenstemmiger met het berigt van MOSES. EUSEBIUS heeft een zeer dierbaar uittrekzel, hier toe behoorende, uit ABYDENUS, ontleend uit de oude Schriften der *Meders* en *Babyloniers*. Maar de byzonderste Geschiedenis van den Zondvloed, en die 't naaste komt aan het verhaal, ons door MOSES nagelaaten, treft men aan by LUCIANUS.

De berigten deezer Gebeurtenisse, die in de *Heidensche Wereld* voorkomen, schoon, in de daad, zeer veranderd, en eenigermaate geplooid naar de vooroordeelen der Schryveren, behelzen niet te min, alle de groote omstandigheden, die deeze verbaazende verandering op den Aardbodem vergezelden. De Geschiedenis daar van is zo diep ingeprent, en die indrukzels op de gemoederen der Menschen zyn zo sterk, dat zy 'er geduu-

zig op fchynen gezinfpeeld, en dezelve tot het voornaam onderwerp hunner Godsdienftige Inftellingen gemaakt te hebben. —— Een gedeelte der Plegtigheid, in de meeste oude Verborgenheden, beftondt in een Schip of Boot rond te draagen. Van deeze gewoonte, en andere dergelyke zinnebeeldige Vertooningen, brengt de doorgeleerde BRYANT veele voorbeelden te berde: en het is, zyns agtens, zeer duidelyk dat ze alle flaan op de Gefchiedenis van den Zondvloed, en de behoudenis van één Gezin in de Ark. —— Schepen en Tempels hebben 'er den naam van gekreegen: de *Grieken*, die magtig veel van de *Egyptenaars* ontleenden, heeten een Schip Ναῦς en een Tempel Ναός, en de Scheepslieden Ναῦται *Nautæ*, doelende op den Aardsvader, die den naam droeg van NOAS, NAUS en NOACH. Onze Schryver ftaat ftil op eene menigte van andere omftandigheden, (tot welker verflag wy ons, beftaanbaar met ons beftek, niet kunnen inlaaten,) die alle gedenktekens des Zondvloeds opleveren, en byzonder van de *Ark*. De Gefchiedenisfen van DANAE, DANAUS en de DANAÏDEN, ziet hy aan als brokken der Gefchiedenisfe, die tot het zelfde geval behooren.

De Heer BRYANT neemt wyders eenige byzondere Tytels en Perfoonen in overweeging, als JANUS, SATURNUS, PHORONEUS, POSEIDON, NEREUS, PROTEUS, PROMETHEUS, en merkt op, dat fchoon de Gefchiedenis des Aardsvaders door de Ouden vermeld wierd in hunne ganfche Godgeleerdheid, dezelve verdonkerd geworden is, door hem onder zo verfchillende Tytels, Naamen en Characters te befchryven. Onder alle de verfchillende Perfoonaadjen, die hem aanduiden, zyn 'er geen, die zyne Gefchiedenis klaarblyklyker affchetzen dan die van SATURNUS en JANUS. Dit tragt de Geleerde Schryver in 't byzonder te toonen, en gaat dan voort, om desgelyks te doen zien, dat PHORONEUS, POSEIDON, NEREUS en PROTEUS, allen in NOACH gevonden worden. De *Romeinen* maakten onderfcheid tusfchen JANUS en SATURNUS, en ftelden dat het Naamen van verfchillende Perfoonen waren; doch het was dezelfde Perfoon met twee Tytels.

Wanneer de oude Gefchiedfchryvers, door THALES en anderen uitgefchreeven, zeggen dat alle dingen uit Water voortgekomen zyn, oogen de oude Mythologisten niet op die Hoofdftoffe, of houden ὕλη voor een ftoflyk beginzel; maar op den Zondvloed, als een tydftip, wanneer de Tyd, de Natuur en het Menschdom, op nieuw te voorfchyn kwamen. PLUTARCHUS vermeldt het als een *Egyptisch denkbeeld*, dat alle dingen uit Water ontftaan; doch verhaalt ons tevens, dat OSIRIS de OCEAAN was. Deeze Leer komt hier op uit, dat alles af-

affstamde van OSIRIS; dezelfde als POSEIDON, dezelfde ook als DIONUSUS, de Vader des Menschdoms.

Onze Geleerde Schryver zet zyne Aanmerkingen, over de Gedenktekenen des Zondvloeds, voort, onder de woorden NOACH, NOAS, NYΣ, NOYΣ en NUSUS, die, schoon voorheen verscheide maalen gemeld, nu byzonder van hem in aanmerking genomen worden. Hy brengt de misslagen der Ouden, ten opzigte van deeze Naamen, te recht, en toont dat NOACH 'er door wordt aangeduid. Wanneer de Schryvers van SATURNUS spreeken, als *Sator* Νους en DIONUSUS, Διος Νους; en eindelyk, wanneer zy gewaagen van PROMETHEUS, Προμηθευς Νους en Προμηθευς τοις ανθρωποις ὁ Νους, is dit alles in den zin en meening 't zelfde. De oorspronglyke Geschiedenis heeft ongetwyfeld willen te verstaan geeven, dat SATURNUS, CRONUS, DIONUSUS, en PROMETHEUS, onderscheide Tytels waren van den Aardsvader NOOS, NOUS en NUSUS geheeten. —— De Heer BRYANT is van oordeel, dat de Koninglyke Drieheid, waar van zommige Wysgeeren gewag maaken, tot de drie Zoonen van NOACH behoort, en de drie Gezinnen uit welken 't geheele Menschdom voortsproot; en hy denkt dat de Drieheid van PLATO, en van de Naavolgeren diens Wysgeers, geheel niet slaan op de Leere der Drieëenheid. Indien wy nagaan wat deeze Schryvers, by wyze van uitlegging, 'er bygevoegd hebben, zullen wy ontdekken dat zy geen denkbeeld altoos hadden, van zulk eene Verborgenheid, en dat alles, wat zy zeggen, op een oud stuk der geschiedenisse slaat.

Naa zo veele bewyzen, als ik reeds gegeeven heb, zegt de Heer BRYANT, van de toespeelingen op deeze groote gebeurtenis, mag men wel veronderstellen, dat de byzonderheden van de Duif en den Regenboog geenzins zyn overgeslaagen, daar men de gedagtenis van andere bewaard heeft. De Regenboog was een zinnebeeld van veel aangelegenheids, geschikt zynde tot een teken des Verbonds, tusschen GOD en de Menschen, en wy zullen zien, dat dezelve eeuwen lang met onderscheiding is aangezien. De Duif, die met een olyfblad tot NOACH wederkeerde, en dus het eerst de tyding van het vallen des waters bragt, werd door veele Volken voor heilig gehouden; als een byzonder Afgezant der Godheid aangezien, en als een zinnebeeld van vrede en geluk.

De oude en egte naam van de *Duif* was, *Jönah* en *Jönas*: deeze diende tot een zeer heilig zinnebeeld, en schynt, als zodanig, ten eenigen tyde zeer algemeen aangenomen. Want niet alleen de *Mizraïm*, en de overigen uit CHAM oorspronglyk, beschouwden haar in dat licht; maar zy werd als een beeld-

ſpraakig teken onder de *Hebreeuwen* toegelaaten: en de geheimzinnige Duive werd, van NOACHS tyd af, als een zinnebeeld aangemerkt by allen, die tot de waare Kerk van GOD behoorden. De Propheet, tot de *Niniviten* gezonden, wordt JONAS geheeten; een naam hem waarſchynlyk gegeeven, als een Afgezant van GOD.

De Groote Aardsvader, die de Wereldbewoonders, vóór den Zondvloed, de regtvaardigheid predikte, wordt by BEROSUS en ABYDENUS, OAN en OANNES genaamd, 't welk het zelfde is als JONAH. De Schryver van het Boek der *Openbaaringe* voert dien eigenſten naam, naar der *Grieken ſtyl* Ιωαννης, JOANNES. En wanneer de groote Voorlooper van onzen Zaligmaaker zynen naam zou ontvangen, noemde zyn Vader hem, om die zelfde rede, Ιωαννης. De omſtandigheden, die deeze naamgeeving vergezelden, zyn zeer opmerkenswaardig, en deeze geheele verrigting, door Euangelist LUCAS beſchreeven, verdient hier plaats te vinden. „ En het geſchiedde, dat zy op „ den achtſten dag kwamen om het Kindeken te beſnyden, „ en noemden het ZACHARIAS, naar den naam zyns Vaders; „ en zyne Moeder antwoordde, en zeide, niet alzo, hy zal „ JOANNES heeten: en zy zeiden tot haar; daar is niemand in „ uwe maagſchap, die met dien naam genaamd wordt; en zy „ wenkten zynen Vader, hoe hy wilde dat hy zou genaamd „ worden: en als hy een Schryftafelken geëischt hadt, ſchreef „ hy, zeggende, JOANNES is zyn naam. En zy verwonderden „ zich allen". De rede van deeze benaaming, hem op eene zo zonderlinge wyze gegeeven, kunnen wy vinden in het Character, ons van dien Perſoon opgeleverd. „ En gy, Kindeken, zult een Propheet des Allerhoogſten genaamd worden: „ want gy zult voor het aangezigte des Heeren heenen gaan „ om zynen weg te bereiden". Op eene andere plaats wordt ons geleerd dat JOANNES: „ een Propheet en meer dan een „ Propheet was: want ik zeg u, ('t zyn de woorden van „ onzen Godlyken Meester), dat onder allen, die van Vrouwen gebooren zyn, niemand grooter is dan JOANNES DE „ DOOPER". Deeze naam JOANNES is dezelfde als JONA: dezelve betekent een *Duif*; doch geeft teffens een Perſoon te kennen, die van GODS wege ſpreekt, en door wiens mond de Wil des ALLERHOOGSTEN bekend gemaakt wordt.

Aardsvader NOACH ſchynt de eerſte geweest te zyn, die, in de *Heidenſche* Wereld, onder dit zinnebeeld voorkomt. Hy was een groot Propheet: by zyne geboorte was voorſpeld dat hy vrede en troost den Menschdomme zou aanbrengen; zyn

naam

naam bèduidde *Rust van Werken*. Van hier werd de Duif een zinnebeeld van Vrede zo wel als van den Perſoon, die denzelven op Aarde bragt. Deswegen wordt hy OAN en OANES geheeten, door ABYDENUS en ALEXANDER POLYHISTOR, gelykvormig aan Ιωαννης by de *Grieken*: welke beide naamen ontleend worden van JONAH en JONAS der *Chaldeeuwen*: en de woorden waren ongetwyfeld dus uitgedrukt, in de oorſpronglyke taal, uit welke de *Grieken* de Geſchiedenis ontleend hebben. —— Het blykt dan dat de Duif een geheiligd zinnebeeld was; en daar voor erkend wierd, in de tyden van den zuiveren Godsdienst. Maar de Zoons van CHAM verdraaiden 't geen enkel geſchikt was, om zinnebeeldig te weezen, en bragten 'er Afgodiſche eerbewyzingen aan toe.

Ve·lvuldige Proeven, tot bevestiging van dit gezegde, worden door den geleerden Schryver aangevoerd. Onder andere toont hy, dat SEMIRAMIS niet meer was dan een Godlyk zinnebeeld, onder de gedaante van een Duif, en dat wy ons deswegen niet behoeven te verwonderen, over den oorſprong van haar Naam, en de omſtandigheden haarer Geſchiedenisſe, gelyk ze ons door de *Griekſche Schryvers* wordt overgeleverd. Gelyk SEMIRAMIS, *Sema-Ramis* het *Teken des Allerhoogſten* was, zo was SEMELE, de veronderſtelde Moeder van NIOBE, *Sema-El*, 't welk op één uitkomt. ——— Het woord JONAH vindt men zomtyds zamengeſteld en uitgedrukt, *Ad* of *Ada Jonah*, *Regina* of *Regina Columba*, waar van men eene andere Godheid maakte, ADIONA, met nieuwe dienstplegtigheden verëerd. —— VENUS was geene andere dan de oude JONAH, en wy ontmoeten, in haare geſchiedenisſe, ontelbaare omſtandigheden, die betrekking hebben op de Duif van NOACH en op den Zondvloed. In de beeldſpraakige beeldhouw- en ſchilderſtukken, den Zondvloed verbeeldende, kon de Duif niet wel anders verbeeld worden, dan zweevende over de oppervlakte des waters. Van hier wordt DIONE of VENUS gezegd, uit Zee gebooren te zyn. Van hier ſchryft men haar de voogdyſchap over de wateren toe, en zegt, dat zy den beroerden Oceaan ſtilt, en, door haare tegenwoordigheid, eene algemeene kalmte veroorzaakt; aan haar worden de vrugten der Aarde toegeſchreeven, en het ontluiken der Bloemen aan haaren invloed toegekend.

De Heer BRYANT is van gedagten, dat de Fabel van het *Wereld-ey* (*), en van TYPHON tot den Zondvloed behooren. Het

(*) Men zie, over dit onderwerp, eene Verhandeling van SAMUEL PYE, in onze *Nieuwe Vad. Letter-Oef.* I D. II St. bl. 149 &c.

Het blykt uit veelvuldige Stukken, dat de Gefchiedenis van dit alleraanmerkenswaardigst Voorval, grootendeels van *Syrie* en den *Eupbraat*, in *Griekenland* kwam. Dezelve werd ontleend van dat gedeelte der Wereld, 't welk het naast was aan de plaats, waar dezelve van daan kwam, en aan het Tooneel dier gebeurtenisfen, die op den Zondvloed volgden. Te deezer oorzaake wordt het *Wereld-ey* en de Gefchiedenis van TYPHON, tot den *Eupbraat* en de ryken van *Aram* gebragt. Deeze ftellingen worden, door onzen Schryver, in 't breede opgehelderd en bevestigd; en hy trekt 'er dit gevolg uit, dat alle de Verborgenheden der *Heidenfche Wereld* gedenktekens fchynen geweest te hebben van den Zondvloed, en de kort daar op voorgevallene gebeurtenisfen. Dezelfde verdichtzels, dezelfde beeldenfpraak, die, in andere gedeelten der Wereld, daar uit den oorfprong ontleenden, hebben zich tot in *China* en *Japan* uitgeftrekt, waar zy nog heden ten dage gevonden worden.

Dewyl JUNO, volgens de gedagten van den Heer BRYANT, dezelfde was als *Jönab*, behoeven wy ons geenzins te verwonderen, dat IRIS haar tot Gezellinne ftrekte. IRIS was geen ander dan de *Regenboog*, die GOD ten Teken van zyn verbond met de Menfchen aan den Hemel ftelde. Op deeze omftandigheid wordt waarfchynlyk gezinfpeeld door HOMERUS, die, van dit verfchynzel zingende, het zelve voordraagt als een *beftemd Teken.* —— Naardemaal de Paauw, den fchoonen ftaart overeinde zettende en daar mede fpiegelende, alle de fchoone kleuren van den Regenboog ten toon fpreidt, is die Vogel *Juno* toegevoegd, in ftede van de Duif, de Vogel van *Venus.* Dezelfde Gefchiedenis werd op verfcheide wyzen afgebeeld, en dus ook verfcheidenlyk voorgedraagen.

Wy leezen zeer vroeg van eene Godheid, BAAL BERITH in *Canaan*, die geëerbied werd, door de Mannen van *Sichem*, en zeer vermaard was. Deeze houdt onze Schryver voor den *God der Arke*; met wiens Afgodery de *Israëliten*, korten tyd naa zy in dat Land kwamen, befmet werden. —— Niet verre van *Sidon*, was eene oude Stad *Berith* of *Barith*, geheiligd aan een Godheid van dien naam. Deeze wordt door de Grieken *Berytus*, en zomtyds by de Dichters *Beroe* geheeten, zo men wil, naar den naam eener Nimph van den Oceaan, die de voedfter was van SEMELE. —— De bevalling van *Beroe*, volgens de fabelagtige overleevering daar van, en de befchryving van *Nonnus*, neemt de Heer BRYANT byzonder in opmerking, en toont dat deeze met de opening der *Arke* overeenftemt. 'Er is, by dien zelfden Dichter eene andere zeer

aan-

aanmerkenswaardige toespeeling, op MOSES verhaal van den Zondvloed. Ten tyde van deezen ramp was de Aarde als in een woeste mengelklomp veranderd, en alle de Hoofdstoffen waren in verwarring. De Ark wederstondt, door de schikking der Voorzienigheid, den storm, en ontkwam den gedreigden ramp. Eindelyk werd eene Duive uitgezonden, die op het venster van de Ark wederkeerde, en door die opening werd ingenomen. Dit alles vinden wy vermeld, in de Geschiedenis van *Beroe*.

Vermids alle gewigtige voorvallen van den ouden tyd beeldspraakig afgeschetst, en deeze, met den tyd, op onderscheide wyzen, verbeeld wierden, valt het ligt te begrypen, dat 'er verschillende zinnebeelden zyn, betrekkelyk tot dezelfde Geschiedenis. Hierom gaat de Heer BRYANT voort, om verscheide afschaduwingen te onderzoeken, als SEIRA, CUPSELIS, MELITTA, RHOIA, RIMMON, SIDE, MACON, en te handelen van SCYPHOS, HIPPOS, en den *Heiligen Stryd.* — SEIRA was geen ander dan DAMATER, die men voor de Moeder des Menschdoms hieldt: zy werd ook *Melitta* en *Melissa* geheeten, en als de VENUS van het *Oosten* aangemerkt. De Priesters van *Seira* werden *Melittæ* en *Melissæ* geheeten. Veelen gingen elders heen onder dien naam; de voetstappen daar van zyn in verscheide deelen der Wereld te vinden; doch de *Grieken* hebben de Geschiedenissen, waar in van dezelve gewaagd wordt, deerlyk verward, door *Melissæ Byen* te vertaalen. — De Fabels van de Byen betreffen de Volkplantingen der *Melisseers*, die alles daar in vermeld volvoerden. Teffens was de Bye een Beeldspraakig teken, waar door men *Melitta* aanduidde.

De Ark werd ook *Cupselis* geheeten, een woord van dezelfde betekenis als *Seira.* Dewyl men de Ark aanmerkte als de Moeder des Menschdoms, beeldde men dezelve af in de gedaante eens Granaatappels, welks vrugt *Rhoia* heette. Van hier werd de Godheid van de Ark *Rhoia* genaamd, en deeze was de *Rhea* der *Grieken.* — *Rimmon* was een andere naam voor den Granaatappel, en zo was ook *Seide.* Daar was een Stad van dien naam in *Pamphylie*, die denzelven kreeg van de Arkplegtigheden, en den dienst aan de Duif beweezen. In veele Landen, waar de Menschen geen kennis hadden aan de *Rhoia*, maakten zy, tot het zelfde zinnebeeld, gebruik van den *Slaapbol*, by de oude *Doriers* MACO geheeten. MACON beduidde de Godheid geëerd, onder den naam van *Poseidon*, en betekende *Marinus Deus*, *Rex Aquarum*, de *God der Wateren.* — *Cubela* was een andere naam, dien *Damater*

voerde, en *Cubela* was dezelfde Godheid; of liever hèt waren beide plaatzen, waar men deeze Godheden diende: want niets is gebruiklyker dan de Plaatzen voor de Godheden te noemen.

Het allergeliefdfte zinnebeeld by de *Egyptenaaren* werd voorgefteld onder het Character van PSUCHE. Dit was oorfpronglyk niets anders dan een Kapelletje; doch werd, in laateren tyde, verbeeld als een beminnelyk Kind van de Vrouwlyke Sexe, met de fchoone wieken van een Kapel. —— De *Egyptenaars* hielden een Kapel voor een zeer eigenaartig zinnebeeld van 's Menfchen Ziel, en van de Onfterflykheid, na welke zy haakt. In 't byzonder, maakten zy 'er een zinnebeeld van om *Ofiris* te betekenen; die in een Ark of Koffer, en als dood geweest zynde, die plaats zyner gevangenisfe verliet, en een nieuw leeven ontving. En daar dit alles moest toegefchreeven worden aan de Goddelyke Liefde, waar van *Eros*, de *God der Liefde*, ten zinnebeeld ftrekte, vinden wy deezen dikwyls vermeld als een Gezel van PSUCHE. Veel zeer veel verfchilt die *Eros*, in de oorfpronglyke Afbeeldingen, van de veel laater *Cupido*. —— In het nagaan van den *Scyphus*, *Hippos* of het Paard van *Pofeidon*, en den *Heiligen Stryd*, vindt onze doorzigtige Schryver duidelyke merktekens van den Zondvloed. De *Scyphus*, zomtyds ook de *Beker* van *Hercules*, van *Nereus*, van *Oceanus*, van de Zon geheeten, was niets anders dan de Ark, onder dit merkteken verbeeld. De *Hippos*, op welken de oude Beeldfpraak doelt, was een dryvend Vlot of een Schip, het zelfde als de *Ceto*.

Wy zullen op andere overgebleevene gedagtenistekens des Zondvloeds, door onzen Geleerden Schryver bygebragt, niet ftil ftaan, alleen moeten wy nog aanmerken, dat hy hier toe ook het Schip *Argo*, en den Tocht der *Argonauten* brengt. De reeds opgehaalde voorbeelden, dat de *Grieken* veelerhande Perfoonen gemaakt hebben, van Naamen en Woorden hun onbekend, en verkeerd uitgelegde beeldfpraaken, zullen, zyns agtens, den Leezer toegerust hebben, tot een gunftig ontvangen van 't geen hy, ten dien opzigte, heeft voor te draagen. „ Had ik, fchryft hy, op deeze wyze, den weg ter nafpeuringe niet geopend, ik zou vreezen voor myne nieuw gewaagde ftelling; want de gefchiedenis der *Argonauten* en hun Tocht, heeft men altoos voor egt, en voor een tydperk in de Tydrekenkunde gehouden. 't Zal, egter der moeite waardig weezen, eenig onderzoek te doen, op deeze gedenkwaardige gebeurtenis, en te zien of dezelve dat geloof verdient, 't welk men, dus lang, daar aan gegeeven heeft*.

Hier op draagt de Heer BRYANT, een kort berigt van den Togt

Togt der *Argonauten* voor, en merkt aan, dat de geſchiedenis indiervoege, als ze ons is overgeleverd, zeker een verdichtzel is, vol onbeſtaanbaar-en tegenzeggelykheden. „ Nogthans hebben veele Schryvers dit verhaal gansch en gaar overgenomen, en, zonder eenigen twyfel, of eenige uitzondering te maaken, op eenig gedeelte van dezelve, den tyd deezes Tochts vastgeſteld. En zich voldaan hebbende omtrent dit ſtuk, bedienden zy 'er zich van als van een vast tydperk. Veel heeft men 'er uit afgeleid, en veele gebeurtenisſen zyn bepaald, naar den tyd deezes gewaanden Tochts. Onder de voornaamſten der Ouden, die denzelven als eene geſchiedkundige waarheid aanmerkten, waren HERODOTUS, DIODORUS, STRABO, en met hun alle *Griekſche Fabelſchryvers*; onder de Kerkvaders CLEMENS, EUSEBIUS en SYNCELLUS; onder de hedendaagſche SCALIGER en PETAVIUS; de Aardsbisſchop USHER, CUMBERLAND, Dr. JACKSON, en de Heer IZAAC NEWTON. De laatstgemelde ſpreekt 'er van, zonder eenig wantrouwen aan de egtheid, en trekt 'er verſcheide gevolgen uit, als uit een erkende en onbetwiste zaak, en een tydperk waar op wy ons veilig mogen verlaaten.

Tegen het ſtelzel van den grooten NEWTON, toont onze Schryver, duidlyk, dat de Spheer, die, naar het denkbeeld diens beroemden Mans, door CHIRON gemaakt is, de uitvinding van CHIRON of MUSEUS niet kan geweest zyn, al hadden deeze Perſoonen beſtaan; dat het, in geenen deele, een *Grieksch* Werk, en de Tocht zelve geen bedryf der *Grieken* was. De Spheer, gelyk dezelve ons wordt voorgeſteld, was een werk der *Egyptenaaren:* want de *Grieken* hadden onbetwistbaar hunne Sterrekunde uit Egypten; gevolglyk moet de Geſchiedenis, op welke dezelve ſlaat, ook uit dat Land herkomſtig weezen. De Zodiak, welke de Heer NEWTON veronderſtelde betrekking te hebben, op den Tocht der *Argonauten*, was eene Verzameling van *Egyptiſche beeldenſpraaken. Aries*, die hy tot het *Gulden Vlies* brengt, was eene verbeelding van *Arnon*; *Taurus* van *Apis: Leo* van *Arez*, dezelfde als *Mithras*, en *Oſiris. Virgo* met de koorn-air, was ISIS. Zy noemden den Zodiak de groote Vergadering, of den raad der twaalf Goden. De Dwaalſtarren waren de Lyftrauwanten, die de Oppergodheid, de Zon, vergezelden.

Strabo, 't is waar, een van wysſten der *Grieken*, hieldt zich verzekerd, dat de Tocht der *Argonauten* eene waare gebeurtenis was, en hy beſluit, dat de geſchiedenis van *Jaſon* noodwendig egt moest weezen: „ Negthans, ben ik", verklaart de Heer *Bryant*: „ genoodzaakt van hem te verſchillen, op zy-

zyne eigene beginzels: want, myns oordeels, dient alles wat hy bybrengt als bewyzen, tot bewyzen tegen zyn gevoelen. Ik moet herhaalen wat ik reeds meer dan ééns, by dergelyk eene gelegenheid, gezegd heb, dat, indien zulk een Persoon als *Jason* bestaan hadt, hy noit, het geen aan hem wordt toegeschreeven, zou hebben kunnen uitvoeren. De *Grieken* hebben eene oude geschiedenis, tot welke zy geene betrekking hadden, zich zelven toegeëigend: en dewyl de waare zin daar van hun geheel verborgen was, zyn zy, door het opcieren en hervormen van 't geen zy niet kenden, tot ontelbaare ongerymdheden vervallen. Deeze ongerymdheden wyst onze Schryver aan: waar op hy in 't midden brengt, dat, byaldien zy eenige geschiedkundige waarheid in zich behelsden, zo als zy op de *Grieken* toegepast worden, 'er eenige bestaanbaare gelykheid in hunne Schryvers zich zou opdoen. Doch nauwlyks is 'er éénе omstandigheid, waar in zy zamen stemmen. De strydigste berigten hebben zy ons van HERCULES gegeeven. —— De tyd des Tochts kan niet bepaald worden, zonder in veelvuldige zwaarigheden te vervallen, ten opzigte van de geslachtrekening, en den ouderdom der Persoonen, waar van gesprooken wordt. Hoe kunnen wy afgaan op de Schryvers over dit onderwerp, die roemen van eenen grooten gedaanen krygstocht; doch niet weeten of dezelve te *Colchis*, of aan den *Ganges* is voorgevallen.

Onze Schryver gaat deezen Togt breeder na, en 't besluit, door hem daar uit afgeleid, is, dat wy, in het berigt van *Argo*, de geschiedenis aantreffen van een Heilig Schip, het eerste dat oit gebouwd wierd. Deeze waarheid erkennen de besten onder de *Grieksche Schryvers*, schoon zy de verdiensten dier verrigting, te vergeefsch, zich zelven zoeken toe te eigenen. Dan, in weerwil van hunne vooroordeelen, laaten zy de straalen van waarheid zomwylen doorschitteren, en geeven blyk dat de Geschiedenis uit *Egypte* tot hun overkwam. 'Er was zeker eene standhoudende overlevering, dat *Argo* het eerste Schip was, en oorspronglyk door de Godlyke Wysheid gebouwd. De Heer BRYANT brengt hier getuigenissen van by, en besluit daar uit, dat de geschiedenis van *Argo* betrekking hadt tot eene oude gebeurtenis, door de *Egyptenaaren* met grooten eerbied in gedagtenisse gehouden.

De oorzaaken der misvattingen, in dit keurlyk stuk van Verdichtzelkunde, worden, door onzen Schryver, aangeweezen, en hy voegt 'er eene menigte van bewyzen nevens, om aan te toonen, dat de Tocht der *Argonauten* tot de Geschiedenis der *Ark* behoort. — De *Grieken* hebben in hunne be-

berigten der oude Helden, eene Lyst opgemaakt van Perſoonen, die noit beſtonden. JASON ſpeelt eene hoofdrol in alle hunne heldendaaden. Doch deeze is een vercierde Perſoon, van een' heiligen naam ontleend.—— JASON was zeker de benaaming van den God der Arke, en dezelfde als ARCAS, ARGUS, INACHUS en PROMETHEUS; en de Tempels, waar van de Ouden ſpreeken, waren niet door hem; doch te zyner eere geſtigt.

WAARNEEMING AANGAANDE EEN VREEMD LIGHAAM, 'T WELK DE LUCHTPYP (*Aspera Arteria*) DOORBOORDE.

Door

M. DE LA MARTINIERE.

(*Mem. de l'Acad. Royale de Chirurg. Tom.* 5.)

't LEezen van verſcheide gevallen op een Leerſtellige wyze, in 't Vierde Deel van de Gedenkſchriften der Academie, by een verzameld, over vreemde Lighaamen in de luchtpyp, heeft my een zonderling geval doen te binnen brengen, 't welk met nut aan de Academie kan medegedeeld worden.

De Zoon van een Koopman in Kaarten, 't Hof volgende te Fontainebleau, oud tusſchen de negen a tien jaaren, zich met een kleine Zweep vermaakende, die hy deedt klappen, wierd zeer ſchielyk aangetast van eene zeer ongemakkelyke ademhaaling, en viel ſchielyk in de toevallen van eene aanſtaande ſtikking. Hy gaf door gebaarden te kennen, dat 'er eene verſtopping plaats had in de luchtpyp; de Heelmeesters, die kwamen om 't Kind te helpen, vooringenomen zynde, dat 't Kind niet uit 't gezicht geweest was, en niets in den mond geſtooken had, konden zich niet verbeelden, dat 'er een vreemd Lighaam in de holte van de luchtpyp was. Eene ruime Aderlaating ſcheen 't geſchiktſte middel te zyn, om in dit geval een ſchielyke verlichting te weeg te brengen; dewyl de ſtaat van den Lyder, van oogenblik tot oogenblik, gevaarlyker en erger werdt. Daar was niet boven een uur tyds, na 't aankomen van 't Toeval verloopen, wanneer men my riep om 't Kind te komen bezoeken. 't Zelve had ſtuiptrekkingen gehad, en haalde zeer moeijelyk adem; 't gezicht was gezwollen en blaauw met uitpuilende oogen, en koude Ledemaaten: 't

Kind

Kind was buiten kennisse, en men verwagtte niets anders dan de dood.

De Lieden van de Kunst, die voor my 't Kind gezien hadden, hadden 't onderzoek van 't binnenste van den Mond niet verwaarloosd; men had door de gewoone middelen den slokdarm gesondeerd, en zeker bevonden, dat dit deel vry was. Uitwendig de hals beschouwende en betastende, vond ik van vooren een klein rood vlakje, gelykende naar de beet van een Vloo, onmiddelyk onder 't ringwys kraakbeen; diep onder deeze plaats kon men voelen een zoort van kleine knoop, ter grootte van eene Linze, komende over een met 't kleine vlakje, en biedende een meer dan natuurlyke weerstand: 't gevoel 'er van kon niet duidelyker zyn, wegens de dikte der boven leggende deelen. Ik nam aanstonds 't besluit, om de huid en de vetrok op deeze plaats door te snyden. Door 't inbrengen van den vinger in de insnyding, nader gekomen zynde aan 't knobbeltje, 't welk ik op dezelfde plaats bleef voelen digt by de luchtpyp, maakte ik de insnyding nog dieper, door een tweede sneede met de *bistoury* te doen: waar door ik de Kraakbeenige ringen van de luchtpyp ontblootte. Ik gevoelde met de nagel, een te rug springende oneffenheid, welk ik te vergeefs tragtte te vatten, met de gewoone Tangetjes in 't verbinden gebruikelyk. Ik had gelukkig by my Tangetjes, om de hairen uit te rukken, deeze dienden my om dit Ligbaam te vatten: ik haalde hier mede, tot myne en die der Omstanders groote verwondering, voor den dag, een groote kopere spelde zonder hoofd, meer dan vyftien lynen lang, welke de luchtpyp doorboorde, van de slinker naar de rechter zyde. Ik zal niet trachten te verklaaren, hoe dit vreemd ligbaam zo diep heeft kunnen doordringen. De Spelde, zo als men naderhand te weeten gekomen is, was aan 't einde van de snoer van de Zweep vast, waar mede 't Kind speelde. Te willen onderzoeken, hoe de Spelde van de Zweep is los gemaakt, en de Kop 'er afgeraakt, die dezelve vast hield, en vervolgens zich aan den hals zo diep ingedrongen heeft, dat op een linie na geheel in de luchtpyp ingegaan was, behoort niet tot de Kunst; 't is voor my genoeg 't gebeurde te verhaalen, met byvoeging van de zwaare toevallen, hier door veroorzaakt, en de middelen die dezelve hebben doen ophouden. De roode stip, die maar even de doorgang van de Spelde aanduidde, is 't eerste voorwerp van myne aandacht geweest, en ik besloot tot eene insnyding, om dat ik diep onder dit vaste punt standvastig iets gevoelde. Daarby, de droevige staat van 't Kind, waar van 't verlies zeer naby was, vereischte eene

aller-

allerſpoedigſte hulp; 't was voornaamentlyk uit hoofde van deeze laatſte aanmerking, dat ik myn beſluit nam op beweegredenen, welke, na de gelukkige uitkomst 'er van, zeer beſlisſende voorkwamen, zelfs naar 't oordeel der zulken, die alleen als blooте Aanſchouwers niets 'er aan gedaan hadden. De uitkomst kon niet gelukkiger zyn; want 't Kind wierd op 't oogenblik van den dood tot 't leeven gebragt. De wond, zeer eenvoudig, door een behoorlyk verband weder vereenigd zynde, was volkomen binnen weinig dagen geneezen. Deeze Waarneeming is leerzaam, zelf na de Verhandelingen, die de Academie over de Bronchotomie gemeen gemaakt heeft. In de lyst der onheilen, waar tegen deeze bewerking, te veel verwaarloosd, een krachtig Geneesmiddel zyn kan, is alleen maar gewag gemaakt van vreemde Lighaamen, die door een plaatsdwaaling, in de Luchtpyp gekomen waren, in plaats van door de werking der Spieren, die ter ſlikking dienen, in den ſlokdarm gevoerd te zyn. 't Onderzoek was hier naar een vreemd Lighaam van buiten gekoomen; 't welk op 't oogenblik de zwaarſte en gevaarlykſte toevallen veroorzaakt heeft. De zwaarigheid was 't vreemde Lighaam te ontdekken; men heeft gezien myn geleiddraad in dit zonderling geval, 't welk verward genoeg was. Dit kan tot meer uitgeſtrekte Aanmerkingen aanleiding geeven. De Inſnyding, die ik gedaan heb, zoude niet zonder vrucht geweest zyn, indien ik 't vreemde Lichaam niet ontdekt had: ik had dan, indien ik my niet bedrieg de luchtpyp, tusſchen twee ringen moeten openen, om by voorraad vryheid van ademhaalen aan 't Kind weder te bezorgen. Wanneer een vreemd Lighaam deeze verſchrikkelyke uitwerkzels veroorzaakt, en dus geleegen is, dat men 't zelve niet kan opſpooren, om de uithaaling 'er van te doen, moet men noodzakelyk tot redding van 't leeven, gereed om in deeze gevaarlyke omſtandigheid te bezwyken, zyn toevlucht tot de Heelkunde neemen. De Heelkundige Bewerking zal aanſtonds in dit geval 't gevolg, 't welk een onmiddelyke ſtikking is, voorkomen. De behoudenis van den Lyder, door dit middel verzekerd zynde, zal men den tyd hebben, behoorlyk onderzoek te doen, om de oorzaak weg te neemen, volgens de regels die de Kunst hier toe aan de hand geeft: of, om 't zonder vrees alleen aan de Natuur over te laaten, die hier toe zeer gelukkig kan medewerken, door vroeger of laater een absces te weeg te brengen, gelyk men hiervan voorbeelden heeft, in andere gevallen van 't zelfde ſoort.

BRIEF VAN MATTHEUS DOBSON, M. D. AAN JOHN FOTHER GILL M. D. F. R. S. BEHELZENDE EENIGE PROEVEN EN WAARNEEMINGEN, IN EEN HEET GEMAAKTE KAMER.

(*Uit the Philosophical Transactions.*)

Leverpool. April 25. 1775.

MYN HEER!

MEt een zonderling genoegen heb ik uw kort berigt ge leezen, van de keurige Proeven door Mr. BANKS e SOLANDER genomen (*). Dezelfde, met eenige byvoegze len, zyn hier gedaan: derzelver uitslag zou ik u eerder ge meld hebben, hadden de drukke bezigheden myns Beroep my niet verhinderd.

PROEVEN.

I. De Kamer in ons Hospitaal te *Leverpool*, waar wy d Zieken doen zweeten, bykans negen voet in 't vierkant, di 't licht van boven schept, was zo heet gemaakt, dat de Ther mometer op de schael van FAHRENHEIT 224 Graaden tekend de buis des Thermometers liet geen hooger opstooken toe Dezelve hing aan een koord, vastgemaakt aan 't raam de dakvensters, omtrent midden in de kamer. Ik zelf begaf my met eenige anderen, op deezen tyd daar in; zonder eenig drukkende of moeilyke aandoening van hette te gevoelen geëvenredigd aan den graad van hette op den Thermomete aangeweezen. Alles van Metaal, 't welk wy by ons hadden werd zeer heet.

II. Myn Vriend Mr. PARK, een kundig Chirurgyn te de zer plaatze, ging in het Vertrek als de Thermometer op 2 Graaden stondt. Naa 'er tien minuuten in geweest te heb ben, vond ik dat zyn pols 120 slagen deedt. Om de ve meerdering der dierlyke warmte te bepaalen, werd hem ee andere Thermometer gegeeven, waar in de Kwik reeds op Graaden stondt, doch dezelve rees alleen tot 99½, 't zy h de bol van den Thermometer in de hand besloten hield of in den mond nam (†). Natuurlyk is de pols van deeze Heer omtrent 65.

II

(*) Zie deeze Proeven en Waarneemingen in onze *Hedendaa sche Vaderlandsche Letteroefeningen.* IV Deel. IIde Stuk. blad 448. enz.

(†) De Schael van den Thermometer, die in 't midden des ve tre

III. Een ander Heer deedt dezelfde Proeve, in dezelfde omstandigheden, met dezelfde uitwerkzelen.

IV. Een der Oppasseren van het Hospitaal, een gezond Jong Karel, met een pols van 75, werd in de kamer opgesloten, als de Kwik 210 Graaden tekende, en bleef 'er, met weinig hinders, twintig minuuten. De pols was nu 164 en de dierlyke warmte, door een anderen Thermometer, even als in de voorgaande Proefneemingen, aangeweezen, was 101½.

V. Een jong Heer, van een teder en aandoenlyk gestel, wiens natuurlyke pols omtrent 80 is, bleef tien minuuten in de Kamer, als dezelve tot 224 Graaden gestookt was. De pols klom tot 145, en de dierlyke warmte tot 102 Graaden. Deeze Heer, dien dag verscheide keeren in de heete Kamer geweest zynde, gevoelde zich zwak, en het zweet brak hem 24 Uuren naa de Proeve zeer ligt uit.

VI. Twee kleine tinnen vaten, elk gevuld met het wit van een ey, werden in de heetgemaakte kamer gebragt, tot 224 Graaden gestookt: een derzelve plaatste men op een houten bank aan de muur, het ander werd aan een koord, in 't midden des vertreks, opgehangen. Tien minuuten verloopen zynde, begon het eywit te stremmen; doch dit stremmen was schielyker en vaster in het opgehangene dan in het nedergezette. De stremming ging op de volgende wyze toe, men zag ze eerst aan de kanten, en van daar strekte zy zich uit: aan den bodem was het daar op eerst geheel gestremd, en 't laatst het middelste gedeelte van boven.

VII. Een gedeelte van een eijerschaal was weggenomen, en 't vlies, 't welk het Wit omringt, alleen overgelaaten; een gedeelte van het wit uitgestort zynde, zonk het vlies in dier voege, dat het een kleine kop vormde, deeze holligheid was gevuld met eenig eywit, en werd, zo veel mogelyk, belet iets aan te raaken dan de lugt en het vlies, 't welk de holligheid vormde. Het beneden gedeelte van het ey rustte op wat hennip, in een gemeen aarden schooteltje, en was op den houten bank geplaatst. De Kwik stondt nog op 224 Graaden. Naa één uur in de kamer geweest te zyn, was het benedenste van het ey, nog met de schaal bedekt, volkomen ge-

treks aan een koord hing, was van Metaal; dit was de eenige welken ik toen kon krygen, waar op de Graaden zo hoog liepen, als tot deeze Proeven noodig was. De Schaal van den anderen Thermometer, om de veranderingen der dierlyke warmte te bepaalen, was van Yvoor.

geſtremd; doch het wit in de gemelde holligheid, vloeibaar en doorſchynend. Nog één uur verloopen zynde, vonden wy 't zelve nog vloeibaar, uitgenomen aan de kanten, waar het dunst was: hier vertoonde het zich nog doorſchynend; eene genoegzaame Proeve dat het droog en niet geſtremd was.

VIII. Een ſtuk Wasch uit een Byenkorf genomen, in den zelfden ſtand als het eywit in de voorgaande Proefneeming geplaatst, en aan dezelfde maate van hette blootgeſteld, begon in vyf minuuten te ſmelten: een ander ſtuk aan een koord opgehangen, en een derde in een tinnen vat gedaan, en opgehangen, begon desgelyks in vyf minuuten te ſmelten.

WAARNEEMINGEN.

Dat de heetgemaakte lugt zulk een ſpoedigwerkend en kragtig vermogen heeft, om de pols ſterker te doen ſlaan, terwyl de dierlyke warmte zo weinig veranderd wordt; dat het menschlyk lichaam zo gemaklyk eene lugt, tot 224 Graaden verhit, rondſom zich kan verdraagen; dat het eywit, 't welk in 't water op 150 Graaden begint te ſtremmen, in de lugt op 224 Graaden vloeibaar blyve; en dat dit zelfde eywit desgelyks geplaatst in eene lugt tot 224 Graaden geſtookt, ſtremt, wanneer het tin of den eijerſchaal aanraakt, zyn verſchynzels zo zonderling als bezwaarlyk te verklaaren.

Toonen de verſchillende uitwerkzelen van heetgemaakte lugt, op de pols en de hette des lichaams ons de valschheid niet der beſpiegelende ſtelling, wegens de dierlyke hette door BOERHAAVE en andere uitmuntende Mannen aangenomen? Zy veronderſtellen, dat de dierlyke hette voortgebragt wordt door de ſchuuring der bolletjes van omloopende vogten, tegen de zyden van de vaten, waar in zy beſlooten zyn; doch in verſcheide der voorverhaalde Proefneemingen, was de omloop verbaazend verſneld met weinig vermeerdering der dierlyke hette. Doch van waar komt het, dat het menschlyk lichaam, zonder onmiddelyk letzel te gevoelen, het konne verdraagen omringd te weezen, met een lugt tot 224 Graaden verhit? —— Van waar komt het dat het eywit niet ſtremme in deeze maate van hette? Is het, om dat het vuur, wanneer het in zommige lichaamen komt, verborgen worde, overeenkomſtig met eene ſtelling eenigen tyd te *Edenburg* geleeraard, door den Hoogleeraar BALCK? Of word het vuur vast en rustend, volgens een dergelyk ſtelzel door Dr. FRANKLIN aangenomen. De lugt, weeten wy, is in een vasten of in een veerkragtigen ſtaat; het vuur kan, op gelyke wyze, in de lichaamen, verborgen, vast, en rustend weezen; of in een merk-

merkbaaren, vloeienden, en werkenden ftaat. Overéénkomftig met dit denkbeeld, ontvangt het wasch het vuur in een werkenden ftaat, en fmelt; terwyl het menschlyk lichaam en het eywit, het vuur in een verborgen ftaat ontvangende, weinig verandering ondervindt. Laat elk van deeze, nogthans, geplaatst worden, zo dat het andere lichaamen aanraake, tin by voorbeeld; dan zal het vuur, fchoon de hette dezelfde blyve, niet langer op eene verhoolene wyze ingaan, doch zigtbaar zyn werkend vermogen toonen: want het eywit in een tinnen vat opgehangen, ftremt fchielyk, en het menschlyk lichaam zou, met hetzelfde Metaal bedekt zynde, zeer ras een ondraaglyke en vernielende maate van hette gevoelen.

Zou men ook de bovengemelde verfchynzels, op een voldoender wyze kunnen verklaaren, door de onderfcheide lichaamen aan te merken, als bezittende onderfcheide vuurleidende vermogens; deeze zwak, geene fterk? Dan zullen alle lichaamen, die het vuur zwak uit de lugt trekken, in de lugt kunnen geplaatst worden, zonder de hette van deeze middelftoffe aan te trekken. Te deezer oorzaake blyft het eywit vloeibaar in een lugt tot 224 Graaden verhit. Van hier blyven de Kikvorsch, de Haagedis, de Kameleon, hunne natuurlyke gematigdheid behouden, en koud op 't aanraaken, fchoon fteeds omringd met een lugt heeter dan hunne lichaamen. Dit doet ook het menschlyk lichaam, in een kachelkamer tot 224 Graaden heet gemaakt: en 't zou, zonder hinder, een veel grooter maate kunnen veelen, volgens de Waarneemingen van de Heeren DU HAMEL en TILLET. —— Van den anderen kant, zullen alle lichaamen, die het vuur fterk uit de lugt trekken, naar evenredigheid, de aandoening gevoelen, wanneer zy met deeze middelftoffe omringd zyn. Wasch fmolt door 't enkel aanraaken der lugt in de VIII Proeve; en in de VI Proeve, ftremde het eywit, door de tusfchenkomst van een ander lichaam, 't welk zeer fterk het vuur uit de lugt haalt.

Doch 't zy deeze redenkaveling, over de natuurlyke oorzaak deezer uitwerkzelen, ftreek houde, dan niet, het eindoogmerk vertoont zich duidlyk, en ftraalt daar in de wyze en goedertierene fchikking des ALMAGTIGEN door. Gelukkig is de Mensch derwyze gevormd, dat hy een vermogen bezit om bykans dezelfde maate van warmte te behouden, in alle de veranderingen der lugtsgefteltenisfe, des Zomers en des Winters, onder heete en koude Lugtftreeken: en overzulks zyn ftandplaats op deezen aardkloot, met veel minder hinders kan veranderen, dan hem anderzins zou mogelyk weezen. Dit zelfde vermogen maakt gelukkig onderfcheide Dieren, gefchikt

naar de plaats hunner bestemminge. De Hagedis en de Kameleon blyven koel onder de evennagtslyn, terwyl de Walvisch en de Bruinvisch eene veel grooter hette, dan het menschlyk lichaam, blyven behouden, schoon omringd met de wateren van de koude *Noorder Zeen*, en te midden der Ysbergen van de *Noordpools Landen.*

U Dw.

M. DOBSON.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN RAAF.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeschryver van den Heer DE BUFFON.

SChoon de naam van *Raaf*, in 't Grieksch Κοραξ, in 't Latyn *Corvus*, in 't Spaansch *Cuervo*, in 't Italiaansch *Corvo*, in 't Hoogduitsch *Rabe*, in 't Engelsch *Raven*, in 't Zweedsch *Korp*, geheeten, door de Naamlystmaakers, aan verscheide Vogelen gegeeven is, bedoelen wy daar onder bepaaldlyk, en met uitsluiting van alle andere, den *Corvus* der Ouden, door zyne grootte, en eigenschappen, genoeg onderscheiden van de andere Vogels, met dien algemeenen naam bestempeld.

Deeze Vogel is door alle tyden heen berugt; doch hem gaat een zo slegte als uitgestrekte naam naa; misschien om dat men hem met andere Vogelen vermengt, en alles kwaads, wat by die andere gevonden wordt, toegeschreeven heeft. De *Raaf* is altoos aangemerkt als de slegtste der Roofvogelen, als een der bloohartigste en walchlykste. De stinkende vilplaatzen, de rottende krengen, zyn, zo men wil, de voorraadplaatzen deezer Vogelen, of zo zy op eenig leevend aas vallen, doen zy het op zwakke of nutte Dieren, als Lammeren en Bokjes. Zommigen verhaalen dat de *Raavens*, by wylen, op groote Dieren met voordeel aanvallen, en het mangel aan kragten, door vaardigheid en list, vergoeden: en 't geen in hun die wreedheid nog haatlyker zou maaken is, dat deeze het uitwerkzel niet is van noodzaaklykheid, maar van eene voorkeuze aan vleesch en bloed gegeeven, daar zy anderzins van allerlei vrugten, graanen, insecten, en zelfs doode Visschen kunnen leeven; geen Dier verdient, op deezen voet, meer den naam van allesvreetend.

Die gewelddaadigheid, en deeze algemeene verslindzugt, heeft te wege gebragt, dat de *Raavens* nu eens verbannen zyn als

als schadelyke en verwoestende Vogels, dan eens de bescherming der Wetten genooten, als een nuttig en heilzaam geslacht: in de daad een gast, die zo vraatagtig is, kan niet anders dan een last zyn, voor een arm en ontalryk Volk; daar dezelve, in tegendeel, in een ryk en welbevolkt Land, dierbaar moet geagt worden, van wegen het weghaalen der veelvuldige onreinheden, waar van zulk een Land overvloeit. Te deezer oorzaake is het in *Engeland* verbooden geweest, den *Raaf* eenig geweld aan te doen; en men heeft den Kop deezer Vogelen op de Eilanden *Fero* en *Malthe* op prys gesteld.

Indien wy by alles wat wy dus verre van den *Raaf* gezegd hebben, nog voegen zyne droeve pluimadie, zyn nog droever stem, schoon zwak naar gelange van zyne grootte; zyn onaanzienlyk voorkomen, wreed uitzigt, en stank, zullen wy ons, in geenen deele, verwonderen, dat hy, bykans door alle tyden heen, aangezien is, als een voorwerp van walg en schrik; het eeten van het *Raavensvleesch* was den *Jooden* verbooden, en de Wilden eeten ze nimmer; en onder ons eeten de armste Lieden dezelve met wederzin, en niet dan naa 'er den lederagtigen huid te hebben afgehaald. —— Overal werden ze onder de onheilspellende Vogelen geteld, die geen voorgevoel van het toekomende hebben, dan om rampen aan te kundigen. Deftige Geschiedschryvers zyn zo verre gegaan, om ons een verhaal te geeven van de gevegten, geltreeden tusschen de *Raavens* en andere Rootvogelen, en die te duiden als voorspellingen van de wreede Oorlogen, vervolgens onder de Volken gereezen. Hoe veelen schrikken en beeven heden ten dage nog niet op het gekras der *Raavens*! Al de voorweetenschap der *Raavens* ondertusschen bepaalt zich, gelyk die van andere Lugtbewoonderen, hier toe dat zy beter de hoofdstoffe, waar in zy zweeven, kennen, dan wy; vatbaarder zyn voor de minste indrukken, en de minste veranderingen voelen, welke zy ons aankondigen, door zeker geschreeuw en zekere bedryven, by hun het natuurlyk uitwerkzel dier veranderingen. In de Zuidlykste deelen van *Zweeden*, zegt de Heer LINNÆUS, vliegen de *Raavens*, als de lugt helder is, zeer hoog, en slaan een geluid, 't welk op een verren afstand kan gehoord worden. De Schryvers van de *The Britisch Zoology*, voegen 'er nevens, dat zy, te dier gelegenheid, meer dan anders by paaren vliegen. Andere Schryvers als PLINIUS, BELLONIUS, GESNERUS, ALDROVANDUS, *enz.* maaken eene menigte van andere aanmerkingen vol onzekerheden, en met bygeloovigheden vermengd.

In dien tyd, toen de Vogelwichelaaryen een gedeelte van

den Godsdienst uitmaakten, moesten de *Raavens*, schoon slegte Propheeten, een aanmerklyke rol speelen: want de zugt om toekomstige dingen te weeten, zelfs de allerdroevigste, is een oud zwak des Menschdoms: diensvolgens heeft men zich zeer uitgelegd, op het naspeuren van de beweegingen, en het geschreeuw deezer Vogelen; elk deezer hadt zyne byzondere en bepaalde beduidenis. Het ontbrak aan geen Bedriegers, die zich op die gewaande kennis bevlytigden, noch ook aan ligtgeloovigen, die 'er zich door lieten opligten. Eenigen kwamen tot het dolzinnig uiterste, om het hart en de ingewanden der *Raavens* op te eeten, ten einde zy daar door de gaave der voorzegginge mogten verkrygen.

De *Raaf* heeft niet alleen eene groote menigte van stemveranderingen, beantwoordende aan de onderscheidene aandoeningen die in hem omgaan; maar ook het vermogen, om 't geluid van andere Dieren naa te bootzen, en zelfs om den Mensch naa te praaten: en men heeft het uitgevonden, hem van den Tongriem te snyden, om deeze natuurlyke bekwaamheid te volmaaken. *Cola* is het woord, 't welk de *Raaf*, 't gemaklykst uitspreekt. SCALIGER heeft 'er een gehoord, die, als hy honger hadt, zeer onderscheiden den Huisbezorger CONRAD riep. Dit woord strookte zeer wel met het natuurlyk geroep der *Raavens*.

Te *Rome* maakte men veel werks van deeze praatende Vogels. Dan zy leeren niet alleen spreeken, of liever de menschlyke stem naabootzen; maar worden ook gemeenzaam in huis; zy laaten zich, schoon oud, temmen, en schynen zelfs vatbaar voor de duurzaame verbintenis aan een byzonder persoon.

Ingevolge van deeze natuurlyke tembaarheid, leeren zy ook niet hunne vraatzugt afleggen, maar die regelen, en ten dienste van den Mensch gebruiken. PLINIUS gewaagt van zekeren CRATERUS van *Asie*, die zich beroemd gemaakt hadt, door *Raavens* op de Jagt af te rigten, en zich wist te doen volgen door wilde *Raavens*. SCALIGER verhaalt, dat Koning *Lodewyk*, (waarschynlyk *Lodewyk* de XII,) een' dus afgerigten Raaf hadt, met welken hy Patryzen ving. ALBERTUS hadt 'er een te *Napels* gezien, die op Patryzen, Phaisanten en zelfs op andere *Raavens* jagt maakte; doch om Vogels van zyne eigene soort te vangen, moest hy daar toe aangezet en als gedwongen worden door den Jaager. Eindelyk schynt het, dat men de *Raavens* ook geleerd heeft, hunnen Meester te verdeedigen, en tegen de Vyanden by te staan, met eene soort van kundigheid; althans indien wy gelooven mogen aan 't

gee

geen AULUS GELLIUS verhaalt van den *Raave* van VALERIUS.

By dit alles mogen wy nog voegen, dat de *Raavens* bedeeld schynen met een zeer scherpen reuk, om de doode Krengen van verre op te spooren. THUCYDIDES schryft hun zelf een ingeschaapen vermogen toe, om zich te onthouden van Dieren aan de Pest gestorven; doch men moet bekennen, dat dit gewaande vermogen van onderscheiding zomtyds mist, en hun niet altoos van schadelyke spyzen te rugge houdt. 't Is eindelyk aan een deezer Vogelen, aan welke men de zonderlinge schranderheid toeëigent, om het water, 't geen hy op den bodem van een eng vat zag, zo hoog te doen ryzen, dat hy het bereiken kon, door 'er één voor één kleine steentjes in te laaten vallen, die op elkander hoopende, het water allengskens zo hoog deeden klimmen, dat hy 'er zyn dorst mede kon lessen. ——— Deeze dorst, indien wy anderzins op de waarheid van dit verhaal, ons door PLINIUS gegeeven, af mogen, is een trek van onderscheiding, die de *Raaf* van andere Roofvogelen onderscheidt; bovenal van de zodanigen, die op leevenden prooi aazen, en alleen bloed wenschen te drinken, en veeleer door eetlust, dan door dorst, aangezet worden. — Een ander onderscheid is, dat de *Raavens*, meer dan eenige andere Roofvogels, voor de zamenleeving geschikt zyn: dan hier van valt het ligt rede te geeven; dewyl zy alle soorten van spyzen eeten, hebben zy veel meer middelen, om van te bestaan, dan de enkel vleesch-eetende Vogels, en kunnen, overzulks, in veel grooter getale zich op een zelfde plaats onthouden; zy hebben minder oorzaak om elkander te vlieden. 't Is hier de plaats om aan te merken, dat de *Raavens*, schoon zy in den getemden staat gekookt en gebraaden vleesch eeten, in vryheid zynde, op Veldmuizen en dergelyk gedierte aazen. De Heer HEBERT, die deeze Vogels langen tyd, en van naby, heeft waargenomen, heeft noit gezien, dat ze Krengen aantasten, of zelfs 'er zich op nederzetten; hy helt zeer over om te gelooven, dat zy Insecten, en boven al Aardwormen, voor hun geliefdste voedzel houden; hy voegt 'er by, dat men aarde in hun drek vindt.

De *Raavens*, de rechte *Berg-Raavens*, zyn geen Trekvogels, en verschillen daar in meer of min van de *Kraaijen*, met welken men ze heeft willen vereenigen. Zy schynen byzonder gehegt aan 't gebergte, waar zy gebooren of liever waar zy gepaard zyn; men ziet ze daar 's Jaarlyks bykans in even grooten getale, en verlaaten het noit geheel en al. Wanneer zy in de vlakte nederdaalen is het om voedzel te zoeken; doch zy komen 'er zeldzaamer in den Zomer dan in den Winter,

om dat zy de warmte vermyden; en dit is de eenige i welke de verschillende gesteldheid der Saisoenen op hu te hebben. Zy brengen den nagt niet over in de bo gelyk de *Kraaijen*; zy weeten, in 't gebergte, eene sch te vinden tegen het Noorden gedekt, onder de overh en uitsteekende hoeken; derwaards begeeven zy zich ten getale van vyftien of twintig. Zy slaapen rustend takken van het kreupelhout tusschen de bergen; zy digen hunne nesten in de spleeten der rotzen, of in ten van oude verlaate Toorens, en zomwylen in de takken van groote enkel staande boomen.

Elk Mannetje heeft zyn Wyfje, aan 't welke hy jaar een verknogt blyft: want deeze Vogels, voor ons zo en walchlyk, weeten niet te min eene wederkeerige en dige liefde elkander in te boezemen; zy weeten, even Tortelduiven, die aandoening uit te drukken, door buigingen, en schynen het genoegen der minnedrift de noodige voorbereiding te smaaken. Het Mannetje, de Ouden mogen gelooven, begint altoos met eene so minnedeun, waar op zy trekkebekken, en men heeft schroomd van de *Raavens*, even als van veele andere V te zeggen, dat zy door middel van den bek verèènigen deeze ongerymde misvatting eenigzins kan verschoon den, het is om dat men deeze Vogels zo zeldzaam we ziet paaren, daar zy zo mild zyn in het trekkebekk paaren noit by dag, of in eene open plaats; maar in d legenste en onbezogtste hoeken.

Het Wyfje legt omtrent de maand Maart, vyf of zes e bleek groen en blauwagtig van kleur, met veele donke pels en streepen. Deeze broedt zy omtrent twintig en staande dien tyd, draagt het Mannetje zorg om haa zel te verschaffen, schoon zy zelve ook voorraad heef legd: want de Landlieden vinden zomtyds in de nest *Raavens*, en daar omstreeks, veel graanen, nooten en vrugten. 't Is waar, men veronderstelt dat deeze niet geschikt zyn voor het broedend Wyfje; maar voor beid duurende den Wintertyd. Wat 'er ook van hun oogme moge, het is zeker, dat deeze gewoonte om voorraad te brengen, en te verbergen wat zy ook magtig worder niet bepaalt tot eetbaare zaaken, of zelfs tot de zoda die hun van eenigen dienst kunnen weezen; maar zich u tot alles wat hun aanstaat, en zy schynen aan stukjes r en alles wat in de oogen flikkert, den voorrang te g Een heeft men 'er te *Erfurt* gezien, die geduld genoe

om zulk eene menigte van kleine ſtukjes gelds, één voor één, op te neemen, en onder een ſteen in een tuin te verbergen, dat het tusſchen de vyf en zes gulden beliep; 'er is bykans geen Land, of het heeft zyne geſchiedenis van dergelyke huislyke dieveryen.

Wanneer de Jongen uit den dop komen, verſchilt het veel, dat zy naar den Vader en de Moeder in kleur gelyken: zy zyn veel eer wit dan zwart, en dus het tegenovergeſtelde van de jonge *Zwaanen*, die, ten eenigen dage wit zullende worden, in 't eerst graauw zyn. In de eerſte dagen ſchynt de Moeder de Jongen te verwaarloozen, zy geeft denzelven niet te eeten eer zy vederen beginnen te krygen, en men heeft niet nagelaaten te zeggen, dat zy dan eerst, aan de vederen, haar eigene Jongen kende, en als zodanig behandelde. —— Wat my betreft, ik zie, in deeze ſpysonthouding der eerſte dagen, niets dan 't geen men meer of min, in bykans alle andere Dieren waarneemt, en in den Mensch zelfs: allen hebben zy eenigen tyd noodig, om aan de nieuwe hoofdſtoffe, waar in zy leeven, en hun nieuw beſtaan te gewennen. Geduurende dien tyd van vasten, is de kleine Vogel niet van allen voedzel verſtooken; hy vindt in zich zelven een allerbest voedzel; het overblyfzel van het dooir in den onderbuik opgeſlooten, en 't welke ongemerkt in de ingewanden overgaat. Naa deezen eerſten tyd voedt de Moeder haare Jongen met gepast voedzel, reeds in den krop bereid, en 't welk zy in den bek uitſtort, omtrent op dezelfde wyze als de Duiven.

Het Mannetje vergenoegt zich niet alleen met voorraad voor 't Gezin op te doen, hy waakt ook voor deszelfs beſcherming; bemerkt hy eenigen Roofvogel het nest naderende, het gevaar zyner geliefde panden maakt hem moedig, en hy ſtelt zich te weer om 't zelve af te keeren.

Aristoteles, en veele anderen naa hem, willen, dat wanneer de Jongen in ſtaat zyn om te vliegen, de Ouden hun noodzaaken het nest te verlaaten, en gebruik van hunne vleugels te maaken; en ze zelfs welhaast geheel en al verdryven uit de ſtreek dien zy bewoonen, indien dezelve dor of klein van omtrek is, en geen voorraad voor verſcheide jaaren kan opleveren: in dit geval, zouden zy zich rechtſchaapen Roofvogels betoonen; doch dit beantwoordt niet aan de waarneemingen, door den Heer Hebert gedaan op de *Raavens*, in 't gebergte *Bugey*, die de opvoeding hunner Jongen veel langen tyd op zich namen; en volhardden met hun voorraad te bezorgen, naa dat zy reeds in ſtaat waren, om die zelf te zoeken. Dewyl de gelegenheid om zodanige Waarneemingen te doen, en de be-

bekwaamheid om ze zo wel te doen, niet dikwyls voorkomen, oordeel ik my verpligt, deeze byzonderheid, met de eigene woorden des Waarneemers, hier plaats te geeven.

„ De kleine *Raavens* komen vroegtydig voor den dag; met
„ de maand Mey zyn ze in ftaat het nest te verlaaten; 's Jaar-
„ lyks neem ik een nest waar, op de rotzen voor myne ven-
„ fters. De Jongen, ten getale van vier of vyf, plaatzen zich
„ op groote ftukken fteen van eene middelbaare hoogte, zo
„ dat ze gemaklyk kunnen gezien worden, en zy zouden
„ zich anderzins door een bykans onophoudelyk gepiep wel
„ bekend maaken. Telkens als de Vader of Moeder voedzel
„ aanbrengt, 't welk verfcheide keeren op één dag gebeurt,
„ roepen zy *crau*, *crau*, *crau*, een geluid geheel verfchillende
„ van hun gewoon gepiep. Dikwyls is 'er maar ééne enkel-
„ de die te voorfchyn komt, en naa eene kleine beproeving
„ der kragten, daalt hy weder op den rots neder: bykans al-
„ toos blyft 'er een agter, en diens gepiep is onophoudelyk.
„ Wanneer de Jongen vleugels gekreegen hebben, fterk ge-
„ noeg om te vliegen, dat is ten minften vyftien dagen, naa
„ dat zy het waagden uit het nest te komen, neemen de Va-
„ ders en Moeders ze 's morgens mede, en brengen ze 's a-
„ vonds weder te rug; het is omtrent vyf of zes uuren 's na-
„ middags, dat het ganfche Gezin t'huis komt, en den gehee-
„ len avond wordt in lastig getier doorgebragt. Deeze huis-
„ houding duurt den ganfchen Zomer, 't welk rede geeft om
„ te denken, dat de *Raavens* maar ééns in 't Jaar broeden".

Geen een Waarneemer, my bekend, heeft, dat ik weet, bepaald, op welken tyd de jonge *Raavens* den vollen groei bekomen hebben, en in ftaat zyn voort te teelen: en, indien elk tydperk des leevens in de Vogelen geëvenredigd was, als dat in de Viervoetige Dieren, tot den duur des ganfchen leevens; zou men kunnen veronderftellen, dat de *Raavens*, niet dan naa 't verloop van verfcheide jaaren, tot volwasfenheid kwamen: want, fchoon 'er veel valt af te trekken van 't lange leeven, 't welk HESIODUS den Raaf toefchryft, als hy wil dat ze negenmaal ouder dan de Mensch worden, fchynt het egter genoegzaam bevestigd, dat de *Raaf* eene eeuw en meer leeft: men heeft 'er in *Frankryk* verfcheide gezien, die deezen ouderdom bereikt hadden, en de *Raaf* is overal en altoos voor een zeer langleevenden Vogel gehouden: dan het is 'er verre af, dat de volwasfenheid, in deeze foort van Schepzelen, vertraagd is, naar evenredigheid van den ganfchen duur des leevens; want op het einde van den eerften Zomer, wanneer het geheele Gezin te zamen vliegt, valt het reeds bezwaarlyk, aan

d

de grootte, de Ouden van de Jongen te onderkennen, en het is daarom zeer waarschynlyk, dat ze op het tweede Jaar ter voortteelinge in ſtaat zyn.

Wy hebben hier boven aangemerkt, dat de *Raaf* niet zwart ter wereld komt, hy is ook niet zwart, wanneer hy van ouderdom ſterft: want dan verandert zyne pluimadie in 't einde, en wordt geel door gebrek aan voedzel; ook is deeze Vogel in geen tyd zyns leevens geheel zwart, en zonder inmengzel van eenige andere kleur. In de daad het zwart, de heerſchende kleur in deezen Vogel, ſchynt boven op 't lyf met violet gemengeld, aan de keel met aschkleur, en van onderen met groen, als mede op de ſtaart en ſlagpennen, en de vederen die 't verst van den rug af zyn. Niets dan de bek, de pooten en de klauwen zyn volſtrekt zwart, en die kleur van den bek ſchynt tot de tong door te dringen, gelyk die der vederen tot in 't vleesch, 't welk veel van die kleur heeft.

Wanneer de *Raavens* op den grond komen, loopen zy, en ſpringen niet: zy hebben, gelyk de Roofvogels lange en ſterke vleugels, (omtrent drie en een half voet vlugts). Uit de lengte der vleugelen kan men, bykans altoos, de hoogte van het vliegen opmaaken: dus vliegen ook de *Raavens* zeer hoog, en 't is niet vreemd, dat men, by tyden van Onweer, ze gezien hebbe met den bek vol vuurs de lugt klieven. Dit vuur was, buiten twyfel, niets anders dan dat des Blixems zelve; ik wil zeggen, niets anders dan een lichtje op den punt des beks gevormd door de Elektrieke ſtoffe, die, gelyk bekend is, als het onweert, het bovenſte van den dampkring vervult; en 't is, om dit, in 't voorbygaan, op te merken, misſchien eene waarneeming van deezen aart, die den *Arend* den Tytel van Blixemdraager bezorgde: weinig verdichtzels tog zyn 'er, die niet op eenige waarheid ſteunen.

Dewyl de *Raaf* een zo hooge vlugt heeft, gelyk wy gezien hebben, en hy, gelyk elk weet, zich gemaklyk aan allerlei Lugtſtreeken gewent, volgt dat de wyde Wereld voor hem open ſtaat, en hy uit geen Gewest is uitgeſlooten. In de daad, deeze Vogel wordt gevonden van den *Pool-cirkel*, tot de Kaap *de Goede Hoop*, op het Eiland *Madagascar:* hy is meer of min talryk, naar dat de plaatzen hem ruimer of ſchraaler voorraad van voedzel opleveren, en de rotzen hem naar zyn ſmaak zyn. Hy gaat zomwylen van de kusten van *Barbarye* na 't Eiland *Teneriffe*; men vindt hem weder op *Mexico*; op St. *Domingo*, in *Candia*, en ongetwyfeld in de andere deelen der *Nieuwe Wereld*, en op de omliggende Eilanden. Wanneer de *Raaf* zich eens in een Land nedergezet, en de eigen-

ſchap-

ſchappen daar van aangenomen heeft, verlaat hy 't zelve niet ligt, om na een ander te trekken. Hy blyft zelfs by het nest door hem vervaardigd, en bedient 'er zich verſcheide jaaren agtereen van.

De Pluimadie van den *Raaf* is geenzins dezelfde in alle Landen. Onafhanglyk van de byzondere oorzaaken, die de kleur kunnen veranderen, het zwart in bruin, en zelf in geel doen verwisſelen, gelyk boven is aangemerkt, is de Pluimadie ook aan den invloed der Lugtgeſteltenisſe onderhevig. Men vindt zomwylen in *Noorwegen*, en op *Ysland*, *witte Raavens*, ſchoon 'er de *Zwarte* ook veelvuldig zyn. Ook worden 'er *Witte* in 't midden van *Frankryk* en *Duitschland* gevonden, in de nesten, waar uit ook zwarte voortkomen.

De *Raaf* van *Mexico*, door FERNANDEZ *Cacatotl* geheeten, heeft beide de kleuren; die aan den baay van *Saldagne*, een witte halskraag; die van *Madagascar*, *Coacb* genaamd, volgens FLACCOURT, wit onder aan den buik, en men vindt het zelfde mengzel van zwart en wit, in eenige van het Geſlacht, 't welk in *Europa* huisvest.

Voor het overige ſtrekken de veranderingen in de Pluimadie van een Vogel, zo algemeen en zo donker zwart als de *Raaf*, veranderingen alleen veroorzaakt door het verſchil van jaaren, van Lugtſtreek, of andere louter toevallige redenen, tot een nieuw bewys, by zo veele andere, dat de kleur noit een beſtendig kenmerk oplevert, en als geene weezenlyke eigenſchap moet worden aangemerkt.

Behalven deeze kleurverſcheidenheid is 'er ook onder de *Raavens* verſchil van grootte; die van het gebergte *Jura*, by voorbeeld, oordeelde de Heer HEBERT veel grooter en ſterker dan die van 't gebergte *Bugey*, en ARISTOTELES leert ons, dat de Raavens in *Egypte* veel kleinder zyn, dan in *Griekenland*.

TEGENWOORDIGE STAAT DER STAD SMYRNA.

(Overgenomen uit RICHARD CHANDLER's *Travels in Aſia Minor.*)

DE verwoestingen in *Klein Aſie* aangerigt, en de veranderingen, door de Rivieren, aan de Kust veroorzaakt, hebben *Smyrna*, tot de éénige aanmerkenswaardige Koopplaats aan den Zeekant doen worden, en, by gevolge, het middelpunt van alles, wat 'er in 't Land bewerkt wordt en voortkomt. Een allerrykſte winstgeevende tak haars Koophan-

handels droeg geene vrugt, ſtaande de onlusten in *Perſie*, wanneer NADIR SCHAH den Throon overweldigd hadt. De gewoone gemeenſchap door de Caravaanen was toen afgebrooken: en de Handel, in den ouden loop ſtremming ontmoetende, zogt nieuwe doortogten. Dan met dit verlies bleef *Smyrna* een groote en bloeiende Stad. De baai, behalven zeer veele kleindere kreeken, wordt dagelyks bezogt, door Scheepen uit de voornaamſte Havens van *Europa*; en de Factoors, die 'er een aanzienlyk lichaam uitmaaken, leeven in ruimen overvloed, en winnen ſchatten.

De zamenvloeijing van Lieden uit verſchillende Volken, onderſcheiden in kleeding, in zeden, in taal, in Godsdienst, is verbaazend. De *Turken* bewoonen verre weg het grootſte gedeelte der Stad. De andere Volken onthouden zich in onderſcheide Wyken. De *Proteſtanten* en de *Roomsch Catholyken* hebben 'er hunne Kapellen; de *Jooden* een Synagoge; de *Armeniers* een groote fraaije Kerk, met een Kerkhof daar nevens. De *Grieken* bezaten, vóór den brand, twee Kerken. Zy vervoegden zich by hunnen Bisſchop te *Conſtantinopole*, met verzoek om eene andere voor de verbrandde te mogen bouwen; doch de ſomme gelds, door de *Turken* gevorderd, was te groot, om opgeſchooten te worden. Door deeze ſtaatkunde zullen de *Turken*, met den tyd, de *Christenen*, in de Landen van hun afhanglyk, uitrooijen.

Veeltyds trouwen de *Factoors*, en de andere *Europeaanen*, te *Smyrna* woonagtig, met *Griekinnen*, of met Inboorelingen van den zelfden Godsdienst. Hunne Vrouwen gaan volgens de *Oosterſche wyze* gekleed, met lange broeken, die tot de enkels raaken, lange tabbarden van zyde of fluweel, 's winters met kostlyk bont gevoerd; rondsom den middel hebben zy een geborduurden gordel, met gouden of zilveren haaken vastgemaakt. Het hair zit plat tegen 't hoofd, en daalt by den rug neder, zomtyds is het zeer lang en dik. De jonge Dogters hebben zomtyds meer dan twintig vlegten, behalven twee of drie, die rondsom het hoofd gaan, in de gedaante van een muts, vercierd met bloemen, vederen, paarlen of juweelen. Zy verwen het doorgaans kastanje bruin, als de meest geliefde kleur. Haar voorkomen en kleeding is zonderling en oud. Het is opmerklyk dat de lange broeken, in een overgebleeven ſtuk van SAPPHO, gemeld worden. De Kleeding is ligt, lugtig, en koel, naar de lugtſtreek geſchikt. —— Wanneer zy elkander bezoeken, zetten zy over 't hoofd een dunne doorſchynende ſluier, met een rand van goudlaaken. Een Janitzaar gaat voor haar, en twee of meer Meiden volgen haar langs de

de ſtraaten. Wanneer zy by één zyn, ziet men ze in verſcheidene gedaanten gekromd, of met de beenen kruislings op een ſofa zitten. Jonge Dogters van een laager rang, uit de Eilanden, en byzonder van *Tino*, zyn 'er in menigte; en veelen deezer zo ſchoon van gelaat, als ſchilderagtig in haare kleeding. Zy munten uit in helderheid en frisheid van kleur, deeze ſchynt een uitwerkzel van de warmte der Zonne, die 't menschlyk Lichaam, als 't ware, tot eene ongemeene maate van volkomenheid doet rypen. De Vrouwen der *Turken*, en van eenige andere Volken, worden zorgvuldig bedekt: wanneer zy uitgaan, zyn ze met linnen omwonden, hebben laarzen aan de voeten, en het gelaat als gemuilband.

De voornaamſte Gebouwen in *Smyrna* zyn de Moskeen, de openbaare Baden, en de *Khans* of Herbergen. Eenige deezer zyn vry groote en heerlyke Geſtigten. De *Khans* hebben meestal een vierkante binnenplaats, en zomtyds een fontein in 't midden. De bovenſte verdieping beſtaat in eene open gaandery, met een reeks van byzondere kamertjes, en dikwyls een kleine Moské, ten dienſte der godvrugtige *Muſulmannen*. Beneden zyn de Kameelen met hunne lasten, de Muilezels en de Paarden. Een Knegt veegt de vloer van een ledige kamer als men daar komt, ſpreidt 'er een mat, dit is al het huisraad, en hier op betrekt men dezelve. De deuren worden by Zonne-ondergang geſlooten, en de oppasſer van de deur verwagt, als men vertrekt, een klein geſchenk. De ſtraaten van *Smyrna* zyn, eenige weinige uitgezonderd, zeer nauw en vol bogten. Men moet voorzigtig weezen, als men buiten de wyk der *Franken* komt; 't is goed dat men een Janitzaar tot geleide medeneemt.

Het hooge gebergte, 't welk *Smyrna* dekt, en alleen aan den zeekant open laat, verzamelt de zonneſtraalen, als in een brandpunt. De grootſte hette begint met de maand Juny, en duurt zonder ophouden tot het einde van Augustus, of het midden van September. Geduurende deezen tyd zyn de Inwoonders, als ze den Zeewind misſen, zeer verleegen, en hygen na hun adem. De grond is dan als verbrand, en krygt groote ſcheuren en ſpleeten, die, gelyk zommigen zich verbeelden, een opening geeven aan zulpheragtige dampen. Deeze, beſlooten blyvende, veroorzaaken, zo men veronderſtelt, door derzelver uitbarſting, de Aardbeevingen. Zelden gaat 'er een Jaar voorby zonder een ſchok of twee; doch doorgaans zyn ze ligt, en min beſchadigend dan ontzettend. Doorgaans vallen ze voor in de Lente en in den Herfst, by ſtil bedaard Weer: men heeft waargenomen, dat de Zee als dan veeltyds van den

oe-

oever afwykt, en het water dus buiten gemeen laag is.

Te *Smyrna* woedt ook meest 's Jaarlyks de Pest (*). Indien deeze Plaag zich vertoont, vertrekken de Consuls en de Factoors na het Land, of sluiten zich, gelyk men 't noemt, op; niet toelaatende dat de Marktgangers zelf binnen hunne huizen komen. Veelen van het Volk verlaaten als dan hunne wooningen, en leeven buiten onder Tenten. De Eilanders keeren na huis, en de straaten in de wyk der *Franken*, die zeer volkryk is, wordt bykans niet betreeden.

De *Turken* begraaven meest buiten de Stad, waar zy zeer wyduitgestrekte begraafplaatzen hebben; dewyl zy niet gewoon zyn den grond, waar Lyken liggen, te openen, dan naa 't verloop van veele jaaren. By de Graaven staan, aan 't hoofd en voeten-einde steenen of pylaaren, en zy zyn zomwylen overschaduwd met Cypressen. Op hunne begraafplaatzen, gelyk ook op die der *Christenen* en *Jooden*, vindt men veele marmeren stukken en brokken van oude gebouwen. De begraafplaats der *Engelschen*, die van de wyk der *Franken* af, en aan het tegen overgestelde einde van de Stad, ligt, is ommuurd en bevat verscheide gedenkstukken, wegens de fraaiheid der beeldhouwkunste beziens waardig. Deeze worden hier uit *Italie* gebragt.

Smyrna is wel voorzien van leevensmiddelen. De Schaapen hebben breede staarten, die neerwaards hangen, zommige weegen acht, tien, of meer ponden. Zy worden als een lekkerny geëeten, en het vet wordt, eer ze volgroeid zyn, zo smaaklyk als merg gehouden. Het vleesch van wilde Zwynen is 'er gemeen, en geagt by de *Europeaanen* en de *Grieken*, die deeze Dieren, door de *Turken* gedood, koopen. Keurlyke Visch wordt 'er in de Baai gevangen. Haazen, en wild Gevogelte is 'er goedkoop. De Patryzen zyn grooter dan de *Engelsche*, van eene andere kleur en soort, met roode pooten. De Olyfdreeven verschaffen Duiven, Lysters, Kwakkels, Sneppen, en dergelyk gevogelte, in overvloed.

De Vrugten zyn te *Smyrna* uitsteekend van smaak en geur. De Water-meloenen, die zeer groot worden, smaaken niet alleen zeer wel; maar derzelver gebruik is zo onschadelyk, dat ze zelfs den Zieken in de Koortzen worden toegestaan. De Vygen verdienen den verkreegen lof. De ryke Druiventrossen zyn zo heilzaam voor de gezondheid, als schoon voor 't oog. Veele vindt men aan den Wynstok, door de Zon in Ro-

(*) Hier van zullen wy, in een volgend Stukje, uit onzen CHANDLER, een byzonder merkwaardig Berigt mededeelen.

Rozynen hervormd. Ons werd eene ſoort van Druiven, zon-der pitten, getoond. Groote en zwaare Trosſen worden op koorden gehangen, en in de winkels bewaard, om 's Winters te verkoopen. Overvloed is 'er van Limoenen, Oranje appe-len, en Citroenen. De Sorbet, van versch geplukte Limoenen en Oranje-appelen gemaakt, met water en witten honig, is zo verkoelend als verkwiklyk. De Koffy wordt uit *Arabie* ge-bragt. Ons werden dagelyks ſpyzen opgediſcht, die wy nooit gezien, en waar van wy nimmer gehoord hadden: binnen kort waren wy gewoon aan 't gebruik, om naa het middagmaal een ſlaapje te neemen: 't welk als bevorderlyk, ja noodig, voor de gezondheid, in deeze heete Gewesten gehouden wordt.

Wy hadden egter onze moeilykheden: en werden zeer ge-plaagd door een kleine Vlieg, die fel ſteekt, en, zich op den witten muur zettende, de verſtoorde Vervolger, door haare vlugheid, te leur ſtelt. Dan deeze Vlieg en de andere Inſecten, die ons ontrustten, waren kleine rustverſtoorders, in verge-lyking met de *Mosquetoes*, of groote Muggen, die ons jammer-lyk verveelden, door hun geraas, en de herhaalde aanvallen, om ons te ſteeken, op de bloote of ſlegts dun bedekte plaat-zen des lichaams: zy boorden, met den ſcherpen Snuit door 't vel heen, en zoogen ons bloed tot zatheid toe. Op dit ſtee-ken en zuigen volgt een vuurige puist, die niet ſchielyk ver-dwynt, of men moet, door eenigen tyd hier geweest te heb-ben, als genaturaliſeerd zyn: de pyn wordt veel verzagt door Limoenſap. Des nagts raasden zy als woedend rondsom onze bedden, vliegende tegen het gaazen dekzel, te onzer beſcher-minge genomen: 't welk, hoe dun het ook ware, de gewel-dige hette bykans tot een' ondraaglyken trap vermeerderde. De greetigheid deezer Muggen na vreemd bloed is doorgaan maar al te duidelyk zigtbaar, aan de gezwolle aangezigten der eerst te *Smyrna* gelande Perſoonen.

Smyrna heeft ten Zuid-Oosten eene ſchoone vlakte, waar d Lusthoven en Landhuizen der voornaamſte Factoors gebouw zyn, en zy den Zomer doorbrengen. *Norlecui* en *Hadjela* liggen ten Oosten. Aan de Noordzyde is *Bujaw*, uitſteeken door de hooge Cypresſeboomen, en omtrent eene myl va Zee, *Bonavre*. Op den weg na dit Dorp is eene ryke bron va warm water, waar uit 's Winters een damp opgaat. Eenige boo gen en grondſlagen van gebouwen worden daar omſtreeks gevor den; de *Europeaanen* noemen deeze plaats het *Bad van Diana*. In midden der vlakte zyn verſcheide kleine kanaalen, die gemeen ſchap hebben met de waterleidingen agter den berg, waar o het Kasteel ligt. Het bedde van een ſtroom, die naa den r

g

gen in de *Meles* valt, is aan 't Zuiden van deeze vlakte; en omtrent den voet van 't gebergte, treft men een Dorp aan, *Sedicui* geheeten.

Groot is het aantal van wilde Dieren; bovenal van *Jakbalzen*, wier huilend geluid 's nagts uit de bergen en van de vlakte gehoord wordt, als een deezer Dieren begint te schreeuwen, beginnen ook de andere met luider keele aan te heffen. Kameleons en Hagedisfen ziet men doorgaans by de overblyfzels van oude Gebouwen, zich in de Zon bakerende. — Verfcheide foorten van Slangen zyn 'er omftreeks *Smyrna*; eenige van zeer groote lengte, en zy worden dikwyls ontdekt door den Muskusgeur, dien zy van zich geeven.

VERHANDELING OVER DE TROUBADOURS.

Door den Heer Abt MILLOT (*).

(Overgenomen uit de *Histoire Litteraire des Troubadours.*)

DE *Troubadours* zyn bykans alleen in naam bekend: de meeste Geleerden zelfs vormen 'er zich een zeer onvolkomen denkbeeld van. Men houdt het genoeg te weeten, dat deeze oude Dichters van *Provence*, in de Twaalfde Eeuwe, bloeiden; wanneer barbaarschheid en onkunde *Europa* nog beheerschten; dat zy de Hoven der Vorften en Grooten, de eenige Tooneelen op welke zy hunne bekwaamheden konden vertoonen, bezogten; dat zy gunftig ontvangen wierden, inzonderheid by de Jufferfchap, de voorwerpen hunner eerbiedenisfe en van hunne gezangen; en, eindelyk, dat zy, hier te Lande, de Vaders der Hedendaagfche Dichtkunde waren. Doch verder merkt men ze aan als gelukzoekers zonder middelen, als Schryvers dien 't aan kundigheid en fmaak mangelde, wier laffe minnedeunen eene eeuwige vergetelnis verdienen, en wier Werken niets aangelegens behelzen, dan voor Liefhebbers der Oudheid, die nutloos hunne dagen flyten, met de oude jammerhartige *Gothifche Oudheden* den roest af te wryven.

Tot het aankweeken van dit vooroordeel brengen, ongetwyfeld, de rykdommen onzer Letterkunde, te over in ftaat om alle Geesten te vergenoegen en onverfchillig te maaken, omtrent minder aangenaame voorwerpen, veel toe; ja het fchynt gefchaapen altoos te zullen voldunren. Het Leeven der *Troubadours*, gefchreeven door JEAN NOSTRADAMUS, is een Werk zo dor als oppervlakkig, waar in het meerendeel dier Dichteren zelf niet wordt opgenoemd, en daar en bo-

(*) Schryver van de voortreflyke *Oude en Hedendaagfche Algemeene Wereldlyke Gefchiedenis*, die by de Drukkers deezes, *Tntema en Tiebeel*, in X Deelen in gr. 8vo, op de Pers zyn, en waarvan reeds III Deelen het licht zien, en het IVde Deel reeds verre gevorderd is.

boven te zeer opgevuld met verdichtzelen en grove dwaalingen, voor lang uitgekreeten, om veel leezens uit te lokken. Wat vrugt zou men 'er ook van trekken? Eenige kwaalyk geplaatste stukken der Geschiedenisse; eenige gebrekkige denkbeelden; geene kundigheid altoos, omtrent den smaak van de voortbrengzelen der Zanggodinnen in *Provence;* bykans niets voldoende in de Geschied- of Oordeelkunde.

De stof was, ondertusschen, ryk. Vorsten, Ryksgrooten, Ridders, Adelyke Vrouwen, Kerklyken en Monniken, Menschen van allerleien rang, weelderige Vernuften en Godsdienstige Harten, Geestdryvers in de Liefde of in 't Bygeloof, Vleiers en Hekelaars, Zedekundigen en losse Knaapen, maaken de bende der *Troubadours* uit. Veelen hebben gedenkwaardige gevallen gehad, veelen hebben deel genomen in de grootste gebeurtenissen huns tyds, en die, als 'er belang in stellende, opgezongen. Deezen drukken alle de vervoeringen van Liefde uit; geenen geeven zich over om den Kryg ter eere te zingen; zommigen heffen een Geestdryvenden toon op; anderen schilderen de Zeden, en vaaren uit tegen de heerschende Gebreken; eenigen zelfs behandelen de Wysbegeerte. Indien NOSTRADAMUS slegts een gedeelte der Handschriften, door den Heer de SAINTE PLAIE (*) geraadpleegd, gekend hadt, zou hy, hoe middelbaar anderzins zyne bekwaamheid om te denken of te schryven, ook moge geweest zyn, ons ten minsten een leerzaam en leezenswaardig Werk hebben naagelaaten.

Ik heb my, in dit Vertoog, niet voorgesteld het aanbelang deezer Stoffe te verheffen; doch onder een algemeen gezigtpunt te plaatzen, wat het meest kan dienen, om 't belang daar van te doen bevatten. Hoedanig was de Dichtkunst, eer de Volken uit hun eersten staat van eenvoudigheid te voorschyn kwamen? — Welke vorderingen maakte dezelve ten tyde der *Troubadours*? ——— Welk denkbeeld moeten wy vormen van de Zeden hunner Eeuwe, en inzonderheid van die beroemde Galanterie, die hun onophoudelyk bezielt; dewyl zy als de Ziel der zamenleeving ware? ——— Welke groote gebeurtenissen wekten hun vernuft op, en verschaften de stoffe aan hunne Opstellen? Welke zyn de voornaamste characters hunner onderscheidene Werken? ——— Welk eenen invloed hebben zy, en hunne Taal, op de hedendaagsche Letterkunde gehad? — Wat is 'er van hun bekend, en wat is 'er van geworden? Dit zyn alle Vraagen, die eenige overweeging verdienen; wy zullen ze, van stuk tot stuk nagaan (†).

I.

Wanneer wy hooren dat de Barbaaren, de Wilden zelfs, hunne Go-

(*) Tot de *Histoire Litteraire des Troubadours*, een Werk aan welks hoofd de Abt MILLOT dit Vertoog plaatst, heeft die geleerde Heer de bouwstoffe verzameld, en MILLOT heeft het opgemaakt.

(†) Wy hebben zodanige aanmerkingen agterwege gelaaten, als eigenlyk deeze Verhandeling tot een Voorreden maakte.

Goden ter eere zingen, Liederen van hunne Liefde en Krygstochten aanheffen, zal men ras overtuigd worden, dat de Dichtkunst den Mensch bykans zo natuurlyk eigen is als de Spraak, de Zang en de Driften. De maat behaagt aan zyn oor: hy vindt dat zyne denkbeelden en gevoelens eene kragt van uitdrukking krygen, die het hart meer raakt, en dieper in 't geheugen drukt. Eén voorbeeld is genoeg, en dit voorbeeld laat niet na andere te verwekken, zo dat Verzen, onder een Volk zelfs zonder Wetten leevende, de Taal der door drift aangezette natuur worden: deeze vormt 'er altoos Dichters, en de menigte is hun Echo.

Eene boersche eenvoudigheid, gevoegd by leevendige, en somtyds verhevene denkbeelden, is het kenmerk van de meeste dier onbeschaafde voortbrengzelen. De wouden van *America*, de woeste Bergen van *Schotland*, de bevroozene klippen van *Ysland*, hebben vrugten van vernuft voortgebragt, die ons nog heden verwonderen. Geesten, al te zeer beperkt binnen de grenspaalen der Kunst, geen agt geevende op de vrugtbaare kragt der Natuure, kunnen nauwlyks begrypen, hoe zodanige voortbrengzels uit den schoot der woestheid en onkunde konden voortkomen. 't Is niet te min het werk der Natuure. Zo ras de Ziel leevendig getroffen is door eenig voorwerp, spreidt zich de Dichterlyke bekwaamheid, met zo veel meer stoutheids en leevendigheids, ten toone, als men minder denkbeelden heeft, die dezelve kunnen aftrekken, en deeze de beoefening van andere bekwaamheden voorgaat.

De noodzaaklykheid, de moeder der werkzaamheid, brengt buiten twyfel het haare toe, om aan den Dichtgeest overal hooger vlugt te geeven. Geen plaats ter wereld, of men zoekt 'er de gedagtenis van zekere zaaken leevendig te houden, zommige grondbeginzels in te scherpen, eenige gevoelens in te boezemen. Hoe dit te doen, wanneer de Schryfkunst onbekend, of zeer zeldzaam is? De gewoone Taal maakt slegts flauwe indrukken; de maatklank, de rolling, het rym, komt het geheugen te hulpe; 'er is eene meer gebonde en nadruklyker Taal noodig, die den geest en het oor met grooter kragt of aangenaamheid treft, dieper ingedrukt blyft, en dikwyls de Menschen herinnert, 't geen zy wilden dat hun altoos onder 't oog was. Deeze nutte ontdekking was ras gedaan. De Zang veréénigde zich vervolgens, door eene natuurlyke Naaverwantschap, aan de woorden; bepaalde dezelve eenigermaate, en gaf meer vastigheids aan de denkbeelden.

Dit is, buiten tegenspraak, de voortgang van 's Menschen geest; dewyl, onder alle Volken, de Rymschryvers de zodanigen, die in Onrym schreeven, zyn voorgegaan; dewyl in *Griekenland* en *Rome* de eerste Geschiedschryvers, en de eerste Wysgeeren, in Verzen schreeven; dewyl de Dichtkunst dikmaals de stem der Wetgeevinge geweest is; en, eindelyk, om de voorbeelden niet in 't oneindige te vermenigvuldigen, dewyl by de *Gaulen*, onze Voorvaders, toen zy

nog halve Wilden waren, en het *Romeinſche juk* verſmaadden, de Oorlogszangen der *Barden* het krygsvuur deeden ontbranden, en nayverige volgers opwekken van die Helden, wier dapperheid zy preezen.

Hoe eenvoudiger en onbeſchaafder een Volk is, hoe het minder denkbeelden, en gevolglyk ook een bepaalder Dichtkring, heeft. De Taal is zo arm als ongepolyst; het verſtand gaat weinig verder dan de zinnen. Doch de Dichters kunnen dan reeds, in een' zeer verbloemden ſtyl, de weezenlyke voorwerpen der driften afſchilderen, ja zelfs de harsſenſchimmen door de verbeelding voortgebragt, en die dus beſtaan ſchynen te verkrygen. Hunne woorden zullen bykans zo veele voorbeelden weezen, juist om dat hunne Taal geene woorden tot afgetrokkene denkbeelden oplevert. Dan hoe zullen zy den nauwen kring, in welken de kindschheid der Maatſchappye altoos het vernuft gevangen houdt, ontkomen? Hoe zullen zy 't gebrek aan kunst en kundigheden vergoeden? De Mensch wordt geen Schepper, dan door naavolging.

Onder een helderen hemel, in een land door de Natuur ryk begunſtigd, waar de warmte der lugtſtreeke den geest verheft, zonder het lichaam te verdrukken, moet de ſmaak voor de Dichtkunst leevendiger dan ergens elders weezen, en vrugtbaarder in voortbrengzelen. Dusdanig is het geſteld met de Zuidlykſte Landſchappen van *Frankryk*; alle onder den algemeenen naam van *Provence* begreepen; waar zy éćne Taal hadden, de *Provençale* geheeten. Schoon de eerst bekende *Troubadour* GUILLAUME de IX, Graaf van *Poitou* en Hertog van *Aquitanie*, in de Twaalfde Eeuwe bloeide, kunnen wy niet twyfelen, of hy heeft zyne Voorgangers gehadt; de bevalligheden van zyn ſtyl veronderſtellen eene reeds aangekweekte Kunst. 't Is, egter, van zyn tydperk af te rekenen, dat de Dichtkunst in *Provence* opgang gemaakt heeft. Toen drong dezelve, een hooger vlugt neemende, door in de Hoven, en werd het vermaak, en de verwondering; van een groot gedeelte van *Europa*.

II.

De overgang uit een' afzigtigen ſtaat van domheid en woestheid, tot dien waar in de Zeden gekweekt, en de Redelyke vermogens te werk geſteld worden, is een der ſchoonſte vertooningen, welke de geſchiedenis des Menschdoms oplevert. Alles gist in een' verwarden mengelklomp, om eene ſoort van nieuwe ſchepping uit te werken; de voorwerpen, daar uit ontſpringende, ſchoon verre van de volmaaktheid, hebben eene oorſpronglyke ſchoonheid, bykans zo opmerkens- en bezienswaardig, als de volmaaktheid zelve.

Naa eene lange aanéénſchakeling van jammeren, waar in de dwaaling aan den eenen, en de Regeeringloosheid aan den anderen kant, de *Europiſche Volken* geſtort hadt, voltooide de onkunde van de Tiende Eeuwe, gepaard met den inbreekenden vloek van Roovers, hunnen rampſpoed, en ontaarting. De volgende Eeuw zag de Letter-

teroefeningen herbooren worden; zy waren, men moet het bekennen, elendig en misschien vrugtbaarder in dwaaling dan de onkunde zelve; doch egter geschikt om de geesten uit den droeven doodslaap op te wekken. Het Pausschap van GREGORIUS DEN VII, de schokken welke 't zelve aan de Volken gaf, de geweldige stryd van de Priesterlyken met den Keizerlyken Aanhang, door zyne Opvolgers voortgezet, veroorzaakten eene algemeene beweeging, en veel vermogende belangen, die de Geesten deeden ontwaaken: terwyl de Ridderschap eene loopbaane voor den heldenmoed opende, waar in eenige zamenleevings-deugden onder de Krygsverrigtingen uitschitterden.

Men voege, by deeze verscheide oorzaaken, de Kruisvaarten, in 't einde dier zelfde Eeuwe ter baane gekomen. Een ongehoorde Geestdryvery verbrak de scheidsmuuren der Volken, en veréénigde dezelven, tot het maaken van Godsdienstige vermeesteringen, dat is te zeggen, vermeesteringen door het voorwendzel van Godsdienst geheiligd; deeze bragten hun over in het Vaderland der *Phidiassen* en der *Homerussen*, en deedt hun de lugt van 't wellustig *Asie* inädemen. Hoe veele nieuwe aandoeningen, hoe veele nieuwe denkbeelden, hoe veele nieuwe zinlykheden, van hier herkomstig! Wonderlyke zaak! de moordzugtige en verstandlooze yver der Kruisvaarderen diende tot het ontwikkelen der schoone Kunsten en der Rede; dezelve wrogt mede tot de zegepraal der Zanggodinnen, en tot het verschaffen der verstandige vermaaken, ten eenigen tyde uit haare Werken te scheppen.

't Was in dit tydsgewrichte, dat de Dichters, onder den naam van *Troubadours* bekend, vermenigvuldigden; een naam zeer vernuftig uitgedagt; dewyl dezelve de bekwaamheid om *uit te vinden* (*), en met één woord het Vernuft zelve, te kennen geeft. Het enkel voorbeeld van één Prins, als dat des Graaven van *Poitou*, moest hun dichtvuur en nayver doen ontbranden. Verscheide andere Prinsen, of Ryksbaronnen, werden hunne baaken en beschermers. De Hoven, bykans zo talryk als de Kasteelen, zogten hun, om stryd, aan. Zy vonden daar middelen om van te leeven, vermaak, en streelende eerbetooning. De Schoonen, wier bekoorlykheden en verdiensten zy opzongen, die aardsche Godheden der Ridderschappen, ontvingen hun met eene inneemende edelmoedigheid, en zomtyds zelfs met de tederheden der Liefde. Hoe veele, hoe sterke aanmoedigingen voor Vernuften, die door bekooring der nieuwigheid, of eene natuurlyke trek, gedreeven werden, waar toe zal ik zeggen? tot het Vermaak, of tot de Letteroefening!

De Dichters begonnen om roem te dingen. Deezen drukten zich met meer zwiers en bevalligheids, anderen met meer kragts en netheids uit. Eenigen bragten de Kunst van verzen zamen te stellen, tot

(*) Dit slaat op 't *Fransche woord Trouver.*

tot hooger volmaaktheid; terwyl zommigen nieuwe foorten van Dichtftukken opleverden. Nu eens gaven de bevalligheden den toon aan het Hartroerende; dan eens wist de Verciering, en Tweefpraak, de Zedekunde te toeven. De fmaak hieldt, om zo te fpreeken, op, langer als een flaaf te kruipen; deeze volgde den voortgang der denkbeelden; en eene menigte van voorheen onbekende voorwerpen te baate neemende, veranderde dezelve ook den aart der opftellen, eertyds, door eene dorre eenzelvigheid, laf en fmaakloos geworden.

Maar, gelyk de denkbeelden verdonkerd waren door onkunde, zo bleef de fmaak ook nog verre van de weezenlyke volmaaktheid, welke dezelve niet bereikt dan met langzaame fchreeden, naar maate de Maatfchappy verlichter en befchaafder wordt. Deeze vondt zelfs een groote hinderpaal in de dwaaze aandrift, welke de Dichters, of de zodanigen die na dichtelyke belooningen dongen, fterk vermenigvuldigde. Eene ganfche menigte, bykans zonder eenige bekwaamheden, door de natuur, en den laagen rang, tot onbekendheid verweezen, begaf zich in eene loopbaane, die hun de aantrekkendfte vooruitzigten opleverde. De zodanigen, wier zaak het alleen was de Verzen der *Troubadours* te zingen, dongen na de eer van *Troubadours* te worden: de meeste *Troubadours* zelve hadden nauwlyks eenigen voorraad van Letterkunde: eenigen, zeer uitfteekend door hunnen aanzienlyken rang, werden gevaarlyke voorbeelden, wanneer belang of vleiery den prys op hunne Werken zette. Veelen, om zich van 't gros der *Troubadours* te onderfcheiden, maakten moeilyke Verzen, die de verwonderde onkunde trokken: zy voegden Verzen en Rymen zamen, recht gefchikt, om al het vuur van Vernuft uit te dooven; zy hadden eene gezogte moeilykheid in hun ftyl, die alles raadzelagtig maakte, en waar in niets des ontknoopens waardig was. Dus werden de vorderingen in Smaak, fchoon in verfcheide opzigten zeer merkbaar, niet alleen vertraagd door de onkunde en onbefchaafdheid, toen nog heerfchende; maar ook, door eene foort van bederf, fpruitende uit het beoefenen eener Kunst zonder beginzels.

III.

De Werken der *Troubadours* zyn, des niet te min, te waardeeren; naardemaal wy, in dezelve, de Zeden natuurlyk afgemaald vinden, en beter dan in eenig ander overblyfzel van die weinig bekende Eeuwen. Onze oude Kronykfchryvers, in den fchoot der duisternisfe, met de Kloosters-vooroordeelen opgekweekt, weeten, in 't algemeen, flegts op een langdraadigen trant de gebeurtenisfen te verhaalen, vermengd met loopende gerugten, en dikwyls geeven zy ons niets dan belachlyke Legenden; zy fchandvlekten de Gefchiedkunde; zy hadden 'er geen kennis aan. Maar de Dichters waren de natuurlyke Schilders van wat 'er in de Maatfchappy omging. 't Geen zy zagen, 't geen zy hoorden, de gebruiken, de modes, de heerfchende begrippen, de driften op ontelbaare wyzen gemaskerd, dit alles werd, zonder dat zy eenigen toeleg hadden op het onderwys der

der Naakomelingschap, het grondwerk en 't cieraad hunner stukjes. Onder de Ouden vult HOMERUS, in dit Deel, 't gebrek van Geschiedkundige gedenkstukken aan, en zyne vercieringen zelve zyn een bron van waarheden, die men elders vergeefsch zou zoeken. De *Troubadours* hebben boven hem een voorregt; want hunne dichtstukken, meer aan 't burgerlyk leeven, en tot voorwerpen van hunnen tyd bepaald, leveren treffender schilderyen op, waar uit men vaster gaande gevolgen kan trekken.

Men ziet 'er die brandende en vervoerende Krygsdrift, die toen den *Franschen* ten onderscheidenden kenmerk strekte, die na stryd, als na een plaisierparty, haakte, en, van het barbaarsche regt des langsten Degens, het eerste regt der natuure maakte. Men ziet 'er die kwistige spilzugt der Ryksgrooten, aangemerkt als een weezenlyke eigenschap tot hunnen rang behoorende, zo min kiesch in de middelen om schatten te verkrygen als in dezelve door te brengen; het zich niet schaamende te rooven, om een verdervende pragt te vertoonen. Men ziet 'er dien geest van onafhanglykheid, welke de wanorders der regeeringloosheid leevendig hieldt, zomtyds zich bukkende uit belang, naar de zinlykheid eens Hovelings; maar altoos gereed om met stoutmoedigheid te wederstreeven, als de tydsomstandigheden zulks vorderden. Men ziet 'er die manlyke en boersche opregtheid, welke alles rond uitdrukt van persoonen en van zaaken spreekende, de Prinsen zo wel als gemeene Burgers bestraft, zonder op betaamelykheid, veel min op de hedendaagsche beleefdheid, agt te geeven. Men ziet 'er het blinde Bygeloof zich voeden met ongerymdheden en dwaasheden, en aan die harsenschimmen Rede, Menschlykheid en Godsdienst opofferen; smaadende het Opperweezen, door eerbetooningen 't zelve toegebragt, strydig met de Wetten door GOD voorgeschreeven; een buitenspoorig misdryf, 't welk wapens verschafte aan de Ongodsdienstigheid, daar uit herkomstig. Men ziet 'er de onkunde; de geestdryvery eener ondeugende Geestlykheid; de vermetelheid eens onrustigen en onbeteugelbaaren Adels; de werkzaamheid en koenheid eens Burgers, nauw van slaaverny ontheven; veel meer gebreken dan deugden van Menschen in allerlei rangen, nog aan barbaarsche heblykheden verslaafd, en in de eerste beginzelen om zich te beschaaven, door valsche kundigheden. Men ziet 'er eindelyk, het Stelzel der Ridderschap ontvouwd, de oefeningen, de vermaaken, de voorschriften, de zeden van dezelve, doorgaans strydig met haare Zedekunde, en bovenal die wereldwyd vermaarde Galanterie, welke een der eerste beweegraderen in de Maatschappy werd, en verdient nader gekend te worden.

Alle Geschiedenissen strekken tot getuigen van den eerbied, door de *Noordsche Volken* aan de Vrouwen toegedraagen; dit was een gevoelen meer of min leevendig en diep doorgedrongen, doch gemeen aan alle *Celtische Volken*, onder welken een hedendaagsch Geleerde de *Duitschers*, de *Scandinaviers*, en zelfs de *Scythen* telt,

schoon de gelykvormigheid van Zeden, niet altoos, ten bewyze strekt van dezelfde herkomst (*). Deeze krygshaftige Volken, wier aandoenlykheid in de liefde geenzins de aandoenlykheid evenaart, welke in heete Gewesten heerscht, bragten ondertusschen eene soort van eerbewys toe aan de schoone Sexe, elders in slaaverny gehouden Zy zagen 'er iets Godlyks in; zy gaven 'er het gezag van Godspraaken aan, en de heerschappy der schoonheid werd onderschraagd door een Godsdienstig vertrouwen.

't Zy dit een uitwerkzel geweest hebbe van die sterkte der Verbeeldingskragt, welke de Vrouwen vatbaar maakt voor buitengewoone aandoeningen, en haar zomtyds in den waan brengt, dat zy Godlyke inblaazingen gevoelen, als zy zich in haare mymeringen toegeeven; of van die doorzigtige schranderheid, welke, eenigzins gesleepen, haar in staat stelt om de hartsgeheimen te doorgronden, den knoop van kunstenaaryen en netelige zaaken spoedig te ontwarren, en den Mannen vaardigen raad te schaffen, beter dan onze langzaame overweegingen, zouden hebben kunnen opleveren; of van dat inneemende voorkomen, waar mede de bevalligheden de kragt overwinnen, en de zagtheid over de woestheid doet zegepraalen; 't zy dat alle deeze oorzaaken veréénigd, en andere nog, daar by mede werkende, tot het zelfde einde zamenliepen, men kan niet twyfelen, of het hadt zeer veel invloeds op de Volkszeden, en de voornaamste onderneemingen.

Om de aangebede Schoonheid te verdienen, braveerde de Oorlogsheld alle moeilykheden, gevaaren, wonden, en den dood zelfs. De buit eens Vyands, door zyn vuist verslaagen, moest zyne vryery vergezellen. De denkbeelden van Liefde en Dapperheid scheenen onafscheidelyk, en de Dichter mengelde ze onder één, als hy Helden prees of iemand tot Helden-dapperheid poogde aan te zetten. Hoe menigmaal gaven de Vrouwen een voorbeeld van den moed, dien zy opwekten? Hoe menigmaal deelden zy niet in de moeilykheden en gevaaren der Krygstochten? Men zag ze, in verscheide gevallen, zich zelven het leeven beneemen, om den overwinnenden Vyand niet ten prooije te worden.

Wanneer de Volkszeden, in den oorsprong, zekere rigting genomen hebben, blyven 'er altoos voetstappen van over, ondanks de veranderingen door tydsverloop veroorzaakt. Ongetwyfeld hebben de bewoonders onzer Landschappen, een mengzel van *Gaulen* en *Germaanen*, voor de Vrouwen eene soortgelyke eerbiedenis behouden; de Ridderschap veroorzaakte geen nieuw Stelzel, zy deedt niets anders dan het oude uitbreiden en opcieren.

De Oorlog, de Liefde, de Godsdienst maakten, gelyk bekend is, de grondslag uit van die zonderlinge Instelling. Dan hoe Godsdienstig de Grooten, en het Volk toen waren, en, schoon de Gods-
dien-

(*) Zie PELLOUTIER, *Hist. des Celtes.*

dienstige begrippen, gegrond of ongegrond, zich mengden in alle menschlyke zaaken; de Oorlog en de Liefde, die getroetelde neigingen, zo geschikt om de Ziel door de zinnen te vervoeren, hadden doorgaans den voorrang boven de onzigtbaare voorwerpen, die aan de overweeging het geluk eens toekomenden leevens aanbooden. Alle de Godsdienstigheden wederhielden onze Helden niet van onophoudelyk bloed te vergieten, en zy dienden veelal hunne Schoonen, met zo veel ja meer yver, dan hun God.

Zyn hart en dienstaanbiedenisse eener Zielsvoogdesse toe te heiligen; voor haar alleen te leeven, voor haar na krygsroem en verdiensten te dingen; haare volmaaktheden te bewonderen, en van de algemeene bewondering te verzekeren; naar den Tytel van haar Dienaar en Slaaf te staan; en tot loon van zo veel liefdeblyken, en poogingen om haar te winnen, zich gelukkig te agten als zy zich verwaardigt dezelve te erkennen; met één woord, eene Jongvrouw te dienen als eene soort van Godinne, wier gunsten niets anders kunnen weezen, dan de prys der edelste gevoelens; eene Godinne, die men niet bemint dan met eerbied, gelyk men haar niet moet eerbieden dan met liefde; dit was een der voornaamste pligten van een' Ridder, of van iemand die verlangde een Ridder te worden. De inbeelding werd verhit, door dusdanig een stelzel van Liefde. En gelyk het Helden vormde, zo kwamen 'er ook alle de zotternyen der doolende Ridderschappe uit te voorschyn.

Indien de Galanterie in de Burgerlyke zamenleeving heerschte, bragten de *Troubadours* niet weinig toe, tot den aangroei haarer heerschappye, en den roem haarer zegepraal. Bykans allen gaven zy zich over aan het eeren der Jongkvrouwen; deezen door eene natuurlyke aandrift, geenen om het vertoon te maaken, en de meesten uit belang: want het was de weg tot geluk, en de Jongkvrouwen nayverig, om lofstuitingen, die haare bevalligheden scheenen te vereeuwigen, bleeven niet in gebreke, den ophemelenden Dichter te begunstigen. De liefdedrift en de vleiery strekten gelykerhand om den *Parnas* in *Provence* op te streeven.

Dan 'er ontbreekt veel aan, dat de Liefde, ten tyde der Ridderschappe, zodanig geweest hebbe, als de Bedillers der tegenwoordige dagen zich verbeelden! Wanneer de Geschiedenis geen getuigenis droeg van de ongeregeldheden en losbandige zeden, zouden de Werken der *Troubadours* eene menigte van onwederlegbaare bewyzen opleveren. Onder eenige voorbeelden eener kuische Galanterie, aan de regelen van schaamte en pligt onderdaanig, vindt men duizend trekken van ongebondenheid en wellust; men ontdekt hoe de zinnen het hart vermeesteren; men ziet de huwelykstrouw onbeschaamd geschonden, en somwylen gansch spoorlooze bedryven met eene hondsche onbeschoftheid gepleegd; in 't kort, dezelfde ondeugden, als 'er tegenwoordig plaats hebben; doch min vermomd onder een eerbaar voorkomen. Van hier is het, dat de Hekeldichten

ten van veelen deezer Poëten, die den lof der voorgaande tyden vermelden, schoon nog beter hunner berispinge waardig, eene afzigtige schildery maalen, van de losbandigheden hunner Tydgenooten. Zo natuurlyk is het de oude Deugden te pryzen, of zelfs die te veronderstellen, om met te meerder bitterheids de tegenwoordige Ondeugden te gispen!

Laat ons den middelweg kiezen, en, zonder onregt te doen, noch door toegeevenheid jegens de dooden, noch door scherpheid tegen de leevenden, de pryzenswaardigen pryzen, en de gebreken van anderen erkennen. De moed, de beleefdheid, de eer, de Galanterie onzer Voorvaderen waren besmet met veele grove ondeugden, bykans onafscheidelyk verknogt aan den onvolkomen staat der Maatschappye: te midden onzer gesleepener ondeugden, schitteren edele deugden uit, die de beschaaving der Zeden, en de beoefening des Verstands, altoos zullen voortbrengen. Een vooroordeel, 't welk ons het bezef der voordeelen, welke wy genieten, zou ontneemen, zou zo laag als schadelyk weezen. Het licht, uit de Geschiedenis der *Troubadours* getrokken, tot kennis der oude zeden, kan ten minsten dienen om dusdanig een vooroordeel te verdryven.

IV.

Een groot gedeelte van de Werken der *Troubadours* betreft de lotgevallen der Eeuwe, die zy beleefden, zo geschikt om de geestdrift en de verontwaardiging der Dichteren gaande te doen worden. 't Is noodig hier eene schets van die gebeurtenissen te geeven: een enkele opslag van 't oog zal toonen, dat het aan leerzaame schryfstoffe niet ontbrak.

Het was een tyd, waarin de Pausfen, die de regels en de voorbeelden der eerste *Christen Kerk* lang uit het gezigt verlooren hadden, in den naam van GOD en van den heiligen PETRUS, alles in rep en roere stelden, en, van een' Hemelschen Godsdienst, een werktuig der onderneemendste Staatkunde maakten. Nu eens de belooningen des Hemels aanbiedende, dan weder de straffe der Helle voor oogen houdende, bragten zy de Volken te onder, deeden zy de Ryken beeven, en de Vorsten op hunne Throonen waggelen. De Kruistochten, waar van GREGORIUS DE VII het eerste denkbeeld vormde, waren, van den staatkundigen kant beschouwd, een meesterstuk van de oude Pauslyke oppermagt. Daar door kon een Paus de Onderdaanen van alle Vorsten de wapens doen aangorden; hun uitzenden om Ryken te bemagtigen, die hy schattingschuldig maakte; van het eene einde van *Europa* tot het andere geldheffingen uitschryven, over welke hy de beschikking hadt; de Staaten van manschap en geld ontblooten, eene zwakheid die te zyner versterking diende; in zeker opzigt de Keizers en Koningen, wier afweezen hem ten voordeele strekte, over zee verbannen; de Kerklyke rykdommen vermeerderen, en bygevolge zyne inkomsten, door het geld, spruitende uit

uit den verkoop van eene menigte landeryen, die de Kruisvaarders zeer goedkoop verkogten, om dus de Aflaaten van den Heiligen Kryg te kunnen verkrygen: en, eindelyk, zich listig tot Regter opwerpen over alle burger- en staatzaaken, door de goederen en persoonen, van allen die zich onder den standaard van het Kruis begaven, in Pauslyke bescherming te neemen. Indien de Staatkunde van het *Roomsche Hof* terstond dit Stelzel niet begreep in de volle uitgestrektheid, het blykt hoe 't niet lang aanliep of het verstondt dit ten vollen: schoon Godsdienstige en zinnebeeldige redenen altoos die ontwerpen bedekten; misschien zo wel voor 't oog der Pausfen, als voor dat der betoverde Volkeren.

Wy vinden, in de Gedichten der *Troubadours*, honderd voorbeelden van de geestdrift der Kruisvaarten, en der beuzelagtige beweegredenen, die dezelve onophoudelyk weder ontstaken: dan zomtyds hooren wy dezelve doorstryken met eene stoute vrymoedigheid, die wonder afsteekt by de algemeen heerschende vooroordeelen.

En hoe zouden 'er, na zo veele ongelukkig afgeloopene Kruistochten, waar van *Europa* allen heil gewagt hadt, geen Mannen geweest zyn, redelyk genoeg om daar beter over te oordeelen, en vry genoeg om hun gevoelen te zeggen? De Kerklyke magt, uit haare eigene natuure zo eerwaardig, en zo hoogstnuttig, als ze wyslyk en pligtmaatig wordt gehandhaafd, stelde zich bloot voor de gevaarlykste aanvallen, door misbruiken, die de volken met verontwaardiging begonnen te vervullen.

Hier uit ontstonden de Aanhangen, in onze Zuidlykste Landschappen, bekend onder de verschillende naamen van *Manicheen*, *Waldensen*, *Albigensen* &c. Hun heftig uitvaaren tegen de Geestlykheid bragt zo veel, als hunne gevoelens, toe tot den wreeden oorlog, welken men hun verklaarde ten bederve des Graafs van *Toulouse*. Dus lang hadden de Kruistochten ten oogmerk gehadt de vyanden van den *Christlyken Naam* te verdelgen. Maar *Christenen*, voor vyanden der Kerke gehouden, scheenen nog geschikter voorwerpen, om door 't yvervuur opgeofferd te worden, en hunne Overheid het waagende hun te beschermen, of veel eer te dulden, maakte de Paus, niet te vrede met zyne vervloekingen uit te donderen, het tot een Godsdienstpligt en een middel tot verkryging van de zaligheid, de wapens op te vatten, om dien Graaf van zyn Staaten te berooven.

Ik roer hier maar even aan dien schandlyken Kruistocht, vermaard door zo veele onregtvaardigheden en wreede bedryven, zo nadeelig voor RAIMOND DEN VI, en RAIMOND DEN VII, Graaven van *Toulouse*, ondanks hunne nederige onderwerpingen, altoos gevolgd van bedrieglyke vryspraaken; doch zo nuttig voor het Hof van *Rome*, 't welk van de Landen, hun ontnomen, een Vorstendom in 't hart van *Frankryk* oprigtte. Veelen der *Troubadours*,

die

die deel gehad hebben, in deeze burger oorlogen, of als medekrygers, of als deelgenooten der verdrukten, hebben ons daar van zeer weetenswaardige byzonderheden naagelaaten.

De Geestlykheid dier ongelukkige Landschappen, toen door de woede der geestdryverye vervoerd, en overgegeeven aan krygszugtige driften, bedreef de schriklykste spoorloosheden, en de Monniken gaven hun geenzins toe. De opkomende Inquisitie vertoonde zich wel draa met bloed bezoedeld; doch in het verbranden haarer slachtofferen, schuldigen en onschuldigen onder één gemengd, zette de Poëten dier Landschappen aan, en allen die gevoelig waren voor de aandoeningen der Menschlykheid. Hoe dikwyls heeft de Godsdienst rede tot zugten, om dat de Bedienaars dezelve in Dwinglandy veranderen! Welk een roem voor de gezonde Letterkunde, dat zy den Godsdienst ontheeven heeft van die blaam; de voorschriften van Christlyke Liefde, tegen de vooroordeelen eener bloeddorstige Geestdryverye overstellende! Ja, in de ruwste Eeuwen zelfs, zyn de Fraaije Letteren dikwyls begunstigers en weldoeners des Menschdoms geweest.

Ondertusschen voeren de Opperpriesters voort, met door gewelddaadige middelen te heerschen. De Priesterschap was geduurig met het Keizerryk in tweestryd. FREDRIK DE I, die groote Keizer, hadt 'er de gevaarlykste slagen in ontvangen, en de opstand der Steden in *Lombardyen*, zamenverbonden om zich zyner heerschappye te onttrekken, was voornaamlyk het bedryf der onderneemingen van 't Hof te *Rome*. Een gering voorteken van de stormen die INNOCENTIUS DE III, GREGORIUS DE IX, INNOCENTIUS DE IV, en anderen, eerlang zouden verwekken tegen FREDERIK DEN II, en de overige Keizers uit den *Swabischen Stam*.

Naa eene lange opéénvolging van schandelyke tooneelen, naa ban vonnisfen, door haat uitgesprooken, alle strekkende om den Keize te onttbroonen, werd hy staatlyk afgezet op eene Kerkvergaderin te *Lions*, waar de Paus het besluit voorschreef. Verloor hy zyn Kroon niet. het was dewyl hy moeds genoeg bezat om die te v deedigen. Zyne Opvolgers waren ongelukkiger. De Pausfen v volgden aan den eenen kant Keizer CONRAD, Zoon van FREDER en beroofden, van den anderen kant, dit Huis, te *Rome* zo gebr van de *beide Sicilien*. *Engeland* wist zich niet van hunne aan dingen te bedienen. De broeder van LODEWYK DEN HEILIGEN, r Graaf van *Provence*, slaagde beter, indien men de bemagtiging *Napels* voor een groot geluk mag houden; een bemagtiging vestigd door den regterlyken moord van Koning CONRADIN, (Hertogs van *Oostenryk*, en gevolgd van zodanige aanstootlyk tenspoorigheden, dat de *Siciliaansche Vesper's* 'er bykans de vrugt van zyn.

Wanneer wy zien, dat de *Troubadour* FIGUEIRA, en eenig

ren, met losgelaaten woede, uitvaart tegen *Rome*, tegen de bedienaars en naavolgers der onregtvaardigheden van dat Hof, zal men moeten toeftemmen, dat, hoe vreemd ook deeze ftoutmoedigheid voorkomt in die bygeloovige eeuwen, de Gefchiedenis dit raadzel zeer gemaklyk verklaart.

Laat ons, by deeze gedenkwaardige gebeurtenisfen, waar op de Dichtftukken der *Troubadours* dikwyls flaan, de gefchillen van *Frankryk* met *Engeland* voegen; de verééniging van verfcheide *Franfche Landfchappen* met een mededingende Kroon; de gevangenneeming van RICHARD DEN I, by zyne wederkomst uit *Paleftina*; de vermeestering van PHILIP-AUGUSTUS OP JOANNES, den Opvolger van RICHARD, gemaakt; de tegenelkander aangekante belangen der *Troubadours* van verfchillende Partyen: welke bronnen van Gefchiedkundige byzonderheden!

Maar de ommewentelingen, in de Landen zelve, waar zich de *Troubadours* onthielden, veroorzaakt, verfchaffen, onafhangelyk van alle de overige, een ruime ftoffe aan hunne gezangen. Deeze landen begreepen, behalven *Dauphine* en *Provence*, de drie groote Graaffchappen *Toulouſe*, *Barcelone* en *Poitou*, met het Hertogdom *Aquitanie*. Daar hadt het Leenroerig ftelzel, gelyk op andere plaatzen, onder een fchyn van orde en ondergefchiktheid, een weezenlyke verwarring ingevoerd, tusfchen den Opper-Leenheer, den Leenman en den Achter-Leenman, die in geduurigen ftryd waren.

Deeze ommewentelingen, met derzelver gevolgen, de belangen van groote en kleine Hoven, wekten de geesten op, en de *Troubadours* fpeelden zomtyds in dezelve eene gewigtige rolle. 'Er is een tyd geweest, waar in de Hoven van *Aragon*, van *Poitou*, van *Provence*, om ftryd, de Zanggodinnen begunftigden. De erkentenis zweeg niet ftil: en, indien een gedeelte der *Troubadours* hunnen yver betoont voor de Prinsfen van *Touloufe*, wy vinden hier van de duidelyke reden in de gunften deezer Vorften en hunner Voorvaderen. Doch derzelver zaak verdeedigende tegen de Geestlykheid, door haat, uit Godsdienftige begrippen herkomftig, ondankbaar en onregtvaardig geworden, volgden zy de aandrift van gevoeligheid en belang. Hoe zeldzaam is het, in dergelyke omftandigheden, zich binnen de paalen van verftand en billykheid te houden.

Ik ben niet ingenomen met een gunftig vooroordeel voor de *Troubadours*, zy verdienen, over't algemeen, meer blaams dan lofs. Gelyk de volgende afdeeling; handelende van de onderfcheidene foorten van Dichtwerken, door hun opgefteld, zal uitwyzen.

(*Het Vervolg by de eerfte gelegenheid.*)

GEBOORTE-ZANG AAN N. N.

BEvallig Kindje, ô teder wicht!
Zyt wellekom, nu 't lieve levenslicht
Deez' dag, voor 't eerst, u heeft bescheenen.
Zoo schoon, zoo zoet, zoo welgemaakt,
Wordt dag en nagt voor uw behoud gewaakt,
Elk wil, vol yvers, U zyn zorge en bystand leenen;
Uw' Oudren, om uw komst verheugd,
Strekt ge ook ter wellust en tot vreugd.

'Er zyn geleerde en schrandre mannen
Geweest, men vindt ze nog, die 't weezenlooze Niet
Verkiezen voor een leven vol verdriet;
„ Want," zeggen zy: „ veel beter is 't, gebannen
„ In 't eenzaamst, akeligst gewest,
„ Dan naar 't gezellig zoet der Maatschappy te streeven,
„ Daar alles kwaads op aard' zig heeft gevest:
„ En wat is tog de Waereld, wat het leven?"

Die Mannen zyn, als gy, ook klein geweest,
Groei ook, als zy, naar 't lichaam, naar den geest;
Dan kunt gy zelv', onzydig, 't oordeel vellen,
Wat van de Waereld zy; hoe 't leven u behaagt;
En of 't verstandig zy, zichzelven zeer te kwellen,
Als men der Waereld, of het leven, zich beklaagt.
Onnoozel Kindje! ô ja, zoo lang gy U ziet streelen,
Door zorgende Ouders, zal u 't leven niet verveelen.

De Waereld lacht u lieflyk aan;
„ Ik vind," zegt gy: 'k vind geen gebreken;
„ Waar zyn die? me is nog liefde en trouw gebleeken.
„ ô! De ondeugd heeft wis nooit bestaan!

„ Ik

„ Ik leef gerust; 'k leef wel te vreeden;
„ Wat is 'er; dat my nog ontbreekt?
„ ô Waereld! die genoegen kweekt,
„ Gy ſtreelt myn hart door uw bekoorlykheden.
„ En daar ik niets dan vreugde ontmoet,
„ Is alles in deez' Waereld goed."

Dus ſpreekt ge in uwe jeugd, en 't is u te vergeeven;
Gy, onbezorgd, kent noch de Waereld, noch het leven.
Maar derft ge eens uwer Oudren min
Met hun beſtuur, en treedt ge alleen ter Waereld in,
Dan zult ge, op de eerſte treê, terſtond van taal verand'ren,
Dan zegt gy wis: „ Hoe! ſchat me elkand'ren,
„ Eer naar het aardsch en tydlyk goed,
„ Dan naar de gaaven van 't gemoed?
„ 'k Zie 't zelfbelang, ten troon verheven,
„ Vervloekte en ſnoode wetten geeven;
„ Het krielt van dwaazen, daar ik naauw een wyzen zie;
„ Ik zoek een vriend, wien ik myn zuiv're vriendſchap biê,
„ Helaas! de opregtè en waare Vrinden
„ Zyn, als de Wyzen, ſchaars te vinden.
„ Onkunde en huichlaary heerscht en by Groot en Klein;
„ De Huwlyksmin, zoo edel, zuiver, rein
„ In haar geboorte, is ook allengs verbasterd;
Men ſtreelt het valsch Vernuft, wanneer het hoont en lastert.
„ ô Waereld! nu ik my op uw Toneel bevind,
„ En zie, met onbenevelde oogen,
Hoe Gy me in myne jeugd misleid hebt en bedroogen,
„ Haat ik U, even ſterk, als ik U heb bemind!"

Semper idem.

AMSTERDAM
1776.

WAAR-

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in Juny 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 10	29. 9½	29. 9½	66	75	67	N O	O	O	Held. Woll
2	— 10½	— 10½	— 11	68	84	70	O	——	——	———
3	— 11	———	— 10¼	70	85	71	——	——	——	———
4	— 9½	— 9¾	— 10½	71	78	67	——	W	Z W	— Wind
5	— 10	— 9	— 8	66	76	66	Z W	Z W	Z O	— Wolkig
6	— 6½	— 5	— 5	66	60	57	Z	——	Z W	Betr. Reg.
7	— 6	— 7	— 8	54	65	57	W t N	W	N W	Buijig.
8	— 8	— 8½	— 9	56	68	58	Z	Z	Z W	— Dond
9	— 10½	— 11	— 11	57	70	58	Z W	Z W	——	———
10	30. 0	30. 0	— 11½	60	68	63	——	W	O	Wolk. Held
11	29. 9	29. 7½	— 8	64	78	63	O	Z O	N W	Dond. Reg
12	— 7	— 7	— 7	63	64	59	Z t W	Z t W	W t Z	Betr. ——
13	— 6	— 6	———	60	68	58	W t N	W t N	W t N	— Helde
14	— 8½	— 9	— 10	61	72	63	——	——	——	Helder.
15	— 10	— 9½	———	66	79	65	Z W	N W	N W	— Wolk.
16	— 9	— 8	— 6	66	74	65	W t Z	W t Z	Z W	— Reg.
17	— 8½	— 11	— 11½	62	68	63	N W	W t N	W t N	— Wind
18	30. 0	30. 1	30. 2	61	70	62	——	N W	N W	Reg. Held
19	— 2½	— 3	— 3	61	69	61	——	——	N	Helder.
20	— 2¾	— 1½	— 1	63	68	63	N t W	——	N W	———
21	29. 11½	29. 10	29. 9½	62	80	65	Z t W	Z W	Z W	— Reg.
22	— 9	— 9½	———	63	70	61	Z W	W	——	Wolk. Held
23	— 9½	— 10	— 10	62	70	63	——	——	——	Held. Woll
24	— 8½	— 9	— 8½	61	66	61	W	——	W t Z	— Wind
25	— 10	— 10	— 10	59	67	60	W t N	W t N	W t N	———
26	———	— 9½	— 9½	60	67	59	N W	W	W	— Wolk
27	— 8½	— 8½	— 8½	59	66	61	N	N O	N O	Betr. Held
28	— 9	— 10	— 10½	60	70	59	N O	N t O	N t O	Held. Woll
29	— 10½	— 11½	— 11	58	66	56	N	N t W	N t W	Betr.
30	———	— 10½	— 10½	57	66	56	N t W	N W	N W	Reg. Held

Hoogste Barometer d. 30. 3 }
Laagste Barometer d. 29. 5 } middelb. d. 29. 10
Hoogste Thermometer gr. 85. }
Laagste Thermometer gr. 54. } middelb. gr. 69½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

JESUS AFKOMST VERDEEDIGD, TEGEN DEN HEER DE VOLTAIRE.

TOen ik laatstmaal de, met regt gepreezene, *Joodsche Brieven aan den* Hr. DE VOLTAIRE las, viel myne aanmerking op eene plaatze, die de Christen-Vertaaler goedgevonden heeft, ongemerkt voorby te gaan; hoewel ze, mynes inziens, wel eenige opmerking verdiend hadde. —— De plaats, die ik beoog, vind men in 't Eerste Deel dier Brieven bl. 186 enz. (1ste Druk,) en luid aldus: „ Voor 't overige, schoon deeze voorbeelden niets bewyzen, moet men evenwel erkennen, dat „ dezelven hier niet geheel te vergeefsch, noch zonder oogmerk zyn bygebragt; zy dienen, om twee Aanmerkingen voor te stellen, van welke de eerste is: *Dat Rachab, eene openbaare Hoere, eene Afbeelding is der Christelyke Kerke*; en de andere, *dat Jesus zich verwaardigde van vyf vreemde Vrouwen zyne afkomst te rekenen, waar van de eene zich aan Bloedschande, de Tweede zich aan Hoererye, en eene Derde zich aan Overspel had schuldig gemaakt*, enz. Godvruchtige Bedenkingen, met welker overweeging wy het den Christenen overlaaten zich te stichten". —— De geheele plaats, waar van deeze aanhaaling slegts een samen- of uittrekzel is, word ons door de Briefschryvers, met de eigene woorden van den Hr. DE VOLTAIRE, uit eene aantekening, op zyne Verhandeling over de Verdraagzaamheid, gevoegd in het Twaalfde Artykel dier Verhandeling, opgegeeven, bladz. 70, 71. Ik zal dezelve, tot meerder gemak van den Leezer, geheel uitschryven. „ Ruth, dus luidze, was een „ Moäbitische, niettegenstaande haare Familie, oorsprongkelyk, van Bethlehem afkomstig was: de H. Schriftuur noemt haar bestendig, Ruth de Moäbitische, en evenwel leide zy zich neder, op raad der Moeder, in het Bed van Boas, ontfing van denzelven ses maaten Gerst; trouwde vervolgens met denzelven, en wierd Grootmoeder van David.

„ Rachab was niet alleen een vreemde Vrouw, maar zelfs
„ eene openbaare Hoere; de gemeene Overzetting (*Vulgata*)
„ geeft haar geenen anderen naam, dan die van Meretrix,
„ of Hoer; zy huwde vervolgens aan Salmon, en van deezen
„ Salmon rekent David ook zyn afkomst. Rachab word
„ zelfs als een zinnebeeld der Christelyke Kerke aangemerkt, dit
„ was het gevoelen van veele Kerkvaders, en inzonderheid,
dat van ORIGENES, in zyn zevenden Leerrede over Josua.

„ Bathseba, de Huisvrouwe van Urias, by welke David
„ Salomo teelde, was een Hethitische. Indien gy nog hoo-
„ ger opklimt, trouwde de Aartsvader Juda met een Kana-
„ änitische; zyne Kinderen hadden Thamar tot Huisvrouw,
„ uit het Geslachte van Haram. Deeze Vrouw, met welke
„ Juda, onweetend, Bloedschande bedreef, behoorde niet tot
„ het Geslacht van Israël. Dus heeft derhalven onze Heere
„ Jesus Christus zich verwaardigd, de Menschelyke Natuur
„ aan te neemen, in eene Familie, van welke vyf vreemde
„ Vrouwen den stam uitmaakten, om aan te duiden, dat de
„ vreemde Volken gemeenschap aan zyn Erfdeel zouden
„ hebben".

Ik heb zedert myne gedachten laaten gaan, over deeze grieve tegen onzen Godsdienst, en deszelfs Insteller; en het geen my toeschynt, tot wegneeming van het smaadelyke, daar in vervat, te kunnen dienen, neem ik de vryheid, zo als ik 't ontworpen hebbe, aan de Schryvers der *Hedend. Vaderl. Letteroefeningen*, mede te deelen, om, zo zy achten, het met nut te kunnen plaatzen, daar van gebruik te maaken: in hoope, dat hier of daar eene bekwaamer hand aangespoord zal worden, om dit Stuk eens, meer opzetlyk, en bondiger, te behandelen.

Het is eigentlyk niet het eerste, dat in de bovengemelde plaats, ter bezwaaring van 't Christendom word ingebragt, waar tegen ik voorneem my te verzetten, dat naamlyk *Rachab eene Afbeelding is der Christelyke Kerke*. Dit bezwaar steunt alleen, op de willekeurige Verklaaring van sommige, zo vroeger als laater, Christenen: deezen mogen die beschuldiging voor hunne rekening neemen. Onze H. Schriften hebben 'er, noch regtstreeks, noch van ter zyden, iets van, weshalven wy ons, zonder rede, daar over zouden bekommeren. —— Het is alleen, de tweede beschuldiging, die Jesus Afkomst maakt, welke ik voorheb te beantwoorden.

Ik zal my niet vermoeijen, om de gevallen van Bloedschande, Hoererye, en Overspel te bewimpelen, of aan te haalen, het geen, tot vermindering dier misdryven, mooglyk zou kunnen

den worden bygebragt: alleenlyk zal ik in aanmerking neemen, welke betrekking Jesus, en zyne Afkomst, op deeze gevallen hebben, waar door, ik achtte, dat de bezwaarnis zeker zeer veel zal verminderd worden; en daar en boven zal ik tragten te doen zien, dat de zaak zelve niet, tot oneer of schande van onzen Jesus, kan geduid worden.

Terstond vestigt zich myne aandacht, op 't geen de Hr. DE VOLTAIRE zegt, dat Jesus zich verwaardigde, uit *Vyf* vreemde Vrouwen af te stammen. —— Na alle moeite, die 't my mooglyk was aan te wenden, heb ik niet meer dan *vier* zodanige Vrouwen, ten minsten zo als de Hr. DE VOLTAIRE ze belieft te noemen, (met hoe veel regt zal op zyn plaats gezien worden) kunnen vinden; naamlyk Thamar, Rachab, Ruth en Bathseba. —— Verwonderd derhalven, waar Hy de Vyfde van daan haalde, zag ik zyne Note nog eens na, en ziet daar de vyfde vreemde Vrouw gevonden in de Huisvrouw van Juda, waar uit de drie Kinderen, aan welke Thamar naderhand ten Vrouwe, of toegedacht of toegezegd wierd, gebooren zyn, en welke onze Man, by vergissing in zyne optelling, by de vier genoemden gevoegd zal hebben. Doch, met zyn believen, Thamar had geen Kinderen van deeze Zoonen der Canaänitische, maar wel van Juda, en dat wel na den dood van zyne Canaänitische Huisvrouwe, zo dat deeze, in 't geheel niet, op Jesus Stamlyst te passe komt. Zie Gen. XXXVIII. Dit zy dan mede gesteld op den Rol der onnauwkeurigheden, waar door zich de vluchtige DE VOLTAIRE, zo dikwerf, laat vervoeren!

Vervolgens: Hy is hier, naar zyne gewoonte weder vry stout, in vast te stellen, dat die vier Vrouwen, waar van Jesus met de daad is voortgesprooten, allen *Vreemden* zyn geweest. —— *Thamar*, zegt hy, *was uit het geslachte van Haram, zy behoorde niet tot het geslachte van Israël.* —— Waar of hy dit geleezen heeft? Althans niet in den Bybel! —— Gen. XXXVIII. Ruth IV: 12. 1 Chr. II: 4. Matth. I: 3, de eenigste plaatzen, in welken van haar gesprooken word, staat geen enkele letter van haar afkomst; en schoon 'er, Gen. XXXVIII: 11, gewaagd word van haar 's Vaders huis, haar Vader word niet genoemd. — Maar laat ik iets toegeeven. Zy ware eens eene Dogter van Haram, behoorde zy dan niet tot het geslagt van Israël? Gewislyk, indien men een Nazaat van Sem, als tot dat geslagt behoorende, mag aanmerken. Immers wy leezen vóór Juda van geenen anderen Haram, dan van eenen, van dien Naam, die een Zoon was van deezen Stamvader van Israëls geslagtlinie. Gen. X: 22, 23. —— Of wil mooglyk de

Hr. DE VOLTAIRE met deeze uitdrukkinge, *Zy behoorde niet tot het geslagt van Israël*, zeggen, zy was geen Nazaat van Vader Jacob, wiens andere naam Israël was, dan mag men wel vraagen: hoe hy dat te weeten is gekomen! daar 'er niet één enkel woord van gesprooken wordt? Wy hebben ten minsten evenveel regt, om te zeggen, zy behoorde 'er al toe, en wy hebben 'er mooglyk meer grond toe. —— Wy weeten, dat de Canaänitische Vrouwen den Aartsvaderen steeds eene bitterheid waren; Moses tekent het daarom zo dikwerf aan; wanneer hunne Zoonen zich met de zodanigen vermaagschapten; dit doet hy ook omtrent Juda, in dat zelfde XXXVIII H. van Gen., waar in van Thamar gehandeld word; doch van Thamar word, hier omtrent, niets gezegd, 't geen ons veel eer mag doen vermoeden, dat zy *niet*, dan dat zy *al*, eene Canaänitische Dogter was. Daarenboven woonde haar Vader in de Nabuurschap van Juda, zo naby zelfs, dat Thamar van zyn in- en uitgaan konde bericht hebben, en dat in dien tyd, toen de Zoonen van Jacob, met hunne Huisgezinnen, nog als onder zyn gebied leefden; is 't dan wel geheel buiten waarschynlykheid, dat zy en haar Vader mede tot de Huisgezinnen van Jacob behoorden? Ten minsten hebben wy hier een twyfelachtig geval, en dus is het, schoon wy 't voordeel der waarschynlykheid al moeten opgeeven, al te vermetel, dus stellig te zeggen: *Zy behoorde niet tot het Geslacht van Israël.*

Met meerder regt word van Rachab gezegd, dat zy eene vreemde Vrouw, en van Ruth, dat zy eene Moabitische was; hoewel ik niet zien kan, wat de byvoeging, *niettegenstaande haare Familie uit Bethlehem oorsprongkelyk was*, hier ter zaake doet. Immers DE VOLTAIRE zoekt zyne Leezers niet wys te maaken, dat haar geslagt, oorspronglyk Joodsch, en naderhand Heidensch geworden ware? Dit zou al te grof zyn, wyl ieder zyner Leezers, al wierd het hen door de Briefschryvers niet herinnerd, weeten kon, dat niet haare, maar haars Mans Familie uit Bethlehem oorsprongklyk was. —— Doch het geen hier meer ter zaake doet, is, dat deeze beide Vrouwen, wel Heidenen van Afkomst maar niet van Godsdienst waren; althans toen niet, 't geen wel op te merken staat, toen zy Moeders wierden van Jesus Voorvaderen. — Immers Rachabs Geloof en goede Werken worden van twee onzer Apostelen in hunne Brieven aangehaald, Hebr. XI: 31. en Jac. II: 25; welker getuigenis ik echter tot geen andereinde bybrenge, dan om te doen zien, dat haare nagedachtenis by de Jooden, aan welken beide deeze Brieven geschreevenzyn, van een goeden reuk, ten aanzien van den Godsdienst, moet geweest zyn.

—— Ruths

— Ruths eigen verklaaring hebben wy in 't boek, dat haaren Naam draagt, Cap. I: 16, en zy voldeed aan dezelve, toen zy zich in 't ſtuk der Losſinge, en van 't Huwelyk, naar Israëls Wet en gewoonten, gedroeg en ſchikte.

Wat eindelyk Bathſeba betreft, omtrent haar zyn wy 't weder geenszins met den Hr. DE VOLTAIRE eens: *zy was*, zegt hy, *een Hethitiſche*. Doch dit word al mede gezegd zonder bewys. De Man vergist zich; haar Man was een Hethiter; dit zal hem in 't hoofd gelegen, en hy hier uit beſlooten hebben, dat zy ook van dezelfde Natie was. Rede genoeg! indien eene Franſche Vrouw eene Duitſche genaamd mag worden, om dat haar Man een Duitſcher is. — Gelukkig! dat wy 'er beter beſcheid van hebben. — 2 Sam. XI: 4. word zy genoemd de Dochter van Eliam, een Man, zo als uit het voorſtel van den Geſchiedſchryver blykt, by David en de geenen, die hy na haar vraagen liet, zeer wel bekend: *Is deeze niet Bathſeba, de Dogter van Eliam*. Wy leezen van eenen Man van dien zelfden Naam, die een Zoon was van Achitophel, en een der dertig Helden van David, 2 Sam. XXIII: 34. Bathſebas Man, Urias, behoorde mede onder dat getal; dus is 't niet onwaarſchynlyk, dat zy van denzelfden rang als haar Man, en dus een Dogter geweest is van dien Eliam, van wien wy ter laatstgemelde plaatze leezen; en dit zo zynde, was zy, wel verre van eene Hethitiſche te zyn, zelfs van den ſtam van Juda; want Gilo, van waar Achitophel afkomſtig was, 2 Sam. XV: 12. was, by de verdeeling van Canaan, aan dien ſtam te beurt gevallen Joſ. XV: 51. — Dus hebben wy dan vier, geen vyf Vrouwen; eene van welke allerwaarſchynlykst geen vreemde was; omtrent een van welken het op zyn hoogst genoomen twyffelachtig is, en waar van twee wel vreemden van Afkomst, maar door Godsdienst Joodinnen waren. — Waar door wy meenen, dat de zwaarigheid byna de helft minder word.

Wat nu het ander deel der grieve betreft, naamlyk *dat een van deeze Vrouwen zich aan Bloedſchande, een andere aan Hoererye, en eene Derde zich aan Overſpel ſchuldig gemaakt heeft*. Daar omtrent heb ik het volgende ter overweeging voor te ſtellen. — 't Zou dwaasheid zyn, openbaare faiten te willen ontkennen, en Thamar van Bloedſchande, of Bathſeba van Overſpel te willen vry pleiten. Dit zullen wy derhalven ook niet onderſtaan. Doch wy zyn blyde, dat de misdaad, de andere aangetygd, niet zo onwederſpreeklyk beweezen zy, gelyk de Joodſche Briefſchryvers, onmiddelyk voor de plaats, die my tot dit onderzoek aanleiding gegeeven heeft,

In 't geval van Ruth was dit nog meer blykbaar, wat 'er ook van de aangetygde ongeoorloofde gemeenschap, tusschen Boas en haar zyn moge, waar van echter geen schaduw zelfs van kwaad vermoeden overblyft, (men zie de *Joodsche Brieven* ter aangehaalde plaatze), zy wierd niet bevrucht dan na haar Huwelyk, Ruth IV: 13. en dus neemt al weder het vooraf-gebeurde, de waarde en wettigheid van haar Huwelyk, en de daar uit voortgesprootenen, niet weg.

Wat eindelyk Bathseba betreft; zy heeft zich, 't is waar, t'eenigen tyde met David in Overspel verloopen; doch het Kind, daar van voortgekomen, stierf, en zy bragt vervolgens in wettigen Echt (na den dood van haaren eersten Man, 2 Sam. XI: 27. en XII: 24.) en Salomo en Nathan ter Weereld, uit welke beiden de Afkomst van Jesus gerekend word. — Zulks, na dit alles, aan Jesus Voorvaderen, geene onwettige of onechtelyke Geboorte kan worden toegeschreeven.

Dus meen ik de schande, waar mede men de Afkomst van onzen Jesus tragt te bezwalken, dus verre te hebben uitgewischt. Laat ik nu verder voortgaan, om te doen zien, dat al ware het alles zo, als het Ongeloof, door 't opperen deezer voorwendzelen, kwaadaartiglyk schynt te wenschen, het nochthans niet tot oneer van onzen grooten Meester zoude kunnen gerekend worden.

Indien niet de Passage, welke ik betwiste, in de zogenaamde Joodsche Brieven voorkwam, en daar, hoewel, gelyk uit het Tweede Deel blykt, door een Christen, zekerlyk met oogmerk, om, op dit Artykel, de Christenen tot Antwoord uit te lokken, zo naakt, en, gelyk men 't van een Jood verwagten zoude, haatelyk voorgesteld was, zou ik mooglyk niet eens, om de Jooden, in deeze beantwoording, gedacht hebben; maar nu heb ik het genoegen, van aan te merken, dat wy, ten aanziene deezer zaake, geen belemmering van hunne zyde te verwagten hebben. — Zy immers staan, nog ten huidigen dage, in de verwachting van eenen Messias, uit dat zelfde geslagt en Huis, waar uit het openbaar is, dat onze Jesus gesprooten is? Des, zo dit alles al eene zwaarigheid is, raakt ze hen zo wel als ons. Zy zouden inderdaad wel in hun schik zyn, indien zy de Geslachtlyst van hunnen verwagt wordenden Messias, zo wel als wy, onwederspreekelyk uit dat zelfde Huis konden bewyzen, en geenszins toestaan, dat de misslagen zyner Voorouders, reden konde geeven om met hem te spotten, ik zwyg van hem te verwerpen. Integendeel, zy zouden zich verblyden, dat de gevallen van Bloedschande, Hoererye en Over-

Overſpel in geheugenis bewaard waren, indien het, buiten deeze Inmengzels, anders onmooglyk ware, den juisten oorſpronk van hunnen Mesſias aantewyzen; en wy durven hen wel tarten, andere dan deeze in onze Heilige Boeken bewaarde, of verder vervolgde Geſlagtlysten voor den dag te brengen; en juist zo verre als het onze Euangelisten brengen, is 't met hunnen verwachten Mesſias, en met den onzen, dezelfde zaak. —— Dus ſtaan wy hier met de Jooden gelyk. —— Wat nu de andere Ongeloovigen belangt, ook by hen behoeven wy ons deezer zaake niet te ſchaamen.

Met rede mag met hen terſtond te gemoet voeren, dat niemand voor de daaden zyner voorouders verandwoordelyk ſtaat, en dat het in allen gevalle beter is, een braaf en eerlyk man te zyn, en ſlegte voorouders te hebben, dan uit een treflyk geſlagt te zyn geſprooten, en zich dien eedlen afkomst onwaardig te gedraagen. —— Men mag 'er zelfs byvoegen, dat wanneer 'er eenige Geſlagt-Lyst voor handen ware, welke eenen omtrek van eenige Eeuwen in zich bevatte, het zeker, de geſteldheid des menſchelyken geſlagts in aanmerking genomen zynde, niet te verwachten zyn zoude, dat, in dat geheele geſlagt, geen voorbeeld gevonden zoude worden, van een of anderen ongeregelden ſtap, door iemand van het zelve, met betrekking op de Voortplanting van zyn geſlagt, gedaan. Vooral, wanneer de *aanvang* van zulk een geſlagt gebracht wierd tot de alleroudſte tyden, waar in andere Zeden en Wetten, dan laater en hedendaagsch, plaats hadden; wanneer dat geſlagt *nederdaalde door een Volk*, onder 't welk de veelwyverye geduld wierd, en woonde in heetere gewesten; *nederdaalde door Stamvaders* die de Koninglyke macht in handen hadden, en hunnen luister ook, onder anderen, door een talryk ſerrail meenden ſtaande te houden, en die in 't vermogen ſtonden, om hunne verkregen magt daar toe te misbruiken. ——— Alle deeze en nog meer andere aanmerkingen, mag men met reden, denk ik, hier aanvoeren, en zy zullen ook allen, meer of min, klemmen moeten. Doch ik zie, dat men ook hier met rede eene bedenking tegen my kan aanvoeren, die, hoe zeer ook alle ſoortgelyke aanmerkingen in alle andere gevallen ſteek moeten houden, in het geval van Jeſus inderdaad eene gewichtige uitzondering op deezen algemeenen regel maakt. Te weeten: „ Alle andere men„ ſchen, zal men kunnen zeggen, zyn geheel lydelyk in, „ en hebben geen de minſte beſtelling over hun Geboortelot; „ maar met Jeſus is 't zo niet gelegen. Hy, die ongetwyf-

„ feld ten aanzien van zyne verfchyning in 't vleesch vry„ willig en met voorkennis te werk ging, kan niet geacht „ worden in deezen met het overig menschdom gelyk te ftaan, „ alzo hy van zyne afkomst en geflagt niet onkundig ge„ weest is." ——— En ik denk ook, dat de Heer DE VOLTAIRE deeze bedenking voor zynen geest gehad heeft, toen hy zeide, dat Jefus *zich verwaardigd heeft de menfchelyke natuur aanteneemen &c.* —— Deeze bedenking evenwel zal geene zwaarigheid overlaaten, indien men in aanmerking neemt, dat, fchoon Jefus de befchikking had over zyn Lot, 'er echter geene rede was, waarom de gewoone loop der zaake, ten zynen aanziene, moeste veranderd of geftremd worden. —— Immers het gantfche Oogmerk, waarom het God behaagde te vooren bekend te maaken, uit welken ftam of geflagt, Hy, dien hy ten Verlosfer van 't menschdom gefchikt had, zou voortkomen, was niet zo zeer betreklyk op den Mesfias, als wel op 't menschdom zelve. God beoogde daar in niet, dat dit geflagt hem eere zoude aandoen; maar eeniglyk, dat zyne afkomst, te vooren bepaald en aangeweezen, een kenmerk van deezen Godlyken afgezant zoude zyn: en 't menschdom door deeze bepaaling, aan de eene zyde, voorbereid zou worden om hem, by zyne komst, te erkennen, en aan den anderen kant behoed, eenen anderen of verkeerden daar voor aanteneemen. —— In de Natuur der zaake was 't niet nodig geweest, juist te vooren te bepaalen, welke 's Mesfias Stamvaders zyn zouden; genoeg zou 't geweest zyn, Hem een Mensch, al waar 't ook uit een onbekend geflagt, te doen gebooren worden, en voorts het menschdom, over de Godlykheid zyner Zending, uit zyn leer en werken te laaten oordeelen. —— Heeft het God anders behaagd, dit is flechts als een byvoegzel, een hulpmiddel ter zekerer en gereeder aanneeming van hem, wanneer hy kwam, aantemerken. —— Eenvoudig bepaalt zich de zaak hier toe; daar was van den Mesfias voorzegd, dat Hy uit Juda, en wel uit het Huis van David zou voortkomen, daarop komt het derhalven eeniglyk aan, of Jefus, de Zoon van Maria, werkelyk uit dit Huis, en geflagt zyne afkomst rekende, om dit te bewyzen, hebben de H. Schryvers, ter voorkoming van alle uitzondering, van een en ander geval moeten gewag maaken, dat of aanleiding tot de geboorte zyner Stamvaders gegeeven hebbe, of de perfoonen derzelven nader bepaalen moest. Waren deeze gevallen of perfoonen juist niet allen en altyd van den besten Stempel, dit nochthans kan de egtheid

van

van Jesus Geslagtlinie nooit benadeelen. Ja deeze openhartige opregtheid kon noodzaaklyk zyn, niet alleen tot dat einde, maar ook, om het wettig regt van Jesus, tot de voorregten van zyn Huis, die, 't geen men ook in 't oog behoort te houden, volgens de voorzeggingen op Jesus moesten nederdaalen, te bewyzen en te staaven; waar toe byzonderlyk de Geboorte van Jesus Stamouders, uit eenen wettigen Echt, volgens het boven beredeneerde, in aanmerking komen moet. —— En dus zullen dan eerst deeze omstandigheden in Jesus Geslagtlinie ten zynen nadeele kunnen worden opgevat, als men 't wettig regt van een Vorst, tot de Kroons-opvolging, zal kunnen wraaken, of het Zyner grootheid schadelyk rekenen, indien 'er, ten opzichte van Zyne vroeger Voorouders, iets gebeurd zy, 't geen niet in allen deele met de strengste regels van Eer en Deugd overeentebreugen is. —— Ja al ware 'er ook iets in deeze omstandigheden, dat strydig zyn mogt, met den luister en hoogheid der menschen, nimmer kan dit ons eenige kleinachting, maar moet ons in tegendeel alle hoogachting inboezemen, voor 's weerelds Verlosser, die ook in dit opzicht de schande vrywillig op zich genomen, en in deezen aan zyne Hoofdbedoeling, om zich zelven te vernederen en te vernietigen, heeft willen beantwoorden. —— Eene aanmerking inderdaad, die, schoon ze niet ter overtuiging van 't ongeloof moge strekken, echter voor Christenen *stigtelyk* is; te meer, indien zy, in hunne *Godvruchtige bedenkingen*, het Liefderyk gedrag van hunnen grooten weldoener 'er mogen byvoegen; die, toen hy zich verwaardigde uit *zulke Vrouwen*, en *in zulk eene Familie*, de menschelyke Natuur aan te neemen, een, voor hen overtuiglyk, bewys gaf, dat Hy allen Geslagten der aarde ten Heiland, en den grootsten Zondaaren ter Zaligheid zyn wilde. —— Weshalven zy, de opregtheid hunner Geschiedschryvers, die, wel verre van eene, van allen blaam ontheeven, geslagtlyst te vercieren, gelyk alle bedriegers zeker doen zouden, de aanstootelykste omstandigheden zelfs niet verzwygen, met blydschap en dankbaarheid, als onwrikbaare bewyzen voor de Waarheid hunner verhaalen, eerbiedigen en verheffen.

H. V. G.

BE-

BERIGT WEGENS DE PEST TE SMYRNA.

(Overgenomen uit RICHARD CHANDLER's *Travels in Asia Minor.*)

DE Pest begon (in den Jaare 1765) te *Smyrna* in de Lente. De eersten, die 'er aan ſtierven, waren van het Eiland *Muſtoniſi* of *Tino*. Daar liep een onzeker gerugt voor de zekere ontdekking. Eén enkele werd 'er door aangetast, toen twee of meer, tot de voorbeelden veelvuldiger wordende, de *Franken* hunne deuren ſlooten, of zich gereed maakten om na 't Land te gaan. Wanneer wy omtrent gereed ſtonden, om *Smyrna* te verlaaten, kwamen drie *Engelſche* Heeren, Mr. FITZGERALD, Mr. SKIPWITH, en Mr. WILBRAHAM van *Athene*, met Mr. TURNBULL, een zeer kundig Geneesheer, die veele jaaren te *Smyrna* gewoond, en onder de *Europeaanen* eene doorgaande agting verworven hadt. Zy werden onderzogt, aangenomen, en geen gevaar deedt zich op.

De gemaatigde lugtsgeſteldheid deedt, toen wy vertrokken waren, de Pest heviger woeden, en dezelve ſloeg met verbaazende ſnelheid voort. De Conſul benoemde onder zyne diensthooden een die den marktgang zou waarneemen; zyn verblyfplaats was by de poort, naast de wagthoudende Janitzaar. Naa omtrent drie weeken werd hy aangetast, en daar op met zyn bedde na 't gasthuis gebragt, waar hy dien zelfden dag ſtierf. Een Meid klaagde, dat zy koude gevat hadt, door op de open gaandery te ſlaapen. Zy hadt weinig koorts met hoofdpyn. Eene gifte van *Jame's poeder*, deedt haar afgaan en zweeten. De koorts kwam alle naamiddagen weder. Eene andere gifte van het zelfde poeder verwekte braaking, doch zy kon eeten noch ſlaapen, werd hardlyvig en zwak. Een *Italiaan*, die de Geneesheer was in de Factory, kwam op den negenden of tienden dag van 't land, en, beneden blyvende, gaf hy last dat de Zieke by hem zou gebragt worden. Hy bezag een ader onder de tong, die zwart en zeer gezwollen was, waar op hy betuigde dat zy van de Pest was aangetast; raadende haar na 't Gasthuis te laaten brengen, in 't welke een *Griek* dit zelfde van haar ongemak oordeelde. Zy ſtierf in het Gasthuis, naa tien dagen gezukkeld te hebben. Door dit ontrustend voorval, was de gezondheid van een groot gezin verdagt geworden. Wy mogten ons verheugen, dat wy niet te *Smyrna* gebleeven waren, en te *Hadjelar* onzen vriend ontmoet hadden.

In

In Mei, toen wy onze ſchuilplaats betrokken, nam de Pest niet af. Vier Perſoonen, in 't Huis van den *Cadi*, werden daar door aangetast, de afgezondene Kanſelier der *Franſchen* ſtierf, en de Tolk kreeg de kwaal. *Turken*, *Jooden*, *Grieken* en *Armeniers*, ſtierven in groote menigte. Van de *Grieken* alleen werden 'er zomtyds meer dan honderd en dertig op één dag begraaven. Men bevestigde eenpaarig, dat de Pest, by menſchen geheugen, niet ſterker gewoed hadt. Wanneer in July de *Captein Pasha* kwam om de ſchatting-gelden te ontvangen, ſtonden 'er eenige honderd huizen ledig. Een brand, begonnen omtrent de wyk der *Franken*, ſcheen, te midden van alle deeze elenden, een nieuw onheil te dreigen; doch werd gelukkig gebluscht.

De Pest mag misſchien met waarheid een ongemak genoemd worden, ontſtaande uit zekere Diertjes, waarſchynlyk onzigtbaar, die zich in 's Menſchen lichaam zetten. Deeze oorſpronglyk uit *Egypte*, of van elders herkomſtig, beſtaan altoos op zommige plaatzen, met hunne natuur overéénkomſtig. Zy worden meestentyd 's jaarlyks na *Smyrna* overgebragt, en kunnen zelden de groote hette verduuren; zy zyn 't minst verderflyk in 't begin en in 't einde van den Zomer. Komen zy vroeg in 't voorjaar, zy zyn zwak; doch verkrygen grooter ſterkte, vermenigvuldigen, en ſterven. De poriën van de huid, door de zomerwarmte geopend, laaten ze gereedlyk in. Eén of meer builen vertoonen zich, bovenal in de klieragtige deelen, vergezeld van eene menigte zeer ſchriklyke toevallen. Indien de lyder de ettermaaking overleeft, wordt hy zeer beſmettelyk: en de deerlykheid deezer kwaale vergroot zeer door de bedenking, dat men, ééns daar van herſteld zynde, niet beveiligd is voor op nieuw daar aan onderhevig te raaken! Seycuse, een *Armenier*, die onze Kok geweest was, en, op myn verzoek, zyne verborgene lidtekens van Pestbuilen hadt laaten zien, kwam nu aan de Pest om: en my werd verzekerd, dat in één en denzelfden Pesttyd, zomwylen een en dezelfde Perſoon, die kwaal twee maalen krygt.

De Pestkwaal wordt voornaamlyk, zo niet eeniglyk, door aanraaking, overgezet. Dus zal dezelve, ſchoon rondsom een huis woedende, de Perſoonen daar binnen niet aantasten, indien alle noodige behoedzaamheid en voorzorge van allen wordt aangewend, dit heeft de ondervinding meermaals getoond. Gerustheid egter, en ontheevenheid van vreeze, kan men niet verwagten. Dit is 'er verre af, en zonder de uiterſte omzigtigheid leeft men van 't grootſte gevaar omringd.

Yzer,

Yzer, en dergelyke lichaamen, die van eene harde en vaste zelfstandigheid zyn, worden door de besmetting niet aangetast, of dezelve hegt 'er zich niet aan. In zagte en poreuse lichaamen, en boven al in Papier, huisvest het dezelve dikwyls ongemerkt, en maakt den geenen die dezelve aanraakt ten slachtoffer. Hier voor kan men zich wagten door deeze lichaamen te berooken, met water of azyn te wasschen. Een Brief, in 't byzonder, vat men aan met een tangetje, en, de gemelde voorzorge van zuivering gebruikt zynde, kan men dien veilig openen. Huisdieren, die gaarne omloopen, moeten buitengeslooten of omgebragt worden. Een groot Gezin heeft veele behoeften, welke van elders vervuld moeten worden, en is, naar evenredigheid van de menigte dier noodwendigheden, aan gevaaren blootgesteld. In de Stad heeft men altoos te dugten, voor eene heimlyke verkeering der Dienstbooden: op het land, of opgeslooten, kan een beuzeling regtmaatige vrees aanjaagen. Onaflaatende zorgvuldigheid is, in alle omstandigheden, noodig om schrik en agterdogt te weeren.

In *Smyrna* zyn de straaten zo nauw en morssig, de huizen zo opgevuld, en de toevloed des volks, in den voortyd, zo groot, dat, geduurende de Zomerhette, het niet zou kunnen missen, of de Pest zou 'er woeden, indien de Stad niet geregeld doorwaaid wierd, door de *Jubat* (*) en Landwinden; doch de Pest ontstaat niet uit den dampkring. Misschien zou dezelve, in een zeer besmette lugt, niet lang kunnen aanhouden. De Inwoonders gaan met zonneondergang te bed, en staan op met het aanbreeken des dageraads; wanneer de dooden op baaren uitgedraagen en ter aarde besteld worden. Een *Frank*, die iets te verrigten heeft, gaat in dien tusschentyd van 't land naa zyn huis in de Stad, en keert weder, zonder iets te vreezen. De eenzaamheid en de nagt beveiligen hem.

De Pest slaat te *Smyrna* voort, zonder gestuit te worden. Het volk is 'er, uitgenomen de *Franken*, zo onbedagtzaam als onkundig. Hunne huizen zyn opgevuld met Inwoonders, die zich in een eng verblyf onthouden: de vertrekken zyn bedekt met matten, carpetten, sofa's en kussens, zeer geschikt om de besmetting te ontvangen en te behouden. Daarenboven agten de *Turken* het voor een verdienstlyk werk, de

(*) De *Jubat* is een verfrissende Westewind, die, staande de heete maanden, geregeld over dag waait, en doorgaans 's nagts gevolgd wordt door een Landwind.

de hand te leenen aan 't begraaven der dooden; het ter begraafnis draagen van een *Musulman* ziende, haast hy zich om de schouder onder de baar te zetten, waar op het lyk in de kleederen uitgestrekt ligt. Hy volhardt in dit werk, tot dat hy door iemand even dwaas en welmeenend afgelost worde. Verscheide volgen dus elkander op, en loopen toe, zo dat zy de Pest overneemen, van hem die 'er ten prooije van strekte. Deeze soort van dolzinnigheid heeft egter haare nuttigheden. Hier door worden de begraafnissen bezorgd, de zieken opgepast, en de markten voorzien.

Men zou de Pest geheel van deeze landen kunnen weeren, of althans het verspreiden kunnen voorkomen, indien 'er Pesthuizen opgeregt, en heilzaame regels van voorbehoeding ingesteld en opgevolgd wierden, van dien aart, als 'er in zommige Steden van *Europa* stand grypen. *Smyrna* zou waarschynlyk, zo min als *Marseille*, daar door worden aangetast, wanneer men dezelfde behoedzaamheden gebruikte. Doch dit is de wysheid van een verstandig en verlicht volk. Een *Turk* zal deeze middelen voor kragtloos houden, of als ongeoorlofd verwerpen; geheel overgegeeven aan de leer der volstrekte voorbeschikking, schryft hy ziekte en gezondheid, vermaak en pyn, met alle, zelfs de beuzelagtigste, toevallen des leevens, aan de magt en onveranderlyken wil des Opperweezens toe. Hy ziet den voorzigtigen *Frank* met smaadende veragting aan, en verwyt hem vreesagtigheid, of beschuldigt hem van ongodsdienstigheid. Hy zegepraalt op 't bezit van meerder moeds en vertrouwen, terwyl hy, staande het woeden van de Pest, met dezelfde koele onverschilligheid, als op andere tyden, gaat en komt, en onbesuisd toeloopt, als een onvernuftig dier, niet weetende, of de weg, dien 't opslaat, tot zyn leeven of dood strekke.

Het is onder de *Grieken* een vast aangenomen gevoelen, dat kort naa *St. Jan*, Oude Styl, de woede van de Pest vermindert, en deeze niet langer duurt, dan tot den tienden of vyftienden van Augustus. Omtrent dien tyd ontsluiten de *Franken* doorgaans hunne huizen en winkels, de kwynende handel herleeft, en de vrye ommegang keert weder. Wy haakten, gelyk ligt te denken is, na dat tydperk, met het uiterste verlangen en 't grootste ongeduld.

De Dorpen, omstreeks *Smyrna*, kreegen vroeger of laater de besmetting, zo wel als de Stad: *Sedicui* bleef niet geheel vry. Een *Griek* te greetig gesteld op het in bezit neemen eeniger goederen zyns gestorven Broeders, ging na de Stad, keerde weder, kreeg de Pestziekte; hy werd te rug gebragt,

en

en ſtierf terſtond. Een *Franschman*, lyfknegt van den Graaf HOCHPIED, die tegen ons over zyn verblyf hadt, zynde onze tuinen alleen door eene muur van elkander geſcheiden, klaagde, in 't begin van July, over eenige ongeſteltenisſe. 'Er openbaarde zich een gezwel, dit gepapt zynde, gaf hem groote pyn, en 'er volgde een vuurige blaar. Hy werd na *Smyrna* gebragt en herſtelde. Alles was in dit huis zeer geregeld; en de knegt, die als een voorzigtig en bedagtzaam jongman bekend ſtondt, kon geene oorzaak van de hem overgekome Pest bedenken, of hy moest dezelve gekreegen hebben door een mes in een ſcheede ſteekende, 't welk hy, zyn Heer volgende, hadt opgeraapt; doch terſtond, *zo ras* hy zich bedagt, ook weggeworpen. Zodanig een toeval ſtoorde onze rust, verbande het vertrouwen uit ons verblyf, en maakte dat wy onze waakzaamheid en voorzorge verdubbelden.

Wy waren gelukkig, dat wy, de maand Augustus in 't land komende, de volkswaarneeming, wegens de duurzaamheid der Pestziekte, bewaarheid vonden. Men verklaarde dat de Stad 'er van bevryd was; doch een beſmetlyke en doodlyke koorts heerschte, voornaamlyk, onder de *Grieken*. Men ſchreef dezelve aan hun voedzel toe, 't welk, in den zomertyd, bykans geheel in vrugten beſtaat. Wy huurden paarden en muilezels, om ons en onze goederen weder na *Smyrna* te voeren. De achtſte van Augustus was beſtemd tot ons vertrek van *Sedicui*, waar wy ons zints den elfden May hadden onthouden.

Het was een verbaazend gezigt, als wy, op onze terugreize na *Smyrna*, de *Turkſche begraafplaatzen* voorby trokken, en de veelvuldige nieuwe graven van onderſcheide grootte aanſchouwden; dit gaf ons eene leevendige ſchildery van de onzekerheid des broozen menschlyken leevens, in alle tydperken, en hoe de dood, zo min op ſtaat als ouderdom lettende, alles wegrukt. Wat verder op zagen wy de halfgebrande overblyfzels der huizen, die onlangs het gevaar eens zwaaren brands dreigden. De wyk der *Franken*, die wy 's winters met menſchen opgevuld gezien hadden, werd nu door weinige perſoonen betreeden, op wier peinzend gelaad de bekommernis gedrukt was. De eenzaamheid dier plaatze, in vergelyking met de voorgaande woelagtigheid, verſterkte de onaangenaame denkbeelden, die zich aan onzen geest opdeeden. Allen hadden deel genomen in den algemeenen ramp, of byzondere elende geproefd; doch zommige waren wonderlyk bewaard gebleeven.

Wy

Wy werden hartlyk gegroet door de *Janitzaaren*, aan de Poort, die 'er wonderlyk wel uitzagen. De Consul verwelkomde ons op nieuw, en kort daar op, hadden wy 't genoegen om onze andere Vrienden, en Mr. LEE, te zien. Natuurlyk wenschten wy een Land te verlaaten, waar wy ons blootgesteld gezien hadden aan zo veele gevaaren. En beslooten terstond na *Athene* te vertrekken.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN KRAAY.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeschryver van den Heer DE BUFFON.

HOewel de *Kraay*, in 't Grieksch Κορωνη, in 't Italiaansch *Cornice*, in 't Spaansch *Corneia*, in 't Hoogduitsch *Kræ*, in 't Engelsch *Crow*, genaamd, in veele opzigten van den grooten *Raaf* (*) verschilt, bovenal in gestalte en eenige natuurlyke eigenschappen, moet men egter toestemmen, dat hy 'er verscheide overeenkomsten mede heeft, gelyk de volgende beschryving zal uitwyzen.

De *Kraayen* brengen den Zomer in groote bosschen door, en komen 'er niet dan by tyd en wylen uit, om voedzel voor zich en hunne Jongen te zoeken. Het voornaamste voedzel bestaat in den voortyd, uit Patrys-eijeren, waar op zy zeer gesteld zyn: en die zy zeer behendig weeten door te pikken, om ze, op den punt van hun bek, den jongen in 't nest te brengen: dewyl zy 'er veele van verslinden, en 'er enkel één oogenblik noodig is, om de hoop van een gansch gezin te vernietigen, mag men zeggen, dat zy geenzins de min schadelykste Roofvogels zyn, schoon min bloeddorstig dan de andere. Gelukkig is derzelver getal, in *Frankryk*, niet groot, men zou bezwaarlyk, meer dan vier en twintig paaren vinden, in een bosch van vyf of zes mylen uitgestrektheid, omstreeks *Parys*.

In den Winter leeven zy met de *Bonte-Kraayen* en de *Roeken*, en omtrent op dezelfde wyze. Als dan ziet men, omtrent de bewoonde plaatzen, talryke vlugten zamengesteld uit *Kraayen* van allerlei soort, by dag zich meest op den grond onthoudende, met eene gemeenzaamheid, die ze voor Huisvogels zou doen houden. 's Nagts begeeven zy zich

(*) Zie de Natuurlyke Historie van den *Raaf*, in onze *Hedend. Vaderl. Letteroefeningen*. V Deel. II Stuk. bl. 284—292.

zich in de bosfchen op hooge boomen, die zy fchynen verkoozen en ter verzamelplaats beftemd te hebben, waar zy alle avonden, van alle kanten, en zomtyds van meer dan drie mylen in den omtrek komen, en 's morgens weder heen trekken: maar deeze leevenswyze, die gemeen is aan alle de drie foorten van *Kraayen*, flaagt voor allen niet even goed. Want de *Zwarte Kraayen*, en de *Bonte-Kraayen* worden zeer vet; in tegendeel zyn de *Roeken* bykans altyd zeer mager, dan dit is het eenige verfchil niet, 't welk zich in die foorten opdoet. Op 't einde des Winters, de tyd hunner minnaryen, gaan de *Roeken* in andere lugtftreeken nestelen; doch de *Kraayen*, die ten zelfden tyde uit de vlakten verdwynen, verwyderen zich zo verre niet: de meesten begeeven zich in groote digtbygelegen bosfchen, en als dan verbreeken zy den algemeenen band der Maatfchappye, om nauwer en tederer verbintenisfen aantegaan; zy fcheiden by paaren, en fchynen onder elkander het verkoozen bosch te verdeelen, zo dat elk paar zyne byzondere wyk hebbe, van omtrent een vierde myl middellyns: waar zy alle andere paaren buiten houden, en waar zy niet uit gaan, dan om voorraad op te zoeken: dit bepaald blyven in dezelfde wyk, dit afweeren van anderen heeft misfchien gelegenheid gegeeven om te zeggen, dat de *Kraayen* hunne jongen, zo ras zy in ftaat zyn om te vliegen, verdryven. Men verzekert, dat deeze Vogels al hun leeven gepaard blyven; en wil zelfs, dat, wanneer één van beiden fterft, de ander getrouw aan de eerstgemaakte verbintenis, het overige zyner dagen, in eene onbefmette weduw- of weduwnaars-ftaat doorbrengt.

Het Wyfje is te onderkennen aan de Pluimadie, die min glans en weerfchyn heeft dan die van het Mannetje; het legt vyf of zes eijeren, broedt dezelve omtrent drie weeken, en ftaande dien tyd, brengt het Mannetje eeten aan.

Ik heb gelegenheid gehad, om het nest van een *Kraay* nauwkeurig te bezien; het werd my, in den beginne van de maand July, gebragt. Men hadt het gevonden op een Eikenboom, van acht voeten hoog, in een bosch op eene hoogte gelegen, waar andere veel grooter Eiken ftonden. Dit nest woog tusfchen de twee en drie ponden. Van buiten beftondt het uit kleine takken en doornen, ruw door elkander gevlogten, en zamen verbonden met aarde en paardendrek; van binnen was het zagter en vaster gewerkt met wortelvezelen. Ik vond 'er zes uitgekomen Jongen in, leevende, fchoon ze een etmaal zonder voedzel gew

waren: de oogen deeden zy nog niet open; ook ontdekte ik geen vederen, uitgenomen de Vleugelpennen, die te voorschyn begonnen te komen: het vleesch van alle was geel met zwart gemengeld; het uiterst van den bek en der nagelen was geel; de hoeken van den bek waren vuil wit, het overige van den bek en der pooten roodagtig.

Wanneer een *Havik* of een *Uil* digt by 't nest heen komt, vereenigen zich het Mannetje en Wyfje, om dien Vyand aan te vallen, en doen het met zo veel woede, dat die het dikwyls met den dood moet bekoopen, daar zy hem den kop inpikken. Zy vegten ook met de *Klaauwieren* of *Gryze Aakſters*; doch deeze, ſchoon veel kleinder, zyn zo dapper, dat zy het dikwyls winnen, de *Kraayen* verdryven, en 't geheele Broedzel opeeten.

De Ouden verzekeren, dat de *Kraayen*, even als de *Raavens*, de zorg voor hunne Jongen veel wyder uitſtrekken dan tot den tyd, wanneer zy in ſtaat zyn om te vliegen. Dit komt my waarſchynlyk voor; en ik hel zelfs over om te gelooven, dat zy 'er het geheele eerſte Jaar by blyven; want deeze Vogels, gewoon in een Maatſchappy te leeven, en die alleen dezelve laaten vaaren, om te paaren, eijeren te leggen en te broeden, en welhaast weder in de noodzaaklykheid zynde, om zich by hunne ſoortgenooten te voegen, zullen, is het te denken, 't gemeenſchaplyk leeven, met hun Gezin begonnen, voort zetten, en zelfs boven dat met anderen ſtellen.

De *Kraay* leert praaten gelyk de *Raaf*, en is met hem een alles eetende Vogel; Inſecten, wormen, vogel-eijeren, visſchen, graanen, vrugten, alles dient hem tot ſpyze: hy weet ook nooten te kraaken, door ze van zekere hoogte te laaten vallen: hy bezoekt de ſtrikken, en eet de verſtrikte Vogels; hy tast zelfs 't kleine Wild aan, als 't verzwakt of verminkt is, en dit heeft aanleiding gegeeven, om ze, in zekere Landen, tot de Jagt op te brengen; dan hy ſtrekt, op zyne beurt, ten prooije aan ſterker Vyand, als de Wouw, de groote *Uil* enz.

Vermids deeze Vogel zeer ſlim is, een' zeer ſcherpen reuk heeft, en doorgaans in groote benden vliegt, valt het bezwaarlyk hen te vangen. Twee zeer zonderlinge wyzen, om hen magtig te worden, zullen wy hier vermelden. Men neemt een leevende *Kraay*, en bindt dien op den grond vast, door middel van twee gevorkte ſtokjes by de aanhegting der vleugelen, met de pooten om hoog. In dien ongemaklyken en pynlyken ſtaat, houdt hy niet op met worſtelen en ſchreeuwen, de andere *Kraayen* komen, van alle kanten toevliegen, om hem als 't ware te helpen; doch de gevangene zich aan alles zoekende

te hegten; om uit dien verdrietigen ftand te geraaken, vat met bek en klauwen, hem vry gelaaten, allen die digt by hem komen, en ftelt ze in diervoege den Vogelaar ter hand. —— Zy worden ook verfchalkt met papieren peperhuisjes, gevuld met gebraaden Vleesch; wanneer de *Kraay* zyn kop daar in fteekt, om 't geen 'er onder in is uit te haalen, blyven de randen van het peperhuis met lym beftreeken, aan de hals-vederen hangen, en hy wordt dus geblind: zich van dit beletzel niet kunnende ontdoen, vliegt hy bykans rechtftandig op, tot dat hy, zyne kragten uitgeput zynde, van vermoeidheid nedervalt, en altoos zeer digt by de plaats, van waar hy was opgevloogen. Schoon de *Kraayen*, in 't algemeen, geen ligte noch fnelle vlugt hebben, kunnen zy nogthans eene zeer groote hoogte bereiken, en, daar ééns gekomen zynde, weeten zy het daar lang te houden, en rond te draaijen.

Gelyk men Witte en verfchillend gekleurde *Raavens* vindt, zo zyn 'er ook witte *Kraayen*, en tweekleurigen, die dezelfde geaartheid en zeden als de Zwarten hebben.

Frisch verhaalt, ééns eene menigte *Zwaluwen*, met een hoop tweekleurige *Kraayen* gezien te hebben, die denzelfden weg namen: hy voegt 'er nevens, dat die *Kraayen* den Zomer aan den oever der Zee doorbrengen, en leeven van alles wat de Zee opwerpt, dat zy, in den Herfst, na 't Zuiden trekken, en noit in groote benden, en fchoon in kleinen getale, houden zy zich op eenigen afftand van elkander; waar in zy volkomen gelyken naar de *Zwarte Kraayen*, van welke zy misfchien eene ftandhoudende verfcheidenheid zyn, of liever een byzondere foort.

Het is zeer waarfchynlyk, dat de *Kraayen* der *Moldavifche Eilanden*, van welken françois pyzard fpreekt, van geene andere foort zyn; naardemaal die Reisbefchryver, die ze van zeer naby gezien heeft, geen ander verfchil aanwyst; alleen waren zy wat gemeenzaamer en ftoutmoediger dan de onzen, zy komen in de huizen, om, wat hun aanftaat, weg te neemen, en de tegenwoordigheid van een Mensch fchrikt hun niet af. Een ander Reisbefchryver voegt 'er nevens, dat die *Kraayen* in de *Indiën* vermaak fcheppen, om in een Kamer, als zy 'er in kunnen komen, allerlei kwaad te doen, even als de Apen, door de Huis-cieraaden overhoop te werpen, met den bek te vernielen, &c.

Volgens dampier vindt men, in *Nieuw Holland* en *Nieuw Guiné*, veele *Kraayen*, die naar de onzen gelyken, als mede in *Nieuw Engeland*; doch het blykt, dat, fchoon 'er veele in *Frankryk*, in *Engeland* en in een gedeelte van *Duitschland* zyn,

zyn, ze, in het Noorden van Europa, fchaarfcher voorkomen; want de Heer KLEIN zegt, dat de *Kraay* zeldzaam is in *Pruisfen*; hy moet ook in *Zweeden* niet gemeen weezen; dewyl de naam zelfs niet gevonden wordt, in de optelling der Vogelen van dat Land, door LINNÆUS gedaan. Vader DU TERTRE verzekert, dat ze op de *Antilles* niet zyn; fchoon ze, volgens den Heer LE PAGE DU PRATZ, op *Louifiana* in menigte gevonden worden.

BESCHRYVING VAN EEN MONSTERACHTIGEN VISCH, GESTRAND OP DE KUSTEN VAN NORMANDYEN.

(*Journal Encyclopedique.*)

DEn 31 December laatstleeden, den dag van de Aardbeeving, waar van men in de Nieuwspapieren heeft gewag gemaakt, ftrandde op de punt van St. Marie-du-Mont, onder de Schans, twee mylen van La Hogue, een Visch ter lengte van 57 Voeten, en omtrent 34 in zyn omtrek. —— Men was, hoewel deeze Visch hier te Lande niet bekend zy, in 't algemeen van oordeel, dat dezelve behoorde tot het geflacht der *Cetaceën* (*a*), zonder echter eenige de minfte overeenkomst met den Walvisch te hebben. Zyn Staart, die 13 Voeten lengte had, was verdeeld in twee deelen, ieder van 7 Voeten. De Kop was zeer ongemeen; het Lichaam was van eene leiachtige couleur, zonder wit onder den buik, gelyk de meeste Visfchen van dit zoort doorgaans hebben; zyn vel was zeer dun; zyn Tong, buitengemeen dik, heeft meer dan 20 Vaten Traan uitgeleverd, en een Apotheker van het Land heeft deezen monfterachtigen Visch voor 1200 Livres gekocht.

G. H. E.

(*a*) Deezen naam geeft men aan de Dieren van eene onmatige grootte. Echter bepalen de Hedendaagfche Zamenftellers van *Systhema's*, en met reden, de betekenis van dit woord, tot de groote Zee-Visfchen; welke zich in de paring vermengen, hunne Jongen levend baren, dezelven zoogen, en welken gevolglyk door zaad en niet door Eijeren voortgebragt worden. Deeze Visfchen zwemmen in volle Zee, en zeer langzaam. Zy begeeven zich, uit zich zelven, nooit buiten het water, en 't gefchiedt niet, zonder hun leeven in gevaar te ftellen. Zo is 't gelegen met alle de *Waterblazers*, dat is te zeggen, met de verfchillende zoorten van *Walvisfchen*, zelvs met de *groote Hayen*, *Jonas Hayen* &c. —— Hun lichaam is langwerpig, van alle bedekzelen ontbloot, en hunne Vinnen zyn vleefchig. Zy hebben, gelyk de Viervoetige Dieren, twee holligheden in het hart, en ademen door middel van de Long, &c. — Zie BOMARE, *Woordenboek der Natuurlyke Historie*, I Deel, op dit Art.

ZEDIGE BEDENKINGEN.

MEn is verpligt veel te denken, om zyn tydelyk geluk te bevorderen; wie daar in nalatig is, verzuimt een wezentlyken een zeer noodwendigen pligt. Maar zyn eeuwig Geluk uit te werken gaat voor alles. —— De Eeuwigheid is ontzaglyk; en eindeloos ongelukkig te wezen allerrampzaligst. Wat valt het een Mensch zwaar, voor eenigen tyd verdriet, rampen, wederwaardigheden, ongelukken en moeite door te ſtaan! Wat word hy ongelukkig genoemd, hoe beklaagd, hoe bejammerd! Maar aan de Eeuwige Rampzaligheid is noch einde, noch vermindering.

Wie een goed hart bezit, moet zich geſtadig toeleggen, om het zelve nog te verbeteren. 'Er zyn veele verleidingen in de Weereld, daar men dikwils niet tegen beſtand is, zo men niet dagelyks aan zyne verbetering arbeid. Om zich dan te behoeden, moet men zich geene kleine Vryheden vergunnen; maar de eerſte opkomende driften tegengaan en dooden. Te denken, dat 'er een Wezen is, het welk alle dingen ziet, dat van alles rekenſchap zal afvorderen, behoorde by ieder eene zeer ſterke dryfveer te zyn, om een afkeer van het kwaad te hebben.

Niets heeft meerder invloed op ons Zedelyk gedrag, dan de verkeering met anderen. Niets werkt zo vermogend op onze harten, als de voorbeelden; zy maken ons of beter, of erger. Hoe zorgvuldig behooren wy dan niet te wezen, in het uitkiezen der Perſoonen, met welken wy zoeken te verkeeren, met welken wy een gemeenzamen omgang willen houden. Wil een Mensch derhalven het gevaar vermyden, om erger te worden, hy zoeke altoos zulken, die hem een afſchrik van de Ondeugd inboezemen, en ſchuwe hen zorgvuldig, die het eene beuzeling agten, van de Deugd af te wyken, en de Ondeugd te bedryven.

Die zo handelt, is een wys en voorzigtig Man; maar hy, die het tegendeel doet, is de grootſte dwaas, en volſtrekt uitzinnig.

Men moet een Mensch hebben, om zyn hart voor uit te ſtorten. Zulk een noemt men zyn Boezemvriend. —— Maar ik twyfel, of men dat getal in 't meervoud kan gebruiken. — Wanneer men meer dan éénen Boezemvriend heeft, loopt men duizend gevaren, dat zyne geheimen openbaar geraken.

De Overaltegenwoordigheid van het Opperwezen behoorde in elk het diepſte ontzag te verwekken; en dien invloed te heb-

hebben, dat men zich gezet van het Kwaad, en 't bedryven van Zonden, afhield. Wy Menschen ontzien het, om kwaad te doen, onder het oog onzer Medemenschen; en nochtans durft men 't veelal bestaan, onder het oog van Hem, die alle dingen ziet; voor wien de donkerste schuilhoeken verlichtè plaatzen zyn; en die onze verborgenste gedagten weet.

De Onkuischheid is eene vuile bron, uit welke allerleie zoorten van Ondeugden opwellen; ze is dikwils eene oorzaak van de grootste rampen, en veeltyds van ongemakken, daar al de Weereld van walgt, die den Mensch het vleesch en gebeente verteeren; dog het jammerlykste van allen is, dat 'er eene eeuwige Rampzaligheid op volgt. —— 't Is derhalven ieders zaak, zich ten ernstigste op de Kuischheid toe te leggen. Deze Deugd moet ons allen zeer ter harte gaan, en vooral de Sierdeugd der Vrouwen wezen.

De Spaarzaamheid te leeren betragten is tot vele dingen in alle staten en omstandigheden nut; maar zy moet nooit tot Gierigheid overslaan; dan word ze eene zeer schadelyke Ondeugd. — De verkwisting is eene zekere Uitzinnigheid. De Mensch, die zyne goederen verkwist, trekt van dezelve weinig of geen vrugt; en gewoonlyk lyd het algemeen ook meer nadeel, dan het voordeel trekt, van de Verkwisters.

Wanneer men gesteld is over dè goederen van anderen, dan behoort men daar voor zo veel, indien niet meer, zorg te dragen, als voor zyn eigen. Men moet des altyd de goederen van hun, welken men dient, beschouwen als of het onze eigen zyn; en nimmer vergenoegder zyn, dan wanneer men iets ten hunnen voordeele verrigten kan.

Een Mensch doet zeer wel, wanneer hy den tyd, die hem van zyne dagelyksche bezigheden overschiet, besteed, om voor zich zelven iets te verrigten. Een Mensch moet op zyn tyd uitspanning hebben; de boog, die altyd strak staat, breekt ligt. Dog, een Mensch, welke nooit eenigen tyd heeft, dien hy alleen voor zich zelven gebruikt, in welken hy alleen omtrent zyn eigen Perzoon verkeert, is dwaas, en ongelukkig.

Men vind geen hatelyker Schepzel in de Zamenleving, dan een Kwaadspreeker, Hy is, in zeker opzigt, erger dan een Dief; om dat hy rooft, het geen openbare dieven niet roven kunnen? Bedagt men altyd, als men van iemand kwaad sprak, hoe men zich zelven zou gedragen, indien anderen dat van ons zeiden; ik twyfel niet, of het getal der Kwaadspreekers zou grootlyks afneemen.

'Er is een onfeilbaar middel tegen het Kwaadspreeken; een middel dat nimmer missen kan, wanneer het, zo 't behoort,

in 't werk gesteld worde. Het bestaat hier in; dat men den Kwaadspreeker geen gehoor verleene; want nimmer te luisteren naar iemand, die kwaad spreekt, moet hem van zelven den mond doen sluiten.

Vele menschen beklagen zich van agteren, als het te laat is. Duizendmalen hoort men zeggen; ach! had ik in myn Jeugd myn tyd beter waargenomen; terwyl zy, daar over klagende, denzelven dikwils nog slimmer besteeden. Zy, die hun geld verkwist hebben, bejammeren zich daar over; terwyl zy ondertusschen dagelyks op denzelfden voet voortgaan. Maar hoe jammerlyk moet het zyn, al zyn geld verkwist te hebben, en dan met zyn huisgezin gebrek te moeten lyden. Wat moet het hart vallen, te bedenken: Ach! had ik myn geld gespaard; hoe zou het my nu te pas komen, om den honger van myne onnoozele Kindertjes te stillen!

Indien men het kan bybrengen, behoort men bestendig, dagelyks, één of meer Kapittelen uit den Bybel te leezen; en vooral zulken te verkiezen, die betrekking hebben op ons Zedelyk bestaan, op onze levenswys, en 't geen wy te betragten hebben, om tydelyk, maar vooral om eeuwig, gelukkig te wezen. Wat zal het tog een Mensche baten, al had hy alle de schatten van de Weereld, en hy moest schade lyden aan zyne Onsterfelyke Ziele! Laat ons niet handelen als dwazen, maar als redelyke Schepzelen, als verlichte Kristenen. Voor altoos gelukkig, of ongelukkig te weezen, daar hangt te veel van af. 't Is niet voor veele dagen, voor weeken, voor Maanden, voor duizenden Millioenen van Jaren: maar 't is voor Eeuwig; daar komt nooit een einde aan, 't houd nooit op. ô Ontzaglyke Eeuwigheid!

Het heilzame, het goede te leezen en te herleezen, is een der nuttigste Werken, die men verrigten kan. Maar het kwaade nimmer onder het oog te laten komen, is, om gelukkig te zyn, allernoodzakelykst. Hy dan, die als een wys en voorzigtig Man wil handelen, ontvange nuttige Lessen en Vermaningen; hy leeze en herleeze dezelven bestendig; en wagte zich voor het kwade.

Geen Mensch leeft 'er op de Weereld, welke niet zou willen gelukkig zyn; en om dat te worden, kan men zeer veel toebrengen; en men kan zich zekerlyk, door zyn eigen toedoen, in de grootste elenden, en jammerlykste ongelukken storten. Zo wy dan belang stellen in ons eigen welweezen, en 't ons niet onverschillig is, of wy in eenen gelukkigen en vergenoegden staat leeven, dan of wy ons voorbedagtelyk ongelukkig maken, en in de onoverkomelykste jammeren storten;

dan

dan moeten wy ons ftipt aan het volgen der Deugd binden; en nooit afwyken, van 't geen ons hare geftrengfte regels voorfchryven!

In alle gevallen moeten wy niet luisteren, naar het geen onze Driften ons als aangenaam voorftellen; maar wy hebben beftendig te volgen, 't geen ons de Deugd gebied. Eene korte Wellust wordt dikwils door een onherftelbaar ongeluk gevolgd.

Van alle onze bedryven, al gefchieden zy nog zo verholen, moeten wy eenmaal rekenfchap geeven. — Maar wat zouden wy in eene eifelyke naarheid weezen, als wy eens, in het midden van ons kwaad doen, daar toe geroepen wierden. Laat ons dan nooit kwaad doen; want ieder oogenblik kunnen wy fterven.

Waar wy ook voor zorgen; wat wy ook ter harten neemen; voor niets ter Weereld behooren wy meerder zorg te dragen, dan voor een goeden naam. Niets op Aarde moet by ons dierbaarder zyn, niets op hooger prys ftaan. — Een goede naam is immers onze grootfte fchat.. Zonder denzelven moeten wy veele menfchen, wier verkeering voor ons van belang is, misfen; terwyl zy ons vermyden. Niets tog is veragtelyker dan een Mensch, die zynen goeden naam verlooren heeft. — Mogten wy ons altyd wel gedragen, dan zouden wy nooit dien grooten fchat, een goeden Naam, verliezen. Het is met een goeden naam gelegen, even als met de fchaduwe, welke ons lichaam volgt. Op een goed gedrag, volgt een goede naam, en de veragting volgt onvermydelyk op eene zondige, onbetamelyke, ergerlyke, en fchandelyke Levenswyze.

Hoe fterk veragten wy dikwils in anderen, 't geen wy zelven doen. Men gedenke, dat anderen zich ook zo omtrent ons gedragen. — Laten wy dan nooit zelven bedryven, het geen wy in anderen zouden veragten. Indien wy onze eigen misdryven befchouwen, als of zy door anderen bedreven wierden, dan zullen wy 'er het hatelyke van zien, en wy zullen ze nalaten.

Zo wy ons altoos door voorbeelden lieten leiden, dan zouden wy nooit tot Wellust, tot Onkuischheid, noch tot eenig Kwaad van die Natuur overflaan. Duizende Voorbeelden hebben wy voor ons van Menfchen, die 'er ongelukkig door geworden zyn; en zo zy het al in den tyd niet worden, wat hebben zy te wagten, als zy fterven!

Men behoort nimmer ontrouw te zyn, als men zyn woord gegeeven heeft. Zo men ééns ontrouw bevonden word, men zal in 't vervolg nimmer geloof verdienen. C. V. D. G.

VERHANDELING OVER DE TROUBADOURS.

Door den Heer Abt MILLOT.

(Overgenomen uit de *Histoire Litteraire des Troubadours.*)

(Vervolg en Slot van bl. 309.)

V.

DE Dichtwerken der *Troubadours* zyn Galante Dichtſtukjes, Geſchiedenisſen, Hekelſchriften, of Zedeverzen.

Naa 't geen reeds is opgemerkt over de oude Ridderſchappen, kunnen wy bereids oordeelen, over de Stukjes onzer Dichteren, die de Jongkvrouwen en de Liefde, tot voorwerpen hebben, (en deeze maaken het grootſte gedeelte hunner werken uit,) 't Zyn bykans nimmer geestige gedagten, aartige en welgepaste ſlagen, cierlyke puntdichten, waarin meer de weelderigheid van 't Vernuft, dan de vervoering van Drift doorſtraalt. De Liefde wordt 'er in uitgedrukt, nu eens met kragt van taal, dan eens met een treffende eenvoudigheid. Dikwyls vreesagtig en eerbiedig, aanbidt zy, met verrukking, de ſchoonheid die zy ter Afgodesſe maakt; zy ziet in dezelve alle bekoorelykheden, bekwaam om het dichtvuur te ontſteeken; en de minſte gunſten, waarop zy hoopt, worden als hemelſche geneugten afgeſchilderd. Zomtyds wil zy zich ontdekken door heldhaftige poogingen, dan weder durft zy nauwlyks één woord uiten, 't welk haar bekend maakt. In 't kort, het Galante Stelzel der Ridderſchappe heerscht onder de *Troubadours*, en wanneer hunne Gezangen byzondere gevallen betreffen, gelyk 'er veele zyn, zet zulks eene aangenaamheid aan 't leezen by. Doch ik beken, dat 'er eene menigte van laſſe gemeene plaatzen der Galanterie, onophoudelyke herhaalingen van dezelfde gedagten en uitdrukkingen in voorkomen: de langwyligheid, en de ſlegte ſmaak, zou eene volkomen Verzameling hunner Werken, ondraaglyk maaken.

Men vindt, buiten twyfel, onder onze trotſche Ridders en galante *Troubadours*, eenige voorbeelden van eene zuivere Liefde, die blyk geeven van ſtraflooze zeden. Dan hoe veele voorbeelden van het tegenovergeſtelde treft men niet aan! Eene galante verkeering van beide de Sexen, in een tyd van groote losbandigheid, moest noodwendig zeldzaam maaken, 't geen men doorgaans veronderſtelt, dat zo gemeen werd aangetroffen. Veel was het dat de Schoonen, doorgaans, gemeene Minnaars, wier naam voor haar niets roemryks hadt, verſmaadden; dat eene laſſe verwyfdheid, en ſchandelyk verkreegen rykdom, niet dan met ſmaad en veragting bejegend wierden; en dat men, door bedryven van eer en dapperheid, de heimlyke belooningen moest verdienen van eene Liefde, die dikwyls onbetaamlyk, en met de wetten der Zamenleevinge ſtrydig was.

Naast de Galante Dichtſtukjes der *Troubadours*, zyn de Geſchiedkun-

kundige de talrykste; deeze slaan op Gevallen, op voornaame Mannen, en kunnen dus aan de Geschiedenis stoffe verschaffen. Van deezen aart zyn de meesten hunner Dichtwerken, *Sirventes* geheeten, eene soort van Redenvoeringen in dichtmaat, waar in lof en laster, klagten en bedreigingen, opwekkingen en raadgeevingen, voorkomen. Met betrekking tot de Geschiedenis beschouwd, hebben, buiten twyfel, deeze Stukjes haare nuttigheid, zo om eenige gevallen op te helderen, als om ze te bevestigen; doch zy komen my, in een ander opzigt, veel aangelegener voor.

Wanneer ze door voornaame Mannen zyn opgesteld, ontmoeten wy daar in een treffend afbeeldzel hunner gevoelens, heerschende driften, denk- en schryfwyze. Zy vertoonen zich dikwerf, even als de Helden by HOMERUS, hoogmoedig, trots, dapper, vermetel, geenzins spaarzaam in het uiten van beledigende gezegden; met eene ruwe openhartigheid in 't breede ontvouwende, wat 'er in hunne ziel omging. De *Sirvente* van Koning RICHARD, opgesteld geduurende zyne gevangenis in *Duitschland*, en verscheide andere van den zelfden aart, verdienen geleezen te worden van ieder die smaak vindt in de kennis van 't Menschlyk hart en van de oude Zeden.

Niets verdient meer onze opmerking, dan de groote vryheid van veelen der *Troubadours*. Deeze vertoont zich niet alleen tusschen Persoonen van gelyken rang; maar treedt te voorschyn, ondanks het grootste verschil in rang en middelen; niet enkel in geschillen, die met den degen beslist werden, maar in de onderhandelingen der Hoven, waar men niets dan buigzaame inschiklykheid en streeken zou verwagten. Men vondt reeds, bovenal onder de Poëeten, laage Hovelingen, gewoon op een slaafschen toon te spreeken, 'er steeds op uit, om, door de kruiperyen der vleikunst, het schandelyk loon van huurlingschryveren te verdienen. Ondertusschen vloegen de meesten, schoon geheel niet belangloos, ja zelfs baatzoekend, eenen geheel anderen weg in; allen bedwang afwerpende, niets, zelfs hunne Beschermheeren niet, ontziende. Hoe is dit verschynzel te verklaaren?

De Mannen hadden nog dien heldhaftigen aart, welken de Natuur hun schenkt, en door de beschaafdheid zo zeer ontzenuwd als verzagt is. De Hoven beschermden zonder te onderwerpen; de grootheid bestondt 'er meer in praal dan in magt; zy zogt aanhangers te verwerven, en kon geen slaaven maaken; zy daalde door gemeenzaamheid neder, tot eene gelykheid met de mindere rangen, en met de onderdaanen, uit vreeze dat hunne koenheid zich tegen haar mogt verheffen; elk kende zyn eigen kragt en wist waar steun te vinden, in gevalle van nood; de minste belediging verbitterde die hoogmoedige geesten; de geraaktheid, of 't punt van Eer, nam alle erkentenis van voorgaande gunstbetooningen weg, en de vryheid van spreeken overschreedde alle paalen.

Indien de Opstellers van die Stukjes, zo veel vernufts of geests, als

als stoutheids, bezeten hadden, zou men 'er veel bewaarenswaardiger in vinden. Maar de meesten, ik moet het bekennen, rymden, om zo te spreeken, in spyt van APOLLO en MINERVA.

Behalven de-ze Geschiedkundige Stukjes, hebben de *Troubadours* 'er ons veele nagelaaten, die enkel Hekelschriften zyn. Dit slag van dichten viel altoos in der Dichteren smaak, 't zy om dat zy zo ligt vlam vatten, gelyk een hu- ner in oud *Rome* reeds betuigde, en om dat het Hekeldicht van de wonden, aan de Eigenliefde toegebragt, wraake neemt; 't zy om dat zy daar in het middel vonden om te slaagen, door de kwaadaartigheid des gemeens te streelen: een gevaarlyk middel, dikwyls ongeoorlofd; doch waar door de jammerhartigste en slegtste Schryver zich van toejuiching kan verzekerd houden, dewyl hy doorgaans den haat of nyd, bykans altoos tegen verdiensten aangekant, voedzel verschaft.

Onder deeze Hekeldichten zyn 'er veelen, die byzondere Persoonen bedoelen, en de tergendste beledigingen behelzen. Andere betreffen de Zeden in 't algemeen, en strekken om de ondeugd te vernederen, zo niet, om de ondeugenden te verbeteren. Hekeldichten, nuttig voor de Eeuw in welke zy geschreeven werden, en die zy bestraften; nuttig voor de Naakomelingschap, aan welke zy ten minste kundigheden van de vroegere tyden opleveren. —— In dezelve vindt men een voldingend bewys van eene waarheid, die wy altoos vastftelden, in weerwil van al het tegenschreeuwen. Dat naamlyk het verlies der Zeden van de *goede oude tyden*, (gelyk ze zeer eerbiedig genoemd worden,) van de heldhaftige tyden der Ridderschappe, onze bejammering niet verdienen, hoe haatlyk ook onze ondeugden mogen weezen, en welke onheilen daar uit kunnen voortspruiten; bovenal wanneer het strafloos pleegen dezelve aanmoedigt, en een gelukkige uitslag ze bekroone. Met welke trekken worden ons de Ridders, die Adel, welks braafheid, openhartigheid, en edelmoedigheid, de voorwerpen zyn van zo veel lofspraak, afgebeeld? Verdrukking der onderdaanen, meineedigheden omtrent de nabuuren, aaneen gefchakelde wreed- en trouwloosheden, onverzaadelyke schraapzugt, ongebonde dartelheid en vuile minneranken in stede van Galanterie, maaken de hoofdhoedanigheden der Ridderen uit. De Hekeldichters, zal men zeggen, vergrooten altoos. 't Zy zo, doen zy dan heden niet desgelyks? Wy beklaagen ons onzen tyd by dien der Ouden vergelykende; de *Troubadours* doen het zelfde in de Twaalfde en de Dertiende Eeuwe, en de Geschiedkunde kent geen verdorvener dagen, dan de Tiende en Elfde Eeuwe.

Boven al tasten zy, met veel vinnigheids, de gebreken der Geestlyken en der Monniken aan. Des behoeven wy ons waarlyk niet te verwonderen, als men zich te binnen brengt, de schriklyke misbruiken, de schandelyke ongebondenheden, de bedriegeryen, de verdrukkingen, die toen veele Bedienaars van den Godsdienst schandvlek-

vlekten, tot groot nadeel van den Godsdienst zelve. De Kruistocht tegen de *Albigensen*, de moordende Inquisitie toen in gebruik gebragt, waren genoeg om elke aandoenlyke ziel, die eenige beginzels van billykheid kweekte, op 't heftigst te ontsteeken.

Eene verkeerde Staatkunde, bykans altoos in 't werk gesteld en altoos schadelyk, bewoog de Kerkelyken, om de Poëeten, als verspreiders van nieuwigheden, te vervolgen. Men dagt hun door vrees aan den band te leggen: dan haat en verontwaardiging getergd, stonden 'er tegen op. Moedige en stoute vernuften te tergen, die alleen eene pen noodig hebben om zich te wreeken, zelfs zonder te voorschyn te komen, is eene dier onvoorzigtigheden, welke de hoogmoed der gezagvoerenden omtrent dagelyks begaat, en waar van dezelve, vroeg of laat, vrugtloos berouw heeft.

De Zedeleerende Stukjes der *Troubadours* maaken een klein getal uit. Eenige behelzen grondregels eener algemeene Zedekunde, en strekken ten bewyze, dat de zedelyke waarheden, welker beginzel in 't binnenste onzes harten geworteld is, de aankweeking der Rede behoeven, om geene dan goede vrugten voort te brengen. Zommige leveren onderrigtingen op, betrekkelyk tot de verschillende Staaten in de Maatschappy, en inzonderheid tot de Aankomelingen in de Ridderschappen, tot de Jongkvrouwen, tot de *Dichters* en *Zangers*.

Zomwylen hebben de *Troubadours* hunne voorschriften het kleed der vercieringe aangetoogen. De kennis der Ouden zou veel toegebragt hebben, om eene zo wel gepaste leerwyze te volmaaken. Dan de *Troubadours* plukten, zo 't schynt, deeze bloemen uit hun eigen hof. Enkel navolgers geweest zynde, zouden zy waarschynlyk meer smaaks, doch min natuurlyks, gehad hebben. Ondertusschen vindt men by hen eenige niet onaartige Vertellingjes, die natuurlyke en treffende bevalligheden hebben, mits men 'er geen geest in zoeke.

Het zelfde strekt eenigzins, ten onderscheidenden merkteken van de Herderszangen der *Troubadours*, geschreeven zonder kunst, en zeer ééntoonig; doch waar in de eenvoudige natuur spreekt. Deeze soort van Verzen, zo geschikt voor de Dichtkunst als voor de Liefde, moest, zo 't schynt, veel algemeener onder hun geweest zyn. Het weinig gebruik dat zy 'er van maakten, hebbe men toe te schryven aan hunne geduurige verkeering ten Hove. Het Landleeven boezemt het opstellen van Herderszangen in; het Hofleeven een smaak voor gemaakter galanterie, die het schitterend vernuft boven het natuurlyk gevoel stelt.

Inzonderheid poogden de *Troubadours* uit te munten in het vervaardigen van Tweespraaken, bestaande uit verzen, waar van het eene het andere beantwoordde, hier in beweerden zy hunne verschillende begrippen over verscheide Stukken, doch meest de Galanterie betreffende. De Hoven, en groote Gezelschappen, strekten tot

tot tooneelen van het geding. De voornaamste Persoonaadien werden doorgaans tot Regters gekoozen, en hunne beslissing scheen ongetwyfeld van groot gewigt. Deeze speelingen van vernuft moesten de bekwaamheden slypen; doch dewyl gemeene bekwaamheden de paalen van middelmaatigheid niet kunnen overschreeden, treft men, onder eene menigte dier Tweespraaken, zelden ééne aan, die zonderlinge verdiensten heeft.

Zy geeven nogthans, hoe laf en smaakloos dikwyls, eenig begrip van de gevoelens en denkbeelden der Opstelleren, en de heerschende geestneiging hunner Eeuwe. Men bespeurt daar in de kieschheden eener Romanesque Galanterie, de buitenspoorigheden der *losbandigheid*, die op haare grondbeginzels roem draagt, de valsche begrippen van Eer en Zedekunde, die Pligt verbanden. De vraagen? door welke hoedanigheden maakt een Minnaar zich 't meest der wederliefde zyner Beminde waardig? Welk eene Jongkvrouw is de beminnenswaardigste? Wat is 't het geen, in dit of dat byzonder geval, de grootheid van een Ridder aantoont? en ontelbaar andere van den zelfden Stempel, worden zomwylen zeer wel en verstandig, doch ook nu en dan dwaas en schandelyk, beantwoord. Niets was beter uitgedagt, om rechtschaape grondbeginzels in te boezemen, dan eene soort van Dichtwerk, 't welk op duizenderlei aangelegene gevallen kon worden toegepast. Doch het meerendeel der *Troubadours*, een ruim en wellustig leeven boven goede Zeden stellende, hadt de Wysheid andere Predikers noodig, en ongelukkig werden zy by hun niet gevonden.

Slaan wy geloof aan NOSTRADAMUS en eene gansche menigte van Schryveren (*), dan hebben de *Troubadours* het Tooneel verstaan en betreeden. Ongetwyfeld moesten de Tooneelspraaken hun binnen kort brengen tot Tooneelvertooningen. Dit is misschien de grondslag van een denkbeeld, welks valschheid uit hunne werken zelve kan worden aangetoond, waar in men niets daar toe betrekkelyk aantreft. Hoe! zouden zy een Stuk van zo veel aangelegenheids, 't welk stoffe moest verschaffen, tot zulk eene menigte van zinspeelingen en aanmerkingen, altoos geheel uit het ooge verlooren hebben, terwyl zy van mindere gebruiken, die by hun stand greepen, gewaagen? Kan men dit denken, dit gelooven?

VI.

Laaten wy overweegen, welk eenen invloed de Taal- en Dichtkunde van *Provence*, op de Letterkunde van andere volken gehad hebbe. Het midden van *Europa* hadt, uit het *Latyn*, de gemeene Taalen, die wy daar thans, tot eene zekere maate van volmaaktheid gebragt zien, de *Fransche*, de *Italiaansche* en de *Spaansche*, ontleend. De Taal in *Provence*, van den zelfden oorsprong afgeleid, hadt, buiten twyfel, eenen voorrang boven de andere, 't zy, om

dat

(*) *Parfait Hist. du Theatre François.* VELLY *Hist. de France*, &c.

dat dezelve in de schoonheden deelde van het *Grieksch*, langen tyd de Taal te *Marseille*; 't zy, om dat ze eer beschaafd was door Persoonen, in staat om ze te verfraaijen. De *Troubadours* zetten 'er teffens nieuwe bekoorelykheden en eene grooter vermaardheid aan by. In de Hoven verspreid, tot aan den anderen kant van het *Pyreneesche* en *Alpische Gebergte* en *Mancha*, bragten zy daar, met den smaak in hunne Dichten, dien hunner Taale over, en verkreegen bykans dezelfde agting, als by ons de beste Schryvers in ons land verworven hebben.

Toen scheen het Vernuft, als slaapende in den schoot eener allerdiepste onkunde, éénsflags opgewekt, door de toonen eener betoverende Lier. In *Italie*, in *Spanje*, in *Engeland*, en zelfs in *Duitschland*, leende men het oor aan die AMPHIONS. Hunne Zangen veroorzaakten verwondering, en spoorde den Volglust aan. Naa het neemen van gelukkige Proeven, in hunne eigene Landtaale, poogden zy dezelve, op hun voorbeeld, te beschaaven en te verfraaijen. In deezer voege, heeft de *Parnas*, in *Provence* eenigermaate de Zanggodinnen in vreemde Landen doen gebooren worden; dus hebben zy van daar schatten ontleend, en dezelve tot eigene rykdommen gemaakt.

Eenige *Engelschen*, en zeer veel beroemde *Italiaanen*, doen hier van Belydenis. DRYDEN staat niet in twyfel, om met RYMER te erkennen, dat de Taal in *Provence*, van alle hedendaagsche, de beschaafdste was; dat CHAUCER 'er niet weinig van ontleende, om het *Engelsch*, tot dus lang zeer dor en arm, cierlyker en ryker te maaken (*). BEMBO verzekert desgelyks, dat die Taal verre boven alle Taalen in het *Westen* uitstak, en dat een ieder, die goed wilde schryven, bovenal in Verzen, zich daar van moest bedienen (†). Eene opéénstapeling van dusdanige getuigenissen zou my niet meer kosten, dan de moeite van het overschryven veeler plaatzen hier toe betrekkelyk, en reeds aangehaald, door BASTERO, in de Voorreden van zyne *Crusca Provenzale*. Doch waar toe zo veele Aanhaalingen; wanneer wy 'er van mogen spreeken, als van eene zekere zaak?

Men neeme enkel in overweeging, in welke Landen de Letterkunde de spoedigste vorderingen maakte. 't Is in *Italie*, dat de *Troubadours* het helderst uitschitterden. Het Hof des Markgraafs van *Montferrat*, *Florence*, *Venetie*, *Mantua*, *Genua* en andere Steden, beroemden zich 'er eenigen voortgebragt, of tot zich getrokken te hebben. Men telt onder hun beroemde *Italiaanen*, een MALSPINA, een GIORGI, een CALVO een CIGALA, een DORIA, een SOREL, *enz.* wier Dichtstukjes, in 't algemeen, eene grootere maate van bekwaamheid toonden, die wat uitneemends spelde. Onze Dichters uit *Provence* baanden den *Italiaanen* den weg, zy verschaften hun voorbeel-

(*) *Preface des Fables* de DRYDEN.
(†) BEMBO, *Pros.* I.

beelden om na te volgen, en het werktuig om zulks te doen. Het was hun lot zelve, Voorloopers op de loopbaane der Dichtkunde te weezen, naa dat anderen hun de eerſte ſtappen geleerd hadden; en niets ſtrekt tot grooter lof voor de *Troubadours*, dan zodanige Leerlingen gehad te hebben, die hun welhaaſt overtroffen.

In de daad DANTE zette, op 't einde der Dertiende Eeuwe, aan de *Italiaanſche Taal*, de verheve vlugt des Vernufts by: zints dien tyd moeſt die van *Provence* wyken. PETRARCHA kwam te voorſchyn, de liefde bezielde hem, hy deedt, in *Provence*, de heerlykſte Toonen en zoetvloeiendſte Verzen hooren; en, met één woord, den roem der *Troubadours* zodanig taanen, dat hun Naam, hunne Taal, en hunne Dichtkunde bykans geheel uit het oog van *Europa* verdweenen.

Frankryk hadt toen ook zyne Dichters, yverige mededingers van die in *Provence*, hunne Leermeeſters, en THIBAUT, Graaf van *Champagne*, ſtak onder hun uit. Overal begon de eigene Landtaal van baſtaardye gezuiverd te worden: elk koos de zyne, met rede boven eene vreemde Spraake, die alleen door de gebrekkigheid der anderen opgang gemaakt hadt. De uitſteekende voorbeelden der Oudheid, zo lang met ſtof begruisd en daar onder begraaven, zogt men op, en die raadpleegende, kreegen de Schryvers denkbeelden van 't ſchoone, en een veel edeler geeſtdrift bezielde hun. Alle hedendaagſche Taalen zouden even ſpoedig, als de *Italiaanſche*, voort- en opgang gemaakt hebben, waren zy met dezelfde zorgvuldigheid gekweekt geworden, door zodanige vernuften, als DANTE, PETRARCHA en BOCACIUS. Ongelukkig, beſtonden 'er elders zulke verſtanden niet, of zy kwynden door de overheerſching der onkunde, of zy bevlytigden zich op de taal van 't oude *Rome*, in ſtede van die huns Lands te volmaaken. *Italie* werd vrugtbaar in meeſterſtukken: de andere Volken, het voorbeeld der *Italiaanen* niet gevolgd hebbende, bragten langen tyd geene dan wilde, ſmaaklooze, of wrange vrugten voort.

Om tot ons onderwerp weder te keeren. De oorſprong der hedendaagſche Letterkunde moet in *Provence* gezogt worden, dat is te zeggen, in de zuidlykſte deelen der *Franſche Heerſchappye*. De *Troubadours* hebben *Europa* uit een diepen ſlaap opgewekt, de vernuften, die dood ſcheenen, leevende gemaakt; door te vermaaken leerden zy denken; langs voetpaden met veldbloempjes bezet, bragten zy anderen op het ſpoor der Rede en der Volmaaktheid zelve: zodanig is de aaneenſchakeling der menſchlyke lotgevallen, dat men aan die eerſte oorzaak, bykans onbekend of vergeeten, de grootſte uitwerkzelen kan toeſchryven. Alle ommewentelingen, die 't Menſchlyk vernuft betreffen, verdienen onze oplettendſte naſpeuring, en de beginzels daar van ten minſten, zo wel als de voortgangen, in opmerking genomen te worden: en gevolglyk zyn de *Troubadours* geenzins met een onverſchillig oog te beſchouwen.

VII

VII.

Ik moet nog eenige aanmerkingen maaken, over de geschreevene Leevensverhaalen der *Troubadours*, in *Provence*, door gelyktydige Schryvers opgesteld. Een HUGO DE SAINT CYR, en MICHEL DE LA TOUR, zyn alleen by naame bekend. De meesten deezer geschiedenissen zyn waarschynlyk van hun hand. Het gaat vast dat de Leevensbeschryvingen van *Nostradamus*, met deeze vergeleeken, voor een zamenraapzel van verdichtzelen moeten gehouden worden, 't geen zo gebrekkig is van stoffe, als slegt van gedaante.

Dan de Geschiedschryvers van *Provence* zyn geenzins vry van misslagen. De Geschiedenis vordert hoedanigheden, die hun ontbraken; het mangelde hun niet alleen aan kundigheden, om de loopende gerugten en twyfelagtige vertellingen te onderkennen, het waare van het valsche, het waarschynlyke en het harsfenschimmige te schiften, en een bondig oordeel te stryken, maar ook aan een kieschheid in smaak, die, zonder de cierlykheid te verbannen, de overtollige byhangzels verwerpt, die het beuzelagtige versmaadt, en op 't weezenlyke staan blyft, die het midden houdt tusschen een dorre kortheid, en eene verveelende langwyligheid. Een Romanesque geest beheerschte die Schryvers. Zy vonden 'er smaak in, om een geval op te cieren, om de Persoonen te doen spreeken, en alles een kleed van 't wonderbaare aan te trekken. Dit veroorzaakt eenig wantrouwen; men wil eene Geschiedenis leezen, en vreest een Róman in handen te hebben.

Voor 't overige vindt men deeze gebreken maar in eenige byzonderheden. Verscheide avontuuren der *Troubadours*, in den eersten opslage ongelooflyk, worden door hunne eigene stukjes bevestigd. De Romanesque denkbeelden hadden veel invloeds op hun gedrag; 't geen thans ongerymd zou voorkomen, was toen nauwlyks zeldzaam. Buiten twyfel laat de Geschiedschryver zyne Persoonaadien spreeken, gelyk het hem behaagt; doch die Zamenspraaken schilderen ons, met leevendige verwen, de gesprekken van dien eenvoudigen en heldhaftigen tyd: en zyn misschien daar door zo nuttig, als de vermelde gevallen.

De *Troubadours* namen, in de Veertiende Eeuwe, een einde. Hunne ongeregeldheden bragten hun in kleinagting, zo dat zy, meer dan ééns, met schande, verjaagd wierden (*). De Hoven kreegen wederzin van die menigte baatzoekende en bedorven Menschen, onder welken men bykans geene bekwaame lieden vondt: andere ernstiger of aangenaamer voorwerpen deeden hunne Persoonen en Wer-

(*) PHILIP AUGUSTUS hadt uit zyne Staaten de Potzemaakers verbannen, onder welken buiten twyfel de *Troubadours* begreepen waren. De Stad *Bologne* verbood, in den Jaare MCCLXXXVIII, de *Fransche Zangers*, zich op openbaare plaatzen te vertoonen om te zingen. Zie MURATORI *Antiq. Ital.* T. II.

Werken in vergetelnisse stellen. Daarenboven was het aankweeken der eigene Landtaale in *Italie*, in *Spanje* en in *Frankryk*, genoeg om die van *Provence* agter den bank te werpen. Maar die Taal zou waarschynlyk de beschaafdste, de rykste van *Europa* geworden zyn indien, in onze Zuidlykste Landschappen, een magtige Staat gevormd was geworden, waar in de Fraaije Letteren, de Kunsten en Weetenschappen, haaren zetel vestigden, en waar het Vernuft, door naywe opgewekt, door aankweeking volmaakt, meesterstukken voortbragt waardig om Schryveren van andere Landen tot voorbeelden te dienen.

Ten allen tyde zyn de *Troubadours* in *Italie* aangemerkt, als dubbel het onderzoek der weetgierigen waardig. In *Duitschland* hebben zy hunne Naavolgers gehadt; welke de Baron van *Zurlauben* ten oogmerke heeft, uit de schuilhoeken der oudheid voor den dag te haalen. Hy heeft in de Boekery des Konings een handschrift gevonden, met oude duitsche Zangen van honderd veertig Dichters, zints het einde der Twaalfde Eeuwe, tot omtrent het Jaar MCCCXXX. Keizer HENDRIK DE VI, en de ongelukkige CONRADIN, Zoon van FREDRIK DEN II, een Koning van *Boheme*, verscheide andere Prinsen, Keurvorsten, Hertogen, Markgraaven, enz. telt men onder deeze Dichters, als mede Kerkvoogden en Monniken. Voor elk Lied is een tekening, van Belegeringen, Steekspelen, Jagtpartyen, Zinnebeelden; met de Wapenschilden der Duitsche *Troubadours*. De Heer Baron van *Zurlauben* heeft in eene Memorie in den Jaare MDCCLXXIII, in de *Academie des Belles-Lettres* voorgeleezen, reeds eenige uittrekzels van hunne Stukjes gegeeven.

DE ONGELUKKIGE ZOON

OF

VADERLYK BEROUW.

Un amour vrai, sans feinte & sans caprice,
Est en effet le plus grand frein de vice;
Dans ses liens, qui sait se retenir,
Est honnete homme, ou va le devenir.

VOLTAIRE.

EEne der alleraangenaamste oogenblikken, die een Mensch in dit leeven hebben kan, is buiten twyffel, dat, wanneer het hem mag gebeuren, in de genietingen eener beminnelyke Echtgenoote, zyne dagen te verslyten. ——— Eene Echtgenoote, welke hy noch *door* dwang, of *om* Rykdom en Aanzien, maar door rechtmaatige wegen verkreegen heeft.

De volgende Geschiedenis zal ons een voorbeeld opleveren, hoe een

een Jongeling, te vooren van zeldzaame deugden, en bekwaamheden, na het afflaan van een Huwelyk door zyne Ouders, tot de buitenfporigfte flegtheden en Lichtmisferyen is overgeflaagen; en daar door, niet alleen zig zelven, maar ook zyne Ouders heeft ongelukkig gemaakt.

Cleomines, dus was de naam van een voornaam Koopman te ...., van geringe afkomst, en kleine beginzelen groot geworden zynde, had, geduurende eene reeks van Jaaren, alleen door middel van een uitgebreiden Koophandel, ongemeene Schatten verzameld. ——— Op zyn Vyv-en-dertigfte Jaar, begav hy zig in het Huwelyk, met eene Dame, welke byna denzelvden ouderdom bereikte, wier afkomst, ftaat, en middelen, de zynen toen ter tyd omtrent evenaarden. — *Cleomines* was niet misgedeeld van natuurlyk Verftand; dog, altoos ieverig in den Koophandel moetende zyn, had hem de gelegenheid ontbroken, om het zelve op te fcherpen, en met kundigheden te verryken. — Altoos de beginzelen van Godsdienst in het oog houdende, was hy eerlyk, en van een braaven Inborst; dog haastig, en het geen hy eens begreep, voerde hy ook zekerlyk uit; niemand, wie hy ook ware, was in ftaat om hem een opgenomen Concept uit het hoovd te praaten. ——— *Lucretia*, zyne Echtgenoot, gaf hem in zyne deugden niets toe; Zy was daar by zeer goedaartig, leevendig, welleevend en redelyk fchoon.

Twee Jaaren waren 'er byna reets verftreeken, eer zy de Vrugten hunner Vereeniging zagen; eindelyk beviel zy van een Zoon, op het oogenblik, dat *Cleomines*, uit hoofde zyner Affaires, eene reis naar elders dacht te doen.

De jonge *Cleomines* was, en bleef ook voor altyd, het eenigfte onderpand van hun Huwelyk. Hy was begaavd met veel verftand, vlug van oordeel, goedaartig, en de Natuur had, in zyne geftalte en weezenstrekken, iets aangenaams en bevalligs gelegd. ——— Wie zou kunnen wenfchen beter opvoeding te genieten dan onze Held? 'Er waren byna geene Weetenfchappen, of hy wierd 'er, door bekwaame Leermeesters, in onderweezen. De geringe Kundigheden van den Vader wierden nu in den Zoon rykelyk vergoed. Zyn Vader was nooit in de gelegenheid geweest, om zig Kundigheden te verzamelen; hy had altoos voor zyn beftaan moeten zorgen. ——— De jonge *Cleomines*, daar en tegen, wierd de gelegenheid aangeboden; hy vond de kost al voor hem gewonnen, en de Schatkisten reeds voor hem opgevuld; hy was alleen. ——— Nimmer kon een Kind beter beantwoorden, aan de treffelyke oogmerken van zyne Ouders, dan de jonge *Cleomines* aan de zynen. ——— Hy leerde, en hy begreep wat men hem leerde. Hy had de edelfte begrippen van den Godsdienst en Zedenkunde; en fcheen, in zyn jonge Jaaren, reeds blyken te geeven, dat hy ze zogt te beoeffenen. Men fpaarde geen kosten, om hem, in den verderen aanwas zyner Jaaren, in zulke Weetenfchappen te onderwyzen, waar toe een Mannelyk oordeel

vereischt word. ——— Om in een Fatzoenlyk gezelfchap te *converzeeren*, (men vergunne my dezen term in eene betere betekenis dan doorgaans te gebruiken,) behoort men eenige welleevende Kundigheden te bezitten, om zig in die converzatie niet tot een last te maaken. De jonge *Cleomines* leerde ze met denzelfden goeden uitflag, waarmede men hem in de voorige Weetenfchappen onderweezen had.

Thans kon *Cleomines* zyn Zoon in de Waereld brengen, als byna in alles kundig, welleevend en ryk. ——— Hy ftrekte nu, voor een Jongeling van achttien jaaren, ieder ten voorbeelde. ——— Men kan ligt nagaan, met welke zorgen en tederheden de jonge *Cleomines* wierd opgevoed. ——— Voor 's Vaders Koophandel opgeleid wordende, was hy altoos onder de oogen zyner Ouders; hy ging nimmer in Gezelfchappen, als anderzins, zonder dezelven, en hier door bleef hy onkundig van het geen 'er in de Waereld omgaat.

De jonge *Cleomines* was nu twintig jaaren oud! ——— Op deezen tyd beginnen de drivten meer en meer fterker te worden. ——— Men dient des alsdan wyze maatregelen te neemen, om dezelven ten zagtfte te beftieren, en niet langs fterke wegen eensklaps te ftuiten. ——— Hy verlievde niet lang hier na, op een Meisje van byna gelyken ouderdom, de Dogter van een braav eerlyk en burgerlyk Amptenaar uit dezelfde Stad, welks inkomen 's Jaarlyks op tien duizend Livres gefchat wierd. ——— Hy had dit Capitaal nodig; vermits hy 'er, behalven deeze Dogter, nog vyv Zoonen van moest onderhouden.

Lucia was fchoon, bevallig en zeer zagt van aart; Zy was niet misgedeeld van Verftand; zeer wel opgevoed, deugdzaam, en had verfcheide bekwaamheden; in 't kort, zy bezat zo veel bekoorlykheden, dat een deugdzaam Jongeling, gelyk *Cleomines*, 'er op moeste verlieven.

Men kan ligt begrypen dat de jonge *Cleomines*, zeer fpoedig, zynen Vader kennis gav van zyn voorneemen. Dan het antwoord, het welk hy hier op ontving, voldeed in geenen deele aan zyne verwagting. ——— *Cleomines* had voor, zyn Zoon ten minften ten Huwelyk te geeven, aan de Dogter van een aanzienelyk Man, van een zeer groot Capitaal; hy zag op Deugden, op Inborst, noch Schoonheid. Eer, Aanzien en Geld konden hem alleen bekooren. ——— Men mogt dus den jongen *Cleomines* met regt beklaagen. Hy had eene Minnaares die hy teder beminde; Zy had hem met geen onverfchillige oogen aangezien; men had hem reeds den vryen toegang vergund, en alles was aan de zyde zyner Schoone, om zo te fpreeken, klaar. ——— Maar een ftyfhoovdige Vader; welke de lievde van zyn Zoon, aan hem beweezen, niet wilde vergelden; die, zonder de minfte ontroering, in ftaat was, om de verzoeken, fmeekingen, en traanen, van zyn Zoon onverfchillig aan te zien, en te hooren, was niet te beweegen, door de aanzoeken van zyne Echtgenoote, en van verfcheide zyner Vrienden. Zyn befluit ftond vast;

de

de jonge *Cleomines* had de verdere voortzetting van zyn voorgenomen Huwelyk te ſtaaken, of hy moest verwagten, nimmer een duit van zyne Nalaatenſchap te zullen erven, enz.

Intusſchen was de jonge *Cleomines* al gemeenzaamer met *Lucia* geworden. ——— Hy had de toeſtemming haarer Ouders; hy had haare hand; zy wierd nimmer, buiten hem, op gezelſchappen verzogt; en de Huwelyks-voltrekking wagtte alleen na de toeſtemming van zyn Vader; die hy hoopte, dat, als zyn Vader zag dat hy haar ongeveinsd beminde, wel zou volgen.

Hy had haar nu, geduurende een Jaar, als zyne Minnaares dagelyks bezogt, en eene eeuwige trouw gezwooren; beloovende nimmer van haar te ſcheiden, of een ander te neemen, en liever te willen ſterven, dan haar te verlaaten. —— Op een avond, van haar t'huis komende, vond hy zyn Vader, welke de Dienstbooden uitgezonden had, om hem over dit Stuk des te ernſtiger te kunnen onderhouden, alleen in huis.

„ Myn Zoon, ſprak hy, het is nu in het tweede Jaar, dat gy uw „ gedrag geregeld hebt, vlak tegens de oogmerken van uwen Vader. „ ——— Ik had, reeds in uwe vroegere Jeugd, voor u een zeer „ aanzienelyk en ryk Huwelyk geſchikt, maar, in plaats van my te „ hooren, verbind gy u aan een Meisje, welker Ouders noch eer, „ noch aanzien, noch geld bezitten; en gy zyt voorneemens met „ dezelve tegens myn zin te trouwen; door deeze Verbintenis hebt „ gy u onbekwaam gemaakt, om aan myne oogmerken te beantwoorden. Wat Vergenoeging, wat Welvaard zult gy uit uwen „ Echt trekken? Dat gy 'er zin in hebt, zegt niets; een Jongeling „ van uwe Jaaren heevt in ieder jong Meisje zin; of zy wys, deugdzaam, zagt van aart is, dat zyn maar voorwendzels; en gy kunt „ daarvan nog weinig weeten. Daar by heevt zy geen geld, en ook „ niet te wachten; zy heevt vyv Broeders, welke nog geen beſtaan „ hebben; deeze kunt gy dan met uwe lieve Bruid 'er by onderhouden; en dus kunt gy, met weinig moeite en vermaak, doorbrengen een Capitaal, dat ik, met zo veel zorg en moeite, onder de „ verzwakking myner kragten, gewonnen heb. ——— Ik heb u „ reets menigmaal gewaarſchouwd, op haar niet meer te denken; „ haar te verlaaten; en u tot eene andere ryke en aanzienelyke „ keus te bepaalen: maar, gy hebt myne vermaaningen in den wind „ geſlagen; thans gebied ik u, als Vader, van uw voorneemen af „ te ſtappen; gy zult haar niet meer zien, veel min zult gy met „ haar in het Huwelyk treeden. ——— Anderzints hebt gy myn „ ongenoegen te verwagten. Zie daar het Testament, waar by ik „ twee verre Neeven tot Erfgenaamen van myne Nalaatenſchap ſtel.

„ Uwe Moeder zal ik ook zoeken te beweegen, om het zelvde te doen. —— Ik zal myn Koophandel ſtaaken, en my met „ myne Echtgenoote op het Land ter woon begeeven; alwaar wy „ onze dagen in eenzaamheid zullen doorbrengen, en aan U, (zo

» het mogelyk is,) niet meer denken; wy zullen U als een schan-
» delyk Lid uit onze Familie affnyden. Wy zullen......" Hier
viel de jonge *Cleomines* zyn Vader in de rede. » Hou op Vader, zei-
» de hy, hou op, Gy hebt myn hart en dat van myne *Lucia* ge-
» noeg doorgrievt; Uwe woorden zyn gegrond op valschheid en be-
» drog. Moet ik dan als een Slaaf verkogt worden, aan de Dog-
» ter van een ryken Vrek, die my koopt om my te plaagen? —
» Moet myn Huwelyk dan alleen geschieden, uit eerzugt en belang?
» Ben ik uw eenige Zoon, —— ben ik door den Hemel gezegend
» met Ouders, die groote schatten hebben, en moet ik daarom on-
» gelukkig worden? Is zy, voor wie ik agting en lievde heb, niet
» de Dogter van een Man van naam, van rang, van opvoeding.
» en beproevde deugd, die de beginzels van Godsdienst in 't oog
» houd, en dezelven in zyn Kinderen zoekt over te brengen? ——
» Hoe schoon, hoe goedaartig is zy niet, die my thans de taal der
» lievde doet spreeken! Maar, om dat by U, geld, eer, en aanzien
» meer vermogen op uwen Geest hebben, dan de grootste schoon-
» heid en de fraaiste zeden, daarom moet myn Huwelyk niet voort-
» gaan; men moet my plaagen; men moet my ongelukkig maa-
» ken; verschoon my zo myne harde taal U mogt ontroeren".
Hier mede liep deze Onderhandeling ten einde, en de jonge *Cleo-
mines* bezogt, als vooren, zyne Minnaares, wien hy ook van alles
verslag deed. —— Menigmaalen vielen 'er vervolgens meer zulke
gesprekken, tusschen hen beide, voor; en niemand stapte van zyn
genomen besluit af.

Cleomines ziende, dat zyn Zoon by zyn opzet bleev, zig niet
stoorde aan zyne belovten noch bedreigingen, en zig tog, wanneer
hy den vereischten ouderdom had, in den Echt zou begeeven, vond
nog maar een Ontwerp over, om zyn Zoon van dit Huwelyk af te
trekken. —— Wy gaven reets vroeger te kennen, hoe *Cleomines*
's Jaarlyks gewoon was, om zyn' Koophandel, eene Reis buiten
's Lands te doen; twee Maanden had hy hier toe noodig. Niets,
dagt hem, was in deeze omstandigheden beter, dan zyn Zoon dien
post op te leggen, en hem eens, ter verlenging van den tyd, naar
andere Gewesten te stuuren. —— De bekendmaaking van dit
voorneemen viel den jongen *Cleomines* als een Donderslag in de
ooren: geen verzoeken, geen smeekingen, geen traanen waren in
staat, om dien ontmenschten van besluit te doen veranderen. De
Reis wierd bepaald; en een vertrouwd Vriend van *Cleomines* zou
met hem gezonden worden.

Men kan zeer gemaklyk begrypen, hoe schielyk by zyne Min-
naaresse hier van kennis gaf; en welk eene verslagendheid en ontstel-
tenis dit in beider harten veroorzaakte. — De tyd naderde al vast,
en zy moesten scheiden. Wie kan het voorgevallene, in dat tydstip,
met woorden uitdrukken! Wie zou niet door de tederheden van *Lu-
cia*, en de ontsteltenis van *Cleomines* vermurvd zyn geworden

Eindelyk, zy fcheidden van elkander, op het oogenblik, dat *Lucia* in eene flaauwte viel, uit welke zy, na zyn vertrek, gered wierd. In dit alles, hadden noch de Echtgenoote van *Cleomines*, noch deszelvs Vrienden iets te zeggen.

Een uur, voor zyn vertrek, fchreev hy nog het volgende aan zyne Minnaares.

LUCIA!

Zie daar het laatst vaarwel! ——— ik moet u eeuwig verlaaten! ——— om dat ik ryk ben, ben ik ongelukkig; ——— gy weet, hoe ik u bemind heb; alleen Lievde en Natuur doet my nog deezen fchryven. — Geev uwe hand aan een beter. Ik zie u nimmer weer.

Myn Vader zal, te laat, het fmertelyke van zyne behandeling gewaar worden; — hy zal my beklaagen; — gy zult over my weenen; — hy zal door myn ongeluk genoeg geftravt worden; ——— en gy zult my misfchien gelukkig agten. ——— Ik zal myn geluk in den Oorlog beproeven. ——— Misfchien word ik dan binnen korten tyd verlost, van een leeven, dat my zo haatelyk is. ——— Gy zult dan geen indruk meer op myn hart hebben. ——— Wensch myn leeven niet! Ik fterv dan als een Man, op het bed van eer; en val voor myn Vaderland, aan de zyde van hen, die met my fneeven. ——— Men wagt my. ——— Vaarwel *Lucia*; nog eens, Vaarwel. Leef gelukkig. Vaarwel in eeuwigheid, en denk altoos aan uwen Minnaar,

CLEOMINES.

Lang zo teder was het affcheid niet van zynen Vader. Hy verweet hem, in wanhoop, zyn rykdom en onverzaadelyke hebzucht; en gav hem genoeg te kennen, dat hy zyn eenigen Zoon nu nog voor het laatst zag. ——— Hy vertrekt: en *Cleomines* was zeer wel te vreden, de zaak dus verre gebragt te hebben.

Het duurde ruim twee Maanden, eer *Cleomines* het minfte berigt van zyn Zoon kreeg. ——— Men kan ligt de ongerustheid van Ouders nagaan, die maar een eenigen Zoon hebben, en niet weeten waar dezelve zig onthoud, of hy dood of leevendig is. ——— Het berigt, dat hy ten laatfte ontving, kwam hier op uit.

MYN HEER!

„ Uw Zoon, (dus fchreev de Vriend aan wien hy vertrouwd
„ was,) Uw Zoon heevt zig van al het geld, dat gy ons had mede
„ gegeeven, meester gemaakt; 't is nu in de tweede Maand, dat dit
„ gefchied is; hy is my ontvlugt; ik heb 't u niet durven fchryven,
„ voor en aleer ik zeker wist, waar hy zig onthield; dog alle myne
„ navorfchingen zyn vergeevs. ——— Indien ik hem niet ontdekke,
„ en hy niet te rug kome, verwagt dan geen fchryven, noch berigt
„ meer van my. ——— Vaarwel.

Men

Men kan begrypen hoe deeze Briev de Ouders trof. —— Een Brief, zonder plaats of dagtekening, als deeze, moest eene groote ontsteltenis te wege brengen. —— Het was ook weezenlyk zo. —— Men verweet Cleomines zyne onnatuurlyke wreedheid; die alleen de oorzaak van zyn ramp was, enz. Nu begon hy ook te voelen, dat hy een hart had; nu beklaagde hy zig, wegens zyne hardnekkigheid, en dat hy 'er de oorzaak van was, dat deze voorbeeldige Jongeling in zulk een afgrond van elende was neder gevallen. —— Maar het was te laat.

'Er verliepen twee volle Jaaren, eer zy het minste berigt van den Jongeling, of van den vertrouwden Vriend vernamen; alle de navorschingen, die de Vader zo wel zelve, als door andere Menschen had te werk gesteld, waren vrugteloos. —— Ondertusschen waren Ouders en Vrienden in de uiterste ongerustheid en wanhoop. —— De Vader kwynde van verdriet en hartzeer; kreeg ziekte op ziekte. —— De Moeder kwynde aan inwendige ongemakken. — De Negotie verliep; Cleomines bemoeide zig niet meer met het Comptoir; alles moest op de Bedienden af; en alles was weldra in de uiterste verwarring. —— Eindelyk evenwel kreeg men een briev van deezen inhoud, door eene onbekende hand geschreeven.

MYN HEER!

„ ...... Hier in 't Gasthuis ligt een Jongeling dood krank, die,
„ door de allerslegtste en ongebondenste Leevenswyze en Lichtmis-
„ seryen zig zelven ongelukkig heevt gemaakt. Hy heevt ons, zo
„ ver zyne uitgeteerde krachten toelieten, gemeld, dat zyn naam
„ was . . . . en dat zyne Ouders woonden te . . . . . . Dit is al
„ wat wy 'er van weeten. Hy schynt anders een Jongeling van zag-
„ te zeden, enz. geweest te zyn. Hy is geheel arm, ontbloot van
„ kleederen en geld, in dit huis gekomen. Men verwagt ieder
„ uur het berigt van zyn dood. —— Dit heevt hy ons verzogt
„ U te schryven.

Welk eene ontsteltenis, verschrikking, en knaaging deeze Briev veroorzaakte kan men ligt denken. —— Deszelfs komst was het tydstip, dat Lucretia, de Vrouw van Cleomines, uit het leeven rukte. —— Cleomines zelve viel in eene zo geweldige Ziekte, dat hy zelvs de laatste pligten aan zyne Vrouw niet kon verrigten. Deeze Ziekte wierd gevolgd van eene Teering, waar aan hy nog eenige Maanden zukkelde.

Men maakte, wel is waar, toen men deezen Briev had ontvangen, alles werkstellig, om, ware het mogelyk, den jongen Cleomines nog te redden, ten minsten verligting te geeven. —— Een Neev van hem ging zelve in alleryl 'er na toe; maar hy vond hem reeds aan de gevolgen zyner Ziekte overleeden, en begraaven. —— Hy was oud byna zes-en twintig Jaaren.

Cleomines had hier van zo dra geen tyding bekomen, of

ſchreev het volgende aan een Vriend. ——— „Nu kan ik niet meer
„ leeven; Rampzalige als ik ben! Nu is myn berouw te laat. Ik
„ ben de oorzaak, dat hy misſchien voor eeuwig ongelukkig zal
„ zyn. Alleen uit myne vervloekte hebzugt, is hy nu als een onge-
„ lukkige geſtorven. Myne Vrouw is reets dood. Myne wanhoop
„ kent geen paalen. ——— Ik kwyn aan eene Teering, en verwagt
„ dagelyks de verlosſing uit dit elendig leeven. Mogt myn ongeluk
„ tog anderen ten voorbeeld ſtrekken!

Zyn wensch, om den dood, wierd ook eerlang vervuld; want, weinig weeken na het ſchryven van deezen Briev, overleed hy aan de gevolgen zyner Ziekte. Dus wierd dit bloeiend huis, alleen door de hardnekkigheid eens Vaders, ongelukkig en uitgeroeid.

Mogt deze gebeurtenis zo veel indruk op de gemoederen der Nederlanders hebben, dat zy tog eens begreepen, dat Lievde en Natuur, maar geen eerzugt en belang de dryvveeren van het Huwelyk behooren te zyn; en dat zy, die anders handelen, hun Kroost ongelukkig maaken. Veelligt doet 'er zig eerlang wel eene gelegenheid op, om dit Stuk nader te behandelen.

G. H. E.

BRIEF VAN DEN HEER DE VOLTAIRE, AAN DEN KONING VAN PRUISSEN.

Gedagtekend 30 *Maart* 1776.

SIRE!

INdien uw Makker, (*) de Keizer van *China*, KIEN-LONG, overleden is, gelyk 't gerugt loopt, het zou my zeer ſmerten.

Uwe Majeſteit weet hoe zeer ik Koningen, die Verzen maaken, agt en bemin. Ik ken 'er één die 'er zeker veel beter gemaakt heeft dan KIEN-LONG, en aan wien ik my verbonden zal agten, tot dat ik, in een andere Wereld, myn Hof gaa maaken by den geweezen Koning van *China*.

Wy hebben in *Frankryk* een' jong Koning, 't is waar hy maakt geen Verzen; doch ſchryft uitſteekend in Onrym. Hy heeft onlangs zeven ſchoone Stukjes gegeeven, alle ten dienſte des Volks. De vooraf. ſpraaken deezer Bevelſchriften zyn meesterſtukken van Welſpreekenheid, om dat het meesterſtukken van gezond Verſtand en Goedertierenheid zyn. Het Parlement van *Parys* gaf eenige ſchoonſchynende tegenbetuigingen. Het was eene Proeve van bekwaamheid. Indien de beste Opſteller een' Prys gekreegen hadt, de Koning zou dien weggedraagen hebben.

Dit regt van optekenen en wederſpreeken, waar van Gy in uw Koningryk niet weet, is gegrond op een oud voorbeeld van een Provoost van Parys, en van CONRAD HOHENZOLLERN den II; deeze Provoost

(*) *Camarade.*

voost oordeelde het voeglyk, aantekening te houden van alle de Koninglyke bevelen; hier in werd hy gevolgd door een Bedienden des Parlements van *Parys*, JOHN MONTLUE, in den Jaare 1313.

De Koningen keurden deezen vond zeer nuttig. PHILIP DE VALOIS deedt de Koninglyke regten in het Parlement optekenen. CAREL DE V gebruikte dezelfde omzigtigheid, ten opzigte van het bekende Bevelschrift, waar in 's Konings meerderjaarigheid op veertien jaaren bepaald wordt. Vredes-verdragen werden dikmaals te boek gesteld. Maar wy leezen in deeze tyden van geene Tegenverklaaringen.

Onder de Regeering van FRANÇOIS DEN I, vinden wy de eerste Tegenverklaaringen, ten opzigte van de Geldmiddelen, betreffende een Hek van louter Zilver, 't welk het Graf van *St. Martinus* omringde. De Heilig dusdanig een Hek niet, en FRANÇOIS den I zeer noodig geld behoevende, bediende hy 'er zich van; waar voor de Kanunniken van *Tours*, die hem 't zelve overgaven, uit de Landen van de Kroon, vergoeding ontvingen. Het Parlement bragt den Koning de ongeregeldheid deezes bestaans onder 't oog.

Ziet hier de oorzaak van alle de Tegenverklaaringen, die, zints deezen tyd, onzen Koningen zo veel onrusts gebrouwen hebben, en, in 't einde, den Oorlog van de *Fronde*, ten tyde der minderjaarigheid van LODEWYK DEN XIV, voortbragten.

Wy hebben, onder LODEWYK DEN XVI voor geen *Fronde* te vreezen, en nog minder, voor de belachlyke dwaalingen der *Jesuiten*, *Jansenisten* en *Convulsionarissen*. 't Is waar, onze schulden zyn zo groot als die der *Engelschen*; doch wy genieten alle de zegeningen des Vredes, van een goed Staatsbestuur, en de hoop is ons overgebleeven.

Uwe Majesteit merkt zeer juist op, dat de *Engelschen* zo gelukkig niet zyn als wy; zy zyn huns geluks moede. Ik geloof niet, dat myne geliefde *Quakers* zelve zullen vegten; doch zy zullen anderen, die voor hun vegten, betaalen.

Ik ben, gelyk uwe Majesteit te overbekend is, geen groot Staatskundige; doch ik twyfel zeer, of het Ministerie te *Londen* een zier beter is dan het onze. Onze zaaken bevinden zich in een slegten stand; de *Engelschen* zyn bezig om de hunne te verbrodden. Elk heeft zyn beurt. — Wat U belangt, gy geniet, in vrede, de weezenlyke vrugten uws behaalden roems; gy bouwt Steden en Vlekken, gy moedigt alle Kunsten aan, en hebt geenen anderen vyand dan de Jicht. Ik hoop dat deeze, gelyk zo veele andere Mogenheden gedaan hebben, met U den Vrede zal sluiten.

Wat de *Jesuiten* belangt, door U zo zeer gade geslaagen, daar is iets edelmoedigs in de bescherming hun verleend, door een uitgebannen Persoon, en dit geeft my grond om my te vleien met dezelfde bescherming.

Ik geloof niet, met den Heer PAUW, dat de Keizer KIEN-LONG de *Jesuiten*, in de Landen zyner Heerschappye, wreed behandelde.

Va-

Vader AMOIT vertaalde zyn Vers: wy hebben altoos genegenheid voor de Overzetters onzer werken: en ik zou durven ſtaande houden, dat een Vorst, die Verzen maakt, niet wreed kan weezen.

Eene gunst heb ik van uwe Majeſteit te verzoeken, hier in beſtaande, dat zy de goedheid hebbe my te melden wie de oudſte is, Lord MARSHAL of ik. Ik ben in myn drie en tachtigſte jaar, hy, zo ik meen, in zyn twee en tachtigſte. Ik wensch dat gy ten eenigen dage uw honderd en twaalfde moogt bereiken.

KORTE REGELEN
VOOR
JONGE DICHTERS.

GY, wien de Natuur een godlyk vuur in den boezem geſtort heeft; gy, die, by de eerſte ontwikkeling uwer rede, u geneigd vindt, met uwe verbeelding door 't heelal te vliegen, Hemel, Zee en Aarde te doortrekken, en de alom vergaârde Schatten met orde ten toon ſpreidt, voor u vat ik de pen op, en ſchryve eenige Korte Regelen:

1.

Overdenk uw onderwerp, eer gy u neêrzet om te ſchryven; 't geen van alle zyden beſchouwd is, valt gemaklyk te behandelen.

2.

Eene zuivere Taal verſiert een ſchoon Dichtſtuk, gelyk welſpeelende Juweelen eene bevallige Maagd.

3.

Lees allerleie Schriften, maar kies in de herleezing met oordeel.

4.

Dicht weinig, en beſchaaf veel.

5.

Leg het geen gy maakt weg, of ten minſten vertoon het aan weinige Vrienden; mooglyk zal het u na korten tyd mishaagen.

6.

De Oude Dichters verſtrekken U, als 't Corpus Juris den Rechtsgeleerden; gy moet 'er geduurig mede omgaan.

7.

Laat geene winderige zwelling u behaagen; wie 't naast aan de Natuur komt, is de grootſte Dichter.

8.

Grootſche woorden worden vereischt tot een grootsch onderwerp; maar laat uw Herder geen Wysgeer, of uw Viſcher geen voortreflyk Redenaar zyn:

9.

Twee uiterſten behooren vermyd te worden; laf te vleiën, en wreedaartig te ſteeken.

10.

't Is schoon Godsdienstige Verzen te zingen; maar by-geloof en partydigheid passen geene redelyke Zangsters.

11.

Even zo schoon is het Heldenmoed en Vryheid in te blaazen; maar de Regeering te lasteren, en onrust te kraaiën, komt uit een bedorven gemoed.

12.

Als gy vrolyk zyn wilt, moet gy de Zedigheid in 't oog houden; de Zang-Godinnen zyn Maagden.

13.

De trippelende liertoon voegt aan geene klaagende rouwnooten. De droefheid komt met eenen deftigen tred te voorschyn.

14.

Gebeurde Zaaken in Dichtmaat op te zingen, is het behaaglykst voor eenen Leezer; maar als gy iets versieren wilt, moet alles waarschynlyk zyn.

15.

Wat gy ook behandelt, put uw onderwerp niet al te zeer uit; een Leezer breidt gaarne, door eigene gedachten, de voorgestelde Stoffen uit.

16.

Alle Letteroeffeningen passen eenen Dichter. Eene algemeene kennis is in niemand noodzaaklyker.

17.

't Menschelyk hart moet byzonder zyne aandacht trekken; daar in mag voor hem geene onzichtbaare springveêr zyn.

18.

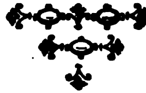
Het haatlyke van bedorven beginzelen moet hem even zo klaar zyn, als 't beminlyke van deugdzaame neigingen.

19.

Boven alles moet hy zelf deugdzaam zyn; eene Zedeleer zonder voorbeeld heeft geenen of eenen nadeeligen invloed.

20.

Een gerust hart is zyn grootste Schat; alle ontroering verbystert zyne ingespannenheid, verwildert zyne verbeelding, en ontsiert de trekken van zyn pençeel.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

REDENVOERING OVER DE VRIENDLYKHEID.

Door den Eerwaardigen WILLIAM WOOD.

Zyt Vriendlyk. I PETR. III. 8.

DE Lesfen, ons, in de Schriften des Nieuwen Verbonds, voorgedraagen, overtreffen alle andere Stelzels van de Zedekunde, oit in de Wereld gepredikt. Derzelver groot oogmerk is ons te verheffen, boven deezen tegenwoordigen ras voorbygaanden ftaat, en voor te bereiden tot eene gelukkige intrede in de zalige Gewesten der Onfterflykheid. Hierom leeren zy ons onze genegenheden te ftellen, op de dingen die boven, en ons niet geheel te hegten aan die beneden op aarde zyn; hierom herinneren zy ons, geftadig, de edelheid onzer verftandige Natuure; hierom moedigen zy ons aan, om onze hoope en verwagting veel verder uit te breiden, dan de tegenwoordige Wereld.

Maar, niet tegenftaande zy voornaamlyk eene andere Wereld betreffen, zyn ze 'er niet volftrekt toe bepaald. De Wereld, waar in wy thans leeven, heeft 'er geen gering deel in. Zy zyn gefchikt om onze tegenwoordige zo wel, als onze toekomende, gelukzaligheid te verzekeren. Alles wat ftrekt, om ons weezenlyk lichaamlyk geluk te bezorgen, wat dienen kan om ons gezellig vermaak te verfchaffen, onzen ommegang met onze Medemenfchen vry, onbedwongen, en troostryk te maaken, wordt, door J. CHRISTUS en de Apostelen, voorgefteld, aangepreezen, en aangedrongen. Ik weet niet, dat 'er een enkel nuttig gebod, ten opzigte van eenig deel onzes gedrags, is overgeflaagen. De groote en weezenlyke pligten van Zedelykheid worden, by herhaalinge, voorgefteld — de Lesfen van Voorzigtigheid duidlyk ontvouwd —— de beginzels van 't betaamlyke keurig afgefchetst —— en zelfs de kleine bevalligheden in den ommegang, die het fraaije eener befchaafde verkeering uitmaaken, niet vergeeten.

De Brief van den Heiligen PETRUS, uit welken wy het opschrift onzer Redenvoeringe ontleenden, verleent ons een klemmend bewys van de waarheid der voorgestelde Waarneemingen. De Apostel herinnert eerst zyne Medechristenen, „ de onverderflyke, onbevleklyke, en onverwelklyke Erfenisse, die voor hun in de Hemelen bewaard wordt, en de „ leevendige Hoope tot welke zy wedergebooren waren, door „ de Opstanding van JESUS CHRISTUS uit den dooden". Dit gedaan hebbende, past hy die gewigtige Leere toe op de oogmerken van de daadlyk oefenende Godsdienst, en vertoogt, in 't breede, welke uitwerkzels dezelve moet hebben, op ons gedrag in 't algemeen. Hy dringt aan op een bestendige naavolging van den alleen volmaakten GOD, verbiedt alle kwaadaartigheid, boosheid, en geveinsdheid in onze verkeeringe met de Wereld, en gebiedt die zuiverheid des harten, met welke de ongeregelde opvolging der begeerlykheden geheel onbestaanbaar is. In deezer voege, de algemeene beginzels van onzen Pligt jegens onzen Schepper, onze Medemenschen, en ons zelven, ter neder gesteld hebbende, gaat hy voort tot eene byzonderder optelling van de Pligten der zamenleevinge; hy maakt, met onderscheiding, gewag van wederkeerige Pligten der Onderdaanen en Overheden, der Dienstknegten en der Heeren, der Mannen en Vrouwen; en dan, om de geheele som op te maaken, en een voltooijende trek te geeven aan het Character van een Christen, pryst hy ten ernstigsten aan die Vriendelyke geaartheid, die waare beschaafdheid van Zeden, welke zo dikwyls alleen, met uitsluiting van alle anderen, toegeëigend is aan Menschen, die gewoon zyn in de groote Wereld te verkeeren.

De inwendige schoonheid, en de aangenaame uitwerkzels van een zo Vriendlyk gedrag, zyn blykbaar genoeg voor elk oppervlakkig Waarneemer. Wy verwonderen ons over Mannen, by welken wy 't zelve aantreffen; wy doen meer dan ons over hun verwonderen; wy draagen hun hoogagting toe, wy beminnen hun: wy zyn op hun gezelschap gesteld, en staan na hunne Vriendschap. Nauwlyks is 'er iets, 't welk zo ongemerkt, en nogthans zo onwederstandlyk de Ziel inneemt, als deeze aanvallige vriendlykheid van zeden. Deeze zet een onuitspreeklyke bevalligheid by aan elk bedryf, aan ieder houding, en geeft iets behaaglyks en aantreklyks aan iemands geheele voorkomen: deeze kan voldoen voor duizend gebreken, en zal, ondanks onze uiterste poogingen tot het tegendeel, eene menigte van Zonden bedekken.

Maar, schoon de invloed der Vriendlykheid dus, over 't al-

algemeen, gevoeld en erkend worde, heeft men dezelve, ik weet niet op welk eene wyze en waarom, enkel aangemerkt als eene aangenaame hoedanigheid, en niet als een' onvermydelyken Pligt. De Zedekundigen hebben de Vriendlykheid, meerendeels, in hunne Stelzels overgeslaagen; of verzuimd 'er gewag van te maaken, als of ze niet tot hunne taak behoorde. Deeze is overgelaaten aan de natuurlyke geaartheid, of de toevallig verkreegene gesteltenisse, van elk in 't byzonder. Men heeft ze laaten afhangen van de grilligheid des tyds, des toevals en der omstandigheden. Zy is daar door veel eer een luim dan eene hebbelykheid geworden, en zelden betragt op dien eenpaarigen voet, welke het kenmerktekende is van rechtschaape Deugd.

Terwyl de Zedekundigen de Vriendlykheid dus over 't hoofd zagen, hebben de Christenen al te dikwyls nog meer, nog erger, gedaan: en niet zelden indiervoege gehandeld, als of de Vriendlykheid geheel streedt met den aart huns Godsdiensts. Een gemaakte afkeer van de Wereld, en van het Menschdom, heeft, gelyk zulks wel te voorzien was, eene naargeestige en ongezellige geaartheid, en een aanstootlyke stugheid van gedrag voortgebragt. Onredelyke begrippen, wegens de natuur der Godlyke bedeelingen en gunstbetoonigen, hebben geestlyken Hoogmoed voortgebragt; en waar Hoogmoed, van welk eene soort ook, de Ziel vermeesterd heeft, is de zagtzinnige geest van Vriendlykheid, voor altoos uitgeslooten. Eene gehegtheid aan veronderstelde weezenlyke Geloofspunten gaf menigmaalen stoffe tot het verbreeken des Gebods, *Weest Vriendelyk*; onder alle Menschen is de doldriftige bygeloovige de onvriendlykste. Hier door is de Wereld vergiftigd, met de harrewarrende twisten der vergramde Scheurmaakeren; persoonlyke aanmerkingen worden dikwerf ingevoerd, om 't mangel aan of de zwakheid van bewys te bedekken; en terwyl men volyverig sprak, van het bevorderen van de eer der Christenheid, vergat men, te jammerlyk, den geest en aart des Christendoms te eenemaal.

Doch zeker, myne Broeders, deeze verkeerdheden moeten ontstaan weezen, uit een zeer partydig inzien der Heilige Bladeren: want de Schriften der Euangelisten en der Apostelen boezemen een geheel andere een recht tegen overgestelde geaartheid in. Vriendlykheid van Zeden moet het onderscheidend kenmerk der Groote Wereld niet weezen. — Deeze is iets meer dan een welvoegend cieraad des leevens. — Deeze ontstaat, uit onze onderlinge betrekkingen tot elkander, als Menschen — en moet, in alle opzigten, het eenpaarig uitwerk-

zel weezen onzer beginzelen als Christenen. Het is ons werk als Menfchen, en onze pligt als Christenen, ons zelven gelukkig te maaken, en tot het geluk van anderen het onze toe te brengen. Hy, die deeze twee gewigtige Einden bedoelt, en daar toe, op de verftandigfte en kragtdaadigfte wyze, zyne poogingen infpant, is de uitmuntendfte Mensch, de voorbeeldlykfte Christen. Een gedrag, 't welk eenigzins, 't zy rechtftreeks of van ter zyde, 't zy in meerdere of in mindere maate, om het geluk van onszelven, of van anderen te verminderen, is, derhalven, onbetwistbaar verkeerd, naar maate van de uitgeftrektheid van deszelfs invloed. En, indien wy kunnen bewyzen, dat eene onvriendlyke gefteltenisfe, eene onbefchofte en onverpligtende leevenswyze, eigenaartig ftrekt om dit uitwerkzel voort te brengen, zal onze onvermydelyke verpligting tot het opvolgen van 't vermaan des Apostels, *Weest Vriendelyk*, ten klaarften blyken.

Verleen my, in de behandeling daar over, uwe opmerkende Aandagt. Het onderwerp myner tegenwoordige Verhandeling is, geenzins, een ftuk van weinig aangelegenheids. Het ftrekt zich, gelykerhand, uit tot alle leevensftanden; en moet het hebbelyk beginzel onzes gedrags zyn, ten opzigte van ons gelyken, onze minderen, en onze meerderen. Niemand is 'er, gevolglyk onder U, die deezen beminnelyken pligt niet kan betragten. Wy vinden ons allen omringd van ons gelyken, en de meesten onzer ftaan in eenige betrekking tot hunne minderen en meerderen.

I. 'Er doet zich een ruim veld, tot het betragten deezer Christlyke Deugd op, in onze verkeering met Lieden, die ons gelyk zyn.

Het gaat vast, dat alle Menfchen, oorfpronglyk, gelyk zyn aan elkander. Elk is Heer en Meester van zich zelven, en aan geen' dwang onderworpen, of hy moet, in eenig opzigt, de regten van zynen Evenmensch, die in allen deele zo heilig zyn als zyne eigene, fchenden. Maar de Inftellingen der Burgerlyke Regeeringe hebben, eenigermaate, deeze oorfpronglyke gelykheid vernietigd. De byzondere vryheid van elk, hoofd voor hoofd, heeft plaats gemaakt voor de algemeene veiligheid, en het algemeen voordeel. Men heeft Verbonden opgerigt, en verfcheide graaden van ondergefchiktheid vastgefteld, waar door de geryflykheden en verbeteringen des leevens grootlyks zyn bevorderd. Eene kleine verandering heeft 'er dus ftand gegreepen, ten opzigte van de regten der Menfchen, in den ftaat der Maatfchappye. En hunne wederkeerige pligten moeten bepaald worden, door de eigene na-

tuur

tuur deezer betrekkingen, in welke zy tot elkander ſtaan. In dit Deel myner Redenvoeringe is het, egter, onnoodig daar op agt te geeven. Want, met betrekking tot de zodanigen, die een en het zelfde Character bekleeden, en in denzelfden ſtand des burgerlyken leevens geplaatst zyn, hebben zy geene verandering ondergaan. 't Zyn de pligten van Menſchen jegens Menſchen, en moeten bepaald worden, volgens de algemeene beginzelen der Menschlyke natuure, en de wederkeerige belangen van elk, hoofd voor hoofd. En indien wy het voorſchrift des Apostels, *Weest Vriendlyk*, hier aan toetzen, zullen wy bevinden, dat het gezag daar van onveranderlyk en onbepaald is.

Wat, immers, kan overeenkomſtiger weezen met de algemeene beginzelen der Menschlyke natuure, dan die vriendlyke en verpligtende ommegang, welken ik thans aanprys? Zeggen de inſpraaken van ons hart niet, dat wy Broeders zyn? Zyn goedertierenheid, en een begeerte om genoegen te ſchenken, de heerlykſte cieraaden, en de weezenlykſte hoedanigheden niet van een Broederlyken inborst? Moet ons gedrag in de zamenleeving niet duidlyk ontdekken, dat wy elk het beste wenſchen, —— dat wy begeeren de genegenheid onzer Medemenſchen te trekken —— en gelukkig zyn, in het denkbeeld van te verpligten, en verpligt te worden? En kunnen deeze wenschlyke einden bereikt worden door norsheid van aart, door korzelheid van gedrag, of door koele agterhoudenheid? Neen, myne Broeders; „ aan hunne vrugten zult gy ze ken„ nen", is een grondregel van eene algemeene toepasſing; en een algemeene vriendlykheid van Zeden is een natuurlyk teken van een waarlyk goedertieren hart.

De inneemende geſchiktheid, waar over ik thans ſpreek, is tevens zeer bevorderlyk tot het wederzydſche belang van elk in 't byzonder. Hoe gemaklyk zouden de bezigheden des leevens afloopen, indien elk openhartig, voor de vuist en vriendlyk te werk ging? Hoe veele misverſtanden zou men vermyden? Hoe ras de geſchillen, die nu jaaren, verdrietige jaaren, van kwelling en onrust duuren, eindigen? Wiens belang, myne Broeders, zoudt gy liefst en ernſtigst bevorderen, die eens Vriendelyken Mans, of die van een korzelen NABAL, zulk een Zoon BELIALS, dat niemand met hem te doen kan hebben? Zyt gy niet gereed om op te ſtaan, te loopen, te vliegen, op 't verzoek des eerstgemelden? Is de bevallige beweeging van zyn hand, de gunſtige opſlag van zyn oog, niet genoegzaam om uwe aandagt op te wekken, en te beweegen tot het voldoen van zyne begeerte? Wie is, in de betooningen

gen van Vriendschap, en de uitspanningen der zamenleevinge, zo aangenaam als de vriendlyke Man? De gezette plooy zyner Zeden is zigtbaar in alle zyne bedryven —— deeze maakt hem bekwaam om de ernstigste pligten des leevens, op de voordeeligste wyze, te volbrengen — om, in de dagelyksche verkeering, bevallig de gemeenste diensten te doen —— om met kieschheid iemand te verpligten —— en verpligt te worden, met die gepaste dankbaarheid, natuurlyk ontstaande uit de bewustheid, dat hy juist het zelfde zou gedaan hebben, ware hy in de plaats zyns Verpligters geweest.

En is het, myne Broeders, niet eenige aandagt en moeite waardig, zich eene hebbelykheid eigen te maaken, die zo algemeen behaagend en heilryk is? Dezelve is, nogthans, zo gemaklyk te verkrygen, als gemaklyk te betragten. Een regtmaatig bezef van de weezenlyke natuur onzer betrekkinge tot onze Medemenschen, en eene zugt om hun te verpligten, aan welken wy ons verbonden vinden, is volkomen genoegzaam, tot het voortbrengen van dat vriendlyk gedrag, 't geen den Mensch en den Christen tot een zo groot cieraad strekt. Waare goedhartigheid is de eenige geschikte grond, voor algemeene beschaafdheid van zeden. Wanneer het hart onder den invloed staat, van de zagtaartigste aandoeningen, zal eene inneemende beleefdheid in 't gedrag zigtbaar weezen. De Christen, derhalven, die, door zyne belydenis en character, de Vriend des Menschdoms is, moet, ongetwyfeld, uitsteeken door de beleefdheid en vriendlykheid zyner gestelteniss. Wy moeten nu in de

IIde plaats overweegen, dat hy deeze beminnelyke Deugd niet alleen zal beoefenen omtrent zyns gelyken; maar ook ten opzigte van die beneden hem in rang zyn.

De onderscheide rangen en betrekkingen, ontstaan uit de instelling der Burgerlyke Maatschappye, hebben verscheide nieuwe pligten ingevoerd. Het komt den Overheden en Heeren toe te gebieden, het voegt den Onderdaanen en Dienstbooden te gehoorzaamen; dan deeze nieuwe verpligtingen zelve hebben geenzins den natuurlyken pligt, welken wy tegenwoordig aanpryzen, vernietigd of beperkt. 'Er zyn, in de daad, bykomende bewysredenen, die eene vriendlyke geaartheid, omtrent onze minderen, aandringen.

Wanneer de Menschen, in alle opzigten, elkander gelyk zyn, zal een diep doorgedrongen bezef van de natuurlyke vryheid, 't welk, misschien, niet altoos en geheel te veroordeelen is, zeer gereed in een strafwaardig uiterste, en zomtyds op een lastige trotsheid, uitloopen. Maar, wanneer de betrekking

van

en meerder tot een minder eens ſtand gegreepen heeft, leeze lastige trotsheid van geest geenzins als een verming van ſchuld inbrengen, dat dezelve ontſtaat uit de staate van een beginzel, 't welk, misſchien, niet altoos heel te veroordeelen is. Want de mindere bevindt zich, of min, in de magt van zyn meerdere; en een die afyk is, te verdrukken, te beledigen, of zelfs onedelmoe: bejegenen, is laag en niet manlyk. De beleefdheid len Heer en den Christen ſtraalt zo zeer door in zyn g omtrent zyne dienstbooden, als in zyne verkeering leden van zyn eigen rang.

't is het in 't oogloopend kenmerk van deeze aanpryaardige Vriendlykheid, dat dezelve, op de volkomenyze, het verſchil der betrekkingen bewaart, en nogthans ndere party de vernederende omſtandigheden zyns Staats vergeeten. 't Is het gelukkig midden, tusſchen eene ierende gemeenzaamheid en eene overheerſchende trots-

Zy dient even zeer om eene onverdraaglyke veragting, en eenen, en ſlaafſche vrees, aan den anderen kant, rbannen. Zy boezemt een redelyk vertrouwen in, gemet een toegeneegen ontzag. Zy moet, gevolglyk, den meerderen hoogst nuttig weezen: dewyl zy ſtrekt m van de verknogtheid en trouwe der minderen te vern. En 't is geheel overtollig te vermelden hoe zeer dient tot het geluk des afhanglyken. Een vriendelyk, eene heuſche ontmoeting en aanſpraak, ſtreelen het verligten den arbeid, en zetten eenige van de bekooreen der vryheid aan de dienstbaarheid by. —— „Is niet verpligt myne bevelen te gehoorzaamen?" is eene, die, wanneer een Mensch ze aan zichzelven voorzekerlyk, zyn aangezigt een zagten plooy, eene vriendbemoedigenden opſlag aan zyn oog, en een heuſchen an zyne ſtemme moet geeven. Onderwerping, afhangd, en handen arbeid is het lot der Menſchen in de laaevensſtanden, en deeze zyn genoegzaame beproevingen in geduld, en onderwerping aan de ſchikkingen der ienigheid. De ſchorre taal van geſtrengheid behoeft 'er ygevoegd te worden, om hunne ongelegenheden te verren en hunnen geest te verdrukken. Neen, myne rs, laaten de zagte toonen van Vriendlykheid liever gemoederen vervrolyken; herinnert hun, dat zy ook hen zyn, en zet hun aan om te vertrouwen op de Goeenheden van den algemeenen Vader des Menschdoms.

 Ik

Ik zal 'er, in de III de plaats, nog byvoegen, dat eene vriendlyke geaartheid zich, op 't allervoordeeligst, zal vertoonen in haar gedrag, ten opzigte van Menschen in een verheevener leevensstand.

Doch hier zal men, misschien, tegenwerpen, dat, met hoe veel regts wy de vriendlykheid ook aanpryzen, omtrent ons gelyken en minderen, deeze, in het tegenwoordige geval, niet minder zou weezen dan eene vermetele gemeenzaamheid. Ongetwyfeld moet dezelve zich schikken naar de verschillende natuur der betrekkinge, en zal, gevolglyk, eene kleine verandering, in 't voorkomen, ondergaan: dan haar algemeen character zal, nogthans, juist het zelfde blyven. Zy zal die openhartigheid en goedaartigheid behouden, die duidlyk haare herkomst aanwyzen. De Man, die vriendlyk en toegeevend is omtrent zyne minderen, zal nimmer zichzelven vernederen door eene kruipende slaafsheid omtrent Persoonen van een verheevener rang: want het is eene onlochenbaare grondregel, dat eene laagkruipende en dwinglandsche gesteltenisse onafscheidelyk veréénigd zyn; of, om my van de klemmende woorden des Dichters te bedienen,

Wie boven zich een dwaas, met laffe vleitaal, stelt
Bejegent minderen met dwang en trots geweld.

De Vriendlykheid eens Christens is even verre van beide deeze haatlyke uitersten. Gelyk dezelve hem niet toelaat zynen eerlyken afhangeling tot grimmigheid te tergen, zo verbiedt ze hem die vleiery te gebruiken, welke den hoogmoed van een uit het stof verheeven gemeen Man streelt; doch ten hoogsten walchlyk is voor een edel gemoed. In alle zyne verbintenissen en betrekkingen, is hy gedagtig aan de pligten van een Mensch jegens zyne Broederen; eene gulhartigheid van zeden zal het kenmerktekenende van zyn gedrag uitmaaken; de algemeene Vriendlykheid, waar mede hy Menschen van allerlei rang bejegent, zal hem den eerbied zyner minderen, de agting van zyns gelyken, en de verwondering zyner meerderen verzorgen.

Neemt dan, myne Broeders, de uitmuntenheid van het voorschrift des Apostels in agt, legt u toe op de uitgestrektheid der verpligtingen daar in begreepen; en maakt u de gesteltenis, daar in aangepreezen, eigen niet alleen als eene verfraaijende hoedanigheid in de beschaafde wereld; maar als een zedelyken en Christlyken pligt. Ten besluite. „ Zyt „ allen eensgezind, medelydig, de broeders liefhebbende,

„ met

„ met innerlyke barmhartigheid bewoogen, vriendlyk; ver-
„ geldt niet kwaad voor kwaad, of schelden voor schelden;
„ maar zegent daar tegen; weetende dat gy daar toe geroe-
„ pen zyt, op dat gy zegeninge zoudt beërven."

DE GOEDE UITWERKING VAN 'T DOORSNYDEN VAN DE APONEUROSIS DER TWEEHOOFDIGE SPIER (BICEPS,) IN EEN PYNLYKE GESCHEURDE WOND: door Mr. B. WILMER, *Heelmeester te Stony Stratford*; in een Brief aan Dr. HUNTER; geleezen den 1 October, 1770.

(*Med. Observ. and Inquiries by a Societ. of Physf. in London*, *Vol. IV.*)

DEwyl ik reden heb, Myn Heer! te denken dat de Persoone, die het onderwerp van 't volgende geval uitmaakt, haar leven verschuldigd is aan de leerstellingen die gy leert, met opzicht tot de oorzaak der toevallen, welke ontstaan uit gewonde Peezen, denke ik dat het U niet onaangenaam zyn zal, wanneer ik u dit geval mededeele. Zo gy het gewichtig genoeg oordeelt, zal 't my niet onaangenaam zyn, 't zelve aan 't geneeskundig Genootschap mede te deelen.

Ik blyve enz. B. WILMER.

Een bloedryke jonge Dogter, Meid van een Heer niet verre van deeze Plaats, viel den elfden Juny laatstleeden van een Kar, en werd in haar val door een Keysteen, in de bocht van den arm, gewond. Ik zach haar schielyk naa het toeval; ze had toen zwaare pynen. Een aanmerkelyke bloeding had 'er plaats gehad, en de arm was zeer gezwollen. — De wond was overdwars, ten naasten by een duim in lengte; deszelfs laagste gedeelte eindigde op een kleinen afstand van de binnenste *Condylus* van de Schouder. De Band van de tweehoofdige Spier was gescheurd, en de stukken 'er van waren zichtbaar in de opening van de Wond. — Men plaatste een verzachtende pap op den arm, en deedt haar 16 oncen bloed afneemen; men plaatste den voorarm in een geboogene ligging, om de tweehoofdige Spier slapper te doen worden, waarop ze naar bedde werd gebragt; men gaf haar een ontbindend Geneesmiddel. — Ze had een slechten nacht; en haer arm was zeer pynlyk, ook was ze zeer koortsig. Ze kon haar arm zelf niet beweegen, en kon niet verdraagen dat hy door een ander in beweeging gebragt werdt. Om

kort te zyn, zal ik alleen maar aanmerken dat 'er veertien dagen verliepen, geduurende welke de kwaade toevallen, te vooren gemeld, aanhielden, niet tegenstaande men in de Geneeswyze de ontsteeking op 't sterkst tegengegaan hadt. De pyn was zo heftig, dat ze, zelfs door het gebruik van slaapmiddelen, niet kon tot slaapen komen: de geduurige aandoening van pyn verwekte een aanhoudende Koorts, die beurtelings met grillingen en een verzwakkend zweet vergezeld was. De Wond ontlastte een dun vocht, van een groene kleur; de deelen in den omtrek waren zeer verhard; ze had een gevoel in haar arm, zo als ze het uitdrukte, even of dezelve door een band nauw gebonden was. In deeze drukkende omstandigheden, wanneer haer leeven oogenschynlyk in groot gevaar was, besloot ik de Spierband (*fascia*) door te snyden; oordeelende dat, door 't wegneemen van de drukking, eene verandering ten onzen voordeele ontstaan zoude. Den 25sten Juny, deed ik een insnyding, die twee duimen lang was, in de bekleedzels en vliezen (*aponeurosis*) van de Spieren. Zo dra dit geschied was, verspreidden zich de doorgesneeden deelen van den Spierband (*fascia*) van één; 't gevolg 'er van beantwoordde aan onze verwachting. —— Ze gevoelde onmiddelyk verlichting; de pyn, zwelling, ontsteeking en Koorts, hielden op, en verlieten haar: de eerste keer dat het verband veranderd werdt, na de bewerking, was 'er een goede etter in plaats van 't dunne scherpe vocht, 't geen te vooren by aanhoudenheid ontlast was. De Wond werd opgevuld en genas zo schielyk en met zo weinig moeite, als of het in eenig ander deel van 't lighaam geweest was. Daar bleef alleen eenige zwakte over, waar van ik hoope dat ze ook binnen kort zal afraaken. 't Is niet ondienstig aan te merken, dat 'er geen etter onder de Spierband gevonden werdt; ook was de doorsnyding niet met veel pyn vergezeld. —— Ieder die de groote gevoeligheid der deelen in eene ontsteeking gaade slaat, en hoe zeer de pyn, door de vermeerdering der spanning, toeneemt, zal ligt reden kunnen geeven van de schielyke hulp welk deeze Persoone had op de doorsnyding van den Spierband, wiens onveerkragt belette te wyken voor de zwelling van de onderleggende deelen: dit geval maakt het zeer waarschynlyk, dat de kwaade toevallen, volgende op de Wonden der peezen en vliezen, eer ontstaan van een werktuiglyke drukking, dan van eenige zonderlingheid in 't samenstel der deelen, welke men, nog niet lang geleeden, meende dat zo sterk gevoelig en aandoenlyk waren.

KA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN ROEK.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeschryver van den Heer DE BUFFON.)

DE *Roek*, in 't Grieksch Σπερμολογος, in 't Latyn *Frugilegus*, in 't Engelsch *Rook*, in 't Zweeds *Roka*, in 't Fransch *Freux* of *Frayonne*, in 't Hoogduitsch *Roech*, en by ons ook wel *Koorn-Kraay* geheeten, is van eene gemiddelde grootte, tusschen de *Raavens* en de *Kraayen*, en heeft een veel zwaarder stem dan de andere *Kraayen*. Hy onderscheidt zich zeer duidelyk, door een wit meel- en somtyds schurfdagtig bekleedzel, welk het grondstuk van den bek omringt, in plaats van de zwarte en voorwaards steekende veeren, die, in de andere soorten van *Kraayen*, zich uitsteeken tot de opening der neusgaten: hy heeft ook een kleinder en zwakker bek, die als een rasp is. Deeze ongelykheden, die in 't oog loopen, veronderstellen andere veel weezenlyker en gewigtiger.

De bek der *Roeken* is alleen zo robbelig en aan het grondstuk zonder veeren, om dat zy, voornaamlyk van graanen, kleine wortelen en wormen leevende, de gewoonte hebben met den bek zeer diep in den grond te booren, om 'er het hun eigen voedzel uit te haalen: 't welk niet kan missen, den bek met der tyd oneffen te maaken, en de pluimen aan het grondstuk weg te neemen, als die aan eene geduurige wryving zyn bloot gesteld (*). Egter hebbe men niet te denken, dat deeze huid volstrekt kaal is, men ontdekt 'er dikwyls kleine enkel staande veertjes op: een zeer sterk bewys, dat dezelve niet oorspronglyk vederloos is; maar dus geworden, door eene van buiten komende oorzaak, eene soort van toevallige misvormdheid, volgens de bekende wetten der voortteelinge in een erfgebrek veranderd.

Het

(*) De Heer DAUBENTON DE JONGE, aan wien de Vogelkunde reeds veel verpligting heeft, zag van verre, in een onbebouwd land, zes *Kraayen*, doch de soort kon hy niet onderkennen, druk bezig om steenen, hier en daar verspreid, op te ligten en om te keeren, ten einde zy de Wormen en Insecten, daar onder verborgen, mogten krygen. Zy gingen hier in met zo veel yvers te werk, dat zy de ligtste steenen twee of drie voet in de lugt opsmeeten. Indien dit bedryf, tot nog door niemand aan de *Kraayen* toegeschreeven, aan de *Roeken* eigen is, strekt zulks tot eene rede te meer van 't afslyten der vederen rondsom den Bek.

Het aazen der *Roeken* op graanen, wormen en infecten is hun byzonder eigen: want zy raaken geen krengen, geen vleesch aan; ook hebben zy de maag en 't ingewand van Graaneetende Vogelen.

Deeze Vogels vliegen in groote benden, ja in zo fterke menigte by een, dat de lugt 'er zomwylen door verdonkerd wordt. Men verbeelde zich welk eene fchade die benden van Graan- en Vrugteetende *Kraayen* kunnen veroorzaaken, in eerst bezaaide landen, of velden, waar het Koorn aan 't rypworden toe is; te deezer oorzaake heeft de Regeering, in verfcheide Landen, maatregels genomen om deeze Vogels uit te rooijen. De Schryvers van *The Britisch Zoology* kanten zich aan tegen het verbannen der *Roeken*, en willen dat zy meer goeds dan kwaads doen, door het vernielen van eene menigte *Kevers* en andere Infecten, die de wortels van nutte planten afknaagen, en zo gehaat zyn by de Land- en Tuinlieden. Die fchade zou juist tegen elkander vergeleken, en dus de fom opgemaakt moeten worden.

Niet alleen vliegen de *Roeken* by groote benden, maar zy nestelen ook, om zo te fpreeken, in maatfchappy met de vogelen van hunne foort, en dit doen zy met groot gefchreeuw: want de *Roeken* zyn luidrugtige Vogels, inzonderheid als zy jongen hebben. Dikwyls ziet men tien of twaalf hunner nesten op denzelfden Eikenboom en veele boomen in 't zelfde woud, of in de zelfde landftreek, op die wyze bezet: zy zoeken geen eenzaame plaatzen om te broeden; in tegendeel fchynen zy, in die omftandigheid, aan bewoonde plaatzen de voorkeuze te geeven, en SHWENCKFELD merkt aan, dat zy veelal de groote boomen rondsom de Kerkhoven kiezen, misfchien om dat dit dikwyls bezogte plaatzen zyn, of dewyl zy daar meer Wormen dan elders vinden: want men kan niet denken, dat ze derwaards gelokt worden, door den reuk der lyken; vermids zy, gelyk we reeds aanmerkten, geen vleesch noch krengen eeten. FRISCH verzekert dat men, in den broedtyd, onder 't geboomte, waar zy nestelen, komende, wel draa met hun drek bevuild wordt.

Eene zaak die ons zonderling moet voorkomen, fchoon gelykfoortig genoeg aan 't geen dagelyks onder Dieren van eene andere foort voorvalt, is, dat, als een Paar het nest maakt, een van beiden het moet bewaaken: terwyl de andere gefchikte bouwftoffe gaat zoeken. Zonder deeze voorzorge, en als zy beiden teffens weggingen, wil men dat het nest, oogenbliklyk, door de andere *Roeken*, die op denzelf-

zelfden boom huisvesten, zou beroofd en verwoest worden, om de verzamelde bouwstoffe tot hunne eigene nesten te verwerken.

In de maand Maart beginnen de *Roeken*, althans in *Engeland*, hunne nesten te vervaardigen: zy leggen vier of vyf eijeren, veel kleinder dan die der *Raavens*; doch met veel grooter vlekken, boven al aan 't dikste einde. Men zegt dat het Mannetje en het Wyfje beurtlings broeden: wanneer de Jongen uit en in staat zyn om te eeten, geeven zy hun voedzel in den krop bewaard, of liever in eene soort van zak, gevormd door eene uitzetting van den krop der maagen.

Ik vind in de *The Britisch Zoology*, dat de *Roeken*, het broeden gedaan zynde, de boomen, waar zy genesteld hebben, verlaaten: 'er niet weder komen, dan in de maand Augustus; niet voor October hunne nesten beginnen te herstellen, of te maaken. Dit veronderstelt dat zy bykans een geheel jaar over in *Engeland* blyven; doch in *Frankryk* en *Silesie*, en in veele andere Landen, zyn de *Roeken* zeker Trekvogels, met eenige uitzondering, en dit verschil, datze in *Frankryk* den Winter aankondigen, terwyl ze in *Silesie* de voorbooden zyn van het schoonste Jaargetyde (*). De *Roeken* huisvesten overal in *Europa*, volgens LINNÆUS; ondertusschen schynt dit eenigzins bepaald te moeten worden: dewyl ALDROVANDUS niet geloofde dat zy in *Italie* gevonden wierden.

Men wil dat de *Jonge Roeken* goed zyn om gegeeten te worden, en dat de oude niet kwaad smaaken, als zy vet zyn; doch meestentyds zyn ze mager. De Landlieden hebben geen afkeer van de *Roeken* te eeten; wel weetende dat ze niet, gelyk de *Raavens* en *Kraayen*, op krengen aazen.

(*) Ik heb te *Beaume la Roche*, een Dorp in *Bourgogne*, eenige mylen van *Dijon*, omringd van bergen, en steile rotzen, en waar de koude veel sterker is dan te *Dijon*, meermaalen in den Zomer een vlugt van *Roeken* gezien, die, gelyk men my verzekerde, zints meer dan eene eeuw in de gaten der rotzen, tegen het Zuidoosten, zich onthielden en nestelden; men kan by hunne nesten niet dan zeer bezwaarlyk komen, en alleen door zich met touwen neder te laaten zakken. Deeze *Roeken* waren zo gemeenzaam, dat ze het eeten der Koornmaaijeren kwamen weghaalen; zy gingen, op 't einde van den Zomer, alleen voor twee maanden weg, waar op zy tot hun gewoon verblyf wederkeerden. Nu twee of drie jaaren geleeden zyn ze verdweenen, en de *Bonte Kraayen* hebben terstond hunne plaats ingenomen.

DE LANDS- LUGTS- EN WEERSGESTELTENIS IN ZUID CAROLINA.

(Ontleend uit LIONEL CHALMER'S, M. D. *Account of the Weather and Diseases of South Carolina.*)

Zuid *Carolina* begrypt de Landstreeke, gelegen tusschen 35 en 31 graaden en 45 minuuten Noorder Breedte, strekkende langs den *Atlantischen Oceaan*, noordoost op ten noorden, en zuidwest op ten zuiden.

De kust van dit Land is zo laag en vlak, dat dezelve niet verder, dan op den afstand van zeven mylen, kan gezien worden: doch, omtrent vyftig mylen van 't strand af, wordt het land ongelyker, en bestaat uit groote vlakten, hier en daar met verheevener plaatzen; die allengskens westwaards aan in hoogte toeneemen, en eindelyk een keten van hooge Bergen vormen, loopende door het vaste land van *Noord America*, op een afstand van omtrent 300 mylen van de Zeekust.

Van den Oostkant deezer Bergen, ontspringen veele Rivieren, die, met eene menigte van bogten, zich in den Oceaan ontlasten: en, dewyl de wateren van alle de aangrenzende Landen daar in afzakken, zyn deeze Rivieren onderhevig aan zeer groote overstroomingen: zwellende zomtyds, meer dan twintig voeten in rechtstandige hoogte, in den korten tyd van twaalf uuren; bovenal op plaatzen, waar de Rivieren nauw, en de Oevers hoog genoeg zyn, om het water te besluiten. Doch, waar het Land laager is, verspreidt zich het water, veele mylen buiten de gewoone perken; 't welk te wege brengt, dat het Vee en alle andere Landdieren, die de hoogten niet kunnen bereiken, verdelgd worden; deeze laage Landen kunnen verscheide weeken onder water liggen. Die binnenlandsche overstroomingen ontstaan, of uit het smelten der sneeuw op 't gebergte, of uit de zwaare stortregens, diep in 't Land gevallen; men ziet ze zomtyds in de Lente, en in den Herfst beide; doch meest in 't laatstgemelde saisoen: in zommige jaaren zwellen de Rivieren in 't geheel niet, of zo weinig, dat het geene schade altoos veroorzaakt. Wanneer zulke overstroomingen in het Voorjaar komen, kunnen de Planters niet zaaijen: treffen zy in 't Najaar, dan wordt het Veldgewas, of door den stroom vernield, of slaat zo deerlyk aan 't rotten, dat 'er weinig of niet valt in te oogsten. Een groot geluk is het,

het, dat deeze Landen zo vrugtbaar zyn, dat, indien een derde van 't gewas verlooren gaat, de Planters, egter, eenen genoegzaamen oogst hebben: zo ſterk is de aanteelt op deeze plaatzen, die, door herhaalde overſtroomingen, een diepen ryken en onuitputlyk vrugtbaaren grond hebben.

Eenige Heeren, die Landen van deezen aart bezitten, hebben my verzekerd, dat zy een ſtok van twintig voeten daar in kunnen ſteeken: en dat die ganſche diepte beſtaat, uit zagte mollige en vette aarde. Om dusdanige Landen ter planting voor te bereiden, maakt men dammen of dyken van aarde, tot het voorkomen der overſtroomingen: dit gedaan zynde, droogt de oppervlakte ſchielyk, en is gereed om beplant te worden, met zulke ſoort van graan als den Eigenaar behaagt. Verkiest hy Ryst te planten, dan vervaardigt hy ook dwarsdammen in het veld, indiervoege dat 'er een of meer Akkers in elk vierkant begreepen zyn. Onder in deeze dammen worden uitgeholde boomſtammen gelegd, met ſluitplankjes aan de enden, door welk middel de Springtyen, (die versch water verſchaffen) naar welgevallen, kunnen ingelaaten, uitgeweerd en geleid worden, op zulke gedeelten van 't Land als de Ryst het vordert: want de Ryst is eigenlyk een Waterplant, ten minſten tiert dezelve, op zekeren ouderdom, best in 't water. — Behalven dit, trekken de Eigenaars een groot voordeel van dus de Landen onder te zetten, daar door wordt niet alleen veel gras en onkruid vernield; maar ook eene menigte Inſecten, aan de eerst opkomende Ryst zeer nadeelig, verdelgd. Doch het afweeren deezer onheilen brengt somtyds een ander te wege, niet min nadeelig: het water voert dikwyls eene menigte van Steurkrabben aan, die veel Ryst afbyten: deeze afgebeete Planten ſchieten noit weder uit den wortel op: het is niet zeldzaam het water overdekt te zien, met jonge Ryst dus afgeknaagd.

't Is waar, het bereiden van een Land, uit eenige honderd Akkers beſtaande, is, door het maaken van zo veele dammen, een werk, dat veel tyds en arbeids kost; doch, eens gedaan zynde, kan het veele jaaren aan, en moet alleen nu en dan herſteld worden. De Planters zyn dus van een overvloedig gewas verzekerd, mits hun geen der gemelde onheilen treffen. —— Ik heb ſtraks geſprooken van *Springtyen*, in de verschwater Rivieren, dit verdient eenige opheldering. Deeze ontſtaan uit het hooger Gety in Zee, drie dagen voor en drie dagen naa nieuwe en volle Maan; zo dat ze alle veertien dagen zes dagen voorvallen. Op die dagen loopt de Zee ſterker en eenige voeten hooger in de Rivieren op: deeze ſneller vloed

ſtuit

ſtuit den loop des waters in de Rivieren, die Zeewaards ſpoeden, en maakt dat het zelve zwelt, en de boven laaggelegen Landen overvloeit.

Maar, behalven de groote Rivieren, van welke ik dus verre geſprooken heb, zyn 'er veele kleine, voortkomende uit wateragtige en moerasſige ſtreeken; en dewyl zy met verſcheide armen zich allerwegen heen ſtrekken, vormen zy eene menigte bevaarbaare kreeken in 't Land, waardoor men te water, zeer gemaklyk, de goederen van de eene na de andere plaats kan voeren: van dusdanig water is geen Land meer en beter voorzien, dan *Zuid-Carolina.* —— Alle deeze Rivieren ontlasten zulk eene hoeveelheid van modderig water in Zee, dat wanneer de Schepen, op den afſtand van vyftien of twintig mylen van 't ſtrand komen, het water, 't welk dus lang blauw en doorſchynend helder geweest is, dik en met aarddeelen bezet vinden. —— Het verdient onze opmerking, dat alle onze Rivieren, (en ik denk dat het overal zo is,) eene *Baar* hebben, waar zy zich in Zee ontlasten. Deeze *Baar* vindt men, naar de hoeveelheid des waters, welke de Rivieren uitſtorten, en de ſnelheid met welke zulks geſchiedt, digter by of verder van het ſtrand. De *Baaren* zyn zandbanken, waar grooter ondiepte is dan op andere plaatzen. Zy worden gevormd door 't geen men *Kentertyen* noemt: want, daar de wateren uit alle Rivieren, eindelyk, in Zee ontlast worden, en als zy zich daar in uitſtorten, derzelver ſnelheid grootst is by ebbe: en dewyl de rivierwateren altoos vervuld zyn met aard-en zand deelen, en 'er een ſtilſtand is tusſchen laag water, en het begin van den vloed, gelyk ook tusſchen vloed en ebbe, hebben de zwaarſte deelen tyd om te bezinken. —— Maar vermids de Zee ook, door haaren meerderen aandrang, by het inbreeken van den Vloed, het geweld, met welke het Rivierwater nederſtroomt, ſchielyk overwint, brengt het veel zands, gebrooken ſchulpen *enz.* mede; dit doet die Baaren zeer ophoogen.

De grond in *Zuid-Carolina* is zeer verſchillende: tot een afſtand van twintig mylen van Zee, vindt men denzelven doorgaans ligt en zandig; doch verre van onvrugtbaar. Dit heeft men, nogthans, alleen te verſtaan van hooge Landen: want, op veele andere plaatzen, is de grond zo diep en ryk, als dezelve ergens kan gevonden worden. Doch zelfs in de dorſte ſtreeken, is de vrugtbaarheid, by regenagtig Weer, zo weelderig, dat men 'er een goeden Oogst inzamelt. Maar dit vogtig Weer brengt, van den anderen kant, eene ontelbaare menigte van kruipende dieren en inſecten voort, die ſtilſtaand water noodig hebben, om uitgebroed te worden: eenige deezer vallen

den

den Inwoonderen zeer lastig, byzonder 's nagts, indien zy geene zorge draagen, om zich tegen de steeken te beschutten, door de bedsteden rondsom met gaas wel digt te omhangen. Dan de hette van de Zon is, by droog Weer, zo groot, dat, in den verschroeiden grond, het gezaaide graan niet wil groeijen: gewassen, die schoon stonden en veel beloofden, verdorren als dan, en brengen niet of zeer weinig voort. De Ryst schynt het meeste van alle Veldgewassen te kunnen uitstaan: deeze komt, als de regen valt, weder voort, schoon tot den grond afgeschroeid.

Verder landwaards in, hebben de hooge landen in 't algemeen een goeden grond, en de vrugtbaarheid der laage wordt onuitputlyk gerekend. De bergen zelfs zyn met een schoon groen van hooge boomen bedekt, uitgenomen op eenige weinige plaatzen, waar de bergtoppen barre rotzen zyn; hier treft men Marmersteen aan van verscheidene kleuren. Doch, uitgenomen in ééne Rivier, vindt men geen steen grooter dan een keisteentje, tot op twintig mylen van zee, behalven die als scheepsballast daar gebragt zyn gestort zyn.

Ik twyfel niet, of *Zuid Carolina* brengt allerlei soorten van Metaalen voort. Goud, Zilver, Koper, Yzer, Lood, heeft men 'er reeds ontdekt. Wy hebben 'er ook Spiesglas, Aluin, Talk, Potlood, Mergel, en eene soort van zeer fyne witte klei, goed om Porcelein van te maaken. Ik heb ook Smaragden gezien, door de *Cherokeesche Indiaanen* uit het land gebragt, die, gekloofd en gepolyst, voor die van *Indie* in luister niet behoefden te wyken. Rotskrystal is op zommige plaatzen overvloedig.

Toen de *Engelschen* eerst bezit van dit Land namen, was 't zelve, uitgezonderd de *Savannachs* (vlakten natuurlyk zonder geboomte), en eenige kleine openingen, hier en daar door de *Indiaanen* gehakt, één geheel Bosch, en misschien is een twintigste gedeelte daar van nog niet opgeruimd en bebouwd.

Van de oppervlakten, derhalven, van zo veele groote Rivieren, en talryke verzamelingen van stilstaande wateren; van eene zo verbaazende uitgestrektheid, vogtig en moerassig land, en de groote *Atlantische Oceaan*, die de Kusten bespoelt, moeten de uitwaasemingen, in deeze heete lugtstreeke, uitermaate veel zyn; en, wanneer wy hier by voegen, de uitdamping van den grond, de overvloedige uitwaaseming der Gewassen van allerlei soort, die allerwegen den grond bedekken, zal het duidelyk blyken, dat de Lugtsgesteldheid zeer vogtig

moet zyn. Dat dit zo is, toont de gevallen Regen te *Charles-town* op 't overtuiglykst, welke, tien jaaren door één gerekend, 's jaarlyks 42 duimen haalt, zonder de vogt, die in mist en dauw nederdaalt, te rekenen. Staande het gemelde Tydsbestek, was de grootste hoeveelheid van gevallen Regen in één Jaar 54 duim en 43 lynen: de minste 31 d. en 95 l, en in twaalf uuren hadt het op zyn meest 9 d. 26 l. geregend; en op den 28 Jan. 1750, bragt een regen van twee uuren 5 d. 30 l. Regenwaters aan. Voor ik zelve Weersaantekeningen hieldt, vond ik eene waarneeming, dat 'er 65 d. en 96 l. Regen, in één Jaar, gevallen was. Deeze hoeveelheid van Regen zal zeker, den Bewoonderen van gemaatigder Lugtstreeken, zeer groot voorkomen: en nogthans moet ik uit de gegeevene Verhaalen opmaaken, dat, vyftig of zestig jaaren geleden, de Regen hier dikmaaler en zwaarder viel.

Van de hitte, welke wy hier op den middag, des Zomers, langs straat gaande, gevoelen, kan ik geen beter denkbeeld geeven, dan door dezelve te vergelyken, by die gloeiende hette, welke iemand ontwaar wordt, als hy in een vry heet gemaakte oven ziet: want dezelve is zo zeer toegenomen, door de terugkaatzing van de huizen en zandige wegen, dat de Thermometer, zomtyds tot 130 graaden ryst, wanneer de gesteldheid van de lugt in de schaduw geen 94 graaden overtreft: vaste lichaamen, en boven al metaalen, trekken, op zulke dagen, zo veel hette in, dat niemand 'er de hand op kan leggen, dan voor een zeer korten tyd, zonder merklyk ongemak te voelen. Ja, ik heb een stuk Osfenvleesch, van gewoone dikte, zo geheel van sappen beroofd gezien, dat het, na twintig minuuten op een stuk Kanon gelegen te hebben, gelyk men zegt, te gaar geworden of uitgebraaden was.

Hoe hoog de Kwik klom, in de maanden Juny en July des Jaars 1752, toen het Weer heeter was, dan men het hier ooit gevoeld hadt, kon ik niet ontdekken; dewyl ik toen geen Thermometer bezat, welks schaal boven de 120 Graaden liep. Maar, dewyl de Kwik tot die hoogte klom, in den tyd van 15 minuten, wanneer de Thermometer aan de Zon werd bloot gesteld, en vyf voeten boven den grond gehangen, was het noodig, dit Werktuig terstond weg te neemen, om het voor stukken bersten te beveiligen. Deeze Proef nam ik in een ruimen tuin, waar veele dingen, nog groen zynde, den grond beschaduwden, en gevolglyk de hette verminderden. Doch, uit eenige Proeven, zints by koeler Weer genomen, heb ik rede om te besluiten dat de Kwik, toen ten tyde, twintig graaden hooger zou gereezen zyn, hadt ik een geschikte Thermo-

mometer by de hand gehad, om die Proeve te neemen.

Geduurende dien heeten tyd, van welken ik gesprooken heb, toen de Lugt in de schaduwe heeter was dan de natuurlyke hette onzer Lichaamen, (want de Thermometer daalde zes graaden, als ik die onder myn oxel stak,) verduurden zy, die zich aan den zonneschyn blootgesteld vonden, eene maate van hette veel grooter dan iemand immer in de brandendste ziekte doorstondt; en die men zou geoordeeld hebben, dat het leeven, althans de gezondheid, zou kosten (*). De Landlieden en handwerkers deeden nogthans, naar gewoonte, hunnen arbeid buitens huis, de Smits en Koks binnens huis; eenige weinige toevallen kwamen de zulken over, die kleine vertrekken bewoonden, en bovenal wier bezigheden hun noodzaakten vuur te houden in die zelfde vertrekken; ook kreegen zy ongelukken, die zich zeer verhit hadden door sterk loopen, of het overmaatig drinken van sterke Dranken, inzonderheid wanneer zy kort daar op gingen leggen slaapen. Eenige werden van Beroerten overvallen, die zich beklemd en benauwd vonden, in de menigte op openbaare Verkoopingen. In deeze omstandigheden stierven verscheide Persoonen in de Stad zeer schielyk, en dit lot trof veele Negers op 't Land, die te sterk aan de lugt blootgesteld, en door arbeid te zeer verhit waren.

Ten deezen tyde merkte ik op, dat myn Negerkok dikwyls uit de Keuken liep, en eene korte poos in den zonneschyn ging staan, zich waaijende met zyn voorschoot. Dit toonde, dat, schoon de hette buiten zeer sterk was, de buitenlugt hem nogthans koeler beviel, dan die van binnen. Doch dit verschil ontstondt alleen uit den stroom van vrye lugt, of uit het zagt geblaas van een flauw opkoelend windje. —— Om te weeten, welk een graad van hette myne Dienstbooden in de keuken uitstonden, plaatste ik een Thermometer aan een balk, acht voeten van den grond en vyftien van het vuur, de vensters en deuren van het huis stonden alle open, om het zo koel te maaken als mogelyk: doch hier zelfs tekende de Kwik 115 Graaden: en, niet tegenstaande deezen schynbaar drukkenden

(*) Deeze Waarneemingen van Dr. CHALMER, wegens de uitwerkzelen der Hette in een der heetste Jaargetyden in *Zuid-Carolina*, schynen zeer te strekken tot staaving van 't besluit, opgemaakt, uit eenige onlangs gedaane Proefneemingen, dat, naamlyk, leevende Dieren bedeeld zyn met een vermogen, om de Hette te verdryven en te wederstaan, en hunne natuurlyke gemaatigdheid te behouden, in een dampkring, veel heeter dan die van hunne eigene lichaamen.

den toeſtand, verzekerden my de Negers, dat zy dit Weer liever hadden, dan de Koude in den Winter.

Vermids 'er misſchien nooit eene aantekening gehouden is, geduurende een zo heet Jaarſaiſoen, zullen eenige Aantekeningen, toen van my gemaakt, waarſchynlyk den Liefhebberen niet mishaagen.

De voorgaande Lente was by uitſteekenheid droog geweest: in de maanden Mey en Juny, was 'er niet meer Regen gevallen, dan 5 d. en 41 l. en wy hadden, zints den 20 der laatstgemelde Maand, tot den 21 July, geen Regen; het Weer was brandend heet. Het gevolg hier van was, dat de dampen, in de lugt dryvende, zo verdunden, dat 'er geen dauw viel: de ſterke hette des nagts bragt ook te wege, dat zy boven in den Dampkring bleeven hangen; weshalven, op den 13 July, eene algemeene droogte de overhand kreeg. De Aarde was zo geſcheurd en droog, dat de Planten niets meer uitwaaſemden, zy krompen in, en verdorden. Alle ſtilſtaande wateren droogden uit, gelyk ook veele wellen en ſprongen: zo dat de Reizigers geen water konden vinden, of voor zich zelven of voor hunne Beesten; want de grond, ligt en zeer los zynde, was 'er de vogtigheid ſchielyk uitgetrokken. Die gelukkig genoeg waren van in hunne wellen een' geringen voorraad van water te hebben, verdeelden dien gaarne, tusſchen zich en hunne Beesten; maar deeze laatſten niet genoeg hebbende, om hunnen dorst te lesſen, ſchreeuwden om meer, 't welk nogthans niet te bekomen was, voor dat de Wellen weder opgevuld waren; deeze opvulling wagtten de ſmagtende Beesten met zo veel ongeduldς af, dat ſterk dryven en ſlaan hun niet lang van de waterplaats kon afhouden. Op verſcheide plaatzen, was geen water te vinden, hoe diep men delfde: men ſtelde de Landen open, en het Vee liep herwaards en derwaards zwerven om het noodige te zoeken. Veel Vee kwam om door gebrek aan voedzel en aan water, dit was ook waarſchynlyk het lot van veele Vogelen, die gewoon zyn te drinken; geen deezer vertoonden zich onder ons. Met één woord, de verlegenheid van Menſchen en Beesten, ten dien tyde, ging alle beſchryving te boven.

Wanneer de Kwik, in de ſchaduw tot 97 en 98 Graaden rees, ſcheen de dampkring in gloed, en 't was of 'er vuuren rondsom ons ontſtooken waren: de lugt was daarenboven zo dik en dampig, dat de Zon maar flauw ſchynzel gaf, en zich als een kloot van gloeiend metaal vertoonde. In het ademhaalen, deedt ons de lugt aan als of dezelve door 't vuur gegaan was; de nagten waren niet min verdrietig dan de dagen. Het

Weer

Weer bleef heet, en de Thermometer ftondt menigmaal, als wy te bedde gingen, op 88 graaden, wy konden niet ftil leggen, genoodzaakt ons fteeds om te keeren, tot verkoeling van de zyde, op welke wy gelegen hadden; verfrisfende flaap bekroop onze oogen niet: wy vonden ons door waaken, zo wel als door hette, afgemat. Geftadig waren wy nat van zweet, fchoon wy op dunne matrasfen lagen op de vloer gefpreid, en alle venfters open hadden. Veelen vleidden zich buiten deur op hunne plaatzen ter ruste. Een Man, ter verrigting van eenige bezigheden uitgegaan, ftierf zo ras hy t'huis kwam; alleen over vermoeidheid en loomheid klaagende. Zyn lichaam werd overal bont en blauw; de aderen onder de huid grootlyks uitgefpannen zynde: waar men hem betastte was hy zeer heet, deeze zo wel als de aderagtige volbloedigheid duurde, doch met een weinig afneeming, zo lang het lichaam onbegraaven lag. Maar zo fchielyk was de verrotting van deezen en andere geftorvenen, dat men het fpoedig begraaven noodig oordeelde. Want, in den korten tyd van vyf uuren, deedt het lichaam van eene zwaarlyvige Vrouw, geftorven zo als zy bezig was met linnen te ftryken, de kist berften. Om dusdanige ongevallen voor te komen; en ons te beveiligen tegen de leelyke en befmettende lugt eener zo fchielyke verrotting, oordeelde men het noodig, de Lyken te winden in linnen door Teer gehaald, en met touwen toe te binden.

Ten tyde der grootfte hette, werd een Kaars uitgeblaazen, en 's avonds ten tien uuren op de Schoorfteen gezet, het lemmer bleef helder branden tot den volgenden morgen, en fcheen het nog verfcheide uuren langer te kunnen doen. Moet dit toegefchreeven worden aan gebrek van vogt in de lugt, om 't zelve uit te blusfchen?

Wanneer deeze geweldige hette, op den 21 July, begon te bedaaren, en 'er regen viel, was elke regenvlaag vergezeld van verfchriklyke blixem en donder: verfcheide Perfoonen werden hier en daar dood geflaagen; de fchade aan huizen en fchepen was groot. Boven andere voorbeelden, van de deerlyke uitwerkzelen des blixems, in dit Jaar, verdient het ongeluk vermeld te worden, 't welk een elendig Huisgezin overkwam. De Vader en één zyner Zoonen, met vier Paarden ploegende, werden door één blixemftraal getroffen; zy kwamen met hunne Beesten om. De fchriklykfte en gevaarlykfte flagen vallen voor, wanneer de Wolken als boven ons hoofd zyn zamengetrokken, en 'er geen wind waait, om dezelve fchielyk over ons heen te voeren. By zulke gelegenheden, heb ik het acht

en tien uuren agter elkander, met maar zeer weinig tusschenpoozing, zien blixemen en hooren donderen: de wolken hingen al dien tyd zo laag, dat de blixem, op één agtermiddag, op zestien onderscheide plaatzen, in de stad trof; onder deeze waren negen woonhuizen, éénе kerk, éénе vergaderplaats; vyf schepen hadden aan de tuigagie en aan 't hol verdere schade geleden. Nogthans werden 'er, schoon de blixem, ten dien tyde, op zo veele plaatzen raakte, maar twee Menschen door gedood.

De schielyke dood en ongemeene verrotting van een Hond, in eens Zuikerbakkers oven opgesloten, waar de Thermometer tot 146 graaden rees, bragt den grooten BOERHAAVE tot zommige misvattingen, ten opzigte van de uitwerkzels der hette op leevende dieren: deeze worden, in deeze lugtstreeke, bykans alle jaaren door de ondervinding wedersprooken. En zeker geen éénе der omstandigheden in zyne proefneemingen kan eigenlyk toegepast worden op de uitwerkzels van heete lugt, indien dezelve maar vry, en zo verre niet beroofd is van zwaarte en veerkragt, als ze noodwendig moest zyn in die besloote plaats. De dieren, in deeze proeven, stierven niet van de hette alleen; maar eer door de dunheid der lugt en de vergiftige hoedanigheden, welke dezelve kreeg in den oven, door gebrek aan verfrissing. Want wy weeten, dat, by verscheide gelegenheden, eene veel sterker maate van hette door de Menschen, en een veel langer tyd is uitgestaan, zonder eenig dreigend leevensgevaar.

In den Zomer, des jaars 1752, rees de kwik menigmaalen boven de 90 graaden, in de maanden Mey, Juny, July en Augustus, en twintig dagen agter een, uitgenomen drie, bleef in Juny en July de Thermometer op een beschaduwde plaats, tusschen de 90 en 101 graaden: zomtyds moet het 30 graaden heeter geweest zyn in den open Zonneschyn: waar aan, gelyk reeds is opgemerkt, dagelyks verscheide persoonen, uuren agter één, waren blootgesteld. Ik heb ook reeds gezegd, dat, in 't koelste gedeelte van myne keuken, de kwik verscheide uuren op 115 graaden stondt. En zy, wier bezigheid vorderde dat zy naby het vuur kwamen, verduurden eene veel grooter hette, zonder dat in myn Huisgezin, of in veele andere, daar uit eenig ongemak ontstondt. Geen gezonder tyd dan deezen hadt men hier oit, zo lang het weer bestendig warm en helder bleef. 't Is waar, zy, die ziek wierden, staande deeze by uitstek heete maanden, mogten, als zy herstelden, bykans letterlyk gezegd worden, uit den brand gered te weezen; 't welk in de daad weiniger geval

val was, die koortſen kreegen: en allen, die de waterzugt in eene merklyke maate hadden, ſtierven.

Alle ſchepzels ſchynen, door zulk bovenmaatig heet weer, even zeer aangedaan als de Mensch. Den Paarden liep, op de ſtallen, het zweet ten lyve af, zy vielen onder het ryden neder. De Honden zogten de ſchaduw, en lagen te hygen met de tong uit den bek, even of zy afgemat waren van jaagen. De Hoenders lieten de vlerken hangen en liepen met opgeſparden bek, op dezelfde wyze als de Haanen, wanneer zy moede gevogten zyn. Kraayen, en ander wild gevogelte, deeden desgelyks; en waren zo ongeneegen om te vliegen, dat zy de menſchen veel nader by zich lieten komen dan anderzins, eer zy de vlugt koozen.

's Winters is het weer doorgaans zo gemaatigd, dat de kaarsſen op de open balkons, by vrolyke feesten, blyven branden: het vriest zelden meer dan vier of vyf keeren in dat jaargetyde: doch de dooy volgt daar op zo ſchielyk, dat, in den tyd van tien jaaren, het ys niet ſterk genoeg geweest is, om de zwaarte eens mans te draagen. Noorderlicht vertoont zich ſchaars: Hoozen en Dwarlwinden zyn zeldzaam aan de zeekust, doch vallen meermaals voor in de bergagtige ſtreeken; het laagſte punt van den Thermometer was in tien jaaren 18 en 't hoogſte 101 graaden. Dit verſchil van 83 graaden mag aangemerkt worden als de grootſte verandering van de lugtsgeſteltenisſe in de ſchaduw, geduurende een reeks van tien jaaren. Dit verſchil ſchynt grooter dan men misſchien zou verwagten op zo Zuidlyk eene Breedte, ſchoon zommige jaaren vroeger de kwik tot tien graaden of 22 beneden het vriespunt daalde. Ik deed alle dagen drie waarneemingen, de eerſte vóór zonne opgang; de volgende twee uuren naa den middag, en de laatſte 's avonds ten tien uuren: in die tusſchentyd vielen 'er geene optekenenswaardige veranderingen in de lugtsgeſteltenisſe voor. Indien wy nu de ſom van alle de hoogten des Thermometers, van één jaar, of van verſcheide jaaren, zamentrekken, en verdeelen door 't getal der gedaane waarneemingen, zal de uitkomst 66 graaden weezen, voor de jaarlykſche gemiddelde hette onzer lugtſtreeke.

Het verſchil in de hoogte des Barometers was, in den tyd van vyftien jaaren, niet meer dan 1 duim en 22 lynen: zo dat, indien dit werktuig de zwaarte des Dampkrings aanwyst, deeze niet meer dan $\frac{1}{17}$ veranderde in den bovengemelden tyd. Zeer heet weer, of de vlam van eene kaars naby de pyp gehouden, zal de kwik des Barometers doen ryzen; oostlyke of noordlyke winden brengen 't zelfde uitwerkzel te weeg;

doch de Barometer daalt met eenen zuiden of westen wind, inzonderheid als het een bewolkte lugt, of vogtig weer is. Ik zal hier niets zeggen van den misſlag der Wysgeeren in de ſtelling, dat dit Werktuig de weezenlyke zwaarte van den Dampkring toont: want, myns bedunkens, ſchynt het veel eer de meerdere of mindere opſpanning en veerkragt aan te duiden. Hier van zou ik verſcheide proeven kunnen geeven; doch het is hier de plaats niet.

STICHTELYKE SPREUKEN.

NOemt my een veragtelyker Schepzel, dan eene Vrouw, die hare eer gering agt. — Noemt my een ongelukkiger op den ganſchen aardbodem. — By deugdzame menſchen is zy eene verfoeijing, en by de zulken, die van het zelfde gedrag zyn, als zy is, by deze zelfs is zy in veragting. Ongelukkig, ja het ongelukkigſte aller Schepzelen! by de wroeging van een knagend gewisſe, voegt zich een drom van ongemakken, welke uit eene walchelyke Ziekte, als een onvermydbaar gevolg van de Wellusten, ontſtaan. En buiten dit zyn 'er ontallyk vele voorbeelden van zulken, die, of in de uiterſte armoede leven, of openbare ſtraffen ondergaan, of, in de veragtelykſte huizen opgeſloten, haar ongebonden leven tot aan haren dood beklagen moeten. Laat Uwe Eer U dan dierbaarder zyn, dan Uw eigen leven, wie gy ook zyn moogt; Gy zoudt anders wel eens kunnen wenſchen, dat gy 'er Uw leven voor mogt opofferen. — Schuw dan alle beginzelen van oneerbaarheid, en wederſtaa alles, wat tegen Uwe Eer ondernomen word.

Voor Vrienden is 'er niets erger, dan dat zy onder elkander verdeeld raken, en dat hunne Vriendſchap verbroken word. — Voor zulken, die gewoon zyn met anderen gemeenzaam te verkeren, kan niets nadeliger wezen, dan dat hun zulk eene gemeenzame verkering ontzeid worde. — Voor dienstbare is 'er niets zo verderfelyk, als weggejaagd en uit den dienst geſchopt te worden. — Het kan zelden misſen of het komt op ſtraat, waarom Vrienden onder elkander verdeeld zyn; waarom iemand de gemeenzame verkering ontzeid is geworden; en waarom Dienstboden weggeſchopt zyn. — Als men zich dan ergens in vergrepen heeft, zo komt de ſchande aan den dag; en men moet ſchaamrood worden, zo dra men in 't openbaar verſchynt.

Laat

Laat ons gedrag altoos zuiver wezen. Dat wy de geringſte gelegenheid ſchuwen, die ons tot een verkeerd gedrag aanleiding geven kan. —— Wanneer wy nimmer kleine Vryheden nemen, dan zullen wy geen gevaar loopen van groote Wanbedryven te plegen.

Het beste en 't geſchiktſte middel, om zyne eigen gebreken te verbeteren is, dat wy, zo dra wy in iemand een gebrek zien, 't geen wy merken, dat hem verſchrikkelyk misſtaat, en by elk een onaangenaam maakt, ons eigen gedrag naukeurig onderzoeken, en nagaan, of wy niet het zelfde gebrek in een meêrderen of minderen trap by ons beſpeuren. Zo wy dat bevinden, welk eene uitzinnigheid zou het dan niet wezen, in zich zelven niet allereerst te verbeteren, 't geen men in anderen afkeurt en veroordeelt.

Het kwaad doen is een knagende Worm, welke onophoudelyk het geweten ontrust; waar tegen het goede te betragten, en deugdzaam te zyn, eene zoete rust, en ſtille kalmte in het gemoed verwekt.

In welke treurige omſtandigheden kunnen dikwils onze driften, of eene onoverdagte, een overhaaste daad ons brengen! omſtandigheden, die den mensch zomtyds den dood boven het leven zouden doen verkiezen, waar van wy de voorbeelden geſtadig voor oogen hebben. Waarom zyn wy menſchen dan nog dwaas genoeg, van onze driften tot dien trap in te volgen, dat zy over ons heerſchen; doordien wy den teugel over dezelven geheel uit de handen laten vallen; daar wy over haar de heerſchappye voeren moeten, om haar met al ons vermogen in toom te houden! of waarom zyn we zo onzinnig van eene eenige daad onberaden, en onoverdagt te bedryven!

Nooit geniet de mensch hier op aarde zo veel voorſpoed, zo een uitgebreid geluk, of daar is altoos een inmengzel van tegenſpoed in; nooit geene zegeningen of zy gaan vergezeld met ſtraffen, met kastydingen. —— Nooit is een Land zo voorſpoedig, of het gevoelt drukkende tegenheden. Maar nooit gaan de tegenſpoeden ook zo hoog, of ze zyn vermengd met gunst en zegeningen. —— Dan het goed, dat de menſchen genieten, gaat doorgaans oneindig het kwaad, dat zy ontvangen, te boven. —— Dus kunnen wy ons nooit in omſtandigheden bevinden, die ons ontſlaan van de Dankbaarheid aan onzen Weldoener.

Wat is het groot, onverdiend met weldaden overladen te worden! Maar wat is het te zeggen onverdiend goedheden te ontvangen, en 'er geen prys op te ſtellen.

Een eigenzinnig Mensch is elk een tot eenen last, en zich zelven kwelt hy geweldig, daar hy nooit eenige rust heeft. —— Zy, die menen, dat alles zich naar hun zin moet fchikken, en dat de gehele wereld doen moet, wat zy begeren, doen een klein, een bekrompen verftand blyken; of, met andere woorden, zulke menfchen verdienen met regt den naam van Zotten.

Wanneer men zich niet weet te fchikken naar de omftandigheden, in welke men zich bevind, dan lyd men dubbel, als men 't niet naar zynen zin heeft; waar tegen hy, die geduldig lyd, de helft van den last niet gevoelt; de last mag zo drukkend wezen als hy wil. —— Het laatfte is de daad van een kloek verftand, en 't eerfte dat van eenen lagen en kruipenden geest.

De ondankbaarheid is eene der fnoodfte bedryven van den mensch. —— Zy is fnooder, naar mate de perzoonen agtbaarder zyn, tegens welken men ze begaat, en naar mate men de ontvangen weldaden minder verdiend heeft. —— Dierhalven is, tegens het Opperwezen ondankbaar te zyn, zo fnood een bedryf, dat wy, zulks begaan hebbende, niets anders verwagten moeten, dan deszelfs regtvaardigen afkeer, en ongenoegen. Laat ons dan voor zulk een wangedrag fchrikken. Dat wy ons onberispelyk gedragen, en onzen wandel zo inrigten, als redelyke wezens, en nog veel meêr als Kristenen betaamt.

Wanneer wy den morgenftond zien dagen, hoe onzeker is het dan, of wy den avond zullen zien dalen. —— Ligt kan het gebeuren, dat de morgenftond over ons, gezond zynde, opgaat, en dat de draad onzes levens, eer nog de avond gevallen is, word afgefneden; dat wy gefchikt zyn, om als dan in de groeve des verderfs neêr te zinken. —— Indien ons einde dan vrede, en ons lot dan gelukkig zyn mag, zo lyden wy 'er geene de minfte fchade by. —— Maar wee onzer, zo het tegendeel gebeurde!

Zich te verbeteren betaamt alle menfchen; want de allerheiligften zelven hier op aarde hebben duizendvuldige gebreken.

Het is dikwils niet goed voor den mensch, maar ten uiterften nadelig, altyd in voorfpoed te leven. Menigmalen verheft hy hier door zich zelven, hy word trotsch en hoogmoedig; of geeft zich over aan de wellusten, en de begeerlykheden des vleefches. —— Tegenheden, rampfpoeden en wederwaardigheden zyn doorgaans de beste middelen, om ons onzen pligt te leeren; om ons onder 't oog te brengen de nietigheid

heid van 's menſchen leven, en hoe verganklelyk wy zyn; om ons te hoeden tegens opgeblazenheid; en ons de ware nedrigheid in te boezemen.

Onze wenſchen zyn dikwils zeer verkeerd, en indien altoos vervuld wierd, 't geen wy begeren, zouden wy veeltyds ongelukkig worden. —— Als wy wenſchen, laat ons dan alleen wenſchen, om het geen ons nuttig is.

Voor ſchatten offeren vele menſchen hun leven op, en voor de wellusten hun eeuwig geluk. —— Dwaze ſtervelingen!

Wanneer elk mensch ieder jaar, dat hy intreed, ieder maand, elke week, ieder dag dien hy beleeft, zyn uiterſte vlyt aanwendde, om zich beter te gedragen, dan hy tot dien tyd toe gedaan had, en wanneer hy zich daarop ook dadelyk beter gedroeg, dan voorheen; zo zou de wereld hun oneindig beter, en de menſchen voor zich zelven gelukkiger worden. Nooit toch is een Mensch gelukkiger, dan als hy leeft in de bewustheid van geen kwaad te doen.

Elk mensch heeft duizend reden, om zich te ſchamen wegens wanbedryven, over begane verkeerdheden. —— Maar dit is geenzins genoeg. Hy moet 'er een ſtandvastig voornemen by hebben, om zich te weêrhouden van dezelven niet op nieuw te plegen. —— Hy moet waken, om tot gene anderen te vervallen. —— Hy moet zyn gedrag zo naukeurig nagaan, als mogelyk is. —— Hy moet ſtandvastig de Deugd aankleven, en het kwade haten. —— Een mensch, die zyn leven zo inrigt, zal gelukkig zyn, al treffen hem ook rampen, en wederwaardigheden. Maar hy, die integendeel handelt, zal en moet waarlyk ongelukkig wezen, al leeft hy ook in het midden van de voorſpoed.

Zy, die een volmaakt gedrag van anderen vorderen, zyn doorgaans zelven de alleronvolmaaktſte menſchen.

Als wy 'er het minst aan denken, ſtaat dikwils de dood naast onze zyde, grypt ons aan, en werpt ons neder in 't verderf. —— Wien der Stervelingen is 't bekend, hoe haastig hem de Dood kan wegrukken! —— Tegens zulk eenen onverwagten vyand behoort de mensch dierhalven altoos waakzaam te zyn; om dat hy dikwils onverwagt kan overvallen worden.

Als wy iets bedryven, dat niet goed is, zyn wy nergens zorgvuldiger in, dan om het voor 't oog der wereld te verbergen. Maar men bedenkt veelal niet, dat éénmaal alle onze bedryven openbaar zullen worden; zelfs alle onze geheimſte gedagten. —— Hoe zullen wy dan wenſchen, dat wy ons niet over dezelve behoefden te ſchamen!

De

De Eeuwigheid is eene allertroostrykst en aangenaamst vooruitzigt voor hun, die eene bestendige gelukzaligheid te gemoete zien. —— Maar hoe ontzaggelyk is zy voor hem, die niets dan eene altoosduurende rampzaligheid te verwagten heeft!

Menschen, die zich aan het knorren overgeven, krygen 'er ten laatsten zulk eene hebbelykheid van, dat zy knorren moeten, van dat zy opstaan, tot dat zy naar bed gaan. Ongelukkige huisgezinnen, waar in zulk eene knorziekte heerscht.

Beoogde de eene mensch altyd het voordeel, het geluk van den anderen, hoe aangenaam, hoe vreedzaam zou het in de zamenleving toegaan! hoe zou de Maatschappy bloeijen! Maar veelal legt de een zich toe op het nadeel en 't verderf van den anderen; en velen gaan zo ver, dat zy hunnen Evenmensch met vermaak in het verderf zouden storten. —— Van daar alle die verwarringen, welke men zo dikwils ziet gebeuren. —— Van daar is 't, dat zommige Maatschappyen geheel te gronde gaan.

Men vind menschen, die lang wagten, eer zy tot een vast besluit komen; dit word by velen ten sterkste veroordeeld. Maar zou ver de grootste meêrderheid niet al te haastig tot besluit komen?

Nooit te vreden, nooit vergenoegd te zyn, het op gene plaats naar zyn zin te vinden; alles te bedillen en elk bedryf af te keuren, als het niet juist naar onze gedagten geschied, is voorwaar een allerverdrietigst leven. Zodanige menschen kunnen met gene anderen omgaan, zonder met hun overhoop te geraken. Zy vorderen van hunnen Evenmensch eene volmaaktheid, terwyl zy zelve een zamenmengzel van veelvuldige onvolmaaktheden zyn. —— En zy kwellen zich zelven onophoudelyk, om dat zy 't, met die geestgesteldheid, nergens naar hun genoegen kunnen vinden.

Men moet zich in alle gevallen niet altoos het beste voorstellen, dat eischt de voorzichtigheid. Maar zich altyd het slimste te verbeelden, maakt een zeer onrustig leven.

Een mensch moet al van eene zeer kwade geaardheid wezen, wanneer hy, met weldaden overladen wordende, nochtans tegens zyne weldoeners te onvreden is.

Die altoos klaagt, over alles wat hem bejegent, die het nergens naar zyn genoegen heeft, die nooit te vreden is, hy mag voorgeven Godsdienstig te zyn; hy is het toch niet: want hy mort altoos tegens de beschikking der goede Voorzienigheid.

Zomtyds zyn de harten der menschen geheel in vreugd, als

als zy de grootſte reden hebben om treurig te zyn. —— Maar het gebeurt ook wel eens, dat de mond lacht, terwyl het hart inwendig van droefheid verteerd word.

Vele zaken zyn, onder hoe ſchoon eenen ſchyn men ze ook doet voorkomen, in den aart kwaad. Als men weten wil of een bedryf, of zaak goed is, toetze men dezelve aan de deugdzame regelen van 't Euangelie.

C. V. D. G.

DE WELDADIGHEID.

Eene Oosterſche Vertelling.

ONder de Regering van *Akebar*, den Opvolger van *Amarum*, een' Vorst, wegens zyne uitſchitterende Deugden en bekwaamheden, waardig den Ryksſcepter over het magtig en ſchatryk Indostan te zwajen; leefde de Goede *Andalar*; hy was deugdzaam en menschlievend. —— Niet ver van den Ganges, in de vlakte van Rajapoer, had hy een zeer eenvouwig verblyf. Zyn grootſte vermaak beſtond in Weldadigheden aan Elendigen te bewyzen, in de Reizigers, welken zyne hut voorby trokken, de noodige hulp te bieden, zo veel als men van een' waar Menſchen-Vriend immer verwagten kon. —— Zints al dien tyd, welken hy in deze vlakte verkeerd had, was 'er noch geen dag voorby gegaan, waar op hy gene Weldadigheden bewezen had. De groote Brama, die zo wel de Bergen als de Valeien heeft voortgebragt, beveelt, was zyn zeggen, de Weldadigheid, boven alle andere Deugden. Met die gedagten trad hy, op zekeren morgen, met een vergenoegd gelaat, uit zyne nederige wooning; dog 'er verliepen nu zes volle dagen, eer hy eenig voorwerp van Weldadigheid ontmoette. De Gryzaart peinst over de groote werken in de Natuur, wandelt al peinzende de vrugtbare Valei van Rajapoer door, en komt ten laatſte, na zes dagen gereisd te hebben, aan eene digte Boschadie. —— Eene dubbele rei Kokus-boomen, die eene der fraaiſte dreven, welke men met oogen zien kan, te midden door dit bosch heen, maakte, ſcheen hare geregelde ſchikking veeleer aan de Kunst, dan aan de Natuur verſchuldigd te zyn. De toppen vormden, door eene in één geſtrengelde zamengroejing, een groen gewelf; het gevogelte zong en nestelde ſtoorloos onder derzelver digte bladeren. De vrome Pelgrim wierd door het zoet gezang in eene zoort van verrukking gebragt. — Zints al den tyd, ſprak hy by zich zelven, dat ik de vlakten van Rajapoer heb doorwandeld; zints al den tyd, dat myne zwarte hairlokken zo wit geworden zyn als de Vederen der langhalzige Zwanen,

nen, die langs de boorden van den Ganges zwemmen, heb ik noch nooit dezen vermakelyken oord bezogt. ——— Schoone Dag! dat gy niet dalen mogte, voor ik eenige Weldaden bewezen had, welke den grooten Brama welgevallig zyn. Zes volle dagen heb ik nu reeds door deze Valeien omgedwaald, en vrugtloos gezogt naar Voorwerpen, waar aan ik eenige gunst bewyzen konde. ——— In al myn leven heb ik zo lang een tyd niet gesleten, zonder iemand wel te doen. ——— Groote Brama! met oneindige Wysheid rigt Gy der Stervelingen gangen, zoudt Gy ook.... Hy wilde in zyne alleenspraak voortgaan, maar op 't ogenblik hoorde hy, diep in het bosch, een geluid, dat naar 't geluid van een kermend Mensch zweemt. ——— Hy luistert aandagtig.... wat... eindelyk hoort hy een onderscheiden jammerkreet.... Die verheft zig... neemt langzaam af, en eindigt als in eene diepe zugt. ——— *Andalor* haast zich naar de plaats, van waar het gekerm kwam; hy vliegt, hy hoort nog stille zugten, nauwlyks van den ligten wind te onderscheiden... hy schiet toe... en vindt een Jongeling, uitgestrekt op den grond liggen, bleek als de dood, half naakt, en half met van een gereten klederen bedekt. ——— Deszelfs zwarte hairlokken waren dermate verwilderd over 't aangezigt verspreid, dat het niets van zyne natuurlyke gedaante overgehouden schene te hebben. —— Hy lag zonder gevoel, zonder beweging, zonder eenige gewaarwording; en de Pelgrim meende, hy had zyne laatste verzugtingen uitgeboezemd. Wyze Brama! riep hy met ontroering uit, wiens wegen zyn wegen van verstand en diepzinnigheid, en voor de Kinderen des stofs onnaspeurelyk! Het behaagt U niet, dat ik aan dit voorwerp van ontferming weldadigheden zou bewyzen. Waarom... hy meende voort te gaan, dog, ziende dat de Jongeling zyn gesloten gezigt even opende, ylt hy schielyk naar hem toe, diep in de Ziel getroffen, door deze beklagenswaardige vertooning. ——— Hy vat den Elendeling op, beurt deszelfs hoofd in zyn schoot. ——— ô Zoon der smarte, gy Kind der droefheid, zegt hy, dat ik U in myne armen het leven mogte wedergeven!..... Mogt ik U naar myne woning leiden, ik drukte U zo lang tegens mynen warmen boezem, tot ik U zag herleven. ——— Hy koestert den Jongeling in zynen schoot, bestrykt hem de slapen des hoofds met eene zoom van Levens-balzem... De Elendeling gevoelt wel dra de werking van dit heilzaam middel. Hy ligt het hoofd op, en ziet den Gryzaard met een flauw en half gesloten gezigt aan, vol van verwondering en verbaasdheid. Hy wil ... dan het vermogen van spreken is hem benomen. De boezem des Gryzaarts gloeit, op dit gezigt, van blydschap. Hy leeft nog, zegt hy... Ik zal hem dan nog... ô Myn Zoon, ô Kind der Elende en der Jammeren, de gunstryke Brama... Ach, mogt ik uwen boezem met vertrouwen vervullen... mogt ik uwe zorgen.... uwe smart verligten.... ik zou uwe smarten doen vlugten, even als de dampen van de toppen der bergen, door

een

een ligt windje ver..... De Jongeling, als uit den dood verryzende, opent andermaal zyn gezigt, slaakt eene diepe zugt... hy spreekt.... dog zyne taal is nog onverstaanbaar.... De menschlievende Gryzaard vaart voort, met alles te doen wat in zyn vermogen is, om den Jongeling ten eenemaal te doen bekomen... Hy stort eenige kalmte in 't gemoed van *Sin-adin*, (dus was de Jongeling geheeten,) die zich indezervoege laat hooren. — ô Vader der Vertroosting, wat mag U tog bewogen hebben, my in dit eenzaam bosch op te zoeken, om den ongelukkigsten aller Stervelingen een leven weêr te schenken, dat hy met blydschap verliezen wilde, om dat het vol bitterheid, vol elende en verdriet is.... Hier borst hy in de luidste jammerklagten uit, zo dat het bosch 'er van wêergalmde; herhalende gestadig den naam van *Nebelmina*. ——— Eene vlaag van droefheid en wanhoop beneemt hem op nieuw weêr alle gevoel; hy zygt andermaal levenloos in den schoot des ouden Pelgrims. — De goede Man wendt alles aan om hem te doen bekomen, hy slaagt in zyne pogingen; en spreekt: Myn Zoon, geef gehoor aan myne reden, gene verderfelyke Wanhoop vervoere U langer! Gelyk de Olie is ter verzagting van pynelyke wonden, zo zyn de opregte vertroostingen voor een hart, dat door smertelyke jammeren verscheurd wordt. ——— Ik doorwandel met dat oogmerk de vlakten van Rajapoer, om.... *Nebelmina*, roept de Jongeling andermaal...! Wie kan de ontroering afschetzen, die ik in het gezigt der schone levendig geschilderd zag...! Wat prangden die wreedheden van een onverbiddelyken Vader uw bedroefden boezem, toen wy voor eeuwig van elkanderen gescheurd wierden. ——— Hebt gy, aan dat gintze Gebergte, die hooge Cederen zich wel met hunne kruinen ten hemel zien verheffen? — Ach hoe menigmaal hebben wy ons zaam verkwikt, onder derzelver koele schaduwen! ——— Niet ver van daar woont de Vader van *Nebelmina*, wiens hart harder is dan steen, en onmedogener dan dat van den wreedsten Tyger. *Nebelmina* blinkt, even als de Roozen onder de bloemen des Velds, uit onder de Maagden van de wyde vlakte van Rajapoer. ——— Hare deugden zyn zo zuiver als de stroomende wateren van den wyden Ganges, en hare blanke Ziel is witter dan de blankste Veldlelien. ——— Ik bemin die Schoone, en zy, zy schonk my haar opregt hart tot een geschenk. ——— Myn Vader is ongelukkig geweest, - - - haar Vader bezit groote schatten. Voorheen was ik met de beminnelyke *Nebelmina* gelyk; maar de groote Brama, die de Stervelingen wil doen zien, dat de grootste schatten niet te betrouwen zyn, zondt een droevig ongeval over myns Vaders huis, en de brave Man wierd arm. ——— *Narraäin*, myn Vader, was een magtig Koopman, in de Stad Siniagar, digt aan de Grenzen van Tartaryen gelegen. Op zekeren dag deden deze Geweldigers een inval, op de Grenzen van Indostan. Zy plunderden Siniagar, en myn Vader verloor, op éénen dag, alle zyne schatten, en was arm. Zedert zyn wy naar de vlakten van Rajapoer gereisd.

Toen

Toen wy 'er twee jaren gewoond hadden, ftorf myn Broeder; en myn Vader volgde hem, door overmaat van elende en droefheid, na weinig dagen. Om dat ik nu arm ben, daarom weigert my *Bennadar*, (dus heet de Vader van *Nebelmina*) my zyne Dogter. Hy heeft ons gisteren zamen gevonden, en dreigde ons, als de wreedfte Tyger, welke zyn roof met eene dolle woede aangrypt. Ik zweeg als een Lam, dat onder de klauwen van een verfcheurend Dier ligt. Alleen betuigde ik het bezit zyner Dogter, de fchoonfte onder de Maagden van Rajapoer, veel hooger te fchatten, dan 't zwajen van den Scepter, over het magtig Indostan. Woedende van fpyt en gramfchap, vatte hy de onfchuldige *Nebelmina* onbefchoft aan, en zwoer by Brama, dat de woede zyner Gramfchap op haar zou nederdalen, gelyk de Blixem van den Hemel op de toppen der bergen van Rajapoer. Ik wierp my voor zyne voeten neder in het ftof——— en rukte myn boezem op. ô Vader van de deugdzame *Nebelmina*, fprak ik, fteek een dolk in dezen boezem; die is fchuldig, zo het eene misdaad is uwe Dogter te beminnen. Steek vry toe, het zal my gene fmart baren: maar uwe Dogter kwalyk te zien behandelen, verfcheurt my het harte. ——— Laat ik myn leven lang uw Slaaf zyn, houd alleen uwe hand van *Nebelmina* te rug. ——— Ik wil haar nooit van myne liefde fpreken, ik wil zelfs niet eens onderzoeken, of ze my genegen zy; doet haar maar geen kwaad. Ik zal U getrouw dienen, en deze weldaad zal nooit uit myn hart gewischt worden. Laat ik over uwe Landeryen het opzigt hebben.——— Sta my toe, met alle myne kragten den Vader van *Nebelmina* te dienen. ——— *Bennadar* heeft een hart van fteen, hy weigert my alles, wat ik verzoek. Hy laat zyne Dogter door een paar Slaven aangrypen, die ze van onder myn gezigt voeren, zo fnel als de ligte winden van de toppen der bergen in de Valeien neêrftorten. Ik bleef roerloos, gelyk de Stam van een verftorven Ceder onbewegelyk op zyne diep ingefchoten wortelen ftaat. ——— Zints heb ik niet vernomen, wat *Nebelmina* wedervaren zy. Ach! de onfchuldige, de deugdzame, is, om mynen wil, ongelukkig! *Bennadar* was ons goedgunftig, zo lang de liefde tusfchen my en zyne Dogter hem niet bekend was. Ik arbeidde dagelyks in zyne Tuinen, en in de Kokus-bosfchen; ik onderhield ons onvermogend huisgezin; maar nu, myne arme Moeder! nu zal ze van honger fterven, of, zo ze myn ongeval hoort, zal ze 't geen ogenblik overleven!

Waarom, beminnelyke Gryzaard, roept Gy tog een leven in my te rug, dat niet dan vol jammeren en elende zyn kan? Waarom hebt Gy, meenende my eene weldaad te bewyzen, my nog langer ongelukkig gemaakt, daar myne jammeren niet dan met myn leven kunnen eindigen. Ik moest voor myne zwakke en ziekelyke Moeder, benevens drie Zusters, waar van de oudfte nauwlyks de laagfte Vrugten der Granaatboomen kan afplukken, de kost winnen. Dit huisgezin leefde van den arbeid myner handen. Maar nu *Bennadar* zyne Dogter

ter onmenscht behandelt, kan ik nergens dan in den dood verligting myner smarte erlangen.

De tranen biggelden langs de wangen des ouden Gryzaarts; brave Jongeling, zegt hy, deugdzame Zoon van den deugdzamen *Narradin*; laten myne reden zyn tot vermindering uwer smarten, als een zagte Balzem voor de pynelykste wonden! De wyze Bramá heeft my U doen ontmoeten, om U aan een bedroefd huisgezin weêr te schenken. Gezegende dag! Kom myn Zoon! Kom haasten wy ons naar het huis der elende!

Zy gingen zamen af in de Valei; de Gryzaart ondersteunde den zwakken Jongeling. Zy naderen den berg door *Sin-adin* aan *Andalar* gewezen. Wanneer zy nu omtrent de woning van *Bennadar* gekomen waren, zagen zy *Bennadar* staan. Blyf hier, myn Zoon, sprak de goedhartige *Andalar*, en vertoef zo lang tot ge my met eene blyde boodschap zult zien wederkeeren. De Jongeling gehoorzaamde, en *Andalar*, zyne schreden regt op *Bennadar* aangerigt hebbende, sprak hem aldus toe: ——— Brama, de magtige, die de schatten uitdeelt naar zyn welbehagen, en 't genoegen aan allen, die deugdzaam zyn, vermenigvuldige *Bennadar's* gezegende dagen, als de Starren, die aan den Hemel schitteren Een Roozenboom van het gebergte *Siniagar* wierd naast eene Veldlely geplant, in de Valeie van Rajapoer. Zy groeiden tierig, en bloeiden sterk; maar de Meester van het Veld sprak: de Roos zal de Lely bederven, men rukke de Lely uit den grond, en plante die verre van de Roos. Van dat ogenblik slaan de beide bloemen aan 't kwynen, en sterven in korte dagen. ô *Bennadar*, scheur geene twee harten van een, welke gewis sterven zullen, als die band verbroken wordt! Bezit *Sin adin*, dien gy verstoot, ook deugden? —— *Bennadar* verbleekt op dit zeggen, en zweert by den opperften Brama, zo 'er iemand in de Valeien van Rajapoer *Sin-adin* in deugden gelyk is! Hy is goed. Hy dient den opperften Brama opregt. Hy is naarstig, medelydend met elendigen. *Sin-adin* is deugdzaam; maar hy is arm. — Zal hy dan, hervatte de goede *Andalar*, om dat hy arm is, versmaad worden? ——— Niet alzo *Bennadar*! Brama zy myn getuige! Ik heb een verborgen schat in de Valeie van Rajapoer; deze zal heden dienen, om den Zoon der elende te vertroosten. De helft zal ik hem geven, en hy zal uwe Dogter in schatten gelyk zyn. Hy zal bosschen met Kokusboomen planten, zo talryk als de uwen zyn. Hy zal velden met Ryst bezajen, zo uitgestrekt als de uwen. Hy zal Slaven en Slavinnen hebben, even als zyn Vader *Bennadar*. Na drie dagen, zal een gedeelte van den schat voor uwe deur zyn; mits gy *Nebelmina* aan den deugdzamen Jongeling *Sin-adin* wilt schenken. *Bennadar* boog het hoofd, en beloofde zyne Dogter aan den Jongeling.

Andalar vertrok, met een hart vol vergenoegen. Hy kogt in de Vlakte van Rajapoer een groot stuk Lands. Hy kogt voor *Sin-adin*

Slaven en Bedienden, om den grond te bebouwen, en Buffels om 'er dien mede te beploegen. Hy kogt hem Paarden, schoon van leest, en zo snel in 't loopen als Hazewinden. Hy kogt nog daar benevens verscheiden Bosschen met Kokusboomen, welker Kruinen zich in de Wolken schenen te verheffen.

Maar welk eene aandoenelyke Vertooning deed zich op, toen de twee Gelieven elkander hart en hand schenken mogten! Nooit paarden 'er twee, wier harten door zuiverder liefde vereenigd waren. Nooit was 'er grooter genoegen gesmaakt, dan dat het welk *Sin adin's* Moeder smaakte, over de verbintenis van haren Zoon; en nooit onvermengder dan dat van den braven *Andalar*, ter oorzake, dat hy gelegenheid gehad had, om Weldadigheden te oefenen. *Bennadar* gevoelde nu ook iets, daar hy nimmer te voren eenig denkbeeld van had.

'Er verliepen voorts vele dagen, in welken *Andalar* nog eene zeer groote menigte Elendigen verkwikte, vele armen voedde, en vele verdrukten met zyne hulp ondersteunde. Vele dagen waren 'er verloopen, toen hy by zich zelven zeide: zou ik niet eens gaan zien, hoe het met myne Kinderen gesteld zy? zou ik niet gaan zien, of *Sin-adin* en *Nebelmina* op den duur deugdzame Kinders blyven, of zy ook Weldaden oefenen, en Godvreezend zyn!

Andalar ging, vergenoegd, de Valeie van Rajapoer in. Na vyf dagreizens komt hy aan een Bosch van Kokusboomen, langs 't welke eene kristallen beek vloeide. Aan 't einde eener Laan van dit Kokusbosch ziet hy *Bennadar*, onder de schaduwe nederzitten aan de zyde eener eerwaarde Vrouwe, uit welker gelaat de goedheid straalde, met de zigtbaarste tekens van Weltevredenheid. Beurtelings zagen zy op elkanderen, nu *Bennadar* op de oude Vrouw, en dan deze op *Bennadar*, beiden met oogen waarin het genoegen en de wel tevredenheid te lezen was. Niet ver van daar ontdekt *Andalar* drie Meisjes, yverig bezig met Kokusnooten op te zamelen, die ze aan de voeten van *Bennadar* en deze oude Vrouw bragten, in korven, aldaar geplaatst, om 'er de Nooten in te vergaderen. De oude Pelgrim, door dit aandoenlyk Toneel getroffen, staat een langen wyl stil, om des te beter 't genoegen te smaken, 't geen hem deze schilderagtige vertooning verschafte. ——— De Meisjes lachten de twee oude Lieden gedurig aan, en elk was om stryd bezig, om zich van haren pligt te kwyten. — *Bennadar* scheen geheel blydschap, verzekerende de oude Vrouw, van nimmer, zyn gansche leven lang, zo veel waar genoegen ondervonden te hebben, als nu, terwyl hy hare Kinders de Vrugten der Kokusboomen zag inzamelen. — De oude Vrouw was de Moeder van *Sin-adin*, en de Meisjes zyne Zusters. ——— Eindelyk zien de Meisjes den Eerwaardigen Gryzaart; zy wyzen hem elkanderen, en zeggen, ziet ge wel, dat die Vriendelyke Man behagen in onzen arbeid schept? Laat ons vlytig voortvaren, en wy zullen verder zyne gunst winnen.

nen. Zy waren aartig opgeschikt, gezond, levendig, en voorzien met zo vele aanvalligheden, dat zy het hart van den goeden *Andalar* geheel innamen. —— Een goed eind weegs verder ziet hy *Sin-adin*, aan de zyde van *Nebelmina*, op een heuveltje, in de lommer van een Kokusboom, in 't malsche groen, gezeten; beiden zyn ze doordrongen van zuivere liefde, zien elkanderen aan met een zoort van verrukking, en lonken elkanderen zo teder toe, dat 'er het hart van den ouden Pelgrim door klopte. —— Nu en dan breken eenige verliefde woordjes de stilzwygenheid, woordjes, met eene tedere hartlykheid uitgesproken, en van gepaste liefkoozingen vergezeld, woordjes, die alleszins de opregte taal van het hart waren. Inderdaad, zy waren volmaakt gelukkig, en hun staat maakte alle de genen gelukkig, die 'er deel aan hadden. Het genoegen, op hun gelaat verspreid, schoot zyne liefelyke stralen op dat van allen; even gelyk de Zonnestralen zich verspreiden over de bloemen des Velds. — Deze gansche Streek was niets anders dan een Oord, waar in de zuivere Vreugde en ware Weltevredenheid huisvestten.

Andalar, de goede Pelgrim, beschouwde dit treffende Tooneel, tevens met verwondering, en een trap van genoegen, die naby het Volmaakte komt. — Nu trof hem het gezigt van *Bennadar*, en de Moeder van *Sin-adin*; dan wierd hy bekoord door de aartige Meisjes. — Maar allermeest was hy verrukt, op het gezigt van *Sin-adin* en *Nebelmina*. —— Beurtelings zag hy ieder hunner aan; terwyl hy ook het gezigt sloeg op de wel aangeleide Kokusboschen. —— ô Alwyze Vader van het geslagt der Menschen, die nimmer sterft, die nooit veranderen kunt, dus riep hy uit, die het licht hebt voortgebragt tot ontdekking uwer Werken, de gewrogten uwer vermogende Vingeren; tot U wende ik, met een diep ontzag, myn gezigt naar boven; Ik roem alle Uwe wegen, die eene diepte van Kennisse, eene diepte van onnaspeurelyke Wysheid bezitten. Myn hart gloeit van dankbaarheid, om dat ik den elendigen, dien ik, door uwe hulp heb mogen ondersteunen, nu gelukkig, en in eenen staat van waar genoegen mag zien.

Koomt nu, gy Zonen en gy Dogters der Vergankelykheid; leert uit deze Schildery de zoete Vrugten der beminnelyke Deugd van Weldadigheid plukken. Leert ô Stervelingen. Gy Kinderen der Aarde, leert uit dit verhaal wys worden. Leert U onderwerpen aan de bestiering der Algoede Voorzienigheid, welke, in de hopeloosste omstandigheden, vaak gewenschte uitkomsten schenkt. Leert 'er uit, hoe veel genoegen het geeft, olie ter verzagting in de Wonden des Verdrukten te gieten; en hoe dit te doen niets minder is, dan zyne eigen Ziele te vervullen met Wellustigheden, die voor 't gemoed verkwikkelyker zyn, dan de dauw des Hemels, voor de jeugdige grasscheutjes.

C. V. D. G.

TAFEREEL VAN DER MENSCHEN GEESTGESTELTENISSE, IN 'T MIDDEN VAN DE ACHTTIENDE EEUWE.

Door den Heer D'ALEMBERT.

HEt fchynt of, zints driehonderd jaaren, het midden van elke Eeuw verordend geweest is, om het Tydperk eener Omwentelinge in 's Menfchen geestgefteltenisfe te zyn. De bemagtiging van *Conftantinopole*, in 't midden der Vyftiende Eeuwe, heeft de Geleerdheid in 't Westen doen herleeven. Het midden der Zestiende Eeuwe aanfchouwde eene fpoedige verandering in 't Godgeleerd ftelzel eens grooten deels van *Europa*. De Leerftellingen der Hervormden van den eenen kant verdeedigd, en van den anderen kant beftreeden, met die heftigheid, welke de belangen van GOD, verkeerd of recht begreepen, alleen kunnen inboezemen, hebben hunne Voor- en Tegenftanders teffens gedrongen, om zich op de Studien toe te leggen: de nayver, bezield door eene zo kragtig werkende beweegreden, heeft de kundigheden van allerlei aart vermenigvuldigd; en het licht, voortgekomen uit den fchoot der dwaalinge en der onrust, heeft zich verfpreid over voorwerpen, die van deeze gefchillen al lerverst vervreemd fcheenen (*). Eindelyk heeft DESCARTES, te midden van de Zeventiende Eeuwe, eene nieuwe Wysbegeerte ingevoerd, eerst doldriftig vervolgd, daar naa met Bygeloovigheid omhelsd, en tegenwoordig bepaald tot het geen dezelve nut, en waar, is zich heeft (†).

Wanneer men flegts met een oppervlakkig oog het midden der Eeuwe, welke wy beleeven, befchouwen, en de gebeurtenisfen, die ons bezig houden, of ten minften raaken, onze Zeden, onze Werken en zelfs onze gefprekken, nagaan, wy ontdekken terftond, dat 'er in veele opzigten, eene aanmerkenswaardige verandering plaats heeft in onze denkbeelden; eene verandering, die, door haare fchielykheid, ons eene veel grootere fchynt te belooven. Het blyve den tyd aanbevolen om het voorwerp, den aart, en de perken te bepaalen dier veranderinge, waar van de Naakomelingfchap, beter dan wy, de voor- en nadeelen zal kennen.

Elke Eeuw, die goed of kwaad denkt, mits dezelve geloove dat zy denkt, en anders denkt dan de voorgaande Eeuwe, pronkt zich op met den Tytel van Wysbegeerte; gelyk men dikwyls met den eernaam van Wyzen de zodanigen verciert, die geene andere verdiensten hadden, dan dat zy hunne Tydgenooten wederfpraken. Onze

(*) Ik neem hier het Tydperk der *Protestanten*. ten tyde der Kerkvergadering te *Trente*, begonnen in den Jaare 1545, welke, om zo te fpreeken, de lyn van affcheiding getrokken heeft, tusfchen de *Catholyken* en de *Protestanten*.

(†) De Wysbegeerte van DESCARTES heeft zich eigenlyk, naa zyn dood, in den Jaare 1650 voorgevallen, beginnen te verfpreiden.

tegenwoordige Eeuw wordt, by uitneemenheid, de Wysgeerige Eeuw geheeten; een aantal van Schryveren heeft daar aan dien naam gegeeven; zich verzekerd houdende, dat hier uit eenigen wederglans op hun afdaalde: anderen hebben haar deezen roem geweigerd, om dat zy onmagtig waren in denzelven te deelen.

Als wy, zonder vooringenomenheid, den wezenlyken ſtaat onzer kundigheden onderzoeken, kan men den voortgang der Wysbegeerte onder ons niet betwisten. De Kennis der Natuure verkrygt, van dag tot dag, nieuwe rykdommen. De Wiskunde, haare grenzen uitbreidende, heeft haare lichtende fakkel doen ſchynen, over de deelen der Natuurkunde, die haar het naaste waren; het waare Stelzel der Wereld is bekend geworden, ontdekt en volmaakt: dezelfde ſchranderheid, die de beweegingen der hemelſche Lichaamen aan haar onderworpen gemaakt hadt, heeft zich gevestigd op de Lichaamen, die ons omringen; en door de Wiskunde toe te pasſen, op de beſpiegeling der Lichaamen, of dit te tragten, heeft men de voordeelen en de misbruiken daar van weeten te ontdekken en te bepaalen. Met één woord van de Aarde tot Saturnus, van de Geſchiedenis der Hemelen tot die der Inſecten, is de Natuurkunde van gelaat veranderd. Met deeze hebben bykans alle andere Weetenſchappen een andere gedaante aangenomen, en het moeten doen. Eenige Aanmerkingen zullen ons hier van ten vollen overtuigen.

De beoefening der Natuure ſchynt in haaren eigen aart koel en bedaard, dewyl de voldoening welke zy ſchenkt, eene eenpaarige en gelykmaatige aandoening is zonder ſchokken, en de vermaaken, om leevendig te weezen, haare tusſchenvallen moeten hebben, en merkbaar in haare aannaderingen. Niettemin heeft het uitvinden en het gebruik eener nieuwe wyze van de Wysbegeerte te beoefenen, de ſoort van Geestdrift, welke de ontdekkingen vergezelt, en eene zekere verheffing van denkbeelden, welke de beſchouwing van het Heelal in ons veroorzaakt, in de geesten eene leevendige werking moeten veroorzaaken; deeze werking, uit eigen aart zich allerwegen heen rigtende, heeft zich, met eene ſoort van geweld, uitgeſtrekt tot alles wat haar voorkwam, even als een waterſtroom door dyken en dammen heen gebrooken. De Menſchen vallen bykans nimmer op een voorwerp, langen tyd van hun verwaarloosd, dan om de denkbeelden daar van, door hun opgemaakt, ten goede of ten kwaade te hervormen. Hoe langzaamer zy zyn, om het juk van heerſchende begrippen af te ſchudden, hoe meer zy overhellen, om, wanneer zy het eenigzins laaten glyden, het geheel te verwerpen en te verbreeken; want zy ſchuwen nog meer de moeite van onderzoeken, dan zy voor 't veranderen van gevoelen vreezen; en zo ras zy eens de moeite genomen hebben, om op hunne eige beenen te ſtaan, zien zy een nieuw ſtelzel van denkbeelden aan, als eene ſoort van belooning voor hun moed en arbeid, en omhelzen 't zelve. Dus heeft men van de beginzels der Ongewyde tot die der Gewyde Weetenſchap-

fchappen, van de Bovennatuurkunde tot ftukken van Smaak, van de Muzyk tot de Zedekunde, van de fchoolfche Godgeleerde twisten tot de voorwerpen des Koophandels, van de Regten der Vorften tot die der Volken, van de Wet der Natuure tot de willekeurige Volkswetten; in 't kort, van de Vraagftukken die ons het meest betreffen, en die tot ons maar eene zeer verre betrekking hebben, alles onderzogt, en uitgeploozen, of ten minften het beftaan. Een nieuw licht over eenige onderwerpen, eene nieuwe duisterheid over veele, is de vrugt of het gevolg geweest van deeze algemeene gisting der Geesten, even gelyk de Ebbe en Vloed der Zee op den oever eenige dingen aanbrengt, en andere daar van affpoelt.

CHARACTER VAN SOPHRON.

(Uit het Engelsch.)

Zints ik my eenigermaate bevlytigd heb, om de Menfchen te leeren kennen, heb ik 'er geen gevonden, wiens voorzigtigheid in alle gevallen fchroomagtiger te werk gaat, dan myn ouden Medeftudent SOPHRON. Te midden van alles wat 'er in de wereld voorvalt, en wat ons Land in 't byzonder treffe, geniet hy een onftoorbaare rust, door fteeds een klein getal grondregels te volgen, die zyne geheele Wysbegeerte uitmaaken.

Het eerfte beginzel van SOPHRON is, dat men noit iets moet waagen. Ingevolge hier van denkt hy, fchoon zeer op geld verflingerd, dat de zuinigheid tot een veel gewisfer bron van rykdom ftrekt dan vlyt. Te vergeefsch ftelt men hem het bestuitgedagtfte plan van eene winstbeloovende onderneeming voor; hy verkiest zyn geld niet uit te zetten: men weet niet wat 'er kan gebeuren. Niettegenftaande de vermeerdering der Intresfen, laat hy alles op den ouden voet, zo als hy de Erfenis zyner Ouderen ontving: want het is beter zich met weinig te vergenoegen, dan gevaar te loopen van alles te verliezen. Doch hy vordert ftreng de betaaling op den bepaalden dag: want die niet in ftaat is de helft te geeven, zal het geheel niet betaalen. ——— Spreekt men hem van eenige nutte ontdekking in den Landbouw, hy merkt aan, dat de nieuwe proeven op niets uitkomen, dat onze Voorvaders niet dommer waren dan wy, dat de kosten daar toe weezenlyke uitgaven en de inkomften nog verre zyn; in 't einde, dat het geen verftandig handelen mag heeten, iets zekers voor iets onzekers te verlaaten.

SOPHRON's tweede grondbeginzel komt hier op uit: dat hy zich noit met iets bemoeije, dan 't geen hem byzonder raakt. Hy neemt geen deel in de Staatsbelangen van *Europa*; over de belangen van zyn eigen volk fpreekt hy en hoort 'er van fpreeken, met dezelfde koelheid, als of het een der oude lang gefloopte Gemeenebesten betrof.

trof. Vallen 'er klagten over de onbekwaamheid of onbillykheid eeniger Staatspersoonen, hy dekt zich met het Spreekwoord : men moet alle gerugten niet gelooven. Stelt de onvoorzigtigheid of verkeerdheid der Staatslieden den Staat in gevaar, hy vleit zich dat het Staatsbestuur wel weder in evenwigt zal komen. In de verkiezingen verklaart hy zich voor niemand: dewyl allen, die naa eenig Ampt staan, by hem eerlyke lieden zyn, even zeer zyne stem waardig.

Nooit heeft men vernomen, dat hy eenig werk maakte om den Staat van andere Familien te weeten. Of de landeryen, aan de zyne grenzende, verkogt of bezwaard, bebouwd of onbebouwd gelaaten worden, het raakt hem niet. Ontstaat 'er onder zyne Buuren eenig misverstand en ongenoegen, hy bewaart eene volstrekte en onveranderlyke onzydigheid. Het heeft aan hem gestaan, verscheide verderflyke pleitgedingen voor te komen; maar hy verkiest geen Scheidsman te weezen, uit vreeze dat hy, by toeval, den geenen wiens regt, in weerwil van alle schynbaarheid des tegendeels, het meest gegrond was, in 't ongelyk mogt stellen.

Menschen, die hem komen raadpleegen, ontvangen nimmer eene beslissende raadgeeving; vermits hy de onzekerheid der uitkomsten mistrouwt, en de schande niet op zich wil laaden. Hy vernoegt zich, met hun vriendelyk de hand toe te reiken, hun te zeggen, dat hy het hartlykst deel in hunne zaak neemt, hun te herinneren, dat men niets onberaaden moet onderneemen, of zonder alle vooren tegenreden wel gewikt en gewoogen te hebben, dat het even gevaarlyk is, al te langzaam als al te voortvaarend, te weezen. Hy voegt 'er by, dat hy hun dit en dat zou kunnen zeggen; doch, dat, naa alles, elk de beste regter is in zyn eigen zaaken.

Daar zyn 'er, die zich te vrede houden met goede woorden, en van hem vertrekken met de grootste hoogagting, wegens zyne voorzigtigheid. Niemand althans is over hem gebelgd: want hy laat elk volkomen in zyn eigen gevoelen berusten.

Sophron is geregeld in zyn gedrag, zonder de Deugd te beminnen: hy leeft maatig, zonder de vermaaken te haaten: hy heeft een hoog gevoelen van de braafheid der Mannen, en de deugdzaamheid der Vrouwen; doch betrouwt geen van beiden: hy leeft gerust, bemind noch gehaat, voorgestaan noch tegengesprooken; hy maakt zyn hof niet by lieden in hoog aanzien verheeven, uit vreeze dat zy ten eenigen tyde mogten vallen, en hem in hunnen val medesleepen; hy ontziet de gevallene, dugtende dat zy weder op de been zullen geraaken, en zich wreeken; hy opent zyn beurs niet voor een Vriend, in den uitersten nood: want hy mogt iemand ondankbaar doen worden.

NALATENSCHAP VAN JEAN BAPTIST DE SINT SILOIX.

DE Gouverneur van den jongen Heer *Honsbloem*, aan eene uitteerende Ziekte gestorven zynde, wierd *Brumal*, zyns Vaders Kamerdienaar belast, 's Mans gansche nalatenschap op te schryven, om ze na de vrinden in Piemont over te stuuren.

Zy bestond in *Boeken.*

Le Dictionn. d'Anecdotes, iets besmuld. *Oeuvres de* J. J. ROUSSEAU. MONTESQIEU, *l'Esprit des Loix*, nieuw, 't eerste Deel maar opgesneden. BRUTUS *Comœdie.* Allen ingenaaid.

Kleeren, Linnen, enz.

Een blaauwe Rok, Broek en Kamizool met goude Lissen. Een dito ligte witte met Silvren Knoopen. Een roode dito, als dito, met groene Zyde gevoerd. Een bruyne effe Rok. Een rood Kamizool met goud. Een geel dito, als dito. Een swart Fluweele Broek. Een dito Zyde. Een dito van geel Leér. Een effe swarte Hoed. Een paar Laarsen. Twee paar omgekeerde Schoenen. Twee Hemden met Kante Manchetten. Ses Stropdassen. Ses witte Linnen Neusdoeken. Drie dito Slaapmutzen. Vier paar witte Zyde Kousen. Twee paar zwarte dito. Drie paar Gaaren Onderkoussen.

Rariteiten.

Een Goudbeurs, waar in drie Ducaten, één Gulden, negen Sesthalven en zes Duyten. Een goud Orlogie met een gouden Ketting, waar aan een goud Sleuteltje, vyf Cachetten, en een Staalen Troffel. Een paar Silvere Spooren. Een swart Schildpadde Snuyfdoos. Een Scheermes. Een Garnituur Pinsbecque Gespen. Een Staalen Broekgesp. Een Engelsche Sweep. Een Yvoren Spuitje. Een Sluitmand. —— Voorts eenige oude Hairzakken, leége Pomade Potjes, een Flesje halv vol Eau de Bergamot. Twee Kammen, enz.

A L-

ALLEEN-SPRAAK
VAN
JAN HENNUYER,
Bisfchop van LIZIEUX,
Op het ontvangen van den last tot den Moord der Hugenooten.

ó Frankryk! bloem der Koningryken,
Hoe rolt uw glorie thans ten end?
Gy kunt uw leed niet overkyken,
Waar heenen gy uw oogen wendt.
Het Bygeloof, voor reden doof,
En tuk op roof, op fchennis en op moord,
Maakt u welhaast tot een affchuwlyk oord.

Parys, de paerel uwer Steden,
Zwemt reeds in fchuldloos burgerbloed,
Vertrapt, verfcheurt haar eigen leden;
ó Al te heillooze overmoed!
Die fchoone Stad, die korts noch zat
Zo fier en prat, gelyk een jonge bruid,
Schreit door berouw thans bêi haare oogen uit.

ó Priesterfchaar! die, door uw vonden,
Uw' jongen Koning hebt misleid,
Den dier gezworen vreê gefchonden,
En 't recht vertrapt der billykheid,
Hoe zal 't geklag, van wee en ach!
Noch dag aan dag, u teistren waar gy zyt,
Schoon ge in dien klank verdwaalt en u verblydt?

Is dit de wet der heilleer volgen?
En past het aan het koorgewaad,
Door blinde wraakzucht gansch verbolgen,
't Geweld te huwen aan 't verraad?
Neen: Kristus leer, zo zacht, zo teer,
Vereischt veeleer gematigdheid en vreê;
Maar fleept geenzinds zo helfchen gruwel meê.

De

De Medicis, dit zyn uw treken,
Vorst Karel vliegt van uwe hand;
Uw ſnoode list heeft dit beſteeken,
Gy wrocht dees onuitwischbre ſchand.
Uw jonge Zoon zit op den troon,
Maar uw gebodn beſtieren 't ganſche Hof.
En gy beſchikt den Ryke treurens ſtof.

Gy wilt het ganſche land verdrinken,
In Burgerbloed; maar 't wraakgeſchrei
Zal eenmaal aan den hemel klinken;
Ducht dan die afgepynde Rei,
Die Kristen Schaar, die ons altaar
Wel tegen waar, doch echter ſtil en zacht
Gehoorzaam bleef aan Frankryks oppermagt.

Navarre's trouw verſtrekte 't teken!
ô Eedbreuk! helſche veinzery!
Daar ge u niet voor de vuist kost wreeken,
Beſmet gy dus uw heerſchappy?
Helaas! men vond, op 't waereldś rond,
Zo lang het ſtond, geen uitgedacht verraad,
't Welk zulk een ſleep van jamren achterlaat.

ô Heilland! tref hen met uw ſlagen,
Terwyl ze op deeze waereld zyn,
Doe hen uw gramſchaps kenmerk draagen,
Dan ach! niet in de helſche pyn?
Dat hunne ſtraf, van deeze uur af,
Duur tot aan 't graf, maar goede God niet meer;
Een eeuwge vloek, myn Jeſus, treft te zeer.

Bewooners van Lizieux! myn Vrinden!
Schoon ook uw moorddolk is gewet,
In my zult ge uw beſchermer vinden;
Myn ziel blyft vry van zulk een ſmet.
De razerny woed' ſlechts op my,
In 't woest gety' van haare dolle drift;
'k Gehoorzaam niet aan zulk een gruwelſchrift.

'tIs

'T Is billyk dat wy ons verzetten,
Wanneer een Vorst het recht vertreedt.
Een Koning is niet boven wetten;
Hy is verbonden aan zyn eed.
Een onderdaan mag vry bestaan,
Om zich te ontslaan van zyn gehoorzaamheid;
Als moordzucht zit ten troon der Majesteit.

En dit, dit heet ik handvest schenden,
Dit is der Volkren recht verkracht;
Wy moeten 't in zyn aanval wenden,
Eer 't alles wegzinkt in dien nacht.
Myn Burgery kom dan tot my,
Gy zyt hier vry en veilig in myn schoot;
Geen Roomsche dolk treft hier den Hugenoot.

Kom in myn Bisschoplyke Zaalen,
En droog uw brakke traanen af;
Hier vind het Kerk-geweld zyn paalen,
By outer, myter, kruis en staf.
Ja uw behoud weegt meer dan goud,
En wie u stout durft hoonen in dit Hof,
Vertrapt Gods recht, en geeft my wreekens stof.

Gy allen zyt my aanbevolen,
Gy zyt myn Kindren; en zo gy
Van 't rechte heilpad komt te doolen,
De wys der tuchtiging raakt my.
Maar moet elk een, gelyk ik meen,
Juist meenen? neen; 'k heb tot dien eisch geen recht;
Wat ook de stem van valschen yver zegt.

Kom dan tot my? schuil in myne armen;
'k Zal voor den wrok van Medicis,
En Karels woên u trouw beschermen.
Kom hier tot uw behoudenis.
ô Hemelvoogd! die 't al vermoogt,
Zo gy gedoogt, dat ik hen redde in nood;
Dreig Karel my vry met den zwaarsten dood.

Natuur wyst my het Spoor.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in July 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 10	29. 10¼	29. 10½	60	68	60	Z W	W	W	Held. Wind.
2	— 10½	— 11	— 11½	62	68	60	W t N	N W	N W	———
3	— 11	———	— 11	62	67	64	Z W	Z W	Z W	Regen.
4	— 10	— 10½	— 10½	64	76	67	———	———	Z t W	Held. Wolk.
5	———	— 9	— 8	68	85	70	Z O	O	Z O	— Weerl.
6	— 7	— 5	— 6	71	84	63	Z t O	Z t O	Z W	— D. R.
7	———	— 8	— 10	64	71	64	Z W	Z W	W	Buijig.
8	— 10½	— 11½	— 11½	64	70	64	———	W	———	Held. Wolk.
9	— 11	———	— 11	64	75	67	W	N	N O	———
10	— 10½	— 10½	— 10½	67	76	66	N	N W	N W	— Reg.
11	— 10	— 9¾	— 10	67	77	68	N W	N O	N O	— D. R.
12	———	— 9¼	— 9½	69	78	67	Z W	Z O	N W	——— —
13	— 8½	— 8	— 7½	69	76	64	Z	Z W	Z W	——— —
14	— 8	— 8½	— 8½	64	73	64	W	W	W t Z	Held. Wolk.
15	— 8½	———	———	65	76	68	W t Z	Z W	W	Betr. Held.
16	— 7½	— 7	— 7½	68	79	69	W	———	Z W	Buijig.
17	———	— 8	— 8½	66	74	67	Z W	W	W	Reg. Held.
18	— 8¼	— 9	— 9½	66	75	67	W t Z	W t N	W t N	Helder.
19	— 9½	— 9¼	— 8½	68	81	70	Z t O	Z t O	Z t O	— Wolk.
20	— 7½	— 8½	— 9	69	78	67	Z	W	W	——— ———
21	— 10	— 10	— 10	67	79	67	Z W	———	N	——— ———
22	— 8	— 8½	— 8¾	68	73	65	Z	N W	N W	Dond. Reg.
23	— 10	— 10½	— 11½	65	74	66	W t N	W t N	W t N	Betr. Held.
24	30. 0	30. 0	30. 0	66	80	69	W	O	O	Reg. Dond.
25	— 0½	— 1½	— 1½	66	72	64	———	W	W t N	Helder.
26	— 2	— 2	— 2	66	78	68	W t N	N W	N W	———
27	— 1½	— 0½	— 0½	66	79	69	Z	Z W	N	— Wolk.
28	29. 11½	— 0	— 1	68	75	67	N	N W	N W	Dond. Reg.
29	30. 1½	— 1½	———	64	75	69	N W	W	W	Held. Wolk.
30	— 0	— 1	— 2	68	73	64	———	N W	N W	— M. Ecl.
31	— 2½	— 2½	— 3	65	75	66	———	———	———	Helder.

Hoogste Barometer d. 30. 3 }
Laagste Barometer d. 29. 5 } middelb. d. 29. 10
Hoogste Thermometer gr. 85. }
Laagste Thermometer gr. 60. } middelb. gr. 72½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

OPHELDERING VAN SALOMO'S SPREUK:

De Noorde wind verdryft den Regen, zo doet een vergramd aangezigt de agterklappende Tonge. SPREUKEN XXV. 23. Volgens de Engelsche Vertaaling.

De Noorde wind verdryft den Regen, en een vergramd aangezigt de verborgene Tonge. Nederd. Overzetting.

Door THOMAS HUNT D. D. F. R. en A. S. S. *Professor in de Hebreeuwsche en Arabische Taalen.*

ONze *Engelsche Kantleezing* heeft, in stede van de *Noorde wind verdryft den Regen*, de *Noorde wind brengt Regen voort*, en dus eenen geheel anderen, ja tegenovergestelden, zin. Men moet bekennen dat het woord, door de Heilige Schryvers, menigmaalen gebruikt wordt in de betekenis van *voortbrengen*; en misschien noit voor *verdryven*: dit zou iemand veelligt doen overhellen, om, zonder des langer te bedenken, aan de Kantleezing de voorkeuze te geeven. De rede, waarom onze *Engelsche vertaalders* het niet gedaan hebben, schynt geweest te zyn: om dat zy niet konden begrypen hoe SALOMO, van een *Regenagtigen wind*, uit het *Noorden* komende, kon spreeken. Dit heeft hun bewoogen, om dit woord over te zetten in een' zin, die nergens in de Schriftuur steun vindt: en aan de Schriftuurverklaarders veel vrugtlooze moeite veroorzaakt heeft, om dien goed te maaken, gelyk hunne Aantekeningen op deeze plaats uitwyzen.

Maar, wat de *Noorde wind* betreft, schoon dezelve rechtstreeks op *Jerusalem* aan, over een groote streek Lands waait, komt die wind ook over een groot gedeelte van de *Zwarte Zee*. En oordeelt men die Zee op een te grooten afstand, wy mogen deezen Wind een weinig Westlyker neemen: dewyl de Heilige Schryvers, geene of weinige tusschenstreeken van de winden meldende, *Noorden* kunnen noemen, 't geen alleen van 't *Noorden* heeft. En op deeze wyze zal de wind, langs de oevers van de *Middellandsche zee* snuiven, en uit die zee genoegzaamen Regen aanvoeren, om de velden van gansch

Judea te bewateren: en de Westlykfte gedeelten van dat Land konden, uit die Zee, bevogtigd worden, indien de Wind recht *Noorden* waaide. Dit denkbeeld van den *Noorden-* of *Noordwestlyken wind*, als gefchikt om de dampen uit de *Middellandfche Zee* aan te voeren, fchynt vry veel kragts en onderfteunings te ontvangen, uit het zeggen van een oud *Joodsch Schryver*, op wien wy af mogen, te weeten LEVI BEN GERSHOM, die zich in deezer voege uitdrukt: „ Gelyk „ de *Noorde wind* te *Jerufalem* Regen medebrengt, wer„ waards dezelve de dampen uit de Zee opgereezen heen „ voert; naamlyk uit de Zee die *Noordwaards* (van de Stad) „ afligt, zo veroorzaakt een agterklappende Tonge, welke „ fchandelyke vertellingen van den een tot den ander brengt, „ Aangezigten vol van toorn en geraaktheid." Deeze Schryver verftaat, door de Zee, de *Middellandfche Zee*, by de *Hebreeuwen* met nadruk *de Zee* geheeten.

De zwaarigheid, tegen de Kantleezing ingebragt, ontleend van de veronderftelde droog- en helderheid der *Noordlyke Lugtftreeken*, zal desgelyks verdwynen; indien wy, doch den *Noorden wind*, niet een zekeren *bepaalden Wind*; maar den *Wind in 't algemeen* verftaan. Dus hebben de woorden *Aquilo* en *Boreas*, in den *Poëtifchen ftyle*, menigmaal, die ruime beduidenis: en dat deeze Spreuken in Dichtmaat gefchreeven zyn, wordt door de keurigfte Oordeelkundigen beweerd (*).

Dan 'er valt eene andere aanmerking te maaken op 't woord צפון (het oorfpronglyk woord voor *Noorden-wind*) uit hoofde van de byzondere zamenhang in dit vers. Want dewyl dat woord, 't welk, in 't eerfte Halve vers voorkomt, *Verborgen* betekent, en juist beantwoordt aan סתר in het tweede Halve vers, is het, volgens den aart der Spreuken, niet onwaarfchynlyk, dat hier eene vergelyking bedoeld wordt tusfchen den *verborgen wind*, en den *verborgen Laster*: en deeze gelykenis levert ons het volgende denkbeeld op: *Gelyk de Wind blaast waar heen hy wil, en gy het geluid daar van hoort; doch niet weet van waar dezelve komt, of waar dezelve heenen gaat*, zo is het ook gelegen met *verborgen Laster*, deze tast, met groote vrymoedigheid, fchoon onzigtbaar, alles aan; gy hoort het geluid daar van; maar weet niet *van waar dezelve komt*, wie de eerfte is die 'er voet aan gaf, of *waar*

(*) Zie *De Sacra Poefi Hebræorum*, *Prælect.* 24. waar de zeer geleerde Schryver zegt: „ Van deeze Leerzaame foort zyn 'er „ veele overblyfzels der *Hebreeuwfche Poëzye*, waar onder de „ *Spreuken* van SALOMO den voorrang verdienen."

daar dezelve beenen gaat, wie den Laster voort doet slaan, en 'er nieuwe stoffe aan verschaft.

Dan niettegenstaande de blykbaare toespeeling van deeze twee woorden op elkander in 't oorspronglyke, zal, nogthans, de tegenwerpingen tegen de *Vogtigheid* van den *Noorden wind* uit den weg geruimd zynde, de vertaaling van het eerste Halve vers, *de Noorde wind brengt Regen voort*, best gehouden worden. Overeenkomstig hier mede heeft de Overzetting der LXX, de *Noorde wind verwekt Regen*; de *Syrische*, de *Noorde wind is zwanger van Regen*; de *Griekſche* van AQUILA, de *Noorde wind gaat in arbeid om Regen voort te brengen:* dus ook JUNIUS, met verscheide andere Hedendaagsche Schriftuurverklaarderen (*).

Gelyk onze *Engelſche Kantleezing* de rechte schynt, in 't eerste gedeelte deezer Spreuke, zo is zy ook boven de leezing van den Text in het laatste gedeelte te keuren, schoon 'er geene verandering gemaakt is in den *Zin* der Woorden, is derzelver schikking omgekeerd. Volgens de Vertaaling in den Text staat 'er, *zo doet een vergramd aangezigt de agterklappende Tonge*, doch, volgens de Kantleezing, *zo doet een agterklappende Tonge een vergramd aangezigt*.

Dan 'er zyn nog eenige uitdrukkingen, in beide de deelen van deeze leerzaame Klemspreuk, die eene nadere opheldering vorderen, en welk ik hier nevens zal voegen.

I. Het *Hebreeuwſche Woord*; in den Text *Tonge* vertolkt, betekent, in de H. Bladeren, dikwyls niet alleen het Spraaklid onder dien naam bekend, maar ook de *Spraak* zelve; en wel byzonder die soort van *Gesprekken*, waar mede de Menschen elkander doorstryken en veragten. Hoe de *Tong*, by de Heilige Schryvers, een zo kwaade betekenis kreeg; of, om dat wy in regtsvorderingen daar van gebruik maaken om onzen Naasten te beschuldigen, of om dat wy, in den gewoonen ommegang, zeer gereed zyn, dat lid te gebruiken ten nadeele van anderer goeden Naam, zal ik thans niet onder-zoe-

(*) De geleerde Vader HOUBIGANT zegt, over deeze plaats: „Men moet aandringen op de zeer gewoone betekenis, *voortbrengen*, *verwekken*. De *Noorde wind* is dezelfde als die tusschen het *Noorden* en 't *Westen* van daan komt, de *Noordweste wind:* want de *Hebreeuwen* hebben geene benaamingen voor de mindere Windstreeken. De *Middellandſche Zee* bespoelt *Judea* van dien kant, uit welken de *Noordweste winden* waaijen: weshalven het niet te bevreemden is, dat die Winden daar den *Regen aanvoeren*."

zoeken. —— Vast gaat het, dat, in den Schriftuurlyken ſtyle, het woord *Tonge* een wisſelwoord is voor *Laster*, en dikwyls voor *Kwaadſpreekenheid* gebruikt wordt, zonder de byvoeging van het bywoord *kwaade*. Dus hebben onze *Engelſche Overzetters* in den CXL *Pſalm*, vers 12, het *Hebreeuws*, daar enkel ſtaat *een Man van Tonge*, vertaald door een *Kwaadſpreeker*, [de Nederduitſche *Vertaalers* hebben het woordje *Kwaade* by *Tonge* ingevoegd]. Zo ook heeft de *Chaldeeuwſche* en andere goede Overzettingen, 't geen *Pred.* X: 11, uitgedrukt wordt door *den meester der Tonge*, door *Lasteraar*, of *Oorblaazer* vertaald; en de gelykenis van een *bytende Slange*, die 'er onmiddelyk voorgaat, wettigt deezen zin. In deezer voege vermeldt de Propheet EZECHIEL XXXVI: 3. zyne gevangene Landgenooten, *dat zy gebragt waren op de Tonge*, dat wil zeggen een *ſchandnaam* en *ſmaad* onder hunne vyanden de *Idumeërs*: dit bevestigt de bygevoegde ſpreekwyze, *en gy zyt een opſpraake des volks*. Gelyk de Heilige Schryvers het Naamwoord gebruiken om *Laster* en *Opſpraake* te betekenen, zo hebben zy 'er een Werkwoord van gemaakt, 't welk *Lasteren* en *Naamſchenden* aanduidt; dus betekenen de woorden, *Pſalm* CI: 5, *die zynen naasten in 't heimlyk agterklapt*, letterlyk, *die zyne Tonge in 't heimlyk tegen zynen naasten gebruikt*: in het voorſchrift, *Spreuken* XXX: 10. *Agterklapt niet van een Knegt by zynen Heer*, luidt in 't oorſpronglyke, *gebruik uwe Tonge niet tegen een Knegt*, of, gelyk de *Engelſche Kantleezing* heeft, *Beſchadig geen kneg met uwe Tonge.* Ik heb 'er het woord *Gebruik* in gevoegd, gelyk de Kantleezing, het woord *Beſchadig*, om dat wy in 't *Engelsch* geen woord hebben, 't welk de kragt van het *Hebreeuwſche woord* uitdrukt.

Alle deeze bygebragte plaatzen toonen, dat het woord *Tonge* in de Spreuk, welke wy thans voor ons hebben, in ſtede van het *Spraaklid*, zelve het *vermogen der ſpraake* betekent, en te kennen geeft, dat ſnood, ſchoon algemeen, misbruik van 't zelve, waar door wy de Agting en Goeden Naam onzes naasten ſchenden: en in 't algemeen *Laster*, *Kwaadſpreekenheid*, *Agterklap enz.* geheeten wordt. En dat dit de eigenlyke meening is van het woord *Tonge*, in deeze Klemſpreuke, blykt wyders uit het woord *verborgen*, daar by gevoegd: want te zeggen *eene verborgene Tonge*; of, gelyk 'er in 't oorſpronglyke ſtaat, eene *Tonge der Verborgenheid*, is eene zeer dubbelzinnige uitdrukking, en kan in een *goeden* en in een *kwaaden* zin worden opgevat: hierom hebben onze *Engelſche Overzetters*, ten einde zy de

dub-

dubbelzinnigheid mogten vermyden, het in een kwaaden zin genomen, en vertaald, een *agterklappende Tonge*. Doch hadden zy agt gegeeven op de betekenis, waar in ik getoond heb dat het woord dikwyls, in de Schriftuure, gebruikt werdt, en door *Tonge*, niet het Spraaklid, maar het misbruik daar van verstaan, 't welk wy *Kwaadspreekenheid* noemen, zy zouden het woord *verborgen* hebben kunnen behouden: dewyl *verborgene Eerrooving*, of *verborge Laster*, een misdryf is, zo algemeen in zwang gaande, dat elk die benaaming kent, en nauwlyks iemand een vreemdeling is omtrent de waare meening van dezelve.

Indien wy veel vertellingen onderzoeken, die de Agting onzes naasten benadeelen, en nagaan op hoe veelvuldige wyzen zy verhaald worden, zullen wy bevinden, dat eenige, in den aanvange, zo *duister* waren, dat het ons moet verwonderen hoe zy immer stand greepen, of dien loop kreegen welken zy genomen hebben. Eene zeer beuzelagtige omstandigheid, eene van verre aangeduidde opvatting, een gerugt, eene twyfelagtige uitdrukking, een glimplach, een knik, een enkele waan, stilzwygen zelfs, ja (als het stuk in gezelschappen overgepraat is,) de wyze van het te ontkennen, of het tegendeel te beweeren, heeft dikwyls kragt en sterkte gegeeven aan eene kwaadaartige vertelling die zich vervolgens wyd en zyd uitstrekte, en veel ramps brouwde. — Ongelukkig heeft 'er, by de Menschen, zulk eene overheerschende neiging plaats, om kwaade dingen te hooren en voort te praaten; dat zulk eene vertelling niet ter baane komt, of 'er is eene groote menigte gereed, om dezelve uit de *duisternis* in den *dag* te helpen, en tot het algemeen onderhoud der gesprekken te maaken.

In den aanvange moge dezelve, als bewust van de duistere herkomste, beschroomd te voorschyn treeden, en eenig wanvertrouwen laaten blyken: doch allengkens grypt zy moed, neemt eene houding van waarschynlykheid aan, en poogt voor eene volkomene waarheid door te gaan.

II. Gelyk de *Laster* in de *duisternis* gebooren wordt, zo werkt dezelve in de *duisternis*; deeze is daar aan natuurlyk eigen, hier schept de *Laster* vermaak in. Men heeft in 't algemeen opgemerkt, dat eene *eerroovende Vertelling*, als zy eens op gang geraakt, en de stoffe des gespreks in de gezelschappen geworden is, doorgaans 't laatst bekend wordt aan den Persoon, die 'er het hoogste belang by heeft. Die dezelve hooren, hebben of *te veel* of *te weinig agting* voor hem, om hem des te verwittigen: deezen vermyden zulks, om den

besprookenen geene moeilykheid te veroorzaaken; geenen uit vreeze van hem gelegenheid te zullen geeven, om zich te verdeedigen. In deezer voege verspreidt, door het wreede mededoogen der vrienden aan den eenen, en de kwaadaartige werkzaamheid der vyanden, aan den anderen kant, de eerbevlekking zich onbedwongen: alles wordt byééngehaald om het vermoeden te vermeerderen, niets om het verminderen; het ongelukkig Slachtoffer der booze Tonge, onkundig blyvende van zyn eigen geval, wordt niet aangezet om zyne geschondene eere te herstellen: zyn stilzwygen houdt men voor toestemmen: en zyne onkunde van 't geen het loopende gerugt tegen hem inbrengt, neemt men voor een bewys, dat hy waarlyk schuldig is.

Hebben wy dan rede om ons te verwonderen, dat de *Laster*, in den Text, *verborgen* genaamd wordt? Dezelve is van een *verborgen oorspronge;* dikwyls het bestaan verschuldigd aan eenige *duistere omstandigheid*, of vergehaald vermoeden, door de vrugtbaare uitvinding van boosheid en kwaadaartigheid, tot eene aanneemlyke, en met omstandigheden omkleedde, vertelling gemaakt. De *Laster* werkt desgelyks in 't *verborgen*, zich op zulk eene heimlyke en bedekte wyze verspreidende, dat dezelve zelden ter kennisse van den gelasterden komt, voor dat zyne agting reeds geschonden is: zyne vrienden te beleefd, zyne vyanden te wreed zynde, om de gaande opspraake hem te ontdekken: de vertelling krygt middelerwyle meer en meer gronds; voordeel doende met de onkunde des beledigden, om hem van zynen Goeden Naam te berooven.

III. Het eerste lid der vergelykinge, in den Text, is tusschen den *Noorden wind*, of den *Wind in 't algemeen*, of, (gelyk het Bywoord dikwyls betekent, en de draay der woorden schynt te vereischen) den *verborgen Wind*, en den *verborgen Laster*. Dan het denkbeeld, 't welk deeze gelykenis ons van *verborgen Laster* geeft, is reeds verklaard. —— Het andere gedeelte der vergelykinge is tusschen *Regen* en een *Vergramd Aangezigt*. En, even als het eerste gedeelte ons een zeer leevendig denkbeeld verschafte van de *werkzaame natuur des verborgen Lasters*, zo strekt dit laatste om ons de *beillooze gevolgen* daar van kragtig voor te stellen.

Het woord, hier *Regen* overgezet, betekent, volgens de opmerking van een geleerd *Joodsch Schryver* (*), zulk eene hoeveel

(*) Kimchi, die het in zyn *Lexicon* verklaart, door een *harden of geweldigen Regen*.

snelheid van deeze wateragtige verheeveling, als met geweld gepaard gaat, en een *Stortregen* aanduidt: en het woord, *vergramd* vertolkt, geeft zulk eene maate van gramschap te kennen, als met *vuurigheid* en *woede* vergezeld is, en in onzen *Engelschen Bybel* veelal door *Verbolgenheid* en *Toorn* wordt uitgedrukt. Deeze *geweldige Regen*, zegt de Text, wordt *voortgebragt*, of (gelyk het woord kan vertaald worden,) *gebaard*, *gevormd* door den *Wind*, gelyk het *vergramd aangezigt* (daar mede vergeleeken) door *verborgen Laster*.

De schildery, welke dit gedeelte der vergelykinge ons van 't Gebrek in den Text oplevert, is deeze. Gelyk de *Wind*, als dezelve over een groote uitgestrektheid Lands, of de vlakte der Zee, gaat, eene menigte van dikke dampen en vuile uitwaassemingen verzamelt, die, naderhand, in wolken gevormd, het gelaad des hemels bedekken, en met groot geraas en geweld op aarde nedervallen; zo gaat het met *Verborgen Laster*, als deeze eens voet gekreegen heeft, (en hier toe is zeer weinig noodig,) loopt dezelve wyd en zyd om, en eene menigte van kwaadaartige vertellingen en verzwaarende omstandigheden, onder den weg, opvattende, wordt daar uit allengskens het schriklyk vertoon van een *vergramd aangezigte* veroorzaakt, by allen die zich benadeeld vinden, door den voortgeslaagen en opgehoopten Laster.

De twee woorden, een *vergramd aangezigte* vertolkt, zyn meervoudig. En dewyl פנים, schoon dikwyls eene enkelvoudige betekenis hebbende, daar het geen enkelvoudig heeft, zomtyds in 't meervoudige mag overgezet worden, en ook overgezet is, eischt deeze Spreuk eigenaartiger de meervoudige betekenis. De *uitgestrekte natuur* van het *Kwaad*, dus veroorzaakt, kan mogelyk veréénigd worden met de *werkzaame natuure* deezer *Zonde*, en ons de rede opgeeven, waarom een *Lasteraar* in 't *Chaldeeuwsch* genaamd wordt, een *man met een drievoudige*, of *driespitzige Tonge*; gelyk in de *Targun*, *Psalm* CXLII. en *Prediker* X. 11. En by JESUS SYRACH XXVIII. 14, 15, wordt, 't geen de *Engelsche Overzetting* een *agterklappende Tonge* vertaald heeft, in 't *Grieksch* γλωσσα τριτη geheeten. En deeze uitdrukking van *drievoudige Tonge* komt volmaakt overeen, met die van VIRGILIUS, als hy de *Slange* beschryft, *Georgic*. III. 439.

——— *linguis micat ore trifulcis* (*).

Maar, schoon *vergramde Aangezigten*, en deeze in grooten ge-

(*) RUÆUS zegt, in zyne aantekening over deeze plaats, ARISTO-

getale, door SALOMO fchynen bedoeld te worden, nogthans bepaalt hy de uitwerkzels van *Toorn* of *Gramfchap*, door eene *Lasterende Tonge* veroorzaakt, niet tot de *Aangezigten* of *Weezenstrekken* alleen. Maar hy geeft ons het uitwendig merkteken van deeze Drift, om de fraaije vergelyking in onzen Text te brengen; en dan laat hy ons, uit het geen *uitwendig* blykt, opmaaken, wat 'er *inwendig* omgaat. De weezenstrekken der Menfchen zyn Verklaarders van hunne Zielsgefteltenisfen: zyn de eerfte gefronst en ontzet, de laatfte zullen niet in orde en geregeld weezen. De drift van *Toorn* of *Gramfchap*, in 't byzonder, is zo zigtbaar op 't gelaad te leezen, dat, zo men wil, een der voornaamfte trekken in 's Menfchen gelaad, in 't *Hebreeuwsch*, daar van den naam ontleent. En misfchien zullen de merktekenen, welke deeze Drift op 't gelaad drukt, te fterker zyn, wanneer dezelve ontftooken wordt door de terging van een *fchenzieke Tonge*. Want zulk een aanval, iemand fchielyk overkomende, en hem wondende in het aandoenlykfte deel, zyn goeden Naam, maakt dat hy niet op zyne hoede is, veroorzaakt zulk een gisting in zyn bloed en leevensgeesten, en gevolglyk zodanig eene verandering in zyn Gelaad en Houding, als Voorzigtigheid, en de bedaarde Voorfchriften der Rede, (hadt hy bedenkens tyd gehad), grootendeels zouden voorkomen, of ten minften gepoogd hebben te bedekken.

Weshalven, door de *Vergramde Aangezigten*, die de Text zegt, dat voortgebragt worden door *Verborgen Laster*, niet alleen bedoeld worden, de oppervlakkige merktekens van *Toorn*, die op 't gelaad gloeien, en de wenkbrauwen zamentrekken; (want deeze zouden ons maar een zeer gedeeltlyk en onevenmaatig denkbeeld van deeze fnoode ondeugd opleveren); maar desgelyks de inwendige beweegingen en ontroerenisfen, die het hart doen kloppen, en gewoonlyk in heftige vlaa-

TOTELES fchryft den Slangen „ eene lange, en in *tweegefpleetene Tonge* „ toe, de Dichters fpreeken van een *driepuntige*, of, om dat de- „ zelve, op de wyze van een Schigt gemaakt, een drievoudige punt „ heeft; of om dat ze de Tong zo ras heen en weder trekt, dat de- „ zelve niet alleen in twee gefpleeten; maar driepuntig fchyne: „ waarom OVIDIUS zingt *Met.* III. 9. *Tresque micant linguæ*". Dus verre RUÆUS. En 't geen de befchryving der *Slange*, in den aangehaalden regel van VIRGILIUS, zonderling toepasfelyk maakt, op ons tegenwoordig oogmerk, is dat de *Lasteraar*, of, gelyk de *Chaldeeuwfche Uitbreider* hem noemt, de *Man met een drievoudig Tong*, uitdruklyk by de *Slang* vergeleeken wordt. PREDIKER X. 11.

slaagen van hoonende woorden, of geweldige bedryven, losbarsten, dreigen, vegten, en moorden ten gevolge hebben, en dien ganschen trein van helsche rampen medesleepen, die de Geschiedenis en onze eige ondervinding leert, dat zomwylen de uitwerkzels zyn van de onverschoonlyke vryheden, die de Menschen gebruiken, ten opzigte van 't Character huns naasten. Even als, in 't andere deel der vergelykinge, door 't woord *Regen* niet alleen beoogd worden, de druppels van een Waterwolk; maar ook de watervloeden en overstroomingen, veroorzaakt door fellen *Slag-* en *Stort-Regens*: die zomtyds de Vrugten der aarde vernielen, en de Menschen verdelgen.

Deeze zyn de nadeelen, die *Verborge Laster* in de Maatschappye berokkenen. De *Vergramde Aangezigten*, welke zyne *Tong* veroorzaakt, duiden *vergramde Gemoederen* aan; en worden zeer gepast vergeleeken by *Stormen* en onweeren, door de *Winden* in de lugt verwekt; de wanorders en verwarringen, die deeze in de *Natuurlyke Wereld* te wege brengen, hebben zeer veel overeenkomsts met de ongeregeldheden en onlusten, die, in de *Zedelyke Wereld*, door geene gebooren worden. Met één woord, als de *Laster* veld wint, moet het getal der *vergramde Aangezigten* vermeerderen. Twee of drie zullen 'er welhaast tot duizend vermenigvuldigd worden. En de vyandlyke bedreigingen, die in 't eerst zich vertoonden in de gefronste wenkbrauwen van eenige weinigen, hebben dikwyls haaren boozen invloed verspreid op de *Aangezigten* eener groote menigte, en, eindelyk, den vrede van een gansch Gemeenebest in gevaar gebragt, ja geheel verbannen. *Zo groot een hoop houts wordt door een klein vuur in brand gestooken*! of, (om by de andere, en misschien niet min nadruklyke leenspreuk van den Text te blyven,) *Zo schriklyk een Storm wordt 'er verwekt door 't geblaas van een enkelen Wind*! Schoon de Wolk, in 't eerste opkomen, zo klein ware *als een band*, spreidt dezelve zich schielyk over 't geheele lugtruim, *de Hemel is betrokken, vol wolken, door den wind aangevoerd, en 'er volgt een zwaare Slagregen*! Doch de heillooze uitwerkzels van *Laster* kunnen niet kragtiger beschreeven worden, dan met de schoone woorden van SIRACH's wyzen Zoon: In 't XXVIII Hoofdstuk zyns Boeks. „ Vervloekt eenen Oorblaazer, en eenen tweetongigen Mensche: want zy hebben veelen verdorven, die in vrede leefden: de dubbele Tonge heeft 'er veelen beweegt, en van het eene Volk in 't andere verzet: vaste Steden vernield en de Huizen der Grooten omgekeerd. De dubbele Tonge heeft manlyke (of deugdzaame) Vrouwen verdreeven, en beroofd van haaren arbeid.

 „ Wie

„ Wie na haar luistert, zal geene ruste vinden, noch in stilheid woonen. De slag des geesfels maakt striemen; maar de slag der Tonge vermorselt het gebeente. Veelen zyn gevallen door de scherpte des Zwaards; doch niet zo veelen als 'er gevallen zyn door de Tonge. — Zalig is hy die voor haar beschermd, en door haare gramschap niet gegaan is, die haar juk niet getrokken heeft, en met haare banden niet is gebonden geweest: want haar juk is een yzeren juk, en haare banden zyn metaalen banden; haare dood is een booze dood, en het graf is nutter dan zy. Zy zal over de Godvreezenden gansch geen magt hebben, en door haare vlamme zullen zy niet verbranden. Die den HEERE verlaaten, zullen in haar vallen, in dezelve zal zy ontstooken en niet uitgebluscht worden: zy zal over haar gezonden worden als een Leeuw, en gelyk een Luipaard zal zy dezelve verwoesten. — Ziet toe, omtuint 't geen gy bezit met doornen, en maakt voor uwen mond deuren en grendelen. Uw goud en zilver bindt te zamen, en maakt voor uwe woorden eene weegschaal, en voor uwen mond maakt een deure en een grendel; neemt agt dat gy niet eenigzins in dezelve struikelt, op dat gy niet valt in tegenwoordigheid des geenen die op u loert".

In gevolge van de verscheide aanmerkingen, thans bygebragt over de Spreuke, welke wy ons hadden voorgesteld op te helderen, zal de rechte Vertaaling daar van, indien wy het koppelwoordje *En*, in stede van *Zo* zetten, waarschynlyk deeze zyn.

De Noorde wind brengt den Regen voort; en een verborge Tonge vergramde Aangezigten.

WAARNEEMING OVER EEN BOON, DIE UIT DE LUCHTPYP NAAR BENEEDEN IN 'T REGTER GEDEELTE VAN DE LONGPYP, (*Bronchiâ Dextrâ*) NEERGEZET WAS, EN WEDEROM DEN ZESDEN DAG DOOR HOESTEN UITGEWORPEN IS. DOOR M. BEAUSSIER DE LA BOUCHARDIERE.

(*Journal de Medecine &c. Tome XLV.*)

DE vreemde Lighaamen, die uit de luchtpyp zyn neergezakt in de Longpypen, (*bronchiæ*), verwekken aldaar verschrikkelyke toevallen, waar tegen de Heel- en Geneeskunde maar zwakke hulpmiddelen kunnen aanwenden, die veelmaa-

maalen traag in hunne werking, en vruchteloos zyn. Men kan als dan, tegen die oorzaaken, met geen in- of uitwendige middelen werken. 't Is de Natuur, die voor zich zelve zorgt: de pyn en ongemakkelykheid brengen hier de hulpmiddelen voort. —— Men ziet hier van veele voorbeelden in de Gedenkſchriften van de Academie der Heelkunde. —— Men kan hier byvoegen, een Waarneeming wegens een jonge Juffrouw, die een Roſynenkorrel, zonder 't te weeten, doorgeſlikt had. Zy had een zwaaren hoest, veel moeite in 't ademhaalen, en binnekoorts. Men behandelde dit geval als Teering. Ze werdt niet geneezen, voor dat ze door de poogingen der Natuur van dit vreemd Lighaam, dat haar langzaam verteerde, verlost was. —— Ik werd, den 3den April 1775, geroepen, om te zien den Zoon van Mr. HERITTE, Koopman in deeze ſtad, zeven a agt jaaren oud. Hy had een Boon in zyn mond genomen, die in 't bovenſte gedeelte van de luchtpyp vast raakte, en wel waarſchynlyk onder 't Strottenhoofd: 't Kind gevoelde zich aanſtonds als geſtikt te zyn. Zyn Vader, de boon ontdekt hebbende, deedt poogingen, om hem verligting toe te brengen, door de boon te doen zakken in de holte, die hy geloofde 't begin van den ſlokdarm te zyn. 't Kind hoestte onophoudelyk, werdt paers en blaauw, en viel in verſchrikkelyke ſtuiptrekkingen. Op deezen geweldigen aanval, volgde een kleine ſtilſtand. De Lyder at en dronk, 't welk aantoonde, dat de ſlokdarm vry was. De Koorts voegde zich vervolgens hier by, de ſtuiptrekkingen vermeerderden, en de pols werdt klein; 't vreemde lighaam was van de luchtpyp nedergegleeden, tot in de rechter longetak. De Lyder hadt een zwaare en geduurige hoest, pyn in de zyde, en alle de toevallen van 't Zydewee, hebbende dag of nacht geen rust; braakende alles uit 't geen hy nam. Ik deed hem aderlaaten, de Pols vol zynde, daar by braaken, en niezen. Dog wy waren nutteloozе Aanſchouwers van dit Treurſpel; de Kunst boodt geen hulpmiddel aan, dat gelukte. Verzachtende en weekmaakende dranken, borstdranken, honig-azyn van Zeeäjuinen, de *Kermes*, werden alle zonder vrucht gebruikt. Eindelyk, op den zesden dag, raakte de boon, waar van de bast reeds door de vochtigheid van de plaats geſcheiden was, los, en werd door een zwaare hoest opgegeeven. Van dit oogenblik af verdween de Koorts; de heeschheid, de hoest, en de moeijelyke ademhaaling hielden trapswyze op; en de Lyder was agt dagen daar na weder herſteld. Wat kon men meer doen, dan de uitkomst, die 't werk van de natuur was, af te wagten? En in geval dat 'er zich eene Verzweering in de Long geplaatst had,

had, veronderstellende, dat deszelfs zitplaats naby 't ribbenvlies (*pleura*) was, te poogen dezelve te openen, door de bewerking in een Borstzweering gebruikelyk: 't welk een onzeker hulpmiddel, en vol gevaaren zoude geweest zyn. Een langzaame Koorts, de Teering, zouden de gevolgen geweest zyn van zodanig een toeval. —— De gegronde Aanmerkingen, die men op 't einde van de Verzameling der Waarneemingen, over vreemde lighaamen in de luchtpyp, in de Verhandelingen uitgegeeven door de Academie der Heelkunde, vindt, bewyzen, dat 't vreemde lighaam in de Longpypen, (*bronchiæ*) gesleepd wordt, door de inademing, en te rug gestooten, naar 't hoofd van de luchtpyp (*glottis*), door de beweeging van de uitademing; wanneer dan de wederzydsche beweegingen sterker aangezet worden, door de tegenwoordigheid van een vreemd lighaam, zal 't door een gunstigen weg uitgedreven worden, zonder dat de Heelmeester in 't geval zy van moeijelyke onderneemingen, van een' onzekeren uitslag, te doen; gelyk men reden heeft te vreezen. —— Maar zoude 't niet kunnen gebeuren, dat 'er gevallen voorkwamen, waar in 't vreemde lighaam, in plaats van door de beurtelingse uit- en inademing opgehouden te worden, door zyne kleinte, gladheid, rondte of zwaarte, volgde de loop van de luchtbuis geduurende de inademing? De Kraakbeenige kringen zyn zodanig gesteld, en geschikt, dat in de uitademing de kleinsten een weinig te rug wyken in de grootsten, of ten minsten, zyn ze dan nader aan elkander. —— 't Tegendeel gebeurt in de inademing, wanneer de kringen verder van elkander verwyderd zynde, de een van de ander een grooter middellyn maaken: dit gevoegd zynde by de vloed van de ingeademde lucht, moet te weeg brengen een voortstuwing; en 't nedervallen der vreemde lighaamen verhaasten, 't welk nog door de zwaarte, de rondte en gladheid enz. der lighaamen begunstigd wordt: de krampagtige toeknyping der luchtpypen zal dezelve vervolgens vasthouden. 't Is waar, indien 't vreemd lighaam ligt, onregelmaatig en groot is, het dan door zyne oppervlakten en hardigheden kan vast raaken, maar dan moet men zigtbaare ten minsten op reden steunende tekens hebben, welke de tegenwoordigheid van 't lighaam en de pyn geeven. In ons geval, vertoonde de luchtpyp geene oneffenheden, geene hindering, dezelve was geheel vry: de Lyder klaagde over geen pyn in de uitgestrektheid van deeze buis, wanneer men 'er met de hand overstreek en drukte. De moeijelyke ademhaling, en de zwaare pynen, ontstonden zigtbaar van de Longen,

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN BONTE-KRAAY.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeschryver van den Heer DE BUFFON.

BY de Oude *Grieken* en *Latynen*, komt de *Bonte-Kraay* niet voor. De hedendaagsche noemen hem in 't Grieksch Κορωνη σποδοειδης; in 't Latyn, *Cornix cinerea*, *varia*, *Hyberna*, *Sylvestris*, *Corvus semi-cinereus*. By de *Italiaanen* is dezelve bekend onder den naam van *Monacchia*, by de Duitschers onder verscheide benaamingen, doch voornaamlyk die van *Nabel krae* en *Bundte-krae*; in 't Zweedsch heet hy *Kraoka*, in 't Poolsch *Vrona*, in 't Engelsch *Royston Croro*, in 't Fransch *Corneille mantelé*.

Deeze Vogel wordt, door de kleur zyner pluimadie, zeer gemaklyk van de *Kraayen* en *Roeken* onderscheiden: de kop, de staart, en de vlerken zyn, schoon zwart, met een blauwen weerschyn, en dit zwart is verdeeld door eene soort van ligtgryzen mantel, die zich voor- en agterwaards uitstrekt, van de schouderen tot het einde des lichaams; uit hoofde van deeze afscheiding, zo zeer naar een mantel zonder mouwen gelykende, wordt hy ook den *Gemantelden* geheeten.

De *Bonte-Kraay* vliegt, gelyk de *Roeken*, by groote benden, en is misschien nog gemeenzaamer met de Menschen, dan deezen; komende, bovenal in den Winter, vanwaar hy ook den naam van *Winter-Kraay* draagt, in bewoonde plaatzen; leevende van 't geen hy dan in riolen en op mestvaalten vindt.

Met de *Roeken* heeft deeze Vogel gemeen, dat hy tweemaal 's jaars van plaats verwisselt, en als een Trekvogel kan worden aangemerkt: wy zien ze 's jaarlyks in zeer groote menigte, op 't einde van den Herfst, komen, en met den aanvang der Lente vertrekken, hun koers na 't Noorden zettende; doch wy weeten niet bepaald waar zy zich dan onthouden. De meeste Schryvers willen, dat zy den Zomer doorbrengen op hooge bergen, en daar op pyn- en dennenboomen nestelen: dit moet dan zyn op onbewoonde en weinig bekende bergen, gelyk die van de *Shetlandsche Eilanden*, waar men verzekert, dat zy broeden. Zy nestelen ook in *Zweeden*, in de bosschen, geeven de voorkeuze aan de Elzenboomen, en leggen doorgaande vier eijeren; doch zy nestelen in *Zweeden* en in *Italie* niet op de bergen.

Ein-

Eindelyk, schoon zy, volgens het berigt veeler Natuurbeschryveren, van alle soorten van voedzel leeven, onder andere van Wormen, Insecten, Visschen, en zelfs van bedorven vleesch, by voorkeuze van Melk; en schoon zy naa dit alles gesteld moeten worden in den rang der allesverslindende Vogelen, heeft men, by het ontleeden der *Bonte-Kraayen*, in de maag allerlei soorten van graan gevonden, vermengd met kleine steentjes, en heeft dus grond om te gelooven, dat zy eer tot de Graaneetende dan tot eenige andere soort behooren; dit is een derde trek van gelykvormigheid met de *Roeken*: voor 't overige gelyken zy zeer naar de *Kraayen*: zynde omtrent van dezelfde gestalte, houding, stem, en vlugt; de bek, de pooten, en de inwendige deelen komen bykans volmaakt overéén, of wyken ze 'er eenigzins van af, dan naderen zy aan de *Roeken*: zy vliegen 'er dikwyls mede, maaken even als deezen de nesten op de boomen, leggen vier of vyf eijeren; eeten de eijeren van kleindere Vogelen, en zomtyds de kleine Vogeltjes zelve, op.

Zo veele overeenkomsten en trekken van gelykvormigheid, met de *Kraayen* en de *Roeken*, hebben my doen vermoeden, dat de *Bonte-Kraayen* eene middelsoort uitmaaken, herkomstig uit de vermenging dier twee soorten; en, in de daad, indien dezelve enkel eene verscheidenheid onder de *Kraayen* ware, van waar zouden zy dan de eigenschap hebben, om by groote vlugten te vliegen, en tweemaal 's jaars van verblyfplaats te veranderen? 't geen de *Kraayen* niet doen: en indien zy enkel eene verscheidenheid onder de *Roeken* waren, van waar zouden zy zo veele andere gelykvormigheden hebben met de *Kraayen?* terwyl deeze dubbele overeenkomst, natuurlyk, verklaard wordt als wy veronderstellen, dat de *Bonte-Kraay* het voortbrengzel is van die twee soorten, naar welke deeze Vogel, door zyne gemengde natuur, zweemt. Dit denkbeeld kan niet onwaarschynlyk voorkomen aan Wysgeeren, die weeten hoe zeer de natuurlyke overeenkomsten strekken om tot den oorsprong der weezens op te klimmen, en den draad der geslachten aan elkander te knoopen. Dan wy zullen een nieuwen graad van waarschynlykheid vinden, als wy aanmerken dat de *Bonte-Kraay* eene nieuwe soort is, by de Ouden niet bekend en van hun niet genoemd, en, die gevolglyk ten hunnen tyde nog niet bestondt: want daar het eene soort betreft die zo talryk en gemeenzaam is als deeze, is onbekend te zyn in een land en 'er niet te bestaan, het zelfde. Maaken nu de *Bonte-Kraayen* eene nieuwe soort uit, zo moeten zy herkomstig zyn uit de vermenging van

twee

twee andere fóorten: en welke kunnen die anders weezen, dan die twee, welke 'er de meeste overeenkomst en gelykvormigheid mede hebben?

FRISCH zegt, dat de *Bonte-Kraay*, tweeërlei geluid flaat, het eene 't welk algemeen bekend is, en een ander veel fcherper, 't welk eenigzins naar 't kraayen van een Haan gelykt. Hy voegt 'er nevens, dat zy zeer gefteld zyn op de Jongen, zo dat, wanneer men den boom waar op zy nestelen, by den wortel afhakt, zy zich met den boom laaten vallen, en zich veel liever aan alles blootftellen, dan hun kroost begeeven.

De Heer LINNÆUS fchynt aan de *Bonte-Kraayen* toe te eigenen 't geen de Schryver van *The British Zoology* van de *Roeken* zegt, dat zy naamlyk nuttig zyn, door dien zy de landen van verdervende Infecten zuiveren; maar is 'er geen grond om te denken dat zy zelve meer graan opeeten, dan de Infecten, die zy verdelgen, zouden gedaan hebben? en is het niet te dier oorzaake, dat men, in veele plaatzen van *Duitschland*, prys op het vangen en dooden der *Bonte-Kraayen* gefteld heeft?

Zy worden op dezelfde wyze als de andere *Kraayen* gevangen. Men vindt ze, in bykans alle Landen van *Europa*, doch op verfchillende tyden: het vleesch heeft een sterken reuk, en wordt weinig gebruikt, dan van het armfte volk.

VERSLAG VAN DE WAARNEEMINGEN, OM DE AANTREKKINGSKRAGT DER BERGEN TE ONTDEKKEN EN TE MEETEN. Door den Eerw. NEVIL MASKELYNE, *B. D. F. R. S.* en *Sterrekundige des Konings.*

(*Philofophical Tranfactions* Vol. LXV. 1775. Part. II.)

VOlgens de *Newtoniaanfche Wysbegeerte*, heeft 'er niet alleen eene Aantrekkende kragt plaats tusfchen die groote Stofklompen, waar uit de Zon en de Dwaalftarren bestaan; maar ook tusfchen alle, veel kleinder, Lichaamen, en zelfs tusfchen de kleinfte deeltjes, waar uit zy zyn zamengefteld. Overeenkomftig met deeze veronderftelling, zal een zwaar Lichaam, 't welk moet weegen of trekken na 't middelpunt der Aarde, in eene rechtftandige rigting na de oppervlakte, veronderfteld zynde dat die oppervlakte volkomen effen en klootsch is, desgelyks, fchoon in eene mindere maate,

te, aangetrokken worden, en hellen na een Berg op de oppervlakte des Aardryks: zo dat een Loodlyn van een Quadraat by voorbeeld, hangende in de nabyheid van zulk een Berg, van de rechtstandige rigting moet afwyken; ingevolge van de Aantrekkende kragt der hoeveelheid van stoffe, waar uit dezelve bestaat, werkende in eene rigting, verschillende van die welke voortkomt uit de geheele stofklomp der Aarde, en met eene evenredige mindere maate van kragt.

Men begrypt gereedlyk, zegt de Heer MASKELYNE, dat de zigtbaare Aantrekking van eenigen Berg, by ontwyfelbaare Proeve, te vinden, een zeer keurige ontdekking zou weezen, grootlyks de algemeene Leer der zwaartekragt ophelderen, en de algemeene weeging der stoffe op elkander voor elk, om zo te spreeken, tastbaar maaken, ja de zodanigen, die zich alleen door rechtstreeksche proeven willen laaten overtuigen, tot erkentenis daar van beweegen. Hier by zouden de nuttigheden zich niet bepaalen. Dewyl zodanig eene ontdekking zou dienen, om ons een beter denkbeeld te geeven van den geheelen klomp der Aarde, en de evenredige digtheid der stoffe naby de oppervlakte, vergeleeken met die der geheele Aarde. De uitslag van zulk eene Proeve, die ik hoope dat gelukkig zou afloopen, zou ongetwyfeld eere doen aan 't Volk die ze deedt, en de Societeit welke dezelve nam.

Schoon de Heer IZAAK NEWTON reeds voor lang gerept heeft van dusdanig eene Proeve, en aangemerkt, „ dat een „ Berg van eene halfronde gedaante, drie mylen hoog, en „ zes breed, door deszelfs Aantrekking, de loodlyn geen twee „ minuuten van de rechtstandige rigting zou aftrekken (*)," is het nogthans door geene proefneeming onderzogt, om de waarheid hier van te weeten, dan in 't jaar 1738, wanneer de Leden der *Fransche Academie*, inzonderheid de Heeren BOUGUER en CONDAMINE, na *Peru* gezonden om een Graad onder de Evennagtslyn te meeten, het ondernamen, om de Aantrekkingskragt van *Chimboraco*, een Berg in het Landschap *Quito*, te ontdekken. Volgens hunne waarneemingen, die egter gedaan zyn in omstandigheden, geenzins gunstig om eene juiste oplossing te geeven van een zo nauwluisterend en zwaar voorstel, befende de Berg *Chimboraco* eene Aantrekking van acht Seconden. Schoon deeze Proefnee-

(*) Door eene vry gemaklyke rekening blykt het, dat zodanig een Berg de loodlyn 1' 18" van de rechtstandige rigting zou trekken.

neeming misschien niet genoegzaam was, om, op eene voldoende wyze, zelfs de weezenlykheid der Aantrekking te toonen, veel min de juiste hoeveelheid van dezelve aan te wyzen, zyn 'er geen blyken dat men zints poogingen gedaan heeft om ze te herhaalen.

De Koninglyke Societeit, door de milddaadigheid des Konings in staat gesteld, om deeze keurige en gewigtige Starrekundige Proeve te doen, werd de Heer MASKELYNE gekoozen om 'er het opzigt over te hebben. Naa verscheide overleggingen werd de Berg *Schebalkien*, bykans in 't midden van *Schotland* gelegen, uitgekoozen als de geschiktste tot dat oogmerk, die op dit geheele Eiland kon gevonden worden. De waarneemingen werden gedaan, door de Meridiaan Zenith afstanden van verscheide vaste Starren, digt by het Zenith, door middel van een' Zenith Sector, met een Radius van tien voeten: eerst aan de zuid- en naderhand aan de noordzyde van den Berg, welks grootste lengte zich oost- en westwaards uitstrekte.

't Is blykbaar, dat, indien de klomp stoffe van den Berg eenige merkbaare Aantrekking hadt, de loodlyn van den Sector, door welken een waarneemer een Star in de Meridiaan zag, van 't rechtstandige zou verwyderen, en tegenstrydige wegen heen trekken, in die twee standen, en dus de uitwerking verdubbelen. Aan den zuidkant zou de loodlyn noordwaards getrokken worden, door de Aantrekkingskragt des Bergs ten noorden daar van gelegen: en aan den noordkant zou een daar tegenovergestelde en gelyke verandering van de loodlyn plaats hebben, ingevolge van de Aantrekking des Bergs, nu ten zuiden liggende. De zigtbaare Zenith afstanden der Starren zouden tegen elkander overstaan, toeneemende in den eenen en verminderende in den anderen stand: en de zamenstemmende hoeveelheden der afwyking van de loodlyn zou den Waarneemer de som opleveren, van de twee tegen elkander strydige Aantrekkingen van den Berg, in beide de standen kragt oefenende op de loodlyn: de helft daar van zou, gevolglyk, het Aantrekkend vermogen van den Berg uitwyzen.

Naa het beschryven van den heerlyken Starrekundigen toestel en een breed verhaal van de onderscheide verrigtingen, staande dit Starrekundig verblyf op den Berg *Schebalkien*, 't welk omtrent vier maanden duurde, geeft de Heer MASKELYNE den uitslag op, waar uit blykt, dat de som der twee strydige Aantrekkingen van dien Berg, in de twee waarneemingen gedaan, ter halver hoogte van den Berg, (waar de uit-

uitwerking van de Aantrekking geſteld werd het grootſte te zullen weezen) 11″ 6 beliep. —— Volgens eene ruwe berekening, gegrond op de bekende wet der Zwaartekragt, en op de aangenome veronderſtelling, dat de digtheid van den Berg gelyk was met de digtheid der Aarde, vindt de Koninglyke Starrekundige, dat de Aantrekking van den Berg omtrent het dubbele van deeze hoeveelheid bedraagt. Waar uit hy afleidt, dat de digtheid van den Berg alleen omtrent de helft van de digtheid der Aarde heeft. Het blykt egter niet dat de Berg *Scheballien* ooit een vuurbraakende berg geweest of hol is: dezelve komt in allen deele vaſt en hard voor, en ſchynt een volkomen rots.

De Heer MASKELYNE, door deeze keurige en nauwe proeve de Aantrekkingskragt der ſtoffe, en de hoeveelheid daar van, in het tegenwoordige geval, ten vollen getoond hebbende, gaat voort tot het overweegen eeniger gevolgen, die 'er uit kunnen getrokken worden, met betrekking tot verſcheide zeer aangelegene ſtukken in de Natuurkunde.

Voor eerst, blykt uit deeze Proeve, dat de Berg *Scheballien* eene merkbaare Aantrekkingskragt oefent; wy mogen, derhalven, volgens de regelen der Wysbegeerte, *beſluiten*, dat elke Berg, en in de daad elk deel der Aarde, die zelfde eigenſchap bezit, naar evenredigheid van de Stoffe.

Ten tweeden. De wet der verandering van deeze kragt, in de omgekeerde rede van de vierkanten der afſtanden, gelyk NEWTON dezelve te nedergeſteld heeft, wordt desgelyks, door deeze Proeve, beveſtigd. Want indien de Aantrekkingskragt des Bergs tot die der Aarde alleen geſtaan hadt als de ſtoffe des Bergs tot die der Aarde, en niet grootlyks was toegenomen door de nadering aan deszelfs middelpunt, zou de Aantrekking daar van geheel onmerkbaar geweest zyn. Maar nu, door enkel te veronderſtellen, dat de digtheid van de Aarde dubbel die des Bergs is, 't welk uit hoofde van andere aanmerkingen zeer waarſchynlyk wordt, zal de Aantrekking van den Berg overééinſtemmen met de algemeene wet van de verandering der Aantrekkingskragt in de omgekeerde dubbele rede der afſtanden, gelyk NEWTON die afleidde uit de vergelyking van de beweeging der Hemelſche Lichaamen met de Zwaartekragt op de oppervlakte der Aarde: en de overeenſtemming der Natuure houdt ſtand.

Ten derden. Wy mogen, derhalven, deeze wet erkennen en toeſtaan, dat de weezenlyke digtheid der Aarde ten minſten het dubbeld is van de digtheid by de oppervlakte,

en,

en, gevolglyk, dat de digtheid der inwendige deelen van de Aarde veel grooter is dan by de oppervlakte. Hierom zal ook de geheele hoeveelheid der stoffe in de Aarde, ten minsten zo groot zyn, als of dezelve geheel bestondt uit stoffe, van dezelfde digtheid met die op de oppervlakte; of vier of vyfmaal zo groot, dan wanneer het alles uit water bestondt: —— Dit besluit, voegt onze Waarneemer 'er by, is regtdraads strydig met de veronderstelling van eenige Natuurkundigen, die agten, dat de Aarde enkel een groote holle korst van stoffe is, zich staande houdende door haare boogswyze gedaante, met eene verbaazende holligheid in 't midden. Doch, was dit het geval, dan zou de Aantrekkingskragt der Bergen, en zelfs van veel minder verhevenheden op 's Aardryks oppervlakte, zeer groot weezen, strydig met deeze proeve, en meer aandoening hebben op de maatneeming van de graaden der Meridiaan, dan wy bevinden: en de verandering der Zwaartekragt, op verschillende Breedten, van de Evennagtslyn na de Poolen, zo als die door Slingers bevonden is, zou lang zo geregeld niet weezen, als de waarneemingen uitwyzen.

Ten vierden. Zyn de Bergen, gelyk deeze Waarneemingen toonen, in staat om merkbaare afwendingen te maaken in de loodlynen der Starrekundige Werktuigen, zo is het eene zaak van het grootste belang, in 't meeten van de graaden des Meridiaans, of plaatzen te kiezen, waar de ongeregelde Aantrekkingen der verheevene deelen des Aardkloots maar klein zyn, of waar zy, door derzelver ligging tegenstrydig werkende, geene verandering veroorzaaken, dewyl die Aantrekkingen als dan elkander verwoesten.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSGEVALLEN VAN Mr. GEORGE EDWARDS, *Lid van de Koninglyke Maatschappy, en van die der Oudheden in Engeland.*

„ MEt het zelfde regt en om dezelfde redenen als wy
„ onlangs (*) ons Mengelwerk vercierden, met een
„ Berigt van de Leevensgevallen des grooten Natuuronder-
„ zoekers, Mr. PETER COLLINSON, plaatzen wy tegenwoor-
„ dig dat van den beroemden Mr. GEORGE EDWARDS, zo
„ als

(*) Zie de *Hedend. Vaderl. Letter-Oefen.* V Deel, II St. bl. 153.

„ als het ons in *The Univerſal Magazine*, van May, des„ zes Jaars, wordt opgegeeven."

GEORGE EDWARDS werdt den 3 van April des Jaars 1694 te *Stratfort*, een gehugt tot *Westham* in *Esſex* behoorende, gebooren. Eenige zyner vroegſte jaaren bragt hy door onder het opzigt van een Geestlyken, HEWIT geheeten, toen Meester in eene openbaare Schoole te *Layton Stone*; eene plaats ſlegts eenige mylen van die zyner geboorte gelegen. Naa het verlaaten deezer Schoole, kreeg hy zyne wooning by een ander Geestlyken, van de vastgeſtelde Kerk te *Brentwood*, en, door zyne Ouderen tot den Handel geſchikt zynde, werd hy vervolgens by een Koopman in *Fenchurch-ſtreet* beſteld. Zyn Meester, niet min uitſteekende door zyn gezette Godsdienſtigheid, dan door zyne ongemeene bedreevenheid in de geleerde taalen, behandelde hem met alle beleefd- en vriendlykheid.

Zyne Leerjaaren omtrent ten halve uitgeſtaan hebbende, viel 'er iets voor 't geen wy moeten vermelden. Dr. NICHOLAS, een beroemd Geneesheer, en Bloedverwant zyns Meesters, ſtierf. De Boekery, door hem nagelaaten, zeer ſchoon en talryk, werd uit *Covent-Garden* gebragt op een Kamer, waar de Jonge EDWARDS zyn verblyf hadt. Hy bediende zich van dit onvoorziene toeval, en beſteedde alle de ledige uuren van den dag, en dikwyls een groot gedeelte van den nagt, in het doorbladeren der Werken, die over de Natuurlyke Historie, de Schilder-, Beeldhouw-, Starre- en Oudheidkunde ſchreeven.

Het vooruitzigt op 't winnen van groote Schatten, die de Koophandel menigmaal in den ſchoot der noeste Handelaaren uitſtort, hielt nu geheel op. De Winkel en de Beurs hadden al de voorgaande aantreklykheid verlooren: en, de jaaren zyner ſlaavernye om zynde, kreeg hy het in den zin vreemde landen te gaan zien, om zyn ſmaak te verbeteren, en den voorraad zyner kundigheden te vermeerderen.

Geen oogmerk hebbende om den Koophandel aan te vangen, ging hy, in den Jaare 1716, ſcheep na *Holland*, en bezogt de voornaamſte Steden der *Vereenigde Nederlanden*; omtrent eene maand uitblyvende. Naa zyne t'huiskomst bleef hy twee jaaren, zonder iets by de hand te neemen, te *Londen* en daar omſtreeks. Hier op begaf hy zich aan boord van een Schip, na *Noorwegen* beſtemd, op de uitnoodiging van een Heer, die hem geneegen was, en wiens Neef Captein was op het gedagte Schip.

Niets

Niets byzonder merkwaardigs viel 'er voor op de reis, zy kwamen fchielyk ter beoogde plaatze. Een land verld met rotzen van eene verbaazende hoogte, en altoos)ene boomen, waar een gedeelte der Inwoonderen nauw:s de eerfte beginzels der befchaafdheid heeft leeren ken1, was voor een *Engelschman* nieuw, fchoon niet beıglyk. De zon ging, terwyl hy'er was, enkel onder om der op te gaan; weinig uuren gunde hy zich flaap. Zomls wandelde hy op de oevers van kreeken, de verblyfatzen van zee- en ander wild gevogelte, waar hy geen nsch vondt: op andere tyden nam hy de verbaazende ıei der gewasfen in de valeien waar: en hadt reden van doening over de herbergzaamheid der Inwoonderen van ze ruwe Landftreeke.

Op zyne tocht na *Frederichftad*, was hy niet verre van gedonder des Kanons van CAREL DEN XII, die toen *:derichshall* belegerde: waar die ongelukkige Vorst eene andlyke nederlaag kreeg, leeven en kroon verloor. De'l de *Zweeden* 'er fteeds op uit waren, om de Vreemdegen, en allen, die geen voldoenend befcheid van zichven wisten te geeven, te vatten en in dienst te neemen, eikte hy zyn oogmerk niet, van dit land ver te doorrei. En, ondanks alle zyne voorzorge, werd hy aangehou door een *Deenfche Wagt*, die hem aanzag voor een fpieder des vyands, afgezonden om kundfchap van hun oogmerken op te doen. Dan getuigenis van zyne onuld inleverende, kreeg hy zyn ontflag.

n July ging hy weder fcheep na *Engeland*, doch het ıip te *Scilly* gekomen, werd door tegenwinden opgehouı. Geduurende zyn verblyf aldaar, befteedde hy zyn tyd t visfchen en zodanige andere vermaaklykheden, als hy dien toeftand kon neemen; ook fchiep hy geen gering maak, uit de befchouwing der vaste rotzen van dat Eiland, het fchreeuwende geluid der Vogelen, die zich op 't re onthouden.

Terftond naa zyne aankomst in *Londen*, vertrok hy na ıe Geboorteplaats, waar hy den winter overbragt. Doch : hebbende om *Frankryk* te zien, ging hy over *Dieppe*, den Jaare 1719, na *Parys*; en de merkwaardigheden alr bezigtigd hebbende, nam hy zyn intrek in een Dorp *encourt* geheeten, in 't groot Perk van *Verfailles*. Doch, zyn groot verdriet, was 'er ten dien tyde in de *Mena:e* geen leevend fchepzel. Het Hof, ftaande 's Konings ıderjaarigheid, zich daar niet onthoudende, was de zo

beroemde verzameling van Dieren &c. verwaarloosd, verstrooid en verstorven.

Terwyl hy zich in *Frankryk* onthieldt, en zich vermaakte met de vertooningen van pragt en kunst, in kerken, kloosters en openbaare gebouwen, deedt hy twee binnenlandsche reisjes, elk van honderd mylen, het eerste na *Chalons* in *Champagne*, in May 1720; het tweede te voet na *Orleans* en *Blois*, in een vermomd gewaad, om voor het uitschudden der rooveren te beter beveiligd te weezen. Dan ten zynen ongelukke kwam 'er toen een Koninglyk Bevelschrift uit, om alle Landloopers te vatten, ten einde dezelve na *America* te zenden, dewyl het aan de oevers van *Misſiſippi* aan volk ontbrak: en EDWARDS ontkwam ten nauwer noode deeze reis na de West.

De Heer EDWARDS, in *Engeland* wedergekeerd, zette zyne geliefde beoefening der Natuurlyke Historie, met allen yver en wakkerheid, voort; zich bevlytigende, om de Dieren die tot zyne kennis kwamen, te tekenen en te kleuren. Eene alleruiterste nauwkeurigheid op het Natuurlyke, meer dan op het Schilderagtige, was zyne voornaamste zorg. De Vogelen waren de eerste voorwerpen zyner keurige behandeling, en eenige der beste afbeeldingen daar van gekogt hebbende, vondt hy zich opgewekt om zelve eenige tekeningen te vervaardigen: deeze behaagden den Kunstkenneren, die den Jongen Natuurkenner aanmoedigden, door zyne eerste stukjes ruim en ryklyk te betaalen.

Onder zyne eerste voorstanders en weldoeners, mag geteld worden JAMES THEOBALDS Esq. van *Lambeth*; een yverig bevorderaar van nuttige Weetenschappen. Onze Kunstenaar, zo onverwagt aangemoedigd, nam in kunde en werkzaamheid toe, en verkreeg, door het gestadig voortzetten zyner geliefdste bezigheid, een behoorelyk inkomen, en een wyduitgestrekte kennis aan Kunstkenners en lieden van vermogen. In den Jaare 1731, liet hy eenigzins van den arbeid af, en ging, met twee zyner Bloedverwanten na *Holland* en *Braband*, waar hy veele zeldzaame Boeken en Prenten kogt, en gelegenheid hadt, om de oorspronglyke Schilderstukken van verscheide beroemde Meesters, te *Antwerpen*, te *Brussel*, *Utrecht*, en in andere groote Steden, te zien.

In de maand December des Jaars 1733, werd hy, op de aanbeveeling van den Kunstkweekenden HANS SLOANE, *Bart*, President van het Collegie der Geneesheeren, tot Opzigter der Boekery gekooren, en hadt kamers in 't Collegie.

Dee-

Deeze bediening ſtrookte wonder wel met zyn' ſmaak en genegenheid: dewyl ze hem gelegenheid verſchafte tot eenen beſtendigen toegang, van eene allerkostlykſte Boekery, opgevuld met de beste en zeldzaamſte Werken over de Natuurlyke Historie, zyn geliefde onderwerp. Dus werd hy, by trappen, een der uitmuntendſte Vogelkenners in dit Land, en van de geheele Wereld. Zyne verdienſten ten deezen opzigte zyn zo wel bekend, dat het noodloos is eene lofreden van 't geen hy hier in deedt op te ſtellen. Dan dit mogen wy hier aanmerken, dat hy nimmer iets, 't geen hy in eigen perſoon kon doen, anderen toevertrouwde; en het dikwyls zo bezwaarlyk vondt zichzelven te voldoen, dat hy menigmaalen drie of vier tekeningen vervaardigde, om het voorwerp in de beste en leevendigſte houding te treffen.

Met het Jaar 1743, zag het Eerſte Deel zyner *History of Birds*, in 4to, het licht. Het getal der Intekenaaren ging zyne verwagting verre te boven, hy gaf in 't Jaar 1747 het Tweede Deel; het Derde kwam uit in 't Jaar 1750, en in 1751 het Vierde Deel van de Pers. Dit Deel het laatſte, 't geen hy, ten dien tyde, dagt uit te geeven, ſchynt hy als 't volkomenſte van zyn Werken, over de Natuurlyke Historie, aangemerkt te hebben. Hy droeg het nederig op aan den GROOTEN GOD DER NATUURE, in dankbaare erkentenisſe voor al het goede, 't geen hy van zyne milde hand, op deeze wereld, ontvangen hadt.

In 't Jaar 1758, zette de Heer EDWARDS zynen arbeid voort onder eenen nieuwen tytel, naamlyk *Gleanings of Natural History*. Een Tweede Deel hier van aanſchouwde het licht in 't Jaar 1760. Het Derde Deel, het Zevende en laatſte zyner Werken uitmaakende, deelde hy mede in den Jaare 1764.

Op deeze wyze beſloot die groote Natuurbeſchryver, naa een lange reeks van jaaren, in de gezetſte bevlytiging, en met de uitgebreidſte Briefwisſeling op alle de deelen der Wereld, doorgebragt, een werk, 't welk meer dan zeshonderd voorwerpen van de Natuurlyke Historie, noit te vooren beſchreeven of afgebeeld, beſchreef en afbeeldde. Hy voegde 'er, in 't Fransch en Engelsch, een Naamlyst nevens, die thans geheel volkomen gemaakt is, met de naamen van LINNÆUS, 'er bygevoegd door dien grooten Natuurkenner zelven, die onzen EDWARDS met zyne vriendſchap en briefwisſeling vereerde.

In het ſlot van het Werk, vinden wy de volgende verklaaring, of liever aanmerkelyken wensch van den Schryver, waar hy verlegen ſchynt, dat zyn drift tot het geliefde voorwerp,

de Natuurlyke Historie, hem afgetrokken heeft van beter en edeler betragtingen, naamlyk de beschouwing van zyn MAAKER. „ Myn verzoek aan GOD, (indien GOD iets te verzoeken
„ niet te vermetel is,) bestaat hier in, dat hy voortaan van
„ my afweere, alle zugt tot het voortzetten der Natuurlyke
„ Historie, of eenige andere Studie, en my zo veel kennisse
„ schenke van zyne Godlyke Natuure, als myne vatbaarheid,
„ in deezen onvolmaakten staat, gehenge; dat ik het overige
„ myner dagen mag besteden op eene wyze, die meest over-
„ eenkomt met zynen wil, eene wyze die gevolglyk ook voor
„ my de beste moet zyn. Wat myn staat zal weezen in een
„ toekomend Leeven is alleen bekend, aan den Wyzen Be-
„ schikker aller dingen; nogthans verlang ik tegenwoordig,
„ (misschien te vergeefsch, en onbestaanbaar met de natuur
„ der zaaken!) dat ik een verstandige Geest moge worden,
„ ontslaagen van alle groove stoffe, zwaarte en ligtheid, voor-
„ zien met een vermogen, om my naar welgevallen te bewee-
„ gen, om of oneindig door te dringen, in het paalloos lugt-
„ gewest, of in vaste lichaamen, om te zien en te weeten,
„ hoe de deelen van het Groot Heelal met elkander verbon-
„ den zyn, en door welk eene verbaazende werktuigkunde
„ dezelve in eene geregelde orde en beweeging gehouden
„ worden. Maar ydele en vermetele vlugt van denkbeelden!
„ Ik onderwerp myn toekomend Bestaan, aan den opperften
„ wil des éénen ALMAGTIGEN"!

Eenigen tyd naa dat de Heer EDWARDS, tot Opzigter der gemelde Boekerye, was aangesteld, werd hy, op *St. Andries dag* des Jaars 1750, door den President en den Raad der Koninglyke Maatschappye, vereerd met een gouden Medalje, de gift van den Heer GODFREY COPLEY *Bart*, 's Jaarlyks op dien dag geschonken, aan den geenen die in Kunst of Natuur eenige nieuwe ontdekking gedaan heeft, uit aanmerking van zyne Natuurlyke Historie. Eene afbeelding van die Medailje is naderhand gesneeden, en geplaatst onder den algemeenen Tytel in 't Eerste Deel zyner Natuurlyke Historie. Eenige jaaren laater, werd hy gekoozen tot Lid van de Koninglyke Maatschappy, en van die der Oudheden te *Londen*; als ook tot Lid van verscheide Academien der Weetenschappen en Geleerdheid, in verscheide gewesten van *Europa*. Ter beantwoording van deeze eeraandoende onderscheidingen, hem door zulke geleerde Genootschappen betoond, gaf hy allerheerlykst gekleurde Afdrukken van alle zyne Werken, aan het Koninglyk Collegie der Geneesheeren, aan de Koninglyke Societeit, aan die der Oudheidkenneren, en aan het *Britisch Museum*,

als

als mede aan de Koninglyke Academie der Weetenſchappen te *Parys*, van welke hy een allerbeleefdſten, en verpligtendſten Brief van Dankzegging ontving, door den toenmaaligen Secretaris den Heer DE FOUCHY.

De Adel en Mannen van aanzien vereerden hem met hunne vriendſchap en edelmoedigen byſtand; met zonderling genoegen, gedenkt hy aan de gunst van vier groote Mannen, die misſchien de grootſte Bevorderaars waren van Geleerdheid, Weetenſchap en Kunst, in de tegenwoordige Eeuwe: naamlyk, den geweezen Hertog van RICHMOND, den Heer HANS SLOANE, Dr. MEAD en MARTIN FOLKES, *Esq.*

Zyne Verzameling van Tekeningen, die meer dan negen honderd ſtuks beliep, werd gekogt door den Graaf BUTE, die de Naakomelingſchap ten hoogſten zou verpligten, met 'er Plaaten van uit te geeven: dewyl zy een groot aantal Engelſche en vreemde Vogels, en andere Dieren, behelzen, tot nu toe niet nauwkeurig beſchreeven of afgebeeld.

Naa de uitgave van zyn laatſte Werk, bevondt hy, dat zyn gezigt begon te verzwakken, en zyn hand de gewoone vastheid te misſen; ook hadt hy toen zyn Zeventigſte Jaar bereikt. Hy ſtondt af van zyne bediening, en betrok een klein Huis in *Plaiſtou*; naa vooraf beſchikking gemaakt te hebben, over alle de Afdrukken der Plaaten zyner Werken. In de verkeering met eenige weinige uitgeleezene Vrienden, en het leezen van eenige weinige uitgekoozene Boeken, ſleet hy den avond zyns leevens; nu en dan deedt hy een reisje na eenige van de voornaamſte Steden in *Engeland*, byzonder na *Bristol*, *Bath*, *Exeter* en *Norwich*.

De Heer EDWARDS was middelbaar van geſtalte, tot het dikke eer dan het lange overhellende; hy hadt een' openhartigen aart, en veel vriendlykheids in zynen ommegang. Alle zyne Kennisſen ondervonden zyne minzaamheid, en zyne arme Buuren de goedheid van zyn hart. Hy was verre van verwaandheid, zyne nederigheid ſtraalde elk in 't ooge; en voor Menſchen, die ſmaak vonden in Studien met de zyne ſtrookende, was hy een vermaaklyk en geſpraakzaam Medgezel.

Eenige jaaren vóór zyn' dood, beroofde een invreetende Kanker, die alle de poogingen der Geneeskunde daar tegen aangewend te leur ſtelde, hem van 't gebruik van een zyner oogen. Veel hadt hy ook van 't Graveel te lyden, eene kwaal, aan welke hy op verſcheide tydperken zyns leevens onderworpen was. Men heeft nogthans opgemerkt, dat hy, in de hevigſte toevallen van pyn, nauwlyk ooit eenige klagten liet hooren.

Zyn tachtigste jaar vervuld hebbende, stierf hy den 23 July des Jaars 1773, door ouderdom en ziekte uitgeput; met regt beschreid door een talryke Vrienden-ry. Hy liet twee Zusters naa, aan welke hy de middelen maakte, door het yverig voortzetten van zyne geliefde Studie verzameld; zy stierven onlangs, weinig uuren naa elkander, en werden te gelyk begraaven.

Zyn overschot werd ter aarde besteld te *Westham*, de Parochie zyner Geboorte, waar de Volvoerders zyns laatsten Wils een' steen hebben opgerigt, om de gedagtenis deezes Kunstenaars te vereeuwigen, met een Opschrift van deezen inhoud.

Hier ligt begraaven
Het Lichaam van GEO. EDWARDS *Esq.* F. R. S.
Gestorven op den 23 *July* 1773.
Oud 81 *Jaaren.*
In zynen tyd Opzigter der Boeken
Van het Koninglyk Collegie der Geneesheeren;
In welke Bediening
Hy, even als in zynen doorgaanden ommegang,
Algemeen en met regt geagt was.
Zyn Natuurlyke Historie der Vogelen
Zal tot een altoosduurend
Gedenkteken van zyne Kunde en Naarstigheid strekken.

AANMERKINGEN OVER DE VOLKPLANTINGEN.

(Overgenomen uit SCHMITS *Principes de la Legation Universelle.*)

WAnneer, in oude tyden, het getal der Inwoonderen eens Lands zodanig aanwies, dat het Land niet genoegzaam was om dezelve te onderhouden, bragt men deeze overmaat van Volkrykheid tot een evenwigt, door een gedeelte des Volks uit te zenden, om, in andere Landen, een verblyf te zoeken, en zich daar te vestigen. Zomtyds ging een gedeelte van een overwinnend Volk, onder de overwonnenen, woonen, om een bemagtigd Landschap te bewaaren en te behouden. Deeze beweegreden om Volkplantingen aan te leggen heeft, in onze dagen, geene plaats, en wy hebben 'er geen meer voorbeelden van, indien wy één Volk uitzonderen, 't welk, van tyd tot tyd, een zeker gedeelte der Ingezetenen verzendt, om het juk op den hals der bewoonderen van afgele-

legene Landen, by aanhoudenheid, te doen knellen. Doch, over 't algemeen gesprooken, (en in de daad met de uitzondering der *Spanjaarden*, het Volk door my beoogd,) zyn onze hedendaagsche Volkplantingen niets anders, dan Vastigheden in afgelegene Landen, tot den Landbouw en den Koophandel geschikt.

Wy moeten den naam van Volkplantingen niet geeven aan Vreemdelingen, die de Vorst zomwylen, op gunstige voorwaarden, uitnoodigt, om zich neder te zetten in onbebouwde streeken zyner Landen. Deeze Vreemdelingen zyn schielyk ingelyfd in 't Volk, 't welk hun aanneemt; en hunne betrekking tot de Maatschappy, waar in zy treeden, wordt zo nauw als die der oorspronglyke Inboorelingen tot elkander. Niet te min behoort het Staatsbestuur, 't welk zodanige verbintenisse zoekt te maaken, omzigtige voorzorge te gebruiken, in het volvoeren der ontwerpen van deezen aart. Die 'er heen trekken, moeten gekoozen worden van onder eene Lugtstreeke, niet geheel verschillende van die, onder welke zy zullen leeven; want eene te schielyke en geweldige overgang van de eene in de andere Lugtstreek, welker gesteltenisse te eenemaal verschilt, slaagt zo slegt met Menschen als met Planten. 't Is ook strydig met alle Voorschriften van voorzigtigheid en gezond verstand, Menschen in een onbebouwd Land te plaatzen, zonder de noodige zorge voor hun bestaan gedraagen, en hun verzorgd te hebben van alle werktuigen des Landbouws, noodig tot het volvoeren der Plans hunner verbeteringe. Zonder deeze voorbehoedzels zullen de uitgetrokkenen verstrooid en verlooren geraaken, of de vastigheid, in een kwynenden staat vervallende, geheel niet beantwoorden aan 't oogmerk des Stigters.

Naa de ontdekkingen in beide de halfronden gedaan, hebben de Volken, die schranderheids en doorzigts genoeg bezaten, andere schatten dan goud in de nieuwlings ontdekte Landen gevonden; zy sloegen het oog op de voortbrengzels van onderscheiden aart, nieuwe stoffe tot den Koophandel verschaffende. Om deeze gunstige omstandigheden, ten meesten voordeele aan te wenden, zonden zy na die vrugtbaare, doch meest woest liggende, Landen, een aantal van Burgers, welke zy in 't eigen Land konden ontbeeren, en vestigden dus Volkplantingen, tot den Landbouw en den Koophandel.

Volkplantingen dus zamengesteld, uit Burgers van dezelfde Gemeenschap, (of Vreemdelingen, die dit Character door eene Staatkundige aanneeming verkreegen hebben,) zyn, by gevolge, afgelegene Landschappen van het Moederland. Hunne

vestiging gaat gepaard met geen kleine kosten voor het Land, 't welk dezelve stigtte, en de bescherming, daar aan verleend, is een geduurige last en aanhoudende kosten. Dus is de betrekking der Volkplantingen tot het Moederland dezelfde met dat der andere Leden dier Gemeenschappe, en brengt haar onder de heiligste verpligtingen, om zich te onderwerpen aan de Wetten, om de openbaare lasten te helpen draagen, en den algemeenen welvaard van dat Land te bevorderen. 't Is, met het hoogste regt, dat het Moederland deeze voordeelen van zyne Volkplantingen verwagt; doch het gebeurt niet zelden, dat het slegte middelen ter hand neemt om ze te verkrygen.

Eene ongeschikte en ongevallige handelwyze heeft 'er stand gegreepen, om, van de Volkplantingen, een gedeelte van de vrugten haarer nyverheid te trekken, en van de voortbrengzelen des Lands door haar bebouwd; de handelwyze, naamlyk, om een' uitsluitenden Koophandel vast te stellen, die de Volkplanting verpligt, alle haare voortbrengzels aan 't Moederland te verkoopen, en uit het zelve allen noodigen voorraad in te koopen. Zodanige inrigtingen vernietigen al de vryheid van gemengden Koophandel in de Volkplantingen, die den aart heeft van uitlandschen en binnenlandschen Handel beide. En alle Wetten, strekkende om de vryheid van deeze twee soorten des Handels te dwingen, zyn even nadeelig voor beide de partyen, in het verwisselen hunner Waaren. Wy mogen, derhalven, in 't algemeen beweeren, dat een Uitsluitende Handel, tusschen een Volk en de Volkplantingen van 't zelve verderflyk is voor de laatstgemelde; en dat zonder het minste voordeel aan te brengen aan 't Moederland, 't welk dezelve door deeze onregtmaatige slaavernye verdrukt. Eenige weinige aanmerkingen zullen dienen, om deeze gewigtige waarheid verder op te helderen.

Een Uitsluitende Handel wordt noodig geoordeeld, of om de Volkplanting een schatting op te leggen, door de belastingen op uit- en ingevoerde Waaren; of om de voordeelen diens Handels te verzekeren, voor de Inwoonders van het Moederland, ten koste der Volkplantingen. Indien de Koophandel dus bepaald wordt, met oogmerk, om zydlingsche belastingen op te leggen, is zulks zeer nadeelig, zy komen noodwendig neder op den eersten Verkooper, en worden in de daad veel eer door het Volk, dan door de Volkplantingen, betaald. —— Maar is het oogmerk deezer bepaaling des Handels, om het Moederland eene groote winst te bezorgen? uit deeze Monopoly met de Volkplantingen, wordt het zelve geenzins bereikt,

en

géheel en al te leur gesteld. Want, als het Moeder-
iare Waaren verkoopt, en die der Volkplantingen-
prys koopt, is deeze uitsluitende Handel overtollig;
)t het, daar en tegen, tot een hoogen prys aan de
ıntingen, en koopt het laag in, dan worden de Volk-
gen verwoest, of, ten minsten, in derzelver opgang
is benadeeld. Het Moederland verliest dan dubbeld,
inder te verkoopen van zyne eigene voortbrengzelen,
ler te ontvangen van de Waaren, die de Volkplantin-
everen. Dan dit is het alles niet: want door de pryzen
en Koopwaaren te verhoogen, en die der Volkplantin-
verminderen, worden de Volkplantingen gedrongen
khandel; en dus vernielt het Moederland zyn eigen
, en verbreekt de hegtste en vastste banden van verbin-
et de Volkplantingen. In zulk een geval van onder-
ıg, heeft geen van beiden voordeel; al de winst des
; valt in handen eeniger Smokkelaaren en Sluikeren,
gevolge van deeze Monopoly, en de Volkplantingen,
Moederland op 't grievendst wonden.
, derhalven, 't belang van 't Moederland aan de Volk-
gen eene even uitgestrekte vryheid van Handel, als aan
re Onderdaanen, te verleenen. Het heeft geene rede
reezen, dat het, in deezen Handel, den voorrang niet
ouden boven vreemde Volken, indien het anders om
voorrang moet wenschen: de Volkplantingen zyn door
ruldige banden aan het Moederland gebonden, en heb-
te veel beweegredenen, om eene bestendige gemeen-
ıet het zelve te onderhouden, om niet geneegen en ge-
weezen, tot het dryven des voornaamsten Handels met
k, waar van zy zich zelven als een gedeelte aanmer-
)aarenboven, zal dankbaarheid haar aanzetten om een
begunstigen, aan 't welk zy, van wegen het wegnee-
er hinderende bepaalingen des Koophandels, hun wel-
erschuldigd zyn. Dan zullen de gelukkige uitwerkzels
lerlinge Vryheid aan wederzyden gevoeld, en de vrug-
: van gesmaakt worden: in de Volkplantingen zal de
werkzaamheid zich aangespoord vinden, door den goe-
s der voortbrengzelen, en de vertiering daar vermeer-
, zal het ontbieden van geryflykheden, uit het Moe-
, toeneemen.
iiet in de harssenschimmige voordeelen eens Uitsluiten-
ophandels, dat een Volk de nuttigheid zyner buiten-
: Volkplantingen moet zoeken, maar in de vermeerde-
ring

ring der openbaare inkomsten, door het ryklyk opbrengen van bloeiende Volkplantingen.

Vermids de Volkplantingen afgelegene Landschappen zyn van het zelfde Ryk, moet derzelver Regeering geschoeid weezen, op de leest der Regeeringe in het Moederland. Zy zyn aan die Wetten gewoon, en zy behooren ze aan te kleeven, indien de invloed eener nieuwe Lugtstreeke, of tusschen beide komende nieuwe omstandigheden en nieuwe behoeften, haar niet verpligten, om eenige verandering of verzagting, ten dien opzigte, te verzoeken. Wanneer de Wetgeever de Volkplantingen vryheid vergunt, om over haare eigene zaaken, omstandigheden en behoeften te oordeelen, en hem de uitslag haarer raadpleegingen over te leveren, zal hy altoos onderrigt zyn van de weezenlyke belangen der Volkplantingen, als mede van de middelen om dezelve te bevorderen. Hy zal hun goede Wetten geeven, of eene voeglyke schikking maaken, op het onderhouden van die des Moederlands.

Niets strekt meer of kragtdaadiger, om den voortgang en bloei eener Volkplantinge te stuiten, niets is geschikter om den onvermydelyken val derzelve te veroorzaaken, dan een Krygs- en willekeurig bestuur. Eene Volkplanting moet nimmer beschouwd worden, als een Sterkte, opgerigt tegen de Vyanden des Volks, maar als eene verzameling van Land- en Kooplieden, die niet te vry kunnen weezen. De afstand eener Volkplanting van het Moederland, dikwyls bygebragt als een bewysreden, ten voordeele van de volstrekte magt den Bevelhebberen verleend, bewyst juist het tegendeel, en toont hoe onvoorzigtig het is de Bevelhebbers met zulk een uitgestrekte magt te bekleeden; de wyde afstand is maar al te dikwyls eene aanmoediging, om hunne magt te misbruiken, en het is onmogelyk, het misbruik daar van te bedwingen, voor het kwaad reeds bedreeven is.

Te deezer oorzaake, schynt het best aan de vryheid der Volkplantingen te voegen, en met de belangen van het Moederland meest over een te stemmen, dat 'er in de Volkplanting eene eigene Landswet plaats heeft. Het voorregt om zich zelven te bestuuren, volgens de Wetten, en onder 't opzigt des Opperhoofds, is de zekerste weg, om de Volkplantingen tot het hoogste toppunt van bloei te doen opklimmen, en dit zal te schielyker geschieden, indien de daar in belang hebbende bekleed zyn met de magt, om tusschen beide komende Wetten te maaken, welker duur en verbindende kragt zal af hangen van de staaving des Vorsten. Het is blykbaar, dat eene Vergadering za-

zamengesteld uit Land-eigenaars, de beste Raad zou weezen, aan welken de uitvoering der Wetten, de verdeeling der openbaare kosten, en het ontvangen van de openbaare lasten kan worden toevertrouwd.

Het staat niet te dugten, dat de Volkplantingen een trouwloos misbruik zouden maaken, van de vryheid aan dezelve verleend, om na onafhanglykheid te dingen. De bescherming, welke zy behoeven; de banden van bloedverwantschap, de eenvormigheid van zeden, zyn genoegzaame beweegredenen, om haare nauwe vereeniging te voeden met het lichaam van dien Boom, waar van zy de Takken zyn; en, in gevalle eene Volkplanting, al te groot, al te magtig, al te ryk geworden, om in een staat van onderwerping en afhanglykheid te blyven, zich zelve van het Moederland afscheidde, is het misschien geen groot kwaad, wanneer de magt van het Moederland niet langer groot genoeg is, om de Volkplantingen te beschermen. 't Is beter, getrouwe Bondgenooten te hebben, dan misnoegde Slaaven; en het Moederland zal altoos, door het groot vertier van Koopwaaren, eene ruime vergelding ontvangen, voor de weldaadigheid, betoond in het toebrengen van het zyne, tot den voorspoed van een aanmerklyk getal haarer Burgeren, in een vreemd en ver afgelegen Gewest.

DIOGENES EN CHEREA.

(Naar 't Hoogduitsch van den Heer WIELAND.)

GElooft my (*) CLINIAS, CHEREA, DEMARCHUS, SARDANAPALUS, MIDAS, CRESUS, en wie gy ook zyn moogt: het is noch jaloufy, noch hooploosheid van u te kunnen navolgen, noch hoogmoed, die zich het gemis van 't geen dezelve niet kan verkrygen, zo gering mogelyk voorstelt, en een vertoon maakt van het te veragten; (ik heb, ten dien opzigte, blyk gegeeven,) die my verhinderen myne vrienden te raaden om na een geluk, als het uwe, te streeven. Het is alleen eene inwendige overtuiging, tegen welke ik my niet kan aankanten.

Uwe Paleisen zyn van eene bevallige en vaste bouworde, en ter gemaklyke bewooning geschikt; ze zyn vercierd met de keurigste kunststukken, en voorzien met allerlei huisraad, 't welk de vondrykste weelde kan verzinnen. Uwe Lusthoven betwisten den voorrang aan die van ALCINOUS, en der HESPERIDES; uwe Rustbedden gelyken naar die, waar op de Goden van HOMERUS Nectar dronken.

De

(*) DIOGENES spreekt.

De Jongens, die u dienen zyn GANYMEDESSEN, en uwe talryke Slavinnen evenaaren in fchoonheid de Gezellinnen van VENUS. Uw leeven is een geduurig Feestmaal, alleen afgebrooken door zang, fpel en dans.... Een alles betwistend en beknibbelend Wysgeer, zou op alle die voordeelen wat te zeggen weeten: Ik zal 'er niets op inbrengen.... Ik misprys de Schoonheid niet; ik haat geenzins het Vermaak, gelyk men my nageeft. Laat my vrylyk, voor de waarheid, uitkomen: iemand, wiens fmaak niet verbasterd is, vindt meer fmaaks in goeden Wyn van *Cyprus*, dan in zuiver Fonteinwater, wat deswegen ook ftrenge Zedekundigen mogen zeggen. Uwe Dansferesfen van *Jönie*, uwe Slavinnen van *Scio* zyn, wat men 'er ook op fchrolle, bekoorelyke fchepzels. De Meesterftukken van ZEUXIS, van PARRHASIUS, van AËTION en van APELLES, vullen uwe Gaanderyen, ze betooveren de oogen der onkundigen; de kunstkenner blyft ftaan, en is verrukt. Zyt gylieden, derhalven, niet gelukkig? Moeten wy allen niet haaken na een' Staat gelyk aan den uwen? Hoe! maakt het genot van alles, wat aangenaam en fchoon is, uw geluk niet uit?

Ik heb maar één eenige twyfeling, en my dunkt het is meer dan eene twyfeling; doch ik vrees u te zullen kwellen, met die te openbaaren. Dit zou my tot ophelderingen brengen, en ik bereik myn doel niet, als ik u verdriet veroorzaak.... Gylieden hebt, als ik het wel zie, iets te doen: en buiten twyfel een bezoek af te leggen, by de Schoone PHILENION, of by de jonge Bruid van den ouden STREPSIADES. Dat ik u niet ophoude. Ik zal onder gindfchen lommer gaan rusten, en, tot uwe wederkomst, over eenig ftuk mymeren.

..... „ Gy doet niets DIOGENES?" (*)
Dat gebeurt my dikwyls.
„ Dat ik my dan aan uwe zyde neder zette:
Indien gy niets anders te doen hebt.

„ Niets ter wereld. 't Is waar, ik moet op de pleitzaal wee„ zen. Men zal 'er de zaak van den armen LAMON beflisfen. Zyn „ Vader was een Vriend van ons Geflacht. Ik denk, dat hy, „ deeze reis, niet zonder groote moeite, de laagen zyner vyanden „ zal ontkomen. Ik beklaag hem. Ik had gisteren ten oogmer„ ke voor hem te fpreeken. Maar tegenwoordig vind ik 'er my „ geheel niet gefchikt toe."

In geenen deele gefchikt! De Vader van LAMON was een Vriend van uw Gezin? En de arme LAMON is in gevaar.

„ Gelyk ik u zeide; myn hoofd is thans nergens toe gefchikt. „ Gisteren hield ik het Avondmaal by CLINIAS. Wy bragten den

„ gans

(*) CHERRA redeawisfelt met DIOGENES.

„ ganfchen nagt aan tafel over. Godlyke Wyn! Dansferesfen, „ Potzemakers, Wysgeeren, die met elkander overhoop raakten, „ vervolgens dronken werden, en zich by de Dansferesfen ver- „ voegden; met één woord, het Feest was volmaakt!"

Dat alles is zeer aangenaam, indien gy daar in vermaak fchept; doch de arme LAMON?...

„ Ik kan voor hem niets doen, ik heb het reeds gezegd. Het „ moeit my, hy is een braaf Man. Hy heeft eene deugdzaame „ Vrouw, eene zeer deugdzaame Vrouw."

Ze is, buiten twyfel, ook fchoon?

„ Zy kwam gisteren by my, om myne voorfpraak in de zaak „ haars Mans te verzoeken. Twee Kinderen, de oudfte nauwlyks „ van vyf jaaren, allerliefste Kinderen, vergezelden haar. Haar „ opfchik was niet gezogt; doch ik was getroffen door haare ge- „ daante en houding. Zy knielde neder, en fprak, met vuur, „ voor haaren Echtgenoot: *Het is onmogelyk*, dus liet zy zich „ hooren, *dat hy fchuldig zou weezen; hy is de eerlykfte Man,* „ *de tederfte Vader, de getrouwfte Vriend. Voorbedagt kan hy* „ *geen flegt ftuk beftaan* —— *Help ons, indien het u mogelyk* „ *is....* Ik bragt eenige zwaarigheden in 't midden, zy loste ze „ op. Ik fprak haar van het groot getal en de magt der Vyanden „ van LAMON. *Helaas!* riep zy uit, *zy haaten hem alleen, om* „ *dat hy meer verdienften dan geluksgoederen heeft.* Ik voelde „ eene aandoening van medelyden in my opwellen. Zy weende: „ en toen de twee kleine wichten hun Moeder zagen fchreien, „ en op een beweeglyken toon hoorden fpreeken, omvatten zy „ haare knien met de kleine armen, en vroegen, op een' aandoen- „ lyken trant, *zal die Heer ons onzen Vader wedergeeven?* Het „ tooneel was treffend, dat zweer ik u, ik zou vyftig *Minas* (*) „ gegeeven hebben, dat 'er een goed Schilder tegenwoordig ge- „ weest ware, om het naar 't leeven te tekenen."

Hoe! kon, op zulk een oogenblik, dit denkbeeld in u opkomen?

„ Ik verzeker het u, het zou de moeite wel waardig geweest „ zyn. Nimmer heb ik de Schoonheid in een treffender gedaante „ gezien; haar boezem zwol met zo veel leevendigheids onder „ het dun doek, 't welk hem dekte, dat dezelve 'er door- „ puilde. Die verleidende Sirene was geheel ziel, geheel bevalligheid. Mevrouw, voegde ik haar toe, ik zal niets onbeproefd „ laaten. Wat zou men niet doen voor eene Vrouwe als gy?.... „ Ik moet het avondmaal houden by CLINIAS. Doch ik zal 'er niet „ voor middernagt van daan komen. Kom dan weder. Myn Ka- „ merdienaar zal u in myn Kabinet brengen, en wy zullen op mid-

„ de-

(*) Zestig *Mina's* maakte een *Attisch Talent* uit, 't welk gefchat wordt op duizend *Rykdaalders.*

„ deelen bedagt weezen, om uw' Man te redden. Zy zullen voort
„ naamlyk van u afhangen.... Kunt gy raaden, DIOGENES, wat
„ deeze zonderlinge Vrouw deedt. Eer ik geeindigd hadt met
„ spreeken, stondt zy op in toorn; die hartstogt zelf verfraaide
„ haar, en een versmaadend gezigt was haar eenig antwoord. Ik
„ gaf een teken aan myn Kamerdienaar, en verliet haar. Ik kende
„ den snaak, en ben verzekerd, dat hy haar alles gezegd heeft,
„ wat men haar kon zeggen; doch zy wilde naar hem niet luis-
„ teren" *Kom myne Kinderen*, sprak zy, zonder na hem om te zien,
„ die onnoozele schaapen tegen haar boezem drukkende, *kom*,
„ *myn Kinderen*, *de Hemel zal medelyden met ons hebben* ....
„ *en*, *indien deeze ons niet helpe*, *het staat aan ons den dood*
„ *te kiezen*. Gy ziet wel, dat ik rede heb om te zeggen, dat
„ zy zeer deugdzaam is."

En, naar ik zien kan, al te deugdzaam ter behoudenisse van den armen LAMON . . . ô CHEREA, CHEREA! is het mogelyk?

„ Gy valt in een zedeleerende luim DIOGENES, vaar wel. Ik
„ ben zeer zwaargeestig , ik moet eens uitspanning hebben.
„ Wilt gy met my gaan na TRYALLIS? Myn Schilder neemt haar
„ ten voorbeeld van eene VENUS. De Schildery zal godlyk wee-
„ zen."

Ik ben u zeer verpligt: de ongelukkige LAMON, zyne schoone en deugdzaame Vrouw, zyne lieve Kinderen, neemen dermaate myn geest in, dat ik u een onnut medgezel zou weezen. Ik zou op alle de penceelstreeken van uwen Schilder vitten, al deedt hy wonderen. Gaa heen, CHEREA, laat my over aan myne eenzaame overdenkingen. . . . Neen ik zal niet denken. Ik zou krankzinnig worden, als ik aan myne denkbeelden, op dit stuk, bot vierde.

Nu moet gy weeten, dat deeze CHEREA een der beroemde gelukkigen te *Corinthe* is.

Hoe zoet is de zang van die Grasmusch! Ik zal uit de naastbygelegen bron gaan drinken; onder de schaduw van dit boschje nederzitten, digt by myne Wildzangster, en my overgeeven aan het vermaak, 't welk de Natuur verspreidt op de doornige paden des leevens.

De ongelukkige LAMON!... zal ik heen gaan? Zal ik de Proef neemen? Ja, ik zal gaan ... doch wat zal myn goede wil uitvoeren? Ik heb geen geld, geen gezag, geen party op myn hand. Niemand bekommert 'er zich over om my te verpligten. Ik ben een Vreemdeling: de zaak van LAMON betreft zyn Ampt, het Gemeenebest. Men zal my bezwaarlyk toelaaten te spreeken.... Ondertusschen zou ik hem tot Voorspraak kunnen dienen.... Maar ik weet van de zaak niet.... Ach! wat verscheelt zulks? Ik zal heen gaan.... eene zo schoone Vrouw zal zich niet te vergeefsch in traanen gebaad hebben voor de voeten van een' CHEREA! Ik

Ik wist nog niets, met zekerheid, van LAMONS zaak, als ik myne Grasmusch verliet, om na de pleitzaal te gaan. Onder den weg ontmoette my een der Regteren, die my onderrigtte wat 'er van was. Een opgeraapte hoop Deugnieten, door anderen omgekogt, dagten LAMONS Ampt te krygen; dit was 't alles! Zy beschuldigden hem van misbruik der Landsmiddelen. Men kon hem geen rechtstreeks misdryf ten laste leggen. Maar hy hadt geld opgeschooten aan een Schurk, die hem een Volmagt van de *Archonten* vertoonde, en voorgaf dit geld noodig te hebben, ten dienste van het Gemeenebest. De Vrienden van LAMON hadden hem verzekerd van de braafheid deezes Schurks; hy hadt hun geloofd, en vondt zich bedroogen. Dit was zyn geheele misdryf. Zyn Aanbrengers vergrootten 't zelve verbaazend. LAMON beantwoordde hun met de bedeesdheid van een eerlyk Man, die zyn lot in de handen zyner Vyanden gesteld ziet, en wel weet, dat zyn vonnis reeds geslaagen is, eer men zyne verdeediging gehoord heeft. Hy sprak weinig. ——— „ LAMON, riep ik, „ laat ik voor u spreeken" ; en ik ving aan. Zy wilden my door tegenkeffen verbluffen; myne goede Longen kwamen my te stade. Ik deedt hun zwygen, veel harder schreeuwende dan zy, en ik voer voort. Ik sprak met al het vuur, dat het denkbeeld van de schoone Vrouw, en haare twee beminnelyke Kinderen my inboezemden. Ik spaarde de Vyanden van LAMON in geenen deele, en ik poogde de Regters op myne zyde over te haalen door hunne braafheid, menschliefde en onpartydigheid, en afkeer van onderdrukking, in top te heffen. Een derde gedeelte van die eerlyke Mannen kon nog bloozen. Dit gaf my moed. Ik verdubbelde myne Lofredenen. Ik smeekte hunne regtvaardigheid, en beriep my op hunne braafheid. Een ander derde gedeelte bloosde. Met één zet was het geding gewonnen. Ik volmaakte myn zegepraal, door de afbeelding te maalen van de schoone Vrouw en de lieve Kinderen. Ik deed hun nedervallen voor de voeten der Regteren, om ten voordeele van hun ongelukkigen Vader tusschen beide te treeden, en LAMON werd ontslaagen. Ik maakte uit de menigte weg te komen, en zie my hier.

Welk een schoone avond! hoe zagt en lacherid is de Natuur! Ik ben over my zelven voldaan. Ik heb aan de stem der Menschlykheid gehoorzaamd. Ik heb de vreugde en blydschap doen tintelen, in de schoone oogen eener deugdzaame Vrouwe, de harten van onschuldige Kinderen verheugd. Hoe teder moeten hunne omhelzingen niet geweest zyn! Ik genoot ze zonder ze te zien. Wie is, derhalven, in dit oogenblik waarlyk, gelukkig!.. CHEREA, CLINIAS, MIDAS, SARDANAPALUS, CRESUS... of Ik?

Hoe fchilderagtig is deeze p'aats! Hoe ci rlyk een kroon vlegten my die uitbottende Roozen! Hoe zuiver is dat Be kj , 't welk voor myne voeten langs de keitjes ruischt! Hoe eff n is die grasvlakte! Hoe fris het groen! Ho ver is dit wasfend kru d reeds uitgefprooten! In de daad, ik zou myz lven bykans befchuldigen van, met voordagt, eene zo wellustige plaats gezogt te hebben.

Welk een Toverkragt in de eenvoudige Natuur! Zy brengt DIOGENES zelf, zo weinig anders daar voor gefchikt, in Geestverrukking. Ik zie, ja ik zie de Bevalligheden, gekroond met bloemen; die onfterflyke Zusters raken nauwlyks, in haare vlugge dansfen, het teder groen. Kleine Minnewichtjes, agter een boschje verfchoolen, vlegten in ftilte Roozenkransfen. Zy geeven een teken, alles is gereed, zy komen van agter de heining te voorfchyn. Zy omringen, met een keten van bloemen, de Dansferesfen, en houden ze gevangen. Welk een verrukkend Tafereel!

Ach! indien gy ze kondt zien, zo als zy zich aan myne verbeelding voordoen. Zy heeft een leevendig en vuurig penceel. Hou u des verzekerd, fchoone Dames, ondanks myne vermeende ongevoeligheid voor uwe aantrekkelykheden! Men befchuldigt my deswegen, om dat ik misfchien meer moeite heb aangewend dan anderen, om het zonder U te kunnen ftellen Ik vlei my ondertusfchen niet met de gedagten, dat ik hier in flaagde....

Maar, om tot myne Bevalligheden weder te keeren; Gy denkt mogelyk, dat ik zelf de Uitvinder ben van dit Tafereel, en dit verbaast u. Dat uwe verwondering ophoude! Ik moet my befchuldigen, van meer te hebben willen vertoonen, dan ik in de daad vermogt.... 't Is een enkele naavolging.... CHEREA heeft het oorfpronglyke. Gefchilderd door de hand van APELLES, dien gy den Schilder der Bevalligheden noemt, en die zelve de ftoutheid gehad heeft om dien naam aan te neemen; ongetwyfeld denkende dat hy dien verdiende.

Ik was by de koop tegenwoordig. „ Het is een godlyk ftuk!" riep CHEREA uit, „ Ik moet het hebben, ik zou het aan geen Ko„ ning afflaan! Gy kent, DIOGENES, dat kleine Mirtheboschje,
„ aan 't einde van myn tuin, en dat eenzaam Kabinetje, werwaards
„ ik my zomtyds, naa den maaltyd, begeef; daar wil ik die Bevalligheden voor oogen hebben, als ik rust."

CHEREA betaalde voor dit Tafereel vier *Attifche Talenten.*

Vier *Attifche Talenten!* boezemde ik verbaasd uit, voor drie jonge Dogters in haar nagtgewaad, en drie of vier kleine gansch bloote Knaapjes, op een ftuk doek!

„ Maar zie, DIOGENES, zie hoe fchoon ze zyn! Welk een vinding!
„ Hoe bevallig is alles! Elk heeft de kenmerkkenende trekken.
„ Elk beeld is fchoon op zich zelve, en ondertusfchen verfraaijen ze

„ el-

„ elkander, over en weder, door de Toverkragt van licht en donker".

't Is waar CHEREA; doch, gy Ryken doet verkeerd met zulk een hoogen prys, voor de Stukken dier Kunstenaaren, te geeven. Tien *Mina's* zouden genoeg geweest zyn. Behoort de Schilder het vermaak, van een zo schoon stuk voort te brengen, ook niet te waardeeren? Vier *Talenten* CHEREA! voor een vermaak der oogen, 't welk, naa 't verloop van eenige weeken, voor u niets meer zal betekenen. Hoe veelen zoudt gy, met dat geld, gelukkig hebben kunnen maaken?

Weinig tyds daar' naa ging ik na een groot Landgoed, 't welk CHEREA by de *Corinthische Zee* bezit. Ik vond 'er een zyner Hoevenaaren, een eerlyk oud Man met gryze hairen; hy zat voor de Poort, in een droefgeestige houding. Hy droogde zyne oogen af, zo ras hy my zag. Ik verzogt by hem te mogen nederzitten, en vroeg hem na de oorzaak zyner droefenisse.

„ Ach, Vreemdeling! sprak hy", ach! ik heb myne Dogter verlooren. „ Een Kind van veertien jaaren, de beste en beminnelykste
„ Dogter, die iemand ooit hadt. Alle de Jongelingen in de nabuur-
„ schap vergeleeken haar by eene Boschgodin, als zy, op de Feest-
„ dagen, met haare Speelgenooten danste. Ik schiep myn vermaak
„ in haar te zien dansen. Zy geleek haare Moeder volmaakt. Zy
„ was eene zo goede Dogter; huishoudelyk, werkzaam, opgevoed
„ door de beste der Moederen. Ach! hoe gelukkig is deeze, dat
„ zy dien heilloozen dag niet beleefd heeft! De Zeeroovers hebben
„ myne Dogter weggenomen, als zy schulpjes zogt op den oever,
„ om 'er een klein grotwerk, in onzen tuin, ter plaatze waar ik op
„ het heetste van den dag rust, mede op te cieren".

Ik kende den Vader, uit de vuurigheid en ernst waar mede hy sprak. Maar al hadt zyne Dogter tienmaal minder beminnelyk geweest, dan hy dezelve afschilderde, ik zou my niet minder getroffen gevoeld hebben door zyn leed.... Arme Vader! riep ik uit, myne traanen afdroogende, was 'er dan geen middel om uwe Dogter te redden? Was het niet mogelyk haar te lossen?

„ Ach! antwoordde hy, bitter weenende, wat zou ik niet be-
„ proefd hebben? Zy eischten twee Talenten. De jonge Dogter is
„ schoon en bevallig, zeiden zy; een Landvoogd des Konings zal
„ 'er ons wel meer voor betaalen. Ik zou hun de helft van die som
„ niet hebben kunnen opbrengen. De sterke begeerte, om myne
„ Dogter te verlossen, maakte my krankzinnig. In de verlegenheid,
„ waar in ik my bevondt, ging ik na mynen Landheer te *Corinthe*".

Hy is zo ryk, zeide ik, uwe traanen, uwe gryze hairen, zullen hem bewoogen hebben. Misschien zult gy hem, die zo gereedlyk vier Talenten uitgeeft voor kortstondige vermaaken, overgehaald hebben om zo veel te schieten, voor het duurzaam vermaak, om aan

een' ongelukkigen Vader, zyn Kind, het eenig geluk zyns Ouderdoms, weder te bezorgen....

„ Ik wierp my voor hem neder; doch vrugtloos. Ik moest, was „ het antwoord, beter op myne Dogter gepast hebben. Hy scheurde „ myn hart door die woorden, en den weinig belang neemenden „ toon, op welken hy dezelve uitte. Ik mag 'er niet om denken". ——— De Grysaart snikte zo lang hy sprak. Wat my betreft, ik werd woedende als AJAX...... Ik vervloekte den eersten, die bestaan hadt te schilderen, en alle de Schilders, zyne Opvolgers, en allen die 'er toe behooren, tot de Verfwryvers toe.

Toen ik alleen was, en de hevige vervoering van drift bedaarde, veranderde myn toorn tegen de Ryken in Medelyden. Ik beschreide hun lot, in overweeging neemende, dat de oorzaaken zelve, die hun geluk moesten verschaffen, hun ongevoelig maakten voor 't vermaak der Goden, het vermaak om anderen gelukkig te doen worden. Arme Schepzels! Die zo veel behoeften hebben! Huune zinnen, hunne inbeelding, hunne driften, hunne grilligheden, vereischen zo veel, dat hun niets overschiet om iets te geeven, aan 't geen de Menschlykheid vordert.

Ik zou u zeer gaarne uwe Paleizen, uwe Tuinen, uwe Schilderyen, uwe Standbeelden, uw Goud, uw Zilver, uw Yvoor, uwe Feesten, uwe Zang- en speelpartyen, uwe Schouwburgen, uwe Aapen, uwe Papegaijen vergunnen, indien ik my kon wederhouden van te denken, dat zo veele ongelukkigen niets hebben om zich tegen de ongenade van Wind en Weer te beschutten, om dat gy in Marmeren Paleizen woont; dat zy niets hebben om hunne naaktheid te dekken, om dat uwe Slaaven heerlyk uitgedoscht gaan; dat zy niets hebben om zich te verkwikken, om dat gy op één maaltyd zo veel verslint, als genoeg zou weezen om duizenden één week te voeden. Het verdriet my, langer op dit denkbeeld stil te staan. Ik vrees voor een doofmans deur te kloppen. Doch wat zou ik niet al doen, indien ik hoop hadt, om de Menschliefde één uwer in te boezemen?

Ik bid u, CHEREA, en allen uws gelyken, my niet te zeggen, dat gy, door 't gebruik, 't welk gy van uw geld maakt, de vlyt opwakkert, de Kunsten kweekt, den Koophandel voortzet. Voordeelen die, naar uw zeggen, een' Staat doen bloeijen.

„ Duizenden van Menschen", voegt gy 'er by; „ bestaan, om „ dat wy bouwen, tuinen hebben, een grooten staat, en een tal„ ryken trein voeren, en ontelbaare nutlooze zaaken hebben, waar „ wy egter, volgens onzen leefstant, niet buiten kunnen".....

Gy doet uwe rykdommen dienen, om de zodanigen te beloonen, die voor uw gemak, uw' hoogmoed, uw vermaak, werken; niets is regtmaatiger. Ondertusschen, myn waarde CHEREA, zyn 'er Lieden, die

die niets kunnen toebrengen aan 't geen uwe zinnen, of uwe grilligheden, streelt, en, egter, regt hebben op uwen overvloed. De Ongelukkige, die zyn bedde, met traanen besproeid, verlaat, en welke gy, met zo weinig kosten, in gelukkiger stand kunt brengen; de onschuldige Schoone, die 'er voorzit als PARRHASIUS zyne dartele schilderytjes vervaardigt, en die gy, voor deeze schande en nog schandelyker misbruiken haarer bekoorlykheden, zoudt kunnen bewaaren voor de helft van 't geen een dier Schilderytjes kost; het verlaaten Weeskind, wiens ziel vernederd wordt, door behoefte en veragting, en van 't welke uw onderstand een nut Burger voor den Staat, en misschien een groot Man, een SOCRATES, een PHOCION, zou kunnen vormen; hebben allen deezen, CHEREA, geen regt, geen eisch, op uwen overvloed?

Gy andere Kinderen des geluks, gy kunt zeer wel uwe rekening maaken. Reken, derhalven, bid ik u, hoe veel duizenden uwer Natuurgenooten het noodzaaklyke moeten derven, ten einde één uwer het zo verre brenge, dat hy jaarlyks veertig of vyftig Talenten verteere. Moet gy zo veel goeds niet doen als gy kunt, is dit niet noodig om den haat voor te komen, die het vertoon van uwe vermaaken en weelderige verkwistingen moet veroorzaaken, by de meesten uwer Medeburgeren, by die ongelukkigen, tot den ruwsten en zwaarsten arbeid gedoemd, en die ondertusschen, nauwlyks, hunne van honger schreiende Kinderen zo veel broods kunnen verschaffen, als gy dagelyks uwen Honden laat geeven.... Denk, bid ik u, een oogenblik op dit stuk.

DE LAST DES RYKDOMS.

(Uit het Engelsch.)

TOen ik onlangs hoorde, dat een myner oude Vrienden, die lang van een zeer schraal inkomen, gansch afzonderlyk, geleefd hadt, door den dood eens verren Bloedverwands, van wien hy, door dien zy nauwlyks immer elkander zagen, weinig verwagtte, bezitter van veel gelds geworden was; oordeelde ik het myn pligt hem te bezoeken, en wegens het Sterfgeval, naar gewoonte, te beklaagen. ——— Dan eer ik een ledig uurtje kon vinden, om dit bezoek af te leggen, hadt het geheele Gezin, het kleine huisje, dus lang in een steeg by *Islington* bewoond, verlaaten, en den intrek genomen in een groot aanzienlyk huis in *Pall-Mall*, als niet in staat om langer adem te haalen in een zo klein verblyf, in zo gemeen een stand.

Aan 't nieuwe huis myns Vriends komende, gaf ik myn naam op aan een Knegt by de deur, die door zyne houding toonde,

dat zyn Heer een Man van aanzien was; doch hy hadt de beleefdheid om my aan te melden, en ik werd verzogt boven te komen.

Ik vond myn Vriend, zyne Huisvrouw, drie Dogters en twee Zoons, alle in de grootfte drukte, omringd van een verwarden hoop Huisraad, naar den nieuwften en eerften fmaak. Ik ontdekte, nogthans, welhaast, dat de behoeften van dit Gezin, in geenen deele voldaan met het reeds gekogte, uitgeftrekt genoeg waren, om de middelen van een Prins, tot het inkomen van een Landman, te brengen.

Myn Vriend ftond voor een tafel, opgevuld met zyde ftoffen, kanten, porcelein, allerlei foort van opfchik en galanteryen, en was omringd van kleermaakers, naayfters, kraamers, pruikemaakers, en winkeliers, die op zyne bevelen wagtten; hy was bezig, met een potlood in de hand, aan te tekenen, wat zyn Huisvrouw hem voorzei; zy fprak, toen ik intrad: „ ik bid u, lieve Man, „ teken tog op dat 'er meer porcelein in 't bufet moet weezen; „ laaten 'er nog twee of drie Serviefen by gedaan worden. Als gy „ zo veel menfchen ten eeten vraagt, moet ik ze kunnen ontvangen." ——— Ondertusfchen riep een zyner Dogteren: „ Myn „ Heer, ik hoop, gy zult myn Paard niet vergeeten; alle de Dames komen heerlyk uitgedoscht te Paard in *Hyde park.*" De Vader antwoordde. *Uw Paard! — Hoe*, KAATJE, *gy kunt immers niet ryden.* „ Och, was haar wederwoord, ik zal het fchielyk „ leeren; want ik ga deezen morgen myn rydpakje beftellen." Jusfrouw MARIA fchreeuwde uit een anderen hoek, „ Papa gy denkt „ 'er wel om, dat ik een Zak moet hebben: want ik ben onzigbaar in deeze kleeding."

Hier op zag myn Vriend my, daar ik onder den hoop vermengd was; hy deedt ze ter zyde gaan, en gaf my de hand; zeggende: „ Ho, myn Oude Vriend, hebt gy my kunnen vinden?" —— Ik wenschte hem toen geluk met de groote vermeerdering zyner middelen. „ Wy Menfchen," antwoordde hy daar op met een genoegelyken lach, „ denken zelden dat wy te veel kunnen hebben; doch „ veel gelds, myn Vriend, veel onrusts. Gy zult het misfchien „ niet willen gelooven, en 't is egter de zuivere waarheid, dat ik, „ zints de eerfte tydinge van 't overlyden myns Neefs, geen oogenblik rust gehad heb. De eerfte drukte was een voeglyken „ rouw te bezorgen over een Man, wiens dood ons grooter blydfchap gaf, dan wy oit in ons huis ondervonden. De tweede beftondt in geen tyd te verzuimen, om, zo ras wy de buit beet hadden, een geheel andere wyze op ons leeven te zetten: want waarlyk myne Vrouw en Dogters konden geen oog digt doen, in het „ Huis waar wy zints zo lang gewoond, en ons voorgefteld hadden „ tot onzen dood te zullen woonen. Zy wilden my, noch zichzelven, met rust laaten, eer wy, uit zulk een *Kot*, een Huis betrokken, beter gefchikt naar onze veel ruimer omftandigheden. ——

„ Nu

„ Nu zyn wy in dit Huis gekomen, en hebben, haars agtens, „ geen enkel ftuk huisraads, geen kleed, geen eeten of drinken, „ aan lieden van onzen Staat voegende. En fchoon wy maar drie „ weeken zullen rouwen, hebben myne Dogters reeds een half dou„ zyn verfchillende kleederen, en myn Vrouw heeft zo veele din„ gen te koopen, dat ze de helft niet kan onthouden. Ik ben, „ deezen morgen t'huis gebleeven om eene lyst te maaken; niet „ van alles wat wy noodig hebben, maar van alles wat wy zullen „ koopen."

Hier viel zyne Egtgenoote hem in de rede: *Ik weet niet, myn Lief, wat de Menfchen aan 't geld hebben, als zy 'er niet voor koopen, en een figuur maaken gelyk anderen.* „ Ja, myne waarde," was zyn antwoord, „ maar, als wy op deezen voet voortgaan, zal „ ik, binnen kort, geen figuur in 't geheel maaken, want gy hebt „ my reeds half dood gefoold van vermoeienis." —— „ *Gy zyt een „ arm Schepzel,*" hervatte zy, en zich mywaards wendende, voer zy voort, *wy hebben zo lang ftil en afgezonderd geleefd, dat wy nauwlyks in ftaat zyn om by andere Menfchen te verfchynen. 't Is, derhalven, geen wonder, dat ik alles op zyn ftel wensch te hebben, eer anderen ons zien: en daar wy zo gezegend zyn met middelen, zou het belachlyk weezen, zuinig te wezen. Vaar dan voort,* (zich tot haaren Man wendende,) *en maak alles zo fpoedig gereed als gy kunt, op dat ik iemand in de eetzaal kan opwagten: als hier iemand komt, hebben wy geen vertrek om hem te ontvangen.* ——— „ Tyds genoeg, tyds genoeg," zeide myn Vriend, „ laaten wy onzen ouden Vriend zo goed ontvangen als „ wy kunnen. Ik zal myne Kinderen binnen laaten komen, eeni„ gen zullen reeds uit de kennis geraakt weezen. Hier THOMAS!" riep hy aan zyn oudften Zoon, die al dien tyd bezig geweest was, met een ouden degen voor een Spiegel op zyde te doen, en uit te trekken, en door te groote aandagt op de heerlyke figuur, welke hy daar mede maakte, verfcheide keeren door de flip van zyn rok geftooken had, in ftede van in den draagband, „ Kom THOMAS! maak „ uw kompliment voor dien Heer." De Jongeling kwam, hierop, na my toe treeden, met het hoofd gemaakt op zyde gebogen, ftak my op 't onbevalligst de hand toe, die in grootte, kleur, en wyze van aanbieding, voor die eens ploegjongens niet behoefde te wyken. En als zyn Vader hem op den fchouder klopte, en zeide: „ De Jonge „ zal het wel leeren!" fprak hy met een onaangenaamen lach, de „ tong uitfteekende. *Ja, als ik twee of drie maal op een gemas„ kerd Bal geweest ben.*" —— „ Ondertusfchen, dus liet de jonge Juffrouw MARIA zich hooren, „ heeft myne Zuster noch Ik, be„ paald welk eene kleeding wy zullen neemen; maar ik geloof, dat „ ik die van eene Sultane zal kiezen: want dan kan ik een heerlyk „ vertoon maaken, als met goud en zilver bedekt zyn, en alle my„ ne juweelen aandoen." *Zwyg, Kleuter!* was het zeggen van

Va-

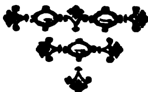
Vader, *wat betekent de vertooning die gy maakt, indien gy uw character niet bewaart?* ——— „ Uw Character niet weet te „ houden, meent gy, Papa." ——— *Neen, ik weet wel wat ik meen, ik zeg uw Character bewaaren: want ik weet geene plaats, waar men 't eer kan verliezen, dan op een Masquerade. Ik hou my verzekerd, Jonge Juffrouwen kunnen op zulke plaatzen geen goed leeren; maar loopen veel gevaar, van kwaad over te neumen.* ——— Hier op riepen beide de Jonge Juffrouwen uit: „ Zie „ daar! Ik ben verzekerd, dat wy zo wel buiten de Wereld, als „ buiten de Mode, zullen moeten blyven." ——— Eene aartige kleine Meid, van omtrent tien jaaren, kwam huppelend na my toe, en zei, my lachende aanziende, „ Wat moet ik weezen?" ——— *Myn lieve Kind,* voegde ik haar toe, *gy zyt al te jong, om eenig ander Character dan uw eigen te vertoonen.* Zy antwoordde, op een misnoegden toon, „ Praatjes, ik moet netjes gekleed wee„ zen, en 'er als een Dame van fatzoen uitzien; myn hair moet naar „ den nieuwsten zwier gekapt worden: ik wil een Tabbaart met een „ sleep hebben, een optippende hoepelrok, hooghielde schoenen, „ en een mof zo dik als ik zelve, en dan weet gy, kan ik gaan na „ een gemaskerd Bal, na het *Pantheon*, de *Festino*, de *Opera*; „ en, kortom, overal."

Ik kon my niet wederhouden van te glimlachen, over de vernuftrykheid van myns Vriends jongste kind, om in kleeding en uithuizigheid zo vaardige vorderingen te maaken: zy scheen, ruim zo veel als de andere kinderen, van goede hoope, om eer te doen aan haars Vaders middelen. Haare leevendigheid, en 't vuur waar mede zy haaren voorslag deedt, gaven den Ouderen zo veel genoegen, dat zy haar in de armen namen, en kuschten, daar ze veeleer ernstige bestraffing verdiend hadt. ——— Haar jongste Broeder was in zo verre van myn gevoelen, dat hy haare verkiezing niet goedkeurde, maar zeer veragtte; verklaarende, dat hy, wat hem betrof, het haatte na Bals en Pantheons te gaan. Ik vroeg hem hier op. „ Wat is „ dan van uw smaak, gy hebt zeker, veronderstel ik, uwe uitspan„ ningen, uwe studien?" ——— *Ik haat,* was zyn antwoord, *alle studie, behalve die van Lanterlu en Quadrille — en een Potsemaaker op zyn Theater is my 't grappigst divertisfement.* Kaarten, dagt ik, en ontugt, zyn ongetwyfeld de beschaafdste vorderingen in deeze Eeuwe; doch van waar deeze Jonge reeds zo vroeg, en in een afgezonderd leeven, die denkbeelden gekreegen hadt, kon ik niet begrypen.

Een geweldig kloppen aan deur kondigde het bezoek aan van eenigen, op 't bezoeken afgerigt. Drie of vier Juffrouwen van den eersten smaak, en even zo veel Heertjes, vlogen de trappen op. De eersten spraken de Vrouw van den Huize aan. „ *Hoe, Mada„ me? wat, zyt gy nog niet gekleed? Wy komen u vraagen om „ mee te gaan na* Mr. CHRISTIAAN. *Hy zal van daag Lord* NISSLE

NAS-

NASSLE's *Verzameling verkoopen.* ——— „ Waar in bestaat dit?" was haare vraag. ——— *Och!* sprak een uit de hoop, *daar is alles wat gy kunt bedenken of noemen, gy hebt 'er de lieflykstruikende Schulpen, de schoonste Pluimen.* ——— „ Ja, maar zy zyn van „ geen gebruik," antwoordde de Vrouw myns Vriend. —— *Excuseer my, Madam,* was 't wederwoord van een der Heertjes, *ze zyn van de grootste importance, en in de beste perservatie,* en hy keek dit, zeggende, in den spiegel na zyne tanden. ——— *Daar zyn,* riep een ander, *zulke fraaije Cabriole's en Sopha's, zulke gemaklyke Crankey's voor alle Bedden, en 'er is zo charmant een Pellice gevoerd met Arabische Vossenhuiden.* „ Wonderlyk!" zeide de Vrouw van den Huize; „ maar, ik weet niet wat deeze fraaije din„ gen zyn, ik ken de naamen zelfs niet." ——— *Hemel!* schreeuwde een derde, *waar zyt gy gebooren en opgevoed! Maar kom, kom, wy zullen ze u wel schielyk doen kennen.* ——— „ Neen! „ sprak zy, ik heb beslooten alles spikspelder nieuw te hebben. Nog„ thans wil ik met u mee gaan, en deeze dingen zien, dan zal ik „ beter in staat zyn om te zeggen, of ik ze noodig heb of niet, en „ ze ook kennen als ik ze weder zie, en van dezelfde soort kun„ nen bestellen." *Dat 's regt!* riep myn Vriend. *Kom,* voegde hy 'er by, zich mywaards wendende, *wy zullen 'er allen na toe gaan, en zien wat wy moeten hebben, om gelyk andere Menschen te leeven.* —— Doch, daar ik al myn leeven wat byzonder, en altoos een vyand geweest ben van het gaan met een zo talryke sleep, wendde ik voor, elders myn woord gegeeven te hebben, en ging na huis, niet weinig vermaakt over dit bezoek van Rouwbeklag. Naa 'er eenige aanmerkingen by my zelven over gemaakt te hebben, besloot ik noit eene groote somme gelds aan één enkel persoon te bespreeken; door de schielyke verheffing van myn Vriend en zyn Gezin ten vollen overtuigd zynde, dat hy met het zelve veel gelukkiger zou geweest zyn, als hem een tiende gedeelte der tegenwoordige bezitting was ten deele gevallen: die groote ruimte diende alleen, om hun trots en grillig te doen worden, en behoeften te baaren, van welke zy voorheen geen denkbeeld altoos gehad hadden.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in Augustus 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 3	30. 3	30. 2½	66	73	69	N W	N O	N O	Held. Wind.
2	— 2	— 1½	— 1	66	80	70	Z O	O	Z O	———
3	— 0	— 0	29. 11½	70	82	69	———	Z W	Z W	— Dond.
4	29. 11	29. 11	———	68	76	67	W	W	N W	Betr. Held.
5	———	— 10½	— 10	66	79	70	N W	Z	Z	Held. Wolk.
6	— 9	— 8½	— 8½	68	75	67	Z	Z W	Z W	Dond. Reg.
7	— 8½	— 9	— 9½	63	71	64	Z W	W	W	Buijig.
8	— 10	— 9½	———	62	74	64	W	Z	Z W	———
9	— 9½	———	———	64	72	67	Z W	Z W	Z	———
10	— 8	— 7	— 8	63	69	63	Z	Z	Z t W	———
11	— 10	— 10	— 9	63	76	66	Z t W	Z t W	Z	———
12	— 9	— 9	— 8	64	73	66	Z W	Z W	Z W	———
13	— 8	— 8	———	64	72	66	———	———	———	———
14	— 10½	— 11	— 11	64	72	65	W	W	W	Heldet.
15	— 11	— 10	— 9½	65	80	69	Z W	Z	Z	Betr. Held.
16	— 7½	— 7½	— 7	67	69	64	———	Z W	Z W	Dond. Reg.
17	— 7	— 8½	— 9	60	68	60	———	W	W	— Buijig.
18	— 9½	— 10	— 10	62	72	63	W	W t Z	W t Z	Held. Wolk.
19	— 9	— 8	— 7½	61	67	66	Z	Z	Z W	Regen.
20	— 8	— 8½	— 9½	65	70	62	Z W	W	W t N	Buijig.
21	30. 0	30. 0	30. 0	62	69	61	N W	N W	N W	———
22	———	———	———	61	72	63	———	———	———	———
23	———	— 0½	———	62	69	62	N O	N O	N O	———
24	29. 11½	29. 11½	29. 11	62	70	61	N W	N W	W	Held. Reg.
25	———	30. 0½	30. 1	60	67	57	N	———	N t W	Buijig.
26	30. 1	— 1	— 0½	57	67	58	N t W	———	N	———
27	— 0	29. 11½	29. 11	57	65	60	N O	O	O	Held. Wolk.
28	29. 10½	— 10	— 9½	58	68	62	O t N	O t N	O t N	———
29	— 8½	— 7	— 6¾	58	68	63	O	Z W	Z W	— Reg.
30	— 7	———	— 7	62	71	63	Z W	W t Z	W t Z	Buijig.
31	— 8	— 8¼	— 8	62	71	64	———	W	W	———

Hoogste Barometer d. 30. 3 }
Laagste Barometer d. 29. 6¾ } middelb. d. 29. 10⅞

Hoogste Thermometer gr. 82. }
Laagste Thermometer gr. 57. } middelb. gr. 69½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

OPHELDERING VAN SALOMO'S SPREUK:

Een trouw Gezant is den geenen, die hem zenden, als de Koude des Sneeuws, ten dage des Oogsts; want het verkwikt zyns Heeren Ziele. SPREUKEN XXV. 13.

Door THOMAS HUNT D. D. F. R. en A. S. S. *Professor in de Hebreeuwsche en Arabische Taalen.*

ONder de Schriftuurverklaarders is verscheidenheid van meening, ten opzigte van het woord צנה, door *Koude* vertaald. ABEN-EZRA neemt het in de gebruiklykste betekenis, van een *Schild*, en zegt, dat de *Sneeuw* zo mag genaamd worden: dewyl dezelve een *Bescherming*, en *Beschutzel* is voor den Mensch, tegen 't geweld der Zomerhette. Doch een *Schild van Sneeuw* is een zeldzaame uitdrukking. De *Griekſche Overzetting* heeft *Uitgaande Sneeuw*, en de *Syrische vallende Sneeuw:* om wat rede is bezwaarlyk te gissen; of de vervaardigers deezer Overzettingen moeten meer 't oog gehad hebben op 't geen zy dagten de meening deezer plaatze te weezen, dan op de letterlyke betekenis van 't woord: of zy ontleenden hun begrip, wegens dit woord, van een oud *Hebreeuwsch Wortelwoord;* van de zelfde kragt als het *Arabische*, 't welk *allengskens uitvloeien*, of *zagtlyk uitstorten*, betekent.

Doch al kon men van deeze Vertaalingen beter reden geeven, dan 'er gedaan wordt, zo zou de zin, welken zy opleveren, hier nog niet wel strooken. Want de *Sneeuw valt* niet dikwyls in den *Zomer*, of indien dezelve zomtyds, in dat Jaarsaisoen, *valt*, is ze zo verre van aangenaam te weezen, gelyk de *Sneeuw* in den Text voorkomt, dat ze veeleer als zeer onaangenaam wordt gehouden; dit blykt uit de vergelyking van het eerste vers des volgenden Hoofdstuks. *Gelyk de Sneeuw in den Zomer, en gelyk de Regen in den Oogst, alzo past den zot de eere niet.* De *Targum*, onze *Engelsche* [als mede de *Nederduitsche*], en andere Overzettingen, hebben *Koude.* En buiten twyfel is het die eigenschap, welke de

Sneeuw in den Zomer aangenaam maakt. Maar ik kan niet vinden, dat het woord צבת *Koude* betekent, op eenige andere plaats; en in die wy thans voor ons hebben, schynt het meer te zeggen.

Om de volle meening daar van te begrypen, moeten wy ons te binnen brengen, dat de Reisbeschryvers ons veelvuldig maalen berigten, hoe de Inwoonders der heete lugtstreeken in 't *Oosten*, die gebruik van *Sneeuw* maaken, om, in den Zomer, hunne Dranken te verkoelen, *Ys- of Sneeuwhuizen* hebben; of Kelders onder den grond (*), waar zy een grooten voorraad daar van opleggen, of in aarden Vaten, of in digtgewerkte Manden, om ze een Jaar over te houden, zo om te verkoopen als ten eigen gebruike (†).

Waarom mogen wy niet denken, dat het gemelde woord hier zulk een *Mande* of *Vat* betekent? Wy hebben 't gezag der Schriftuure voor ons, om dit te stellen: schoon dit woord, doorgaans, aangezien word als behoorende onder die maar éénsin de Schriftuur voorkomen. *Exodus* XVI: 33 wordt dit woord *verdubbeld* gebruikt, om de *Pot* of *Kruike* aan te duiden, waar in MOSES zynen Broeder AÄRON beveelt, een *Gomer vol Manna in te doen, en ze te zetten voor 't aangezigte des Heeren*, tot een bewaaring van de gedagtenis diens wonders voor de volgende Geslachten. Nu is het een bekende zaak, dat zulke *verdubbelde* woorden, doorgaans, de betekenis der *enkele* hebben. —— Eene andere plaats, die ons kan helpen in het opspeuren van de betekenis deezes woords, is *Deut.* XXVI: 2; waar de *Korf*, in welken de *Israëliten* de eerstelingen van de vrugten des lands moesten leggen om te offeren, als zy in 't Beloofde Land kwamen, met een woord genoemd wordt, welks eerste letter een *wisselletter* is, met den

(*) Zie een Geleerd en nuttig Boek, eenige jaaren geleden, uitgegeeven, onder den Tytel, *Observations on divers passages of Scripture, taken from voyages and Travels into the East.* p. 197.

(†) Deeze worden verkogt in hunne groote *Batzars*, waar zy, den gantschen Zomer door, Mandjes met Ys en Sneeuw hebben, en waar van zy zo veel in hun Drank doen, dat de tanden onder het drinken klapperen. RAUWOLFF's *Travels* p. 95. in RAY's *Collection*. Zie ook POCOCKE's *Travels*, Vol. II. Part. I. p. 125.

Een Inbooreling van 't *Oosten* heeft my verhaald, dat de naam waar mede zy thans het Vat benoemen, waar uit zy de *Sneeuw* in 't klein uitslyten, zo veel betekent als een *Pot*, en afstamt van het woord *verbergen*.

den eersten letter in het woord hier in *Salomo's* Spreuk (*). Dit zelfde woord komt ons zamengevoegd met *Baktrog* voor, *Deut.* XXVIII: 5. *Gezegend zal zyn uw Korf en uw Baktrog.*

Daarenboven kunnen wy ons hier op 't *Arabisch* beroepen, in welke Taal, volgens GOLIUS, het woord aan dat van onzen Text beantwoordende, een *gevlogten Mandje* of *Korf* betekent, en overeenkomstig met deezen zin, door den *Arabischen Overzetter* gebruikt wordt, (2 Kor. XI: 33.) om de *Mande* aan te duiden, waar in PAULUS, over de muur van *Damascus*, werd nedergelaaten. Van dezelfde kragt is een *Arabisch woord*, 't welk tot één letter met het woord in onzen Text overéén komt, en by HAGGAI II: 17 gebruikt wordt voor een *Hoop Koorns*, of een *Bewaarplaats*, waar de *Grieksche Vertaaling* Κυψελη heeft.

Het bygebragte is genoegzaam om den Leezer te helpen, tot het ontdekken en eenigermaate tot het bepaalen van de meening des twyfelagtigen woords, in SALOMO's Spreuk; het betekent volgens het aangeweezene een *Pot* of *Mande*, of eenig dergelyk *Vat*, waar in de dingen bewaard en opgelegd worden, tot den tyd dat men ze noodig hebbe.

Passen wy nu deeze waarneeming toe; dan zal de dierbaarheid der Verfrissinge in de *Sneeuw* volkomen slaan op de waarde van de Trouwe in een *Gezant*. Een dorstige Drinker wordt niet meer verfrist door de koelheid van de *Sneeuw*, dan de wagtende Meester door de nauwkeurigheid van den Gezant. En hier in schynt de slag der onderscheide leden van deeze Klemspreuk te leggen. Men zette derhalven het woord *Vat* of *Kruik* in stede van *Koude*, (en voor deeze betekenis is geen grond altoos in 't *Hebreeuwsch*) en de Spreuk van SALOMO zal deezen zin opleveren.

Als een Kruik Sneeuws ten dage des Oogsts, zo is een getrouw Gezant den geenen die hem zenden; want by verkwikt zyns Heeren Ziele.

(*) Naamlyk de ט en צ, in de woorden טנא en צנה.

WAARNEEMING OVER DE UITWERKING VAN 'T HULPMIDDEL TEGEN DEN LINTWORM, OP ORDER VAN DEN KONING GEMEEN GEMAAKT; GEZONDEN AAN DEN SCHRYVER VAN DIT TYDSCHRIFT. Door Mr. TURGOT, *Staatsminister en Contrôleur Generaal der Financien.*

(*Journal de Medecine, Tome XLV.*)

M.... B.... byna veertig jaaren oud, hieldt met 't zes en dertigste jaar op, de *menstrua* te hebben: zy bleef na dit tydstip zeer gezond. De aangenaamheden van deezen gelukkigen staat verloor ze, een jaar geleeden, door eenige onaangenaame aandoeningen, die geen vaste plaats hielden; ze was gekweld met pynen in de maag, gevoel van zwaarte en pynelyke aandoeningen in den buik, prikkeling en jeukje in de neus, en aan den *anus*. Deeze toevallen, schoon ligt in den beginne, werden zwaarder, en byna zonder ophouden. Ze kreeg daarop ook een kramptrekking in de regter arm; en onderging dikwyls roode opzettingen, met warmte, in de wang van dezelfde zyde; waarby een styve spanning der Spieren in 't aangezichte kwam. Vervolgens werd ze van Stuiptrekkingen aangetast, wanneer ze buiten kennisse geraakte; daar kwamen alle de toevallen by, die een vallende Ziekte te kennen geeven. Van deeze laatste toevallen af te rekenen, was 't drie a vier maanden geleeden, dat de Lyderesse in den afgang Wormen ontdekt had, die ze niet wist tot wat soort dezelve behoorden: waarom ik door haar verzocht werdt, dien te onderzoeken, wanneer ik duidelyk ontdekte, dat 't ringen van eenen Lintworm waren. Daar verliep byna geen week dat ze 'er niet van kwyt raakte, en zelfs een aanmerkelyke hoeveelheid: deeze ontlasting werdt reeds van te vooren aangekondigd, door pynen in de maag, vergezeld met zeer afmattende Stoelgangen. 't Deed my leed, dat ik niet in staat was deeze Vrouw andere dan twyfelagtige hulpmiddelen toe te dienen, welke ik haar zoude voorgeschreeven hebben, indien Mr. MOSTALAC, myn amptgenoot, met wiens vriendschap ik my vereerd vind, my niet aangebooden hadt te leezen een Memorie, door den Intendant gezonden aan de bestierders van 't Gasthuis. Op myn voorstel van 't geval van B.... besloten wy haar by ons te doen komen, om haar overte haalen, eene Behandeling te ondergaan, die de aandagt van

de

de Regeering, en de goedkeuring van de Meesters in de Kunst, verdiend had. 't Viel ons des te gemakkelyker, haar te overreeden, van zich naar ons oogmerk te schikken, dewyl de toevallen menigvuldiger en zwaarder geworden waren. Wy lieten dan 't geneesmiddel klaar maaken, door den Heer *Banafoux*, Apotheeker, die, by zyne groote nauwkeurigheid, de noodige Scheikundige kennisse bezit: de Brok werdt overeenkomstig met 't Voorschrift, in de Memorie N°. 4. gegeeven, klaar gemaakt. De Lyderesse werdt door de soupe en 't lavement, aldaar opgegeeven, voorbereid; den volgenden dag ten agt uuren 's Morgens, lieten wy haar geeven drie Dragmen van 't byzonder Geneesmiddel. Ten tien uuren nam ze de Brok in: wy volgden over 't geheel de voorzorgen in de Memorie aangepreezen. Wy werden geene zigtbaare uitwerking van 't Geneesmiddel gewaar, voor drie uuren des Nademiddags; twee zeer dunne Stoelgangen, vergezeld met eenige ringen van den Worm, gaven zyne werking te kennen.

Tot deezen tyd toe, had die Vrouw alleen maar gevoeld eenige losse beweegingen, zwaarte in de Ingewanden, en eene inwendige werking, waarvan zy niet duidelyk 't gevoel kon uitdrukken. Kort hier na gevoelde ze Kolykpynen, dog die niet hevig waren, en daarom kan men dezelve niet aanmerken als de oorzaak van 't toeval, 't welk hierop volgde. De Lyderesse werdt, namentlyk, door een aanval van de vallende Ziekte aangetast, waarvan ze nauwlyks herkomen was, of ze werd door een tweeden nog heeviger aanval overvallen. Ik zag deeze toevallen niet zonder eenige ontroering; en haastte my om 'er myn Amptgenoot kennisse van te geeven, onder wiens opzicht de proefneeming mede geschied was. De buik bleef geduurende deezen tyd zacht, en een maatige kalmte deedt haar merkelyk bedaaren. 's Avonds ten zes uuren zeide deeze Vrouw, geheel weder by haar zelve gekoomen, dat ze merkelyk meerder gemak in de maag gevoelde, en dat ze een vreemde aandoening in de Ingewanden had, die ze niet konde noemen: ondertusschen kreeg ze geen Stoelgang, schoon ze wel prikkeling daartoe gevoelde. Deeze traagheid in 't afgaan, en de langzaame werking van 't Geneesmiddel, deeden ons het besluit neemen van twee Dragmen Engelsch zout, in warm water ontbonden, te geeven. Wy verzuimden ook niet haar 't aangeprezen lavement in dergelyke gevallen toe te dienen. Kort daarop ging de Lyderesse dikwyls ter Stoel; wy kwamen haar tegen agt uuren 's avonds bezoeken, en vonden onder den afgang een Lintworm, van byna vyf voeten lang,

eindigende aan 't een eind als een fyne draad, 't welk als 't bovenste gedeelte van den Worm aangemerkt wordt; 't zelve was, meer dan 't overige gedeelte van den Worm, in een gladde slymige stoffe ingewikkeld. Op den bodem van de Pot werden een groote meenigte afgezonderde ringen gevonden; men vondt 'er nog eenigen van in de Stoelgangen des nachts; hevige pynen volgden niet op deeze ontlastingen, en waren 'er ook de voorbooden niet van; de Lyderesse gevoelde niet anders, dan eene geduurige prikkeling aan den *anus*, gedurende de werking van dit geneesmiddel: ze heeft vervolgens, verscheide dagen, in een volkoomene kalmte doorgebragt; zonder over één van die ongemakken, welke ze te vooren gevoelde, te klaagen. Men heeft haar naderhand wederom doen purgeeren, zonder dat men eenig blyk van een Lintworm vernomen heeft; 't welk ons grond geeft van te hoopen, dat 'er geen deel van overgebleeven is.

Wy haasten ons dit getuigenisse te voegen by de overigen, om daardoor te bevestigen de krachtige uitwerking van een Geneesmiddel, 't welk, zonder twyfel, een van de dierbaarste giften is, die een TITUS van onzen tyd aan 't Menschdom schenken kon.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN KAAUW.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeschryver van den Heer DE BUFFON.

DE *Kaauw* draagt in 't Grieksch den naam van Κολοιός, in 't Latyn heet hy *Lupus*, *Graccus*, *Monedula*, in 't Italiaansch *Ciagula*, in 't Spaansch *Graio*, in 't Fransch *Choucas*, in 't Hoogduitsch *Tul* of *Dubl*, in 't Zweedsch *Kaja*, in 't Engelsch *Kae*.

De *Kaauwen* hebben met de *Kraayen* meer trekken van overeenkomst, dan van verscheidenheid, en dewyl het elkander zeer nabykomende soorten zyn, is het noodig eene vergelyking te maaken, om over de natuurlyke Historie van beiden meer lichts te verspreiden.

Tusschen die beide soorten van Vogelen ontdek ik terstond eene zeer zonderlinge gelykheid: want gelyk 'er drie hoofdsoorten van *Kraayen* zyn, zo zyn 'er ook drie hoofdsoorten van *Kaauwen*. Het eenig onderscheid bestaat hier

in,

w, dat de eene soort van *Kaauwen* in *America* t' huis hoort, terwyl de drie soorten van *Kraayen* zich in *Europa* onthouden.

In 't algemeen zyn de *Kaauwen* veel kleinder dan de *Kraayen*; hun geluid, ten minsten dat der twee soorten van *Europische Kaauwen*, welker natuurlyke Historie ons alleen bekend is, is veel scherper en doordringender; en heeft waarschynlyk gelegenheid gegeeven, tot hunne naamen, in verscheide taalen, als die van *Graccus*, *Choucas*, *Kaauw*; dan zy slaan niet slegts één geluid; want men verzekert my, dat ze zomwylen *tian*, *tian*, *tian* roepen.

Zy leeven beiden van Insecten, Graanen, Vrugten, en ook van Vleesch, schoon zeer zeldzaam, doch zy laaten de mestvaalten onaangeroerd: en hebben het voor geene gewoonte, zich aan de oevers te onthouden, om doode visschen en andere opgespoelde krengen te zoeken. Hier in gelyken zy meer naar de *Roeken*, en zelfs naar de *Bonte-Kraayen*, dan naar den *Raaf*: doch zweemen weder naar deezen, door de greetigheid op Patrys-eijeren, die zy zoeken, en in grooten getale verwoesten.

De *Kaauwen* vliegen, gelyk de *Roeken*, in groote benden; en maaken, even als die, eene soort van volkplantingen, zelfs zeer talryke volkplantingen, zamengesteld uit eené menigte van nesten, by elkander geplaatst, en als opeen gehoopt, op of in een grooten boom, of in een tooren, of in den top eens ouden verlaaten Kasteels. Het Mannetje en het Wyfje, ééns gepaard, blyven elkander lang getrouw en aan elkander verbonden: in gevolge van deeze bepaalde verbintenis, ziet men, zo dikwyls het schoone Jaarsaisoen wederkeert, en aan de leevende weezens het teken geeft van de voortplanting huns geslachts, de *Kaauwen* met veel drifts elkander zoeken, en hoortze onophoudelyk praaten; want als dan is het geschreeuw dier Vogelen eene weezenlyke taal, altoos wel uitgedrukt, altoos wel begreepen: zy streelen elkander op duizenderlei wyzen, trekkebekken als of ze kus en wederkus gaven, en gaan niet tot paaren over, zonder eerst, door eene menigte van minnetreeken, de drift opgewekt te hebben: deeze zelfde minnekoozeryen vertoonen zy in den opgeslooten staat. Het Wyfje, door het Mannetje bevrugt, legt vyf of zes eijeren, met eenige bruine stippen, op een groenagtigen grond. Wanneer de Jongen gekipt zyn, past de Moeder ze zorgvuldig op, en het Mannetje deelt in de tedere bezorging van het kroost. In dit alles gelyken ze genoegzaam naar de *Kraayen*, en zelfs in veele opzigten naar den grooten *Raaf*,

 doch

doch CHARLETON en SCHWENCKFELD verzekeren, dat de *Kaauwen* tweemaal in 't jaar broeden; iets, noit van de *Raavens* of de *Kraayen* waargenomen: doch 't geen anderzints zeer wel ftrookt, met de gewoone orde der Natuure, volgens welke de kleinfte foorten ook de vrugtbaarfte zyn.

De *Kaauwen* zyn Trekvogels, doch trekken zo fterk niet als de *Roeken* en de *Bonte-Kraayen*; want 'er blyft altoos een vry groot getal in 't land, geduurende den Zomer: de torens van *Vincennes* zyn 'er ten allen tyde mede vervuld, gelyk ook alle de oude gebouwen, die hun dezelfde zekerheid en dezelfde gemakken opleveren: doch men ziet in *Frankryk* des Zomers altoos minder *Kaauwen*, dan des Winters. Die op reis trekken, vliegen by groote hoopen, gelyk de *Roeken* en de *Bonte-Kraayen*; dikwyls maaken zy ééne bende met dezelve uit; ze fchreeuwen, onder het vliegen, onophoudelyk; doch zy neemen denzelfden tyd niet waar in *Frankryk* en in *Duitschland*: want zy verlaaten *Duitschland* in den Herfst, met hunne Jongen, en keeren daar niet weder dan in den voortyd, naa den Winter by ons doorgebragt te hebben, en FRISCH heeft rede om te verzekeren, datze geduurende hun afweezen niet broeden, en by hunne medekomst de kleinen niet met zich brengen: want de *Kaauwen* hebben dit met alle Vogelen gemeen, dat zy in den Winter geene eijeren leggen.

Gemaklyk worden de *Kaauwen* tam gemaakt, en 't fpreeken geleerd: zy fchynen fmaak te vinden in het huislyk leeven; doch ze zyn ongetrouwe huisgenooten die het overtollig voedzel, 't geen zy niet oplusten, verbergen; ook neemen zy ftukjes geld en andere kleinigheden weg, die hun van geen gebruik altoos zyn; verarmende hun meester, zonder zich te verryken.

In *Frankryk* hebben wy twee foorten van *Kaauwen*, de eene heeft de grootte van een *Duif*, witte oogkringen, eenige witte ftippen onder de keel, en rondsom de neusgaten; het agterhoofd en de hals zyn aschgraauw, voorts is de Pluimadie zwart; doch die kleur donkerder van boven, nu eens met een violetkleurigen, dan eens met een groenagtigen weerfchyn. —— De andere foort verfchilt van de evengemelde alleen daar in, dat ze veel kleinder en misfchien zeldzaamer is, gelyk de *Roeken*, blaauwagtige oogkringen heeft, en dat de heerfchende kleur van de Pluimadie zwart is, zonder eenig aschgraauw inmengzel; ook ontdekt men witte ftippen rondsom de oogen. Voor het overige zyn ze van denzelfden aart, van dezelfde zeden, van dezelfde houding, van 't zelfde

ne maakzel, hebben dezelfde pooten, denzelfden bek, en slaan 't zelfde geluid. Het lydt geen twyfel, of zy behooren tot dezelfde soort, en zouden, paarende, voortteelen, en een vrugtbaar geslacht verwekken.

Men zal zich misschien verwonderen, dat eene soort van Vogelen, die zo veel overeenkomsts heeft met de *Raavens* en de *Kraayen*, bykans dezelfde verscheidenheden oplevert. ALDROVANDUS heeft in *Italie* een *Kaauw* gezien, met een witte halskraag; deeze is waarschynlyk dezelfde, als die op zommige plaatzen in Zwitzerland gevonden, en daarom, door de *Engelschen*, de *Zwitzersche Kaauw* genaamd wordt.

SCHWENCKFELD heeft gelegenheid gehad om een *witten Kaauw* te zien, met een geelen bek. De *witte Kaauwen* zyn zeer gemeen in *Noorwegen* en andere koude landen, zomtyds ziet men ze onder gematigder lugtstreeken, als in *Poolen*; men heeft een *witten Kaauw* in een nest van *zwarte* gevonden; in dit geval hangt de witheid der Pluimadie niet af van de lugtstreek; maar is iets gedrogtlyks, veroorzaakt door eenig gebrek in de natuur, gelyk aan dat, waar uit *witte Raavens* in *Frankryk* en *witte Negers* in *Africa* gebooren worden.

Die zelfde Schryver spreekt van een *Kaauw*, gelyk aan de andere, uitgenomen, dat dezelve witte vleugels en een krommen bek hadt —— van nog eenen anderen, die een gekruisten bek hadt; doch dit zyn niet meer dan enkele verscheidenheden, of speelingen, der Natuur.

REIZE OVER 'T GEBERGTE CENNIS, DOOR MEJUFFROUW MILLER VAN BATH-EASTON.

(Overgenomen uit haare *Letters from Italy*, geschreeven in den Jaare 1770 en 1771.)

VAn *Modena* tot *Lanebourg* is de weg nooit vlak; een gedeelte daar van, op een zeer hoogen berg, is zo hobbelig en hoekig, dat dezelve op een kleinen afstand, 'er even eens uitziet als het oplegzel van een ouderwetsche Vrouwenborst. De korte draaijen van deezen weg overtuigden my, van de noodzaaklykheid eens tweewielden Rydtuigs; want met een vierwielig (of het moest met een korte disselweezen) zou men zeer bezwaarlyk denzelven veilig afleggen.

Niet verre van *Modena*, een weinig ter zyde van den weg, is

is een allerschoonste waterval, die van een verbaazende hoogte rechtstandig nederstort. Wy hielden stil te *Lanebourg*. De gelegenheid deezer plaatze is zeer zonderling; de bergen, de watervallen, en zwaare rotzen, zyn derwyze zamengevoegd, dat dit Dorp het voorkómen heeft, als of, by een zeer harden schok, een aantal van geheele Hutten, in dit gebergte is nedergestort, van welke eenigen, in haaren val, op de toppen der bergen hangen bleeven, en andere op de zyden, in 't juiste evenwigt, om niet neder te ploffen in de waterstroomen die dezelve van alle kanten omringen. Wy hadden de eer, dat wy, in de Herberge, de Koninglyke Kamer kreegen: want zyne Majesteit van *Sardinie* heeft hier twee of drie maal zyn verblyf gehouden, en wat 'er Vorstlyks door *Lanebourg* gaat, neemt zyn intrek in die Kamer. Schoon de wanden bloote muur, de bedgordynen van ruwe wollen stoffe, de vensters met papier beplakt zyn, en de vloer van ruwe slegt gelegde steenen is, ziet men deeze Kamer met geen versmaadend oog aan.

Terwyl wy een zeer slegt avondmaal hielden, bestaande in lever en brein, van welk Dier zal ik niet aanneemen te beslisſen, kwam de opperste der Draageren binnen, om te verneemen hoe veel Draagers wy noodig zouden hebben. Vier werden 'er my, en zes den Heer M—— toegeschikt. De gezette prys is vyftig *Pimonteſche Stuivers* voor ieder. Gy kunt ligt denken dat wy hun wat meer gaven. Een der Draageren sprak ons in 't *Engelsch* aan; hy is wel bekend by alle onze Landsgenooten, die deezen weg reizen. Zyn naam is MARTIN; hy is knegt geweest; woonde zeven Jaaren by den Aardsbisschop in *Ierland*, en heeft door *Italie* met verscheide *Engelsche Heeren* gereisd. Schoon hy voorgeeft *Engeland* te beminnen, en blyde schynt als hy *Engelschen* ziet, is hy nogthans na zyne geboortebergen vertrokken, om 'er de rest zyner dagen te slyten; aan deeze barre rotzen en bykans altoos besneeuwde toppen, de voorkeus geevende boven alle landen, ooit door hem gezien. Zeker de oude vertelling van de *Maladie du païs* steunt op eenigen grond van waarheid by de *Savojaarden* en *Zwitzers*; altoos, indien het hun eenigzins mogelyk is, na hun Land te rug keerende. Hy heeft 's jaars een inkomen van zes en dertig Ponden St., dit verschaft hem niet alleen de noodwendigheden des leevens; maar verheft hem boven den rang van een gewoon Draager; zelfs de Opperste der Draageren ziet hem aan als een welgegoed man. Ik wenschte zo veel tot lof van zyne eerlykheid, als van zyne goede geaartheid, te kunnen zeggen: hy

was

was ons zeer dienftig, en gaf ons veel vermaak in onze reis over het Gebergte; doch in 't einde toonde hy, door baatzugtige trekken, op zyne reis na *Engeland* niet veel eerlykheids opgedaan te hebben.

Eenige byzonderheden door my opgedaan, ten opzigte van de Inwoonders van *Lanebourg*, dunken my meldenswaardig; te meer daar, in de Reisbefchryvingen, geen gewag van hun gemaakt wordt, als onderfcheiden van de andere *Savojaarden*. Hun vlek beftaat uit omtrent twee honderd en twintig huizen: zy zyn gelukkig vry van de verdrukking eens Heer Commendants of eens kleinen dwingelands, hoe ook genaamd. Alle de fchatting, die zy moeten opbrengen, is omtrent een zevende gedeelte van de voortbrengzels huns lands. Deeze wordt betaald aan den Koning: zy hebben geene andere gemeene onkosten, dan het gaanbaar houden hunner wegen en bruggen. Zy bezorgen ook hun Priester en de Kerk. Nooit verhuuren zy hun land, dewyl zy 'er dan niet meer, dan twee en een half ten honderd, van het koopgeld zouden kunnen trekken: terwyl zy, den grond zelve bebouwende, van tien tot dertien ten honderd, daar van haalen. Weinig *Lanebourgers* zyn 'er, die meer dan twaalf, en geene die meer dan veertig, Ponden St. 's jaars hebben. Schoon zy verpligt zyn, den weg over 't Gebergte *Cennis*, gangbaar en in ftaat te houden, bovenal in den winter, valt de kosten daar van den Inwoonderen niet zwaar: vermids zy 's jaarlyks tachtig Guinjes trekken, waar voor het Meir op de vlakte van 't Gebergte *Cennis* verhuurd wordt, en zy dit geld alleen befteeden aan algemeene onkosten. Zy hebben in het Dorp maar twee Priesters en geen Klooster. Hunne Priesters, geene *Lanebourgers* zynde, worden by hun als vreemdelingen aangemerkt; geen hunner eigene kinderen laaten zy Geestlyken worden. Ze zyn zeer gezond en langleevend; geen Geneesheer mag te *Lanebourg* woonen; zy beveelen alles aan de Natuur en de Soberheid. De eenvoudigheid hunner zeden en de zuiverheid huns leevens gaat zo verre, dat de geboorte van een onegt kind onder hun zeer zeldzaam is: doch wanneer 'er een ter wereld komt, moeten de fchulligen aan dit misdryf terftond trouwen, of *Lanebourg* verlaaten. Door de waakzaamheid des Priesters en der Overheden, heeft nooit iemand een deezer twee boetedoeningen ontgaan, en zy kiezen doorgaans de eerstgemelde. Hier is eene Gemeente, vryer van bygeloof, dan de beginzels der Kerkgemeenfchap, tot welke zy behoort, fchynen toe te laaten. Te vrede met de vrugt van hunnen eigen arbeid, zyn ze altoos

vro-

vrolyk, altoos gelukkig; hunne behoeften bepaalen zich tot het enkel noodige: hunne wenfchen gaan niet verder, dan de middelen, om dezelve te voldoen; dus weeren zy de ondeugd van gierigheid af, en verbannen voor altoos van hun hoofdkusfen, de kwellende zorgen aan ftaat en eerzugt vast. Onderzoek doende op de veelvuldige uittochten der *Savojaarden*, ontdekte ik, dat de *Lanebourgers*, uit hun Dorp, noit meer dan drie of vier, in den tyd van achttien maanden, laaten trekken. Thans zyn 'er twaalf te *Lyons*, die zy zeggen dat magtig ryk zyn, fchoon zy uit *Lanebourg* gingen, als Schoenenfchoonmaakers en Schoorfteenvegers. Zy beroemen zich ook vier Draagftoeldraagers, aan den Koning van *Frankryk*, bezorgd te hebben. LODEWYK, *de* WELBEMINDE, kon zeker geen beter lieden tot dat werk kiezen. Men vindt daar omtrent een honderd Draagers, wier naamen op een lyst ftaan; de Opzienders bezorgen, dat zy de reizigers op hunne beurt draagen, en, in gevalle van gefchil tusfchen hun, kan men zich op deeze overheden beroepen. De Leevensmiddelen zyn hier zeer goedkoop. Een en een halve Stuiver, *Piemonds geld*, kost het pond Brood; Osfen, Schaapen en Kalfsvleesch drie Stuivers het pond. Vyf en twintig jaaren geleden, kogt men het Brood voor een halven Stuiver, en het Vleesch voor één Stuiver het Pond.

Naa een flaaploozen nagt in het Koninglyk verblyf doorgebragt te hebben, meest wakker gehouden door het geraas van een waterval, digt by het venfter van den berg ftortende, gingen wy 's morgens ten vyf uuren op onze Draagftoelen zitten: de opgang van den weg was geen tien fchreeden van de deur. Deeze Draagftoelen zyn op de eenvoudigfte en draagbaarfte wyze zamengefteld. Zy beftaan uit twee ligte houten ftukken, om met de armen op te leunen, en een ander houten ftuk van agteren, flegts een weinig hooger dan de leuningen, waar tegen iemand met den rug kan zitten: de zitting zelve is van boombast en touw zamengevlogten, en buigt in voor de zwaarte der gedraagen wordende perfoonen. Men is zo digt by den grond, dat het geen de minfte moeite kost, naar welgevallen 'er uit te ftappen; 'er zyn geen pooten aan deeze Stoelen, doch in plaats daar van, vindt men een houten plank, met touwen aan de zitting vastgemaakt, op welken men de voeten zet; de touwen worden, zo veel noodig opgetrokken, dus zyn de beenen en de voeten wel onderfteund en genoegzaam opgeheven, om ze geheel te beveiligen voor het ftooten op een oneffen en rotzigen grond. Aan deeze ftoelen zyn draagboomen, van de zelfde langte,

zo-

zo my voorkwam, als die in *Londen*. De draagers hebben hennipzeelen over hunne schouders, op dezelfde wyze als in *Engeland*. Zy gebruiken geen mengzel van wasch en harst aan de zoolen hunner schoenen, gelyk KEYSLER verhaalt, om het uitglippen der voeten voor te komen; noch iets anders ten dien einde, dan eenige weinige nageltjes hier en daar in de hielen geslagen, en een pikdraad van het eene tot het andere loopende. Het opklimmen is, in 't begin, niet zeer steil; het gaat met bogten, en neemt na den top in steilte en ruwheid toe.

Veele groote steenen maaken deezen weg ongemaklyk, doch dezelve zou zonder zeer zwaare kosten rydbaar kunnen gemaakt worden. Een woud van pynboomen strekt zich aan den eenen kant van 't gebergte uit; 't zelve is, naar men zegt, overvloedig van wild voorzien. Ik vond grooten smaak in deeze manier van reizen. Men wordt met eene verbaazende snelheid overgevoerd; de draagers loopen veel eer, dan dat zy stappen. Doch M——— was schielyk moede van gedraagen te worden, verzekerende dat de weg zeer wel te voet was af te leggen; de lengte alleen maakte de grootste zwaarigheid. Hy wandelde, des ben ik verzekerd, meer dan drie vierden van den weg. Door dien hy zo veel wandelde, hadden onze draagers maar weinig meer dan de helft van hun werk, en ik gebruikte de zyne op hunne beurt; doch deeze arme lieden toonden het beste hart van de wereld, vreezende dat hy zich door het gaan te veel zou vermoeijen; doch wat zy mogten zeggen, het kon niet helpen. Gy weet hoe menschlievend hy is, en zich door schepzels van zyne eigene soort te laaten draagen maakt geen gedeelte van zyn stelzel uit. Onze Draagstoelen, uit elkander genomen zynde, werden op Muilezels gezet. Deeze dieren hebben een zeldzaam voorkomen, met een wiel op elke zyde, en den Draagstoel op den rug. Ze zyn op eene vreemde manier gehoefd, om het uitglippen te voorkomen: hunne hoefyzers steeken ruim twee duimen verder, dan den voorkant van hunne hoeven, en krullen dan weder om.

Onze Draagers zogten ons te vermaaken door hun onderhoud. Deeze lieden herroepen in hun geheugen, alle de Reizigers door hun gedraagen, bovenal Prinsen, Ambasfadeurs *enz.*, zelfs wat zy tot hun spraken, wat zy van hun hoorden; dus tragtten zy de verdrietlykheid van den weg te korten.

In het woud, aan de zyde van 't Gebergte *Cennis*, is een

een groote menigte *Chamois*, eene soort van wilde Geiten, *Gemsen*, wier vleesch eetbaar is. De Boeren maaken van elken huid acht of tien Livres. Het bloed deezer Dieren gedroogd, en met wyn ingenomen, houdt men voor een beproefd en zeker middel tegen het Zydewee: de Koning van *Sardinie* heeft altoos dit geneesmiddel by zich; de Geneesheeren te *Turin* houden het voor wonder dienstig, in veele gevallen. De *Gemsen* zyn zeer vlug en schuuw, zy verbergen zich in de digtste plaatzen van het bosch, en in de minst toeganglyke klooven der rotzen. Zy kunnen van rots op rots springen, en met alle de pooten by elkander, op den puntigsten uithoek staan. Zy zyn zo scherp van reuk, dat niemand hun kan naderen, of zy ontdekken het, of iemand moet beneden den wind weezen: zy hooren zo snel, dat het nauwlyks mogelyk is, hun binnen 't bereik des Snaphaans te krygen. Het eenig middel, om ze te vangen, is, dat men in hinderlaage ligt, omringd van kreupelhout, digt by hun gewoonlyk leger, in 't aanbreeken van den dageraad, en den wind wel in agt neemt. Geen hond, hoe afgerigt, kan ze vangen: want zy vlieden terstond na de steilten, als vryplaatzen, by welke zy zich altoos onthouden, en van dien aart zyn, dat een hond, die het waagde deeze Dieren te agtervolgen, zeker den hals zou breeken. Alle soort van Wild verlaat deeze bergen in den winter, de koude valt 'er te streng. Wolven en Beeren zelve zoeken een milder lugtstreek. Op de vlakte was de lugt zeer scherp, ik moest my, in myn Pellice, met bont gevoerd, bewinden, hoewel het een schoone dag was voor dit land; doch het was vroeg in den morgen als wy uitgingen, en eerst acht uuren toen wy ons op de vlakte bevonden, naa omtrent drie uuren geklommen te hebben. Myne draagers zogten my eenigermaate te troosten, wegens de koude waar over ik klaagde, door breed en hoog op te geeven van den wyn, het brood en de kaas, 't welk de goede Vader NICOLAAS ons tot een ontbyt zou geeven.

'Er is eene hoogte op de vlakte, eer men aan de oevers van het Meir komt, die moeilyk valt. Het Meir is omtrent drie mylen in den omtrek, en van eene onregelmaatige gedaante. Het gras groeit niet alleen tot den waterkant, maar zelfs eenigzins onder het water, waar het door heen schynt; doch dit is op geen grooten afstand: want het Meir is zo diep in 't midden, dat het onpeilbaar geagt werdt, ten minsten door de Boeren. Men vindt 'er geen anderen visch, dan *Forellen*, doch deeze zyn allerheerlykst, en sommigen

ver-

verhaalen van zeer groote in dat Meir gevangen: eenige weegen achttien ponden. Die wy te *la Grande Croix* aten, waar wy ons middagmaal hielden, waren niet grooter dan de Forellen die doorgaans in *Engeland* vallen; doch lekkerder van smaak.

Ik weet niet of de Forellen de byzondere eigenschap bezitten, van in wateren te kunnen leeven, die acht maanden van het Jaar met ys bedekt zyn, gelyk dit Meir; doch men wordt bykans genoodzaakt dit te gelooven: dewyl men niet bemerkt, dat de hoeveelheid van deezen Visch ooit is verminderd, schoon 'er geene merkbaare opening is, waar door 'er nieuwe toevoer kan inkomen; tot nog is 'er geen wêl of eenige gemeenschap van dit Meir, met andere wateren, ontdekt. Het moet zeker opgevuld worden door de aangrenzende bergen, met altoosduurende sneeuw bedekt, waar van een gedeelte smelt, door den grond sypelt, en in deeze algemeene vergaderplaats komt. De groote Forellen worden na *Turin* gezonden, voor 's Konings tafel en die der vreemde Staatsdienaaren, by gelegenheid van prachtige gastmaalen. Als het Meir digt bevroozen is, trekken 'er gelaade Muilezels, en driften beesten, over, zonder eenig gevaar; het ys heeft de dikte van zeven of acht voeten.

Tot het huis van Vader NICOLAAS gekomen zynde, hielden wy stil en verzogten 'er te mogen vertoeven. De braave Oude Man ontving ons met de grootste herbergzaamheid; hy hadt volmaakt het voorkomen en de houding, zo als ons de Aardsvaders worden afgebeeld. Hy schafte ons uitmuntende Kaas, in 't gebergte gemaakt, met Brood en Wyn, zo goed als de draagers ons beloofd hadden. Zyn huis was zinlyk, en hy toonde ons eene Kamer, waar van hy roemde, dat dezelve drie zomermaanden, ten verblyve gestrekt hadt aan een' edelen Gast, Lord A —— g —— n; geduurende de hitte van den zomer, uit *Florence* na dit gebergte getoogen, om met eenige Jagthonden en *Engelsche Paarden* zich te vermaaken. Zyne Kamer was op de nederigste wyze opgecierd; aan de wanden hongen prenten, de Vaders der Woestyne verbeeldende. De Oude Man sprak van zynen gast met vaderlyke tederheid, prees hem ten hoogsten, en betuigde zeer aangedaan te weezen over zyn vertrek.

Ik verwonderde my, hoe een zo jong Heer in staat geweest was, het drie maanden vrywillig uit te houden, in eene zo doodsche eenzaamheid, als die van 't Gebergte *Cennis*. Het *Hospitaal*, naast het huis van den Priester, is

is geschikt om de Bedevaardgangers, die over het Gebergte te trekken, te huisvesten. Vader NICOLAAS is 'er Kapellaan. In gevalle van ziekte wordt 'er zorge voor hun gedraagen, tot ze hersteld zyn; worden zy door den nagt overvallen, voor één' nagt geherbergd. Elke Bedevaardganger die zich aan 't Hospitaal vervoegt, krygt één pond Brood en een kom Soup. Deeze instelling werd zeker met een goed oogmerk gemaakt: doch tegenwoordig zyn de ontvangers van die liefderyke gaaven, meest al, een hoop zwervende landloopers, die liever als landloopers rondzwerven, dan werken, en, onder het voorwendzel van Bedevaartgangen, hunne luiheid bot vieren, en dikwyls wegrooveryen pleegen.

Van onzen vriendlyken gastheer afscheid neemende; beloofden wy hem weder te bezoeken, als wy, te rug keerende, denzelfden weg gingen. Wy kwamen tot *La Grande Croix*, eene herberg, op het uiterste van de vlakte gelegen: van daar af begint men terstond te daalen. Tegen over de Herberg is een kleine Kapel, in welke de zodanigen, die op 't gebergte, door koude, door den blixem of eenig ander toeval, omkomen, begraaven worden. Hier vertoefden onze draagers meer dan een uur, en wy aten van de beroemde Forellen, uit het Meir, welke zy warmden; en, schoon ze zo groot niet waren, als ik reeds vermeld heb, smaakten ze heerlyk. Zy schaften ons Boter, de beste welke ik immer proefde, 't welk misschien moet toegeschreeven werden, aan de veelvuldige geurige kruiden, die de Koeijen op de vlakte afscheeren. Zy vertelden my, dat ze negen maanden lang hunne Koeijen in de stallen hielden, om versche Boter voor de *Engelsche Reizigers* te maaken. De Wyn, die aan de zyden van 't Gebergte groeit, is zeer aangenaam, en wordt bewaard in geiten vellen. Had ik dit vat gezien, eer ik proefde wat het uitgaf, ik twyfel zeer of ik het op my zou hebben kunnen verkrygen, daar van te drinken: want deeze geitenhuiden hebben een morssig en afzigtig voorkomen. Waar de kop en de pooten gezeten hadden, zyn ze digt gebonden: over 't geheel gelykt het een opgezwollen gedrogt. De GANYMEDES, of *Savoijaardsche schenker*, neemt dit wanschiklyk ding onder zyn arm, gelyk een zakpyp, en keert het agterste na de gasten, haalt 'er een prop uit, en de wyn loopt uit een tap, door de natuur zeker niet geschikt tot dat einde.

Het afloopen van *La Grande Croix* gaat omtrent negen honderd voeten, zeer snel. Ik kan deezen weg by niets beter vergelyken, dan by een gebrooken steenen trap, 't welk te wege brengt, dat de draagers by de wendingen zo schielyk om-

omkeeren, dat hy, die in den draagzetel zit, over alle de scherpe hoeken onverhinderd heen gaat; die als 't ware overdwars snydende. Niettegenstaande de nieuwigheid deezer manier van reizen, de steilheid van den weg, en de snelheid van den voortgang, dewyl myne draagers bykans den geheelen weg liepen, was ik geen eene keer zo bevreesd, dat ik my aan de leuningen van den draagstoel vasthieldt; dermaate was ik ingenomen met de zonderlingheid en verscheidenheid der gezigten beneden: want de zon, nu hoog genoeg geklommen, boven deeze verbaazend hooge bergtoppen, om de dampen en nevels aan deeze zyde der wereld te verdryven, ontdekte ons, door de gebrooke wolken heen, vrugtbaare valeien, bosschen, dorpen, rivieren, waar op wy nederzagen als een Vogel, die in de lugt vliegt. Wanneer wy, door de bogtigheid van den weg, dit wyduitgestrekt gezigt verlooren, bragten heerlyke watervallen, zich met de wolken vermengende, de schoonste regenboogen voort; welker sterk schitterende kleuren het oog deeden schemeren. Wat gy ook moogt denken van de wolken, als gy ze van beneden ziet, van derzelver zagt en warm voorkomen, op eenen schoonen dag; ze zyn niet te min zeer vogtig en koud, om door heen te trekken. Ik behoef u niet te zeggen; dat ik veel hooger dan de wolken geweest ben. Op zommige oogenblikken, by 't afgaan, kon ik niet nalaaten my te verbeelden, dat ik een Hex was op een bezemstok. De schoone waterval, byzonder opgemerkt door RICHARD en LALANDE, is door den eerstgemelden ver best beschreeven. Lood- en Koper-erts vertoont zich duidlyk op de rots, en het zand is, blykbaar, met eene metaalagtige zelfstandigheid bezet. Deeze waterval stort van eene verbaazende hoogte neder. Gekomen aan de vlakte, die den naam van *St. Nicolaas* voert, hadden wy van daar het gezigt op dien verwonderenswaardigen Waterval. 'Er zyn nog eenige geringe overblyfzels van oude muuren en leuningen; de laatste worden, jaar op jaar, weggenomen, door het vallen van de sneeuw; doch geduurig van de Boeren weder opgemaakt.

BERIGT EN CHARACTER VAN DEN EERWAARDIGEN RICHARD PRICE. D. D. F. R. S.

DE regtmaatige hoogagting, welke Dr. *Price*, in een reeks van Jaaren, verworven heeft, onder Mannen van Verſtand, Godsdienst en Geleerdheid, als mede, nu jongst-leden, onder de Staatkundigen, is eene genoegzaame verdee-diging voor de volgende ſchets zyns Characters. Daarenbo-ven zullen wy, door de beginzels van braave Mannen be-kragtigd, door hun voorbeeld aangeſpoord worden, om die te omhelzen en hun te volgen; terwyl wy teffens eene voeg-zaame ſchatting betaalen, aan hunne byzondere en openbaare deugden.

In de daad, het is, om verſcheide redenen, een bezwaarly-ker taak, de wereld een recht denkbeeld te geeven, van ie-mand die nog onder ons verkeert, dan van de zodanigen die het tooneel deezes leevens verlaaten hebben. Onkundigen van des Perſoons onvergelyklyke waardye, zullen veelligt den Schryver van vleiery verdenken; en waarſchynlyk zal de Vriend, wien dit teken van agting betoond wordt, in ſtede van des voldaan te zyn, het afkeuren. Daar nogthans veele tegenſtanders, zonder reden, Dr. PRICE in zyne eere aange-tast en doorgeſtreeken hebben, zal hy het eenen Vriend ten goede moeten houden, dat hy het Gemeen geen *Lofrede*, maar een *Character* mededeele, welbekend aan allen die gelukkig genoeg zyn, om onder het getal zyner Vrienden te behooren.

Ik zal my niet inlaaten tot de byzonderheden van Dr. PRI-CE's agtenswaardige afkomst en bloedverwanten. Zyn Oom was een uitſteekend Leeraar onder de *Disſenters* in *Londen*, een boezemvriend van den beroemden Dr. WATTS, en ver-ſcheide jaaren Amptgenoot diens braaven Mans. Dr. PRICE ving vroegtyds dit zelfde werk als Leeraar aan, en verwierf van den beginne zyns Diensts groote agting. Zyn bondig oordeel en letterkundige bekwaamheden, ſtraalen door in zyne Leer-redenen en in zyne Schriften: bovenal in zyne *Review of the principal questions and difficulties in Morals*; en zyne Verhan-deling over *The Importance of Christianity*, *the nature of historical evidence*, *and miracles*; zyne andere Verhandelingen, *On Providence Prayer* &c. (*) toonen hoe veel deels hy neemt in

(*) Van Dr. PRICE hebben wy, in 't Nederduitsch, *Vier Verhan-de-*

in daadlyke Godsdienst-oefening, en welk een invloed deeze hebbe op zyn eigen gemoed en daaden. Zyne keurige *Observations on Reversionary Payments*, *Life Annuites*, *and Political Arithmetic*, en zyn *Complete set of Tables*, wyzen uit dat hy niets nuttigs, in de weetenschappen, zich heeft laaten ontglippen.

Van wegen de uitgave zyner nuttige Schriften, en zyne uitsteekende bekwaamheden, werd hy verkooren tot *Lid der Koninglyke Maatschappy*, en veelen der aanzienlykften en geleerdsten in *Groot-Brittanje* hebben getragt met hem in kennis te geraaken; zich thans verblydende over hunne briefwisseling en vriendschap met hem. Met één woord, allen die hem kennen, kunnen getuigenis geeven van zyne openhartigheid, van zyn' aangenaamen en nutten ommegang, van zyne opregtheid in 't behandelen van geschilstukken, van zyne zagtaartigheid, gespraakzaamheid en heuschheid. Eenigen hebben aangemerkt, dat eene overmaat van zedigheid en wantrouwen deeze uitsteekende hoedanigheden eenigzins bezwalkt. Zyne zugt tot rust, en afkeer, om iemand eenigen aanstoot te geeven, schetst hy zelve met juiste trekken af, in zyne laatst uitgegeevene *Observations on Liberty* (*).
„ Ik, dus laat hy zich hooren, ik geef deeze myne *Aanmer-*
„ *kingen over de Vryheid*, met wederzin en moeite, in 't
„ licht, daar toe gedrongen door een sterke aandrift; doch
„ ten zelfden tyde te rug gehouden door de bewustheid,
„ dat ik waarschynlyk gevoelens zal voordraagen, niet gun-
„ stig voor de tegenwoordige maatregelen des Staatsbestuurs,
„ waar onder ik leeve, en van 't welk ik een bestendig en
„ volyverig welwenscher ben."

Dr. PRICE staat in den hoogsten rang, onder zyne Broederen in den Heiligen dienst; zy zyn getuigen van de helderheid zyns oordeels, van de bondigheid zyner redenkavelingen, van de standvastigheid zyns gemoeds, en de opregtheid

delingen, over de Voorzienigheid, het Gebed, de onderlinge kennis der Godvrugtigen aan elkander, in den toekoomenden Staat der Gelukzaligheid, en *de Nuttigheid der Christlyke Openbaaringe*, als mede *de Natuur der Historische Blykbaarheid, en de Wonderwerken.* Te Harlingen, 1768. Zie de *N. Vaderl. Letter-Oeff.* II D. I Stuk. bl. 385.

(*) Men zie een Berigt van de Fransche Vertaaling deezer *Aanmerkingen*, in onze *H. Vaderlandsche Letter-Oefeningen.* Zie boven, bl. 416.

heid zyns harten. Toen zy zich de laatste keer by het Parlement vervoegden, om een uitgestrekter Verdraagzaamheid te verzoeken, waren de Gelastigden afgeweeken van het algemeen en het eerste beginzel der *Dissenters*. Dr. PRICE, schoon een hunner, kwam 'er tegen op, en scheidde met zodanige Leeraaren, als zich verklaarden tegen eenige Eedbetuiging van eene Godsdienstige Natuure, als de voorwaarde om de bescherming van de Overheid te genieten. Hy drong 'er steeds op aan, dat de verligting, in 't smeekschrift verzogt, niet enkel eenigen, maar alle zyne Broeders moest insluiten, door het herroepen van de strafdreigende wetten tegen hun, als zy aan de Regeering die verzekering van burgerlyke ruste gaven, welke van andere Onderdaanen wordt gevorderd.

PRICE's Staatkundige Schriften, *Eene Beroeping op het Algemeen, wegens de Volksschuld*, en zyne *Aanmerkingen over de Vryheid, en den Oorlog met America*, hebben hem meer op het openbaar tooneel gevoerd, dan hy verwagt of verlangd hadt. „ Als een lid der Maatschappye nam hy al„ leen die vryheid, om de maatregels der Regeeringe te on„ derzoeken, welke ieder Persoon in dit Ryk, tot deszelfs „ geluk, bezit:" en „ dit zou hy niet gedaan hebben; doch „ hy zag hoe het tegenwoordig tydperk zwanger ging van „ gebeurtenissen, ten uiterften gewigtig voor zyn Land." Zyne vyanden moeten bekennen, dat hy niet geschreeven heeft als een Partydige; en allen die de eer hebben van hem te kennen, weeten zyne goede oogmerken, en dat hy aan geene party verknogt is. „ Indien dit Land, zo wel als *America*, „ weezenlyken dienst te doen, door de Volksschuld op een „ vasten voet van betaaling te brengen — door het bestuur „ der geldmiddelen aan nieuwe regelen te onderwerpen — „ en maatregels vast te beraamen, tot het uitrooijen van 't be„ derf en het herstellen der Staatsgesteltenisse, — indien „ dit het gevolg niet is der aanstaande veranderingen in het „ Staatsbestuur, en het stelzel van bederf, onlangs zo zeer „ voortgezet, nog aangekweekt wordt, dunkt het my, voor „ het Koningryk, volstrekt onverschillig, wie de magt in „ handen hebben, wie niet."

Misschien heeft geen geschrift zulk eene menigte van Blaauwboekjes, by wyze van beantwoording, voortgebragt, en is onverdiender meer gehaavend, dan deeze Aanmerkingen van Dr. PRICE, of het moest de uitsteekende Leerreden zyn van den geweezen Bisschop HOADLEY, *over het Koningryk van Christus*. Doch het Gemeen en zyne Tegenstanders zouden wel doen, met het oog te slaan op, en een voorbeeld te nee-

neemen aan het Character van Dr. PRICE, zo als het, in den voorleden jaare, geschetst is door eene Juffrouw, die hem onder haare Vrienden rekent, en bekend staat onder de Geleerden in *Groot-Brittanje*, die niet van vleiery of partydigheid kan verdagt gehouden worden; te weeten Mejuffrouw CHAPONE (*).

„ Terwyl een hoogmoedig Man zich pynigt, om uit te „ munten in gezelschap, en aller verwondering tot zich „ te trekken, door valsch vernuft, gedrongene pligtpleegin- „ gen en voorbedagte minzaamheden, moet het hem gewis „ den gevoeligsten weedom baaren, als hy ziet hoe bestendig SIMPLICIUS hunne aandagt trekt; hunne agting en ge- „ negenheid verwerft, zonder oit van zichzelven gedagt te „ hebben, dat hy onder hun een Persoon van eenige beteke- „ nis is. SIMPLICIUS deelt zyne verhevener kundigheden me- „ de, des gevraagd zynde, zo gemaklyk, zo eenvoudig als „ hy u zou zeggen hoe laat het is: met dezelfde gereedheid „ en goedwilligheid onderrigt hy de Onkundigsten, als hy „ met de Geleerdsten verkeert. Hy is zo zeer bereid om „ onderwys te ontvangen, als om het te geeven; en om „ zich te voegen, zo ver hy kan, in het beuzelagtigste ge- „ sprek, 't welk in een gezelschap ter baane komt, als in het „ ernstigste en verhevenste. Indien hy twistredent, doet hy „ het met dezelfde opregtheid, over de gewigtigste, als over „ de gemeenste, onderwerpen; en betoont geen minder „ geduld in het hooren, dan in het beantwoorden zyns te- „ genspreekers. Rept gy by hem van zyne Werken, hy ont- „ vangt den lof, of erkent de gebreken, met dezelfde be- „ daardheid, en 't is onmogelyk hem, in een van beide dee- „ ze gevallen, van gemaaktheid te verdenken. Wy vinden „ ons meer verpligt en voldaan, door zyne eenvoudige en „ onopgesmukte betuigingen van agting, dan door de voor- „ bedagte pligtspleegingen der volleerdste Complimentmaa- „ kers: zyne welmeenendheid en opregtheid straalen dermaa- „ te door in elken opslag van het oog, in elk woord en „ houding, dat wy niet kunnen twyfelen, of zyne beleefd- „ heden betoont hy onzenthalve, en niet om zyns zelfs wil, „ of ze zyn de natuurlyke uitwerkzels zyner weezenlyke goed- „ hartigheid en geenzins de voorbepeinsde cieraaden van een „ bevallig voorkomen. Elk verlangt hem, op zyne beurt, „ be-

(*) *Miscellanies in prose and verse, by* Mrs. CHAPONE.

„ beleefdheid te toonen, welke wy weeten dat ontvangen
„ zal worden, zo als dezelve gemeend is. Allen zyn ze ge-
„ reed hem een' eerbied toe te draagen, welken hy niet ver-
„ langt, en meer in hem te ſtellen dan hy zich aanmaatigt
„ of bezit. Schoon onbevallig van Perſoon, en geenzins
„ naar de mode opgevoed, is zyn gedrag altoos welvoeglyk,
„ ongemaakt en eerwaardig; zo ontheven van bedwang en
„ laagkruipende onderwerping, in de aanzienlykſte gezel-
„ ſchappen, als van hoogmoed en onbeſchoftheid in de laag-
„ ſte. Zyne eerwaardigheid komt voort uit zyne nederig-
„ heid; zyne minzaamheid, openhartigheid, en vrymoe-
„ digheid uit de weezenlyke goedheid en braafheid zyner
„ gemoedsgeſteltenisſe, welke hy openlegt met al de onbe-
„ ſchroomdheid der waarheid, zonder eenige vermomming
„ of cieraad te behoeven."

De verdienſten van Dr. PRICE, zyn onlangs openlyk erkend en beloond: want in eene Algemeene Vergadering, in de Kamer van de *Guildhall* te *Londen*, op den 14 Maart deezes Jaars 1776, nam men het volgende beſluit.

SAUBRIDGE, *Mayor*.

„ Is beſlooten, dat men, van wegen dit Hof, eene dank-
„ betuiging zal doen aan den Eerwaardigen RICHARD PRICE,
„ Doctor in de Godgeleerdheid, Lid van de Koninglyke
„ Maatſchappy: dewyl hy, in zyn laatst uitgegeeven Werk,
„ *Aanmerkingen over de Natuur der Burgerlyke Vryheid* &c.
„ die zekere beginzels vastgeſteld heeft, op welken alleen
„ het opperst wetgeevend gezag van *Groot-Brittanje*, over
„ haare Volkplantingen, regtmaatig en heilzaam kan ſtaande
„ gehouden worden: en om het voordraagen van die ſtuk-
„ ken, zonder welke het voor dit Koningryk geheel onver-
„ ſchillig moet weezen, wie de magt in handen hebbe, wie
„ niet.

„ 'Er is bevel gegeeven, dat dit beſluit, door de *Stads*
„ *Klerk*, opregtlyk overgeſchreeven, en door hem aan den
„ bovengemelden *Richard Price* zal ter hand geſteld wor-
„ den."

Men ſtelde voor, om de Vryheid van deeze Stad, in een gouden doos, ter waarde van vyftig Ponden Sterling, aan den Eerwaardigen RICHARD PRICE te ſchenken, als eene dankbaare getuigenis van de goedkeuring deezes Hofs, wegens zyne *Aanmerkingen over de Vryheid*, en dat de Kamer-

be-

bewaarder hem deeze zou aanbieden. Dit werd beslooten en bevel gegeeven, dat de *Lord Mayor* den gouden doos, ten dien einde, zou doen vervaardigen.

Dr. PRICE zondt, ter gelegenheid van dit besluit, den volgenden Brief aan den Stads Klerk, die in eene andere zitting geleezen, en waardig gekeurd wierd, om plaats te vinden in het Stads dagregister.

Aan WILLIAM RIX, *Esq. Stads Klerk.*

MYN HEER!

„ Ik verzoek u den Lord Mayor, de Aldermans, en „ Commons der Stad *Londen*, in hunne Raadsvergadering, „ op 't hartlykst te bedanken voor het zeer gunstige besluit „ van dankzegging, waar mede zy myne *Aanmerkingen* „ *over de Burgerlyke Vryheid* vereerden. Deeze Aanmer„ kingen waren met geen ander inzigt geschreeven, dan „ om de zaak der Vryheid en der Regtvaardigheid te hand„ haaven, om dit Land het schriklyk gevaar zyns tegen„ woordigen toestands onder 't oog te brengen: het ge„ tuigenis van goedkeuring daar aan verleend, door een zo „ eerwaardig Lichaam, 's jaarlyks gekoozen door de voor„ naamste Stad in de Wereld, en zo uitsteekend door het „ voorbeeld van yver, in de zaak der Vryheid, zal, is het „ te hoopen, het Gemeen aanzetten, om meer en meer „ bepaald uit te zien na zulke maatregels, als strekken, om „ een verzwakte Staatsgesteltenis te bewaaren, en ons voor „ naderende onheilen te behoeden." Ik ben,

MYN HEER,

met allen eerbied, uw &c.

RICHARD PRICE.

DE HERVST-MORGENSTOND.

Door den Heer GESSNER.

Het Veld met vruchten overlaaden,
Meer waard als goud of diamant;
Zal ons volop met spys verzaaden,
Sny af! 't wacht op des Maayers hand.

REets verguldden de eerste straalen van het helder morgenlicht de toppen der bergen, en kondigden den schoonsten Hervst-dach aan, wanneer MILON aan zyn venster ging zitten. —— Reets glinsterde de Zon dwars door de Wyngaarden, wier loov, gemengd met geel en purper, boven het zelve een prieel van schaduwryke bladeren maakte, welke door een licht geblaas van den morgenwind zachtlyk bewoogen wierden. —— De Hemel was helder; een Zee van dampen bedekte de Valeien, gelykende naar Eilanden; de allerhoogste Heuvels, met derzelver rookende Hutten en het gemengeld Hervst-cieraad, verhevte zich uit den schoot deezer Zee, op de helderheid der Zon. De boomen, met rype vruchten belaaden, booden aan 't oog de treffende mengeling van duizend schakeeringen van geel, en purper, met eenige overblyvzels van groen. —— MILON, in eene aangenaame verrukking, liet zyn gezicht over deeze wyduitgestrekte streeken dwaalen. Zomtyds staroogde hy op de verre afgeleegene, zomtyds vestigde hy het gezicht op de naby zynde voorwerpen. Hy hoorde het vrolyk geblaet der Schaapen, de fluiten der Herders, en het gekwinkeleer der Vogelen, die reis op reis elkander achtervolgden, in het golven der lucht, waar zy zich verlooren in de dampen der Valeien. In eene diepe mymering gedompeld zynde, bleev hy een langen tyd onbeweegelyk. Maar, eenslags vervoerd door een vuurigen yver (*), nam hy de lier, die aan den muur was opgehangen, en zong, onder het speelen, in deezer voege.

„ Kan ik, ô Hemel! kan ik myne verrukkingen en myne „ erkentenis uitdrukken, door Zangen, die uwes waardig „ zyn? De ontlooken Natuur schittert in alle haare schoonheid. —— Haare Rykdommen verspreiden zich overvloedig. —— Alomme regeert de vreugd en de vrolykheid. „ —— Het

(*) *Enthusiasme.*

„ —— Het geluk van 't jaar glimlacht, in onze wyngaarden „ en akkers. —— Hoe ſchoon is deeze geheele landſtreek! „ wat is ze ſchoon in den gemengelden opſchik van den „ Hervst!

„ Gelukkig die geen, wiens zuiver hart bevryd is van knaa- „ gingen; die, voldaan van wegens het fortuin, dikwyls het „ geluk van wel te doen ſmaakt! De frischheid van den mor- „ gen wekt hem op, en noodigt hem tot blydſchap. De „ dagen zyn vol bekoorlykheden, en de nacht brengt hem „ in de armen van de alleraangenaamſte rust. Zyne Ziel ſtaat „ altoos open voor de indrukzelen van het vermaak. De „ veranderende ſchoonheid der jaargetyden betovert hem, en „ hy, hy alleen, geniet de Schatten der Natuur.

„ Maar tweewerv gelukkig is die geen, welke zyn geluk „ met eene medgezellinne deelt, die de bevalligheden en de „ deugd vormen; met eene gezellinne, gelyk gy myn waarde „ DAPHNE! Zedert dat het Huwelyk onze lotgevallen ver- „ eenigde, zyn zy als de overeenſtemming van twee fluiten, „ waarvan de zuivere en zachte toonen het zelvde geluid „ herhaalen; een ieder die dezelven hoort is van vreugde „ getroffen. —— Zullen myne oogen ooit eene begeerte ont- „ dekken, die gy niet vervuld hebt! Heb ik ooit eenig geluk „ geſmaakt, dat door het uwe niet vermeerderd is! Heevt „ ooit eenig verdriet my tot in uwe armen gevolgd, het geen „ gy niet hebt doen verdwynen, gelyk de Zon de dampen „ verdryvt! ô Op den dach, toen ik u, myn Echtgenoote, „ in myn hut geleidde, heb ik alle de bekoorlykheden van „ myn leeven, van uw gevolg zien wegvliegen, en zich „ voegen by onze Huisgoden, om ons niet meer te verlaa- „ ten. De huislyke orde, de zinnelykheid en de vrolykheid „ zitten vôor, in allen onzen arbeid; en de Goden ſcheppen „ behaagen in uw Werk te zegenen.

„ Zedert dat gy de Ziel van myn leeven zyt, zedert dat „ gy 't, myne DAPHNE, zyt, is alles, wat my omringt, „ voor myne oogen opgeſchikt; de Zegeningen rusten bo- „ ven myne hut; zy verſpreiden zich over myne kudden, „ over myne gewasſen, en over mynen oogst. —— De „ arbeid van ieder dach is ene nieuwe genieting; en wan- „ neer ik, vermoeid, onder dit ſtil verblyv terug kom, „ welke bekoorlykheid?... my ontlast te gevoelen, door „ uwe tedere omhelzingen! —— De Lente komt my lachen- „ der voor; de Zomer en de Hervst veel ryker; en wan- „ neer de Winter onze wooning met Sneeuw en Vorst droe-

„ vig dekt, dan geniet ik, aan den haard gezeten, aan „ uwe zyde, in 't midden van de treffendste zorgen, het „ alleraangenaamste onderhoud, en de smaakelykste verkwikkelykheden van de huislyke gerustheid. Dat de Stormwinden zich ontketenen! dat de Sneeuwvlokken de geheele streeken voor myn gezicht bedekken! by u opgesloten, voel ik, ô myn DAPHNE, voel ik nog beter, „ dat gy geheel voor my zyt! —— Gy volmaakt myn gelukstaat. Beminnelyke kinderen, vercierd met alle de bevalligheden uwer Moeder, welke Hemelsche gunsten geeft „ gy my niet met rede te hoopen! —— Het eerste woord, „ dat DAPHNE u leerde uitstameren, was, my te zeggen, „ dat gy my bemindet; de gezondheid, de vrolykheid, „ glimlacht in alle uwe trekken; en de zachte gedienstigheid heerscht reets in uwe oogen. Gy zyt de wellust „ van onze Jongelingschap; uw geluk zal het steunzel onzer gryze dagen zyn. Wanneer gy my, by myne terugkomst uit het Veld, of uit de Weide, reets by den ingang der hut, door uw vreugdegeroep toejuicht; wanneer gy, aan myne kniën gestrengeld, met de vervoeringe „ der onnozelheid, myne geschenken ontvangt; de Vrugten „ die ik gezameld, of de kleine Werktuigen die ik gesneeden „ heb, onder 't volgen myner Kudde, langs den oever; „ Goôn! hoe trevt my als dan de zachte eenvoudigheid van „ uwe vermaaken! In myne verrukking, ô myn DAPHNE, „ vlieg ik in uwe opene armen. Met welk een streelend genoegen kust gy de traanen van vreugd, die uit myne oogen vlieten?" Terwyl MILON aldus zong, trad DAPHNE binnen, houdende op ieder arm een kind, schooner dan de Min. De morgenstond, door den Dauw vervrischt, is minder treffende dan DAPHNE was. Met kaaken, besproeid door traanen van vreugde, zeide zy, al zuchtende, „ ô, myn „ vriend! wat ben ik gelukkig! hoe zeer bemint gé ons!"

Op deze woorden drukten zy zich in elkanders armen. Zy spraken niet, zy verheugden zich! Ach! die hen op dit oogenblik had gezien, had tot in den grond der Ziele gevoeld, DAT DE DEUGD ALLEEN GELUKKIG IS.

G. H. E.

AANMERKINGEN OVER HET GEBRUIK EN 'T MISBRUIK DER WYSBEGEERTE, IN STUKKEN VAN SMAAK.

Door den Heer D'ALEMBERT.

DE Geest der Wysbegeerte, zo geroemd by een gedeelte onzes Volks, en zo veragt by een ander gedeelte, heeft in de Weetenſchappen, en in de Fraaije Letteren, tegenſtrydige uitwerkzels hervoortgebragt. In de Weetenſchappen heeft dezelve paal en perk gezet aan de dwaasheid, om alles te verklaaren, uit de zugt om overal Stelzels van te vormen, ontſtaan. In de Fraaije Letteren heeft dezelve ondernomen, onze vermaaklyke aandoeningen te ontwikkelen, en alles, wat een voorwerp van Smaak is, nauwkeurig te onderzoeken. Indien de verſtandige beſchroomdheid der hedendaagſche Natuurkunde tegenſtreevers gevonden heeft, is het dan te verwonderen, dat de ſtoutheid der nieuwe Letterhelden, het zelfde lot treft? Deeze heeft bovenal den zodanigen onzer Schryveren moeten tegenſtaan, die denken, dat in ſtukken van Smaak, even als in de allerernſtigſte gevallen, elk nieuw en wonderſpreukig denkbeeld verbannen moet worden, enkel om dat het nieuw is. Het ſchynt niet te min, dat men omtrent onderwerpen van beſpiegeling en vermaak, geene te groote vryheid kan geeven aan de vindingrykheid, ſchoon deeze geenzins altoos even gelukkig ſlaagt in haare poogingen. Het Vernuft baart verheevene ſtukken, als het los en vry gelaaten wordt; dat wy desgelyks de Rede toeſtaan, by geval, en zomtyds, zonder gelukkigen uitſlag, haar lichtende fakkel te houden by alle de voorwerpen onzer vermaakingen, indien wy haar in ſtaat willen ſtellen, om aan 't Vernuft eenigen onbekenden weg te ontdekken. Het ſcheiden en ſchiften der Waarheden en der Drogredenen zal welhaast van zelve komen; wy zullen 'er te ryker en ten minſten verlichter door weezen.

Eene der voordeelen van de Wysbegeerte, in ſtukken van Smaak aan te wenden, is, dat dezelve ons geneest van, of ten behoedmiddel ſtrekt, tegen Letterkundige Bygeloovigheid: zy regtvaardigt onze hoogagting voor de Ouden, door die redelyk te maaken: zy wederhoudt ons, van hunne gebreken wierook toe te zwaaijen: zy doet ons huns gelyken kennen, in verſcheide onzer goede hedendaagſche Schryveren, die, om dat ze door de ouden gevormd zyn, door eene nederig-heid,

heid, welke geen ſtreek kan houden, zich veel minder dan hunne Meesters agten. Maar kan de Boven-natuurkundige oplosſing van iets, 't welk een voorwerp van aandoening is, geen redenen doen zoeken, van 't geen niet op rede ſteunt? kan deeze de aandoening van vermaak niet verſtompen, door ons te gewennen, om, in koele bedaardheid, te onderzoeken wat ons ſterk moet aandoen? —— Kan zy geene hinderpaal worden voor 't Vernuft, het zelve ſlaafsch en beſchroomd maaken? Het zy my vergund op deeze vraagen te antwoorden.

De Smaak, ſchoon gansch niet algemeen, is niet willekeurig. Deeze waarheid wordt gelykerhand toegeſtemd, door de zodanigen, die den Smaak tot het Gevoel der Aandoening bepaalen, en door de zodanigen, die willen dat dezelve beredeneerd zy. Maar tot alle ſchoonheden, voor welke een Werk van kunst vatbaar is, ſtrekt het gebied des Smaaks zich niet uit. 'Er zyn treffende en verhevene, die gelykerhand alle geesten aandoen, welke de Natuur zonder moeite, in alle eeuwen, en onder alle volken, voortgebragt heeft; en waar van, by gevolge, alle Geesten, alle Eeuwen en alle Volken getuigen zyn. Men vindt ook ſchoonheden, die alleen aandoenlyke Zielen treffen, en van andere niet opgemerkt worden. De ſchoonheden van deeze ſoort zyn van eenen tweeden rang: want het grootſche verdient den voorrang van 't geen alleen keurlyk is; doch ze zyn 't, niettegenſtaande die de meeste ſchranderheid vorderen om voortgebragt, en de meeste kiesheid om gevoeld te worden; te deezer oorzaake zyn ze menigvuldigst onder Volken, by welken de aangenaamheden der Maatſchappye, de kunst van te leeven en te genieten, volmaakt hebben. Deeze ſoort van ſchoonheden, voor een klein getal geſchikt, is eigenlyk het voorwerp van Smaak, of, (om eene bepaling van Smaak te geeven), „ van de bekwaamheid, om in de werken van kunst te on„ derſcheiden, wat aan gevoelige Zielen moet behaagen, of „ mishaagen."

Indien de Smaak niet willekeurig is, ſteunt dezelve op onbetwistbaare gronden, en, 't geen hier uit noodwendig voortvloeit, 'er moet geen werk van kunst zyn, waar over men niet kan oordeelen, naar deeze gronden en beginzels te werk gaande. In de daad, het beginzel van ons vermaak, en van ons verdriet, huisvest enkel en geheel in onszelven: wy zullen, derhalven, in ons zelven, als wy het aandagtig nagaan, algemeene en onveranderlyke regels van Smaak vinden, die ons ten toetsſteen moeten dienen, waar

aan

aan wy alle de voortbrengzels van kunst kunnen toetzen. Dus zal die zelfde Geest der Wysbegeerte, die ons verpligt, om, by mangel van genoegzaame kundigheden, stil te staan by elken stap in de beoefening der Natuure en der voorwerpen, welke ons omringen, in tegendeel, in alles wat een voorwerp van Smaak is, ons tot navorschen brengen. Doch dezelve weet teffens, dat dit naspeuren zyn eindpaal heeft. In welk geval het ook moge weezen. Wy moeten wanhoopen, van oit tot de eerste beginzels te kunnen opklimmen: deeze zyn voor ons altoos agter eene wolk: de boven-natuurkundige oorzaak van onze Vermaaklyke aandoeningen te willen uitvinden, zou een even harssenschimmig bestaan weezen, als de werking der voorwerpen, op onze zintuigen, te willen verklaaren. Maar gelyk men tot een klein getal gewaarwordingen, den oorsprong onzer kundigheden heeft weeten te brengen, zo kan men desgelyks de beginzels onzer vermaaklyke aandoeningen, in 't stuk van Smaak, tot een klein getal onbetwistbaare waarneemingen, over onze wyze van gewaarworden, bepaalen. Tot die hoogte klimt de Wysbegeerte op: dan hier staat zy stil, en daalt van daar, door eene natuurlyke neiging, weder af, tot het trekken van gevolgen.

Juistheid van Verstand, reeds op zich zelven zo zeldzaam, is niet genoeg tot deeze ontknooping: een kiesche en aandoenlyke Ziel is zelfs niet voldoende; 'er moet, mag ik het dus uitdrukken, geen dier zintuigen, welken den Smaak uitmaaken, ontbreeken. In een Dichtstuk, by voorbeeld, moet men nu eens tot de Verbeelding, dan eens tot de Aandoening, dan wederom tot de Rede spreeken; maar altoos voor 't Gehoor: de Verzen zyn eene soort van zang, omtrent 't welke het Gehoor zo onverbidlyk is, dat de Rede zich somtyds verpligt vindt, eenige offeranden daar aan toe te brengen. Dus zal een Wysgeer, 't Gehoor, het dichtkundig Gehoor, missende, schoon hy alle de andere vereischte hoedanigheden bezat, een slegt regter weezen over een Dichtstuk. Hy zal voorwenden, dat het vermaak, ons daar door verschaft, een ingebeeld vermaak is, dat men, in alle werken, welke ook, zich moet vernoegen met tot het Verstand en de Ziel te spreeken: hy zal misschien door hairkloovende bewysredenen, het belachlyk zoeken te maaken, dat iemand zo veel moeite aanwendt in 't schikken der woorden, om het Gehoor te streelen. 't Is op deeze wyze, dat een Natuurkundige zich bepaalende tot de eenige aandoening, het Gevoel, beweerde dat afgelegene voorwerpen op onze zintuigen niet kunnen wer-

werken, en dit bewees door drogredenen, waar op men niet kon antwoorden, dan door hem op het Gezigt en het Gehoor te wyzen. Onze Wysgeer zou denken, niets een Dichtstuk ontnomen te hebben, als hy alle de uitdrukkingen behieldt, doch verschikte om den maatklank te verbreeken, en hy zal het aan een vooroordeel, waar aan hy zelve, zyns ondanks, verslaafd is, toeschryven, dat het werk, in dien nieuwen staat, eene lamheid en onbevalligheid verkreegen heeft. Hy zal niet bemerken dat hy, door het verbreeken van den maatklank, en het verschikken der woorden, de eenstemmigheid, ontstaande uit derzelver schikking en verbintenis, weggenomen heeft. Wat zou men oordeelen van een' Muzikant, die, om te bewyzen, dat het vermaak der zamenstemmende zangtoonen een ingebeeld vermaak is, een zeer aangenaam *Air* bedierf, met de nooten, zo als 't geval wilde, door een te zetten.

Op deeze wyze zal een rechtschaapen Wysgeer niet oordeelen over 't vermaak, uit de Dichtkunst gebooren; hy zal alles niet aan de Natuur, noch alles aan de Inbeelding, toeschryven: hy zal erkennen, dat, gelyk de Muzyk eene algemeene uitwerking heeft op alle Volken, schoon de Muzyk van 't eene Volk niet altoos aan 't andere behaagt, ook alle Volken aandoenlyk zyn, voor de bevallige toonen der Dichtkunst, hoewel hun Dichttrant zeer verschilt. Het is door 't aandagtig nagaan van dit onderscheid, dat hy tot de bepaaling komt, in hoe verre de hebbelykheid invloed heeft op 't vermaak, 't geen de Dicht- en Speelkunst ons verschaffen, wat weezenlyks de hebbelykheid by dit vermaak voegt, en wat bedrieglyks de inbeelding ook daar aan kan byzetten. Want hy zal het vermaak der hebbelykheid niet verwarren, met het geen enkel willekeurig en ingebeeld is; eene onderscheiding, die men misschien niet genoegzaam gemaakt heeft, en die in dit stuk en door de dagelyksche ondervinding, egter, onbetwistbaar vast staat. 'Er zyn vermaaken, die, van het eerste oogenblik af, ons vermeesteren; 'er zyn andere, welke, in den eersten opslage, niet dan koel en onverschillig van ons ontvangen worden; wagtende om zich te doen gevoelen, dat de Ziel genoegzaam in beweeging gebragt is, en die als dan de treffendste zyn. Hoe dikwyls is het niet gebeurt, dat een Muzykstuk, 't geen ons, in 't eerst, mishaagde, ons naderhand verrukte, wanneer het oor, door aandagtig luisteren, al de kragt en schoonheid daar van vatte? De vermaaken, welke de hebbelykheid ons doet genieten, kunnen derhalven niet willekeurig zyn, en zelfs met een vooroordeel daar tegen te worstelen hebben.

In

In deezer voegen is het dat een Letterminnend Wysgeer het Oor al zyn regt laat behouden. Maar, ten zelfden tyde, (en 't is hier dat hy zich boven al onderscheidt,) gelooft hy niet, dat de zorg, om dit zintuig te streelen, iemand ontslaat van eene veel hooger verpligting, om te denken. Daar hy weet, dat het een allereerste wet is, ten opzigte van den styl, dat dezelve aan het verhandelde onderwerp voege, heeft hy den verregaandsten afkeer van gemeene denkbeelden, met gezogte woorden uitgedrukt, en met het ydel vernis van verzen opgepronkt; een middelbaar stuk in ondicht, natuurlyk geschreeven, keurt hy veel beter dan een dichtstuk, 't welk, by de verdienste der maatklank, die der zaaken niet voegt: dit ontstaat hier uit, dat hy gevoelig is voor de schoonheid des schilderagtigen schryftrants, en daar in nieuwe en treffende beelden verlangt; nog hooger stelt hy de schoonheden van gevoelens, en boven alle die het voordeel hebben van op eene edele en verrukkende wyze, nutte waarheden den Menschdomme voor te stellen.

Het is niet genoeg, dat een Wysgeer alle de zintuigen bezit, die den Smaak uitmaaken, het is daarenboven noodig, dat de beoefening dier zintuigen niet al te zeer op één enkel onderwerp bepaald geweest zy. Malebranche kon zonder verdriet de beste Verzen niet leezen, schoon men in zyn styl de groote hoedanigheden eens Dichters bespeurt, Verbeeldingskragt, Aandoenlykheid en Welluidenheid. Maar al te zeer gesteld op 't geen het voorwerp der Rede is, of liever op Redenkaveling, bepaalde zich zyne Verbeeldingskragt, tot het voortbrengen van Wysgeerige veronderstellingen, en de maate van Aandoenlykheid, hem geschonken, zette hem aan, om dezelve te omhelzen met die drift, als of het waarheden waren. Hoe welluidend ook zyn styl in ondicht moge weezen, de bevallige overeenstemming der Dichtkunst hadt by hem geene bevalligheid; 't zy om dat met de daad de aandoenlykheid zyns gehoors bepaald was tot de welluidenheid van ondicht, 't zy om dat eene natuurlyke bekwaamheid hem vloeiend onrym deedt schryven, zonder dat hy het bemerkte, gelyk zyne verbeeldingskragt hem ten dienste stondt, zonder dat hy het vermoedde, of gelyk een Speeltuig de toonen slaat, zonder het te weeten.

De verkeerde oordeelvellingen, in 't stuk van Smaak, moeten niet alleen toegeschreeven worden aan eenig gebrek van gewaarwording in de ziel, of in het zintuiglyk gestel. Het vermaak, 't welk wy ontvangen van eenig kunststuk spruit, of kan spruiten, uit veele verschillende oorzaaken. De ontwik-

wikkeling des Wysgeers beftaat in die alle te fchiften en te onderfcheiden, aan elk het befcheiden deel te geeven, en ons vermaak niet toe te fchryven aan eene oorzaak, welke 't zelve niet voortbragt. Buiten twyfel moet men, volgens werken, die, in hunne foort, wel uitgevoerd zyn, de regels maaken; doch niet naa de algemeene fom van 't vermaak, 't welk ons die werken gegeeven hebben; maar naa een bedaarde fchifting, die de plaatzen, op welke wy waarlyk verrukt ftonden, onderfcheidt, van die, welke alleen tot fchaduwen dienden, en van die zelfs, waar de Schryver, zyns ondanks, valt. Door deeze handelwyze te verwaarloozen, verhit zich de verbeelding, op het gezigt eeniger fchoonheden van den eerften rang, in een anderzins zeer ongefchikt en gedrogtlyk werk; wy fluiten welhaast de oogen op zwakke plaatzen, hervormen zelfs gebreken in fchoonheden, en laaten ons allengskens vervoeren tot die domme en blinde geestdrift, die niets bemerkt om zich over alles te verwonderen; eene foort van geaartheid des verftands, welke ons onbekwaam en onwaardig maakt, om weezenlyke fchoonheden op te merken. Dus zou men, op eenen verwarden en werktuiglyken indruk, valfche beginzels van Smaak bouwen, of wel, 't geen niet min gevaarlyk is, iets, 't geen in zichzelve volftrekt willekeurig is, tot een beginzel ftellen, de grenspaalen der Kunst inkorten, en onze vermaaken in zeer enge perken omfchryven, om dat wy dezelve wilden genieten in ééne enkele foort, en van een en den zelfden aart; men zou de bekwaamheid in een' nauwen kring fluiten, buiten welken het dezelve niet geoorloofd zou weezen te treeden.

Het komt der Wysbegeerte toe, ons van die banden te ontflaan; doch zy behoort keurig en voorzigtig te weezen, in de middelen ter verbreekinge daar toe aan te wenden. De Heer DE LA MOTTE heeft beweerd, dat de verzen niet weezenlyk tot de Toneelftukken behoorden: om dit denkbeeld, op zichzelven genomen, zeer wel te verdeedigen, te ftaaven, heeft hy tegen de Dichtkunst gefchreeven, en daar door niets anders uitgevoerd, dan zyne zaak benadeeld: hem ftondt niets meer te doen, dan tegen de Muzyk te fchryven, om te bewyzen dat de zang niet weezenlyk tot een Treurfpel behoort. Zonder het vooroordeel door wonderfpreuken te beftryden, hadt hy, zo 't my toefchynt, een veel korter weg kunnen inflaan, om 't zelve aan te tasten, naamelyk dat hy *Ines de Castro*, in ondicht, fchreef: de groote aangelegenheid, het gewigt des onderwerps, leedt het deeze nieuwigheid te waagen, en misfchien zouden wy dan eene

foort

ſpoort meer gehad hebben. Maar de zugt om uit te ſteeken, om byzonder te weezen, tast de denkbeelden in de beſpiegeling aan, en de eigenliefde, voor 't mislukken bedugt, ontziet dezelve in de daadlyke beoefening. De Wysgeeren zyn het tegenovergeſtelde van de Wetgeevers: deezen ontſlaan zich van de wetten, welke zy opleggen, geenen onderwerpen zich aan de Wetten, die zy in hunne Voorredens veroordeelen.

De twee oorzaaken van dwaaling, waar van wy dus verre geſprooken hebben, het gebrek van Aandoenlykheid aan den eenen, en dat van te weinig Aandagts, om de beginzels onzes vermaaks te onderſcheiden, aan den anderen kant, ſtrekken tot altoos ſpringende bronnen, van den zo dikwyls vernieuwden twist, over de verdienſten der Ouden. Hunne voorſtanders, te veel met geestdrift vervuld, vinden te veel bevalligheids in 't geheel, ter begunſtiging van de byzonderheden; hunne party, te veel redeneerende, doet geen genoegzaam regt aan de byzondere deelen, uit hoofde van de gebreken, welke zy in 't geheel ontdekken.

'Er is eene andere ſoort van dwaalingen, op welke de Wysgeer meer agts te geeven hebbe, om zich daar tegen te hoeden: dewyl hy 'er zeer gereedlyk toe vervalt. Dezelve beſtaat in beginzels, die waar zyn op zichzelve, doch niet op die voorwerpen pasſen, tot de voorwerpen van Smaak over te brengen. De koele en traage redeneerkunde van bedaarde verſtanden is de redeneerkunde niet van heftig beroerde geesten: gelyk deezen het beneden zich agten, ſtaan te blyven op gemeene denkbeelden, verſtaan zy, zonder hunne uitdrukkingen, veel meer dan zy te kennen geeven; zy vallen eensſlags in uiterſten, gelyk aan die Godheid by HOMERUS, die drie ſchreeden deedt, en met de vierde ter beoogde plaatze was.

Dus brengt de Wysbegeerte, ten halve verſtaan, in ſtukken van Smaak, ons van den rechten weg af; maar een beter verlichte Wysbegeerte brengt ons weder op 't rechte pad. 't Is, derhalven, een dubbel ongelyk den Fraaije Letteren en der Wysbegeerte aangedaan, te gelooven, dat zy wederzyds elkander kunnen beſchadigen en verbannen. Alles, wat behoort niet alleen tot onze wyze van bevatten, maar ook tot onze wyze van gevoelen, ſtaat onder de heerſchappy der Wysbegeerte; het zou zo redenloos weezen, dezelve te bepaalen tot de Hemelloopkunde en de Kennis des Wereldſtelzels, als de Dichtkunst te dwingen, om niet dan van Goden, Godinnen en de Liefde te zingen. En hoe tog zou de rechtſchaa-

pen Geest der Wysbegeerte aangekant zyn tegen den goeden Smaak? Dezelve is, in tegendeel, daar van het sterkste steunzel: het behoort tot dien Geest, in alles tot waare beginzelen op te klimmen, te erkennen dat elke Kunst zyn eigen aart, en ieder gesteldheid der ziele haar eigen character, elke zaak haar eigen gedaante heeft: met één woord, om de eindpaalen van ieder niet te verwarren. Den Geest der Wysbegeerte te misbruiken, is het zelfde als des gebrek te hebben.

Wy mogen 'er byvoegen, dat het ontwikkelen der zaaken de Aandoening niet verstompt, noch den Geest verkoelt in de zodanigen, die anderzins deeze kostlyke gaven der Natuure bezitten. De Wysgeer weet, dat, in het tydstip der voortbrenginge, de geest geen dwang wil lyden; maar zonder band en teugel verkiest te loopen, om het misvormde by 't verheevene te voegen, goud en slyk, om zo te spreeken, door een te mengen. De Rede geeft, overzulks, aan 't scheppend vernuft eene volkome vryheid: zy staat daar aan toe, dat het zich uitputte, tot dat het rust behoeve, even gelyk de harddraavers, die niet dan door vermoeidheid tot staan komen. Maar dan slaat zy een gestreng oog op de voortbrengzels des Vernufts; zy bewaart het geen een uitwerkzel is van waare geestdrift, en verwerpt wat de geboorte alleen aan vervoering verschuldigd was: dus brengt zy meesterstukken voor den dag. Welk Schryver, die niet geheel van bekwaamheid en Smaak ontbloot is, heeft niet opgemerkt, dat, in het vuur der opstellinge, een gedeelte van zyn geest, eenigermaate als ter zyde staat, om 't oog te houden op 't geen hy zamenstelt, en om hem een vryen loop te geeven; en dat deeze, by voorraad, 't geen verworpen moet worden, opmerkt?

Een rechtgeaart Wysgeer gedraagt zich bykans op dezelfde wyze, in het oordeelen als in het opstellen: hy geeft zich terstond over aan het leevendig en schielyk vermaak, 't welk de eerste indruk geeft; doch, overtuigd, dat het waare schoon altoos by 't onderzoek wint, doet hy ras een hertred, en klimt op tot de oorzaaken van zyn vermaak, schift dezelve, en onderscheidt 't geen hem begogeld hadt, van 't geen hem diep trof, en stelt zich dus doende in staat, om een gezond oordeel over het geheele Werk te stryken.

Men kan, mynes bedunkens, naa deeze aanmerkingen, zeer kort antwoorden op een dikwyls voorgestelde vraage, of de eerste Aandoening te stellen is boven het Onderzoek in 't oordeelen over een werk van Smaak? De indruk is de natuurlyke regter in 't eerste oogenblik, het Onderzoek komt

in

in de tweede plaats. By Menſchen, die, nevens keurigheid en vaardigheid van gevoel, netheid en juistheid van geest voegen, zal de tweede Regter doorgaans niet anders doen dan het vonnis, door den eerſten geſtreeken, bekragtigen. —— Maar, zal men zeggen, zou het, daar zy niet altoos zamenſtemmen, niet best weezen, zich, in alle gevallen te houden aan de eerſte beſlisſing, door de Aandoening uitgeſprooken? Welk eene jammerhartige bezigheid, dus te hair klooven over zyn eigen Vermaak! Welk eene verpligting zouden wy aan de Wysbegeerte hebben, als zy diende om 't zelve te verminderen? Wy antwoorden, met ſmert, dit is het ongeluk des Menschdoms, wy verkrygen bykans geene nieuwe kundigheden, of zy ſtrekken om ons van zekere aangenaame begogeling te berooven, en onze kundigheden komen ons doorgaans ten koste van ons vermaak te ſtaan. De eenvoudigheid onzer Voorvaderen is misſchien ſterker getroffen geweest, door de gedrogtlyke Stukken, oudtyds ten Tooneele gevoerd, dan wy thans geroerd worden, door het keurigſte onzer Tooneelſtukken. Volken, min verlicht dan wy, zyn niet ongelukkiger, om dat zy, met minder begeerten, ook minder behoeften hebben, en ruwer of min gepolyste vermaaken hun voldoen; ondertusſchen zouden wy onze Kundigheden niet willen verwisſelen, voor de onkunde dier Volken, en onzer Voorouderen. Kunnen deeze kundigheden ons vermaak verminderen, zy ſtreelen ten zelfden tyde onzen hoogmoed: men juicht zichzelven toe, als men bezwaarlyk te voldoen is, en gelooft daar door eene ſoort van verdienſten verworven te hebben. De eigenliefde is de aandoening, waar aan wy 't meest kleeven, en die wy liefst voldoen: het vermaak, 't welk dezelve ons ſchenkt, is niet, gelyk veele andere, het uitwerkzel van een ſchielyken en geweldigen indruk; maar beſtendiger, eenpaariger, duurzaamer, en laat zich met grooter teugen drinken.

Deeze weinige aanmerkingen dunken my genoegzaam, om den Geest der Wysbegeerte te verdeedigen, tegen de ſmaadredenen, die onkunde of nyd gewoon zyn, op dezelve af te geeven. Wy merken, ten ſlot, aan, dat wanneer die ſmaadredenen gegrond waren, ze misſchien niet voeglyk zouden weezen, en geen gewigts moeten hebben, dan in den mond van rechtſchaape Wysgeeren: den zodanigen alleen zou het voegen, paal en perk te zetten, aan 't geen den Geest der Wysbegeerte toebehoort, gelyk het alleen aan Schryvers, die veel Vernufts in hunne Werken vertoond hebben, toekomt

te ſpreeken tegen het misbruik, 't geen men 'er van kan maaken. Doch ongelukkig is het tegendeel gebeurd; zy die den Geest der Wysbegeerte 't minst bezitten, 't minst kennen, zyn onder ons de luidſchreeuwendſte verſmaaders, gelyk de Dichtkunst doorgeſtreeken wordt door Menſchen, die daar in niet ſlaagden; en de verheevene Weetenſchappen den ſchimp moeten verduuren van hun, die de eerſte beginzels niet weeten, en onze Eeuw den ſmaad der Schryveren, die haar de minſte eere aandoen.

BRIEF AAN DE UITGEEVERS
DER
HEDENDAAGSCHE VADERL. LETTER-OEFENINGEN.

Myne Heeren!

HEt is ruim een jaar geleden, dat UEds. de goedheid gehad hebben, onder het *Mengelwerk* uwer *Letteroefeningen* te plaatzen, de *Nieuwe manier om de Magnetiſche kragt der Ligbamen te onderzoeken*, dewelke ik aan UEds. medegedeeld hadde. Het voornaamſte van de vinding beſtond hier in, dat de Lighamen of de gedeelten derzelver, op de oppervlakte van zuiver water gelegd, en dan onderzogt wierden. —— Deze nieuwe manier is in gemelde Stukje, door zeer vele proeven, geſtaavd, welke ik zedert dien tyd door andere vermeerderd hebbe, met oogmerk om ze alle in een Latynſche Verhandeling, in het kort, het licht te doen zien. —— Dan door byzondere omſtandigheden belet zynde geworden, om dit binnen den tyd, dien ik my hadde voorgeſteld, ter uitvoer te brengen, vinde ik het niet ondienſtig, om voorlopig ter kennis van UEds. te brengen, dat, behalven het water, nog eene andere vloeiſtoffe eene byzondere geſchiktheid heeft, om de Magnetiſche kragt der Lighamen te ontdekken. Deze is *zuivere Kwik*, op een ſchoon Bord of Schotel van 8 of 10 duim middellyn uitgegoten. —— Indien men op de bekende wyze voorkome, dat niet de oppervlakte met eenig ſtof of vuiligheid beſmet, en alzo de beweegbaarheid dezer vloeiſtoffe verminderd worde, zal men dezelve, in de meeste gevallen, tot deze proeven beter geſchikt vinden dan het water, zo wegens de meerdere gemakkelykheid, waar mede de Lighamen ter onderzoek gebragt, als grotere vaardigheid, waar mede de-

zel-

zelve bewogen worden. —— Zelvs zyn 'er lighamen, waar van men naulyks de Magnetische kragt op het water kan ontdekken, en die dezelve zeer klaar op de *Kwik* doen zien, gelyk in het vervolg zal aangetoond worden. Al het geen hier omtrent verder dient in agt genomen, en welke uitzonderingen 'er behoren gemaakt te worden, sparende tot de Latynsche Verhandeling, tekene ik my met agting,

Myne Heeren!

UEds. Dienstwillige Dienaar,

A. BRUGMANS.

Groningen

den 15 *Octob.* 1776.

SCHETS VAN EENEN GELEERDEN.

(Uit het *Fransch* van den Heer DE LA HARPE.)

HEt voornaamste werk, de hoofdbezigheid, eens Geleerden is zyne Rede aan te kweeken, om die van anderen te verbeteren. Hier op loopt al zyne werkzaamheid uit, hier in stelt hy al zyn belang, dit is het eenig voorwerp der eerzugt, hem byzonder eigen, terwyl anderen zich toeleggen, nu op deeze, dan op geene onderwerpen, die hun beurtlings inneemen. Volyverig om zyne denkbeelden uit te breiden en te vermenigvuldigen, klimt hy tot de vroegste eeuwen op, en vervolgt zynen weg over de hier en daar verstrooide gedenkstukken der Oudheid; zoekende, langs dikwyls bykans versleete spooren, de gedagten, de gevoelens der Groote Mannen van alle eeuwen, op te zamelen. Hy verkeert met hun in hunne Taal, en bedient 'er zich van om zyne eigene te verryken. Hy doorloopt de buitenlandsche Letterkunde, en brengt van daar waardige stukken, tot het vergrooten van den schat der Letterkunde zyns Vaderlands.

Voorzien en begaafd met die gelukkige aandoenlykheid, die hem, in alles, met vuurige drift, het schoone en waare doet beminnen, laat hy het den bekrompenen en bevooroordeelden over, om te vergeefsch alle bekwaamheden, alle cha-

racters naar een en dezelfde maate af te meeten. Hy heeft genot van de vrugtbaare en verhevene verscheidenheid der Natuure, in de verschillende middelen, welke zy haaren Gunstgenooten verleent, om de Menschen te behaagen, te verlichten en dienst te doen. Voor hun is het boven al dat 'er niets verlooren gaat, 't welk goed en pryzenswaardig mag heeten. 't Is voor een oor als 't zyne, dat VIRGILIUS zo veele bekoorlykheden plaatste in de welluidenheid zyner netgepaste verzen: 't Is voor een Regter zo aandoenlyk, dat RACINE een' helderen straal van troost doet schynen in tedere harten, dat TACITUS de ziel der Dwingelanden op 't diepst doorgrieft. By hem vervoegt zich MONTESQUIEU, als hy voor de Menschlykheid pleit, en FENELON, wanneer hy de Deugd op 't bekoorlykst vertoont.

Voor hem is ieder waarheid eene aanwinst, elk meesterstuk eene bezitting. Gewoon om uit de bron van eigen overdenking te putten, en zich van de kundigheden zyner medemenschen te bedienen, is hy, in een afgezonderd leeven, niet alleen, en geen vreemdeling in den ommegang.

Tot welk werk hy zich zette, 't zy hy, met afgepaste stappen, voortgaa in Wiskunstige beschouwingen, 't zy hy, een hooger vlugt neemende, in de betoverende gewesten der Dichtkunde zweeve; 't zy hy 't hart in Tooneelstukken roere, of in de Geschiedenissen onderwyze, hy zal, zyne schattingen aan den Tempel der Kunsten opbrengende, zyne Mededingers op den weg der eere niet zoeken te dwarsboomen, noch de gaven, die zy opofferen, tragten te verkleinen, door den prys der zynen te verheffen: hy zal zyn verbaasd oog niet afwenden van 't beschouwen der zegepraal, door anderen behaald: de loftuitingen, door anderen verworven, klinken hem niet haatlyk in 't oor. En terwyl de middelbaare vernuften zich ontrusten, door nyd zwellen, en zugten over alle vorderingen, dewyl het perk, om lof te behaalen, steeds in hun oog verkleint; ziet de rechtschaapen Geleerde, 't zelve met een wydstrekkender oog en vaster schreeden doorloopende, daar altoos gelegenheid om zich een gedenkteken op te rigten.

DE

DE GEREDDE SCHULDENAAR.

Eene Zedelyke Vertelling.

(*Meest uit het Fransch.*)

ZO de volgende geschiedenis waarlyk gebeurd is, strekt zy tot eer van de Natie, en verdient onze navolging. —— Is het een Roman, laten dan die gene, die in het zelfde geval als onze Azynmaker komen, dezelve tot ene ware geschiedenis maken.

In ene der voornaamste Steden van Frankryk woonde, enige jaren geleden, een Azynmaker, met name *Dominique*. —— Deze man had in zyn tyd veel gewerkt, en daar door een vry aanzienelyk Capitaal vergaderd, 't welk dagelyks vermeerderde, door zyne zuinige en stille levenswyze. Hy had niet meer dan een enigen Zoon, tot welks opvoeding, om hem als een man in de Waereld te brengen, hy niets spaarde. —— Deze Jongeling, van ene schone gestalte en een beminnelyk karakter, had, in het doorlopen der Collegien, kennis gekregen met andere Jongelingen van aanzien en vermogen, en daar door zodanig een gedrag, houding en levenswyze aangenomen, dat hy met de grootsten van het Land verkeren konde.

Naast deszelfs deur woonde de Heer *Delomer*, een Amptenaar, en een zeer groot Koopman. —— Deze Heer, welken men, behalven dat hy van aanzienelyke geboorte was, veronderstelde van groot vermogen te zyn, had maar een enige Dogter, met name *Sophia*. —— *Sophia* was niet alleen schoon, maar ook wellevend en van ene goede inborst.

Reets zedert verscheide jaren, had *Dominique* met den Heer *Delomer*, als buren, een gemeenzamen ommegang gehouden, zo ver het fatzoen van den laatsten zulks kon lyden. Hier door begon de kennis van den jongen *Dominique* met *Sophia*; zy wakkerde van tyd tot tyd aan door de verkering, die zy gedurig met elkander hadden; en deze wierd nog vermeerderd, door de agting, welke de Heer *Delomer* den jongen *Dominique* toedroeg; zelfs nam hy hem zomtyds, wanneer zyn zaken drok liepen, tot zyne hulp. —— Langs dezen weg wierd de jonge *Dominique* zeer vry in zyn huis, zonder dat de Heer *Delomer* daaromtrent de vereischte oplettendheid gebruikte.

Tot nog toe had de jonge *Dominique* zig omtrent de jonge Juffer onverschillig bevonden, en koel jegens haar getoond: doch, naar mate hy ouder wierd, naar mate begon hy zig ook meer ge-

dienftig jegens haar te gedragen. Hy zag dat zy zyne kleine zorgen en beleefdheden niet verwierp, en dat hy haar fcheen te behagen. ——— Dit wekte hem op, om haar zyne liefdensverklaring te doen; wel verzekerd zynde, dat hy de toeftemming zeer fchielyk zou erlangen. „ Hy bragt haar onder het oog, hoe „ teder hy haar beminde, hoe groot zyne agting en liefde voor „ haar was; hoe zy elkander van jongs af gekend hadden; hoe „ deugdzaam hy zich altoos gedragen had, en eindelyk, met welk „ eene eerbied hy altoos haar Vader in den ommegang bejegend „ had; hy betuigde hierop te hopen, dat hy nu niet alleen het „ ja-woord van haar, maar ook de toeftemming van haar Vader „ zou erlangen." ——— Dan het antwoord, het welk hy hier op ontving, was buiten zyne verwachting, en voldeed geenzins aan 't geen hy zig had voorgefteld.

„ Myn Heer, zeide zy, het is niet nodig u te verzwygen, „ welke gedagten ik omtrent u gekoesterd heb; ik heb u waardig „ gekeurd, toen ik zag, dat gy my genegenheid toedroeg, om „ u deelgenoot in myne liefde te maken; gy weet dat wy reets „ enigen tyd elkander bemind hebben, zonder dat myn Vader 'er „ iets van bemerkt heeft; dat ik 'er u meermalen blyken van heb „ gegeven; en dat ik u alleen zou verkiezen tot myn Egtgenoot: dan, in weerwil van dit alles, moet ik u, hoe zeer „ het my fmarte, zeggen, dat het ons nimmer zal gebeuren, als „ Egtgenoten elkander naar het Huwelyks-Altaar te geleiden, „ om daar verenigd te worden. Nimmer zal myn Vader een „ Huwelyk toeftaan, zo verre beneden zyn fatzoen en vermogen; uwe geboorte, uw geflagt, uws Vaders kostwinning, zyn „ altemaal zaken, die noit de goedkeuring van myn Vader zullen kunnen verwerven. Daar by heeft zig reets een ander „ Minnaar opgedaan, die in aanzien en vermogen myn Vader „ evenaart, en in welken hy een groot behagen heeft. Wat voor „ redenen ik 'er ook tegen inbreng, zo omtrent zyn perfoon, als „ karakter, niets kan hem van befluit doen veranderen; ik zal, „ ik moet de Egtgenoot van dien Minnaar worden, hoe zeer ik „ ook betuige, dat ik hem nimmer kan beminnen. ——— 'T is „ daarom voor u en my best, dat wy elkander vermyden; en dat „ ik in eenzaamheid beween, het ongeluk dat my treft. ——— Gy „ kunt nog op een andere wyze uw geluk beproeven. ——— 't Is „ ook daarenboven voor ons het voordeligfte, dat onze verkering „ niet bekend worde: wie weet, wat de nyd ons niet zou kunnen „ broeien! ——— Laat ons dan nu voor altyd elkander vaarwel „ zeggen." ——— Hierop omhelsden zy elkander, en *Dominique* vertrok, niet wetende van ontfteltenis, waar hy zyne fchreden wendde.

Dan het was hier mede niet gedaan; men zal vervolgens zien, in

in welk ene krankte de jonge *Dominique* viel; —— maar laat ons alvorens het karakter van zyn' Medeminnaar beſchouwen.

Het was de Heer *Jullefort*, een Amptenaar in dezelfde Stad, en iemand van groot vermogen, dien tans het geluk te beurt viel, van met ene allerbeminnelykſte Juffer in het Huwelyk te zullen treden. —— Deze Heer behoorde onder die genen, welken, trots op hun aanzien en rykdom, een Huwelyk alleen aangaan, om nog meerder geld te krygen; niet te vreden zynde met de Schatten, welken zy zelven bezitten; die niet op ſchoonheid, deugd, zeden, goede inborst, en dergelyken het oog hebben; maar alleen op het geld ſtarogen; die eindelyk nimmer gevoeld hebben wat liefde is. —— Deze Heer had, zo ras hy de toeſtemming van den Heer *Delomer* verwierf, kennis by *Sophia* gemaakt; en zy, 'er zig niet durvende tegen ſtellen, had 'er oogſchynelyk in toegeſtemd (*); des het Huwelyk zyn voortgang ſtonde te hebben.

De jonge *Dominique* viel, als gezegd is, in ene zware krankte. Geen Doctoren waren in ſtaat, om den oorſprong van dezelve te ontdekken; geen middelen konden hem helpen; al'es was vergeefs; en geen wonder, ene verborgene oorzaak baarde deze krankte. — De liefde, de liefde bragt hem op den oever van het graf.

Men kan ligt begrypen, hoe de Vader, over dien allerongelukkigſten ſtaat van zyn Zoon, tot in de Ziel bedroefd was; en, hoe zou de Vader het niet wezen, ieder een was met hem meegaande; de Heer *Delomer* zelf, ſchoon hy 'er onſchuldig de oorzaak van was, beklaagde den Jongeling. —— Eindelyk hy herſtelde; doch ene kwynende geſteldheid volgde de krankte, die zekerlyk niet zou overgaan, voor en aleer hy het allerbeminnelykst voorwerp, *Sophia*, zou bezitten. —— De geſprekken, welken zyn Vader gedurig met hem hield, om uit hem, ware het mogelyk, de oorzaak van zyne *melancolie* te ontdekken, waren te vergeefs. —— Eindelyk borst hy, na lang aanhouden van zyn Vader, in tranen uit.
„ Myn Vader, zeide hy, geen lichaams kwalen, geene ongemakken
„ hebben my deze Ziekte veroorzaakt. Ik heb verkering gemaakt
„ met de Dogter van den Heer *Delomer*; ik bemin haar, en ſterf,
„ zo ik haar niet kan bezitten; zy bemint my, en zou gaarne wen-
„ ſchen my de hand te kunnen geven. —— Niemant weet hier
„ iets van. —— Een Medeminnaar heeft zig opgedaan; zy zal
„ de zyne worden. —— Was ik ryk en aanzienlyk geweest, wy
„ waren reets verenigd; hy zou haar nooit gekregen hebben. —
„ Ene lange vertrouwlyke verkering heeft my de grootheid van
„ hare ziel, de ſchoonheid en bevalligheid van haar lichaam doen
„ be-

(*) Ik herinner my zyn karakter in den *Wedergevonden Zoon*, door den PRESIDENT te zien afgeſchetst. —— My dunkt hy komt in alles met den Heer *van Laageprat* overeen.

„ bespeuren; ——— en nu, nu zal ene hand, min waardig dan „ de myne, haar voor het Altaar geleiden. ——— Zy zal de Slavin „ worden van een ryken vrek, en . . . . ." Hier zweeg hy; kunnende niet verder spreken, door de innerlyke ontroering zyner Ziele.

Dominique verwonderde zig ten hoogsten, over het geen hem zyn Zoon gezegt had. „ Zou 'er, dagt hy by zig zelven, geen „ middel zyn, dat ik hem bezorge het gene, waarna hy zo zeer „ verlangt; zou niet de Heer *Delomer*, wanneer ik hem myne „ Schatten voorleg, dien rykdom, dien ik bezit, dog waar van myn „ Zoon niets weet; als hy nagaat de goede deugden, de goede in- „ borst, en eindelyk de liefde die myn Zoon voor zyne Dogter „ heeft, hier omtrent niet anders denken? Zou hem dit alles niet „ treffen? Zal hy niet liever zyne Dogter aan hem schenken, dan „ haar ene Slavin van een ryken vrek maken? ——— Laat ik na „ hem toe gaan; laat ik hem dit alles ontvouwen; misschien . . . . ." Dus was hy voornemens de zaak aan te leggen; maar een onverwagt toeval deed dezelve een geheel anderen keer nemen.

De Heer *Delomer* had onder de verscheide Comptoiren, waarmede hy negotieerde, twee voorname huizen te Hamburg, met welken hy 's jaarlyks groote sommen omzette. Deze waren doorgaans zeer diep in verschot, by den Heer *Delomer*, zonder dat hy daaromtrent ooit enige bevreesdheid gehad had. ——— Maar, gelyk een ongeluk onverwagt kan komen, zo gebeurde het hier ook. Door het faillissement van een zwaar Comptoir te Londen, met 't welke een van die huizen te Hamburg negotieerde, geraakte dat huis te Hamburg in de war; dat weder zyn invloed had op het andere Comptoir te Hamburg; en dus lieten deze beide Huizen de Wisselbrieven, welken de Heer *Delomer* op hen trok, en die verbazende Sommen afvorderden, met *protest* terug keren. ——— Dit verwekte ene gehele verandering in de zaken van den Heer *Delomer*; de grote Sommen waarop hy gerekend had, en waarmede hy weder andere Comptoiren moest betalen, wierden niet betaald; hy, buiten dit geen genoegzamen voorraad van geld hebbende, was niet in staat, om, zo hy niet spoedig geholpen wierd, de *pretensien* ten zynen laste te voldoen; en dus moest hy mede bankroet. ——— Men kan gereedlyk nagaan, hoe dit den Heer *Delomer* trof; van den top van eer gesmeten te worden, in een poel van armoede en verdriet, zyn zaken van het uiterste gewigt; het smertelyk gevoel hiervan is byna niet te overleven. ——— Geen vermogende Vrienden hebbende, was voor hem geen uitzicht, geen hulp. ——— Hy vliegt, in de uiterste ontroering, naar zyne Dogter; openbaart het haar, en valt beweegloos op een Stoel neder. Wie kan de droefheid, en ontsteltenisse, daar zy beiden in waren, beschryven! — Geen troost van zyne Dogter kon hem baten; daar was geen vriend, dien

dien zy, om hem te helpen, in de armen konden vliegen. ——— Alles was vergeefs. ——— Dus liep de dag in de grootste radeloosheid, en de daar op volgende nagt slapeloos, ten einde.

Den volgenden dag, reets vroeg, komt hy zyne Dogter in hare Kamer opzoeken; berigt haar, dat hy misschien een middel, ter zyner redding, had uitgevonden. ——— „ 't Is bekend, zeide hy, „ dat uw Minnaar, de Heer *Jullefort*, zeer ryk is; ik zal tot hem „ myne toevlugt nemen; hy zal my waarschynelyk, uit agting en „ liefde voor u, gaarne die Som schieten, welke ik benodigd ben. „ Gy-lieden zyt reets zo ver heen met elkander, dat ik vertrouwe, „ dat hy, wanneer gy hem dit verzoek doet, het zelve niet zal afslaan. Daar by is de Som nog niet weg; want, wanneer ik nu „ geholpen ben, blyf ik in 't credit; en dan ben ik in staat, de- „ zelve in 't kort weder te geven.” ——— Dit alles sprak hy in de uiterste vervoeringe van vreugde. ——— *Sopbia* nam, zig mede met ene goede hoop vleiende, dit verzoek aan, en beloofde dat zy het hem nog dezen dag zou vragen.

De gelegenheid wilde, dat hy, kort na dit voorval, kwam, om zyn gewonelyk ochtend bezoek afteleggen. Na de gewone wederzydsche pligtplegingen, sprak zy hem aldus aan. „ Myn Heer! „ wy hebben nu al enigen tyd lang met elkander verkeerd, met „ voornemen, om ons vervolgens als Egtgenoten verenigd te zien; „ maar, eer wy daar toe komen, staa het my vry, u enige dingen „ daaromtrent te vragen? ——— „ Zoud gy my even sterk „ „ beminnen, met dezelfde liefde als Egtgenoot ontvangen, „ „ wanneer ik niets ten Huwelyk kon mede brengen. Wan- „ „ neer wy alleen van 't uwe moesten leven; ja zelfs, wanneer „ „ myn Vader, (eens gesteld zynde,) eensklaps ongelukkig was „ „ geworden; zoud gy hem dan door uw vermogen willen red- „ „ den; of zoud gy liefde voor myn goed, en niet voor myn „ „ persoon hebben?” Geef my, zo ik zulks verzoeken mag, „ antwoord; gy zult straks de reden vernemen, waarom ik u dus „ beproef.” ——— De Heer *Jullefort*, niets van het voorgevallene wetende, betuigde hier op, dat alleen zuivere liefde en genegenheid voor haar persoon hem tot haar had doen naderen: ——— dat haar persoon voor hem alleen genoeg was; en dat zy hem alleen bekoord had; dog dat hy niet kon begrypen, waarom zy hem dus ondervroeg, daar haar Vader zulk een groot vermogen had, en zy van zyne opregtheid verzekerd ware. ——— „ Gy betuigt dan, „ gaf zy hem weder ten antwoord, dat het alleen de liefde voor „ myn persoon is, die u by my gebragt heeft; en dat ik uwe op- „ regtheid zou wantrouwen, zo ik u verder ondervroeg. Welaan! „ ik zal u dan niet langer ophouden. ——— Weet dat myn Va- „ der hulp nodig heeft; het faillisement van twee Comptoiren te „ Hamburg heeft myn Vader in den hachlyksten toestand gedom-

„ peld;

„ peld; het opſchieten van een goede Som is alleen in ſtaat hem „ te redden; anders zal hy het binnen kort moeten opgeven; hy „ en ik verwagten, uit een edel beginzel uwer edelmoedigheid, dat „ gy my dit verzoek niet zult weigeren; gy kunt ons redden met „ de Somma van ....; of anders, ontſla my van uwe Egge- „ noot te zullen worden."

Geen Donderſlag kon iemand meerder in de ooren treffen, dan dit zo onverwagt berigt aan den Heer *Jullefort*. Hy kon, door verwondering opgetogen, byna niet ſpreken. Hy was bezield met haat en afkeer tegen den Vader; hy verwenschte in zig zelven de belofte, die hy zo even gedaan had, en zweeg; dog men kon genoegzaam beſpeuren wat 'er in zyn hart omging. —— Eindelyk brak hy het ſtilzwygen af; en, in plaats van zig genegen te tonen tot het ſchieten van zulk een gering gedeelte van zyn Rykdom, begon hy *Sophia's* Vader, wegens deszelfs onkunde, roekeloosheid, en ſlegte beſtiering, met dus zyn geld te wagen, als anderzins, te hekelen. Hy verhaalde haar, dat hy menigmaal een aanzienelyk Huwelyk had kunnen doen; doch dat hy 't altoos gelaten had, uit hoofde dat 'er geen geld was; en dat het hem ſpeet, dat hy nu hier zo ongelukkig te pal zou komen; daar hy, menende een groten Schat te vinden, vele Schulden vond. Eindelyk zeide hy haar, dat zy, wanneer hun Huwelyk voortgang zou hebben, zorg moest dragen, dat haar Vader, eer hy het opgaf, hunlieden een groot Huwelyksgoed moest medegeven, alvorens de Schuldenaren in den boedel kwamen; die toch te vreden moesten zyn, met het geen zy vonden. Want tot het ſchieten van zulk ene Som zal ik, zeide hy, nimmer overgaan. Anders is ons Huwelyk vernietigd: ——— laat uw Vader nu overwegen, wat voor hem het dienſtigst is; ik zie anders, ik zeg het nogmaals, liever volkomen van u af. ——— „ Veragtelyk Schepzel, was haar „ antwoord, verachtelyk Schepzel, met zulke onedelmoedige, en „ oneerlyke gevoelens, die op zulk ene bedriegelyke wyze, en met „ zulk geld, waar om misſchien Weduwen en Weezen zouden zug- „ ten, my begeert; geld, dat naderhand, in plaats van een Zegen, „ u tot een Vloek zou kunnen ſtrekken...... Vaarwel; myne o- „ gen zien u met afkeer na; eer zal ik myn brood gaan bedelen, „ dan my op zulk ene eerloze wyze met u verbinden!" ——— Hy vertrok, zekerlyk wel te vreden, dat hy zig van de zaak ontſlagen had.

Het was geen half uur daarna, of de oude *Dominique*, van dit alles niets wetende, verzogt om gehoor by den Heer *Delomer*; om hem het Huwelyk voor zyn Zoon, met *Sophia*, te gaan voordragen. Verlof hier toe gekregen hebbende, ging hy naar deszelfs huis; en beval zyn Zoon hem over een half uur te volgen.

Hy wierd door den Heer *Delomer* zelven, die, in de uiterſte on-

ongerustheid over zyne eigen zaken, niet wist wat dit bezoek beduidde, ontvangen. Gezeten zynde, deed *Dominique* zyn voorslag, en meldde tot welk einde hy gekomen was; verzoekende *Sophia*, in weerwil van den Heer *Jullefort*, voor zyn Zoon ten Huwelyk. ——— Niets verwonderde ooit den Heer *Delomer* meer, dan dit verzoek. „ Myn Vriend, zeide hy, is u wel bewust, „ hoe het met my gelegen zy? Weet gy niet dat myne zaken in de „ war zyn? en dat ik, myne Dogter aan uw Zoon gevende, u„ lieden allen ongelukkig zou maken?" Hy verhaalde hem daar op, hoe het geval zig had toegedragen; mitsgaders de handelwyze van den Heer *Jullefort* daaromtrent gehouden.

Intusschen komt de jonge *Dominique* mede op den bepaalden tyd. *Sophia* ziet hem voor de deur; zy vliegt 'er naar toe, opent hem dezelve, en valt hem in de armen. „ Nu zult gy de myne „ worden, roept zy hem toe; die ondankbare heeft my verlaten; „ uw staat evenaart nu de myne; niets is 'er nu, dat ons beletten „ zal om gelukkig te worden." ——— Men kan uit het vorige verhaal ligt afnemen, hoe verwonderd de jonge *Dominique*, van 't voorgevallene onkundig zynde, gestaan moet hebben, eerst afgezegd te zyn, en nu op deze wys ontvangen te worden. ——— Zy naderen in het Vertrek, daar de Heren *Delomer* en *Dominique* zaten, en met elkander spraken. ——— Toen wierd het raadzel voor den jongen *Dominique* ontknoopt; hier was het, dat hy het ongeluk van den Heer *Delomer* vernam, en tevens zyn voorleden hoop zag herleven. ——— Na de gewone pligtplegingen sprak de Heer *Delomer* den jonge *Dominique* aldus aan. „ Gy hebt „ gehoord, in welke akelige en nare omstandigheden ik gedom„ peld ben; 't is u bekend, dat de Heer *Jullefort*, van wien ik „ myne redding verwachtte, myne Dogter heeft verlaten; gy bied „ u, door uw Vader, als Bruidegom in deszelfs plaats aan. Dit „ was alles wel; —— had gy eerder opgekomen, ik had u voor „ hem gekozen. Maar nu, nu ik niet in staat ben, om myne „ Schuldenaren te voldoen, veel min om u lieden enig Huwelyks„ goed mede te geven, zo zou het zeer ongepast zyn, u myne „ Dogter te schenken; te meer, daar gy van uwen kant niet ge„ noeg bezit, om een huisgezin te onderhouden. Weet dan, dat „ ik voornemens ben, myne Dogter in een Klooster te zenden, „ en ik, ik zal, na myne Schuldenaren alles overgelaten te heb„ ben, in tranen, met het weinige dat zy my zullen geven, myn „ onderhoud zoeken, op hoop, dat de Hemel my ten tweden „ male zyn zegen zal doen ondervinden. ——— Verwyder u „ des, zo gy kunt, van een ongelukkigen." ——— „ Neen, hervatte de oude *Dominique*, neen, dit zal nooit geschieden; en „ uw Dogter zal de Egtgenoote myns Zoons worden. ——— Zoud „ gy zulk eene onrechtvaardigheid begaan, om eene jonge Juffer,

„ van zo grote hoedanigheden tot de eenzaamheid te verwyzen; „ of wilt gy ene twede Melanie (*), ene twede ongelukkige „ maken! —— Laat ons liever naar een middel ter uwer red„ dinge, en ter bevorderinge van haren gelukſtaat, uitzien.—— „ Zie daar, (zyn brieventas uithalende, en tegen den Heer *De„ lomer* ſprekende,) zie daar ene Somma van honderd duizend „ Livres, die ik tot een Huwelyksgift geſchikt had, en nu aan u „ tot redding uwer zaken geef. Is 'er genoeg, myn vriend, „ anders heb ik nog meer om u te helpen: gy behoeft u niet te „ verhaasten, om het my weder te geven; wanneer gy uwe za„ ken in order zult hebben, kunt gy 'er eens aan denken. —— „ Zyt niet bedugt, dat gy uwe kinderen berooft van het gene „ hun toekomt; daar ligt nog ene andere Zom, die ik voornemens „ ben haar nu te ſchenken."

Wie kan de blydſchap, de ontroering, en de onverwagte verandering in dit huisgezin, uitdrukken? zy allen vielen hem om den hals; en de Heer *Delomer* viel op zyn knien, bedankende zyn' Weldoender, met de hevigſte aandoening. —— De jonge *Dominique* was buiten zig zelven; niet wetende, dat zyn Vader zulk een Schat in de Waereld had. „ Hoe is 't mogelyk, zeide „ hy, hoe is 't mogelyk, myn Vader; bezit gy zulk een rykdom, „ en heb ik daar niets van geweeten!" —— „ *O! Ja*, myn „ Zoon, was zyn antwoord, dit zyn de vrugten van een vyftig„ jarigen arbeid; —— daar zyn zo veel dagen niets verlopen, „ als 'er jaren met werken verſtreken zyn, op welken ik de „ Zon niet heb zien opkomen, of zien ondergaan. —— „ Dit, gevoegd by ene zuinige levenswyze, heeft my dezen Schat „ doen verzamelen, met welken ik tans aan drie menſchen het „ leven wedergeef: —— De Hemel heeft myne pogingen geze„ gend; en het is aan den Albeſtierder, dat wy de ſchuldigſte „ dankerkentenis verpligt zyn." —— Hierop wendde hy zig tot den Heer *Delomer*. —— „ Myn Heer, ſprak hy, ik be„ geer tans geen ander bewys van uwe dankbaarheid, dan dat gy „ toeſtaat dat wy heden dit paar verenen." —— De Heer *Delomer*, die als opgetogen was over zyn' Weldoender, ſtemde dit eindelyk, na enige tegenſtribbelingen, toe. —— „ Ik zou, voor de„ zen, zeide hy, misſchien geweigerd hebben myne Dogter aan uw Zoon „ te geven, om dat ik zo merkelyk boven u ſcheen verheven te „ zyn; doch tans zou ik dezelve weigeren, om dat gy ver bo-

„ ven

(*) *Melanie*, ene ongelukkige Kloosterling, die, door de ſtrengheid van een Vader in 't Klooster gedaan, en van haar Minnaar afgeſcheurd wierd; zig uit wanhoop verhing. —— Men heeft dit geval ten toneele gevoerd, en 't word onder dezen naam op den Schouwburg vertoond.

„ ven my zyt: doch ik berust in de ſchikkingen van myn Wel-
„ doender." ——— Toen vatte *Dominique* weder het woord op,
nam zyn Zoon by de hand, leidde hem tot *Sophia*, en ſprak: ———
„ Ontvang, myn Zoon, tans uwe aanſtaande Egtgenoote van myne
„ hand. De Hemel ſtorte over u uit, zyne dierbaarſte Zegeningen!
„ leeft gelukkig, in vrede, en bemint elkander. ——— Kom, ſlui-
„ ten wy nog dezen dag uwe trouw aan de voeten der Altaren;
„ verenigen wy daar twee harten, die de Hemel al vroeg heeft za-
„ mengevoegd."

Doen wy der ſchimpzugt zien, die ons met ſmaad bejegent,
Dat, om de ware deugd, dit Huwelyk word gezegend!

G. H. E.

ALLEENSPRAAK OVER 'T MENSCHLYK LEEVEN.

HOe veele zyn de elenden, hoe veele de vermaaklykheden deezes leevens! ——— Wy vermenigvuldigen en vergrooten de eerſte door onze onverduldigheid ——— en vinden ons ten opzigte van de laatſte ſteeds te leur geſteld, door 'er al te hooge gedagten van te vormen. ——— De ondervinding heeft my deeze waarheden geleeraard, en hoe meer ik van de Wereld zie, te meer word ik overtuigd, dat de Mensch meer ongevals, ſmerts, en verdriets zelve gemaakt heeft, dan de Maaker der Natuure wilde dat hy hier zou aantreffen. ——— Welk een aantal van kwaalen hebben weelde, ondeugd, en ongebondenheid onder de Afſtammelingen van ADAM geteeld? — Hoe veele ondergaan dag op dag duizend moeilykheden, om hunne bezittingen te vermeerderen? ——— Iets voor de Kinderen op te leggen is eeniger verſchooning ——— anderen worden door hebzugt alleen gedreeven, om allerlei kunſtſtreeken van bedrog en onderdrukking te werk te ſtellen. ——— Doch waarom zullen wy vastſtellen, dat de Rykdommen onze Kinders zullen gelukkig maaken: daar wy zo dikmaals ondervonden, dat ze op ons eene tegenovergeſtelde uitwerking hadden? ——— Van welk eene waarde is het goud voor hem, die meer dan genoeg heeft, tot vervulling zyner behoeften, en 't zelve onaangeroerd in zyne geldkist laat? ——— Wy benyden de zodanigen, die wy gelukkiger agten dan onszelven, en vermeerderen hier door ons ongenoegen — en — doch, waarom zal ik langer ſtil ſtaan op de zwakheid, de dwaashartigheid van anderen, daar ik zelve daar aan ſchuldig ſtaa! Wat betekent al myne Wysbegeerte, wanneer ik my, in den algemeenen maalſtroom, laat medeſleepen, en de oogenblikken, al te kostbaar om in beuzelingen verkwist te worden, vrugteloos verſpil.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in September 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 6	29. 6½	29. 6½	61	68	62	Z	W	W	Reg. Held.
2	——	— 4½	— 4½	62	72	60	——	Z W	Z t W	Dond. Reg.
3	— 4	— 3½	— 3½	60	64	60	——	Z t W	——	— Buijig.
4	— 3½	— 4	— 5	60	70	60	W t N	W t N	W t N	Buijig.
5	— 6	— 7	— 8	59	66	59	N W	——	——	——
6	— 9½	—10½	—11	58	67	59	W	N W	N W	——
7	—11	—10	— 9½	58	70	60	Z W	Z	Z O	Held. Wolk.
8	— 5½	— 4½	— 6	59	64	59	Z t O	Z W	N W	Reg. Held.
9	— 8½	—10	—11½	59	70	58	N O	N O	N O	Helder.
10	30. 0½	30. 0½	30. 0½	58	70	61	O t N	O t N	O t N	——
11	——	——	——	59	70	63	——	Z W	Z W	— Wolk.
12	— 0	— 0	— 0	63	71	66	Z W	——	——	Reg. Held.
13	——	——	29.11	63	72	63	——	——	——	Held-Wolk.
14	29.10½	29. 9	—10	63	72	64	Z t O	Z	Z	——
15	——	—10½	——	64	73	63	W	W	N O	— Reg.
16	— 9½	——	—11	62	68	63	N W	N W	N	— Wolk.
17	—11	—11	—10	61	65	59	W t Z	W t Z	Z W	— Reg.
18	— 8½	— 9½	—10½	58	64	58	N W	N t O	N t O	Buijig.
19	30. 0	30. 0½	30. 1½	55	58	54	O	O	O	Helder.
20	— 2	— 2	— 3	54	59	53	——	N O	N O	——
21	— 3	— 3½	— 4	52	61	54	N O	——	——	— Wolk.
22	— 3½	— 3	— 2	53	62	56	N W	N W	——	Betr. Held.
23	— 1	29.11	29.11	54	62	55	N O	N O	——	Helder.
24	29.10½	—10½	—10½	54	63	56	O	W	W	——
25	— 9½	— 8½	— 6½	45	68	61	Z	Z	Z	— Reg.
26	— 4½	— 4½	— 5	62	70	62	——	Z t W	Z t W	Reg. Held.
27	— 5½	— 7	— 8	60	67	59	W t Z	W t Z	W	Held. Wolk.
28	— 7	— 6½	— 7	60	64	59	Z W	Z W	Z W	— Reg.
29	— 8½	—10	—11½	60	66	58	N	N t O	N t O	——
30	29.11½	—11½	30. 0	58	64	56	N O	N O	O	Betr. Held.

Hoogste Barometer d. 30. 4 }
Laagste Barometer d. 29. 3½ } middelb. d. 29. 9½

Hoogste Thermometer gr. 73. }
Laagste Thermometer gr. 52. } middelb. gr. 62½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERTOOG OVER DE ONDERSCHEIDENE SOORTEN VAN ZEDELYKE WYSBEGEERTE.

(Uit het Engelsch.)

De Zedelyke Wysbegeerte, bestaande in de kennis der Menschelyke Natuure, kan op twee zeer verschillende wyzen behandeld worden: elk deezer heeft haare byzondere voordeelen; de een zo wel als de andere brengt het haare toe tot het vermaak, het onderwys, en de verbetering des Menschdoms.

Op de eerste wyze te werk gaande, beschouwt men den Mensch voornaamlyk als gebooren om te werken, bestuurd in zyne daaden, door smaak en door gevoel; hy zoekt en hy vliedt de voorwerpen, overeenkomstig met derzelver voorkomende waarde, en naar het licht waar in ze hem onder 't oog vallen. Het agtens- en beminnenswaardigste is de Deugd: in gevolge hier van bedienen zich de Wysgeeren, van welken ik thans spreek, om haar op 't schoonst te schilderen, van alle de bekoorelykheden der Dichtkunde en Welspreekenheid. Zy vercieren hun onderwerp met alle de bevallige optooizelen, geschikt om onze verbeelding te streelen, en onze liefde op te wekken. Hunne waarneemingen uit het gemeene leeven ontleenende, kiezen zy de treffendste gevallen, en zetten, met kunst, strydige characters tegen elkander over, om ze beter te doen afsteeken: en, naa ons op het spoor der Deugd gebragt te hebben, door de Eer en het Geluk, welke ons in 't verschiet vertoond worden, regelen zy onze schreeden, door de heiligste voorschriften, door de verhevendste en uitlokkendste voorbeelden; het onderscheid tusschen Deugd en Ondeugd in den helsten dag zettende, veroorzaaken en bepaalen zy teffens onze aandoeningen. Zy hebben het hun voorgestelde wit getroffen, indien zy, in onze harten, de liefde tot de Braafheid en waare Eer hebben doen ontvonken.

De Wysgeeren van de tweede soort behandelen den Mensch

meer als een Redelyk dan als een Werkzaam Weezen: zy bevlytigen zich veel eer om zyn verſtand te vormen, dan om zyne Zeden aan te kweeken. Het Menschlyk Geſlacht is voor hun een voorwerp van beſpiegeling; zy meeten onze Natuur, om zo te ſpreeken, af met de pasſer in de hand, zy zoeken de eerſte beginzels te ontdekken, die onzen geest bepaalen, die onze aandoeningen voortbrengen, en ons beweegen om dit goed te keuren, dat te wraaken; dit uitſtrekkende tot deeze en geene daad, of byzondere wyze van handelen. —— Het zou, huns bedunkens, eene ſchandvlek voor de Geleerden weezen, als de Wysbegeerte nog zo verre niet gekomen was, dat dezelve, met eene volkomene zekerheid, de beginzels der Zedelykheid, der Redenkaveling, en der Oordeelkunde, kon bepaalen: en dat wy voor altoos veroordeeld zouden weezen van Deugd en Ondeugd, van Waarheid en Valschheid, van Schoonheid en Afzigtigheid, te ſpreeken, zonder ooit in ſtaat te weezen, om de oorſpronglyke verſchillendheden dier zaaken te bepaalen. In eene zo moeilyke onderneeming ſchrikt geene zwaarigheid hun af. Naa de byzondere gevallen tot algemeene beginzels gebragt te hebben, zetten zy hunne naſpeuringen voort, zy ſtapelen algemeenheden op algemeenheden, en zyn niet voldaan, of zy moeten gevorderd zyn tot die eerſte beginzelen, welke, in alle Weetenſchappen, paal en perk zetten aan den navorſchenden onderzoeklust. Hunne beſpiegelingen hebben een afgetrokken voorkomen, en zyn boven de bevatting des gemeens; doch zy dingen alleen na de toejuiching van Wyzen en Verſtandigen: en als zy maar eenige verborgene waarheden, die tot onderwys der nakomelingſchap kunnen dienen, ontdekken, oordeelen zy zich genoeg voldaan, voor een leeven gansch en al beſteed in beſpiegelende Letter-oefening.

Het gaat vast, dat de Wysbegeerte, die een gemaklyk en gemeenzaam voorkomen heeft, altoos den voorrang zal behouden by het meerendeel des Menschdoms, boven die gezette en afgetrokke Wysbegeerte: men geeft 'er de voorkeuze aan niet alleen als de vermaaklykſte, maar ook als de nutſte. Zy komt daarenboven te pasſe in het plan des gemeenen leevens, daar zy, dat ik my dus uitdrukke, het hart en de genegenheden vormt, en, de eerſte roerzels onzer bedryven raakende, ons gedrag regelt, en doet naderen tot het volmaakte voorbeeld, 't welk zy afſchildert.

De afgetrokke Wysbegeerte, in tegendeel, ſteunende op eene byzondere neiging van den geest, die geen invloed

heeft

heeft op de daaden en verrigtingen des leevens, verdwynt, zo dra de Wysgeer, zyn somber vertrek verlaatende, in de groote wereld treedt: zeldzaam is het dat de voorschriften, in 't afgetrokkene gevormd, het gedrag en de zeden bestuuren: de leevendigheid onzer aandoeningen, de kragt onzer genegenheden, de ongeregeldheid onzer hartstogten, verdryven terstond alle denkbeelden, die den oorsprong verschuldigd zyn aan wysgeerige gevolgtrekkingen, en doen den diepstdenkendsten Wysgeer, in den algemeenen hoop vermengd, even als anderen handelen.

Men moet ook erkennen, dat de Wysbegeerte, die men de *daadlyke* mag heeten, aan Mannen, daar in uitmuntende, den duurzaamsten en rechtmaatigsten roem verworven hebbe. Zy, die zich op afgetrokke redeneeringen bevlytigden, schynt tot nog geene andere dan kortstondige agting ten deele gevallen: en deeze was de vrugt van de grilligheid, of de onkunde, der eeuwe waar in zy bloeiden: dezelve heeft het billyker oordeel der Naakomelingschap niet kunnen doorstaan.

Het gebeurt zeer ligt aan een' diepdenkend vernuft, dat het in de fynstgesponne redenkavelingen van den weg raake: en dewyl geen gevolg hem afschrikke, noch door de nieuwigheid, noch door de strydigheid met de algemeen aangenomene denkbeelden, komt de eene misslag by den anderen, en deeze worden als op één gehoopt. Is het, daarentegen, dat een Wysgeer, die geen ander oogmerk heeft, dan om algemeene begrippen en kundigheden aan alle Menschen, met aangenaame kleuren en bevallige trekken, voor oogen te houden, tot eenigen misslag vervalt, hy gaat niet verder; hy houdt stand, hy raadpleegt het gezond verstand, en neemt de toevlugt tot de natuurlyke aandoeningen zyner ziele: dus weder op den rechten weg keerende, wapent hy zich vervolgens tegen het gevaar der begogelingen. De agting van CICERO behoudt nog tegenwoordig allen glans; die van ARISTOTELES is bykans geheel verdoofd. LA BRUYERE's naam zweeft de wereld door; de roem, zyn werk gegeeven, vergroot; MALEBRANCHE blyft bepaald by zyn Volk niet alleen, maar ook in zyne eeuw. Waarschynlyk zal ADDISON met vermaak geleezen worden, wanneer men niet langer aan LOCKE denkt, hoe groot en zedig een Wysgeer hy ook, met de daad, geweest hebbe.

Een Mensch, die enkel een Wysgeer is, wordt, over 't algemeen, in de Wereld niet zeer gunstig aangezien en ontvangen, en dat hy, afgescheiden leevende van alle verkee-

ring met zyne Natuurgenooten, vervuld met beginzels en denkbeelden, geheel verſchillend en vreemd van de hunne, geagt wordt buiten ſtaat te weezen, om iets toe te brengen tot vermaak of voordeel der zamenleevinge. Van den anderen kant is een Mensch, al te onkundig, nog meer veragt in een' Tyd, en by een Volk, op Weetenſchappen geſteld: het allerzekerst kenmerk van een' laagen geest is, geen ſmaak, geene aandoening te hebben voor zo edele vermaaken des verſtands. Het allervolmaaktst Character, tusſchen deeze beide uiterſten, is dat van een' Man, even geſchikt voor 't Boekvertrek, voor 't Gezelſchap, voor de woelige tooneelen der bedryfvolle wereld; die in de verkeering het oordeel en de kieschheid medebrengt, welke de vrugten zyn van het beoefenen der Fraaije Letteren, en, in het volvoeren van zaaken, die braafheid, en nauwkeurigheid, welke eene gezonde Wysbegeerte inboezemt. Om een zo uitſteekend Character nog meer luisters en volmaaktheids by te zetten, is niets nutter dan het leezen van Schriften in eenen gemaklyken ſtyl en trant opgeſteld, die weinig van de denkbeelden des gemeenen leevens afwyken, en, om begreepen te worden, noch lang, noch diep denken vorderen. Dusdanige Letter-oefeningen doen den Mensch, vervuld met edele begrippen en verſtandige grondregelen, in de wereld treeden; hy ſtelt dezelve te werke in alle voorkomende gelegenheden; zy verfraaijen de Deugd, ſchenken bevalligheid aan de Weetenſchappen, verlichten de Maatſchappy, en doen in eenzaamheid duizend zoetigheden ſmaaken.

De Mensch is een *Redelyk* Weezen, de Weetenſchap is zyn eigenaartig voedzel; doch de paalen zyns verſtands zyn zo eng, dat hy op maar weinig voldoenings kan hoopen, zo ten opzigte van de uitgeſtrektheid, als ten aanziene van de zekerheid der kundigheden, welke hy kan verkrygen. —— De Mensch is desgelyks niet min een *Gezellig* dan een *Redelyk* weezen: doch hy kan niet altoos Gezelſchap vinden, 't welk hem vermaakt, noch zelfs zyn ſmaak voor 't gezelſchap ſteeds leevendig houden. —— De Mensch is, daarenboven, een *Werkzaam* Weezen; en deeze geſchiktheid, gevoegd by verſchillende behoeften deezes leevens, bepaalt hem, om zich aan bezigheden en het verrigten van zaaken over te geeven. Dan de geest eischt uitſpanning, dezelve zou te veel lyden met altoos ingeſpannen te weezen; eene geduurige werkzaamheid put dien uit. De Natuur blykt, overzulks, voor het Menschlyk Geſlacht een leeven vol verſcheidenheids verordend te hebben. Haare in-

inwendige ſtem ſchynt ons aan te maanen, om niet toe te laaten dat een deezer roerzels zich te veel aanmaatige, ten einde het inwilligen van 't eene ons niet onbekwaam maake tot het andere. „ Geef u over," roept zy ons toe, „ aan uwe „ zugt tot Weetenſchap; maar laat uwe Weetenſchap, de „ Weetenſchap van een Mensch weezen; dat dezelve betrek„ king hebbe tot de Gezelligheid, tot de bedryven des Werk„ zaamen Leevens. Ik verbied alle te afgetrokkene gedag„ ten, alle te diepe naſpeuringen: ik zal, die my ongehoor„ zaam zyn zwaar ſtraffen, door de droeve naargeestigheid, „ waar in die mymeringen hun dompelen; door de onzeker„ heid waarop zy uitloopen; door de koele bejegening, wel„ ke hunne ontdekkingen, als zy ze in 't licht geeven, zul„ len ontmoeten. Wees een Wysgeer, maar blyf, te midden „ van uwe Wysbegeerte, een Mensch!"

WAARNEEMING AANGAANDE EEN KIND, ZONDER EENIG TEKEN VAN LEVEN IN DE WAERELD GEKOOMEN, EN OP EENE EENVOUDIGE EN GEMAKKELYKE WYZE WEDER BYGEBRAGT; door M. LAVALÉE, *Chirurgyn &c.*

(*Journal de Medecine. Tome XLV.*)

IK werd den 23 October 1775, 's avonds ten negen uuren, geroepen, om de Vrouw te verloſſen van een zeker *Gaunnon*, een Werkman te *Chauconnin*, een Dorp een klein half uur van *Meaux* geleegen. Deeze Vrouw had van des morgens af zeer hevige pynen doorgeſtaan: dezelve waren met kramp, en verſtyvingen in de Dyen en Beenen vergezeld; waarby ſomtyds ſtuiptrekkingen kwamen, die het geheel zenuwgeſtel aandeeden. De arbeid was zeer moeylyk, en ze werd niet voor den volgenden dag, tusſchen twee en drie uuren in den namiddag, verlost. 't Kind was zeer groot en zwaar, voornamentlyk van hoofd, 't welk zich 't eerst opdeed. 't Zelve kwam in de Waereld zonder eenige beweeging, bleek, en ten naasten by zonder eenige natuurlyke warmte; de Spieren van de onderſte en benedenſte ledemaaten waren zonder eenige werking, of beweeging. Na het den Doop te hebben toegediend, tragtte ik met alle vlyt 't zelve weder by 't leeven te brengen. Myne gisſing was, dat de ſtaat waarin ik het Kind nu vond, veroorzaakt werd

 door

door de drukking, welke de Navelstreng, die twee à drie keeren rondom den hals van 't Kind gedraaid was, gemaakt hadt op de halsaderen, (*Venæ Jugulares*). Dit konde mede ontstaan zyn door de drukking en rekking, aan het hoofd van 't Kind, eenige oogenblikken vóór de verlossing, gedaan; niettegenstaande alle de voorzorgen, die ik in staat was in deeze omstandigheden te neemen. ——— Ik nam daarop het voorneemen van eenig bloed te laaten loopen, uit de afgesneeden Streng. Op de eerste lepel vol die 'er uit geloopen was, werd de beweeging van 't hart door het gevoel ontdekt, en met de ontlasting van de tweede, begon 't Kind te geeuwen, en 't lighaam veranderde van een bleek in een blaauwe paarsachtige kleur. Ik ging voort met eenige lepelen bloeds te laaten uitvloeijen, en bloes 't zelve, door myn mond, op die van 't Kind te plaatzen, een weinig luchts in de Longen. Aanstonds kwam 'er uit de neus loopen een schuimige slym, die bruin van kleur was. By deeze hulpmiddelen voegde ik zagte wryvingen, met warmen wyn, ter plaatze van 't hart, de borst en den onderbuik, en hield daarmede ten naasten by een uur aan. Deeze wryving wekte, schoon langzaam, de levenskrachten van 't Kind weder op, 't welk eindelyk, na verscheide maalen gegeeuwd te hebben, begon te schreeuwen: de huid kreeg weder zyn natuurlyke kleur, en, ten einde van twéé uuren, was 't zelve in staat, om de borst van de Minne, die het dezelve aanbood, te neemen. Tegenswoordig is het Kind zeer welvaarende. Dit is niet de eerste reis, dat ik van deeze middelen gebruik gemaakt hebbe; ik had van dezelve reeds een gelukkig gevolg gezien in twee Kinderen, waarvan ik de Vrouw van een Kleermaaker te *Meaux*, wiens naam was *Dulin*, verlost had: deeze Vrouw had reeds twee maalen gekraamd, en haare Kinderen waren zonder eenige beweeging ter Waereld gekoomen; men hield ze voor dood, zonder eenige middelen aan te wenden: die Kinderen, daar ik haar van verlost had, gaven geen meerdere blyken van leeven in de Waereld komende, dan de gemelde; doch door 't aanwenden van de middelen hier vooren gemeld, bragt ik ze wederom by.

DE

DE VERONDERSTELDE UITWERKING VAN KOOKEN OP HET WATER, OM HET TE SPOEDIGER TE DOEN VRIEZEN, DOOR PROEVEN BEVESTIGD. Door JOSEPH BLACK, M. D. *Profesfor in de Chemie te Edenburg*, in eenen Brieve aan den Heer JOHN PRINGLE. *Bart.* F. R. S.

MYN HEER!

WY hadden laatst een helderen ftillen dag en fterke Vorst; ik nam terftond de gelegenheid waar, my voorheen ontglipt, om eenige Proeven te doen op het bevriezen van Gekookt Water, in vergelyking met Ongekookt. Ik liet, ten dien einde, eenig water vier uuren in een Theeketel kooken. Ik deed het terftond in een Florentynfche wynfles, en omzette die met Sneeuw, tot het bekoeld was tot 48 gr. op den Thermometer van FAHRENHEIT; zynde de graad van koude, van eenig Ongekookt Water, 't welk in een fles op myn Studeerkamer ftondt: hier op deed ik vier oncen Gekookt en vier oncen Ongekookt Water, in twee evengroote Theekopjes, en zette ze buiten op een venfterbank ten Noorden, waar de Thermometer 29 gr. tekende.

Het Ys vertoonde zich eerst op het Gekookte Water, en dit in verfcheide herhaalde proeven met het zelfde Gekookte Water, eenige uuren naa dat het water uit de Theeketel gekomen was. Het tydsverloop tusfchen het eerfte vertoon van Ys, op het Gekookte en Ongekookte Water, verfchilde in de onderfcheide proefneemingen. Eene oorzaak van dit verfchil was blykbaar de verandering in de lugtsgefteltenisfe, die in den naamiddag kouder werd, en den Thermometer allengskens tot 25 gr. deedt daalen. Eene tweede oorzaak beftondt in 't roeren van 't Water: wanneer het Ongekookte Water nu en dan zagtlyk geroerd werd, met het pennetje van een tandenftooker, kwam het Ys daar op zo fchielyk, of bykans zo fchielyk te voorfchyn, als op het ander: en, uit het geen ik waarnam, heb ik reden om te denken, dat, wanneer men het geftaadig in beweeging hieldt, mits de proeve genomen werd met niet veel grooter hoeveelheid Waters, en niet uitgeftrekter of dieper, het ruim zo fchielyk zou beginnen te bevriezen.

In eene deezer proeven myne Theekopjes beziende, naa dat ze één uur in de lugt geftaan hadden, en Ys vindende op het Gekookte Water en geen op het ander, roerde ik even

met myn tandenstooker, het Ongekookte Water, en zag terstond de oppervlakte met zeer dun Ys bezet, dat binnen kort toenam, tot 'er zo veel Ys in was als in het andere kopje; dit geschiedde in één of ten hoogsten in twee minuuten tyds. En, schoon in alle myne andere proeven, de bevriezing in het Ongekookte Water doorgaans laater begon dan in het andere; nam dezelve, in het eerstgemelde begonnen zynde, zo schielyk toe, dat het, in zeer korten tyd, eene gelyke of bykans gelyke hoeveelheid van Ys hadt, als die langzaamer gevormd was in het Gekookte Water.

Uit het geen ik dus verre heb waargenomen, moet ik opmaaken, dat Gekookt en Ongekookt Water, van elkander in dit opzigt verschillen; dat wanneer Gemeen Water in een staat van rust blootgesteld aan een lugt, die een weinig graaden kouder is dan het vriespunt, het schielyk de koude krygt van die lugt, en nog volkomen vloeibaar blyft, mits het niet geroerd worde. Het Gekookte Water, in tegendeel, kan niet vloeibaar blyven in deeze omstandigheden: doch als het bekoeld is tot het vriespunt, wordt een gedeelte daar van, wanneer het eenige grooter koude krygt, in Ys hervormd: naa 't welke, door de geduurige werking van de koude lugt op 't zelve, elk oogenblik meer Ys gevormd wordt, tot het allengskens geheel bevroozen is, eer het zo koud worde, als de lugt die 't zelve omringt.

Deeze ontdekking wel in overweeginge genomen zynde, valt het gereedlyk te bevatten, waarom het in *Indie* noodig is het Water te kooken om Ys te verkrygen (*). De grootste maate van Koude, welke zy daar kunnen verwekken, door de middelen daar aangewend, is waarschynlyk niet meer dan 31 of 30 gr. op FAHRENHEITS Thermometer. Gemeen Water, in een staat van rust gelaaten, zal zonder bevriezen dien graad van koude uitstaan; en, indien zy de middelen niet hebben om het kouder te doen worden, eenigen tyd vloeibaar blyven, mits het niet geroerd worde. De verkoudene oorzaaken in dat Werelddeel, zo veel gedaan hebbende, hebben het uiterste gedaan, en kunnen niet verder op het Water werken. Maar dit kan het geval niet weezen van Gekookt Water, wanneer de verkoudende oorzaaken het gebragt hebben tot 32 gr.; het volgende uitwerkzel, 't welk zy voortbrengen, is het beginzel van bevriezing; terwyl het Water vervolgens al-

(*) Zie, over het maaken van Ys in de *Oostindiën*, een' Brief van den Heer ROBERT BARKER, in ons *Mengelwerk* der *Hedendaagsche Letter-oefeningen*, Vde Deels, IIde St. bl. 196. enz.

allengskens de gedaante van Ys aanneemt, weeten wy, door ondervinding, dat de koude moet blyven op 32 gr.; het kan niet kouder gemaakt worden, zo lang een aanmerkelyk gedeelte onbevroozen blyft (*). De verkoudende oorzaaken houden derhalven aan, werken op 't zelve, en vormen het geheel tot Ys, indien derzelver werking lang genoeg duure.

Een ander ſtuk van naſpeuring, in dit geval, is de oorzaak te ontdekken van dit onderſcheid, tuſſchen Gekookt en Ongekookt Water. Dit overweegende is my het volgend denkbeeld ingevallen. Dewyl wy, by bevinding, weeten, dat door het beroeren van Gemeen Water, het begin der bevriezing verhaast, of 't zelve buiten ſtaat geſteld wordt, om, beneden de 32 gr. bekoeld zynde, onbevroozen te blyven; zal dan het eenig onderſcheid tuſſchen dit en Gekookt Water, als het beide aan een ſtille vriezende lugt wordt bloot geſteld, niet gelegen weezen in deeze omſtandigheid, dat het Gekookte Water noodzaaklyk onderworpen is aan de werking van eene beroerende oorzaak, ſtaande den tyd dat het in de lugt is, terwyl het Ongekookt Water zich daar aan niet onderworpen vindt?

Een uitwerkzel van het Water lang te Kooken, is het uitdryven van de lugt daar in opgeſlooten; zo ras het bekoelt, begint het de lugt weder aan te trekken en op te ſlorpen, tot dat het de voorgaande hoeveelheid lugts in zich hebbe: doch dit vordert, naar allen ſchyn, een' geruimen tyd. Dan dien ganſchen tyd moet de lugt, daar in dringende, eene beweeging in het Water verwekken, die, ſchoon niet merkbaar voor het oog, kragtdaadig kan ſtrekken, om te beletten dat het niet kouder worde dan het vriespunt, zonder te bevriezen: ingevolge waarvan het terſtond begint te bevriezen, zo dra het dien graad van koude bekomen heeft.

Wanneer ik dit denkbeeld nagaa, herinner ik my eene proeve, die my toeſchynt 't zelve zeer te onderſteunen. FAHRENHEIT was de eerſte, die ontdekte, dat Water, in rust gehouden, eenige graaden kouder kan worden dan het Vriespunt. Hy deedt deeze ontdekking, als hy Ys zogt te krygen, uit water van lugt gezuiverd: met dit oogmerk hadt hy ee-

(*) Gemeen Water, wanneer het ſtil ſtaande verſcheide graaden beneden het Vriespunt bekoeld is, zal ſchielyk aan 't vriezen gebragt worden, als men het roert, tot dat de beginzels van Vorst zich opdoen.

eenig water gedaan in kleine glazen klootjes; het van lugt ontdaan hebbende door kooken en door de lugtpomp, verzegelde hy die klootjes fchielyk, en ftelde ze bloot aan de vriezende lugt. Hy ftond verwonderd, dat het water, veel langer dan hy verwagt hadt, onbevroozen bleef, tot hy, op 't laatst, eenige van deeze klootjes opende, om een Thermometer by het water te houden, of anders te onderzoeken in welk een ftaat het was. Het onmiddelyk gevolg van de toelaating der lugt was eene fchielyke bevriezing van het water; en, in de overige klootjes, werd een zelfde vorming van Ys veroorzaakt, door ze te fchudden.

Het gevolg, 't welk wy uit deeze proeve van FAHRENHEIT mogen trekken, is blykbaar genoeg, en het fchynt my allen twyfel, ten opzigte van de bovenbygebragte veronderftelling, weg te neemen. Eer my deeze proeven van FAHRENHEIT te binnen fchooten, had ik befiooten eene proef te neemen, my door de gemelde veronderftelling aan de hand gegeeven, die op het zelfde befluit zou zyn uitgekomen; doch de korte duur van de vorst, die flegts één enkelen dag aanhieldt, gaf my geen tyd om dezelve te neemen.

Edenburg 11 *Feb.* 1775.

BERIGT EN PROEFNEMINGEN, WEGENS DE NIEUW UITGEVONDENE ELECTRIZEER-MACHINE.

Door

MARTINUS VAN MARUM.

A. L. M. Philof. en Med. Doct., Philofophiæ et Matheseos Lector, en Lid van de Hollandfche Maatfchappij der Wetenfchappen te Haarlem.

ENe van de voordelen van de Nieuwe Electrizeer-Machine, waar van ik onlangs de befchrijving in 't licht gegeven heb, beftaat, volgens mijne opgave, hier in, dat deszelfs werking, bij ene vochtige luchtsgefteldheid weinig verhinderd wordt. Vermits nu zeker voorval gelegentheid gegeven heeft, dat dit voordeel van zommigen in twyfel getrokken wordt, zo vind ik het raadzaam, hier van thans verflag te doen, nu ik in ftaat ben door proeven te kunnen aantoonen, dat hier uit geenzints een befluit tegens mijne opgave kan getrokken worden.

In

In 't begin van *April* dezes Jaars, één mijner vrienden mij te *Amsterdam* verwachtende, juist op dien tijd, dat ik ene beschrijving van de nieuwe Electrizeer-Machine in 't licht gaf, verwittigde mij zijn verlangen, om deze Electrizeer-Machine te zien; doch gene andere kans hier toe ziende, vermits ik toen noch te *Groningen* woonde, verzogt mij daaróm op ene verplichtende wijze, dat ik ten zijnen genoegen ene Machine naar *Amsterdam* wilde overzenden, of medenemen.

Aan dit verzoek voldeed ik, en had hier door ook gelegendheid, om aldaar aan het verlangen van enige andere Beminnaars der Proefondervindelijke Natuurkunde, wien ik te voren van deze Machine gesproken had, te kunnen voldoen. Onder anderen zagen de Heeren DOORNICK, VAN NOOTEN, en ÆNEÆ bij mij deszelfs werking; waar na Hun Ed. hier over zeer voldaan, mij verzogten, of ik Hun Ed. mijne Machine den volgenden dach wilde verlenen, om dezelve door den Here ÆNEÆ aan hun Phijsisch gezelschap, het geen 's weeklyks ten huize van den Here DOORNICK vergadert, te laten vertonen.

Geen zwarigheid hier in vindende, willigde ik dit verzoek in; en, vermits het zamenstel van deze Machine den Here ÆNEÆ noch niet genoegzaam bekend was, woonde ik, op Hun Ed. verzoek, dit gezelschap bij. Dan hoe verbaasd stond ik niet, daar ik deze nieuwe wijze van Electrizeren anderhalf Jaar lang te *Groningen* meest dagglijks beproefd, en in allerlei luchts-gesteldheid voldoende bevonden had, nu voor het eerst, en dat wel in 't bijzijn van zulk een aanzienlijk gezelschap, mij door dezelve te zien te leur gesteld.

Steunende op mijne menigvuldige, en altoos welgelukte proefnemingen, welke ik met opzet ter beproeving van dit Werktuig in vochtige Luchts-gesteldheid genomen had, stelde ik het buiten twyfel, dat de bevochtiging der lucht van de kamer, door de uitademing en uitwaseming van het bijzijnde gezelschap, geenzints de rede konde zijn, dat de werking van de Electrizeer-Machine zo ver verhinderd wierd, maar dat dezelve ergens anders in te zoeken ware. Ik merkte, dat het Quikzilver niet zuiver was, en, geen ander gebrek kunnende vinden, schreef ik het dus eerst hier aan toe.

Ik zuiverde aanstonds het Quikzilver, door het zelve door ene nauwe papiere trechter te laten lopen, en reinigde ook de Schijf, van het geen zij van de onzuiverheid van het Quik

had

had aangenomen. Doch ſchoon nu alles wel ſchoon ware, was echter de Electrike kracht, welke de Conductors verkregen, weinig meerder. Ik kon niets verder beſpeuren, waar aan ik het konde toeſchrijven, en was dus genoodzaakt te verklaren, de rede van dit zo zonderling, en tegens alle mijne vorige ondervinding zo zeer ſtrijdend, verſchijnzel niet te kunnen gisſen. Het grootſte gedeelte van het gezelſchap wech gegaan zijnde, ſtelde de Heer ÆNEÆ voor, om de Machine by de openſtaande deur van de kamer te plaatzen; giszende, of niet misſchien de lucht van de kamer, door de uitwaaszeming van het groote gezelſchap, (het geen uit omtrent 40 leden beſtond) te zeer bevochtigd mogt zijn voor de Electrike werking. Ik konde hier aan niet het minſte geloof geven, vermenende van het tegendeel, door mijne langdurige ondervinding, genoegzaam verzekerd te zijn. Doch de uitkomst bedroog alle mijne verwachting. De opwekking begon nu van trap tot trap aan te winnen.

Deze proefneming deed zonder twijfel de noch tegenswoordig zijnde leden van het gezelſchap beſluiten, dat de bevochtiging der lucht van de kamer 'er de rede van ware geweest. Doch wel overtuigd, dat lucht, ſlegts vochtig zijnde, de werking van deze Machine niet verhindert, zogt ik de rede daar van in andere omſtandigheden. Niets overig vindende, het geen ik niet beproefd had, dan alleen, dat in deze kamer ene Kachel geſtookt wierd, terwijl ik met deze of zoortgelijke Machine tot noch toe bij gene Kachel geëlectrizeerd had, giste ik, dat hier in misſchien de rede zoude te vinden zijn. Hier bij in aanmerking nemende, hoe de Hollandſche turf veel zwavelagtiger is, dan die in 't algemeen de Provintie Groningen oplevert, kwam het mij voor, dat de zwavelachtige damp, welke de Kachel door het vertrek verſpreid had, de opwekking zoude geſtuit hebben. Hier mede ſtemde ook de laatſte proefneming over een, dat, namentlijk, de Machine, bij de deur geplaatst, veel beter werkte, dan voorheen; doch inzonderheid wierd ik in deze ſtelling geſtaafd, vermits ik te voren gezien hadde, dat de Zwaveldamp, die ik in een glaze klok op de Luchtpomp, (tot de proefneming, in mijne laatst uitgegevene Verhandeling bladz. 77, 78 beſchreven) vergaard had, ogenblikkelijk de werking van de Electrizeer-Machine ſtuitede, toen hij zich, bij het afnemen van de klok, door het vertrek verſpreidde.

Dan hoe waarſchynelijk mij ook in 't begin deze oorzaak toeſcheen, bleek het mij echter in 't vervolg, bij nader inzien

zien en proefnemingen, (welke ik kortheids-halve, en vermits ze hier weinig ter zake doen, nu niet opgeven zal) dat het hier aan niet toeteschryven zij.

Dus dan gene andere oorzaak kunnende vinden, waar aan deze verhindering van de werking der Machine kon toegeschreven worden, heb ik eindelijk, hoe zeer dit ook tegens alle mijne ondervinding en opzettelyke proefnemingen strijdende was, tot het besluit moeten overgaan, dat in dit geval de bevochtiging der lucht van de Kamer, door de uitademing en uitwaasseming van zulk een groot gezelschap veroorzaakt, 'er de rede van moeste zijn. Hier van nu overreed, zogt ik vervolgens naar de rede, waarom in dit geval de bevochtiging van de lucht aan de werking van de Machine zo veel nadeel had toegebragt, en begreep wel haast, dat dezelve moest gelegen zijn in het verschil, het geen 'er tusschen vochtige lucht van den Dampkring, en lucht, die door de dierlijke uitademing bevochtigd is, plaats heeft.

Vermits nu de rede, waarom de werking van de gewone Electrizeer-Machinen, door ene vochtige luchtsgesteldheid, verhinderd wordt, voornamentlijk deze is, dat het glas het vocht der lucht aantrekt, en hier door de Electrike stof onzigtbaar naar den spil, waar op het zelve draait, wordt afgeleid, zo ontstond bij mij aanstonds deze vraag, *of dan ene Lakschijf, door het vocht der lucht, die door ene dierlijke uitademing besmet is, zo veel meer aangedaan wordt, dan door het vocht van den Dampkring.*

Hoewel het reets verhaalde, wel ingezien zynde, dit reets genoegzaam schijnt te bewijzen, heb ik het echter raadzaam geoordeeld, dit door de volgende Proefnemingen nader te onderzoeken; waar toe ik mij alleen van Muizen bediend heb, vermits die dieren tot deze Proefnemingen de geschiktste, en 't gemakkelijkst te verkrijgen waren, en men thans genoegzaam overtuigd is, dat de uitademing van Menschen, en van dieren, welke deze ook zijn mogen, de lucht op dezelfde wijze besmetten. Ik plaatste dan onder een glazen klok, wiens middellijn 6 duimen, en hoogte 8 duimen was, een Muis, te gelijk met een stuk van ene gebrokene Lakschijf. Na verloop van één uur beproefde ik, of het stuk Lak enig vocht had aangenomen, en bevond, dat deszelfs oppervlakten door het aangenomene vocht reets enigermate leidende waren. Ik leidde het zelfde stuk Lak weêr één uur lang onder de Klok. Toen was het reets zo vochtig, dat het veel meer, dan de helft van de Electrike kracht, welke de Conductors van de Electrizeer-Machine verkrijgen, afleidde. Noch voor de

der-

derdemaal een uur lang onder de klok gelegen hebbende, leidden de oppervlakten van het ſtuk Lak bijkans alle de Electrike kracht van de Conductors af. Deze proef heb ik den volgenden dach herhaald, na het ſtuk Lak wel ſchoon gemaakt te hebben. De uitkomst verſchilde alleen hier in, dat het ſtuk Lak, nu, na 2 uren met de Muis onder de klok gelegen te hebben, reets bijna alle de Electrike kracht van de Conductors afleidde. Enige dagen daar na herhaalde ik weêr dezelfde Proefneming, met oogmerk om te zien, of ene verſchillende vermenging van Lak hier in enige verandering gave. Ik leidde dan een ſtuk rood en een ſtuk zwart Zegellak, benevens 2 ſtukken ongekleurd Lak, doch van verſchillende mengingen, onder de klok, waar de Muis onder beſloten was. Na verloop van een uur, vond ik ſlegts het ene ſtuk ongekleurde Lak enigzints leidende. Een uur daarna nam dit, aan den Conductor gebragt, bijkans de helft van de Electrike kracht weg. Het andere ſtuk ongekleurde Lak was nu ook leidende, doch tot enen minderen trap. Het ſtuk zwart Lak was ook enigzints vochtig; doch het rode in 't geheel niet. Bij het uitnemen van de ſtukken Lak ontſnapte de Muis, waar door ik toen deze Proefnemingen niet konde vervolgen.

Naderhand heb ik deze Proefnemingen verſcheide malen herhaald, en door dezelven bevonden.

1.) Dat het vocht van door uitademing beſmette lucht, in ene zeer ongelijke trap, van de Gomlak wordt aangetrokken, naar mate het zelve met deze of gene ſtoffen vermengd zij.

2.) Dat zelfs dezelfde vermenging van de Gomlak hier in zeer ongelijk is. Zou dit misſchien ontſtaan uit het verſchil van de *Veneetſche Terebintbijn*, welke, om de Gomlak wel te doen ſmelten, bij dezelve moet bijgevoegd worden; want in deze heb ik een groot verſchil opgemerkt?

3.) Dat een en het zelfde ſtuk Lak, in ongelijke luchtsgeſteldheden, op dezelfde wijze beproefd, zeer ongelijk van ene door uitademing beſmette lucht wordt aangedaan.

Het getal van Proefnemingen, welken ik hier omtrent in 't werk geſteld heb, is echter te gering, om 'er algemene regels, omtrent het meer of min aantrekken der vochtigheid, van door uitademing beſmette lucht, door Lak van verſchillende mengingen, of in verſchillende luchts-geſteldheden, uit op te maken.

Het blijkt derhalven hier uit, dat het Lak, in zommige gevallen, door de vochtigheid der lucht kan aangedaan worden;

den; dan namentlijk, wanneer dezelve door uitademing veroorzaakt is.

Hier uit kan echter geenzints een besluit worden opgemaakt tegens mijne opgave, aangezien dezelve zich hier in bepaalt, dat de werking van deze Machine, door het vocht van den Dampkring, weinig verhinderd wordt, bij aldien men bij het gebruik van dezelve de behoorlyke voorzorg (*) in acht neemt. De waarheid hier van, van welke mij ene bykans dagelijksche ondervinding te *Groningen*, vóór de uitgaaf van de beschrijving dezer Machine overtuigd heeft, heb ik nu zedert het laatst van *Junij*, dat ik hier gewoond heb, bevestigd gezien. Zeer vele kundige Lieden, op welke ik mij zou kunnen beroepen, zijn 'er hier, zo wel als te *Groningen*, oog-getuigen van geweest. Wie 'er, om enige rede, aan twijfele, zal ik altoos gereed zijn, in de ongunstigste Luchts-gesteldheid, door de Proef te overtuigen.

De waarde van dit Werktuig wordt, mijns bedunkens, door deze ondervinding zeer weinig verminderd, aangezien deze verhindering der opwekking, door de uitademing veroorzaakt, alleen in dit geval gebeurd is, waar de Kamer, vermits 'er niet op den haard gestookt wierd, gene genoegzame ververSching van lucht verkrijgen konde. Deze is waarschijnlijk de enigste rede. Ik heb dezelve dikwils te *Groningen* voor een aanzienlijk gezelschap beproefd, altoos met denzelfden uitslag. De *Hooggeleerde Heer* A. BRUGMANS heeft deze Machine in zijn privaat *Collegie* te *Groningen*, uit omtrent dertig toehoorders bestaande, vertoond. De Heer CHERNACK, thans *Professor* te *Deventer*, heeft mij verhaald, dat dezelve aldaar in zijne openbare lessen voor wel 300 toehoorders uitmuntend wel voldaan heeft.

Wat de rede mag zijn, waarom lucht, wel door uitademing bevochtigd, zo veel hinderlijker zij voor de werking van Lakschijven, of liever, waarom dezelve het vocht van uitgeademde lucht zo gereed aantrekken, is ene vraag, welke ik tot noch toe geen kans zie, dat lichtelijk zal kunnen beantwoord worden. Niet onwaarschijnelijk zou de oplossing daar van aan andere zaken enig licht kunnen geven; te meer, dewijl het thans, door de Proeven en Waarnemingen van den uitmuntenden Dr. PRIESTLEY, blijkbaar is, waar in het verschil tusschen uitgeademde en versche lucht bestaat.

Of

(*) Verhandeling over het Electrizeren, bladz. 95 en 96.

Of 'er, behalven deze, ook zomtyds op de ene of andere plaats ene andere luchts-gesteldheid zij, welke het vocht der lucht aan de schijf doet aankleven, of in enig ander opzicht de werking van deze Machine verhindere, moet de tijd en ondervinding leren. Tot noch toe ken ik 'er gene.

Haarlem,
den 4 *October* 1776.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN AAKSTER.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeschryver van den Heer DE BUFFON.

BY de oude *Grieken* voerde de *Aakster* den naam van Κίσσα, by de Hedendaagschen noemt men hem Αγχάδα; in 't Latyn heet hy *Pica*, in 't Italiaansch *Gazza*, in 't Spaansch *Pega*, in 't Fransch *Pie*, in 't Engelsch *Pye*, in 't Hoogduitsch *Aelster*, in 't Poolsch *Stroka*, in 't Zweedsch *Skata*. In alle de opgenoemde taalen heeft deeze Vogel nog eenige andere naamen; doch de gemelde zyn de gebruiklykste.

Zo veel overeenkomst voor 't uiterlyk aanzien heeft de *Aakster* met den *Kraay*, dat LINNÆUS ze beiden onder een Geslacht vervangt, en men, volgens BELONO, om van een *Kraay* een *Aakster* te maaken, niets anders te doen hebbe, dan den Staart des laatstgemelden te verkorten, en het wit zyner Pluimadie weg te neemen: in de daad, de *Aakster* heeft den Bek, de Pooten, de Oogen, en de geheele gestalte der *Kraayen* en *Kaauwen*: hy heeft, daarenboven, met de gemelde Vogelen, andere veel nadere overeenkomsten, in aart, zeden, en natuurlyke hebbelykheden: want, even als deezen, is hy alles verslindend, leevende van alle soorten van vrugten; hy valt op krengen, maakt zyn prooy van eijeren en de jongen van kleine Vogeltjes; neemt zomtyds de ouden weg, 't zy hy dezelve in strikken verward vindt, of met openbaar geweld aantast.

Men heeft zyn voordeel gedaan met de trek der *Aaksteren* tot leevendig gedierte, door dezelve, even als de *Raavens*, ter Jagt af te rigten. Doorgaans brengen de *Aaksters* het schoone Saisoen gepaard door in de bezigheid van eijeren leggen, broeden, en wat daar aan vast is. In den Winter vlie-

gen zy by benden, en komen te nader aan de bewoonde plaatzen, om dat zy daar meer middelen van bestaan vinden, en de koude hunne behoeften verdubbelt. Zy gewennen ligt aan de Menschen, en worden welhaast gemeenzaam in huis, waar zy eindelyk den meester speelen.

De *Aaksters* klappen bykans eveneens als de *Kraayen*, leeren ook het geluid van andere Dieren slaan, en den Mensch naapraaten. 'Er wordt van een *Aakster* verhaald, die volmaakt een Koe, een Geitje, en een Schaap nabootste, en zelfs ook het Herdersfluitje; men gewaagt van een ander, die een geheel deuntje, op een trompet geblaazen, herhaalde. PLUTARCHUS spreekt van een *Aakster*, die vermaak schiep om uit zichzelven de Menschen na te praaten, en het geluid van Dieren en Werktuigen na te doen; doch dat hy, op zekeren dag, Trompetten-geschal gehoord hebbende, schielyk stom werd, tot groote verwondering van allen die gewoon waren deezen Vogel onophoudelyk te hooren snappen; maar nog meer stonden zy versteld, als hy, eenigen tyd daar naa, eensklaps dit stilzwygen afbrak, niet om zyn gewoone les te herhaalen, maar om den klank der Trompetten, door hem gehoord, met dezelfde toon en galmen te herhaalen. De Heer WILLUGHBY heeft 'er verscheide gezien, die geheele spreekwyzen uitspraken. *Margot* is de naam, dien men hem in *Frankryk* gewoonlyk geeft, om dat hy dit woord het liefst of gemaklykst uitdrukt, en PLINIUS verzekert, dat de *Aaksters* zeer veel vermaaks scheppen in deeze soort van navolging, dat zy zich benaarstigen om de geleerde woorden wel te vormen, en langen tyd zoeken na een, 't welk hun vergeeten is, op het wedervinden blyk van vreugde geevende; als mede dat zy zomtyds van spyt sterven, wanneer zy het vergeeten woord niet kunnen wedervinden, of hun tong het vormen van eenig nieuw woord weigert.

De *Aaksters* hebben doorgaans, gelyk de *Raavens*, een zwarte tong, zy gaan, even als de *Kaauwen*, op den rug der *Verkens* en *Schaapen* zitten, om de Wormen uit den huid deezer beesten te haalen; met dit onderscheid, dat de *Verkens* deezen dienst gaarne schynen te ontvangen, terwyl de *Schaapen*, buiten twyfel veel tederder van gevoel, 'er voor schrikken. Zy vangen ook, in de vlugt, Vliegen en andere gevleugelde Insecten, die in hun bereik komen; dit geschiedt met eene zonderlinge behendigheid.

De *Aaksters* worden op dezelfde wyze als de *Kraayen* gevangen, en men heeft opgemerkt, dat zy denzelfden diefagtigen aart, en de gewoonte hebben, om hun voorraad te ver-

bergen. Men is van gevoelen dat zy regen aankondigen, wanneer zy meer dan gewoon ſnappen. Voor het overige doen 'er zich verſcheide ongelykvormigheden op, tusſchen de *Aakſters*, de *Raavens* en *Kraayen*.

In grootte kunnen zy by de gemelde Vogels niet haalen, en zyn zelfs veel kleinder dan de *Kaauwen*: zy hebben veel korter Vleugels; doch een' Staart, naar evenredigheid veel langer, by gevolge vliegen zy zo hoog en ſterk niet, ook onderneemen zy geen groote tochten; zy doen nauwlyks meer dan van den eenen boom op den anderen vliegen: want het verſchilt veel, dat, in het vliegen, de langte van den Staart, de kortheid der Vleugelen zou vergoeden. Wanneer de *Aakſters* zich op den grond bevinden, zyn ze in eene geduurige beweeging, en huppelen geſtadig: de Staart is mede onophoudelyk gaande, even als die van den *Kwikſtaart*. Over 't algemeen vertoonen zy meer rustloosheids en werkzaamheids dan de *Kraayen*, ook meer boosheids, en eene neiging om anderen als te beſpotten. In 't vervaardigen hunner Nesten laaten zy ook meer kunsts doorſtraalen; 't zy de Wyfjes, zeer vuurig op de Mannetjes geſteld, ook zeer zorgvuldig voor de Jongen zyn, 't welk veelal in de Dieren gepaard gaat; 't zy zy weeten, dat veele Roofvogels greetig op haare eijeren en jongen geſteld zyn, en daarenboven eenige onder dezelve, de wet der wedervergelding ten haaren opzigte kunnen doen gelden; zy vermenigvuldigen althans de voorzorgen naar evenredigheid van haare tederheid tot de Jongen, en de gevaaren die dezelve dreigen. De *Aakſters* bouwen haar nest op de hoogſte boomen, of ten minſten in 't hoogſte opgeſchooten kreupelhout; niets verzuimende om het vast en zeker te maaken. Het Wyfje, door het Mannetje geholpen, verſterkt het van buiten met buigzaame takken, en natgemaakte klei, en bedekt het geheel en al met een bekleedzel als een mandewerk, van kleine doornagtige takken, wel dooreen gevlogten: zy laat 'er geen opening in, dan aan de best verſterkte en minst toeganglyke zyde, en alleen groot genoeg om 'er in en uit te kunnen komen. Haare naarſtige voorzorge bepaalt zich niet tot het veilige, maar ſtrekt zich uit tot het gemaklyke: want zy bekleedt het nest van binnen met eene rondagtige matras, ten einde de Jongen te zagter en te warmer liggen; en ſchoon deeze matras, die het eigenlyke nest uitmaakt, niet meer dan omtrent zes duimen middellyns heeft, zal het geheele nest, de buitenwerken mede gerekend, ten minſten twee voeten over 't kruis haalen.

Zo veel voorzorgs voldoet nog niet aan haare tederheid, of liever aan haar wantrouwen, haar oog is geſtadig op de wagt, om

om te zien wat 'er buiten omgaat: ziet zy een' *Kraay* aankomen, zy vliegt hem terſtond te gemoete, valt aan, vervolgt dien zonder af te laaten, met groot geſchreeuw, tot dat zy hem verwyderd heeft. Doet 'er zich een gedugter vyand op, een *Valk*, of een *Arend*, de vrees houdt den *Aakſter* niet te rugge, hy durft 'er op aanvallen met eene roekloosheid, die niet altoos wel ſlaagt; ondertusſchen moet men erkennen dat de *Aakſters* zomwylen met meer overlegs te werke gaan, indien het waarheid is, gelyk men voorgeeft, dat zy, eene meer dan gewoone opmerking op haar nest ontdekt hebbende, de eijeren elders heen brengt. 't Geen de Jaagers vermelden, van het vermogen der *Aakſteren*, is niet min vreemd; ſchoon deeze kunde der getallen zich niet boven het getal van vyf uitſtrekke. Zy willen, naamlyk, dat wanneer een *Aakſter* één mensch ziet gaan in een hut aan den voet des booms, op welken zy haar nest gemaakt heeft, zy daar niet intrekt, voor dat zy hem daar uit heeft zien treeden, dat wanneer, om den Vogel te bedriegen, 'er twee in ſtede van één ingingen, en maar één 'er uit tradt, hy dit wonder wel bemerkte, en zich niet in 't nest, dan naa dat de tweede mede was uitgegaan, zou begeeven; dat dit zelfde plaats heeft met drie, vier, ja vyf perſoonen, doch dat wanneer 'er zes in de hut gingen, de zesde daar in kon blyven, zonder eenigen argwaan te verwekken; hier uit zou volgen dat de *Aakſter* eene nette bevatting hadt van de opeenvolging der eenheden, en derzelver zamenvoeging beneden de zes: en men moet erkennen, dat de nette bevatting eens getals, by den enkelen opſlag van het oog, in een Mensch bykans binnen dezelfde perken is omſchreeven.

De *Aakſters* leggen ieder broedzel zeven of acht eijeren, en broeden ééns 's jaars, althans wanneer men het nest niet geſtoord of verdelgd heeft, in welk geval zy terſtond een ander beginnen te vervaardigen, en het Paar arbeidt daar aan met zo veel vlyts, dat het in minder dan één dag gemaakt is: hier op volgt een tweede broedzel van vier of vyf eijeren: worden zy nogmaals geſtoord, zy ſtellen een derde gelykſoortig nest toe, en 'er volgt een derde Broedzel, weder min talryk. Dusdanig eene handelwyze heeft zeker gelegenheid gegeeven, om aan de *Aakſters*, de list toe te ſchryven, van beſtendig twee nesten te maaken. De eijeren zyn kleinder en bleeker van kleur dan die der *Raavens*, bezaaid met bruine ſtippen, op een blauwen groenagtigen grond, menigvuldigst aan het dikke einde. JEAN LIEBAULT, door den Heer SA-

LERNE aangehaald, is de eenigfte die zegt, dat het Mannetje en Wyfje beurtlings broeden.

De jonge *Aakfters* zyn blind, en eerst uit het ey komende nauwlyks naar Vogels gelykende; het is eerst met den tyd en by trappen, dat de deelen zich ontwikkelen, en de gedaante bepaald wordt. De Moeder voedt ze niet alleen zorgvuldig op; maar haare zorgen volduuren een langen tyd, naa dat ze gekweekt zyn. Het *Aakfter-vleesch* is een gemeen eeten, egter heeft men 'er min afkeers van dan van Jonge *Kraayen.*

Wat het verfchil betreft, 't geen men in de Pluimadie waarneemt; ik merk 't zelve niet volftrekt aan als foort onderfcheidend: dewyl men, onder de *Raavens*, de *Kraayen*, en de *Kaauwen* enkele vindt, die zwart en wit zyn als de *Aakfters*; ondertusfchen kan men niet ontkennen, of onder de eigenlyk gezegde *Raavens*, *Kraayen* en *Kaauwen*, is de zwarte kleur de heerfchende; gelyk de bonte van zwart en wit de heerfchende kleur is, onder de *Aakfters*, en dat, indien men witte *Aakfters* gezien heeft, gelyk men witte *Raavens* en *Kaauwen* aantreft, het niet zeer zeldzaam zou weezen, geheel zwarte *Aakfters* te ontmoeten. Voor 't overige moet men zich niet verbeelden, dat het zwart en wit, de hoofdkleuren der *Aakfteren*, alle mengeling van andere kleuren buitenfluiten; de *Aakfters* van naby en in zeker licht befchouwende, ontdekt men kleurfchakeeringen van groen, purper, en violet; en ftaat verfteld eene zo fchoone Pluimadie aan te treffen in een Vogel, ten dien opzigte in zo weinig naam. Maar men weete, dat, in dit geval, en in veele andere, de fchoonheid eene oppervlakkige en vlugtige hoedanigheid is, volftrekt afhangende van het oogpunt waar uit men dezelve befchouwt. Het Mannetje onderfcheidt zich van het Wyfje, door een veel fterker blaauwen weerfchyn boven op het lyf, en niet door de zwartheid zyner tonge, gelyk eenigen willen.

De *Aakfter* is, benevens de andere Vogelen, aan 't ruien onderworpen; doch men heeft opgemerkt, dat zyne veeren agtervolgende en allengskens uitvallen; uitgezonderd de veeren op den Kop, die eensflags uitvallen, zo dat de *Aakfter* één in 't jaar, ten tyde van het ruien, kaalhoofdig fchyne. De Jongen krygen den langen Staart in het tweede Jaar, en ongetwyfeld zyn zy niet eer volwasfen.

Alles wat ik van den leevensduur der *Aakfteren* gevonden heb, is, dat Dr. DERHAM 'er één gevoed heeft, die meer dan twintig Jaaren by hem leefde; doch toen door ouderdom geheel blind was geworden. Dee-

Deeze Vogel is zeer gemeen in *Frankryk*, in *Engeland*, in *Duitschland*, in *Zweeden* en door geheel *Europa*, uitgezonderd in *Lapland*, en in bergagtige Gewesten, waar uit men mag besluiten, dat deeze Vogel zwaare koude schuwt.

Ik heb hier boven aangemerkt, dat men *Witte Aaksters* vondt, gelyk 'er *Witte Raavens* zyn; en, schoon de voornaamste oorzaak van deeze verandering der Pluimadie, de invloed is der Noordlyke lugtstreeke, dewyl men dit mag veronderstellen van den *Witten Aakster* van WORMIUS, die uit *Noorwegen* kwam, en zelfs ten opzigte van eenige, van welke RZACZYNSKI spreekt; moet men nogthans erkennen, dat ze, zomtyds, in gemaatigde Lugtstreeken voorkomen; getuigen hier van strekt, de *Aakster* eenige Jaaren geleden in *Sologne* gevangen, die geheel *wit* was, uitgezonderd één enkele pen in 't midden der vleugelen. Deeze is of uit *Noordlyker Landen* in *Frankryk* gekomen, naa deeze verandering der Lugtstreeke ondergaan te hebben; of eenige byzondere oorzaak heeft hem in *Frankryk* die kleurverwisseling aangebragt. Dit zelfde mag men zeggen van de *Witte Aaksters*, die men zomtyds in *Italie* ontmoet.

WORMIUS merkt aan, dat zyn *Witte Aakster* kaal van Kop was, en aan dit deel geheel vederloos; waarschynlyk zag hy dien in den ruityd, en dit bekragtigt het aangemerkte omtrent de *Gewoone Aaksters*.

WILLUGHBY heeft, in de Menagerie des Konings van *Engeland*, *bruine* of *rosse Aaksters* gezien, die voor eene tweede verscheidenheid in de gewoone soort van *Aaksters* mogen gehouden worden.

GESCHIEDKUNDIGE PROEVE OVER DE UITVINDING DER LETTEREN.

Van den Hoogleeraar WARD.

(*Uit het Engelsch.*)

VErmids de Menschen geschapen zyn, om in eene Maatschappye te leeven, heeft de Schepper hun begaafd met het vermogen, om onderscheide klanken te vormen, waar door zy hunne gedagten aan elkander mededeelen, 't geen wy de Spraak noemen. Misschien waren onze eerste Ouders, zo als zy uit de hand huns Maakers kwamen, daar mede voorzien. Want GOD komt ons voor, als terstond tot

hun fpreekende, 't welk van geene betekenis was, zo zy hem niet verftonden. Het zou geheel vrugtloos weezen, te onderzoeken, welk eene Taal deeze geweest hebbe. —— Maar dewyl de Spraak alleen van dienst was, wanneer de Menfchen zich by elkander bevonden, fchynt het eigenaartig te veronderftellen, dat zy, met den tyd, opgeleid zyn tot het uitvinden van eenige characters, aan die klanken beantwoordende, om dus hunne gedagten over te brengen tot de afweezenden.

Hoe vroegtydig dit gedaan zy, blykt niet. Dan uit hoofde van de waarfchynlykheid en de groote nutheid voor 't Menschdom, wordt het door SUIDAS (*), en zommigen onder de Kerkvaderen, aan ADAM toegefchreeven.

JOSEPHUS verhaalt eene zeer zonderlinge gefchiedenis van SETH, die, gelyk hy vermeldt, uit den mond van ADAM gehoord hebbende, dat eene tweevoudige vernieling, door Water en Vuur, de Wereld dreigde, om de gedagtenis der ontdekkingen, toen door 't Menschdom gedaan, voor ondergang te hoeden, dezelve op twee Pylaaren, een van gebakken en een van gehouwen Steen, fchreef, als het beste bewaarmiddel, tegen elk deezer rampen, en dat de Steenen Pylaar nog ten zynen tyde in *Syrie* was (†). Maar het bewys hier bygebragt, om die vertelling te ftaaven, dient ter wederlegging: want de ftaat, waar in de Aardkloot gebragt was door den Zondvloed, moest dien Steen verwoest hebben, of men moest de behoudenis daar van aan een Wonderwerk toefchryven. Wy hebben, derhalven, niets meer dan eene bloote waarfchynlykheid, wegens het gebruik der Letteren vóór den Zondvloed.

Naa den Zondvloed hebben onderfcheide Schryvers, die Uitvinding aan verfchillende Volken toegekend: deezen aan de *Egyptenaaren*, onder welken MERCURIUS ze zou hebben ingevoerd; geenen aan de *Pheniciers*, anderen aan de *Asfyriers* of *Chaldeen*. 't Is noodloos de voorftanders deezer gevoelens by te brengen, en de redenen, die zy geeven, tegen elkander op te weegen: dewyl ze alle op enkele gisfingen fteunen.

De oudfte berigten, welke wy hebben van Starrekundige Waarneemingen, zyn van de *Chaldeen*, deeze konden niet bewaard worden zonder Letteren of zekere Characters. SIMPLICIUS zegt, in zyne Verklaaringen van ARISTOTELES, dat

CAL-

(*) SUIDAS *in Voc.* Ἀδαμ.

(†) JOSEPH *Antiq. Iud.* L. I. Cap. III.

CALLISTHENES, op 't verzoek van ARISTOTELES, na *Griekenland* de *Chaldeeuwsche Waarneemingen* zondt, die 1903 jaaren hooger dan den tyd van ALEXANDER liepen (*). Dit was twee honderd jaaren vóór de geboorte van ABRAHAM. SIMPLICIUS leefde eerst in de zesde Eeuwe der Christlyke Jaartellinge; doch hy haalt PORPHYRIUS aan, die in de Derde bloeide, zo dat het alleen op zyn gezag steunt.

ABRAHAM kwam uit *Chaldea*, en zette zich in *Canaan* neder. Tusschen de Taal dier beide Landen schynt, ten dien tyde, eenig onderscheid geweest te zyn: want wy vinden aangetekend, dat wanneer JACOB en LABAN eenen Steen oprigtten, ten teken van het verbond tusschen hun aangegaan, JACOB, die de *Canaanitische* of *Phenicische Taal* sprak, dien eenen anderen naam gaf dan LABAN, in de *Syrische Taale* (†). En naa de gevangenisse door NEBUCHADNEZZAR, leezen wy, dat DANIËL, en eenige andere *Joodsche Jongelingen*, bevel kreegen om de *Chaldeeuwsche Taal* te leeren (§). Dan of een dier Taalen in JACOBS tyd geschreeven zy, staat nog te onderzoeken.

Eenigen hebben gedagt, dat de Letters eerst gebruikt zyn by de Wetgeeving op *Sinaï*, wanneer GOD gezegd wordt, zelve de Tien Geboden op twee Steenen Tafelen geschreeven te hebben (**). En, als MOSES, ten dien tyde, gelyk de Geschiedenis meldt, de woorden des Verbonds beschreef (††), stelt men dat hy de Letters van GOD geleerd hebbe (§§). Dan MOSES hadt reeds te vooren bevel ontvangen, om de nederlaage van AMALEK, tot eene gedagtenisse, in een Boek op te schryven, toen de *Israëliten* te *Rephidim*, en nog niet by *Sinaï*, gekomen waren (***). De Schryfkunst schynt, derhalven, eene Kunst geweest te zyn, waar in hy toen bedreeven was. En iemand zal zich gereedlyk verbeelden, dat de noodzaaklykheid de Menschen veel vroeger dan dien tyd moet aangezet hebben, tot het uitvinden van eenige Characters, om de geheugenis der dingen te bewaaren, en de gedagten aan afweezenden over te brengen. JOB wenscht, *Och of myne woorden toch opgeschreeven wierden! Och of ze in een Boek ook werden ingetekend* (†††)! Doch, dewyl de ouderdom

(*) *In Aristot. Lib. II. de Cælo.* (†) *Gen.* XXXI. 47. (§) *Dan.* I. 4.
(**) *Exod.* XXI. 18. XXXIV. 1. 28. Vergeleeken met *Deut.* X. 4.
(††) *Exod.* XXIV. 4. 7.
(§§) *Bisschop of Cloghers Origin of Hieroglyphics.* p. 54.
(***) *Exod.* XVII. 14. (†††) *Job* XIX. 23, 24.

dom van dat Boek onzeker is, levert het geen rechtstreeks bewys op, van de oudheid der Letteren: en de Schriften van MOSES zyn de oudste, waar van wy met zekerheid kennis hebben.

Dan de Geleerden twisten heftig, welke de gedaante was der Letteren, door MOSES en andere Schryvers des Ouden Verbonds gebruikt. Het heerschend denkbeeld, gelyk de onvermoeide Dr. PRIDEAUX aanmerkt, pleit voor den *Samaritaanschen* of ouden *Phenicischen Letter*; en dat, naa de *Babylonische Gevangenisse*, EZRA het geheele Oude Verbond in *Chaldeeuwsche*, of *Hedendaagsche Hebreeuwsche Letteren*, overschreef, die, veel schoonder zynde, toen in algemeen gebruik gekomen waren; terwyl de andere alleen by de *Samaritaanen* overbleeven (*). Wat hier van EZRA gezegd wordt, kan waar zyn; doch dat de *Samaritaanen*, alleen, den ouden Letter behielden, mag wel in twyfel getrokken worden: want 'er zyn nog eenige Penningen voor handen, door de *Jooden* gemunt, toen zy daar toe van ANTIOCHUS vryheid bekomen hadden (†), wier opschriften, door RELAND uitgelegd, in *Samaritaansche Letters* zyn: deeze Geleerde Man vermeldt ons, dat de *Chaldeeuwsche* en de *Syrische Taalen* voornaamlyk van elkander verschilden, in de gedaante der Letteren, beiden toen zo gemeen in *Judea*, dat het zuiver *Hebreeuwsch* meest buiten gebruik geraakt was (§). Doch dat de Boeken des *Ouden Verbonds*, ten tyde van CHRISTUS, niet in 't *Samaritaansch* geschreeven geweest zyn, schynt hy af te neemen uit het zeggen van JESUS zelve, ten opzigte van de Wet, *dat geen Jota of Jod daar van zou voorbygaan, tot dat het alles zal zyn geschied* (**). Want die Letter, welke, onder de *Hebreeuwsche Letteren*, de kleinste is, is de grootste onder de *Samaritaansche*.

(*) *Prideaux. De Gesch. van het O. en N. Verbond aaneengeschakeld*, I. *Deel.* p. 530. In 4to.
(†) *Maccab.* XV.
(§) *Dissertatio de Nummis Samaritan.* p. 19.
(**) *Matth.* V. 18.

KOR-

KORTE BESCHRYVING VAN PETERSBURG, HET HOF VAN RUSLAND, DE KEIZERIN, EN DEN GROOT HERTOG, IN EENEN BRIEVE VAN DEN HEER WRAXAL, AAN ZYN VRIEND, IN DEN JAARE 1774.

MYN HEER!

EEne aangenaame verrukking vervoert my, terwyl ik wandel, langs de ſtraaten, te *Petersburg*, en de openbaare gebouwen zie van deeze groote Hoofdſtad, die, als door betoovering, binnen het tydperk van 't geheugen der menſchen, nog in leeven, is opgereezen: de moerasſige eilanden van de *Neva* zyn veranderd in een der heerlykſte Steden des aardbodems. De verbeelding, geholpen door zo veele zigtbaare voorwerpen, verheft zich tot den grooten Stigter, en ziet als nog de beſchermgeest van PETER zweeven over zyn eigen maakzel; beſchouwende, met eene vaderlyke tederhartigheid, de hoog opgehaalde Paleizen en Tempels. De naamen, door de oude Geſchiedenis, met zo veel roems, vermeld, en in welker lof zy zo gaarne uitweidt, zwigten voor dien deezes onſterflyken Mans: de fabelagtige Wetgeevers van *Griekenland* en *Egypte* dagten nimmer zo groot eene hervorming te onderneemen, als Czaar PETER, met de daad, volvoerde. De volgers van CADMUS, van THESEUS en van ROMULUS, waren bezield met dezelfde drift als hunne aanvoerders: doch de *Muscoviten*, in de diepſte barbaarschheid gedompeld, door hunne haatlyke vooroordeelen, van den ommegang met de *Europiſche Volken* uitgeſlooten, en even zeer de ſlaaven van vooroordeel als van oude gewoonten, werden, tegen wil en dank, met geweld, uit deezen nagt van onkunde opgetoogen, en gedrongen kennis en beſchaafdheid aan te neemen. Ik moet bekennen, dat ik nimmer dit zo kortlings gebeurd en wonderbaar voorval overdenk, of ik word verrukt door een onwederſtandlyke geestdrift.

De Stad *Petersburg* is nog ſlegts een verbaazende omtrek, die, om voltooid te worden, de opvolging van verſcheide Vorſten en Vorſtinnen, en een reeks van eeuwen, zal eiſchen. Dezelve beſlaat voor tegenwoordig eene verbaazende uitgeſtrektheid gronds: doch, dewyl de Huizen, in veele deelen, niet digt aan elkander gebouwd zyn, en 'er nog groote plekken open liggen, valt het bezwaarlyk de weezenlyke grootte te bepaalen. De Godsdienſtigheid heeft niet na-

gelaaten, het haare tot de heerlykheid der Stad toe te brengen, en Gebouwen, ten Godsdienst geschikt, in bykans elk gedeelte op te rigten. De nieuwsgierigheid heeft my aangedreeven, om in alle te gaan. De bouwkunst, in het uitwendige, verschilt zeer weinig. De *Grieken* schynen zo zeer gesteld op Koepels, als de *Mahometbaanen* op Minarets. Doorgaans plaatzen zy eene groote, tusschen vier kleine, en overdekken ze met verguld koper, 't welk, als de zon 'er op schynt, sterker in 't oog flikkert. De çieraaden, van binnen, zyn kostbaar en vreemd: een *Mexicaansche Tempel* kan nauwlyks een zonderlinger voorkomen hebben. Zy omringen eene schildery van de Maagd MARIA en JESUS, met gouden of zilveren hoofdçieraaden, en zomtyds met een geheel stel kleeren; alleen de vingers bloot laatende, die de menigte eerbiedig kust. Eenige van deeze wonder vreemd zamengestelde afbeeldzels, uit schildery en metaal, zien 'er zeer belachlyk uit; en de Maagd gelykt zomtyds eene in gouden ketenen gevangene. De Papa's, of Priesters, zyn bykans op de *Roomsche wyze* gekleed: hunne kleeding bestaat uit goud en zilver laaken en kostbaare zyden stoffe. De wyze, waar op zy den eerdienst verrigten, zou iemand eer om eene bezweering doen denken, dan om een gebed, aan de Godheid opgedraagen: zy herhaalen 'er veel van, met zulk eene verbaazende schielykheid, dat iemand het ongelooflyk zou agten, voor de toehoorders één enkel woord, 't welk de Priester uit, onderscheiden te verstaan, hoe sterk en ingespannen hunne aandagt ook moge weezen.

ST. NICOLAAS houdt nog zyn rang en eerbied in de *Russische Almanach*, en heeft omtrent zo veel altaaren als de Maagd MARIA. Ondertusschen weet ik niet wat rede zy daar voor hebben; doch ik heb opgemerkt, dat, wel negen of tien der hoofden van MARIA en het Kind JESUS, zwart of taanverwig van kleur geschilderd zyn, en 't is niet onwaarschynlyk dat zy, dus doende, ons een regtmaatiger denkbeeld geeven van haar persoon, dan RAPHAËL of GUIDO: dewyl de *Syrische Vrouwen* van laagen staat, in *Palestina*, aan den zonneschyn blootgesteld, noodwendig eene bruine kleur moeten hebben.

In de Kerk des Kasteels, rusten de beenderen van PETER DEN I, en der Vorsten, die naa hem geregeerd hebben, in Kisten nevens hem geplaatst; doch geen hunner heeft marmeren gedenktekens, te hunner gedagtenisse, opgerigt: en geen reiziger wordt aangezet, om deeze Kerk in te treeden, dan door de bewustheid dat hy het hout ziet, waar in de asch van PETER DEN GROOTEN rust, en, om die mengeling van eer-

eerbied en vermaak te ondervinden, uit de befchouwing daar van gebooren. Een eenig Vorst is uitgeflooten, als onwaardig om begraaven te worden by zyne Voorgangers op den Throon van *Rusland.* Dit is de ongelukkige PETER DE III, die, naa zyn dood, eenige dagen ten toon gefteld werd, in het Klooster *Newsfki*, eenige mylen van de Stad gelegen, om het Volk te overtuigen, dat hy geen geweld geleden hadt, maar eenen natuurlyken dood geftorven was: hier werd hy vervolgens in ftilte begraaven.

De openbaare Gebouwen van verfcheidenerlei foort zyn zo talryk in deeze Stad, en ik hel over om te gelooven, dat zy een vyfde of zesde gedeelte van de geheele Hoofdftad uitmaaken. Eenige zyn van hardfteen, de meeste van gebakken fteen of gepleisterd hout. Het Winterpaleis is van hardfteen en gebakken fteen, en werd door de overleedene Czarinne ELIZABETH gebouwd. Het is zeer groot en lomp: men zou bykans veronderftellen, dat JOHN VAN BURGH geroepen was, om 'er het plan van te maaken, dewyl niets beter in zyn fmaak kan gebouwd worden. Het is nog niet geheel voltrokken, gelyk meest alle dingen in *Rusland.* De gelegenheid is zeer verrukkelyk op de oevers van de *Neva*, en in het middelpunt van de Stad. Digt daar by ziet men een klein Paleis, geftigt door de tegenwoordig regeerende Keizerinne, en, waarom weet ik niet, de *Hermitadie* geheeten. Het heeft, naar ons denkbeeld, niets meer van een *Hermitadie*, dan van een Tempel; doch, wanneer haare Majefteit in dit gedeelte van 't gebouw zich onthoudt, leeft zy afgezonderd, en daar is geen Vergaderkamer des Hofs. Eenige dagen geleden, werd het my vergund, de Kamers van dit Paleis te zien; ze zyn zeer fraai en met veel fmaaks opgecierd. Men vindt 'er twee gaanderyen, met Schilderftukken, onlangs voor veel gelds in *Italie* gekogt; om deeze te befchouwen, zou ik gaarne, was het my geoorlofd, elken dag van myn verblyf alhier, eenige uuren doorbrengen. De Kroon, die ik in het Paleis zelve zag, is mogelyk de kostbaarfte in geheel *Europa.* Dezelve heeft de gedaante van een bonnet, en is geheel bedekt met diamanten. In de Schepter is die beroemde, door Prins ORLOFF gekogt, voor 500,000 Roubels, en van hem, nu eenige maanden geleden, ten gefchenke gegeeven aan haare Majefteit. Dezelve overtreft PITT's Diamant in grootte, en behoeft, in helderheid van water, voor dezelve niet te wyken. De kenners van Edelgefteenten verklaaren, dat het de fchoonfte en zeldzaamfte is, ooit uit *Golconda* gebragt.

Hier

Hier zyn twee Academien, ééne der Kunften, en eene der Weetenfchappen; beide heb ik ze herhaalde keeren bezogt. De tegenwoordige Keizerin heeft de eerfte geftigt, deeze zal, voltooid zynde, een heerlyk gebouw weezen. 'Er zyn Leermeesters in de onderfcheide takken, en ontwerpen van de geagtfte modellen der *Griekfche* en *Romeinfche* Beeldhoukunde. Ik vind, egter, niet, dat tot nog uitfteekende Vernuften zich hier vertoonden, fchoon het aan geene Kunftenaars ontbreeke. De Natuur fchynt de volmaaktheden, in deeze fraaije en uitgeleezene voortbrengzels, tot zekere lugtftreeken en volken bepaald te hebben, waar zy eeuwen lang van zelve ontftaan; en die alleen gebrekkig gevolgd worden, door andere Volken, die 'er min gefchiktheid toe fchynen te hebben.

Ik ben meer verrukt, door de Rivier *Neva* zelve, dan door eenig ding, 't welk ik hier zag. De *Theems* komt 'er in fchoonheid niet by in vergelyking: en, dewyl de Stroom geduurig uit het Meir *Ladoga*, in den *Finfchen* Golf loopt, is de *Neva* altoos vol, helder, en geheel zuiver. Langs de oevers is, buiten tegenfpraak, de fchoonfte wandelplaats der wereld. Het is geene Kaay: dewyl de Schepen nooit in dit gedeelte komen; maar eene paradeplaats, eene myl lang: de gebouwen, daar geftigt, worden nauwlyks door eenige in fchoonheid overtroffen: men heeft nog meer te bouwen, om, in de lengte, eene dubbele ry te hebben. Over de rivier is, in het nauwfte gedeelte, een brug op fchepen. Alle de deelen der Stad zyn met Kanaalen doorfneden, door deeze Rivier bewaterd: geene gefteldheid kon voor den Koophandel gunftiger zyn, indien de koude het water, 's jaarlyks, geen vyf maanden lang geflooten hieldt. Naardemaal deeze Stad, het werk is van zo weinig jaaren, heeft men, in de fchikking der gebouwen, eene zeer geregelde orde waargenomen: geen ding vertoont zich oud of vervallen: veel is nog onvoltooid. De gebouwen hebben overal een vry goed aanzien, en zyn, gelyk meest alle dingen, in *Rusland*, op een grooter plan, dan ik ergens gezien heb, gebouwd. De wegen zyn meest beftraat; doch zy hebben hier eene gewoonte, om, op veele plaatzen, een vloer van hout op den grond te leggen. Dit was, naar men my verhaald heeft, eertyds nog veel algemeener in gebruik te *Moskow*, waar, by de veelvuldige branden, de ftraat zelfs vuur vatte, en de brand allerfchriklykst wierd: dewyl de huizen desgelyks, zelfs nog tegenwoordig, van hout zyn.

Het

Het toevoorzigt te *Petersburg* is zeer goed, men kan 'er ten allen uure vry veilig wandelen. Nu en dan, ſchoon zeer zeldzaam, hoort men van een' moord.

Ik had het vermaak, van den Heer ROBERT GUNNING laatstleden Saturdag te vergezellen, na het Paleis *Peterhoff*, waar de Keizerin zich tegenwoordig onthoudt. Het was de verjaardag haarer komſte tot den Throon, wanneer doorgaans het Hof zeer luisterryk is. Dewyl wy 'er vroeg kwamen, hadden wy tyds genoeg, om de tuinen te bezigtigen, eer haare Majeſteit verſcheen. Ze zyn zeer uitgeſtrekt, leggen aan den oever des *Finſchen Golfs*, en worden beſpoeld door deszelfs wateren. In 't midden der tuinen is het Paleis zelve, gelegen op eene hoogte, en heeft een allerheerlykst gezigt. Het werd begonnen door PETER DEN I; doch is vergroot en verbeterd door de Keizerinnen, zyne Opvolgeresſen, zo dat het tegenwoordig eene aanmerklyke uitgeſtrektheid gekreegen heeft. Voor aan is een Kanaal, eenige honderd voeten lang, gemeenſchap hebbende met den Golf, hier door worden drie waterſprongen voorzien, welke niet, gelyk die van *Verſailles*, alleen by gelegenheid van ſtaatlyke feesten, maar 't geheele jaar door, ſpringen. De Kamers zyn alle zeer uitmuntend en pragtig; doch myne aandagt werd voornaamlyk getrokken door de Vergaderkamer, waar vyf allerſchoonſte Portraiten der *Rusſiſche Ryksbeſtuurderen* hingen. Zy waren ten voeten toe geſchilderd, door welk een Meester, weet ik niet. PETER DE I hangt voor aan, en tegen hem over CATHARINA, uit *Lyfland* herkomſtig, die, in een ſchamele hut gebooren, ten throon eens magtigen Ryks klom. Ik bleef eenige oogenblikken ſtaan by deeze Schildery, in ſtille verwondering opgetoogen, over eene Vrouw, uit zo laagen ſtand, tot de Keizerlyke waardigheid opgeſteegen; zich door haar vernuft, trouwe, en deugd des waardig maakende. De Schilder heeft haar geſchilderd als van een middelbaaren ouderdom, haare oogen en hair zyn zwart, haar voorkomen is openhartig, haar weezen lachend en inneemend, haare geſtalte is middelmaatig van grootte. De Czarinnen, ANNA en ELIZABETH, bekleedden elk haare plaats in dit vertrek; doch zy hielden my niet lang te rugge van 't beſpiegelen des Portraits der thans regeerende Vorſtinne, in een' zonderlingen ſmaak uitgevoerd. Zy zit gekleed in *Rusſisch Krygsgewaad*, gelaarsd, ſchrylings op een wit paard. In haare hand heeft zy een eiken tak, dien zy droeg by de gedenkwaardige Ryksomwenteling, die haar ten Throon hief, en desgelyks was

op-

opgevat door alle haare aanhangers. Haare lange hairlokken zwieren onopgetooid en verwilderd op haar rug; en de roodheid in haar weezen, het natuurlyk uitwerkzel van de hette en de vermoeienis door haar uitgeftaan, is wonder wel getroffen. Het levert een getrouw en nauwkeurig afbeeldzel op van haar Perfoon en Kleeding, nu twaalf jaaren geleden, wanneer ze te *Peterhoff* kwam, en den Throon van *Rusland* beklom.

Terwyl ik deeze Schildery bezag, en myne gedagten geleid werden tot het droevig einde des ongelukkigen Czaars, 't welk zo ras volgde, hoorde ik de aankomst der Czarinne aankondigen. Een groote fleep van Heeren ging haar voor. Ik had eene vermaaklyke aandoening, met ontzag vermengd, als ik deeze uitfteekende Vrouwe zag, die door kloekmoedigheid en ftaatkunde, zonder eenig regt des bloeds, op den Czaarfchen Throon zich gezet heeft, en dien behoudt. Schoon zy nu wat zwaarlyvig geworden is, heeft zy iet ernsthaftigs, door bevalligheid gemaatigd, in haar weezen en voorkomen, 't welk eenen diepen indruk maakt. Zy was gekleed in donker blaauwe zyde met gouden ftreepen, en haar hair met diamanten verçierd. Naa dat de Staatsdienaars van buitenlandfche Mogendheden, by haar, de gewoone pligtspleegingen van deezen dag hadden afgelegd, genoot ik de eer om haar aangebooden te worden, en haare hand te kusfen. De Groot Hertog en de Groot Hertoginne van *Rusland* volgden de Czarinne; zy bleeven nauwlyks één minuut in den Kring, en vervoegden zich terftond aan de Speeltafel.

De Groot Hertog is de vermoedlyke Erfgenaam der Keizerlyke Kroone. Hy heeft een goed voorkomen, een bevallig gelaat, een fchrander uitzigt. Hy is twintig jaaren oud, [thans twee en twintig.] 't Is zeer moeilyk te ontdekken, welke hoedanigheden of vermogens hy weezenlyk bezit: naardemaal onder dit eenhoofdig en nayverig Staatsbeftuur, nauwlyks eenige meerdere magt van aanbelang, in den tweeden Perfoon des Ryks, dan in honderd anderen, huisvest. Tot nog heeft hy geene uitfteekende blyken van bekwaamheid gegeeven, of byzondere trekken van zyn character vertoond. Die hem van naby kennen, betuigen, dat hy vriendlyk, gefpraakzaam en liefddaadig is. Maar hoe algemeen en onzeker zyn deeze trekken, en hoe weinig kunnen wy daar uit het character des Opvolgers van PETER DEN I opmaaken. Hy trouwde in den Jaare 1773. De Groot

Her-

Hertoginne, eene *Duitsche Prinses*, uit den huize van *Hessen-Darmstad*, is eenvoudig in haar persoon; dan nogthans heeft zy iet in haare weezenstrekken en geheele voorkomen, 't welk, indien ik genegen was, om uit de gelaatbeschouwing te oordeelen, my een gunstig denkbeeld zou inboezemen van haar hart. Dit, des ben ik verzekerd, verdient zy, en de Groot-Hertog bemint haar teder.

Tusschen acht en negen uuren 's avonds scheidde het Hof, en ik ging na *Petersburg*, schoon ik eergisteren my weder na *Peterhoff* begaf, dewyl 'er eene Masquerade was, en de tuinen geillumineerd waren. De Masquerade was veeleer een *Bal paré en domino*; dewyl men 'er zeer weinig of geene vermomde kleedingen zag, en geene aangenomene characters door gehouden wierden. Ieder een, zonder onderscheid, wordt, te deezer gelegenheid, toegelaaten, 'er waren tusschen de vier en vyfduizend Persoonen tegenwoordig. Haare Majesteit was in blauw *domino* gekleed, en speelde bykans den geheelen avond op de kaart. De Illuminatie in de tuinen overtroffen verre alles wat ik ooit van dien aart in myn leeven zag. In deeze, als mede in de Vuurwerken, overtreffen de *Russen* zeker alle Volken van *Europa*. Twee verbaazend groote boogen van vuur strekten zich uit voor het Paleis. Het Kanaal, 't welk tot den *Finschen Golf* loopt, was aan beide de kanten verlicht, en het gezigt bepaald door een rots van binnen geillumineerd, 't geen een schoone uitwerking deedt. Te wederzyden van het Kanaal waren lange boogswyze wandelpaden, kunstig verlicht, en, behalven deeze, hingen 'er, in 't geboomte, festonnen van verschillend gekleurde lampen. Alle de watersprongen waren in werking. Kunstige watervallen, waar in het water van de eene schuinte op de andere viel, opgecierd met aartig geplaatste lichten, vermaakten en verbaasden den aanschouwer teffens. Behalven deeze waren 'er prieelen, pyramiden en tempels van vuur; en bovenal maakten de Vorstlyke Jagten, op het water, dezelfde schitterende en betoverende vertooning.

Niets kan beter ingerigt weezen, om die bedwelmende en woelige aandoening van verwondering, met vermaak vermengd, te verwekken; die, schoon ze niet uit het verstand of het hart voortkomt, nogthans eene kragtige uitwerking op beiden heeft. De zinnen alleen worden gevangen genomen, en laaten geen tyd noch bekwaamheid over, om te redenkavelen over de natuur van het vermaak, 't welk zy ver-

verſchaffen: doch ſleepen ons weg in een draaikring, met een onwederſtaanbaar geweld. ——— Indien wy by dit alles voegen, de vermeesterende kragt der Muzyk, het dansſen, de tegenwoordigheid eener menigte van beide de Sexen, gekleed in gewaaden die alle onderſcheid van rang wegneemen, en daar toe ingerigt, op een tyd ter uitſpanninge geſchikt, moest iemands hart wel geheel ongevoelig, of volſtrekt menschhaatend weezen, als het op zulk een altaar niet eenige graantjes van vreugd en galantery deedt rooken. Deeze indruk, nogthans, daar dezelve geweldig is, en voortgebragt door kortſtondige oorzaaken, bezwykt zeer ſchielyk, en vervliegt met de olie en de kaarsſen, die dezelve deeden ontſtaan. 't Is eene ſoort van bedwelming, de krankhoofdigheid van eenige weinige uuren, wanneer de Rede haare Schepter nederlegt, en ons overlaat aan 't geleide van een overheerſchend zintuig: en, op het herdenken, is het niet anders dan een vrolyk gezigt, voorbygevloogen eer wy het recht beſchouwden.

Daar is hier, in de maand July, zo weinig nagts, dat, was de lugt niet zeer betrokken geweest, de Illuminatien, de behoorelyke uitwerking niet zouden hebben kunnen te wege brengen. Deeze gunſtige omſtandigheid, egter, gepaard met een dikken damp, ontſtaande uit zulk eene menigte van lampen, en over tuinen hangende, veroorzaakte eene duisterheid, die, onder de ſchaduw van 't geboomte, digt aan donkerheid kwam, voor omtrent den tyd van twee uuren, van elven tot één uur in den nagt: voor drie uuren, in den morgenſtond, kwam het nydige daglicht, den glans rooven van dit betoverend tooneel, 't welk het dekzel des nagts noodig hadt, om 't zelve eenigen luister by te zetten. De vermoeidheid, te vooren niet door my gevoeld, deedt my nu aan de noodzaaklykheid der ruste gedenken. De lampen gingen aan alle kanten uit, het gezelſchap verſpreidde zich, en verliet de plaats; van oogenblik tot oogenblik verminderde de betovering, die my eene wyl gevangen genomen hadt. Ik was blyde, dit tooneel te verlaaten, eer het my geheel verliet; tusſchen vier en vyf uuren kreeg ik myn rydtuig, en het leedt weinig minuuten, of ik ſliep zeer vast: het was acht uuren toen ik in de Stad kwam, en de zon begon reeds warm te ſchynen. Ik ging te bedde, geheel vermoeid van 't najaagen van vermaak, en blyde van rust te mogen neemen.

Hoe heerlyk en vorstlyk deeze Illuminatie was, verzekerde men my, dat ze in geene vergelyking kwam, met die de

Cza-

Czarinne, omtrent twee jaaren geleden, vertoonde, toen de Kroon-Prins van *Pruisſen* hier was. Haare Majeſteit ging hem, op eenen verren afſtand, te gemoete, en 't was zo beſchikt, dat zy elkander zouden ontmoeten, in 't vallen van den avond. Zy keerden toen te rugge na de Stad, langs een' weg, op de kostbaarſte wyze geillumineerd. De vuurwerken en de Masquerade waren in denzelfden ſmaak, en niets werd 'er verzuimd, 't geen de Czarinne kon vertoonen, om te behaagen en te verbaazen.

Aan dit Hof is niet alleen eene grootschheid en vorstlyke pragt, die alles wat ik ooit ergens anders zag, verre overtreft; maar alles is ingerigt volgens een voetmaat, dat ik my dus uitdrukke, geevenredigd aan de grootheid van het Ryk zelve. De openbaare Gebouwen, Kerken, Kloosters, de Paleizen der Edelen, zyn vervaarlyk groot, en ſchynen geſchikt voor ſchepzels van eene grootere ſoort, dan de Mensch.

Naa dat Mr. WRAXAL *Petersburg* verlaaten heeft, is de bovenbeſchreevene Groot-Hertoginne overleden, en de Groot-Hertog weder getrouwd aan een Prinſes van *Wirtemberg*, eene jonge zeer beminnelyke Vorſtinne, wier ſchoonheid en uitſteekende hoedanigheden haar waarſchynlyk bemind zullen maaken by 't *Rusſiſche Volk*, 't welk zy, naar allen ſchyn, ten eenigen tyde als *Czarinne* zal regeeren.

DE TOVERZWEEP.

OF EEN SCHETS VAN CHARACTERS OP DEN WEG ONTMOET, DOOR JOHN BUNCLE DEN JONGEN.

(Uit het Engelsch.)

ALlen, wie het moge raaken, zy bekend, dat ik de jongſte Zoon ben van den Edelman JOHN BUNCLE, Wonderlyker Gedagtenisſe. Myn Vader droeg zo veel zorge voor myne Opvoeding als zyne zugt tot rondzwerven, in het zoeken van avontuuren, wilde toelaaten. Myn zwaklyke lichaamsgeſteltenis, in myne vroegſte jeugd, maakte het noodzaaklyk, dat ik een reisje door 't land deed. Ik beloofde eene Jonge Juffrouw, door my langen tyd met geen onverſchillig oog beſchouwd, een getrouw berigt mede te deelen van myn wedervaaren. Myn oogmerk was na *Derbyhire* te gaan, en, dewyl ik een' dag by een Vriend te *Uxbridge* zou doorbrengen, oordeelde ik het raadzaam, my, 's agtermiddags na die Stad te begeeven, om my dus allengskens aan de moeilykheden van het reizen

te gewennen. Ik moet myn' Leezer vooraf onderrigten, dat ik een Toverzweep bezat, met het wonderlyk vermogen, om allen, die voorby gingen, op het oogenblik dat ik ze daar mede aanraakte, van alle vermomming, die hun uiterlyk voorkomen dekte, te berooven. Hier door vond ik my in ſtaat, om in 't binnenst des harten te zien, terwyl het bezig was met een bolwerk van uitwendig Voorkomen op te rigten, om zich te beter te dekken, en alle de begunſtigde gebreken en dwaasheden te verbergen.

Hoe weinig, ſprak ik by my zelven, kunnen wy afgaan op het berigt, 't welk uitwendig vertoon ons geeft, of van Menschlyk geluk, of van hun weezenlyk Character! 't Is zeer mogelyk, dat de jonge koetzier het veel beter hebbe onder zyn livreyrok, dan de Mevrouw, die hy rydt, in haar cierlyk gewaad, en gezagvoerend voorkomen! ——— Ik wil 'er de proef van neemen. ——— Ik liet myn Zweep nederdaalen —— myn Zweep, die ik, uit hoofde van haare behendigheid, geheime werking en kragt, hooger agt dan de Kap van een Bezweerder, dan de Ring van een Tovenaar, en de Toverroede van een Waarzegger —— de koorde ſloeg om een der ſpaaken van het wiel, zo als de koets my voorby reedt.

De Mevrouw hadt, op 't uiterlyk voorkomen, een zeer eerwaardig aanzien. Ik kwam in bekooring om te gelooven, dat zy eene Godsdienſtige Matroone was, die, naa vrywillig afſtand gedaan te hebben van haare plaats in den vrolyken kring der Jongejufferſchap, aan haare Kleindogters, alle de ydelheden der wereld vaarwel gezegd hadt, en nu voorts de Morgen- en Avondgebeden vlytig bywoonde, en den dag beſteedde in het maaken van Elixters, Dranken, Poeijers, en Pleisters voor de zieken en gewonden, en andere liefdewerken van dien aart.

Maar het ſmert my te moeten zeggen, dat myn Toverzweep, in dit geval, zich een vyandin van de Liefde verklaarde. Deeze ontdekte my, dat die Mevrouw, ſchoon zy eene bevallige deſtigheid van voorkomen hadt, dit alleen tot een masker diende van de misvormde trekken haars characters, 't welk beſtondt uit coquettiſche ydelduitigheid, trotzen hoogmoed, en grommende ontevredenheid. Haare Kleeding was gemaakt jeugdig; en haar ſchoone Boezem, welke zy, aan elken voorbyganger, zonder eenige agterhoudenheid, liet zien, trof my, als een liefhebber der oudheid, met ſoortgelyken eerbied, als ik een trommel zou beſchouwen, die menig een veldtocht in de oorlogen, door MARLBURG gevoerd, hadt bygewoond. Een Gebedeboek, en eene Verhandeling over 't bewaaren der Schoonheid, lagen aan haar eene zyde, en een vles met *Circasſisch Water* ſtondt aan haare andere zyde; in haare hand hadt zy een Knooptuigje, en op haar' ſchoot lag een zakſpiegeltje. Dit nam zy verſcheide maalen op, en lag het weder neder, met een wonderlyk mengzel van weltevredenheid en norsheid in haare weezenstrekken. De rede hier

hier van was, dat de Trotsheid haar eenige overblyfzels van een schoon Gelaad toonde; doch de waarheid ontdekte haar eenige trekken, die zy niet wenschte te zien. Zy zag, en zy zag het met diepgaanden weedom, dat de ruwe hand des Tyds zich bezig gehouden hadt, om eene grysheid te verspreiden, over haar voortyds kastanje bruin hair. Zy voelde, en zy voelde het met grievende smerte, dat die zelfde averechtsche Werkmeester rimpels in haar voorhoofd hadt gemaakt. Menigmaal, in de daad, hadt zy zich bevlytigd, om dien ouden werkman in zyn arbeid te stooren: en verbeeldde zich vergeefsch, door 't behulp van smeeringen, poeders, kammen, waters, en reukwerken, zyne ongemanierde poogingen gelukkigen wederstand gebooden, en het scherp zyner werktuigen verstompt te hebben. Weezenlyk was al haar bedryf niets anders dan die te meer scherpen. Dikwyls poogde zy, door zagte en fleemende toonen, en gemaakte glimplachjes, de heengegaane Cupido's te rug te roepen, om in hinderlaagen te leggen agter haare lonken, of pyltjes te schieten van onder de boogjes haarer reeds gefronste wenkbrauwen. De Furien stonden gereed, om de posten in te neemen, die de Cupido's niet langer konden houden.

Misschien zag ik haar op 't onvoordeeligst, een kortlings ongelukkig voorval hadt mogelyk het zyne toegebragt, tot de ongunstige gesteltenisse, waar in ik haar aantrof, en thans haar geheel beheerschte. Den morgen hadt zy besteed, om haar Zilverwerk te verzetten, tegen het aanstaande vierendeeljaars, by een lombaardhouder, (door de Grooten veel gebruikt,) om de kosten van een groot gastmaal, waarop lieden van den eersten rang haar met hun bezoek vereerden, goed te maaken. Doch, gelyk niemand, in deezen onvolmaakten staat, geheel en al gelukkig kan weezen, hadt ook deeze waardige Persoonaadje haare ongelukken. Want niettegenstaande haare uiterste poogingen, om haaren Smaak en Rykdom te vertoonen, werd zy, den volgenden avond, overtroffen, door eene Mevrouw, die men weet dat zy veragt, en die zy dikmaals ten voorwerp stelde van bespotting, wegens haaren laageren rang en minderen rykdom.

De gedagten van den Koetzier waren geheel en al ingenomen met het overleg, om, op den naastkomenden Assemblé avond, zyne Paarden netjes opgeschikt te hebben: en indien zyne Mevrouw hem de huur, deeze twee maanden reeds ten agteren, wil betaalen, heeft hy ten oogmerk een paar zilveren gespen voor oude te koopen, en ze dan op zyne schoenen te doen. Hy streelt zich zelven met het denkbeeld, dat deeze, gevoegd by een paar witte kousen, hem in staat zullen stellen, om een zo goed figuur te maaken onder de Heeren Koetziers, als zyne Mevrouw onder de Schoonen, op een Bal.

De voerman van een wagen uit *West-Country* trok vervolgens myne opmerking. Deeze Man, dagt ik, is in de noodzaaklykheid, om zyn nagtrust te derven, langzaam een donkeren en eenzaamen

weg te ryden, zelfs in de barfte Jaarfaifoenen, en dat, misfchien, om een fchraal kostje te winnen voor zyne Vrouw en een aantal Kinderen; terwyl zyn Meester, ongetwyfeld, t'huis zit, en zich verrykt door de moeilykheden en trouwe van dien Knegt. ——— Als ik hem naderde, hoorde ik, dat hy zyne Paarden op een zagten tram aanzette. Even roerde myn Zweep zyn rok aan, en ontdekte my, dat een dikke Jas, een hoed met gewast linnen bekleed, en een borrel, wonder dienftige en genoegzaame middelen waren, om de fnerpende winterkoude af te weeren ——— dat voor dag en dauw op te ftaan, door gewoonte iets vermaaklyks wierd ——— dat zyne winften, fchoon gering, zeker waren; en dat zyn eenige zorg was, zyne Paarden wel te ryden, en in de herbergen goed te doen.

Dan de Eigenaar is geenzins een benydenswaardig Man. Schoon een zagt bedde zich om zyne leden vlyt, en hy, befchut voor 't geweld ider winden, die rondsom hem woeden, nederligt, doet angftige zorg den flaap van zyne oogen wyken. Tweemaalen heeft hy, deels door ongeluk, deels door onvoorzigtigheid, een bankroet geleden; en bevindt zich thans op den kant van onvermydelyk te fpringen.

Vervolgens raakte ik met myn Zweep, het Rydtuig eens Heers van grooten Rang aan. Hy zat diepdenkend, en de nagels bytende, in een hoek van zyn Koets. ——— Ongetwyfeld, dagt ik, is 'er eenig ontwerp op het tapyt ten Algemeenen beste. ——— Hy bedenkt mogelyk een Plan, om de Schuld des Lands af te doen.

Maar neen: hy peinst enkel om zyne eigene te verminderen, en het lastig gefchreeuw zyner Schuldeifcheren te ftillen. Onlangs heeft hy twee Landgoederen verkogt, op een derde een Schepenkennis gelegd, enkel om zich te ontflaan van die lastige maanders. Dit zou hem eenige ruimte gegeeven hebben, hadt hy in zeker Vlek geen ongelukkigen tegenftand ontmoet: waar de ydele eerzugt om zyn Man in te dringen, hem niet alleen de kwelling heeft verwekt van zyne zaak te verliezen; maar ook in verfcheide groote fchulden ingewikkeld. Hy is nu bedagt om een Gezigt te laaten hakken, door sommige bosfchen, om de dringendfte fchulden af te doen. De groote zwaarigheid is de beweegreden daar toe te bedekken. Want hy heeft reeds zo veele openingen en doorfnydingen gemaakt, om gereed geld te krygen, naa een ongelukkigen avond aan de fpeeltafel, of een flegt uitgevallen weddingfchap te *Newmarket*, dat zyn Byl reeds een fpottend fpreekwoord in de nabuurfchap geworden is.

Wat zyn Koetzier betreft. De vrolykheid was op het weezen van dien Jongman gefchilderd, en bleef, op het fterk aanraaken van myne Toverzweep, een onverbleekenden gloed behouden.

De volgende Perfoon, die my op den weg ontmoette, was een eerwaardig Kerklyken, gezeten op een moedig paard, met een knegt agter zich. Hy heeft een Pastoorfchap, van 500 *Ponden St.* 's jaars; hem eenige jaaren geleden opgedraagen door een jong Edelman, dien

dien hy op reize vergezeld hadt. Dewyl deeze Befchermvoogd een beleefd Man was, wist hy, wanneer hy den jongen Heer moest vergezellen, en wanneer in de herberg blyven, op dat deeze, onverhinderd, zyne geliefde nafpeuringen voortzette. De jonge Heer was niet ondankbaar, en beloonde zyne getrouwheid met de bovengemelde ftandplaats. 's Daags te vooren was 'er eene tweede plaats open gevallen van 300 *Ponden* 's jaars. Onze vroome Geestlyke, denkende meer goeds in zyn geflachte te kunnen doen, reedt, zo ras het hem mogelyk was, ter post na de Stad, om ook deeze by zyne andere van dien Heer te verwerven.

Maar ongelukkig was dezelve, lang vóór den dood des Pastoors, verzeid aan een Lord, van wien de Heer Patroon groote bevorderingen verwagt. En deeze Lord hadt die Standplaats reeds gegeeven aan den Broeder van zyne Maitresfe, eerst onlangs in Kerklyken Dienst getreeden.

Onze Geestlyke houdt zich bezig met befpiegelingen, over de veelvuldige te leurftellingen der Menfchen kinderen, op hunnen weg door deeze aardfche wildernis. Maar, om zyn fmert zo veel mogelyk te verzagten, 't welk ieder geoorlofd is, mits hy geene dan eerlyke middelen gebruike, heeft hy befloten de tienden onder zyne herderlievende Parochiaanen te heffen, zo ras hy wederkeert.

„ Weest voorzigtig, jonge Heeren, overrydt my niet.

„ Rydt dan uit den weg, voor den D****. Mr. JAKHALS!

„ Zeer wel Heeren", was myn antwoord, en om my te wreeken wenkte ik myn Toverzweep. —— Een deezer Bollen bevond ik de Zoon te weezen van zeer eerlyke Landlieden. De buitenfpoorigheden van deezen Knaap, die geenzins onbekwaam was, putten welhaast den geringen voorraad uit, welken hun vlyt, door veele jaaren fpaarzaam te leeven, verzameld hadt. Hy heeft door zyne dwaasheid en het laaten flingeren der zaaken hem toevertrouwd, verfcheide gunftige gelegenheden, om zich in een voordeeligen ftand neder te zetten, verwaarloosd. Zyn eenige uitzigt is na *Oost-Indien* te gaan, als gemeen Matroos om eenige nafpeuringen, die geheel niet, ten zynen voordeele, zouden uitloopen, te vermyden. —— De ander was een Comptoirknegt. Hy hadt deezen morgen zyns Meesters Lesfenaar beftoolen, om deel te neemen aan een vrolyke party, even buiten de Stad. —— De Menschlievendheid ftrekt een dekkleed over hun aanftaande lot!

Doch welk eene Koets nadert my daar, met groene gordyntjes, in 't vallen van zo fchoon een avondftond digt gedaan. De Koetzier rydt zo byzonder langzaam, en fchynt iets kwaads in 't oog te hebben?

Myn Toverzweep maakte wel haast de gordyntjes, zo helder als het doorzigtigfte glas. Ik zag in de koets een oud Edelman, vyf en zeventig jaaren oud, zeer ernsthaftig van weezen, met een jonge Juffer van zestien jaaren. Hy is niet van dien ftempel als onze jonge

Knaapen, die voor hunne ligtmisferyen uitkomen, en roemen in hunne ondeugden. Neen: wanneer hy van het rechte fpoor afwykt, draagt hy zorge, om dat der voorzigtigheid te blyven betreeden. Hy heeft eene deugdzaame Egtgenoote, die hy niet gaarne zou verftooren; bovenal, dewyl een gedeelte van haare middelen te haarer eigene befchikkinge ftaan; hy heeft Kinderen voor welken hy zelfs den fchyn des kwaads verbergt. Hy flaat, derhalven, den volgenden weg in, om voldoening te fchenken aan zyne nog jeugdige lusten.

Hy onderhoudt dat jonge Juffertje op een gefchikt Landhuis, waar zy voor zyne Nigt gaat. En, behalven verfcheide bezoeken, by haar afgelegd, als 't ware om na haaren welftand te verneemen, gaat hy dikwyls met haar ryden, als hy uit de Stad komt, werwaards zyne bezigheden, of weezenlyke of verzonnene, hem doorgaans twee of driemaal ter week doen heen trekken. 't Is onmooglyk, dat de Koetzier geen vermoeden deswegen opvat; maar zyn Heer weet middel om hem te doen zwygen; en hy vindt het voordeeliger geheel blind te fchynen, omtrent eene zaak die hy niet kan bewyzen, dan gevaar te loopen van het misnoegen zyns Heeren, door onvoorzigtige berigtgeevingen.

Het Juffertje, hoe jong ook, fpeelt haare rol verwonderlyk. Zy bezit de kunst, om, in elke byeenkomst, iets voordeeligs te bedingen. Hy hadt haar een paar diamante oorringen gegeeven. En zy wist van de verrukking, daar door in haar te wege gebragt, zich ten meesten voordeele te bedienen. Zy hieldt ze in de hand, die minzaam zyn hals omarmde, en zag ze fteeds aan met zulk een verrukkend gezigt en zodanige lonken, als in ftaat zouden weezen, om iemand minneyverig te maaken op zyn eigen gefchenk. Maar onze oude Liefhebber is verdwaasd genoeg, om haare verrukkingen toe te fchryven, aan de bekoorlykheden van zyn Perfoon. —— Een zeker voorval deedt my hartig lachen. In de drift zyner minnekoozeryen viel de bovenfte ry tanden des ouden Heers in haar fchoot. Dit ontzette hem eenigermaate; maar de jonge Dogter beklaagde hem zeer voorzigtig over zyn ongeluk, en hielp hem om ze weder in te voegen.

Gy zult u verwonderen, dat een zo jong Schepzel zo veel behendigheids bezat; dan eene korte fchets van haare gefchiedenis, zal deeze verborgenheid opklaaren.

Zy is de eenige Dogter van Burgerlieden, die in een' afgelegen hoek van de Stad een Kruidenierswinkel doen. Dewyl zy zich in ftaat vonden, om haare Dogter 200 *Ponden St.* na te laaten, befloten zy haar eene wat hooger opvoeding te geeven: en hadden de dwaasheid haar te beftellen, op een dier veelvuldige kostfchoolen voor jonge Juffers, waar dezelfde opvoeding gegeeven wordt aan Kinderen, die zeer verfchillende, ja tegenovergeftelde, ftanden in dit leeven zullen bekleeden. —— Het Kind, goede natuurlyke bekwaam-

be-

beden hebbende, maakte groote vorderingen in alles wat 'er te leesen was. Van de eerste week af, zag zy zich zelve aan als eene jonge Juffrouw; dewyl de Leermeestres en de andere jonge Juffrouwen haar dien naam gaven. Geen maand was 'er verloopen, of zy versmaadde haare Ouders, als flegt opgevoed en gemeene schepzels, alleen bekwaam om een klein winkeltje te doen. Binnen twee maanden lachte zy met alle huislyke bezigheden, en schaamde zich eene naald in de hand te neemen, tot de laage einden om een hembd te maaken, een handdoek te zoomen, of tot iets anders dan om te borduuren, en den eenen of anderen Kunststeek te naaijen. Zy las Romans, leerde Minnedeunen van buiten, en vreemde Taalen, dat is, zy stamelde het Onze Vader en het Geloof in gebrooken Fransch; speelde zeer gebrekkig eenige stukjes op het Klavecimbel; praatte van jonge Heeren, en hadt het hoofd vol van liefde, aanslagen *enz*. Dus was zy, vyftien jaaren bereikt hebbende, recht geschikt om zich in de armen te werpen; van den eerst voorkomenden Minnaar.

Een *Fransche Friseurs* knegt, die de jonge Juffrouwen op de School kapte, naar den nieuwsten zwier gedost, vond welhaast toegang tot haar teder hart. Doch daar de arme bloed niets anders hadt om haar te schenken, gaf hy haar een schildpadde kam, en een pot pomade van zyn Meester gestoolen; zy beminden elkander. Ten deezen tyde deedt de oude Heer, getroffen door haar bevallig voorkomen, haar zodanige aanbiedingen, als geene jonge Dogter, van haare omstandigheden, kan afslaan: en zints dien tyd heeft zy met hem op de voorverhaalde wyze geleefd.

Ziet daar ginder een vrolyk Heer, rydende in zyn Chais, alles heeft het vertoon van weelde en vermaak. Zyne Paarden vliegen als het vuurig gespan van Apollo. Ik deed myne Zweep werken; en bevondt dat hy, schoon 'er het leven en heele leden afgebragt hebbende, zyne middelen verspild hadt, en als ten viervoet na elende en gebrek heen rende.

Verder op ontdekte ik een oud verminkt Man, met een spade de oneffenheden flegtende; ik reed na hem toe. Doch dewyl hy zich vertoonde juist zodanig als hy was, deedt myne Zweep geene de minste werking. Een gesprek zonder eenige agterhoudenheid was genoegzaam, om my een beknopt verslag te geeven van zyn elendig leeven. De volgende byzonderheden waren de voornaamste. Hy werd, in den beginne des laatstgevoerden Oorlogs geprest, en aan boord gebragt. Op zyn ernstig Vertoog, van de elenden, waarin, door zyn afweezen, zyn talryk huisgezin zou ingewikkeld worden, hadt de Luitenant de menschlievenheid om voor te stellen, dat, indien hy nu mede ging, zyn ontslag hem vervolgens met de vryheid voor verdere pressing zou geschonken worden. „ Neen ", antwoordde hy, „ ik wil liever onregt verdraagen, dan onregt aandoen ". Naa zich blootgesteld gevonden te hebben aan verscheide gevaaren, verloor

 hy

hy een been in den bekenden tocht na de *Havana*; zyn deel in den buit bedroeg 50 *Ponden St.* De hoop, om, met deezen schat, tot Vrouw en Kinderen weder te keeren, troostte hem over 't verlies van zyn been. ——— Hy kwam t'huis. ——— Zyne Vrouw was overleden. ——— Zyn oudste Zoon was na Zee gezonden, door die het opzigt hebben over verlaaten Kinderen, en verdronken. — Een ouder Dogter, die gediend hadt, was vervolgens verleid tot een ongebonden leeven, en in de Stad gestorven. ——— Drie jonger Kinderen hadden in een Werkhuis hunne dagen geeindigd. ——— Zyne behoeften dringend, en het betaalen langzaam zynde, was hy genoodzaakt zyn vyftig Ponden voor vyf te verkoopen. Met dit geld begon hy het Ambagt van schoenensmeeren: dit lukte niet; hy kogt een houten been, een byl en een spaade, en wordt nu, by tyd en wylen, gebruikt door den Opzigter over den weg.

Dus was deeze Grysaart in elende, de eenig overgebleevene van een talryk Gezin; geen Vriend of Maag kende hy in de Wereld. Hy scheen een op zich zelven gelaaten bewoonder deezes Aardkloots, en mogt vergeleeken worden, by den mast van een vergaan Schip, die boven de wateren van de ontroerde Zee uitsteekt.

Hier, dagt ik by my zelven, is de elende ten hoogsten top gereezen. Doch schielyk werd ik gewaar, hoe zeer voorkomen bedriegt. De bewustheid van, in alle omstandigheden, zyn' pligt gedaan te hebben, en de verlossing van grooter jammeren, hebben hem dit bestaan, hoe elendig anders, draaglyk gemaakt. 't Is waar, hy leeft thans, even als de Vogels des Hemels, vertrouwende op de Voorzienigheid, en 't geen de volgende dag zal geeven. De Voorzienigheid en de volgende dag hebben hem nog noit gebrek laaten lyden. Brood om zynen honger te stillen, en water uit een beek om zyn' dorst te lessen, heeft hy altoos gehad. En het gebeurt hem niet zelden, dat hy te gast gaat op het overschot in eene herberg, hem gegeeven, en ruimte heeft door de gaven van voorbygaande Menschlievende Persoonen; een vrolyke dronk verkwikt hem. 's Nagts slaapt hy in stallen en hooischuuren: ja hy slaapt gerust; brand zal zyne goederen niet verteeren, roovers hem niet uitschudden. Thans verlangt hy alleen, daar hy vermoeid en dorstig is, eens hartlyk te drinken. Dit verlangen voldeed ik terstond, en eene gifte, te gering om te melden, maakte hem gelukkiger dan veelen zouden weezen, door het verkrygen van duizenden. Hy lag de spaade op zyn schouder, hinkte verheugd weg, en liet de bekommersen voor den volgenden dag tot Morgen over.

VOOR-

VOORBEELDEN VAN DE ZONDERLINGE UITWERKZELS DER BESCHROOMDHEID, MET OPHELDERENDE AANMERKINGEN. Door JONATHAN RICHARDSON, *Jun. Esq.*

DE beroemde Redenaar L. CRASSUS, de welſpreekendſte Man van zyn' tyd, betuigt van zichzelven, by CICERO, „ dat hy, „ in den aanvang eener Redenvoeringe, dikwyls bleek werd, en „ in de grootſte verwarring was, en elk lid zyns lichaams beefde: „ dat hy, in zyne jeugd, en de eerſte reizen dat hy ter pleitzaale „ in tradt, dikwyls dermaate vreesde, dat hy onbekwaam wierd om „ te ſpreeken; en dat hy nog, met de uiterſte dankbaarheid, ge„ dagt aan 't geduld en de beleefdheid van Q. FABIUS MAXIMUS, „ in deeze onaangenaame oogenblikken zyner verſlaagenheid van „ geest."

Deeze bezorgd- en beſchroomdheid voor eene nog niet gevestigde agting was in hem het uitwerkzel van eene waare en rechtmaatige bewustheid, (door de uitkomst naderhand gebillykt,) dat in hem de zaaden van Roem ſchoolen, welker opkweeking zyner yverzugt waardig was: en CRASSUS, zo beſchroomd te voorſchyn treedende, bewoog de Regters en Toehoorders; hy drong hunne beſcherming als 't ware af. Het ontzag, 't welk hy betoonde voor 't gevoelen van anderen, maakte hem bemind; zy wenschten hem een gelukkiger ſlaagen, om hunne goedkeuring te verdienen.

Hoe geestig (doch gevaarlyk) was het zeggen van een *Indiaansch Boogſchutter* tot ALEXANDER; deeze Vorst, hem gevangen genomen hebbende, verſtondt, dat die ſchutter zo behendig de boog wist te hanteeren, dat hy door een kleinen ring kon ſchieten, zonder dien te raaken. De Overwinnaar beval hem dit te doen, in zyne tegenwoordigheid; de *Indiaan* weigerde zulks, en zo ſterk, dat 'er bevel gegeeven wierd, om hem, wegens halſtarrigheid, terſtond te dooden: hy werd buiten gebragt tot het ondergaan der ſtraffe; doch, gevraagd door die hem heenen leiden, „ wat hem „ bewoog om liever te ſterven, dan aan zo billyk een verzoek te „ voldoen?" antwoordde hy! *Wat my daar toe beweegt, zal ik u terſtond zeggen: ik heb, zints myne gevangenis, het geheel niet by de hand gehad; en zou, daarenboven, in de tegenwoordigheid van zo groot een Vorst, daar men zo veel van my verwagt, al te beſchroomd weezen. Ik wil liever ſterven, dan gevaar loopen, dat* ALEXANDER *my minder vindt, dan hy van my, by gerugte, gehoord heeft.* Dit werd ALEXANDER verhaald, hy vatte het op, gelyk het verdiende, verleende den Boogſchutter niet alleen vergiffenis; maar beloonde hem Vorstlyk, wegens het ontzag voor hem betuigd, en de bezorgdheid voor zyn' eigen roem.

Vrees

Vrees en beſchroomdheid voor eens anders oordeel, en voor het denkbeeld, 't geen de wereld van ons vormt, heeft eene verbaazende uitwerking, indien dezelve gepaard gaan met welvoeglyke deftigheid, beſtaande in eene redelyke en regtmaatige waardeering van onszelven; doch, indien wy in een ander uiterſten loopen, en te veel toegeeven, maaken wy, dat anderen ons verſmaaden en over 't hoofd zien. ——— Zedigheid ſtreelt de eigenliefde onzes trotſen Vriends, en zyn verlangen om iets te betekenen; terwyl onbeſchaamdheid alleen kan ſlaagen by laffe zielen, die geen eisch op eenige eigene waarde hebben. Een zedig Man, een Man die anderen in zyne verdienſten wil doen deelen, zal ook anderen gereed vinden, om zyne eiſchen té onderſchraagen, waar van zy zelve deelgenooten zyn: terwyl zy even natuurlyk als in een verbond zullen treeden, om de lastige en verveelende zelfzoekendheid te vernederen.

De beroemde Hertog van ROCHEFAUCAULT kon nimmer Lid van de Koninglyke Academie te *Parys* worden, ſchoon anderen dit grootlyks begeerden, en hy 'er na wenschte: dewyl hy dan genoodzaakt was, op den dag zyner aanneeminge, een Aanſpraak van dankbetuiging te doen. Met al den moed, door hem in zo veelvuldige gevallen betoond, met al het voorregt, 't welk zyne hooge geboorte en van al de wereld bewonderde bekwaamheden, hem gaven, dagt hy niet in ſtaat te weezen, om het op hem *gevestigd* oog eener talryke vergaderinge te verdraagen, of, in 't openbaar, vier regels te ſpreeken, zonder te bezwyken.

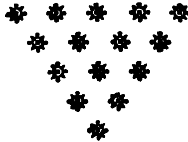
SENESINO heeft my verhaald, dat hy noit, voor de eerſte keer, in het ſaiſoen, op het Tooneel tradt om te zingen, of hy werd met zulk een' angst aangegreepen, op 't gezigt der menigte, ſchoon hy wist dat het hem gunſtig ware, en hy geen uitjouwing altoos te vreezen hadt, dat hy beefde en zyn ſtem haperde; nauwlyks in ſtaat zynde, om een Air aan te vangen: dit bewoog hem, om altoos, op dat gedeelte, zich byzonder toe te leggen, en 't zich derwyze eigen te maaken, dat het nauwlyks mogelyk ware hem van 't ſtuk te helpen: door dit te doen hadt hy dikwyls waarneemingen gemaakt op den aart van een Air, die hem waarſchynlyk anders niet zouden te binnen geſchooten weezen.

„ Ontzag, ſchaamte en vrees zyn verſtandige Raadslieden," zegt PLINIUS de Redenaar, in een' Brief aan een' Geleerd Vriend, mede een Redenaar. „ Ik vraag u alleen," dus vervolgt hy, „ of „ gy, wanneer gy dezelfde dingen zult zeggen voor één enkel Per- „ ſoon, welk een verheven denkbeeld gy ook hebt van zyn oor- „ deel en geleerdheid, niet min beſchroomd zyt, dan wanneer gy „ het woord voert voor een groot getal, ſchoon ongeletterd? Ont- „ dekt gy by uzelven geene beklemdheid en wantrouwen, als gy „ eerst opſtaat om te ſpreeken? Wenscht gy dan niet veele dingen „ anders in het vervaardigde ſtuk? Ja, zyt gy volkomen gerust

„ om-

„ omtrent één enkel ſtuk daar in voorkomende? Groeit dit wan-
„ trouwen niet aan, naar maate de Vergadering grooter is? Voor
„ my, ik ben verzekerd, dat ik het in dier voege bevind, en zelf
„ bevreesd ben voor den gemeenen hoop, als of het aantal iets
„ toebragt, om het te oordeelkundiger te maaken, en als of zy al-
„ len dat geen in groote maate hadden, 't welk geen hunner in de
„ minſte maate bezit."

Koning CAREL DE II vroeg STILLINGFLEET, „ Hoe het „ tog bykwam, dat hy altoos de Leerredenen voor hem las, ter- „ wyl hy dezelve overal anders van buiten opzeide?" Hy antwoordde daar op; *Het ontſtaat uit de ſchroom voor eene zo aanzienlyke vergadering, waar in hy niemand zag, dan die hem in rang ver te boven ging; doch dat bovenal het zien van zo groot en wys een Vorst hem aan zichzelven deedt wantrouwen.* Met dit antwoord was de Koning zeer voldaan. *Maar ik bid u*, voer STILLINGFLEET voort, *mag ik uwe Majeſteit ook eene vraag doen? Waarom leest gy uwe Aanſpraaken; dewyl gy geene dergelyke redenen altoos kunt hebben?* —— „ Waarlyk „ Doctor," ſprak de Koning, „ uwe vraag is zeer ter ſneede, ik „ zal ze voor de vuist beantwoorden. Ik heb zo dikwyls verzoe- „ ken voorgeſteld, en om zo veel onderſtandgelden gevraagd, dat „ ik het my ſchaam, de menigte in 't aangezigt te zien."

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in October 1776.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29.11	29.11	29.11	56	66	60	O	O	O	Wind.Held.
2	30. 0	30. 0½	30. 1	58	68	60	—	—	—	Helder.
3	— 1	— 1½	—	57	67	60	—	—	—	Mist. Held.
4	— 0	29.11	29.10½	58	66	59	N t O	N W	N W	Held.Dond.
5	29. 9½	— 9	— 8½	59	64	60	Z W	Z W	Z W	Betr.Dond.
6	— 7½	— 7	— 8	59	64	56	—	—	N W	Held.Wolk.
7	— 8½	— 8½	— 7	56	62	58	N W	—	Z W	—Reg. D.
8	— 8	— 9	— 7½	58	60	59	W	Z	—	Held. Reg.
9	30. 0	30. 0½	30. 0½	55	60	54	N W	W t N	W t N	Buijig.
10	29.11½	— 0	—	54	60	56	—	N W	N W	—
11	—11	—	— 1½	58	60	53	W t N	N t W	N	—
12	30. 2	— 2	— 2½	52	59	53	N	N	—	Held. Betr.
13	—	— 1	— 0½	53	61	56	N W	W t N	W t N	Betr. Reg.
14	— 0½	—	— 1	56	62	56	—	N W	N W	Mist. —
15	— 1	—	—	56	61	57	Z W	Z W	Z W	Betr. Held.
16	— 0	29.11½	29.11½	47	63	56	Z O	Z t O	Z t O	Held. Betr.
17	29.10½	—10½	—	56	68	60	Z	Z	Z W	— Reg.
18	30. 2	30. 2½	30. 2	54	63	54	Z W	W	W	—
19	29.11½	29.10½	29.10½	57	64	58	Z O	Z	Z	Reg. Held.
20	—10½	—	—11	57	68	60	—	—	—	Held.Wolk.
21	30. 0	30. 0	30. 0	60	64	59	Z	Z W	Z W	Mist. Held.
22	— 0½	— 0½	— 0½	53	65	59	Z t O	Z t O	Z t O	Held.Wolk.
23	—	—	— 1	57	62	57	—	Z	O	Mist. Held.
24	— 1	— 1	—	53	54	53	O	N O	N O	— —
25	— 0	29.11½	29.11	50	52	51	Z O	O	Z	Held. Reg.
26	29.10½	—10	—10	48	51	50	O	—	O	Mist. Held.
27	— 9	— 9	—	49	56	51	N	N W	N W	Betr. —
28	—11	30. 0	30. 0½	48	56	50	—	N	N	Held. Mist.
29	30. 0½	— 0½	—	47	56	50	Z W	Z	Z	— Wolk.
30	—	29.11½	29.11	43	53	48	Z	Z	Z O	—
31	29.10½	—10⅓	—11½	44	49	47	Z O	O	O	Mist. Held.

Hoogste Barometer d. 30. 2½ } middelb. d. 29. 10¾
Laagste Barometer d. 29. 7

Hoogste Thermometer gr. 68. } middelb. gr. 55¼
Laagste Thermometer gr. 43.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DEN DOORN, DIEN PAULUS VERKLAARDE IN 'T VLEESCH TE HEBBEN. *Door den Eerwaardigen* JOHN JORTIN, *Aartsdiaken van Londen, Rector van St. Dunstan en Vicaris van Kensington.*

En op dat ik my, door de uitneemenheid der Openbaaringen, niet zou verheffen, zo is my gegeeven een scherpe Doorn in het vleesch, [naamelyk] *een Engel des Satans, die my met vuisten slaan zoude, op dat ik my niet zoude verheffen.*

PAULUS. 2 Corinth. XII: 7.

Den Heeren Schryveren der Hedendaagsche Vaderlandsche Letter-Oefeningen.

„ VOor eenigen tyd hebt Gy L. de goedheid wel willen „ hebben, om eene Verhandeling *Over het Gezag der* „ *Apostelen* van den Eerwaardigen JORTIN, door my ver„ taald, in uw *Mengelwerk*, te plaatzen (*). In deezen „ maakt die uitmuntende Schryver, met een kort woord, „ gewag van den *Doorn in 't vleesch*, dien Apostel PAULUS „ verklaarde te hebben, en houdt denzelven voor een gebrek „ in de uitspraak diens Kruisgezants. Over deeze betuiging „ des Apostels heeft de gemelde Heer eene byzondere Ver„ handeling opgesteld, die ons der Vertaalinge, en eener „ plaatze in uw *Mengelwerk*, waardig scheen. Ik zend ze „ hier nevens *enz.*"

* * * * * *

De Heilige PAULUS ontmoette, in het werk zyner Bedieninge, niet alleen grooten en geduurigen tegenstand van de *Hei-*

(*) Zie de *Hedend. Vaderl. Letter-Oefen.* IV Deel, II St. bl. 345.

Heidenen, en de onbekeerde *Jooden*; doch hy moest nog verdrietiger tegenspraake verduuren van Halve en valsche Broederen: van *Jooden* tot het *Christendom* bekeerd; doch die sterk verkleefd bleeven aan hunne oude vooroordeelen, en zich op eene ongerymde wyze vast hielden, aan hunne ten einde loopende Wettische plegtigheden. Deeze Menschen maakten 'er hun werk van om PAULUS te versmaaden, te lasteren, den loop zyner Predikinge te stuiten, en de Geloovigen van hem af te trekken; hem vertoonende als een Vyand der *Jooden*, als een Veragter van MOSES wet, als een Metgezel, een Vriend, en een Voorstander der *Heidenen*, als iemand die zichzelven in het getal der Apostelen hadt ingedrongen.

Over zulks was de Heilige Kruisgezant menigwerf, in de onvermydelyke en dringende noodzaaklykheid, om zich als een Dwaaze aan te stellen, dat is, zich zelven aan te pryzen en te verheffen, en te toonen, dat hy onvergelyklyk verre verheven was boven deeze oordeellooze en nydige Menschen, en, als een Apostel, niet beneden iemand zyner Amptgenooten, hoe verheeven ook; dat hy niet behoefde te wyken voor PETRUS, schoon de eerste in rang, noch voor JOANNES, den Leerling dien Jesus lief hadt.

De bewyzen ter onderschraaginge van zyn Ampt en Gezag, brengt PAULUS by met dien klem, dat vuur, hem zo byzonder eigen; met die regtmaatige verontwaardiging, welke eene zo laage tegenkanting moest verwekken by eenen Man, te overbewust dat hy zulk eene behandeling niet verdiende; met die gerustheid en verheffing, welke eenen Geschilvoerder vergezellen, die weet dat zyne bewysredenen klaar en onwederleglyk zyn; en met de kragt en yver eens Leeraars der waarheid, die vreest, dat zyne Leerlingen zullen misleid en zyne Godvrugtige oogmerken verydeld worden.

Hy merkt aan, dat hy, op eene wonderdaadige wyze, bekeerd en geroepen was, door JESUS CHRISTUS, die hem verscheen; dat hy, in den *Christlyken Godsdienst*, onderweezen, en tot het prediken van denzelven aangesteld was, niet door Menschen; maar door den Heer JESUS CHRISTUS zelve; en dat hem zo veele geestlyke gaven geschonken waren, en hy zo veele wonderen gewrogt hadt als een der Apostelen; dat hy, in het werk zyner bedieninge, zo volyverig, ja yveriger geweest was dan anderen; dat hy meer ongeloovigen bekeerd, meer kerken gegrondvest, meer arbeids gedaan, en meer ramps verduurd hadt dan een der

Leerjongeren van CHRISTUS; dat hy, een merkwaardig en ongemeen voorbeeld van zelfverloochening en belangloosheid gegeeven hadt, door geen onderftand te ontvangen van verscheidenen door hem onderweezen, maar met eigen handen zyn brood gewonnen. Hy voegt hier nevens, dat hy, met gezigten en openbaaringen begunftigd, in het Paradys, en in den derden Hemel, opgetrokken geweest was.

Deeze zonderlinge verdienften aan zynen kant, deeze buitengewoone gunstbewyzen en voorregten, zo ryklyk aan hem gefchonken, waren, in zeker opzigt, gevaarlyke verzoekingen, die ongevoelig den verftandigften en nederigften Man, ten minften op den oever van hoogmoed en trotsheid konden brengen, en nu en dan eene zelfbedriegende verheffing, op zyne eigene uitmuntenheid, veroorzaaken, inzonderheid, wanneer hy daar toe vervoerd werd, door eene flegte behandeling, door fmaad en berisping, en zich genoodzaakt vondt zich te vergelyken met zyne tegenftanderen.

Hierom hadt GOD, by alle deeze gunstbetooningen den Apostel beweezen, een ander gevoegd, eene tugtiging en tegenheid naamlyk: „ want de HEERE kastydt dien hy lief heeft, en geesfelt eenen iegelyken Zoon dien hy aanneemt." Deeze tugtiging noemt PAULUS, „ een Doorn in het vleesch;" dezelve ftrekte om hem zyne zwakheid te herinneren en van trotstheid te rugge te houden; de zedelyke beduiding hier van was. „ Wees niet hooggevoelend; maar vrees."

„ Op dat ik my niet zou verheffen," dat is, ten einde ik niet al te gunftig van myzelven zou denken, en my verbeelden dat ik regt had op GODS genadegaven, en my diets maaken, dat ik anderen zo zeer in zedelyke volkomenheden en in goedheid overtrof, als ik doe in geestlyke gaven, in gezigten en openbaaringen, in den voorfpoed, die het werk myns Apostelfchaps vergezelde, en in het aantal der geenen, die ik in den fchoot der Kerke van CHRISTUS bragt, ten einde ik daar door niet opgeblaazen wierde, „ is my een fcher- „ pen Doorn in 't vleesch gegeeven."

Deeze Doorn in 't Vleesch moet, in 't algemeen gefprooken, iets geweest zyn, 't welk in 's Apostels Lichaam huisvestte, iets dat ongemaklyk en fmertlyk was.

Men kan 'er niet door verftaan de onheufche bejegeningen, de tegenkanting van booze Menfchen, de moeilykheden en vervolgingen, welke hy, gelyk de andere *Christenen*, verdroeg. Dit wist hy was toen het lot en deel aller Dienstknegten van CHRISTUS, en van deeze zou hy zo ernftig niet begeerd en

gebeden hebben, verlost te mogen worden. Het moet een perfoonlyker en byzonderder bezwaar geweest zyn.

Waar in beftondt die Doorn dan? Ik antwoord, het kan geen ondeugende lust of begeerte geweest zyn: iets 't geen ik niet zou aangeroerd hebben, indien niet eenige Menfchen van oordeel ontbloot, deeze ongerymde gedagten niet gekoesterd en bewaard hadden (*). Wanneer de Heilige PAULUS den *Corintheren* onthouding en kuisheid aanbeveelt, verklaart hy te wenfchen „ dat alle *Christenen* ten dien opzigte waren als hy zelve." Het is geenzins te denken, dat GOD hem zulke verzoekingen zou hebben laaten overkomen, op dat deeze reeds bejaarde, fobere, kuifche, verdrukte, en arbeidzaame Apostel daar aan zou bloot gefteld geweest zyn; of dat hy dit eene *Zwakheid* zou noemen, gelyk hy vervolgens doet, een al te zagte naam in de daad, op dat hy daar in zich zelfs zou roemen, gelyk hy verklaart te willen doen. En waarlyk dit kon geen gefchikt middel zyn, om hem van hoogmoed te geneezen: want de eene zonde dryft doorgaans de andere zo min uit als de Satan den Satan uitwerpt; of zo dezelve dit doet, laat zy den Zondaar gelyk ze hem vondt, in den toeftand van een Schuldenaar, buiten ftaat, om zyne fchulden te betaalen, die van den eenen fchuldeifcher leent, om den ander te betaalen.

Eenigen verftaan door deezen Doorn, de Oorfpronglyke zonde; en het is zeer te bevreemden, dat ooit iemand tot die gedagten gekomen is. De Doorn was hem, gelyk het fchynt, in zekeren zin, door GOD gegeeven; doch GOD is de fchenker van geene kwaade giften. De Doorn was PAULUS in 't byzonder gegeeven; doch de oorfpronglyke zonde, indien iemand onzer ze heeft, hebben wy ze allen. Of verftaat men, door de Oorfpronglyke zonde, de Zonde van ADAM aan deszelfs geheele Naakomelingfchap toegerekend, en dezelve ftrafschuldig maakende in 't ooge van GOD, dan heeft ze niemand: dit is een droom, en eene verkeerde verklaaring der Heilige Schriftuure: meent men door Oorfpronglyke Zon-

(*) En nogthans, hoe ongerymd dezelve moge weezen, zullen misfchien zommigen daar by willen blyven: dewyl het eene foort van verontfchuldiging voor hun medebrengt, wanneer zy bot vieren aan de lusten, die zy den Apostel ten laste leggen. Ik meen zodanige Menfchen, die het Geloof verheffen en de Zeden op laagen prys ftellen: wier Godsdienst geheel in 't hoofd huisvest, en niet daalt *infra Zonam*.

Zonde de onvolmaaktheden en gebreken der menschlyke Natuure en de sterflykheid, welke ADAM op zichzelven en zyne geheele Naakomelingschap bragt, deeze heeft met de daad plaats; doch niet meer te doen met den *Doorn in het vleesch* van PAULUS dan met zyne Reize van *Jerusalem* na *Damascus*.

Dewyl het duidelyk niets geweest kan zyn van eenen snooden of zedenkwetzenden aart, moet het een Lichaams gebrek en ongemak (*) geweest zyn, waar aan hy onderhevig was, en dat hem gering en veragtlyk deedt voorkomen in de oogen der zodanigen, die over anderen alleen naar 't uitwendige oordeelen.

De Oude *Christen Schryvers*, die digtst aan de tyden der Apostelen leefden, vatten het eenpaarig in dier voege op, en hebben dit misschien ontleend uit eene overleevering, bewaard gebleeven in die plaatzen, waar de Heilige PAULUS het Euangelie gepredikt hadt. Doch, 't welk meer afdoet ter staavinge van dit denkbeeld, is, dat de Apostel zelve, op zommige andere plaatzen, in zyne Brieven, het dus schynt te verklaaren. Den Geloovigen te *Galaten* schryft hy: „ Gy weet, dat ik u, door *Zwakheid des Vleeschs*, „ het Euangelie eerstmaal verkondigd heb: en myne *ver-* „ *zoekinge*, *die in myn Vleesch* [geschiedde], hebt gy niet „ veragt of verfoeid; maar gy naamt my aan als een En- „ gel GODS [ja] als CHRISTUS JESUS (†). De *Doorn in 't* „ *vleesch*, en *de Verzoeking in 't vleesch*, duidt hetzelfde „ aan." Den *Corinthеren* schryft hy, dat een der Tegenwerpingen zyner Tegenstanderen hier in bestondt, „ De „ tegenwoordigheid des Lichaams is zwak en de rede ver- „ agtlyk (§):" en wederom schryft hy: „ Wy zyn zwak „ en gy zyt sterk, en ik was by u in zwakheid (‡)."

Wan-

(*) ERASMUS staat met ons niet in 't zelfde gevoelen en spreekt vry stellig, zeggende, „ Men moet, myns bedunkens, het oor niet „ leenen aan de zodanigen die zo ongeleerd als onbedagt gewoon „ zyn, tegen te werpen, *de kragt wordt in zwakheid volbragt*; „ droomende dat PAULUS met hoofdpyn geplaagd geweest is, wan- „ neer hy spreekt van *Zwakheid*, van eene verzoeking des gemoeds, „ of, 't geen waarschynlyker is, van de vervolging der snoode Men- „ schen. Dezelfde ERASMUS telt de gave der *gezondmaakinge* on- „ der de Apostolische gaven. *De laude Medicinæ*." Wy *droomen* niet, maar *Bonus dormitat* ERASMUS.

(†) GAL. IV: 13, 14. (§) 2 COR. X: 10.

(‡) 2 COR. XIII: 9. 1 COR. II: 3.

Wanneer wy dit alles in overweeginge neemen, mogen wy daar uit opmaaken, dat Apostel PAULUS van eene zwakke Lichaamsgesteltenis was, een lichaamlyk gebrek en ongesteldheid hadt, die, op zommige tyden, zyne Spraak aandeedt en in 't prediken belemmerde: zo dat 'er, in zyn geheele voorkomen, iets was, 't welk te zyner kleinagting diende, en hem min eerwaardig maakte.

Deeze „ Doorn in 't vleesch" wordt van hem „ een En„ gel des Satans" geheeten: de zin dier uitdrukking schynt te weezen, dat GOD, die de Goede en Kwaade Geesten te zyner beschikkinge heeft, en zyne oogmerken met beiden vervult, naar hy het dienstig oordeele, den Satan vryheid gaf om PAULUS te bezoeken, of, gelyk de Apostel het uitdrukt, met „ vuisten te slaan." Wy vinden dat, in deeze dagen, de Apostels, onder andere buitengewoone gaven, ook de magt bezaten om snoode *Christenen* aan den Satan over te leveren, of hun lichaamskwaalen en ongemakken te doen overkomen, om hun te geneezen van geestlyke gebreken, wanneer zagter middelen niet konden baaten: 't is de Heilige PAULUS, die, by gelegenheid, gewag gemaakt heeft van deeze bestraffing, en die zelve, als een Apostel, *zomwylen* de ongehoorzaamen daar mede tugtigde. Dezelfde handelwyze dagt het GODE goed te houden, in het tugtigen van deezen grooten Apostel: niet by wyze van straffen; want deeze hadt hy, door zyn gedrag, niet verdiend; maar by wyze van voorkoming, en om dat hy gevaar liep van verzoeking tot geestlyken hoogmoed.

„ Hier over," vervolgt de Apostel, „ heb ik den HEERE „ driemaal gebeden; op dat hy van my zou wyken." Dit moet hem zeer zwaar gevallen en gedrukt hebben: dewyl hy zo aanhoudend om ontheffing badt.

Naar alle waarschynlykheid was het de smert niet, die hy gevoelde, noch eenige versmaading van snoode onbedagte en oordeellooze Menschen, die hem dus aandeedt. Hy was te verstandig, te voorzigtig, te goed en te lydzaam, om, door zulke bezoekingen, zo zeer bewoogen te worden. De waare rede van zyn zorg en bekommerdheid schynt geweest te zyn, de vreeze dat de zaak van den Godsdienst, welke hy zo zeer ter harte nam, daar by lyden zou, dat zyne zwakheden zyne prediking van het Euangelie zouden verhinderen, hem onbekwaam maaken om goed te doen, en min vermogend in het aanwenden zyner poogingen, om anderen te bekeeren. Hy wist dat het uiterlyk voorkomen, de persoonlyke ge-

geſtalte, de houding, de ſtem, de wyze van voordraagen, veel vermogt om de gunst, de aandagt, en de agting der menigte te verwerven.

De Apostel verklaart „ deswegen driemaal den HEER ge- „ beden te hebben." Vraagt men wien PAULUS door den HEERE verſtaat? De zamenhang ſchynt aan te duiden, dat het GOD de Vader niet was; maar JESUS CHRISTUS (*). Want de HEERE antwoordde den Heiligen PAULUS, en ſprak tot hem: doch GOD de Vader verſcheen nooit op deeze wyze of ontdekte zich in dier voege. Alle de zigt- of hoorbaare ontdekkingen van GOD in het *Oude Testament* dunken ons verſchyningen geweest te hebben van het WOORD of den ZOON GODS, handelende en ſpreekende in 's VADERS Naam; terwyl hy, naa zyne Vleeschwording, in eigen Perſoon handelde en ſprak, gelyk toen hy zich openbaarde aan den Martelaar STEPHANUS, aan den Apostel PAULUS, aan andere Heiligen en Leerlingen. Hier in ſtemmen de oude *Christenen* en de meeste Hedendaagſche overéén (†).

Ten anderen. Betekent, volgens den doorgaanden Styl van het *Nieuwe Testament*, het woord GOD, de VADER; en het woord HEERE duidt JESUS CHRISTUS aan.

Ten derden. Antwoordt de HEERE den Apostel. „ My- „ ne Genade is u genoeg." Dit woord *Genade* wordt ook meestentyd van CHRISTUS gebezigd. „ De Genade van „ CHRISTUS, de Liefde van GOD, en de Gemeenſchap des „ GEESTS.

Ten vierden. De HEERE belooft hier PAULUS, zyne Genade en Kragt: waarom de Apostel 'er onmiddelyk op laat volgen. „ Zo zal ik dan veel liever roemen in myne „ zwakheden, op dat de Kragt van CHRISTUS in my „ woone."

CHRISTUS vertoonde zich aan den Heiligen PAULUS, by de bekeering diens Apostels, en verſcheen hem naderhand op andere tyden en by andere gelegenheden: zo mogen wy veronderſtellen, dat hy ook in dit geval deedt.

PAU-

(*) SCHLIGTINGIUS en andere *Sociniaanen* erkennen, dat deeze bede tot CHRISTUS is ingerigt.

(†) Uitgenomen de zodanigen, die het Voorbeſtaan van CHRISTUS als het *Woord* of de *Zoon* van GOD, niet erkennen. Maar zy, die door deeze veronderſtelling niet vooringenomen zyn, zullen geene reden vinden, om dit zeer oud en waarſchynlyk gevoelen te verwerpen.

PAULUS, in groote verlegenheid zynde wegens deezen „ Doorn in 't vleesch," en zich herinnerende, dat CHRISTUS zelve voor het ondergaan zyns lydens, den Vader driemaal ernftig badt, om het voorbygaan van dien Drinkbeker, volgde dit voorbeeld, en fmeekte JESUS CHRISTUS, op het vuurigst, tot drie keeren, dat hy verlost mogt worden van die ongefteldheid.

Onze Zaligmaker fprak toen tot zynen Apostel, en gaf hem dit minzaam antwoord. „ Myne Genade is u genoeg: want „ myne *Kragt* wordt in *Zwakheid* volbragt." Wees geduldig en te vrede, 't is genoeg dat ik u bemin, dat ik altoos met u ben, om u by te ftaan in het volvoeren van het werk uwer Bedieninge. Uwe Zwakheid zal u niet beletten, een gelukkig Prediker van het Euangelie te weezen: en dan zullen deeze eigenfte Zwakheden myne Kragt vertoonen, en der Wereld ten bewyze ftrekken, dat ik, door de fchynbaar onvoeglykfte en minstbeloovende middelen, in ftaat ben het goede myner Kerke, en de vestiging van myn Koningryk, te bewerken.

De Heilige PAULUS, dit antwoord ontvangen hebbende, berustte niet alleen, met alle nederigheid en onderwerping in de befchikking van zynen HEER; maar verklaart, dat dit voor hem eene ftoffe van blydfchap is, „ dat hy „ voortaan liever zal roemen in zyne zwakheden:" dewyl zy niet alleen niet fchadelyk, maar bevorderlyk waren voor de *Christenheid*, ten beste der Kerke, en tot opbouw zyner Broederen ftrekten.

Het dunkt ons waarfchynlyk, dat deeze Lichaams zwakheid van den H. PAULUS, by eenige buitengewoone gelegenheden, voor een tyd opgefchort en weggenomen wierd: als wanneer hy zyn zaak voor Vorften en *Romeinfche* Landvoogden, die hem met genoegen hoorden, bepleitte: en, toen hy, van BARNABAS verzeld, het woord voerde, by de *Heidenen* te *Lystra*, die hun voor Goden, in menfchen gedaante, aanzagen, en hem voor MERCURIUS, den God der Welfpreekenheid hielden (*).

In de daad, als wy de zwakheden van den Kruisgezant in aanmerkinge neemen, en daar mede vergelyken, hoe veel arbeids en lydens hy onderging, kunnen wy niet nalaaten het voor wonderdaadig te houden, dat hy zo langen tyd in ftaat was te doen wat hy deedt, en te verdraagen wat hy verdroeg: wes-

(*) LONGINUS telt, in een *Overgebleeven Stuk*, PAULUS van *Tarfus* onder de Redenaars.

weshalven zyne Lichaamszwakheid, in ſtede van eene tegenwerping, tegen zyn character op te leveren, een bewys met zich droeg voor allen, die hem kenden, dat hy, op eene buitengewoone wyze, moest onderſchraagd zyn door een Godlyk vermogen.

De zedelyke bedenkingen en nuttige gebruiken, uit de beſchouwing van dit onderwerp voortvloeiende, zyn veelvuldig: ik zal alleen de voornaamſte met den vinger aanroeren.

Voor eerst, zien wy de gevaarlyke natuur des Hoogmoeds, voor welken de beste Menſchen niet ſchootvry zyn: naardemaal zulk een Man, als Apostel PAULUS, een behoedmiddel noodig hadt om hem te vernederen, en de Zelfsverheffing te dempen, die in zyn gemoed kon opkomen, door het oog te ſlaan op zyne groote verrigtingen en dienſten, zyn hooger ſtaat in de Kerk, en de buitengewoone gaven hem geſchonken. Deeze Kastyding, en deeze Lichaams zwakheid, hadt op hem de behoorlyke uitwerking: en elk moet zich verwonderen, over de verſtandige gemaatigdheid, de zonderlinge beſcheidenheid des Apostels, wanneer hy van zich zelven ſpreekt. Hy vertoont zyn eigen voorbeeldlyk gedrag, zyn onbeſtraflyk en belangloos gedrag, onder de nieuw bekeerden, als hy hun wilde aanmoedigen, om zyn voorbeeld te volgen; doch dan ſchryft hy het toe aan de Genade van GOD, en den Geest GODS met hem werkende, en zyne zwakheden onderſteunende. Hy ſpreekt groot van de Magt hem als Apostel verleend, als hy zich in de noodzaaklykheid bevondt, om zyn gezag te toonen tot de nedervelling van den overmoed zyner Tegenſtanderen, en om valſche Leeraars uit de Gemeente te weeren; doch ten zelfden tyde vernedert hy zich, door herhaalde bekentenisſen van het misdryf, door hem gepleegd voor zyne bekeering, in het vervolgen van de Christlyke Kerk. Ten deezen opzigte rekent hy zich onder de grootſte Zondaars; allen zyne onkunde in dat tydsgewrichte bybrengende, niet als eene genoegzaame veronſchuldiging; maar als eene vermindering zyns misdryfs, te welker oorzaake hy genade ontvangen hadt: en dan ſtelt hy zich zelven voor als een bemoedigend voorbeeld by boetvaardige Zondaars. Dus maakt hy gebruik van zyne begaane misgangen, van zyne geestlyke gaven, van zyn Godsdienſtig gedrag, van zyne lichaams zwakheid, van zyne tegenheden en vervolgingen, van zyn arbeid, van zyn vlyt, om te vertroosten, te onderwyzen, te beſtrafſen, te waarſchuwen, en anderen te bekeeren.

Indien wy zo veele giften en genadegaven niet hebben als PAULUS, en indien wy, ter oorzaake onzer onvolmaaktheden,

zo veel gevaars niet loopen, van zelfsverheffing en hoogmoed, als hy, zal, nogthans, weezenlyke hoogmoed dikwyls ontstaan uit ingebeelde hoedanigheden; en wy 's Apostels braafheid en gemaatigdheid niet bezitten, om ons in staat te stellen, tot het afweeren van zulke verzoekingen. Wy moeten, derhalven, op onze hoede zyn tegen allerleien hoogmoed, en dien bedwingen door eene ernstige en geduurige overweeging onzer veelvuldige onvolmaaktheden. Beweegredenen en aanspooringen tot nederigheid zullen ons noit ontbreeken, wanneer wy opregt en eerlyk met ons zelven te werk gaan, en onze betragting met onzen pligt vergelyken.

Ten tweeden. Zien wy, uit deeze, en uit veele andere plaatzen in het Nieuwe Testament, dat de Apostels de magt niet hadden, om Wonderwerken te doen naar hun eigen welgevallen; maar onder een byzonderen aandrift van den Heiligen Geest stonden, hun aanwyzende, wanneer, en hoe, het wonderdoend vermogen te gebruiken. Want PAULUS kon zich zelven niet geneezen van zyn lichaams ongemak, noch zynen geliefden TIMOTHEUS herstellen, noch eenigen zyner zieke Vrienden de gezondheid schenken. Indien dan, ten tyde der Apostelen, de Wonderwerken niet dagelyks *voorvielen*, maar spaarzaam geschiedden, hebben wy alle reden, om die verbaazend groote menigte van Wonderdaaden, waar op men in volgende Eeuwen stofte, te verdenken: Wonderdaaden dikwyls verrigt op de geestdryvendste wyze, en tot geene goede, maar zelf tot laage en kwaade, einden strekkende.

Ten derden. Verlangen wy allen tydlyken vrede en geluk, en zouden gaarne bevryd weezen van alles, wat ons onrust en kwelling baart; deeze verlangens zyn natuurlyk en onzondig. Apostel PAULUS wenschte ook vuurig van zyne zwakheden verlost te worden, meer gezondheids, sterkte, en lichaams kragt te bezitten. Doch, uit zyn voorbeeld, mogen wy leeren deeze begeerten te regelen, en niet te verwagten, dat de zaaken altoos juist naar onzen wensch zullen uitvallen. Wy mogen GOD bidden, gelyk hy badt; of om eenig tegenwoordig goed te erlangen, of verlost te worden van een tegenwoordig onheil: doch zodanige gebeden moeten altoos voorwaardelyk weezen, en de voorwaarde, indien het GOD behaage, uitgedrukt of 'er onder verstaan worden. Misschien zal het Hem niet goeddunken, en dan moeten wy niet denken, dat wy hard en onvriendlyk behandeld worden, of ons verbeelden, dat onze gebeden vrugtloos zyn, om dat ze geene verhooring erlangen. Indien GOD ons niet ontheffe van den tydlyken ramp, ons onder denzelven, ten onzen beste, laat zugten, in-

indien hy ons kragt schenke om dien te verdraagen, indien hy ons andere zegeningen verleent, om die nadeelen op te weegen; en indien hy ten geenen dage ons geloof en onderwerping beloone, winnen wy, over het geheel gesprooken, niet weinig.

Overweegt het geval van PAULUS. Hy onderging iets, 't welk ongetwyfeld zeer lastig was; dewyl hy tot drie keeren, met allen ernst, om verlossing smeekte. Wanneer hy gegeesseld, in de gevangenis geworpen, gebonden, geslaagen en gesteenigd wierd; wanneer hy schipbreuk leedt, van plaats tot plaats gedreeven, en beroofd wierd van de noodwendigheden deezes leevens, verdroeg hy alles met de grootste onverschrokkenheid, en wy vinden niet dat hy éénmaal badt, om verlossing van zo harde beproevingen. Wanneer het hem geopenbaard was, of wanneer hy duidelyk voorzag, dat hy, binnen korten tyd, den marteldood zou ondergaan, sprak hy tot zyne Leerlingen, niet alleen met bedaardheid; maar hy juichte 'er over, dat hy deeze Wereld zou verlaaten, en tot zynen Heer en Meester gaan. Doch deeze Doorn in het vleesch, dit Lichaams ongemak, kwelde hem zeer, en nogthans werd hy 'er niet van verlost, ja droeg het, naar alle waarschynlykheid, ten grave, wel bedroefd, en nogthans berustende, gelyk hy moest doen, in den wil van GOD. Veronderstel, dat wy ons juist in 't geval van PAULUS bevonden, en hetzelfde antwoord van JESUS CHRISTUS ontvingen, tot ons zeggende: „ Weest „ vernoegd met de verzekering, dat ik uw Vriend en Beschermer ben, dat ik u bemin, en altoos voor u zal zorgen"; zeker dusdanig een antwoord zou ons meer waardig weezen, dan alle gezondheid, sterkte, agting en wereldlyken voorspoed ooit door iemand genooten.

Eindelyk leidt de verhandelde stoffe ons op tot de bedenking, dat, in den tegenwoordigen staat der dingen, een mengzel van tydlyk goed en kwaad, voor ons, over 't geheel, best is. Gelyk eene onafgebrooke opeenvolging van voorspoed, volgens de natuur der ondermaansche zaaken, nauwlyks mogelyk is, zo zou dezelve niet bevorderlyk weezen, voor Vreemdelingen en Reizigers hier beneden; die eenige beweegredenen behoeven, om hun het einde te herinneren, waar toe zy geschikt zyn, en de plaats werwaards zy heen moeten; ten einde zy te rug gehouden worden, van te beuzelen met hunne grootste belangen, en zich te verslaaven aan elk nietig en veragtlyk voorwerp, 't welk hunne begeerlykheden aandoet.

Een *Heidensch Zedekundige* heeft de dwaasheid van eene

te

te groote gehegtheid aan deeze Wereld, bykans zo ſterk beſchreeven, als een *Christen* dezelve kan uitdrukken. „ Gy „ zyt een Reiziger ", zegt hy, „ en uw Schip is voor eenige „ weinige uuren gehavend. Het Ty en de wind dient, en de „ Schipper roept u, om tot het vertrek ſcheep te gaan: en gy „ vermaakt u met ſchulpen en koraalen op ſtrand te zoeken, „ tot dat zy zonder u in zee ſteeken ".

Op deeze wyze handelt ieder *Christen*, die, op reize zynde na eene zalige eeuwigheid, toeft, ſammelt, en handelt als of hy voor altoos op aarde zou blyven.

Een zwak lichaamsgeſtel, en het dikmaals wederkeeren van ziekten wordt gerekend, en met rede gerekend, onder de tydlyke onheilen: en nogthans is dit onheil niet gansch en al zonder voordeelen, die ons moeten leeren onderwerplyk in dien ſtand te weezen, als dezelve ons lot is.

Deeze bewaart de Menſchen menigwerf, buiten het bereik veeler verzoekingen; terwyl, in tegendeel, gezondheid en ſterkte, en kragt van leevensgeesten hun vervoeren tot dartelheid en overdaad, tot het rondloopen in een kring van vermaaken en uitſpanningen, en zomwylen tot ſnoode daaden en ondeugende bedryven.

Deeze leert ons medelyden hebben met, en liefde betoonen aan, ongelukkigen en elendigen; terwyl Menſchen, nooit met ziekte en ongemak bezogt, zelden zeer veel deels neemen, in die ongelukkige omſtandigheden van anderen.

Deeze gaat doorgaans gepaard met ernsthaftigheid en beſpiegeling, zet ons aan tot denken en redenkavelen: dus wordt het verſtand uitgebreid en het hart verbeterd, en, ſchoon het lichaam zwak is, blyft de Ziel werkzaam: onder zieklyke Perſoonen heeft men groote vernuften gevonden.

Deeze maakt de Wereld voor ons min aanloklyk, min dierbaar, en leert ons dezelve wyslyker gebruiken, gewilliger verlaaten.

De *Christenen* worden geleeraard, GOD om alle dingen te bidden, en voor alles te danken; dewyl zy GOD ſtandvastig en getrouw tragtende te dienen, niets zeer rampſpoedigs hun kan overkomen; doch, in voor- of in tegenſpoed, of, 't welk een algemeener lot is, in eene vermenging van die beiden, zal, door den Godlyken zegen en vaderlyke beſchikking, alles hun ten goede medewerken.

GENEESMIDDEL TEGEN DEN LINTWORM Door M. LAGENE Med. Dr. in een Brief aan M. MINAUR M. D.

(*Journal de Medecine*, *Tome XLV.*)

WAnneer gy, Myn Heer, verzocht nader onderrecht te worden, aangaande myn geheim tegen den Lintworm, zo hebt gy uw vergist in uwe uitdrukking. Myn geheim! Dit woord past geen van ons beiden. Wel! zoudt gy kunnen gelooven dat een Geneesheer, die zyn gezondheid en leven opgeofferd heeft voor 't Gemeen, in 't behandelen van besmettelyke Ziekten, en die geene andere begeerte had, om dezelve wederom te krygen, als om ze nog eens daar aan op te offeren, een Mensch is, in ſtaat van *Geheimen* te bezitten? Kom, beken uwen misſlag, en ik zal 't u vergeeven: tot een blyk daarvan, zal ik u mededeelen 't Geneesmiddel waarvan ik my gelukkig tegen den Lintworm bediene, van wat ſoort hy ook zy: ik heb zo weinig voorneemen om 'er een geheim van te maaken, dat ik gaarn myne toeſtemming geeve, om 't zelve door middel van 't *Dagregister der Geneeskunde*, gemeen te maaken. Ik zal daar door beantwoorden aan de plichten van myn ſtaat, aan den eisch van Vriendſchap, en aan de weldaadige oogmerken van de Regeering, die nu onlangs een Geneesmiddel, tegen dit ongemak, 't gemeen bekend gemaakt heeft, waarvan ze 't geheim door een belooning magtig geworden is.

In de omſtandigheden, waarin ik ben, die niet voordeelig zyn, verwachte ik myne belooning niet van de Menſchen, maar van den Opperſten Vergelder. Zie hier 't Voorſchrift van 't hulpmiddel, en de wyze om het te gebruiken. —— Men laat 's avonds een lavement van een Afkookzel van Vygen zetten: vervolgens begint men den volgenden dag met de behandeling. ℞. van den kleinen wilden Valeriaan-Wortel, versch tot een Poeijer gemaakt, één Drachme; gebrande en fyn gemaakte Eijer-ſchelken, 20 Greinen; ontbind het ſamen in een vol glas witten Wyn, en laat het 's morgens nuchteren neemen. —— De Lyder blyft in 't bed toegedekt; gemeenlyk zweet hy een weinig: men laat hem, in den tyd van drie uuren, noch eeten, noch drinken gebruiken; vervolgens dient men hem een potagie toe: hy moet verders een goede eetregel waarneemen, geduurende den loop van deeze behandeling. —— Men herhaalt deezen drank drie ogtends agter een. —— Den vierden dag laat men hem, op de volgende wyze, pur-

gee-

geeren. —— ℞. Zachte Kwik, 10 greinen, *Panacæum Mercuriale*, 4 greinen; *Diagrydium Sulphuratum*, 12 greinen; gebrande en fyn gemaakte Eijerschellen, 20 greinen; laat het door wel te vryven onder een gemengd, en vervolgens, met Syroop van Perssiken, tot een brok gemaakt worden, om 's ogtends nugteren te neemen. —— Twee uuren daar na moet de Lyder, een glas van den volgenden drank neemen. —— ℞. Gezuiverde Senebladeren, een half once; giet daarop twee ponden water: voeg daarby agt greinen vast zout, (*sal fixum*) van Wynsteen: laat het een nacht staan te trekken op warmen asch: en den volgenden ogtend doorgezeegen worden tot gebruik. —— Een uur, na het gebruik van 't eerste glas van deezen Drank, geeft men een *bouillon*: vervolgens herhaalt men al, of niet, het gebruik van deezen Drank, na dat de Lyder min of meer purgeert. Men behandelt verder denzelven naar 't gewoon gebruik in 't purgeeren; 's avonds herhaalt men 't zelfde lavement. In sterke lighaamen en waar een beslagen Tonge, en andere tekenen, te kennen geeven, een vergadering van kwaade stoffen in de Maag, maak ik een begin met te doen braaken, met de Wynbraaksteen (*le Tartre stibiè*) ontbonden in water, by herhaaling, genoomen. Ik herhaale gemeenlyk den wormverdryvenden Drank nog geduurende drie dagen, en daar na de buikontlastende middelen: zomtyds zelfs is het noodzaakelyk, dit tot driemaalen toe te herhaalen, dog zulks is zeldzaam. —— De voorgeschrevene Giften zyn voor een Volwasſenen; men moet dezelve veranderen na de omstandigheden en jaaren van den Lyder. —— Ik zal U geene sterke verzekeringen geeven, over de uitwerking 'er van; de ondervinding zal 'er u meer van doen leeren, dan een optooi van fraaije woorden: ik zal 'er alleen nog byvoegen, dat ik gebruik gemaakt hebbe, met een goed gevolg, van denzelfden Drank, geduurende een Maand 'er mede aanhoudende, om de dolheid voor te komen, in verscheidene Persoonen door een dollen Hond gebeeten. Myne Waarneemingen zyn wel gelukkig genoeg geweest, om hier van de grootste hoop te geeven; maar niet genoeg in getal; om de zaak volkomen te kunnen af doen. —— 't Zal aan u staan, om dezelve te bevestigen, in gevallen die uwe praktyk u zal aanbieden, zonder de overige hulpmiddelen te verwaarloozen —— Neem deeze ontdekking aan, als een Legaat van een stervenden Vriend, die nog na zyn dood wenschte nuttig te weezen, en zo zich zelven als 't waar te overleeven. Indien myne inzichten bewaarheid worden door 't gevolg, zal ik kunnen zeggen, *Non omnis morior*; ten minsten zal ik nog eenigen tyd in uw aandenken leeven.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN GAAY.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.

IN 't oud Grieksch wordt de *Gaay* Μελανοκορυφος, en in 't hedendaagsch Grieksch Καρακαξα geheeten: de Latynen geeven hem den naam van *Garrulus*, in 't Spaansch heet hy *Gayo*, in 't Italiaansch *Ghiandaia*, in 't Hoogduitsch *Staber*, in 't Poolsch *Soyka*, in 't Zwitſchers *Herren Vogel*, in 't Zweedsch *Not-Skrika*, in 't Engelsch *Jay*, in 't Fransch *Geai*.

Bykans alles wat wy gezegd hebben van 't Inſtinct des *Aakſters* (*) kan toegepast worden op den *Gaay*; het zal over zulks, genoeg weezen om deezen Vogel te doen kennen, de voornaamſte onderſcheidingen, die hem tot kenmerken ſtrekken, aan te wyzen.

Een der uitſteekendſte is die blauwe plek, of liever dat ſchitterend mengzel van blauwe, witte en zwarte veertjes, waar mede elk der vlerken vercierd is, en 't geen alleen genoegzaam zou weezen, om den *Gaay* van bykans alle andere Vogelen in *Europa* te onderſcheiden. Hy heeft, daarenboven, voor op den kop een toupet van kleine zwarte, blauwe en witte veertjes: in 't algemeen is zyne Pluimadie zeer zagt en in 't aanraaken als zyde, hy kan, door de veeren op den Kop overeinde te zetten, een kuif maaken, welke hy, naar welgevallen, weder nederlegt. Hy is omtrent een vierde kleinder dan de *Aakſter*, heeft een veel korter ſtaart, en, naar evenredigheid, veel langer vlerken, en vliegt des niettegenſtaande, omtrent even ſlegt.

Het Mannetje onderſcheidt zich van het Wyfje, door de dikte van den Kop en de helderheid van kleur: de ouden verſchillen ook in Pluimadie van de jongen, en van hier, voor een groot gedeelte, de verſcheidenheden en de oneenpaarigheid in de beſchryvingen: want geene dan goede beſchryvingen kunnen overeenſtemmen, en, om eene ſoort wel te beſchryven, moet men een groot getal gezien en met elkander vergeleeken hebben.

De

(*) Zie de Natuurlyke Historie van den *Aakſter*, hier boven bl. 508.

De *Gaayen* zyn zeer ſtout van aart, zy hebben leevendige aandoeningen, en maaken ſchigtige beweegingen; in hunne veelvuldige verweeringen van gramſchap, vergeeten zy als 't ware zichzelven, en verzuimen zelfs de zorge voor 't zelfsbehoud; somtyds klemmen zy den Kop tusſchen de takken, en ſterven dus in de lugt hangende. Hunne geſtadige woeligheid van aart neemt toe, wanneer zy zich bepaald en opgeſlooten vinden; dit is de rede dat ze, in eene kooi opgeſlooten, geheel onkenbaar worden: zy kunnen de ſchoonheid hunner Pluimadie niet behouden: deeze lydt zeer veel door 't geduurig wryven en ſtooten.

Hun gewoon geſchreeuw, 't welk zy dikwyls laaten hooren, is zeer onaangenaam: zy hebben eene neiging tot het geluid van verſcheide Vogelen, die op verre na de beste zangers niet zyn, na te bootzen. Indien zy in een Bosch een Vos, of eenig ander verſcheurend Dier zien, ſlaan zy een zeer ſchreeuwend geluid, als 't ware, om elkander te roepen; in korten tyd vergadert eene groote menigte, en zy ſchynen zich in ſtaat te oordeelen, om door hun getal of ten minſten door hun geſchreeuw, vervaardheid aan te jaagen. Deeze geaartheid der *Gaayen*, om zich by elkander te verzamelen, en by een te komen op het roepen van één, en hunne geweldige afkeer van den Steenuil, verſchaffen meer dan een middel om ze te lokken, en veele te vangen: want veel ſtouter zynde dan de *Aakſters*, zyn ze op verre na zo wantrouwend en loos niet: zy hebben ook geen ſtem die natuurlyk zo veel verandert, ſchoon zy geen minder buigzaamheid van ſtem bezitten, noch minder bekwaamheids om alle klanken, geluiden, en 't geſchreeuw van Dieren, welke zy by aanhoudenheid hooren, en zelfs des Menſchen ſpraake, na te doen. Het woord *Richard* ſpreeken zy, gelyk men wil, 't gemaklykst uit. Zy hebben ook, gelyk de *Aakſter* en 't geheele geſlacht der *Kaauwen*, *Raaven* en *Kraayen*, de gewoonte om het overſchot der ſpyzen te begraaven, als mede om alles, wat zy kunnen wegvoeren, te ſteelen; doch zy onthouden niet altoos de plaats, waar zy hun ſchat begraaven hebben; of liever zy ſchroomen, naar den aart der gierigen, te zeer voor 't verminderen des begraaven voorraads, om 'er zich van te bedienen. Zo dat, in 't volgend voorjaar, de Enkels en Hazelnooten, door hun verborgen en misſchien vergeeten, in den grond beginnen wortel te ſchieten, en boven uit te ſpruiten; ontdekkende in deezer voege den onnut opgelegden voorraad, ſchoon wat laat voor anderen, die 'er een beter gebruik van zouden gemaakt hebben.

De

De *Gaayen* nestelen in de bosfchen verre van bewoonde plaatzen, geeven de voorkeuze aan digtgebladerde eiken en die met klimop begroeid zyn; doch zy ftellen hunne nesten met zo veel voorzorgs niet toe, als de *Aakfters*; in de maand May heeft men 'er my verfcheide gebragt: 't zyn halfronden, ruw gevormd, van kleine door elkander gevlogte takjes, van boven open, van binnen niet gevoerd, en van buiten zonder eenig befchutzel: altoos vond ik 'er vier of vyf eijeren in, fchoon anderen het getal op vyf of zes bepaalen. Deeze zyn een weinig kleinder dan Duiveneijeren, groenagtig grauw, met kleine onduidelyke ftipjes.

In de maand July ruien de Jongen voor de eerfte keer, zy vergezellen de Ouden tot den voortyd van 't volgende Jaar: wanneer zy dezelve verlaaten om te paaren, en nieuwe gezinnen op te rigten: als dan vertoont zich het fchitterend fchoon aan de vlerken, 't welk reeds vroeg voor den dag komt, in vollen luister.

In den huislyken ftaat, waar aan zy zich gemaklyk gewennen, eeten zy alle foorten van fpyzen, en leeven dus acht ja tien jaaren: in den ftaat der natuure eeten zy niet alleen eikels, hazelnooten, maar ook kastanjes, erten, boonen, kruisbesfen, kersfen, enz. Zy verflinden desgelyks de Jongen van andere Vogelen, kunnen zy ze verrasfen als de Ouden van 't nest zyn: ook vallen zy op de Ouden aan, wanneer die in den ftrik zitten; doch gaan, als dan, volgens hunne gewoonte, met zo weinig omzigtigheids te werk, dat zy zelve in den ftrik geraaken, en dus den Vogelaar fchadeloos ftellen voor het toegebragt nadeel; want het vleesch der *Gaayen*, fchoon niet lekker, is eetbaar; inzonderheid als zy eerst gekookt en dan gebraaden worden.

De *Gaayen* moeten zeer wyd van keel zyn, indien zy, gelyk men wil, eikels, hazelnooten, en kastanjes geheel doorzwelgen: ondertusfchen ben ik verzekerd, dat zy nooit de kelken van geheele Nagelbloemen, fchoon ze zeer greetig gefteld zyn op de kern daarin begreepen, opeeten. Ik heb my dikwyls vermaakt, met te zien, hoe zy hier mede te werk gaan. Geeft men ze een Nagelbloem, zy vatten dien fchigtig aan, geeft men hun een tweede, zy doen het desgelyks, en zouden dus voortvaaren, zo veel zy in den bek konden houden, en zelfs meer: want het gebeurt dikwyls, dat zy, na nieuwaangebodene happende, de eerfte laaten vallen: doch zy weeten ze wel weder te vinden: wanneer zy

zich tot eeten zetten; leggen zy alle andere Nagelbloemen ter zyde, en houden 'er maar één in den bek; schikt deeze zich niet wel, zy weeten dien neder te leggen, om hem beter te vatten: vervolgens neemen zy den rechter poot te baat, en plaatzen den bloem 'er onder, met den bek pikkende, tot zy, alles verscheurd hebbende, binnen in den kelk komen, den geliefden kern greetig opeeten, en voorts tot andere overgaan; onder dit alles steeds een waakend oog houdende, en na alle kanten omkykende.

Men vindt deezen Vogel in *Zweeden*, in *Schotland*, in *Engeland*, in *Duitschland*, in *Italie*, en ik geloof dat dezelve geen vreemdeling is in eenig Land van *Europa*, noch zelfs in eenig land op de grenzen van *Asie*.

PLINIUS spreekt van eene soort onder de *Gaayen*, die vyf vingeren zou hebben, en beter leeren praaten dan de andere: doch dit is niets zeldzaamers dan de Hoenders met vyf vingeren: deeze overtolligheden komen meer voor, by de Huisdieren.

Maar eene verscheidenheid, veel meer bekend onder de *Gaayen*, is de *Witte Gaay*, hy heeft de kenmerktekenende blauwe plek aan de vleugelen, en verschilt alleen van den *Gewoonen Gaay*, door de bykans algemeene witheid zyner Pluimadie, die zich tot den bek en de nagelen uitstrekt, en door zyne roode oogen; hier in gelyk staande, met zo veele andere witte Dieren. Voorts hebbe men zich geenzins te verbeelden, dat de witheid zyner Pluimadie geheel zuiver is; eene meer of min zwaare geele kleur speelt 'er dikwyls onder. In een deezer *Gaayen*, dien ik gezien heb, waren de dekveeren, rondsom de geslootene vlerken, de witste: deeze scheen my toe ook kleinder pooten te hebben, dan de *Gewoone Gaay*.

BRIEF VAN DAVID MACBRIDE, M. D. AAN JOHN WALSH, *Esq. F. R. S.* TOT GELEIDE VAN TWEE BRIEVEN, VAN Mr. SIMON AAN Dr. MACBRIDE, BETREFFENDE DE HERLEEVING VAN EENIGE SLEKKEN, VEELE JAAREN, IN HET KABINET VAN Mr. SIMON, BEWAARD.

(*Uit de Philosophical Transactions.*)

Aan den Heere JOHN WALSH *Esq.*

Dublin, *Jan.* 22. 1774.

MYN HEER!

IK sluit hier in, twee Brieven, my toegezonden door Mr. STUCKEY SIMON, betreffende dat zonderling verschynzel in de Natuurlyke Historie, 't welk u voorkwam niet genoegzaam beweezen te zyn, om aan het gemeen medegedeeld te worden, in de *Philosophical Transactions* van 't voorleden jaar. De Koninglyke Societeit heeft onbetwistbaar gelyk in zeer zorgvuldig te weezen, in eenig ding plaats te geeven, 't welk zo verre afwykt van den dus lang waargenomen loop der Natuure, als dit, zonder des de volkomenste blykbaarheid ontvangen te hebben.

In den Brief van den Heer SIMONS, den 26 November gedagtekend, maakt hy gewag van een byzonder Slekkenhuisje, welks Slek 'er vier herhaalde keeren uit kwam, in de tegenwoordigheid van verscheide lieden: elk hunner heeft my verzekerd, dat hy het gezien hebbe. Deeze Heer my de eere geevende, om, een dag of twee, na de dagtekening zyns briefs, by my het middagmaal te houden, bragt dezelfde Slekkenhoorn, (zo als hy verklaarde,) mede, om te beproeven, of de Slek weder te voorschyn zou komen.

Het gezelschap vondt zich niet te leur gesteld: want, na dat het hoorntje omtrent tien minuuten in een glas met water gelegen hadt, waar van de koude even af was, begon de Slek zich te vertoonen: en vyf minuuten laater zagen wy het lichaam halfweg uit de holligheid des hoorns gekroopen. Wy deeden daar op de Slek in een kom, ten einde dezelve meer ruimte mogt hebben dan in het glas. In zeer korten tyd, zagen wy het Diertje boven de oppervlakte van het water komen, en opwaards na den kant klimmen. Terwyl het dus rond kroop, met opgeregte en uitsteekende hoorns vloog

een vlieg 'er digt by heenen, en de Slek bemerkende, viel daar op aan. Het kleine Diertje kroop terftond in zyn fchulp, doch terftond weder voor den dag, als het bemerkte dat de vyand weg was. Wy lieten de Slek, meer dan een uur, op de kom rondsom kruipen: waar op zy weder gedaan werd in een van boven wyden glazen fles, in welken Mr. SIMON gewoon was dezelve te houden. Hy hadt de goedheid my deeze zeldzaame Slek te fchenken: en ik zag, 's nagts ten twaalf uuren, toen ik na bedde ging, dat de Slek nog in beweeging was. Maar den volgenden morgen vond ik haar in den verftyfden ftaat, zittende aan de zyde van het glas.

Weinig weeken naa den bovengemelden tyd, nam ik de gelegenheid waar, om deeze Slek te zenden aan den Heer JOHN PRINGLE, die dezelve vertoonde op de byeenkomst der Koninglyke Societeit; doch, gelyk hy my berigt heeft, konden zommige Leden niet anders denken, dan dat Mr. SIMON zich hadt laaten bedriegen door zyn Zoon, die, zo als zy dagten, frisfe Slekken in plaats gefteld hadt van die hy uit zyns Vaders Kabinet kreeg.

Wanneer de Heer JOHN PRINGLE my deeze zwaarigheid mededeelde, fchreef ik Mr. SIMON, en hier op kreeg ik zyn Brief van den 4 February ten antwoord. Vervolgens heb ik zelfs den Zoon van Mr. SIMON onderzogt, en kon geen rede vinden om te gelooven, dat hy zyn Vader bedroogen hadt, of kon bedriegen.

Mr. SIMON is een Koopman hier ter ftede, van een zeer goed character, en op wiens woorden men af kan. Hy woont midden in de Stad, eene omftandigheid die het zyn Zoon, (hadt deeze het anderzins willen doen,) onmogelyk zou gemaakt hebben frisfe Slekken te verzamelen. De Vader van Mr. SIMON, was Mr. JAMES SIMON, Lid van de Koninglyke Societeit, die, een liefhebber van de Natuurlyke Historie en van de Oudheden zynde, eene kleine verzameling maakte van Zeldzaamheden, welke zyn Zoon nog bezit, en eenige zeer zonderlinge ftukken bevat.

Vergunt men eene plaats aan de Brieven van Mr. SIMON, in de *Philofophical Transactions*, zy zullen ongetwyfeld een middel weezen, om de Natuuronderzoekers aan te zetten tot het nafpeuren van den duur des leevens, in de geringfte Schepzelen. Ik blyf,

U Dw. Dienaar, DAVID MACBRIDE.

Mr.

Mr. STUCKEY SIMON *aan* Dr. MACBRIDE.

Dublin, *Nov.* 26, 1772.

MYN HEER!

EEn toeval heeft iets aan 't licht gebragt, tot welks onderzoek de Natuurkundigen nog geene gelegenheid gehad hebben, en oorzaak gegeeven heeft tot eenige gefprekken onder Heeren, des door my onderrigt. Ik zal het gebeurde eenvoudig te neder ftellen, om anderen aan te zetten tot verdere nafpeuringen, ten aanziene van dit onderwerp.

Omtrent drie Maanden geleden, was ik bezig, met eenige Schulpen in eene laade te verfchikken; onder deeze waren eenige Slekkenhoorns. Ik nam ze 'er uit, en gaf ze aan myn Zoon, (een Kind van omtrent tien jaaren), die zich by my in de kamer bevondt. Den volgenden Saterdag, fpeelde het Kind met deeze Hoorntjes, deedt ze in een blompot, dien hy met water vulde, en goot ze 's anderen daags in een fchotel. Deezen zullende gebruiken, zag ik dat de Slekken uit de hoorntjes gekroopen waren. Ik vroeg myn Zoon. Hy verzekerde my, het waren dezelfde Slekken, die ik hem, eenige dagen geleden, gegeeven hadt, verklaarende 'er nog eenige te hebben, die hy my bragt. Ik deed één derzelven in water, en een half uur daar naa, zag ik dat zy den kop en het lyf uitftak; doch flegts traag bewoog, 't geen ik aan zwakheid toefchreef. Ik gaf den Majoor VALLANCY en Dr. SPAN berigt van deeze verbaazende ontdekking. Zy deeden my 't plaifier, van den volgenden Saturdag ten mynen huize te komen, om de Slekken te zien: dezelve in 't water doende, bevond ik dat flegts één, en juist die, welke ik voorheen in 't water geworpen hadt, leefde: want deeze kwam uit zyn hoorntje voor den dag, en liep 'er mede rondsom de fchotel. De overigen ftierven, zo als ik veronderftelde, door al te lang in 't water gehouden te zyn: want, naa de eerfte ontdekking, liet ik ze in 't water blyven tot den volgenden Maandag: wanneer ik het water afgoot, de Slekken nog buiten haare hoorntjes zynde, en oogfchynlyk dood. Zy bleeven allen in dien ftaat tot Dingsdag avond, toen ik bevond, dat ze alle in haare hoorntjes gekroopen waren; en, fchoon ik ze naderhand, verfcheide keeren in water deedt, toonden zy geene tekens van leeven. Dr. QUIN en Dr. RUTTY hadden een en andermaal de beleefdheid, om de nog leevende Slek te bezien; en fchiepen groot vermaak in haar te befchouwen, voor den dag kruipende uit haar huisje, 't welk zy meer dan vyftien jaaren bewoond hadt; want zo lang kan ik, met waarheid, verklaaren, dat deeze Slekken in

myne bezitting geweest zyn: vermids myn Vader in den jaare 1758 ſtierf, in diens Verzameling heb ik deeze Slekhoorntjes gevonden, en, voor zo verre ik weet, heeft hy ze reeds eenige jaaren, eer ze de myne werden, bezeten.

De Slekhoorntjes zyn klein, alle van ééne ſoort, wit met bruine ſtreepen. Zints deeze ontdekking, heb ik die Slek in een klein fleſje gehouden, met een doorgeboord dekzel om 'er de lugt vryen toegang in te geeven: tegenwoordig ſchynt ze zeer ſterk en gezond. Ik zal my grootlyks verheugen, indien het eenvoudig verhaal, 't welk ik U heb medegedeeld, anderen aanſpoore om verdere naſpeuringen, ten opzigte van dit onderwerp, te werk te ſtellen. Ik blyf,

MYN HEER!

UE. Dienaar,

STUCKEY SIMON.

Mr. STUCKEY SIMON *aan* Dr. MACBRIDE.

MYN HEER!

Strandſtreet, *Feb.* 4. 1773.

Ik heb uw Brief ontvangen, en zie dat de Heer JOHN PRINGLE de Slek behouden gekreegen heeft. Gy vermeldt, dat eenige Heeren overhellen om te denken, dat myn Zoon my bedroog, door friſſe Slekhoorntjes in ſtede van de oude, hem door my gegeeven, te plaatzen. Hy hadt geene gelegenheid om eenige andere Slekhoorntjes te krygen; zynde op dien tyd, en eenige dagen daar naa, door eene zwaare verkoudheid, genoodzaakt het huis te houden. Ik ben ten vollen verzekerd, het zyn dezelfde Slekhoorntjes, die ik hem gaf: ik heb meer Slekhoorntjes van dezelfde ſoort, en bykans van dezelfde grootte in myn Kabinet.

De negen Slekhoorntjes, waar uit de Slekken voortkwamen, zyn van dezelfde ſoort als dat ééne, door U, aan Dr. JOHN PRINGLE gezonden: ik laat 'er hier een van nevens gaan met de Slek daar in, die ik voor dood hou. Het zelve verſcheide maalen in 't water gelegd hebbende, werd de Slek zagt, en een gedeelte kwam uit het hoorntje te voorſchyn; doch toonde geen ander teken van leeven. Ik zou U nog eenige van deeze Slekken gezonden hebben; doch de Biſſchop van DERRY, en eenige andere Vrienden, hebben my verzogt, 'er eenige te mogen ontvangen. Ik ben,

MYN HEER!

Uw onderdaanige Dienaar,

STUCKEY SIMON.

ZON-

ZONDERLING VOORBEELD VAN DE HARDVOGTIGHEID DER SLEKKEN, IN HET WEDERSTAAN DER HETTE, 'T WELK EENIGERMAATE KAN DIENEN, TOT BEKRAGTIGING VAN DERZELVER VERMOGEN OM DROOGTE TE VERDUUREN; ZYNDE HET GEVAL DER SLEKKEN VAN Mr. STUCKEY SIMON. *Door* Mr. T. ROWE.

MYN HEER!

TER ſtaavinge van Dr. MACBRIDE's Brief, wegens de Herleeving der Slekken, zal ik hier een Uittrekzel geeven, van een' Brief, eener verſtandige en onderzoeklievende Juffrouw, op wier goede trouwe men af mag; doch wier naam het my niet vry ſtaat, in dit geval, te noemen. Zy ſchryft.

„ Ik heb een berigt gezien, van het herleeven eeniger Slekken, die vyftien jaaren in 't Kabinet van den Heer SIMON geweest waren. Is het niet eene allerzeldzaamſte geſchiedenis? En nogthans ben ik niet ongeloovig, in dit ſtuk, gelyk misſchien veele Leezers: want ik ontdekte eens eene zeer opmerkenswaardige byzonderheid in de Slekken, die my zo zeer aandeed, dat ik ze, ſchoon reeds eenige jaaren geleden, volkomen onthouden heb.

„ Ik bevond my te *Wrotham*, by Mr. HADDOCKS, in *Kent*, en was bezig met het vervaardigen van een kleine Tooren van ſchulpwerk, om op een kabinet, aan 't einde van eene lange gaandery, geplaatst te worden. Naa het herſtellen van twee kleine ambere tempeltjes, om de hoeken te vercieren, had ik eenigen voorraad van ſchulpen noodig, om een cieraad in den voorgevel te maaken: de Zeeſchulpen te kort ſchietende, eer ik het voltooid had, herinnerde ik my eenige kleine aartige Slekken gezien te hebben, op de omſtreeks liggende Krytbergen. Wy gingen, in 't vallen van den avond, derwaards, om 'er eenige te zoeken, en vonden ze verſcheiden in gedaante, grootte en kleur. Wy keerden vermoeid te rug, en verlangden, ſchoon het laat was, na Thee; een groote Theeketel met water werd binnen gebragt; het gezelſchap was talryk.

„ Ik was bedagt hoe de Slekken, op de gemaklykſte en genadigſte wyze, te dooden, als een ruwe Knaap zeide; *Hegt ze 'er leevende aan vast.* Op dit Voorſtel gruwde ik, en noemde hem een' wreedaart. Eindelyk kreeg ik een groote porceleine kom, en wierp 'er een hand vol of twee Slekken in; en goot die vol kookend water: ſchoon myn hart ſchrikte op dit bedryf, overwon nogthans myne be-

„ geerte, om den volgenden dag myn begonnen werk af te
„ maaken, myn medelyden. Om wel verzekerd te weezen,
„ van myne Slekken den genadeslag gegeeven te hebben,
„ goot ik het eerste water af, en vulde de kom weder met
„ water uit den kookenden ketel. Ik bragt dezelve in een koe-
„ peltje in de tuin, waar ik voorneemens was, den volgenden
„ morgen vroeg, myn werk te hervatten, eer het andere ge-
„ zelschap op was. Ik stond eerder op dan gewoonlyk, en
„ ging na den koepel. Doch hoe groot was myne verbaasd-
„ heid, als ik ontdekte, dat myne arme Slekken rondsom
„ kroopen, eenigen op de kom, andere daar buiten; terwyl
„ een gedeelte reeds zat te eeten op het pleister, waar in ik
„ ze dagt vast te zetten. Het deedt my zeer aan, en perste
„ de traanen uit myne oogen: ik nam alle Slekken zorgvul-
„ dig op, bragt ze in het veld buiten de tuin; waar ik niet
„ twyfel, of ze zyn volkomen hersteld, van de twee dompe-
„ lingen in kookend water.

„ Ik bezat een overvloed van ledige Slekkenhoorntjes van
„ dezelfde soort; doch ze waren in lang zo schoon niet, als
„ die, waar in de Slekken nog haare huisvesting hadden. Ik
„ bediende my egter alleen van deeze, welke ik zonder
„ wreedheid en knaaging kon gebruiken.

„ Dit wederstaan van kookend water kwam my zeer zon-
„ derling voor; doch de Slekken van Mr. SIMONS leveren
„ een nog veel zeldzaamer verschynzel op".

Dus verre het berigt van myne Waarneemster. De eenige aanmerkingen, die ik zal maaken over 't geval hier opgegeeven, aan welks waarheid ik niet in 't geringste twyfel, zyn deeze. Voor eerst. Dat de Slekken, in haare hoorntjes opgesflooten, aan derzelver zintuigen of leden, geen schade of letzel lyden; doch in alle deelen volkomen blyven. Ten anderen, dat haare verstyfdheid, terwyl zy in een Kabinet rusten, of op een krytrots zyn, toegeschreeven moet worden aan gebrek van vogt, en dat eenig nat noodig schynt tot haare beweeging. — En, eindelyk, dat, schoon het niet nutloos zy de uitgestrektheid van den leevensduur, in andere kleine Diertjes, te onderzoeken, men nogthans, uit hoofde der bovenbygebragte bedenkingen, van de Slekken weinig tot andere kan redenkavelen. De *Wesp*, immers, levert recht het tegenovergestelde op; deeze, oogschynlyk verdronken, geheel bezeffen beweegloos, zal, gelyk ik dikwyls gezien heb, ten leeven wederkeeren, door een korten tyd in den zonneschyn te leggen.

Ik ben &c.

T. ROWE.

VERSLAG WEGENS HET BESLAAN DER PAARDEN, BYZONDER IN POOLEN, OM TE BELETTEN, DAT ZY NIET OP HET YS GLIJEN.

(Uit de *Voyage Manuscript de l'Europe*, *par* M. PINGERON.)

DE Noordsche Volken, en zo ook die van het Oosten, zyn zelden gewoon hunne Paarden te beslaan. De grond dier Landstreeken, welke byna overal zandachtig is, schynt hen te noopen, om dit allernuttigst Dier aan geen banden te leggen. De Turken echter beslaan zomtyds hunne Paarden, en hebben zelfs een zeker zoort van yzer-beslag in gebruik, dat hen byzonder eigen is; en 't welk in een Land, daar de wegen met Straatsteenen of Keien geplaveid zyn, niet zou kunnen dienen. —— Hun Hoefyzer bestaat alleen in een zoort van yzeren Plaat, van eene ovaalachtige gedaante, die, boven het hoorn van het Paard verheeven, naar de kwartieren allengskens vermindert. Men boort in deeze Plaat een lang rond gat, dat meer of minder groot is, naarmaate van des Paards Voet. De ongelegenheden van een soortgelyk beslag zyn te merkbaar, dan dat men 'er zich langer mede zoude ophouden; of het zelve in eenig ander Land aanraaden.

Meerder opmerking verdient de gewoonte der Poolen, welken hunne Paarden zelden anders, dan aan de Voorvoeten, beslaan; en zich meerendeels van zodanige Hoeven bedienen, als waar van men in 't overige van Europa gewoonlyk gebruik maakt; doch waaromtrent my, met opzicht tot de Paarden, die zy geduurende het Wintersaisoen gebruiken, het volgende onderscheid is voorgekomen. —— De Kalkoenen waren wat meer dan gewoonlyk verheven; en derzelver gedaante was eenigermaate hoekig; de eene stond in de gewoone richting onzer Kalkoenen; maar de andere was geplaatst, evenwydig met eene lyn, welke door den top van de hoeve doorging, en dezelve in twee gelyke deelen deelde. —— 't Is ligt te begrypen dat een Paard, 't welk dus beslagen is, zich, als het zyn poot op het ys zet, in het ys *kramt*, op eene wyze dat het niet kan glyen. Vermits de twee holligheden, die de Kalkoenen maaken, in twee verschillende richtingen zyn. Ik heb Paarden, dus aan de vier pooten beslagen, met de grootste vastheid over de gladde Sneeuw zien ryden; terwyl die geenen, welken insgelyks niet beslagen waren, zeer dikwyls vielen. Ondertusschen is 't vry duidelyk te bemerken, dat deeze beschreven manier van beslaan, evenwel, aan eenige zwaarigheden onder-

hevig is; vooral by Paarden, die gewoon zyn te stryken: het zou denzulken zelfs in 't geheel niet voegen. — Het behoort tot de oplettendheid van den Paardensmit, de gevaaren voor te komen, en wel te onderscheiden, in welk een geval, dit of dat Paard by voorkeur deeze Kalkoenen nodig heeft, boven die Ysnagels, welken de voeten der Paarden bederven; en die vastheid niet hebben, welke de Kalkoenen, waar van wy spreeken, hun geeven. Al de Konst bestaat in de wyze, op welke zy geplaatst zyn: en, als dit naar eisch geschied, verklaart zich de ondervinding tot derzelver voordeel, uit hoofde der nuttigheid.

Het sta my vry hier nog eene bedenking te maaken, over het beslaan der Paarden, dat eene laatere uitvinding is, dan men zich veelal verbeeldt (*). Het beslaan, schoon het in veele Landen, daar de wegen bestraat zyn, volstrekt noodzaaklyk zy, is altoos nadeelig voor den pronk van het Paard, door het overtollige gewicht, dat het veroorzaakt. Het uitwerkzel hier van is zo veel te krachtdaadiger, om dat de Hoeven, geplaatst zynde aan het uiterste van des Paards voeten, die men heeft aan te merken als hefboomen, medewerken, om het Paard des te meer te vermoeien, 't zy in de schouders of in de heupen; byzonder na een langen tocht. Daar benevens kan men ook niet wel twyffelen, of het hoorn zich, na een langen loop, op eene gevoelige wyze uitbreidt, en dat deszelfs inhoud een weinig vermeerderd word; vermits de ondervinding doet zien, dat de voet, wanneer men 'er eenige Spykers uittrekt, terstond meerder op zyne rust is, en dat het Dier zich veel spoediger verligt voelt. — De Turksche, Tartaarsche en Poolsche Paarden, met welken die Volken in hun Land reizen, en dertig Fransche mylen op éénen dag afleggen, zyn niet beslagen; doch als men door Silesie trekken wil, waar men bergen en steenklippen ontmoet, vind men zich verplicht dezelven te beslaan; men kan 'er, buiten dat, dien dienst niet van eischen, welken zy ons anders kunnen bewyzen.

G. H. E.

(*) De Autheur heeft opgemerkt, dat hy alle de Paarden, die hem te Rome en in andere Steden van Italie, in oude beeldtenissen vertoond zyn, zonder yzers bevonden heeft, &c.

ZEDENSPREUKEN.

ALs wy onzydig op ons zelven letten, zullen wy niet kunnen nalaten, veel in ons af te keuren; wy zullen bevinden, dat wy zeer vele dwaasheden begaan hebben, en nog begaan, die ons by anderen bespottelyk moeten maken; wy zullen bevinden, dat wy vol gebreken zyn, die wy te verbeteren hebben: dog zelden heeft de Mensch moeds genoeg, of de vereischte gelegenheid, om zich onzydig en nauwkeurig te onderzoeken.

Met welk een prangen van 't geweten, met welk eene angstvallige benauwdheid moet het sterven niet gepaard gaan, als men geen grond van vertrouwen heeft, op eene Zalige verwisseling!

Wy mogen ons vermaken. Dit kunnen wy besluiten uit den aart en de natuur van den Mensch zelven, welke het vermaak, als een zeker goed, naar zynen aart geschikt, ontwyfelbaar genieten mag. Geld is in dit leven, en zo als de orde der zaken thans onder ons is, onontbeerlyk, om te leven. Naar beiden mag men des staan: maar zo wy ze misbruiken, dienen zy beiden tot ons verderf.

Hem, die gelukkig is, loopt dikwils alles mede, hoe roekeloos de ondernemingen ook zyn. Hy, die ongelukkig is, loopt menigwerf alles tegen, hoe voorzigtig hy zyne maatregels ook neme.

Zy, die om de minste, om de geringste beuzelingen, op hunne Dienstboden hebben leren knorren en kyven, voeren als een geduurigen Oorlog in hunne huizen. Maar niet zelden zien de Bedienden hun eene kans af, waar door zy, of in hunne goederen, of in hunnen goeden naam, merkelyk schade lyden.

Hoe gerust is de Mensch, die geen kwaad doet; integendeel alles ontrust hem, die iets doet, of gedaan heeft, dat niet goed is.

Het is te verwonderen, dat verboden voorwerpen ons altyd zo begeerlyk voorkomen. —— Men heeft dikwils geen den minsten trek tot iets, zo lang het ons niet verboden word; dog dan begeren wy het zeer vuuriglyk.

Te vergeefsch zoekt men geheime plaatzen, of de zwarte donkerheid, om vele bedryven te verbergen; dewyl het Alziend oog ze allen gade slaat; het mist geen één enkel bedryf.

Men bedriegt zich geweldig, als men meent, dat die genen, wel-

welken het meest van den pligt der liefde fpreken, deze deugd altoos het meest betragten.

De gegoedfte menfchen zyn niet altoos de milddadigften. Zy, die veel bezitten, fcheiden zelden van iets af, zonder hartzeer.

Dwaze Stervelingen, als wy zyn! Wat jagen wy dikmalen naar zulke dingen, welken ons al ons geluk op éénmaal ontroven; welken alle onze rust verftoren. Dwaze Stervelingen, als wy zyn! Welk eene rustelooze bezigheid houd ons geftadig in beweging, om niets anders dan vermaken en wellusten op te loopen, daar wy zo vaak, in 't midden van de zelven, door eene Ziekte geftuit, of door den dood overvallen worden. Dwaze Stervelingen, als wy zyn! Van daag leven wy, en morgen —— morgen worden wy op geroepen. Morgen worden wy gedagvaard! Morgen ontfluit zich de Eeuwigheid, de ontzaggelyke Eeuwigheid, die nimmer eindigt. ô Gedugte gedagten! Eeuwig ongelukkig! Ach verfchrikkelyke Gedagten! Wie beeft niet!

Kan 'er wel iets bedagt worden, dat beter in ftaat is, om ons geluk uit te breiden, dan een gerust geweten te bezitten, dat zich van geen kwaad bewust is? Hoe gelukkig waren inderdaad de menfchen, indien zy allen dit getuigenis in hun binnenfte hadden. Maar, helaas! ver de meesten gevoelen eene heimelyke befchuldiging in hun Geweten, en hun boezem word eene ontrustende kloppinge gewaar.

De dood is eene Schatting of Tol, welken wy allen aan de Natuur moeten betalen; dierhalven behooren wy ons denzelven als onvermydbaar, en lang voorzien, voor te ftellen: ter dier oorzake, behooren wy dan boven al zo te leven, dat wy, éénmaal wel kunnen fterven.

Let op het gedrag der menfchen, hoe lydelyk zy zyn, zo lang zy voor anderen moeten onder doen: maar wee, zo zy den voet op den nek hunner Tegenpartyders kunnen krygen. Dus munten doorgaans alle Godsdienftige aanhangen, zo lang zy verdrukt worden, en van de onderliggende Party zyn, in verdraagzaamheid uit: dog zo dra krygen zy de ruimte en overhand niet, of zy, vergetende, wat zy te voren zo ernftig predikten, werpen het juk van overheerfching op de halzen van hunne Party, en verdrukken even fterk, of wel fterker, dan zy te voren onderdrukt wierden! De ondervinding ftaaft dit maar al te veel.

Een misdadig gedrag laat nooit na, vroeg of laat, kwelling en hartzeer te baren; en hy, die in zodanig een gedrag volhard, loopt gevaar van het altoos te lyden.

On-

Onder de duizend menschen zal men 'er naulyks één vinden, die regt te vreden is met den staat, in welken hy zich gesteld vind. —— Waar mag dat wel van daan komen? 't is, om dat elk zich verbeeld, dat zyn beroep met de meeste moejelykheden vergezeld gaat; terwyl hy in tegendeel waant, dat anderen hun beroep zonder moeite waarnemen, en met veel meêr rusts bedienen kunnen.

Vele zaken klimmen tot eene zekere hoogte; als ze die bereikt hebben, dalen zy doorgaans weder af. —— Volken, Ryken, Gemenebesten en Landschappen kunnen tot een hoogen top van voorspoed en geluk stygen: dog zelden behouden zy lang dezen voordeligen stand: derzelver luister neemt dan wel dra weder af. —— Op de eigenste wyze is 't ook veeltyds met de tegenspoeden gelegen; wanneer een Volk tot den laagsten trap van tegenheden gedaald is, ziet men 't niet zelden het hoofd uit de laagte weêr opbeuren.

Eene overweging van zyn gedrag; van de kortstondigheid onzes levens; van de onzekerheid, wanneer wy sterven zullen; van na den dood, nopens alle zyne bedryven, tot de allerkleinsten toe, rekenschap te moeten geven; zulk eene overweging is ten uiterste noodzakelyk; dog zy prangt al dikwils den boezem met de angstvalligste benaudheden; en is in staat, om hem, die zich veler kwade bedryven bewust is, het klamme zweet uitteparsen.

Vele menschen zyn in den aart nog zo verdorven of kwaad niet, dat zij de gelegenheid tot het plegen van misdryven, en allerleie buitensporigheden, overal zullen opzoeken. Maar ver de minsten hebben moeds genoeg, om, als zy in de gevallen zyn, het kwaad weêrstand te bieden; dan begeven hun doorgaans de kragten, en zy laten zich verleiden door den uiterlyk schoonen schyn, die hen op het einde jammerlyk bedriegt.

Het is geen kunst, en ik weet niet of het wel onder de schitterende deugden te tellen zy, een eerlyk man te blyven, zo lang men overvloed heeft; maar eerlyk te blyven, als men aan alles gebrek lyd, geeft eene verheven ziel te kennen.

Hoe menigmalen belooven luiden elkanderen eene eeuwige Getrouheid, eene onverbreekbre Trouw; die zy zo dra verbreken, als 'er zich de gelegenheid maar toe opdoet: dan het verdient wel eene allerernstigste overweging, wat het te zeggen zy, Trouw te breken, en de heiligste banden stukken te scheuren.

Zou men de wanbedryven, het zondigen, den meestentyd wel

wel laten, om de schandelykheid, de verfoejelykheid, die 'er in de misdaad ligt? — Zou men zulks niet veel meer laten, om de verschrikkelyke gevolgen, die 'er op de meeste misdryven volgen, en om de straffen, die 'er tegens velen gesteld zyn?

De Geleerdheid, het veel weten, is een zonderling sieraad voor een mensch. — Het verlies van een geleerd Man word daarom altyd betreurd, en 't is te beklagen, dat 'er dikwils zo vele Geleerdheid naar het Graf gaat.

Op eene belydenis zyner misdaden, vergezeld van een waar berouw, is vergeving te verwagten: maar hy, die zyne Zonden verbergt, heeft een opzet, om in het kwaad te blyven voortgaan: dog de zodanige kan ook wel verzekerd wezen, dat hy het eens zal moeten boeten, en dan zal het te laat zyn.

Men heeft maar zeer weinige oogenblikken noodig, om in onherstelbare ongelukken te storten. Het Gebouw van een geluk, waar aan men zomtyds jaren gearbeid heeft, stort wel eens op éénmaal in, en deszelfs val is onherstelbaar.

Wanneer het heimlyke gedrag veler menschen eens aan de Waereld openbaar was, wat zou men dikwils van velen staan te kyken, die nu aan anderen tot een voorbeeld van navolging gesteld worden!

De kortste Wellusten hebben al veeltyds de rampzaligste gevolgen.

Niets is voor ons noodzakelyker, dan alleroplettendst, allernaukeurigst op ons gedrag te letten; want een slordig, een onagtzaam gedrag, heeft groote gevolgen; dikwils een allerdroevigsten, een allerbittersten nasleep.

Het is opmerkelyk, dat de menschen den meestentyd het eene kwaad, als een geneesmiddel voor het ander gebruiken; in zo ver, dat zy ten laatsten in zulk een doolhof van verwarring komen, dat zy 'er zich niet uit redden kunnen.

Met hoe vele rampen hebben zommigen niet te worstelen, aan hoe vele Ziekten, ongevallen, tegenheden en rampspoed zyn enige menschen niet blootgesteld! Men beklaagt ze, en niet zonder reden. Maar onze leeftyd is schielyk ten einde; dan houden alle 's menschen Wederwaardigheden op. — Dan eeuwig ongelukkig, eeuwig rampzalig, zyn gedagten, die de Ziel verscheuren, die allerverschrikkelykst zyn.

Eene goede opvoeding geeft waardige leden aan den Burgerstaat: maar hoe schandelyk word de opvoeding der Kinderen by velen verwaarloosd; dit zien wy allerklaarst aan de menig-

tigte van flegte leden, die zy aan de Maatfchappy opleveren.

Alles wat tot kwaad aanfpoort, is den mensch wezenlyk nadelig; hy behoort het te verwerpen, om dat het hem altoos fchade toebrengt: maar alles wat ons tot het goede opleid, kan den mensch nimmer genoeg aangeprezen worden; en nooit kan hy 'er zich te veel op toeleggen, om dat het goed altoos zyne eigen belooning met zich brengt.

Rykdommen, vermogens te bezitten, is een byzondere zegen; wanneer de mensch ze behoorlyk weet te gebruiken. Al te groote karigheid is kwaad; al te verkwistend is misdadig: dog armen en verdrukten te helpen; de handen der genen, die werken kunnen, bezig te houden, is niet alleen pryselyk; maar 't is ook Godsdienst. In dien opzigte zyn de Rykdommen een zegen. —— Dan indien men dezelve misbruikt, zyn zy eer tot eenen vloek; want zy brengen den mensch ten verderve.

Elk mensch, die zyne belangens behartigt, zyn geluk op het oog heeft, en omtrent zich zelven wel bedagt is, zal zich verzetten tegens de aanprikkelingen zyner zondige driften: hy zal zyne verkeerde bejagingen, zyne verdorven neigingen opofferen aan zyne verpligting, en aan een deugdzaam gedrag; ten einde, om daar door in vrede, en niet in vyandfchap, met zich zelven te leven.

Hy, die eene goede, of allernoodwendigfte zaak uitftelt tot morgen, begaat eene onvergeeflyke, de dwaasfte daad van de waereld; om dat de dag van morgen dikwils vele beletzels tusfchen beiden kan werpen, die de uitvoering onmogelyk maken.

Zich te verbeelden veel te weten, zich veel voor te laten ftaan, is eene dwaasheid, die den mensch by anderen befpottelyk maakt. —— Æzopus wierd, toen hy verkogt zou worden, gevraagd, wat hy kon? Zyn antwoord was: „ Ik „ kan niets, om dat de twee makkers, met welken hy te „ koop ftond, gezegt hadden," alles te kunnen. —— By het verkopen werd hy op twee Zotten toegegeven. —— Dezen, die zig hadden laten voorftaan alles te kunnen, wisten niets: en Æzopus wist veel.

't Is niet vreemd, dat vele menfchen hun Geweten vry houden voor den fterkften Zedepreker, die hen geftadig vermaant, die hen geduurig aanzet tot de betragting der Deugd: want een groot getal van menfchen flaat de ernftigfte vermaningen van hunnen inwendigen Zedemeester fchandelyk in den wind.

Weldadige Lieden, vermogens bezittende, verfpreiden aan alle kanten de aangenaamfte verkwikkingen; even gelyk de koesterende Zon op de bedauwde Kruiden hare verkwikkelyke ftralen fchiet.

Indien alle onze bejagingen, alle onze pogingen, uitliepen op het verkrygen eener volmaakte Gelukzaligheid, dan werkten wy, in beantwoording aan onzen pligt, overeenkomftig onze eigen belangens, zo als wy als redelyke wezens behooren te werken: maar de ondervinding leert, dat onze pogingen veelal ftrekken, om ons te doen ftuiten tegens de klippen van rampzalige ongelukken.

Indien men alles kon verkrygen, wat men wenschte of begeerde, hoe dikwils zou men 'er nadeel by lyden! —— Gelukkige Mensch! daar is eene Voorzienigheid, die alles beftuurt, en best weet, wat u nuttigst is.

C. V. D. G.

ALLEENSPRAAK VAN DEN DESERTEUR,

Zo als hy op het punt ftaat van de Dood-ftraf te ondergaan.

Zie daar dan, eindelyk, het vreeslyk oogenblik gekomen, dat ik als een misdaadiger, fchoon onfchuldig, den dood zal moeten ondergaan, het tydftip, dat my voor eeuwig uit de armen van eene beminnelyke Echtgenoote zal rukken! dat my voor eeuwig zal affcheiden van een dierb'ren Vader..... Waarom moest ik dus, negen jaaren lang, de alleraangenaamfte rust en kalmte genieten? — Waarom moest ik op deeze plaats het ftreelendst genoegen der Ziele fmaaken?..... Kon 'er iets wreeders voor my uitgedacht worden, dan daar een voorwerp te vinden, door welks bekoorlykheid en goede hoedanigheden ik verlokt wierd, om hetzelve te beminnen! dan het onwaardeerbaar geluk te genieten, van door haar, in weerwil van myne geringe afkomst, bemind te worden; maar op den dag, die onze wederzydfche liefde zou bevestigen, uit haare armen te worden gefcheurd, om ter dood geleid te worden! —— dan een Vader weder te vinden, welke men

sints

ſints zyne tedere jeugd verlooren had; en, terwyl men bezig is elkander het innigſte gevoel, wegens zulk eene gelukkige ontmoeting te betuigen, de ſtem te moeten hooren, van eenen, die my dat allereisſelykst vonnis aankondigt: „ Binnen een „ uur moet gy ſterven! binnen een uur moet gy verlaaten, al „ het geen u op de Waereld lief is." —— Fortuin! ach, hoe nietig, hoe ydel, hoe wisſelvallig zyn uwe gunstbewyzen! Wanneer wy u het meest noodig hebben, keert gy ons den nek toe.

Maar, terwyl ik hier myn lot beſchouw, loopt de overige tyd van myn leeven vast heen: —— hy ſpoeit ten einde; nog maar weinige oogenblikken en *Durimel* zal 'er niet meer zyn. —— Tederbeminde Wederhelft! eer de Zon de westerkimme ingaat, zult gy reets Weduwe zyn; ik zal de traanen, de bittere droefheid, waar in gy zult ſtorten, als ik myn laatst vaarwel aan u zal gegeeven hebben, niet zien..... Hemel! hoe teder zal dat afſcheid zyn!... hoe ... ik beef, —— myne ziel zal 'er onder bezwyken.... Zy zal wankelen, indien de groote Ziel myns Vaders de myne niet onderſteunt.... maar, ik vrees, zy zal ook zwichten, als wy elkander voor 't laatst zullen omhelzen... Zou hy aan de Soldaaten het teken kunnen geeven, om my dood te ſchieten? —— Neen; —— Ja; hy zal het kunnen doen; doch hy zal te gelyk ſchikking maaken, dat men ook hem van het leeven beroove.... Maar welk eene akelige ſtilte omringt my! —— Alles ſchynt te weergalmen van myne droeve klachten; —— my dunkt, ik hoor de Krygslui reets; —— roept myn Vader niet alrede aan het hoofd van 't Leger: „ Sol„ daaten, Hy, wien gy hier ziet.... weet allen, dat hy „ myn Zoon is. Slagt nu twee offers te gelyk...." Waar blyft *Clarisſa*? Zou zy haar Echtgenoot ter dood kunnen laaten leiden, zonder hem voor 't laatst te omhelzen? —— Waar is myn Vader? —— Ach, men ſchynt een ongelukkigen te vermyden, te ontvluchten.... Deeze eenzaame ſtilte is my reets een dood.... Dat ik deeze weinige oogenblikken aan u, ô Hemel, konde opofferen!.... Beſtierder van myn lot, mogt ik ze aan u toewyden! Onderſteun my in die akelige oogenblikken, die my te wagten ſtaan.... Nu ſchynt het tydſtip van myn dood haast te naderen.... eene ongewoone beweeging myner Ziele voorſpelt my, dat myn Vader op weg is.... Kom, dat ik my nu ſtandvastig draage! Helaas! lieve *Clara!* daar is toch niets dan ſcheiden voor ons te wagten.... een kort afſcheid is voor

u en my het best.... Troost u; gy zult maar korten tyd Weduwe blyven.... Wy zullen elkander weder zien.... Nu voel ik my tegen den dood gehard... nu is 'er niets meer, dat my aan de Waereld bind.... Waar blyft gy Vader! —— Ach, wist gy dat ik nu bereid ben om als een held den dood te trotseeren; —— maar wat is het verschrikkelyk, het leeven in deszelfs bloei te verlaaten! te sterven wanneer men op het punt staat om gelukkig te worden! wanneer een Vader, eene Minnares.... Myne aandoeningen neemen de overhand... Hemel! hoe weiffelende is myn moed!... ik ben een mensch, een zwak mensch. .... Daar hoor ik de Trommel; het Volk staat reets in gelederen; men zal my reets wachten. —— Op het oogenblik moet myn Vader komen. —— Daar zie ik hem —— en met hem.... myne Echtgenoote.... Ach, wat zal dat zyn.... ô Hemel, ondersteun my, of ik heb alles te duchten.... Ik zal my kloekmoedig houden; zie, hoe zyne verheven Ziel in zyn weezen schittert; myne hand beeft niet meer.... neen.... ik zal my aan de wegen van den algemeenen Weldoender onderwerpen. —— Ik ben een Krygsman; ik zal toonen dat ik als een Krygsman, en Christen, sterf; de ongeloovige beeve! *ik zal niet* beeven; ik zal ten grave daalen, om 'er onsterflyk uit op te staan.... Vaar eeuwig wel *Clarissa*.... noch eens vaar wel.... Kom, myn Vader; daar is het Leger geschaard; hier is de ingang. Niets, niets belet my meer. Ik zal u den weg wel wyzen (*).

G. H. E.

(*) Men zie den inhoud van dit aandoenelyk en bekend Tooneelstuk, onder anderen, in de *Hedend. Vaderl. Letter-Oefeningen*, IV Deel, 1ste Stuk, Bladz. 227. —— Vier onderscheiden Uitgaven zyn 'er in Proza van in 't licht, en ééne in Verzen, dat op den Schouwburg vertoond word.

GLYCERION.

(Naar 't Hoogduitsch van den Heer WIELAND.)

GElooft gy dan niet, ſprak DIOGENES, dat 'er *Schoone Zielen* zyn, gelyk 'er *Schoone Geſtalten* gevonden worden; Zielen, die niets aan de kunst hebben dank te weeten, en daarom te ſchooner zyn?

Op zekeren dag beweerde een Drogredenaar, dat 'er geene beweeging in 't Heelal was. Myne eenige wederlegging beſtondt in het heen en weder wandelen voor 't oog diens dwaazen. Zal ik u, op dezelfde wyze, betoogen, dat 'er natuurlyk ſchoone Zielen gevonden worden? Ik zou u misſchien gelegenheid geeven, om een yeel gewaagd oordeel te vellen. Geloof 'er ondertusſchen van 't geen u behaagt. Het denkbeeld, 't welk wy de een van den ander hebben, zal ons niet ſlegter maaken dan wy zyn. Daarenboven verklaar ik hier, dat ik deeze Geſchiedenis niet verhaal dan aan de *Schoone* PSYCHÉ, en aan die haar gelyken. Ik belet niemand na dezelve te luisteren; doch betuig niets by myn verhaal te willen voegen, of 'er niets van te willen afiaaten, ſchoon alle de Leden van de Gerigtsbank der *Amphictions* myne Toehoorders waren.

Gy weet, of het is u onbekend, dat ik voorheen eenigen tyd te *Athene* ſleet, om van PLATO ſpreeken, en van ANTHISTHENES leeven te leeren. Het gebeurde, by 't vallen van den avond, dat ik alleen wandelde in de gaandery van *Ceramicus*. Het werd reeds duister; ondertusſchen ſpreidden de welverlichte kamers van een nabuurig huis eenig licht op zommige plaatzen van deeze gaandery.

Met behulp van dit flauwe ſchynzel zag ik een voorwerp, naar eene Vrouwe gelykende, van verre aankomen. Wanneer zy digter by genaderd was, ontdekte ik dat het eene Jonge Dogter was van zestien jaaren, zeer ſchoon van gedaante. Zy was zo lugtig gekleed, dat een gedeelte van haare beenen, en van haaren boezem, als die van HEBE kon gezien worden; groote blonde hairlokken flodderden loshangende over haare ſchouderen.

Haare aannadering onthutſte my eenigzins; doch dit was niets. Met alle tekenen van droefenisſe, ſtrekte zy haare bloote armen na my uit; de blankheid dier armen ſchitterde in de donkerheid; zy viel in de myne; myne ontroering werd heeviger.

Ondertusſchen bepaalde ik ſchielyk wat te doen. Ik bragt haar terſtond in een klein kamertje, 't welk ik aldaar gehuurd hadt. Zy liet zich, zonder wederſtand, en zonder één enkel woord te ſpreeken, derwaards brengen. Zy ſcheen verzwakt en door droefheid overweldigd. Ik plaatſte haar op eene ſoort van rustbedde, 't welk, om dit in 't voorbygaan te zeggen, niet zeer geſchikt was om wel-

lus-

lustige denkbeelden te verwekken. Ik ontſtak myne lamp, en overwoog de ontmoeting met al de aandagt, die dezelve ſcheen te verdienen.

Ik kan niet bepaalen, welke gevoelens deeze Jonge Dogter my inboezemde: doch ik werd veel tederder dan gewoonlyk. Het was eene mengeling van medelyden en belang. Om te bedaarder deeze aandoening te genieten, gaf ik haar, onder voorwendzel van de koude, een' mantel, waar mede zy haaren boezem en beenen kon dekken. Zy ſcheen my met eenige verwondering te aanſchouwen. Zy poogde te ſpreeken; doch een traanenvloed ſtuitte haare ſtem. Ik nam haar in myne armen, en gaf haar een kus. Ik verzogt haar, zo teder als my mogelyk was, zich aan my te vertrouwen. Zy ſcheen zich myner omhelzingen te willen onttrekken; doch haare poogingen waren zo zwak, dat een ander die veelligt voor eene aanmoediging zou genomen hebben. Ik had een geheel ander denkbeeld. Ik dagt, in haare dooſſtaande oogen, de kentekens van eene Schoone Ziel te ontdekken.

Ik had my kunnen bedriegen: want, om de waarheid te zeggen, de omſtandigheden, haare ſchoone boezem en 't geen de goede HOMERUS roozen armen, en zilveren voeten, zou genaamd hebben, maakten een ſterken indruk op myne verbeelding. Ondertusſchen gaf ik, vol vertrouwen, my over aan alle myne *aandoenlykheid*, en gy zult zien of dezelve my van 't ſpoor bragt.

De Jonge Dogter ſcheen my toe eenige verfrisſingen noodig te hebben: want zy was gansch afgemat. Ik haastte my derhalven... Maar, ik bid u verſchoon my. Ik vergeet dat het niet voor myzelven is, dat ik deeze afbeelding naar een oorſpronglyk ſchetze, waar van ik my de minſte trekken met verrukking herinner.

Naa een weinig gegeeten en een kleine teug wyns genomen te hebben, kwam zy tot zichzelve, in zo verre dat zy in ſtaat werd my haare geſchiedenis te verhaalen. Zy begon met neergeſlagen oogen: doch, ongelukkig, ben ik niet in ſtaat, om, in dit verhaal, de bevalligheden haarer ſtem, uitdrukking en houding te voegen.

* * * * * *

„ De ſchoone LAÏS is myne Moeder. Ik ben by haar opge-
„ voed, en ik leefde in die gelukkige onkunde van myzelven, wel-
„ ke het deel is der kindsheid, tot het oogenblik waar in ik hem
„ verloor, die de edelmoedigheid betoond hadt, om zich voor
„ myn Vader te verklaaren. Het was een *Siciliaan*, en men heeft
„ my gezegd, dat hy ryk en van eene edele afkomst was. Ik
„ hadt ſlegts zeven jaaren bereikt toen hy ſtierf. Ongemerkt ver-
„ koelde de tederheid, my voorheen door myne Moeder betoond.
„ Nieuwe aanbidders haarer ſchoonheid wischten de heugtenis uit
„ van den overledenen; en eindelyk hieldt haar hart geheel op een

„ voor-

„ voordeele van den ongelukkigen LAÏDION te fpreeken. Deeze verandering ontroerde my; doch ik moest in 't heimlyk myne traanen verzwelgen: een enkele traan in myne oogen was genoeg geweest, om een' hevigen ftorm tegen my te ontfteeken. Voorts behandelde myne Moeder my even als alle de andere Jonge Dogters in den Huize. Wy hadden Zang- en Dans-Meesters, en die ons leerden op de Luit fpeelen."

Gy fpeelt dan op de luit? Beminnelyk Kind; gy zingt! Zie daar een Luit . . . Ik bid u . . . Zy hadt de goedheid om haar verhaal af te breeken. Zy zong voor my den tederften Zang uit ANACREON. Ik laat het aan u te oordeelen welken.... Onder 't zingen tokkelde zy de fnaaren van de Luit met haar welgevormde vingeren, die elk fcheenen bezield te weezen.

ô Wysheid! ô ANTHISTENES! waar bevondt gy u op dat oogenblik. Gy beftondt voor my niet in 't gansch Heelal. Ik poogde myne Ziel op de lippen van myne fchoone Zangfter weder te vinden. Een beminnelyke blos bedekte haar gelaad, en zy zeide, glimlachende, „ ftaa my toe myn verhaal te agtervolgen." ——— De blos, die haar verfde, bragt my terftond tot myzelven, en door een natuurlyk gevolg bloosde ik niet min dan zy. —— Zy voer voort.

„ Ik had veertien jaaren bereikt, wanneer de fchoone LAÏS my gaf aan een Jongen *Athenienfer*, die, volgens haar zeggen, op my fmoorlyk verliefd was. Wanneer hy my mede nam, kreeg ik last van de Schoone LAÏS, hem aan te merken als myn Meester. Myn nieuwe Meester vermomde zyn gezag onder de tederfte ombelzingen. Myne dagen rolden voort in 't onafgebrooken genot van afgewisfelde vermaaken. Met myn tegenwoordig lot te vrede, dagt ik geheel niet om het toekomende. GLYCON hadt reden om zich geluk te wenfchen met myne onderwerplykheid. Maar, indien de Liefde die aandoening is, welke in de Verzen van SAPHO zo vuurig voorkomt, is myn hart 'er niet voor gefchikt. GLYCON zou my dezelve ingeboezemd hebben, was ik 'er vatbaar voor geweest. Dikmaals moest ik voor hem de Lierzang aan PHAON zingen, een ftukje, waar in het geweld dier drift op 't vuurigst gemaald wordt; doch altoos was hy te onvrede, dat hy niets in myne oogen vondt van 't geen myn mond uitdrukte. In 't einde bemerkte ik, dat zyne liefde begon te verflauwen. Dus lang was hy vuurig geweest. Hy werd gekkend en vrolyk, en, om de waarheid te zeggen, ik was 'er wel over voldaan; doch dit duurde niet lang."

Eindelyk, (want my dunkt, myne Vrienden, dat het u begint te verveelen,) de Minnaar van dit beminnelyk Kind werd bekoord door de fchoone BACCHIS. Dus eindigt dit deel haarer gefchiedenisfe.

Zy vertelde, op eene bevallige wyze, gelyk ik reeds gezegd heb; de nadruk die zy 'er aan byzette, haar oogflag, haar ftem

en . . : alles zou u behaagd hebben; maar 't geen ik onmogelyk kan beschryven, maakte haar geval veel aangelegener, dan het in zich zelven was: want, in 't weezen der zaake, myne Heeren, gy hebt gelyk, was het eene zeer algemeene vertelling. . . .

Ik zou den geheelen nagt geluisterd hebben. Ik kan redelyker wyze dit niet van u vergen. Ik doe u, derhalven, gelyk ook my zelven, regt, en ik wensch, in 't voorbygaan, dat alle Vertelers, Dichters en Geschiedschryvers, de goedheid hadden om hier uit eene Lesse, te hunner onderrigting, te neemen.

De jonge LAÏS voer voort, en deedt my begrypen, door welk eene opeenvolging van lotgevallen zy dien nagt, onder de Gaanderyen van *Ceramicus*, in myne armen gekomen was, in eene zo verdagtmaakende kleeding. Ik kan, zo ik geloof, het aan uwe verbeelding overlaaten, hier 't gebrek des verhaals aan te vullen....

Wat hier van zyn moge, zy bevondt zich op dat oogenblik onder myne bescherming, en ik oordeelde my verpligt haare belangen op de my best mogelyke wyze te verdeedigen. Ik was toen niet veel ryker dan tegenwoordig. Deel te neemen in haare onheilen, haar te troosten, was alles wat ik voor haar doen kon.

Alles wat gy ondergaan hebt, sprak ik tot de jonge Dogter, was een gevolg van 't ongeluk, dat gy de schoone LAÏS tot Moeder gehad hebt. Tragt dit herdenken uit uw zin te zetten, of herinner u alleen, 't geen u vervolgens voordeel kan geeven, door de ondervinding van 't voorledene. Bekommer u meest over het toekomende. Het welslaagen zal voornaamlyk van u afhangen. Een zo bevallig Schepzel, voegde ik 'er nevens, zonder my te kunnen wederhouden van haar te kussen, verdient, ongetwyfeld een ander lot dan de speelbal te zyn van een' GLYCON, of tot een model aan eenen CALAMIS te dienen. Beminnelyk Kind, de Natuur heeft veel voor u gedaan; de Fortuin niets. Maar nukkig als zy is, zal zy misschien, door een onvoorzien voorval, haare voorgaande onregtvaardigheden vergoeden.

„ Ik hoop het, gaf zy ten antwoord, dewyl zy een aanvang maak-
„ te, met my in uwe handen te laaten vallen". ——— Verdiende dit geen nieuwe kus?

Uw toekomend lot, vervolgde ik, zal afhangen van 't gebruik, 't welk gy maakt van uwe natuurlyke bekwaamheden, en der lotgevallen, die het lot u zal aanbieden. Dewyl 'er onheil speliende naamen zyn, zullen wy een' aanvang maaken, met den uwen te veranderen. Dat die van LAÏDION in dien van GLYCERION verwisseld worde. Ik wenschte dat GLYCERION bekend was, aan een myner Vrienden.

Hy

Hy zal misschien edelmoedig genoeg weezen, om u na *Milete* over te voeren, onder 't opzigt van een' ouden Vrygemaakten. Daar zult gy voorzien worden van alles, wat de betaamlykheid eischt: en gy zult, door een stil en afgezonderd leeven, wel ras de aandagt trekken. 'Er is eene wyze van zich te verbergen, om te beter gezien te worden. Binnen kort zullen de Minnaars om uwe wooning grimmelen, als de Honigbyen rondsom een roozenhof.

Hoe zeer beklaag ik uw hart, indien het zich op eene verkeerde wyze laat inneemen! Of ter begunstiging van een voorwerp, uwer onwaardig! ——— Eene Schoone kan duizend dingen toestaan, die van geen gevolg altoos zyn; doch zy moet altoos meestres van haar hart zyn: zo lang gy dit bewaart, zult gy onverwinnelyk blyven. . . .

Geef, aan wien het u waardig schyne, een straal van hoope. Maar blyf altoos vry om hem in 't byzonder te begunstigen, die zagt en teder genoeg is, om u alleen meestresse te maaken van hem en van zyn geluk. .... doe dit niet, dan na dat gy, door een zorgvuldig onderzoek van alle de omstandigheden, dien gelukkigen Sterveling gevonden hebt, die verdient dat gy u zelven, en uwe vryheid, aan hem opoffert. Indien gy ziet dat uwe bekoorlykheden op hem alle haare uitwerking doen, laat hem dan gissen; doch met de gepaste maatregelen, dat gy gevoelig kunt worden..... Maar hebt gy my niet gezegd, dat dit onmogelyk was?...

Zy bloosde en stamelde; dat zy geloofd hadt.....

En ik niet, zeide de Zoon van ICETES, haar teder en inneemend aanziende; en, ten zelfden oogenblikke, stootte zyn knie aan die van GLYCERION; hy voelde die beeven.

„ Waarom gaat gy niet voort met uw gesprek"? sprak zy

Ik moest eerst weeten, of gy vatbaar waart voor tederheid?

„ En wanneer gy het wist?"

Dan moest ik leeren in hoe verre? Eene zagte ontroering deedt haare oogen, met nieuwen luister, glinsteren..... De Zoon van ICETES was toen vyf en twintig jaaren oud ..... Hy moest zyne nieuwsgierigheid opschorten.

ô GLYCERION, was ik meester van de Wereld! ——— Of slegts de bezitter van eene kleine Landhoeve, groot genoeg voor u en my, daar een tuintje en gronds genoeg was om ons te voeden, en een lommeryk prieel, om ons geluk voor 't oog des nyds te verbergen!

Hoe zwak is ons hart, myne waarde Vrienden, en ondertusschen hoe zwak het ook mooge weezen, het is de bron van onze grootste

vermaaken; de zetel van onze beste neigingen; het beweegrad onzer beste bedryven.

Ik kan niet nalaaten hem die dit niet bevat, of niet wil bevatten, te beklaagen. —— Dat de Vrouwen, ondertusschen, my gelooven, en nooit, op eene voorgewende ondervinding, betuigen ongevoelig te zyn.

* * * * *

Al te zwakke Leerling van den verstandigen ANTHISTENES, hoe zult gy uwe Lesfen, daar gy ze gelaaten hebt, weder opvatten?

Waarde GLYCERION, voerde ik haar ten laatste te gemoete, hoe groot ook myne liefde tot u zy, ik moet, egter, indien ik niet wil, dat die Liefde de uitwerkzels van haat voortbrenge, . . . ik moet hier een einde aan maaken. . . . Ach, GLYCERION, morgen zien wy elkander niet meer!

„ Wy elkander niet meer zien? . . . Waarom?"

Om dat myne tegenwoordigheid voor uw geluk hinderlyk zou weezen.

„ Welk geluk? . . . Spreekt gy in goeden ernst? . . . Kunt gy
„ denken aan ons scheiden?"

Ik moet u . . . de omstandigheden

„ Hoe! zou ik uw geluk kunnen stooren DIOGENES?"

Neen GLYCERION, het geluk en ik hebben niets met elkander te maaken. Aan uw geluk zou ik een hinderpaal weezen.

„ Indien dit uwe beweegredenen zyn, luister dan DIOGENES. Ik
„ haak na geen geluk, dan dat ik by u mag blyven. Gy verdient
„ eene Vriendin te hebben, in wier armen gy het herdenken aan
„ de onregtvaardigheden der Fortuine en der Menschen kunt ver-
„ geeten. Zorg niet dat ik u ten last zal weezen. Ik weef lin-
„ nen, ik borduur, ik spin".

Uitmuntend Schepzel! Ik wederstreefde haar eene geruime wyle: doch GLYCERION bleef onverzettelyk. Gy, die van de Natuur een aandoenlyk hart hebt ontvangen, verklaar nu, of ik mis hadt, als ik in haare oogen de kentekens eener schoone Ziel meende te ontdekken?

Wy zwoeren elkander eene eeuwigduurende Vriendschap: wy verlieten *Athene*: de wereld wist niets van ons, en wy vergaten dezelve. Drie jaaren geluks . . . myne traanen beletten my voort te vaaren.

* * * * * *

Zy is niet meer, de tedere GLYCERION! met haar verloor ik alles wat ik kon verliezen. Haare begraafsplaats is de eenige plek gronds, die ik de *myne* noem. Dezelve is my alleen bekend. Ik heb die met roozen omzet, die tierig groeijen en den aangenaamsten geur verspreiden. Alle jaaren bezoek ik, in den tyd der Roozen, deeze heilige plaats. Ik nader haar graf, en zeg, zodanig is uw gloor geweest.

weest. Ik ontblader ze, en ſtrooi ze op den grond. Ik herroep my den zoeten droom myner jeugd: een traan rolt op haar graf, en troost dan haare aanbiddelyke ſchim.

Indien gy niet aangedaan zyt, het is myne ſchuld niet; maar ik vergeef het u. Gy hebt geen GLYCERION verlooren: of gy hebt 'er geen te verliezen; of gy zyt niet waardig 'er een te bezitten.

DE STARREKUNDIGE. Eene Zedelyke Vertelling.

(*Uit het Engelsch.*)

ONgeſteldheden des Verſtands zyn veel algemeener, dan oppervlakkige Beſchouwers gereedlyk zullen gelooven. Geen Mensch leeft 'er, wiens Inbeelding niet zomtyds over zyne Rede heerscht; en elk dusdanig eene dwinglandy der Verbeeldinge is, voor een' tyd, eene maate van Krankzinnigheid. Hy, die ſmaak vindt in ſtille beſpiegelingen, geeft zich dikwyls, onbepaald, over aan de harsſenſchimmen door zynen geest gevormd, en weidt uit in de paallooze eeuwigheid; zich zelven vermaakende met onmogelyke genietingen; draagende zynen hoogmoed een onverkryglyke heerſchappye op. Met den tyd neemt eenige byzondere aaneenſchakeling van denkbeelden de aandagt te eenemaal in, de Ziel keert, ten tyde van de bezigheid of rust, beſtendig weder tot de geliefde denkbeelden, en de dwangregeering der verbeelding is volſtrekt. Begogelingen werken dan als dingen, die weezenlyk beſtaan; valſche begrippen neemen het verſtand in; en het leeven wordt doorgebragt, in droomen van vermaak of elende.

Een *Egyptiſche Starrekundige*, die veertig jaaren beſteed hadt in eene onvermoeide beſchouwing van den loop en de verſchynzelen der hemelſche lichaamen, maakte zich diets, dat hy bekleed was met de magt, om het Weer te regelen, en de Jaargetyden te veranderen. De Zon, dagt hy, gehoorzaamde aan zyne bevelen, en ging van keerkring tot keerkring door zyn beſtuur. De Wolken gooten, op zyn bevel, de wateren uit op de zuidelyke bergen. De overſtroomingen van den *Nyl* hingen van zynen wil af. Hy maatigde de brandende hette van de *Hondſtar*, wederhieldt de Onweeren op de evennagts tyden, en verſchafte Regen en Zonneſchyn, aan de Volken der aarde. Zulk eene magt, ſchoon ingebeeld, was te uitgeſtrekt voor de zwakheid van een Mensch, en de Starrekundige bezweek, onder den last van eene bediening, welke hy zogt waar te neemen, met onpartydige Regtvaardigheid en algemeene Goedgunſtigheid.

De

De onovereenbrenglyke eifchen van onderfcheide Gewesten en Lugtftreeken, en de tegenftrydige noodwendigheden van de verfchillende vrugten der aarde in 't zelfde Land, maakten hem fteeds bekommerd, beangst en verlegen. Indien hy toeliet, dat de wolken zich uitgooten over de dorftige Woestynen van *Arabie*, werden de vrugtbaare velden van *Basfora* door fchriklyke waterftroomen bedorven. Als hy een ftormwind zondt, om den pestverwekkenden *Tamiel*, die dood en verwoesting met zich omvoerde, te verdryven, leedt een vloot, met de rykfte koopmanfchappen gelaaden, in den golf van *Ormus*, fchipbreuk. Terwyl de blaakerende Zonneftraalen de doorfchynende druiven van *Smyrna* rypten, verfchroeiden zy den koornoogst, en verbrandden het kruid des velds.

De Wysgeer dagt, dat hy misfchien deeze ongelegenheden zou kunnen verbeteren, door de as der aarde ter zyde te wenden, en den zonneweg te veranderen. Doch hy vondt het onmogelyk eene verandering in de fchikking te maaken, ten voordeele van 't wereldftelzel ftrekkende: en hy fchroomde voor het leed, 't welk hy mogt veroorzaaken in de afgelegene en onbekende deelen van het Zonneftelzel. Van angst bekneld, badt hy ernftig den Grooten Beftuurder des Heelals, hem te willen ontheffen van het zo moeilyk voorregt, hem gefchonken. — „ Vader des Lichts," riep hy uit, „ uw almagtige hand, en alziend „ oog, zyn alleen bekwaam, om deezen Kloot te beftuuren, de „ verbaazend groote en wyduitgeftrekte werkingen der Natuure „ gaen myne engbepaalde bevatting wyd en ver te boven: ik be„ merk thans, ten duidelykften, met allen eerbied en nederige „ onderwerping, dat om goed en kwaad uit te deelen in alle „ deeze zo verfcheidene verbintenisfen, die het welzamenftem„ mend Stelzel uitmaaken, waar van het algemeen geluk afhangt, „ niet minder vereischt wordt dan onfaalbaare Wysheid, onkreuk„ baare Regtheid en albeheerfchende Magt!"

De Godheid verhoorde een gebed, voortvloeiende uit een opregt en godsdienftig hart. In de dwaasheid des Starrekundigen zag zy, met medelyden, de zwakheid der menschlyke natuure: en door de tegenwoordige overtuiging zyns gemoeds te verfterken, nam zy gunftig de krankzinnigheid weg, onder welke die ongelukkige zugtte.

OP

OP DE
AFBEELDINGE
VAN DEN EERWAARDIGEN HEERE
E. M. ENGELBERTS.

Bedienaar des H. Euang. te Hoorn, Lid van de Holl. Maatsch. der Weetenschappen te Haarlem, en van de Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

Geplaatst voor zyne
Verdediging van de Eer der Hollandsche Natie.

ZO schetst de kunst den Man, die Neêrlands Eer verdedigt,
Door Britschen haat, te stout, te roekeloos beleedigd.
De Maagd van Holland sprak, op 't zien van 't schrander beeld:
Zie daar 's Lands Vriend, wiens pen den laster af kon weeren.
De braave Landzaat will' dien Vaderlander eeren;
In wiens verheven geest, met gaven rijk bedeeld,
We een onverdoofbaar vuur voor mijn belang zien blaaken.
Mogt Neêrland hem eerlang een marm'ren Eerzuil maaken!
Ken, Hoorn! ken de waarde uws Burgers in zijn Werk,
Als Voorspraak van uw Volk: als Leeraar in uw Kerk.

Uit achting.

OP
DENZELFDEN.

ZOcht de Engelschman, om d' aart der Hollanders te tekenen,
Een tweetal menschen uit, dat zonder hartstocht scheen;
Men roep', op dezen voet, de waereld eens byéén,
Om de eer van Engelands Vernuften uit te rekenen.
Maar neen, wy volgen liefst geen liefdloos voorbeeld na;
Doch, wil men Hollands eer uit weinigen bepalen,
Dat ENGELBERTS alleen die ryzen doe of dalen;
En dat dan de uitspraak zelf geheel aan de afgunst sta.

1776. *J. d. J. d. j.*

WAAR-

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM, *in November* 1776.
DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 11½	29. 10½	29. 10	45	49	45	Z O	Z O	Z O	Held. Betr.
2	— 9	— 8½	— 10	42	48	47	Z t O	Z t O	Z t O	Betr.
3	— 11	30. 0	30. 1	41	45	44	Z O	Z t W	Z t W	Mist. Held.
4	30. 1	— 1	———	45	52	48	Z W	Z W	Z W	——— —
5	———	———	— 1½	51	51	50	———	———	———	Betr.
6	— 1½	— 1½	———	45	55	48	Z	O	O	Helder.
7	— 0½	— 0	— 0	42	56	50	——	Z	Z	———
8	— 0	———	———	42	51	42	Z t O	O	O	———
9	29. 11½	29. 11½	———	40	50	47	O t Z	Z O	Z O	— Mist.
10	———	———	———	40	47	46	Z O	———	———	Mist.
11	———	— 10½	29. 10½	42	46	47	———	Z W	Z	— Held.
12	— 10½	— 11	30. 1	48	52	50	Z	N W	N W	— Reg.
13	30. 1	30. 1	———	48	55	52	Z W	Z W	Z W	— Held.
14	———	— 1½	— 0½	52	53	54	———	W	W	— Vogt.
15	———	— 0½	29. 11	51	56	54	W t N	Z W	Z W	— H.Reg.
16	29. 8½	29. 8	— 8	55	56	52	Z W	N	W	Regen.
17	— 5½	— 6	———	50	51	52	———	———	N W	Buijig.
18	— 9	— 8	— 6	48	52	51	W	Z W	Z W	———
19	— 7	— 7	— 4½	48	50	51	———	———	———	———
20	— 1	— 1	28. 10½	56	52	49	W t Z	W t Z	W t Z	-- St. Weerl.
* 21	— 3	— 4½	29. 5½	48	41	42	W t N	N W	N W	Buijig. Hag.
22	— 8	— 9	— 8½	45	41	44	N W	———	———	——— —
23	— 5½	— 4	— 3	39	44	43	Z O	Z O	O	Mist. Reg.
24	— 3½	— 8	— 9	39	42	40	N O	N O	N	Buijig. Sn.
25	— 11	30. 1	30. 2	40	45	42	N	———	N O	Held. Wolk.
26	30. 3½	— 3½	— 3½	37	40	39	N O	O	O	———
27	— 2	— 0	29. 10½	38	39	39	O	———	———	Betr. Held.
28	29. 8	29. 7	— 5½	36	37	39	O t Z	Z O	Z O	———
29	— 4	— 3	— 3	35	38	40	———	O t Z	O	Held. Reg.
30	———	— 5½	— 7½	37	40	43	O	Z t O	Z t O	———

Hoogste Barometer d. 30. 3½ }
Laagste Barometer d. 28. 10½ } middelb. d. 29. 7
Hoogste Thermometer gr. 56. }
Laagste Thermometer gr. 35. } middelb. gr. 45½

* Den 21, de Wind W t N, en N W, zwaare Storm en Hooge Watervloed; zynde 's morgens ten 11 Uuren 83 duim boven peil. Op den middag ten Twee Uuren was het 3 duim gevallen en zakte tot 67 duim boven peil, en begon met den avond wederom te ryzen, met stormagtig weder uit het N W, en rees ten half agt uuren weder tot 83 duimen boven peil; ten agt Uuren 's avonds was 't 2 duim gevallen; den 22 's morgens ten 6 Uuren stond het nog 60 duimen boven peil.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DEN OORSPRONG EN HET VOORWERP DER VERBORGENHEDEN VAN CERES, TE ELEUSIS.

Door den Heere COURT DE GEBELIN.

DE Oorfprong der Verborgenheden te *Eleufis* verliest zich in de duisterheid der over-oude tyden, in die zelfde duisterheid, welke de eerfte gefchiedenis der *Atheners* omzwagtelt. Zy fchryven de Inftelling toe aan CERES, Dogter van JUPITER, Koninginne van *Sicilie*, die, wanhoopig, over 't fchaaken haarer Dogter, door PLUTO, den God der Helle, den Aardbodem rondzwierf, om haar te zoeken; en, in *Attica* gekomen, daar de kunst des Landbouws onderwees en de Wetgeeving vastftelde. Zy voegen 'er nevens, dat CERES aan EUMOLPES, het Opperhoofd der *Eumolpiden*, alles ontdekt hebbe wat de Verborgenheden van *Eleufis* betrof, en dat ERECHTEUS, ten dezen tyde, Koning te *Athene* was.

Zekerlyk kan dit verhaal niet naar den letter worden opgevat. De omzwervingen van CERES, en het wegvoeren haarer Dogter, zyn gewis verbloemde voorftellen tot den Akkerbouw betrekkelyk. CERES duidt den *Koornoogst* aan. Zy is de Godin, die 'er het opzigt over heeft, van hier draagt zy den naam van *Moeder des Aardryks*; PROSERPINA, zegt zo veel als *Zaaytyd*. Dat CERES gezegd wordt van *Sicilie* te komen, is, dewyl *Sicilie* zo overvloedig was in Graanen, dat het aangemerkt wierd als het Koningryk van CERES. Het kan ook weezen, dat de zodanigen, die in *Attica* de kunst des Landbouws volmaakten, hunne kundigheden in *Sicilie* opgedaan hadden.

Attica was overal niet even zeer gefchikt tot den Landbouw: de grond van *Athene*, droog en bergagtig, werd tot het kweeken van Olyven aangelegd; terwyl de fchoone velden van *Eleufis*, in welbearbeide landen verkeerd, ter graanfchuur van *Attica* ftrekten. De *Atheners* begreepen wel dra,

van hoe veel aangelegenheids voor hun de velden van *Eleusis* waren, en verzuimden niets, om 'er den Landbouw te doen bloeien. Met dit inzigt ſtelden zy plegtige Feesten in, aan dien Landbouw toegeheiligd. Elk jaar zag men, terſtond naa den Oogst, de *Atheners*, in grooten getale, met alle pragt en zwier van ſtaatlyk feestgebaar, in de ryke vlakten van *Eleusis*, den Goden dank betoonen voor de goederen, die zy hun ſchonken, door de Uitvinding des Landbouws, en, met het arbeidzaam Volk van *Eleusis*, die broederlyke gemeenſchap onderhouden, welke alle trotsheid der Stedelingen deedt verdwynen, en zonder welke zy niet zouden hebben kunnen beſtaan. —— Deeze Plegtigheden, bekleed met alles wat de Feesten ſchitterends en de Godsdienstpleegingen eerwaardigs hadden, deeden den Landbouwer groot in zyne eigene oogen worden; zyne Meesters vertoonden zich als zyn Vrienden en Beſchermers, en dit verbondt hem aan 't Landleeven. Zyn arbeid werd hem ligt; zyne moeite hem geen last; zyn leeven eene aaneenſchakeling van rust en vergenoegen; hy vreesde niet, dat een Schattingheffer hem het beste zyner goederen zou ontneemen; nooit zag men een bedroefd en nooddruftig Gezin van honger en elende vergaan op den akker: en de velden van *Eleusis* verlooren, in een reeks van eeuwen, niets van derzelver eerſte vrugtbaarheid.

De Verborgenheden van *Eleusis* waren, derhalven, ingeſteld om der Godheid dank te zeggen voor de weldaaden den Volke geſchonken, en de gezegende gevolgen van den Landbouw, ten voordeele van den Staat. Zy hadden teffens ten oogmerke de Menſchen te leeren, een goed gebruik te maaken van die zegeningen, en daar door zich waardige voorwerpen te maaken van volgende gunstbetooningen, en bovenal de ſtraffen te ontvlieden, die de boozen, naa dit leeven, te wagten ſtonden. Men zag 'er, eindelyk, een wonderlyk middel in, om al het Volk te veréénigen door de nauwſte banden van vriendſchap en eendragt, als mede, om de Liefde tot het Vaderland in te boezemen.

Men beſluite hier uit, in geenen deele, dat de Godsdienst een vond is der Staatkunde, en een inſtelling der Overheden; zy waren het niet die de vrees der Goden inboezemden, en de hoop op een beter leeven in de harten ontvonkten. Men wagtte de beſluiten des Raads, noch de bevelen van een' Vorst af, om van de Goden eenen overvloedigen Oogst af te ſmeeken, en een vrolyken dans te huppelen, rondsom een Land met ryk belaaden graan bezet; de Wetgeevers en de

Prins-

Prinsfen vonden deeze zaaken reeds ingefteld; de Mensch hadt de beginzels van Godsdienftigheid in zyn eigen hart, en zy deeden niets anders dan die gevoelens tot het hoogfte goed rigten, en bedienden 'er zich van, om het geluk der Menfchen te vestigen. Welk een geluk, was men nooit van dien weg afgeweeken!

Naar maate men meer vervreemdde van de eenvoudigheid der eerfte eeuwen, werd het Feest der arbeideren van *Eleufis* belaaden met een groot getal plegtigheden, welke ongerymd toefchynen aan de zodanigen, die des hebben willen oordeelen, zonder zich over te brengen in de tyden, waar in zy te voorfchyn kwamen, en zonder zich een nauwkeurig denkbeeld te vormen van het oogmerk, tot 't welk zy ftrekten. Twee zinnebeelden bovenal, die de meeste betrekking tot vrugtbaarheid hadden: en aangezien worden als zintekens van de Godheid, de bron des leevens, en niets dan 't geen eerwaardig was, vertoonden, aan de oogen der vroegfte Volken, maakten dat men deeze Verborgenheden affchilderde als fchoolen van onbetaamlykheid en ontugt, wanneer men derzelver inftelling uit het oog hadt verlooren.

Deeze Verborgenheden waren den *Grieken* niet byzonder eigen: zy hadden ze gemeen met de *Thraciers*, de *Cretenfers*, de *Egyptenaars*, de *Syriers*, de *Druiden*: deeze laatften vierden op een eiland, digt by *Brittanje*, ter Eere van CERES en PROSERPINA, dezelfde Feesten als die in *Samothracie* in gebruik waren. Men ontdekt eene zeer groote overeenkomst tusfchen de *Egyptifche Plegtigheden* in het vieren der Verborgenheden, en die van andere Volken. De ftilzwygenheid en geheimhouding, omtrent de Verborgenheden waargenomen, ftrekten ten grondflage van de *Egyptifche* onderwyzingen. De onthouding van Visch en van Boonen hadt in *Egypte* plaats: ook was het daar eene gewoonte, om het Plegtige der Verborgenheden tusfchen twee fteenen tafelen te bewaaren. De *Mofaifche Wet* was, gelyk men weet, op fteenen tafelen gegraveerd; doch deeze behelsden leefregels, geene Verborgenheden.

Nimmer blonk de roem der Verborgenheden met meerder luisters, dan wanneer de *Romeinen* de Volken onder hun Juk hadden doen bukken, en zelve laage en kruipende Zielen geworden waren van doldriftige Oppervorften. 't Is in deeze Verborgenheden, dat de zieltoogende vryheid eene vry-en fchuilplaats zogt, in dezelve hoopten de Menfchen heul en troost tegen de rampen, die hun drukten, te vinden; zy wa-

ren het door welke de goede orde, overal verbannen, zich wilde ſtaande houden; zy deeden de Stervelingen hoopen dat dezelve, ten eenigen tyde, zou herſteld worden.

De Ingewyden verklaarden zich tegen de jammerlyke gevolgen van de wanorde, die de gedaante van het Menschdom droevig veranderd hadt; tegen de dwaasheid der overheerſchende Staatsbeſtuuren, op niets anders bedagt dan op vernielen en verſlaaven; tegen de dwarsboomen en hinderpaalen, dwaaslyk geſteld aan de vryheid der Menſchen en der Volken; tegen die byzondere geſteldheid der Staaten op zich zelven, die, naa alles verdelgd te hebben, wat niet tot dezelve behoort, ten oorzaake ſtrekt, dat zy een einde neemen door eigen verdelging.

Men prees, in de Verborgenheden, aan, de Ouders te eeren; de eerſtelingen der vrugten des aardryks, den Goden op te offeren; zich te onthouden van alle wreedheid tegen de Dieren, en bovenal den Os niet te ſlachten, als zynde eenigzins 's Menſchen metgezel in den Landbouw; geen Vrugtboom te vernielen; geen put of bron te bederven en dergelyke.

Deeze Wetten preezen zich des te meer aan, om dat zy geene afgetrokkene en bovennatuurkundige zaaken betroffen, maar zigtbaare voorwerpen; voorwerpen van de hoogſte noodzaaklykheid, die niet verzuimd konden worden, of men ſchondt onvermydelyk de pligten aan de Maatſchappy verſchuldigd, en bragt eenen ſlag toe aan 't geen geſchikt was tot aller voordeel te dienen.

Men heeft voorgewend, dat de Verborgenheden ingeſteld waren om de denkbeelden, welke het Volk zich van de Goden des *Heidendoms* vormde, te vernietigen, en te doen zien, dat die Goden alle Menſchen geweest waren, vergood, wegens de dienſten den Menschdomme toegebragt.

Doch, om dit aan te neemen, zou men des bewyzen in de oudheid moeten vinden, 't welk onmogelyk is, dewyl de Oudheid nooit Menſchen vergood heeft: alles wat men daar van zegt, zyn dwaalingen, veroorzaakt door de onkunde waar in men was, ten opzigte van den aart en de verbloemde taal der Ouden, wier uitdrukkingen men naar den letter opnam: en om dat men over de Oudheid wilde oordeelen, naar 't gedrag, 't welk de *Romeinen* hielden, omtrent hunne overledene Keizers.

Cicero kan geloofd hebben, dat de Verborgenheden van alle Volken ſtrekten om de Goden aan te merken als

dap-

dappere, beroemde en magtige Mannen, die Godlyke eere, naa hunnen dood, verworven hadden, en dat deeze Mannen de Goden waren, die ten voorwerpe dienden van eerbiedenis, en aanbidding. Maar die Redenaar schreef in een' tyd, toen men niet rechtmaatig kon oordeelen over deeze stukken: om dat men den draad, noodig ter ontwinding van het kluwen der Allegorien, en bykans de kennis der geheele Oudheid, miste.

Is men tot dwaalingen, omtrent het oogmerk der Verborgenheden, vervallen, het is om datmen zich heeft laaten misleiden door het denkbeeld aan het woord *Verborgenheid* gehegt: zich diets maakende, dat het eene vreemde Leer betekende, strydig met de algemeen aangenomene denkbeelden, die daarom, en daarom alleen, als een groot geheim moest bewaard worden uit vreeze dat ontdekking het Volk zou oproerig maaken.

Die dit stellen, hebben niet in aanmerking genomen, dat zy eene ongerymdheid staande hielden: 't is, by voorbeeld, onmoogelyk, in het Atheensche volk, 't welk geheel deel nam in de Verborgenheden van *Eleusis*, twee volken te stellen; het ééne ingewyd, 't welk maar één God erkende, en alle andere Goden voor vergoode Menschen hield; het andere onheilig, 't welk alles vergeetende wat zy als ingewyden geleerd hadden, die zelfde Menschen als Goden aanbadt.

Ik weet wel, dat de Menschen zichzelven dikwyls bedriegen, en onovereenbrenglyke voorstellen als waarheden aanneemen; doch, in dit geval, zou de tegenstrydigheid al te lomp en onverdraaglyk geweest zyn. Zulks zou de *Atheners* het Volk en de Overheden tot krankzinnigen maaken.

In de daad de Verborgenheden waren te *Athene* het deel niet van eenige bevoorregtten; ze werden door 't geheele Volk gevierd. WARBURTON zelve stemt dit toe, als hy schryft. „ Binnen kort werden de Verborgenheden zo tal-„ ryk, in de menigte die haar omhelsden, als in de Ge-„ westen en Landschappen, waar in zy verspreid werden: „ Mannen, Vrouwen en Kinderen liepen om ingewyd te „ worden. Dus vermeldt ons APULEJUS den staat der Ver-„ borgenheden ten zynen tyde: *Eene menigte van Mannen* „ *en Vrouwen van allerlei jaaren, in de heilige Godsdien-* „ *stigheden ingewyd, vloeijen te zamen.* De *Heidenen* schy-„ nen, gelyk wy zien, de *Inwying* zo noodzaaklyk geagt „ te hebben als de *Christenen* den *Doop*. En dat de Ge-

„ woonte van Kinderen in te wyen algemeen geweest is, „ blykt uit deeze plaats van TERENTIUS."

Ferietur alio munere, ubi hera pepererit,
Porro autem alio, ubi erit puero natalis diës,
Ubi initiabunt.

„ Dat is: *Een ander geschenk zal hy hebben, wanneer de* „ *Vrouw gebaard heeft; een ander wanneer de Jonge jaarig* „ *is; wanneer hy zal worden ingewyd.* Ja zy hadden „ zelfs dezelfde Bygeloovigheid in deeze *Inwying* te laaten „ bedienen, welke zommige *Christenen* ten opzigte van den „ *Doop* gehad hebben, om naamlyk dezelve, tot het aanna- „ deren van den Dood, uit te stellen: dus zegt de eerlyke „ Landman TRYGEUS, in het Blyspel van ARISTOPHANES, „ de *Vrede* genaamd. *Ik moet nog worden Ingewyd, voor* „ *dat ik sterve* (*)."

DONATUS merkt aan over de aangehaalde plaats uit TERENTIUS, dat dezelfde gewoonte ook omtrent de *Samothracische Verborgenheden* plaats hadt. „ TERENTIUS," zegt hy, „ volgt APOLLODORUS," by wien men leest, „ dat de Kin- „ deren op het Eiland der *Samothraciers*, van zekeren tyd af „ aan, naar de wyze der *Atheners*, werden ingewyd."

PLATO doet SOCRATES betuigen, „ dat de Instellers der „ Verborgenheden, wie zy ook mogen geweest zyn, zeer „ bedreeven waren in de kennis der Menschlyke Natuure." —— CERES heeft, naar 't zeggen van ISOCRATES, „ den „ *Atheneren* twee geschenken van het hoogste aanbelang ver- „ leend, door hun den Landbouw te leeren, die hun van „ het wilde en woeste leeven verloste; en door het vaststel- „ len der Verborgenheden, die den Ingewyden leerden, de „ aangenaamste denkbeelden te vormen van den dood en de „ eeuwigheid."

CICERO merkte de Verborgenheden aan, als van de grootste nutheid voor den Staat: dewyl men daar de rechte beginzels des leevens leerde, en middelen aan de hand kreeg, om, in dit leeven, gelukkig te zyn, en te sterven, met de hoop eens veel gelukkiger leevens: zo dat hy, in die zelfde Wet, waar in hy de nagtofferanden, door de Vrouwen toegebragt, verbiedt, de *Verborgenheden van* CERES en de Offeranden voor

(*) WARBURTON. *De Godlyke Zending van Mozes.* I. Deel, bl. 213.

voor de GOEDE GODINNE, *heilig* en *eerwaardig* noemt. —— Hy ontveinst niet, dat ze aanleidinge gaven tot schendige misbruiken: dewyl men ze des nagts vierde; en berigt ons dat de *Blyspeldichters* van zyn' tyd, of de Schryvers van het *Nieuwe Blyspel*, het doorgaans, in hunne Stukken, op deeze misbruiken, gemunt hadden, en het tooneel hunner Aanslagen op een Godsdienstig Feest of het houden der Verborgenheden stelden; doch hy bevondt, buiten twyfel, dat het goed, door de Verborgenheden veroorzaakt, het kwaad wel kon opweegen.

Keizer ADRIANUS zogt deeze misbruiken te weeren; en maakte, ten dien einde, verscheide schikkingen raakende het vieren der Verborgenheden. Maar, dewyl men voortvoer met deeze misbruiken, werd THEODOSIUS te meer geraaden de geheele vernietiging te beveelen van die Verborgenheden, welke VALENTINIANUS, naa dezelve afgeschaft te hebben, hersteld heeft, op het dringend aanhouden van PRETEXTATUS, Voorburgemeester in *Griekenland*; een Man, volgens het getuigenis van ZOZIMUS, met alle deugden van een Staatsman en Burger bekleed. 't Is waar, VALENTINIANUS hadt bevolen de Verborgenheden op den ouden voet van zuiverheid en eenvoudigheid te brengen, 't geen misschien niet werd naagekomen, schoon de *Heidenen*, toen voor 't oplettend oog der *Christenen* blootgesteld, meer reden hadden tot het in agt neemen der welvoeglykheid, dan toen zy alleen in de wereld meester waren.

Wy moeten niet nalaaten hier eene plaats by te brengen uit PLUTARCHUS, die een groot licht verspreidt over den hoogen ouderdom der Verborgenheden. „ Het denkbeeld," schryft hy, „ dat het Heelal niet gevormd is door een los „ geval en zonder een Verstand, 't welk 't zelve bestuurt, „ in alle de omwentelingen, is zeer oud; de Uitvinder daar „ van onbekend. De Dichters en de Wysgeeren hebben „ het van de Oude Wetgeevers en Godgeleerden ontleend. „ Het geloof hier van is vast gegrondvest, niet alleen in „ de overlevering en onder 't gemeene Volk; maar ook in „ de Verborgenheden, en de heilige Verrigtingen van den „ Godsdienst, zo onder de *Grieken* als onder de *Barbaaren*: het is over de geheele aarde verspreid."

PYTHAGORAS erkende, naar luid van 't berigt, ons door JAMBLICHUS medegedeeld, in de Verborgenheden van ORPHEUS, in *Thracie* gevierd, geleerd te hebben, „ dat

„ de eeuwige zelfſtandigheid des getals het Verſtandig be„ ginzel was, des Heelals, der Hemelen, der Aarde, en „ der gemengde weezens." En CUDWORTH heeft ten vollen beweezen, dat de *Egyptenaars*, in hunne heimlyke Plegtigheden, het leerſtuk van GODS Eénheid leeraarden.

Hoe meer men zich, met WARBURTON, bevlytige, om te toonen dat het oogmerk der Verborgenheden ware, de Eénheid van den Schepper des Heelals te leeraaren, en het denkbeeld af te ligten van alle Beeldſpraak, ten opzigte van CERES, PROSERPINA, en de overige Goden van den tweeden range, hoe meer men ons groot grondbeginzel zal bewyzen, dat de ganſche Mythologie zinſpeelend was: zonder zulks zou het onmogelyk geweest zyn, het *Heidendom* en de *Verborgenheden* ten zelfden tyde in ſtand te houden; tuſſchen deeze twee zou men dien zelfden ſtryd hebben zien ontſtaan, als tuſſchen het *Heidendom* en de *Christenen*. Door dit punt van éénigheid, tuſſchen de *Verborgenheden* en het *Heidendom*, niet in opmerking te neemen, heeft WARBURTON, hoe diep eene geleerdheid hy ook bezitte, zyn Stelzel over de Verborgenheden de behoorelyke vastheid niet kunnen geeven. Het is derhalven geenzins te verwonderen, dat hy, naa zich beroofd te hebben van het behulp der verbloeminge, de oudheid niet heeft kunnen verklaaren op eene voldoende wyze, en geſchikt om alle zwaarigheden weg te neemen.

De Verborgenheden waren met de daad niet ingeſteld, om de Eenheid van God, de Leerſtukken van de Schepping, van de Voorzienigheid, en een Toekomend Leeven te leeren; maar om die groote Waarheden voort te planten; waarheden ten allen tyde erkend, en, gelyk PLATO het uitdrukt, van het oudſte *Woord* ontvangen. Zy waren teffens ingeſteld om dezelve de Menſchen, by aanhoudenheid, te herinneren, en hun een punt van verééniging te geeven, 't welk hun deedt letten op de onwaardeerlyke voordeelen der Maatſchappye, en voelen hoe ongelukkig men zou weezen zonder de Wetten van Orde; van die Orde, welke niet willekeurig is, en van de grilligheid eens Wetgeevers niet kan afhangen.

BRIEV

BRIEV VAN DEN HEER DE LA LANDE, OVER HET VERSCHIL DER WAARNEMINGEN, WEGENS DE KOUDE, IN DE MAAND JANUARY 1776, TE PARYS, OP HET OBSERVATORIUM VAN DE ACADEMIE DER WETENSCHAPPEN, EN OP DAT DER MARINE.

Zie hier, Myn Heer, enige Berichten, enige aaneengeschakelde redeneringen, over het voorstel, dat ik gisteren in onze byeenkomst voordroeg. —— Ik heb gezegt, dat het verslag van den Heer MESSIER niet moest verworpen worden; ter oorzake dat hy ene Koude tekent, ten minsten, twee graden groter, dan die door den Thermometer van de Academie der Wetenschappen, op het *Observatorium*, aangewezen was, op ene meer verhevener plaats, aan de Lucht bloot gesteld zynde; dat dit verschil niet streed tegens de Wet der Natuurkunde; en dat men daarom noch de Waarnemers van onoplettendheid, noch hunne Werktuigen van enig gebrek, behoort te beschuldigen. —— Laat ons, om dit te bewyzen, vooraf enige algemene bekende grondbeginzelen ter neder stellen.

Het verschil der getemperdheden in ieder Climaat word geboren door twee zoorten van oorzaken. De eerste is de stand der Zonne. — Hier door is de Koude, ten tyde van den Winter Zonnestand, groter dan by dien van den Zomer; en zy is, in 't algemeen gesproken, gematigd omtrent de Nacht-eveningen. Indien deze oorzaak alleenlyk werkte, zou men de vermeerdering en vermindering der Warmte, voor elk Climaat, dagelyks kunnen aanwyzen. De beide Nacht-eveningen zouden ene gelyke getemperdheid opleveren.

Benevens deze algemene oorzaak, komt ene menigte van byzondere Werkkrachten, waar van ik alleenlyk een klein getal zal bybrengen. Te weten, de Winden, welken in de bevrozen, of hete streken zyn doorgedrongen; de Dampen die zich uit den schoot der aarde opheffen; de Nabuurschap van zekere Meiren; die der Mynen; de menging der zouten met de Lucht, byzonderlyk die van het Salpeter, en eindelyk ene menigte van andere oorzaken (*).

Deze twede zoort van oorzaken, van het geval afhangende, verhindert den invloed van de uitwerkzelen der Zon, op de getemperdheden; zy veroorzaken, dikwyls, ene kleine koude

(*) VARENIUS *Geographie generale.*

de in den Zomer-, en Warmte, by den Winter-zonnestand. — Nademaal nu deze oorzaken plaatslyk zyn, zo gebeurt het wel eens, dat men in twee punten, welke na genoeg by elkander, en op dezelvde breedte, gelegen zyn, een zeer verschillend Climaat ondervind.

Gedurende den Winter van 1774 en 1775, had men ene scherper Koude te Languedoc en in Provence; terwyl de Thermometer van *Reaumur* te Parys, altyd was op 10, 12 en 15 graden (*) boven het Vriespunt. Overgaande van de breedte van Provence tot die van Parys, was 'er noodzakelyk eene vermindering van Koude; en zo men ene reeks van Thermometers geplaatst had, in de strekking van één der *Meridiaanen*, zou men by verscheiden ene aanmerkelyk onderscheid gevonden hebben.

Gy ziet reets, Myn Heer, dat de ongelykheid der getemperdheden, in verscheiden Streken, de uitwerkzelen der Zonne verwart, en dat die verwarrende oorzaken aan geen order onderworpen zyn, noch ten opzichte van den tyd, noch ten aanzien van de uitgestrektheid der plaatzen. —— Laat ons voortgaan.

Men geloovt gemeenlyk, dat de Koude alleen de oorzaak van de Vorst, en by gevolg van de vermeerdering der graden van bevriezing is, om dat deze oorzaak de Vorst altoos vergezelt. —— Maar de ondervinding bewyst, dat 'er zomtyds reets Ys is, eer dat de Koude op den gemenen graad van bevriezing komt; en dat 'er ook zomtyds geen Ys is, wanneer de Koude, verscheiden graden, onder het punt van bevriezing is: het geen de Natuurkundigen heevt doen besluiten, om de Verandering van het vloeibare in Ys, aan ene byzondere oorzaak toe te schryven. (†).

Hoe het zy, 't is onbetwistbaar, dat de Lucht eensklaps kouder wordt, door de invoering van, of vermenging met zekere vreemde Lichamen, en byzonderlyk door middel der Zou-

(*) Dit zou zyn volgens *Fahrenheit* 55, 59½ en 66 graden, dat niet te begrypen is, en zekerlyk Drukfouten zyn.

(†) MUSSCHENBROEK *Physica*, en M. DE MAIRAN *Dissertation sur la glace*. De Nederduitsche Lezer kan vooral by den eerstgenoemden Schryver, over alles wat dit onderwerp betrevt, te recht raken. —— Die kundige Nederlander bevestigt, het geen de Heer DE LA LANDE hier schryvt, in 't breede, met zyne eigene Proevnemingen. Zie *Beginzelen der Natuurkunde*. Eerste Deel §. 901 —— 925. de druk van 1739.

Zouten. —— De Heer DE MAIRAN ſchryvt aan het vlugtige Salpeter, dat zich ſtraks in de Lucht verſpreid, toe, de verkoeling, welke zomtyds in den Zomer gaat tot het bevriezen van de Wateren der Rivieren. Ook is de warmte der Aarde ene oorzaak van de verhaasting der bevriezing, gelyk de volgende Proevneming bevestigt.

Doet zout, gemengd met ſneeuw in een pot; ſtel in het midden eene dunne vaas, gevuld met water; en zet dit alles op een Konfoor met vuur, zo zult gy, op de oppervlakte van het water van het glas, ys zien maaken, naarmate de ſneeuw en het zout ſmelt.

Gy kent de wyze; om van zap van vruchten Ys te maken; zonder de vermenging der zouten met het Ys, zal 'er geen bevriezing zyn.

De menging der Delvſtoffen (*Mineralen*), of van het Salpeter met de Lucht, is dan ene genoegzame oorzaak van de ſtolling der vloeiſtoffen. —— Zulks nu geſchied in den Dampkring by toeval, en ongelyklyk. —— Ene lucht-colom, die met veel Salpeter bezwangerd is, kan zich bevinden aan de zyde van ene colom, die 'er minder van bevat. Als dan zullen de Horizontale punten, die met de eerſte colom overeen komen, veel kouder zyn, dan die, welke zich onder de twede bevinden. Gevolglyk zullen ook de Proev-Thermometers, hoe weinig afſtand de ene van den anderen moge hebben, ene verſchillende getemperdheid aanwyzen. —— Zie hier wat my gebeurd is.

Den 28 January, laatstleden, nam een myner Vrienden, hebbende drie Thermometers van REAUMUR, met Spiritus gevuld, gelyk geplaatst tegens het Noorden, maar niet op dezelvde lyn, dezelve om zeven uren des morgens waar. —— Alle drie tekenden 13½ onder het Vriespunt; ik kwam by hem ten elv uren, en zag 'er twee op 11 graden en de ander op 10½; —— ten vyv uren ſtonden zy op 8 -- 8½ -- en 9 graden (*). Ik ben niet aanſprakelyk voor de volkomenheid van deze Thermometers, maar zy verdienen geloovbaar te zyn, door de vergelyking van hunne wederkerige betrekkingen.

Men heeft hier uit af te leiden, dat de drie Lucht-Colommen,

(*) Naar *Fahrenheit* uitgerekend, zou het dus moeten zyn, s'morgens 13½° is 2°; om elv uren twee op 11° is 9½ en een op 10½° is 8°; ten vyv uren 8—8½ —— en 9° is 14 —— 13 —— en 11½.

men, die met de Thermometers over een kwamen, des morgens om zeven uren, allen gelykelyk koud waren; dat om elv uren maar alleenlyk twee, en om vyv uren, des avonds, alle drie op een ongelyken trap gekomen waren. — Dit geschied waarschynelyk, door de ongelyke vermenging van ene der twede zoort van oorzaken der Koude; by voorbeeld, door het Salpeterachtig Zout, door een scherpachtig Vitriool, of anders, door den Wind voortgedreven, gelyk men zomtyds Zand, Graan en Insecten ziet verstrooien. —— En hier uit volgt dan, dat men met geen juiste nauwkeurigheid kan bepaalen, welk ene getemperdheid 'er plaats heeft in ene gegeven uitgestrektheid van grond. — Men moet des een middenpunt nemen, tusschen verscheiden Waarnemingen, die ten gelyken tyde gedaan zyn (*).

G. H. E.

(*) Men vergelyke hier mede de Verhandeling, van den Heer *H. Williamson*, over de verscheiden Climaaten, en onlangs geplaatst. Zie boven *bladz*. 64.

DE BEMAGTIGING VAN CONSTANTINOPOLE, DOOR MOHAMMED DEN II; BENEVENS EENE BESCHRYVING DIER STAD, EN VAN HAARE VOORSTEDEN.

DAt gedeelte van *Europa*, 't welk nu aan de *Turken* onderworpen, en door hunne eigendunklyke Regeeringswyze grootendeels verwoest en ontvolkt is, was oudtyds de onzaglykste brok van dat Werelddeel, en bewoond door Volken, die in de oude Geschiedenissen met den grootsten roem gedagt worden. De Dapperheid, Wysheid en Geleerdheid der oude *Grieken* is allen bekend. *Thracie*, *Mesien*, *Dacie*, *Pannonie* en *Illyricum* waren, veele Eeuwen geleeden, de zetels van magtige Volken, wier heldhaftige bedryven in de Geschiedboeken praalen, de beschaafdste en volkrykste Gewesten van *Europa*. Doch daar overvloed hoogmoed en weelde baart, en deeze verwyfdheid en twist teelen, verlooren deeze Volken hunne oude dapperheid, en, om de oppermagt, met elkander oorlogende, werden ze, met den tyd, dermaate verzwakt, dat ze eerst den *Macedoneren*, en vervolgens den *Romeinen* ten prooije wierden, die alle deeze Landschappen tot Wingewesten huns Ryks maakten. CONSTANTINUS DE GROOTE, de eerste Christen Keizer, bragt den zetel zyns Ryks na *Thracie* over, en zyne Opvolgers in die opperheerschappy blee-

bleeven daar, na dat dezelve in *Italie* hadt opgehouden. Maar, gelyk de ontelbaare heirlegers van *Gothen* en andere *Noordsche* Volken, *Spanje* en *Italie* overweldigden; zo hebben de *Hunnen*, de *Sclaven*, en andere, het *Oostersch Ryk* in *Europa* aangerand, terwyl de *Saraceenen* in *Africa* en *Asie* die zelfde rol speelden: in voege de laatste Keizers weinig meer dan den blooten Tytel hunner waardigheid bezaten; hunne magt en heerschappy was reeds in eenen nauwen kring beperkt, vóór dat de *Othomannische Turken* hun aantastten.

De aanmerking, dat de grootste Ryken ontstaan zyn van de minst geagtste Volken, wier oorsprong onzeker is en duister, mag met zo veel regts op de *Othomannische Turken* worden toegepast, als op eenig ander Volk. 'Er valt geen twyfel aan, of zy namen hunnen oorsprong uit *Turkestan*, of eenig ander gedeelte van *Tartaryen*; doch 't is niet wel juist te bepaalen, uit welk byzonder Landschap van dat wydstrekkend Ryk zy ontstonden, of van welken byzonderen Stam zy hunne afkomst rekenen.

In het derde Jaar der Regeeringe van MOHAMMED den II, de zevende Sultan van *Othomannischen* bloede, besloot hy tot het belegeren van *Constantinopole*. De Sultan deedt zyn grof kanon van *Adrianopele* na *Constantinopele* voeren, door KARASIA BEG, die voorheen verscheide plaatzen aan de *Zwarte Zee* hadt te ondergebragt; de belegering begon op den zesden April des Jaars 1453. Des Sultans Legerplaats strekte zich uit van de eene Zee tot de andere. Zyne *Asiatische* Krygsbenden waren aan de rechte hand na de zyde van de *Gouden Poort*, de *Europische* aan de westzyde over de *Houten Poort* geplaatst; in 't midden bevondt zich MOHAMMED zelve met zyne *Janitsaren* en andere Krygslieden; terwyl de andere boven *Galata* hun post hadden. De wallen, na de Haven toe, waren slegt; doch aan de landzyde hadt men een dubbelen wal. De buitenwal was laag en zwak; maar beschut door een breede gragt, van twee honderd voeten wyd, en aan de kanten met steen opgehaald; de binnenwal, daarentegen, zeer hoog en sterk gebouwd. Om dit beter te bevatten, staat in aanmerking te neemen, dat *Constantinopole* de gedaante heeft van een gelykzydigen driehoek. De Zuidzyde wordt bespoeld door de *Propontis*, de Noordzyde door den Golf van *Keras*, die de Haven uitmaakt. De landzyde, ten westen, strekt zich uit van de eene Zee tot de andere, en is gedekt door de gemelde Wallen, voor welke het *Turksche* Leger lag. De *Gouden Poort* schynt aan het Zuid-einde van deezen Wal geweest te zyn, en de *Houten* aan het Noord-einde. *Galate* en *Pera* lig-

liggen aan den Noordkant van den Golf van *Keras*, en dus van de Hoofdstad afgescheiden.

Constantinus, de Romeinsche Keizer, deedt wat hy kon om *Constantinopole* te verdeedigen. Alle de *Venetiaansche* Schepen, die van de *Don* en uit *Trebisonde* kwamen, werden opgehouden. De *Genueesen*, schoon zy den Sultan beloofd hadden den *Romeinen* geen bystand te zullen verleenen, zonden, nogthans, bedektlyk, een groot Schip met vyf honderd Man, om de bezetting te versterken. Joannes justiniani, bygenaamd de lange, kwam van *Genua*, met twee schepen en veele jonge dappere Krygslieden. Dewyl justiniani zeer bedreeven was in Krygszaaken, stelde de Keizer hem tot Opperbevelhebber aan, en plaatste hem op dat gedeelte van den wal, 't welk naast het Paleis was; vermids de Vyand aan dien kant zich meest versterkt hadt, en de voornaamste aanvallen deedt. Hy beloofde dien *Genuees* de Landvoogdy van het Eiland *Lesbos* of *Metelino*, indien hy de *Turken* noodzaakte het beleg op te breeken. Zulke heerlyke toezeggingen deeden de *Latynen* heldendaaden uitvoeren. Eenige hunner hadden Vuurwapenen, gelyk ook de *Turken*, die van vyf tot tien Kogels schooten, en twee of drie Man agter elkander velden. Mohammed liet op nieuw Volk werven; en bragt zo groot eene menigte zamen, dat dezelve 400,000 koppen beliep. Ten zelfden tyde kwamen zyne Galeyen, Schepen en Barken, ten getale van drie honderd, niet verre van de Stad ten anker. [De Bezetting, in de Stad, bestondt slegts uit negen duizend geregelde Krygslieden.]

De Haven was versterkt door een Keten, die zich van de *Schoone Poort* tot *Galata* uitstrekte, hier door vonden zich de Schepen der Stad in veiligheid. Buiten was een vloot van vyf Schepen, een derzelve behoorde den Keizer toe, de andere vier aan de *Genueesen*; zy haalden leevensbehoeften van *Morea* en *Chios*. Op derzelver terugkomst beval mohammed, zyne Vloot, die Schepen te bemagtigen, of te beletten dat ze niet in de haven van *Keras* binnen kwamen; doch door een goeden wind begunstigd, drongen zy door de *Turksche* Vloot heen, en werden door het nederlaaten der gespanne Keten in de Haven geborgen. De Sultan ontdekkende, dat 'er, in de Haven, acht groote Schepen waren, twintig kleine, benevens verscheide Galeijen, den Keizer en de *Venetiaanen* toebehoorende, behalven een groot getal Barken, wanhoopte daar van meester te zullen worden; doch hy bedagt tevens eene allerstoutste en grootste onderneeming. Hy beval dat 'er een weg zou gemaakt worden, door de wildernis-

nisfen en kreupelbosfchen agter *Galata*, en voerde langs denzelven, door zekere werktuigen, tachtig Galeijen over den heuveligen grond tot in de Haven. Elke Galey hadt een ftuurman op den voor- en agterfteeven, met een riem in de hand, men bewoog de zeilen als of men in zee was, floeg den trom en zong Matrooze liedjes. In deezer voege ging die vloot over land, met zulk een fnelheid als of dezelve door eene ftroomende rivier werd afgevoerd. Dit invoeren der Schepen, aan 't andere einde der Haven, berokkende den val der Stad. Wy zullen de Krygsverrigtingen dier Belegeringe, de wreedheden en rooveryen by het bemagtigen gepleegd, hier niet in 't breede ophaalen; doch alleen vermelden dat JUSTINIANI gewond wierd, en de Keizer zelve het leeven verloor, terwyl hy zich dapper verdeedigde, en zomtyds als Veldoverfte, zomtyds als gemeen Soldaat, in de dreigendfte gevaaren, door zyne tegenwoordigheid, het Krygsvolk aanmoedigde. *Conftantinopole* werd op den één en vyftigften dag der belegeringe ingenomen. De wallen van *Galata* werden geflegt; doch de Sultan beval dat die van *Conftantinopole* weder opgebouwd zouden worden. Hy liet alle Kerken ledig ftaan, uitgenomen de eene groote, *Sancta Sophia* geheeten, welke hy in een *Mosque* veranderde. Hier op keerde hy den agttiende van Juny, in zegepraal, na *Adrianopole*, belaaden met grooten buit, en gevolgd van eene ontelbaare menigte flaaven. Hy vondt, by zyne aankomst, veele Christen Vorften, die van verre en naby gekomen waren, om hem wegens de behaalde overwinning te begroeten; en terwyl ze alle voor hem ftonden, lag hy elk hunner zodanig eene belasting op, als hy goed vondt.

Laaten wy by dit berigt van de Bemagtiging dier aanzienlyke Stad, eene Befchryving voegen van haare tegenwoordige gefteltenis.

Conftantinopole, oudtyds *Byzantium* geheeten, en thans *Stamboul* van de *Turken* genaamd, de Hoofdftad huns ganfchen Ryks, is geleegen op den Oostlykften uithoek van *Romanie*, op een ftuk lands, 't welk na *Natolie* ftrekt, waar van 't afgefcheiden is door een Kanaal of Straat, die in wydte bykans één myl haalt: de Zee van *Marmora*, oudtyds de *Propontis*, befpoelt de wallen aan den Zuidkant, en een Golf van het Kanaal van *Conftantinopole*, of de *Thracifche Bosphorus*, bewatert de Noordzyde. De gelegenheid der Stad is de aangenaamfte en voordeeligfte van de geheele Wereld. 't Schynt of het Kanaal de *Dardanelles*, en dat van de *Zwarte Zee*, gemaakt

maakt zyn, om de rykdommen van de Vier Werelddeelen derwaards aan te voeren. Deeze twee Kanaalen moge men als de deuren van *Conftantinopole* aanzien. De Noorde en de Zuide wind, de winden, die hier meest waayen, fluiten en openen, als 't ware, deeze poorten. Wanneer de Noordewind waait, is de Zuider deur gesflooten, en kan 'er niets van 't Zuiden in komen: deeze deur ftaat open, wanneer de Zuidewind opblaast, en zy kunnen als de Sleutels deezer groote waterpoorten dier magtige Stad worden aangemerkt.

Conftantinopole is driehoekig van gedaante, twee zyden worden door de Zee befpoeld en de derde is aan 't vaste Land: aan de twee eerfte fchryft men doorgaans zeven en aan de laatfte negen mylen toe. De wallen zyn zeer goed, die aan de landzyde is dubbeld gebouwd, twintig voeten van elkander, verfterkt door een diep gegraaven gragt, omtrent vyf en twintig voeten breed. De buitenwal, die bykans twaalf voeten hoog is, wordt gedekt door tweehonderd en vyftig laage toorens: de binnenwal is meer dan twintig voeten hoog, en de toorens, die aan de andere beantwoorden, zyn welgeëvenredigd. De fchietgaten, de gordynen, en de fnydingen van den wal, daar 't gefchut door fpeelt, zyn wel aangelegd. De werken beftaan grootendeels uit *hardfteen*. De wallen, aan den Zeekant, fchynen zo wel niet onderhouden te worden, men kan ze niet rondwandelen, ter oorzaake dat zy op veele plaatzen tot het water uitfteeken. Daar is geen Steenen kaay om de Schepen aan te leggen: een gedeelte der wallen, bovenal aan den kant der Haven, is met huizen bebouwd; de toorens op beide de waterkanten, ftaan op een behoorelyken affiand; maar hebben veel van de ftormen geleden, en zyn dikwyls door de *Romeinen* herbouwd, gelyk te zien is, uit de opfchriften der zeven Toorens en andere plaatzen, in, op en omtrent de wallen.

Men vindt zeven Poorten, van het punt des *Serails* tot de *zeven Toorens*; vyf aan de Landzyde en elf aan de Haven, welk eene poort men ook inkome, men gaat altoos opwaards. CONSTANTINUS de GROOTE, die deeze Stad aan *Rome* wilde gelyk maaken, kon geen heuveliger grond ergens gevonden hebben. 't Valt zeer moeilyk hier te voet te gaan: waarom alle Perfoonen van eenig aanzien te paard ryden. Deeze Stad levert den geenen, die haar van buiten befchouwen, een alleraangenaamst en verrukkendst gezigt op. Niets op aarde kan fchooner weezen dan, met eenen opflag van het oog, alle de Gebouwen van een der grootfte Steden in gansch *Europa* te zien,

zien, welker daken, platten, balkons en tuinen eene verscheidenheid van Amphitheaters opleveren: weshalven de vreemdelingen op 't eerste aankomen des een zeer verheeven denkbeeld vormen: maar misschien stelt geene plaats ter wereld hunne hoog opgevatte verwagtingen droeviger te leur, dan deeze Stad: want de straaten zyn nauw, donker, meest slegt geplaveid, en zommige geheel niet. De eenige ruime en gemaklyke straat is die van het *Serail* na de *Adrianopelsche* Poort loopt, de overige gelyken veel eer moordkuilen. De Huizen der gemeene Ingezeetenen zyn slegt en armlyk, klein, laag, gering opgehaald, bestaande uit hout, leem, of, op 't allerbest uit ruwe onbehakte steenen. Nogthans treft men niet zelden goede gebouwen aan, als Badstooven, *Bazars* en de Huizen van aanzienlyke Mannen, met kalk en zand gemetzeld en op de hoeken met hardsteen; de vertrekken, als mede de toegangen tot dezelve zyn redelyk wel geschikt.

Vermits de Huizen meest van Hout en Leem zyn, verteert de Brand 'er dikwyl duizenden op éénen dag. Dit ongeluk treft den inwoonderen menigvoud; 't zy by ongeluk, niet zelden veroorzaakt door dien de Turken in hunne bedden rooken; 't zy door brandstigtery der Soldaaten, om dus gelegenheid tot plunderen te krygen. De schade zou niet groot weezen, indien de Huizen alleen door de vlammen vernield werden: want het herbouwen kost zeer weinig, en aan de kusten der *Zwarte Zee* is Houts genoeg, om *Constantinopole*, indien het noodig ware, jaarlyks te herbouwen; doch eene ontzaglyke menigte Huisgezinnen zyn geheel bedorven door het verbranden hunner Koopmanschappen. De buitenlandsche kooplieden zyn, zedert eenige jaaren, wyslyk te raade geworden, om te *Galata*, eene der Voorsteden van *Constantinopole*, zeer groote pakhuizen van hardsteen te laaten maaken, die elk op zichzelven staan, en geen meer vensters hebben dan volstrekt noodzaaklyk, en die welke daarenboven, zo wel als de deuren, met yzeren plaaten voorzien zyn.

De *Mosques*, waar van 'er zeven Koninglyk mogen heeten, zyn in haare soort zeer heerlyke gebouwen, geheel voltooid en wel onderhouden. Zy staan op zichzelven, op ruime pleinen, beplant met schoon geboomte, en verçierd met frisse fonteinen. De *Turken* dulden niet, dat 'er Honden in de *Mosques* komen: en niemand zou het durven waagen daar in eenig gesprek te voeren, of iets oneerbiedigs te doen. Alle de Mosques zyn wel verçierd, en, schoon de Bouwkunst voor de onze moet wyken, laaten ze

niet na, door de grootte en vastheid eenen diepen indruk op de beſchouwers te maaken. Door de ganſche *Levant* heeft men by uitſtek de kunst van Koepels toe te ſtellen; die der Mosques zyn van eene juiste evenredigheid, en vergezeld van andere kleinder Koepeltjes, die te wege brengen, dat ze een volkomen en behaagelyk vertoon maaken. Zodanig is 't niet gelegen met de *Minarets*, dunne naalden, van welke de Zangers de bedeſtonden aankondigen, deeze zyn zo hoog als onze toorens, doch van gedaante als een kegel. Zy dienen tot groot çieraad der Mosques, die 'er zommige zes hebben, en de minſte twee; ook zetten zy aan de Stad een grootsch voorkomen by; in ons land zyn geen werken van die ſtoutheid.

St. Sophia is de volmaaktſte van alle de *Mosques* te *Conſtantinopole*, haare ſtand heeft alle voordeelen, in 't beste der Stad, op de hoogſte plaats van het oude *Byzantium*, op den heuvel, die aan de punt des *Serails* na Zee loopt. Deeze Kerk, welke, ongetwyfeld, naast de *St. Pieters Kerk* te *Rome*, de ſchoonſte der geheele aarde is, maakt van buiten een plomp vertoon: de platte grond is byna vierkant. De heerlyke koepel rust op vier vervaarlyk zwaare toorens, 'er naderhand by gemaakt, om dit groot gevaarte te onderſchraagen, en als onbeweeglyk te maaken in een land, waar geheele Steden zomtyds door Aardbeevingen worden omvergeworpen. De Voorgevel heeft niets pragtigs, of 't geen beantwoordt aan het grootsch denkbeeld, 't welk men ligt van *St. Sophia* heeft opgevat. Men komt eerst in eene gaandery van omtrent achttien voeten wyd, die ten tyde der *Griekſche Keizeren* tot een voorportaal diende. Deeze gaandery heeft gemeenſchap met de Kerk, door negen marmeren Poorten, welker deuren van koper zyn, op het pragtigst met verheven beeldwerk verçierd. Op de middelſte ziet men nog eenige beelden van Mozaïk werk en overblyfzels van ſchilderyen. Aan deeze gaandery is eene andere gehegt, even wyd, doch die ſlegts vyf koperen poorten heeft, zonder eenig verheeven beeldwerk: op de deuren alleen waren eenige kruisſen; doch de Turken hebben ze weggenomen, en alleen de posten laaten blyven. Men gaat niet recht door in deeze Gaanderyen, maar komt 'er in door zyddeuren. Zy waren volgens de *Griekſche* Kerkgebruiken noodig, om de zodanigen te plaatzen, die tot het ontvangen der Sacramenten van anderen werden afgezonderd, of die openbaare boete moesten doen. ——— Evenwydig met deeze gaanderyen hebben de *Turken* een Klooster gebouwd, om de Bedienaars der Mosque te huisvesten. Een

Koe-

Koepel, waar in eene wonderbaare bouwkunst doorstraalt, maakt het hol van de Kerk uit; aan den voet van dien Koepel loopen twee ryen kolommen, waar op eene gaandery rust, die dertig voeten breed, en wier gewelf zeer schoon is. In de plaats tusschen de kolommen is eene borstweering, met kruissen verçierd, door de *Turken* ongeschonden gelaaten. Eenigen noemen deeze Gaandery de Gaandery van CONSTANTINUS, dezelve was eertyds voor de Vrouwen geschikt. Aan 't begin en aan de kornis van den Koepel, loopt eene kleindere Gaandery, of liever balustrade van tralywerk, niet breeder dan dat 'er één Mensch kan loopen, boven deeze is nog eene andere dergelyke: beide die ommegangen maaken een allerheerlykst vertoon op het *Ramadan* der *Turken*, wanneer ze overal met lampen behangen zyn. De kolommen van deezen Koepel steeken weinig vooruit, en de Kapiteelen schynen van eene zonderlinge Bouworde. De Koepel haalt honderd acht voeten binnens werks, en rust op vier zwaare zuilen, van omtrent acht en veertig voeten dik. Het gewelf is een volmaakt halfrond, en wordt verlicht door vier en twintig vensters, in den omtrek gemaakt. Van het Oostlykst gedeelte deezes Koepels, gaat men in een halven Koepel, met welken dit Gebouw eindigt. Deeze halve Koepel, of Schulp, was het Heiligdom der *Christenen*, in denzelven vondt men het hoog Altaar. Wanneer MOHAMMED de IIde de Stad bemagtigde, ging hy daar met de beenen kruislings onder 't lyf, naar de wyze der *Turken*, zitten. Zyne Gebeden opgezegd hebbende, liet hy het altaar verwoesten, en aan een der pylaaren, waar de throon van den Patriarch was, een fraay gewerkt stuk stoffe hegten, met *Arabische* letteren geborduurd, 't geen tot een voorhangzel in de Mosque te *Mekka* gediend hadt, en hier in bestondt de inwyding van *St. Sophia* tot den *Turkschen* Godsdienst. Tegenwoordig is in dit heiligdom niets anders dan de nis, waar zy den *Koran* in bewaaren; zy ziet na *Mekka* en de *Musulmannen* wenden zich altoos daar heen, wanneer zy hunne gebeden uitstorten. De stoel van den *Mufti* is 'er naby en eenige trappen hoog, ter zyde ziet men een gestoelte voor de Bedienden, die zekere gebeden moeten doen. —— Deeze *Mosque* is in de gedaante van een *Grieksch* kruis gebouwd, in 't geheel twee honderd en twee en vyftig voeten lang, en twee honderd acht en twintig breed. De Koepel beslaat byna dit gantsche vierkant, met honderd en zeven kolommen van onderscheide *Marmer Porphyrsteen* en *Egyptisch Granyt*. De geheele Koepel is van binnen beschooten met verscheide soorten van Marmer. Het in-

inlegzel der Gaanderyen is *Mozaik werk*, meest beſtaande uit teerlingen van glas, die wel uit het cement, waar in ze gehegt zyn, vallen; doch de kleur blyft onveranderlyk. Deeze glazen teerlingen beſtaan uit twee ſtukken glas, waar tusſchen verſchillend gekleurd verfoelyzel zit, en ze zyn zo vast aan elkander gehegt, dat niets dan kookend water ze kan los maaken. De *Turken* hebben de neuzen en oogen van eenige beelden, als ook de aangezigten der Cherubynen, in de hoeken geplaatst, zeer geſchonden.

Over de Haven van *Conſtantinopole* kan men zich niet genoeg verwonderen. Dezelve is een kom van zeven of acht mylen in haare bogt aan de zyde der Stad, en nog ruim zo veel aan den kant der Voorſteden. De ingang, omtrent zes honderd ſchreeden breed, begint by de punt van het *Serail*, of by de Kaap van *St. Demetrius* ten zuiden, dat is de Kaap van den *Bosphorus*, waar de oude Stad *Byzantium* ſtondt. Van daar ſtrekt de Haven ten westen uit, in de gedaante van een krommen hooren, welke meer naar dien van een Os dan van een Hart zweemt, gelyk STRABO wil; want de kust heeft geene uit- en inhammen, die de takken van Hertshoorn kunnen verbeelden. Dan verſcheide veranderingen hebben de gedaante niet weinig hervormd. De mond der Haven is ten Oosten en ziet na *Scutari*; *Galata* en *Casſun-pacha* zyn ten Noorden, en zy eindigt in 't Noordwesten, waar de rivier *Lycus* zich ontlast. Deeze rivier heeft twee armen, de breedſte, op welke een papiermolen ſtaat, komt van 't westen, de andere vloeit van 't noordwesten. Deeze ſtroomen zyn van wonderbaaren dienst, om de Haven te zuiveren: want ze gaan langs de kusten van *Casſun-pacha* en *Galata*, terwyl een gedeelte van het water des kanaals van de *Zwarte Zee*, 't welk met een ſterke vaart van 't noorden nederſchiet, geweldig tegen de Kaap van den *Bosphorus* afſtuit na het westen; door deeze ſchuuring voeren zy het ſlyk en de ſlib mede, 't welk op de kusten van *Conſtantinopole* vergadert, en brengen het, door eene natuurlyke werking, allengskens tot aan de zoete wateren. Deeze zoete wateren doen zeer veel tot behoud der Schepen: want de ondervinding leert, dat ze min aan 't knaagen van den worm onderhevig zyn in zodanige havens, waar men versch, dan waar men zout water heeft. De Ooste wind alleen kan de Haven van *Conſtantinopole* ontroeren; aan deezen is ze volſtrekt blootgeſteld: als de wind uit dien hoek ſterk opſteekt, inzonderheid by nagt, veroorzaakt zulks een verſchriklyk geraas: want de ſcheepslieden maaken zulk een geweld, en de honden aan land daar

op

op zulk een fchriklyk geblaf, dat iemand, onkundig van de oorzaak, dit gerugt hoorende, zou denken dat de geheele Stad op 't punt van den ondergang was.

Het *Serail* van den Grooten Heer maakt eene aangenaame vertooning, wanneer men uit zee te *Conftantinopole* komt, ter oorzaake van de fchoone tuinen aan den waterkant. Het gebouw zelve is in geenen deele heerlyk, maar, in tegendeel, zeer eenvoudig, naar men het Paleis van een zo magtig Vorst zou verwagten. De *Turken* noemen het *Padisha Serai*, dat is 's Konings of 's Keizers Paleis, *Sera* betekent in 't algemeen eenig groot Gebouw; van dit zamengeftelde woord, hebben de *Westerfche Christenen Seraglio* of *Serail* gemaakt. Dit Paleis ftaat aan den mond der Haven, en op den eigenften grond van het oud *Byzantium*, juist daar de *Bosphorus* is: het haalt bykans drie mylen in den omtrek, en maakt eene foort van driehoek, wiens grootfte zyde aan de Stad ligt, die de *Bosphorus* fchuurt is ten oosten, en de derde, die den ingang der Haven maakt, ten noorden. De vertrekken zyn op den top des heuvels, en de tuinen beneden ftrekken zich tot de zee uit. De Stadsmuuren van hunne toorens beftreeken, loopen zamen aan de punt van *St. Demetrius*, en maaken den omtrek van het Paleis aan den zeekant. De vertrekken van het *Serail* zyn op onderfcheide tyden gebouwd, naar de grilligheid der Vorften en Sultanes, en het maakt dus veel eer een hoop huizen uit, zonder eenige orde of fchikking aan elkander gevoegd, dan een vorstlyk Paleis. Ze zyn egter ruim, gemaklyk en ryklyk verçierd. De beste.çieraaden beftaan niet uit fchilderyen of ftandbeelden; maar uit *Turksch* fchilderwerk, ingeleid met goud en hemelschblauw, afgezet met bloemen, landfchappen, lofwerken, rollen, waar op men *Arabifche* fpreuken leest. De Marmeren kommen, baden en fpringende Fonteinen zyn het vermaak der *Oosterlingen*, zy plaatzen dezelve op de eerfte verdieping, zonder te vreezen daar door het gebouw te veel te zullen bezwaaren. Byaldien 'er eenige keurlyke ftukken in het *Serail* gevonden worden, zyn ze 'er gebragt door de Afgezanten van vreemde Mogenheden, gelyk *Franfche* en *Venetiaanfche* Spiegels, *Perfifche* Tapyten, *Oosterfche* vaten en dergelyke. Men zegt dat de meeste tuinhuizen in het *Serail* door boogen gefchraagd worden, onder welke de Oppasfers, die de *Sultanes* dienen, hun verblyf hebben: dat zy doorgaans het bovenfte gedeelte bewoonen, 't welk veelal met een looden Koepel bedekt is, of in een fpits eindigt, waar op een ver-

 gul-

gulden Halvemaan ſtaat. De balkons, de gaanderyen, de kleine prieeltjes, maaken de aangenaamſte plaatzen deezer Vertrekken uit. Met één woord, neemt men het geheele *Serail* zamen, dan zal het beantwoorden aan de grootheid van den Heer; doch om 'er een heerlyk gebouw van te vervaardigen, was het noodig het nu getimmerde om ver te werpen, en van die bouwſtoffen een ander Paleis toe te ſtellen.

'Er is nog een ander *Serail*, het Oude geheeten; hier in worden, naa den dood des Grooten Heers, alle zyne Sultanes opgeſlooten, die daar het overſchot haarer dagen ſlyten, in zynen dood te beweenen, of ook dien haarer kinderen, die menigmaal door den nieuw verkooren Sultan gewurgd worden. MOHAMMED de II bouwde 't zelve, de *Turken* noemen het *Esqui-Serai*. 't Wordt omgeeven door een muur, vier en twintig ſpannen hoog, en twee mylen in den omtrek, hier binnen zyn de vertrekken en tuinen. Men mag 'er niet in komen; de poort wordt bewaakt door *Janitzaaren* en *Capigis*.

De openbaare Gebouwen, en andere merkwaardige plaatzen, van *Conſtantinopole*, beſtaan in de *Bazars* of *Bezestins*, waar men Koopmanſchappen van allerlei ſoort verhandelt; de *Caravanſeraas*, op de bekwaamſte plaatzen der Stad tot markten aangelegd; de *Hippodromus*, of het *Paardenplein*, een langwerpig vierkant, vierhonderd ſchreeden lang, en honderd breed. Deeze was oudtyds vercierd met verſcheide heerlyke cieraaden, waar van ſlegts drie Pylaaren over zyn, naamlyk de *Hieroglyphiſche Pylaar*, de *witte marmeren Pylaar*, en de *koperen Pylaar*. Ook heeft men 'er het Kasteel de *Zeven Toorens*, dus geheeten naar het getal der Toorens. 't Is gelegen in dien hoek der Stad, welke naast aan de *Propontis* komt, en een gevangenhuis voor de Staatsgevangenen, gelyk de *Tower* te *Londen*. Geen Vreemdeling mag 'er voet in zetten. Het gebouw is vyfhoekig, maar niet groot, en heeft geen gragt aan Stads zyde. Het ſchynt niet ſterk genoeg, om voor een Kasteel te kunnen doorgaan; maar voldoet voor eene gevangenis. De *Gouden Poort*, ten tyde der *Roomſche* Keizeren, de grootſte van *Conſtantinopole*, is nu binnen den omtrek van dit Kasteel. Deeze is vercierd met laagverheeven beeldwerk, op groote ſtukken uit marmer. Op de eene zyde ziet men den val van *Phaëton*, op de andere *Hercules* vegtende met een Stier, op de derde dien zelfden Held ſtrydende tegen *Cerberus*, op de vierde *Venus*, komende om den ſlaapenden *Adonis* te zien, toegelicht door *Cupido*.

Hier nevens zullen wy nog eene korte beſchryving voegen, van de Voorſteden van *Conſtantinopole*, indien ze zo mogen hee-

heeten: want het zyn geen gebouwen die tot de Stad behooren, die in haare eigene Wallen beslooten ligt. —— De eerste is *Casfum-Pacha*, welke de gedaante heeft van een groot dorp. Hier is aan den westkant de plaats, waar de Schepen van den Grooten Heer gebouwd worden. Men vindt 'er honderd en twintig overdekte plaatzen, om de Galeijen in te bergen. De pakhuizen en werkplaatzen worden in goede orde gehouden, onder het opzigt van den *Capitein Basfa*. —— Van deeze Voorstad gaat men over een begraafplaats na *Galata*, de schoonste Voorstad van alle, die voorheen de dertiende wyk uitmaakte. Dezelve is recht tegen over het *Serail* gebouwd, in dat kwartier, 't welk het Vygen-kwartier genaamd wordt. Dezelve ligt op den zuidkant van een zeer steilen heuvel, uitloopende in een voorgebergte, aan den noordkant der Haven. Vry goede wallen, bestreeken door oude Toorens, verdeedigen deeze Voorstad, en de huizen, daar binnen gebouwd, maaken eene vry goede Stad uit, die zeer volkryk is. In deeze Voorstad woonen meer *Christenen* en *Jooden* dan *Turken*; 't is de verblyfplaats der Kooplieden, die 'er een goede *Bazar* hebben. —— Buiten de poort van *Galata* is eene andere Voorstad, *Pera* geheeten. De gelegenheid van *Pera* is zeer bekoorelyk: dewyl men van daar het gezigt heeft, op de geheele *Asiatische* kust, en het *Serail* van den Grooten Heer. De Afgezanten van *Engeland*, *Frankryk*, *Holland* en *Venetie*, hebben hun verblyf in *Pera*. —— Van *Pera* gaat men na *Topana* eene andere Voorstad, by den ingang van het Kanaal der *Zwarte Zee*. De zodanigen, die een watervermaak willen neemen, gaan hier doorgaans scheep. Niet is verrukkender dan het amphitheater, gevormd door de huizen van *Galata*, *Pera* en *Topana*, afloopende van den top der heuvelen na Zee. *Topana* is minder dan de twee andere. *Scuteri*, schoon gelegen aan de overzyde, op de kust van *Asie*, is desgelyks eene der Voorsteden van *Constantinopole*, de Straat is hier niet meer dan eene myl wyd. Dit is eene ruime en schoone Stad, en de eenige aan den *Bosphorus*, op de zyde van *Asie*. Zy is deels in eene vlakte, deels op een heuvel geleegen, vermaaklyk genoeg, boven al in den Zomer, van wegen de boomen en aangenaame vrugten. Daar zyn zeer goede Bazars of Marktplaatzen, in 't laagste gedeelte der Stad.

Het beroemd Kanaal, 't welk de twee schoonste Werelddeelen, *Europa* en *Asie*, van elkander scheidt, wordt doorgaans de *Hellespont* of de *Dardanelles* genaamd. De eerste naam is ontleend van *Helle* daar in verdronken, als zy na *Colchis* ging, met haaren Broeder PHRYXUS, om het Guldenvlies te haalen; de

tweede ſtamt af van *Dardana*, eene oude Stad, niet verre van daar gelegen, die reeds in de vergetelnis zou begraaven weezen; doch de vrede daar geflooten, tusſchen MITHRIDATES en SYLLA, Veldheer der *Romeinen*, heeft dezelve daar aan ontrukt. Dit Kanaal loopt door eene ſchoone Landſtreek, aan wederzyde geboord met vrugtbaare heuvels; waar op men nu Wynſtokken, dan Olyven, en dan weder bouwland ziet. Wanneer men 'er in gaat, heeft men *Thracie* en de *Griekſche Kaap* aan de ſlinkerhand, *Phrygie* en Kaap-*Janiſary* aan de rechte. De *Propontis*, of de Zee van *Marmora*, doet zich in 't noorden op, en de *Archipel* laat men ten zuiden agter zich. De mond van dit Kanaal is vier en eene halve myl wyd, en wordt beſchermd door de nieuwe Kasteelen van MOHAMMED den IV, in den Jaare 1659 gebouwd, om zyne Vlooten te beveiligen tegen de aanvallen van de *Venetiaanen*, die in 't gezigt der oude Kasteelen dezelve aanklampten. De wateren, die door dit Kanaal loopen, komende uit de *Propontis*, zyn zo ſnelvlietende, dat men 'er niet tegen op kan vaaren, en wanneer de Noordewind opblaast, kan 'er geen Schip in komen; doch met een Zuidewind kan men 'er nauwlyks eenigen ſtroom bemerken. Men moet zich alleen voor de Kasteelen wagten; en nogthans zou deeze doortogt, zonder veel gevaars, overweldigd kunnen worden; de Kasteelen meer dan vier mylen van elkander liggende. Het *Turkſche* geſchut, hoe wreed het 'er ook uitzie, zou de Schepen niet zeer beſchadigen; indien zy door eenen goeden wind zich begunſtigd vonden. De ſchietgaten, voor het Kanon van deeze Kasteelen, gelyken naar de deuren van een Koetshuis: doch het Kanon, niet op Affuiten liggende, kan ſlegts ééns vuur geeven; en wie zou het durven waagen dezelve te laaden, in het gezigt der Oorlogsſchepen, wier volle laagen de muuren van de Kasteelen, die niet met aarde bedekt zyn, zouden verwoesten, en onder het puin, de Kanonnen en de Busſchieters begraaven? Een half douzyn Bommen zou de zaak beſlisſen.

De Koopvaardyſchepen, die van *Conſtantinopole* komen, leggen drie dagen ſtil, by het Kasteel, op den *Aſiatiſchen* oever, om bezogt te worden, of zy ook *Turkſche* Slaaven aan boord hebben; niettemin gaat 'er geen dag voorby, of de een of ander deezer arme ſchepzelen weet zich weg te maaken Geen Oorlogſchip, van welk eene Mogenheid ook, is voor dit onderzoek bevryd, of 'er moet een uitdrukkelyk bevel van de *Porte* weezen. Dan 't is veel eer eene pligtpleeging dan een onderzoek.

De grootſte langte der Zee van *Marmora*, tusſchen het Ka-

Kanaal van *Constantinopole*, of den *Bosphorus* van *Thracie*, en dat van de *Dardanelles*, is omtrent honderd en vyftig mylen, en de grootste breedte omtrent vyf-en-veertig. De Lugtstreek is gemaatigd, aan geene strenge koude of steekende hitte onderhevig; 't welk te wege gebragt heeft; dat 'er oudtyds, aan beide kanten, zo veele beroemde Steden gebouwd zyn.

GEVALLEN VAN DEN GRAAF DE COMMINGE, EN ADELAIDE VAN LAUSANNE.

(*Uit het Fransch van den Heer* D'ARNAUD.)

DE Graaf de COMMINGE stamde af van een der doorlugtigste geslachten in *Frankryk:* zyn Grootvader, die slegts twee Kinderen hadt, stelde den jongsten aan tot Erfgenaam, ten nadeele zyns Broeders, en deedt den eerstgemelden den naam en Tytel van Marquis van *Lausanne* aanneemen. Deeze Edelman hadt ook twee Zoons. Des Graafs Vader bezat veel minder bekwaamheden dan de jonge Marquis, zyn Neef, en vatte reeds vroeg eenen wederzin tegen hem op, die met de jaaren toenam, en in onverzoenlyken haat veranderde. Naa een lang verloop van tyd, in geduurige geschillen doorgebragt, trouwden de twee Neeven beiden Vrouwen van aanzien: de Marquis van *Lausanne* kreeg kort daar op eene Dogter, en zyn mededingende Bloedverwant een' Zoon, den Held onzer Geschiedenissen.

Op den dood des ouden Heers, ving de Vader des Graafs een pleitgeding aan tegen den Marquis, om het Markgraafschap weder te krygen, en zette het zelve met alle hevigheid voort. Eene toevallige ontmoeting op een Jagtparty maakte deeze Edellieden onverzoenlyk. De Oudste, hoogmoedig en kwaadaartig, hoonde den Marquis, hem verwytende hoe zeer hy hem kon vernederen. De laatstgenoemde, schoon uit den aart meewaarig, kon niet nalaaten hem te woord te staan, en zyn belangen te verdeedigen. Deeze twist liep op een tweegevegt uit, 't welk ten voordeele van den Marquis afliep: die zyn party ontwapende, en hem verzogt om lyfsgena te bidden. „ Het „ leeven ", antwoordde deeze; „ zou my haatlyk weezen, indien ik „ het aan u verschuldigd was ". ——— „ Aan my ", sprak de Marquis: „ zult gy het dan verschuldigd zyn!" en ging schielyk heenen; hem den Degen ontweldigd hebbende.

In deezen toestand waren de zaaken, als de jonge Graaf van zyne reizen te rug kwam. Kort daar naa kreeg hy, uit den Abt van *Rouillon*, (een' Bloedverwant van 's Moeders zyde) berigt, dat de bewyzen van het Markgraafschap, van welke het gelukkig afloopen des pleitgedings afhing, in de Archiven van zyne Abdye bewaard

werden, waar ook de papieren van hunne eigene Familie verborgen geweest waren, in de verwarde tyden des Burger krygs. —— Dewyl zyn Vader zieklyk was en iemand noodig hadt, op wien hy een volkomen vertrouwen kon ſtellen, belastte hy den Graaf, zyn Zoon, met dit ſtuk, en toonde hem vooraf de aangelegenheid van 't zelve, op 't nadruklykst. De Graaf hadt geen rede, om de voldoening van 's Vaders verzoek te weigeren, en alle noodige onderrigtingen ontvangen hebbende, oordeelde men het raadzaam, dat hy, om alle agterdenking in de Abdy voor te komen, den naam van Marquis van LONGVILLE zou aanneemen. Hy vertrok ſchielyk na de Abdy, waar hy de bewysſtukken vondt, die de erfmaaking bevestigden; hy gaf 'er zyn Vader kennis van, tevens verlof vraagende om eenige dagen te *Spa*, niet verre van daar gelegen, door te brengen.

Het gelukkig afloopen des gedaanen onderzoeks bragt te wege, dat zyn Vader het verzoek inwilligde; hy ging terſtond na *Spa*, behoudende zynen vercierden naam; dewyl hy anderzins noodwendig, om de waardigheid des Huizes van COMMINGE op te houden, met een grootſcher toeſtel zou hebben moeten verſchynen. Op den dag naa zyne aankomst, werd hy in gezelſchap gebragt: en vermids, op deeze openbaare plaatzen, de ſtyfheid der pligtpleeginge voor de vryheid van ommegang wykt, werd hy terſtond toegelaaten, in alle partyen van vermaak. Hy hieldt het middagmaal by den Marquis van VALETTE, die de Dames op eene heerlyke wyze *toefde*, wanneer eene ſtaatlyke Mevrouw, van het agtbaarst voorkomen in tradt, vergezeld van haare Dogter, die, by eene welgevormde leest, het ſchoonst en beminnelykst gelaat omdroeg: haare ongemaakte zedigheid verfraide den blos der Jeugd, en zette ieder bekoorelykheid iets inneemends by. Hy werd op 't oogenblik verliefd, en het eerſte aanzien beſliste zyn lot. Zy beſpeurde, met bloozende kaaken, zyne verlegenheid, wanneer de Dames na haare Intrekplaatzen weder keerden, en hy na zyn herberg, om bot te vieren aan zyne verlegenheid, die met eene ſoort van vreugde gepaard ging; eene vreugde, welke altoos het eerſte opkomen van verliefdheid vergezelt. De liefdedrift hadt hem zo beſchroomd gemaakt, dat hy den naam van 't voorwerp zyner liefde niet hadt durven vraagen; zorgende dat zyne nieuwsgierigheid de gevoelens van zyn hart mogt verraaden. Dan hoedanig was zyn toeſtand, als hy hoorde, dat de jonge Juffrouw de Dogter was van den Marquis van LAUSANNE?

Alles wat hy te dugten hadt, van de Vyandlykheden hunner wederzydſche Familien, ſchoot hem te binnen. Hy hadt een vercierden naam aangenomen, en ſtreelde zich met de hoope, dat hy haar, onder dien dekmantel, van zyne liefde zou verzekeren, eer zy tegen hem was vooringenomen.

In deezen ongerusten ſtaat leefde hy eenigen tyd. Een ſchoone avondſtond noodigde het gezelſchap uit om te wandelen, wanneer ADELAIDE, (dus was de jonge Juffrouw geheeten,) by ongeluk haar bra-

bracelet, vercierd met haare afbeelding, liet vallen. De Ridder van St. ODON raapte dezelve zeer dienstvaardig op, en met groote bedaardheid het Portrait beschouwd hebbende, ſtak hy ze in zyn zak. Zy verzogt hem op 't vriendlykst om de wedergave; en drong, op het weigeren, ſterker aan. De Ridder was een bekwaam Man; doch zyn geluk by de ſchoone Sexe hadt hem trots en ſtout gemaakt, en ADELAIDE's dringend verzoek rigtte niets by hem uit; hy vroeg, met een glimplach; „ of zy hem wilde berooven van iets, 't geen hy enkel aan 't geval te danken hadt", en vertrok terſtond, zonder antwoord af te wagten. De Graaf bevondt zich digt by dit voorval, met de Marquiſinne van VALETTE: nader komende verhaalde zy, met eenige onthutstheid, alles aan haare Moeder. De Marquiſinne was niet min verſtoord dan haare Dogter. Hy ſprak, geen enkel woord; doch wandelde met de Dames voort, en dezelve t'huis gebragt hebbende, ging hy terſtond den Ridder opzoeken.

Hy vondt hem t'huis, vermelde het oogmerk zyner komst, en dat hy hem ter beſtemder plaatzen zou opwagten. De Ridder nam de uitdaaging aan, en zy ontmoetten elkander volgens afſpraake." „ Ik „ ben verzekerd", ſprak hy terſtond; „ dat het geen onder de wan„ deling gebeurde, alleen een grap was. ——— De Marquis, daar „ op; maar ik ſtel vast, dat gy een te welleevend Man zyt, om de „ afbeelding eener Dame zonder haare toeſtemming te houden". ——— „ Ik weet niet, hervatte de Ridder, wat u de zaak raakt; „ doch dit weet ik, dat ik my nimmer op deeze wyze rekenſchap „ laat afvergen. ——— Ik vertrouw, zeide de Marquis, de hand „ aan den Degen ſlaande, dat deeze myn zeggen zal aandringen, en „ u verpligten myn raad, om het opgeraapte weder te geeven, te „ volgen". De Ridder was een dapper Man, en trok op 't oogenblik van leer, zy vogten eene wyl met gelyke bekwaamheid; doch de Ridder was door geen liefde aangeſpoord, gelyk de Marquis, wiens drift hem onbedagt maakte, zo dat hy zich voor twee ligte wonden bloot ſtelde: dan hy bragt, op zyne beurt, den Ridder eene gevaarlyke wonde toe, die deezen verpligtte lyfsgena te vraagen, en het Portrait weder te geeven. Hem opgebeurd, en in een digt by gelegen huis gebragt hebbende, vervoegde zich de Marquis na huis, en liet zyne bekomene wonden bezorgen. Toen beſchouwde hy het waardig afbeeldzel, en gaf het duizend kusſen. In de Schilderkunst hadt hy zich eenigzins geoefend, en vondt nu gelegenheid om zyne bekwaamheden te beproeven. Hy ſchilderde dien zelfden avond het afbeeldzel naa, en ſlaagde daar in zo gelukkig, dat hy zyn namaakzel van het oorſpronglyke nauwlyks wist te onderſcheiden. Dit bragt hem tot het denkbeeld, om het een in plaats van 't andere te ſtellen; en de bracelet in orde gebragt hebbende, om dus de gepleegde dieverye te bedekken, bragt hy dezelve aan ADELAIDE. De Marquiſinne van LAUSANNE zeide duizend verpligtende dingen by deeze gelegenheid; ADELAIDE ſprak weinig; zy ſcheen bedremmeld; doch een

ſtraal

ſtraal van genoegen, over de verpligting die zy aan hem hadt, ſcheen door haare verlegenheid heen, en gaf hem de ſtreelendſte voldoening.

Twee maanden waren op deeze aangenaame wyze voorbygeloopen, als een brief zyns Vaders hem beval weder te keeren. Dit was een donderſlag, te heftig om te wederſtaan. Hy bragt den nagt door in een onbeſchryflyk hartzeer: en, naa duizend ontwerpen, die alle zo als zy in hem opkwamen, ook verworpen werden, beſloot hy de papieren tot de erfenis des Markgraafſchaps betrekkelyk, en bewyzen behelzende, te vernietigen. Hy ſtondt verwonderd, dat dit plan niet eerder in hem was opgekomen; dewyl zulks een onfeilbaar middel was, om de gevolgen van het pleitgeding, die hy zo zeer vreesde, voor te komen. Hy verweet zichzelven, dat hy zo lang de ſtukken geſpaard hadt, die zyne tedere liefde reeds voorlang moest vernield hebben. Het ongelyk, dat hy zyn Vader aandeedt, dagt hem gering: dewyl hy beſlooten hadt hem een goed op te draagen, 't geen een bloedverwant hem gemaakt hadt, veel beter dan dat, waar van hy hem beroofde. Eene ſchynbaare rede is genoegzaam, om een' verliefden over te haalen: hy meende regt te hebben, om over die papieren, naar welgevallen, te beſchikken: hy verbrak het zegel des omſlags, en hadt nooit gelukkiger oogenblik, dan toen hy deeze papieren aan de vlamme opofferde.

Het denkbeeld, dat hy zyne Beminde dienst deedt, verrukte zyne ziel. De bewustheid van 't geen hy gedaan hadt, *maakte dat hy* te ſtouter ſprak: en dewyl het oogenblik zyns vertreks vast naderde, nam hy de eerst voorkomende gelegenheid waar, om zich aan ADELAIDE te ontdekken, zeggende, „ Beminnelyke ADELAIDE! het „ tydſtip, waar op ik van u zal moeten ſcheiden, nadert; heb „ zomtyds de goedheid om te denken aan een Perſoon, wiens toe„ komend geluk alleen van u afhangt. Onder een vercierden naam „ heb ik uw vertrouwen misbruikt. Ik ben de Man niet, dien gy „ meent." —— Ik ben —— de Graaf van COMMINGE! —— „ Hoe," viel ADELAIDE hem in de reden, „ Hoe, zyt gy onze „ geſlaage vyand? Zyt gy het, is't uw Vader, die, met onverzoen„ lyken haat, onzen val zoekt te bewerken?" —— Hy vatte het woord. „ Beſtempel my niet met eenen zo haatlyken naam. Ik „ ben uw Minnaar, gereed om myne middelen en myn leeven voor „ u op te offeren. Myn Vader zal u geen kwaad doen: myne „ liefde verzekert 'er u van." —— ADELAIDE riep, „ verlaat „ my, verlaat my! hoe langer ik u zie, hoe langer ik u hoor, „ worden de rampen, die my te wagten ſtaan, te onvermydely„ ker." De tederheid deezer laatſte woorden gaf hem eenige hoop, en vervulde zyne Ziel met vreugde.

Hy hadt zich gevleid met de verbeelding, dat zyn Vader hem het verzoek zou inwilligen: en was dermaate ingenomen met dit denkbeeld, dat hy oordeelde een ieder moest denken, gelyk hy dagt. Eindelyk brak het gevreesde oogenblik aan, en hy verliet ADELAI-

DE

DE met de tederste en hevigste liefdedrift. Maar, helaas! zyn Vader hadt reeds berigt ontvangen van al het voorgevallene. De knegt, hem medegeeven, was gelast alle de gangen van den Jongen Heer na te gaan: en hadt de liefdedrift en het tweegevegt reeds overgebriefd, en de Marquisinne van LAUSANNE en haare Dogter afgemaald als listige Vrouwen, die wisten dat zyn Heer de Graaf van COMMINGE was, en hem in haare strikken gelokt hadden. Zyn Vader, uit den aart zeer driftig, was door dit bescheid in eene vlaage van woede gestort: en behandelde zyn Zoon, by de aankomst, op de onmenschlykste wyze; de liefde tot ADELAIDE hem als een allerschriklykst misdryf aantygende.

„ Snoodaart," dus sprak hy, durft gy myne Vyanden beminnen, zonder eenigzins agt te slaan op 't geen gy aan u zelven en my verschuldigd zyt: „ gy hebt verbintenissen aangegaan met eene Familie, „ van welke myn hart gruwt!" ——— „ Ja, myn Vader," antwoordde de Jonge Edelman, „ Ik ben te beschuldigen, doch het „ was voor my onvermydelyk. Ik kan myn noodlot niet weder„ staan: terwyl ik, op myne knien, u om vergiffenis smeek."

Zyn Vader zag hem, ondertusschen, met een oog vol van verontwaardiging aan, en sprak met eene verwonderenswaardige bezadigdheid. „ Ik heb uw voorslag gehoord, de eenige gunst, die gy van „ my kunt verwagten, is de keus van deeze twee stukken; dat gy „ uwe dwaaze liefde laat vaaren, of den naam van myn Zoon ver„ zaakt: wees spoedig in uwe keuze, en geef my terstond de pa„ pieren over, welke ik aan uwe zorge vertrouwde; een vertrou„ wen dat gy geheel niet verdiende."

Hadt de oude Graaf op een zagter toon gesprooken, dan zou deeze eisch den Jongen geheel in verlegenheid gebragt hebben: doch die strafheid gaf hem moed. „ De Papieren," antwoordde hy, „ zyn niet langer in myne bewaaring, en aan de vlammen opgeof„ ferd;" dat myne aangeërfde goederen u schadeloos stellen voor dit verlies. ——— Nauwlyks waren hem die woorden uit den mond, of zyn Vader trok, met al de woede eens dolzinnigen, zyn Degen: en dewyl de Jonge Graaf geen den minsten wederstand boodt, zou de Vader hem, op 't eigen oogenblik doorstooken hebben, indien zyne Moeder toen niet juist in de kamer gekomen ware, en zich tusschen beiden gesteld hadt, toen de Vader op 't punt stondt, om zyne handen te bezoedelen met het bloed zyns éénigen Kinds. „ Kent gy uw Zoon niet?" schreeuwde zy uit. En zich daar op tot den Jongen Edelman wendende, beval zy hem haar in eene andere kamer op te wagten. Lang hielde het aan eer zyne Moeder verscheen: ten laatsten kwam zy, niet woedende, of door drift vervoerd. Zy zag, zy sprak, als een tedere Moeder, die deel nam in alle zyne ongelukken, en badt hem, met traanen, medelyden te hebben met den staat waar in hy haar bragt.

Naa eene vry tedere vertroosting, verhaalde zy hem, hoe zyn Va-

Vader 'er op ftondt, dat hy onmiddelyk zou trouwen: „ en gy
„ zult," vervolgde zy, „ als de dag aanbreekt, van hier gezonden
„ worden; gy zult morgen na 't land gaan, vergezeld van een per-
„ foon, op wien hy zich kan verlaaten. 't Afweezen kan grooter
„ wonderen doen, dan gy u misfchien verbeeldt; 't verloop van tyd
„ zal de trekken van ADELAIDE mogelyk uitwisfchen, en u weder tot
„ u zelven doen komen. Ik zal, van myn kant, niet in gebreke
„ blyven, om u voldoening te geeven. Uws Vaders aart is altoos
„ te geweldig geweest; doch nu zyne wraak wettig is, tot welke
„ uiterften zal dezelve niet voorthollen? Gy zyt grootlyks te be-
„ ftraffen over het vernietigen dier Papieren: en hy houdt zich ver-
„ zekerd, dat ADELAIDE, op bevel haarer Moeder, u aanzette tot
„ het doen dier offerande."

„ Helaas!" betuigde hy hier op, „ is het mogelyk, dat hy zo
„ liefdloos denke van de Marquifinne van LAUSANNE! het is 'er zo
„ verre af, dat ADELAIDE niet weet wat ik gedaan hebbe; en ik ftaa
„ 'er voor in, dat hadt zy het geweeten, zy alles zou aangewend
„ hebben, om het te beletten."

Hy vormde toen een ontwerp van briefwisfeling, en verzogt zyn medelydende Moeder, dat zy ADELAIDE zou bezoeken, als deeze te *Bourdeaux* kwam. Zy verzekerde hem het te willen doen, op voorwaarde, dat hy zich geheel aan zyn Vader zou onderwerpen, in gevalle ADELAIDE's genegenheid niet aan zyne *verwagting beantwoordde*. Het grootfte gedeelte van den nagt bragt hy door met zyne Moeder; en als de dageraad aanbrak, berigtte zyn Geleider hem, dat hy zyn Paard moest doen zadelen; hy gehoorzaamde, en verliet, met een beklemd hart, zyns Vaders huis.

Op den derden dag der reize kwamen zy aan een Kasteel, gebouwd aan den voet van het *Pyreneefche gebergte*, de plaats tot zyn verblyf gefchikt. Cypresfe dreeven en barre rotfen waren alles wat hy zag, en hy hoorde niets dan het gekras der raavens en het rommelend nederftorten der watervallen van het gebergte.

Eenige dagen daar vertoefd hebbende, verftondt hy van zyne Moeder, dat zyn Vader naar geene voorflagen wilde hooren: en zy berigtte hem, om de maat zyner verdrietlykheden nog voller te meeten, dat zyn Vader eindelyk het Huwelyk hadt vastgefteld, tusfchen hem en de Dogter des Graaven van FOIX: dat de Huwelyksplegtigheid in de plaats zyner bewaaringe ftondt voltrokken te worden; als mede dat zyn Vader, binnen weinig dagen, by hem zou weezen, om alles gereed te maaken. De drie dagen vóór zyn Vaders komst befteedde hy in het ontwerpen van een plan, waar door hy ADELAIDE nieuwe blyken van zyne ftandvastigheid zou geeven. Het onderhoud tusfchen zyn Vader en hem was, van zyne kant, zeer koel, doch eerbiedig; van 's Vaders kant, ftreng en trots.

„ Ik heb," fprak de Vader, „ u tyd gegeeven, om van uwe
„ dwaasheden te bekomen, en ben thans hier verfcheenen, om u

„ ee-

„ eene gelegenheid aan te bieden, tot eene vergoeding derzelven. „ Laat uwe gehoorzaamheid uw antwoord weezen op dit blyk van „ myne goedheid, en maak u gereed, om als uwe Egtgenoot te „ ontvangen eene Juffrouw, die ik voor u geſchikt heb. Het Huwelyk zal hier voltrokken worden; en uwe Moeder, op morgen, „ hier komen met den Graaf van FOIX en zyne Dogter." —— „ Het ſmert my zeer," antwoordde de Jonge Edelman, „ dat het „ buiten myne magt is u te gehoorzaamen. Ik ben te eerlyk om myn „ hand te geeven, daar ik myn hart niet tevens kan ſchenken. Ik „ verzoek, derhalven, uw verlof om deeze plaats te verlaaten, de„ wyl Mejuffrouw van FOIX, hoe beminnelyk zy moge weezen, „ buiten ſtaat zal zyn, om myn beſluit te doen wankelen: en de kwalyk voegende betuiging, die ik haar moet doen, zal gevoeliger zyn „ als ik haare hand afſlaa; naa dat ik haar in perſoon zal gekend „ hebben: mag ik u, daarom, bidden my niet langer in deeze plaats „ op te houden." —— „ Neen," hervatte de Vader met een dreigende woede op 't gelaat, „ gy zult niet van hier gaan, of „ ooit de Zon weder aanſchouwen: want ik zal u terſtond in een „ onderaardsch gat werpen, gereed voor zulke ſnooden, als gy zyt. „ Ik zweer geene magt op aarde zal u in vryheid ſtellen, of gy moet „ tot uwen pligt wederkeeren. Ik zal u ſtraffen door alle middelen, welke my myne wraake verſchaft. Ik zal u onterven; uw „ goed u ontneemen, en het aan Mejuffrouw van FOIX ſchenken, „ om, zo veel in myn vermogen is, myn woord by haar te houden."

Deeze bedreiging werd terſtond volvoerd, en hy in den voet eens toorens gebragt, waar alleen eenig ſchemerlicht in kwam door een klein yzeren venſter in de muur. Hy beval dat de Jonge Edelman daar op het nauwst zou bewaakt worden, tweemaal daags eeten en drinken krygen, en dat men alle gemeenſchap met zyne Vrienden en Bloedverwanten zou weeren. Zyne Moeder vondt, nogthans, middel om hem een brief ter hand te ſtellen, waar in zy hem aanmaande om zyn Vader te gehoorzaamen, wiens woede van dag tot dag toenam. Zy voegde 'er by, grootlyks om zynent wil geleeden te hebben; en dat haar aanhouden, om eene verzoening te treffen, te wege gebragt hadt, dat zyn Vader haar van Verſtandhouding verdagt hieldt.

Nieuw hartzeer verwekte hem de ſmert zyner Moeder; doch hy oordeelde, dat zyn eigen lyden, eenigermaate, zyn gedrag kon billyken. Terwyl hy dus op de ſtrengheid zyns lots dagt, werd hy, in zyne mymeringen, geſtoord door een geritzel aan het venſter, en terſtond viel 'er een brief neder. Hy brak dien open met een angst, welke hem bykans zinloos maakte. De Brief was van deezen inhoud:

Uit den ouden Graaf van COMMINGE, *weet ik hoe veel ik aan u ver-*

verschuldigd ben: zyn toorn zette hem aan om te ontdekken, 't geen uwe edelmoedigheid zou verborgen gehouden hebben. Ik ben, desgelyks, maar al te wel onderrigt van den jammerlyken staat, waar in gy u bevindt, en uit welke gy niet kunt verlost worden, dan door middelen, die waarschynlyk uwe elende zullen vermeerderen. Uwe edelmoedigheid vordert de dankbaarste erkentenis; dankbaarheid maakt my bekwaam om uit te voeren wat uw lyden op 't regtmaatigst vordert. Uw Vader staat 'er op, dat myn trouwen, de prys moet zyn van uwe vryheid: dewyl zulks, eene veréëniging, hem ondraagelyk, volkomen zal beletten. Die offerande moge my het leeven kosten; althans zal dezelve my op 't verlies van myne rust voor altoos te staan komen. Dan geene elende, hoe akelig, kan my afschrikken; ik heb my bepaald! Uw lyden, uwe gevangenis, is my steeds voor den geest. Binnen weinig dagen zal ik de Vrouw zyn van den Marquis van BENAVIDES. *'t Geen ik van zyn charaCter weet, spelt my wat ik zal moeten ondergaan. Met dit alles ben ik u dit blyk myner getrouwheid verschuldigd, dat ik, uit myne aanstaande verbintenis, niets dan jammer voorzien kan. Doe gy, in tegendeel, uw best om gelukkig te weezen. Uw geluk zal myn eenige troost zyn. ——— Ik moest zo veel niet gezegd hebben. Was ik waarlyk edelmoedig; myne beweegreden tot het Huwelyk moest u onbekend zyn, ten einde gy het Ondankbaarheid mogt noemen, 't welk alleen uit overmaat van Liefde voortkomt. Ik had dit ontwerp gevormd; doch het ontbrak my aan moed om 't uit te voeren. In mynen ongelukkigen staat had ik de vertroosting noodig van te kunnen denken, dat myne naagedagtenis by u niet baatlyk zou weezen. Helaas! hoe schielyk moet ik alle gedagten van u ter zyde zetten. Ik moet u vergeeten; of ten minsten myn best doen om u te vergeeten. Dan myne elende, hoe knellende ook zal ten uitersten verzwaard worden, indien gy niet zeer zorgvuldig alle gelegenheden vermydt, om my te zien of te spreeken. Wees gedagtig, dat gy my dit teken uwer hoogagtinge verschuldigd zyt; en denk hoe dierbaar die hoogagting my moet weezen: naardemaal dit de eenige aandoening is, welke de deugd my toelaat te verzoeken.*

ADELAIDE.

Deeze brief bragt zyne geesten in zo heftig eene beweeging, dat 'er eene koorts op volgde, die den Jongen Graaf veertien dagen bybleef: wanneer een kundig Geneesheer, met zyne Moeder, in 't kasteel kwam, en hem alle mogelyke hulp booden. Hy herstelde langzaamerhand, en werd eindelyk ten vollen bevestigd in de treffende kundschap, welke hy zints lang vreesde te ontvangen, dat ADELAIDE aan den Marquis van BENAVIDES getrouwd was, weinig dagen naa het afzenden des bygebragten Briefs.

Voor allen was dit Huwelyk een ſtuk van verbaazing: dewyl die Edelman, om van de mismaaktheid zyns Perſoons niet te ſpreeken, bekend ſtond voor een allergrilligst Mensch. De Jonge Graaf beſloot dit ſtuk tot in den grond te onderzoeken, en nam de eerſte gelegenheid waar, om de plaats zyner afzondering te verlaaten; hy begaf zich na 't Landgoed van den Marquis, en onthieldt zich eenige dagen in de nabuurſchap; voorgeevende dat hy een Leermeester was in de Schilder- en Bouwkunde; konſten waar in hy groote vorderingen gemaakt hadt. Binnen kort kreeg hy kennis aan den Jongen BENAVIDES, Broeder van den Marquis, een Jongeling zo beminnelyk van character, als de ander haatlyk was: door deezen werd hy ingeleid by de Familie: en dewyl de Marquis voorhadt groote veranderingen in zyn Huis te maaken, werdt de Graaf, thans de rol van Bouwmeester en Schilder ſpeelende, daar over geraadpleegd.

Zeer begeerig om het voorwerp zyner vuurige wenſchen te ſpreeken, beſloot hy de eerſte gelegenheid waar te neemen, om zich tot haar te vervoegen. Hy zag kort hier op ADELAIDE alleen in de kamer treeden, en weetende dat de Marquis met een zyner Afhangelingen in de tuin was, volgde de Graaf haar zo ſchielyk, dat ze hem in 't eerst niet bemerkte. Zy wilde vlugten zo ras zy hem zag; doch hy hieldt haar vast. „ Ontvlie my, ſprak zy, ik „ bezweer u, en zie my niet meer. 't Is om u, om u alleen, „ dat ik de elendigſte aller ſtervelingen ben: wilt gy my de mis„ daadigſte doen worden!"

Op dit oogenblik werd de deur geopend: de Marquis ſtoof de kamer in met den degen in de hand, en viel gansch verwoed op den Graaf aan. Onder het worſtelen ontving hy een wond in zyn ſchouder; hy ontwrong zynen beſpringer den degen, en ſtak hem, op verſcheide plaatzen, in 't lichaam. De Huisgenooten, door het gerugt verbaasd, greepen den gewaanden Bouwmeester en Schilder, en bragten hem uit de kamer in eene verzekerde plaats.

De wonden van den Marquis, ſchoon gevaarlyk, waren niet doodlyk; en zyn Broeder, de Ridder, de geheele geſchiedenis van den Graaf uit ADELAIDE vernomen hebbende, beſloot hem op vrye voeten te ſtellen: dewyl hy verzekerd was dat de Marquis hem door vergif hadt zoeken om te brengen, toen hy op 't Kasteel zyns Vaders gevangen zat. De braave Ridder vervoegde zich by hem in 't holst van den nagt, en nam hem, naa eene korte zamenſpraak, by de hand, hem buiten het Kasteel leidende. De Ridder raadde hem, by 't ſcheiden, in een nabygeleegen Klooster te gaan, welks Abt hy een brief van aanbeveeling gezonden hadt. Hy kwam 'er den volgenden dag: door den ſlegten ſtaat zyner wonde, en de ontſteltenisſe des gemoeds, viel hy in eene gevaarlyke ziekte; welke de goede Abt zeer voor zyne opkomst deedt dugten.

Omtrent ééne maand naa dat de Graaf in het Klooster zyn verblyf

genomen had, kwam de Ridder aan de poort, en vroeg na den ongelukkigen Edelman. Hy werd gebragt voor het bed, waar de Graaf lag, en, zich by 't zelve nedergezet hebbende, borst hy uit in een' vloed van traanen, onder 't geeven van dit berigt: „ Ik breng „ u, waarde Vriend, geene dan droeve tyding. De Marquis is her- „ steld; doch de strenge behandeling zyner Vrouwe doorgrieft myn „ hart. Ik verliet het Kasteel myns Broeders, één week naa uw „ vertrek, dewyl ik, om Familiezaaken, te *Angiers* noodzaaklyk „ moest weezen. Nu twee dagen geleden, kwam ik weder op 't „ Kasteel: en stond niet weinig versteld, als ik, uit een knegt ver- „ nam, dat ADELAIDE, drie dagen naa dat ik op reis ging, gestorven „ was. Ik beken, ik verdenk myn Broeder, schoon hy van rouwe „ overstelpt schynt, alle gezelschap weigert, en van die beminnens- „ waardige Vrouwe niet spreekt, dan met het vertoon van het „ grievendst hartzeer en wanhoop".

De Graaf wilde den Ridder bedankt hebben voor dit treurig verhaal; doch zyne stem werd door zugten en snikken afgebrooken, en hy bezweek. De Ridder gedroeg zich op de vriendlykste en verpligtendste wyze, jegens deezen ongelukkigen Edelman, en bleef by hem tien dagen lang, tot dat de ziekte meest hersteld was; schoon hy zeer zwaargeestig bleef.

Korten tyd daar naa schreef de Graaf van COMMINGE, thans alle hoope van geluk in deeze Wereld opgeevende, *zyne Moeder*, en verzogt haar beschikking over zyne goederen te maaken: dewyl hy, uit hoofde der ongelukken hem over gekomen, besloten hadt zich van de Wereld af te zonderen. Hy vertrok weinig tyds daarop na de Abdy van *La Trappe*, waar hy, naa den proeftyd doorgestaan te hebben, niet tegenstaande het beweeglyk aanhouden zyner Vrienden, om hem 'er van af te maanen, de Ordekleederen aantoog.

De eenzaamheid, de stilte van dit verblyf der naargeestigheid, met de droefenis op elks weezen daar geschilderd, bragt niet weinig voedzel toe aan zyne smerte. Hy nam alle de lastige dingen van dit Klooster waar, zonder eenige moeilykheid deswegen te gevoelen: want alles was voor hem even onverschillig geworden. Elken dag, ging hy in 't diepste van 't woud, waar hy ADELAIDE's Brief las, herlas, en staan bleef op elk woord. Hy bezag daar het Afbeeldzel van die Schoone, tot dat zyn verbeelding 't zelve als bezielde. Hy bevogtigde den Brief en de Beeldtenis met traanen, en keerde na het Klooster in den ongelukkigsten toestand.

Op deeze wyze, hadt hy drie langzaam voortsleepende jaaren gesleeten, in enkele bitterheid, wanneer de klok hem riep, om eenen stervenden Broeder, in de jongste oogenblikken des leevens, by te staan. Deeze lag op een plank, met assche bestrooid, en ontving de laatste Kerkgeregten, als hy verlof verzogt om te mogen spreeken. Zich tot den Kloostervoogd wendende, begon hy in deezer voege.

„ 't Geen ik zal zeggen, zal myne Toehoorders met eenen nieu-
„ wen yver tot den dienst des Almagtigen vervullen. Ik schandvlek
„ den naam van Broeder, met welken deeze heilige Mannen my
„ vereerd hebben. ——— Zie, in my, eene ongelukkige eene zon-
„ dige Vrouw, door liefde, onreine liefde herwaards gedreeven. ——
„ Ik beminde, en werd bemind, van eenen Man van mynen rang.
„ Doch de vyandschap onzer Ouderen was een onweerbaare hin-
„ derpaal onzer vereeniginge; en ik werd genoodzaakt, tot behou-
„ denis myns Minnaars, myne hand te geeven aan den vyand van
„ myn hart. Zelfs in de keuze myns Egtgenoots, zogt ik alleen een
„ bewys te geeven van de sterkte myner drift; en hy, die alleen haat
„ kon inboezemen, verkreeg, om myns Minnaars jalousy tegen te
„ gaan, de voorkeuze. Doch het was de wil des Almagtigen, dat
„ een Huwelyk, met zulke misdaadige oogmerken geslooten, voor
„ my eene altoosspringende bronwelle van verdriet en elende zou
„ weezen. Ik zag myn Egtgenoot en myn Minnaar, elkander ge-
„ wond hebbende, voor myne oogen bloeden! Een tooneel zo hart-
„ roerend joeg my een Koorts op 't lyf, van welke ik nauwlyks
„ hersteld was, of myn Egtgenoot wierp my in eene allernaarste ge-
„ vangenis; een gerugt laatende uitgaan dat ik gestorven was. Myn
„ Man, onvermoeid in my te plaagen, hadt de wreedheid om spot
„ by elende te voegen: twee jaaren bleef ik in dien volstrekt troost-
„ loozen toestand: in 't einde kreeg ik, door den dood myns Egt-
„ genoots, myne vryheid. De bediende, die alleen van myn lot
„ bewust was, opende myne gevangenis, en verhaalde my teffens,
„ dat, zints myne opsluiting, het gerugt van mynen dood allerwe-
„ gen verspreid was.

„ Het gerugt myns lotgevals alleen zou my tot een afgezonderd
„ leeven hebben doen besluiten: en dit besluit nam ik te gereeder;
„ dewyl alle myne naspeuringen, na den persoon, om wien ik enkel
„ wenschte te leeven, vrugtloos waren. Ten einde ik te onbekender
„ uit het Kasteel mogt geraaken, toog ik Manskleederen aan, in
„ welk gewaad ik my voorstelde, na een Klooster digt by *Parys* te
„ trekken. Ik was op reize derwaards, als eene heimlyke aandrift,
„ by het voorbygaan deezes Godsdienstigen verblyfs, my drong hier
„ in te treeden. Op het oogenblik myner intrede, onderscheidde ik
„ in het volle choorgezang een stem, my maar al te wel bekend. Ik
„ dagt door verbeelding betoverd te weezen. Ik kwam nader, en,
„ niettegenstaande alle de veranderingen, door den tyd en de strenge
„ leevenswyze in 't gelaad te wege gebragt, herkende ik den Man,
„ zo dierbaar aan myne geheugenisse. Ik kon my eener plaatze,
„ waar myne ziel was, niet onttrekken. En, om hem niet weder te
„ derven, bood ik my by u, ô Vader, aan, om het Ordekleed, en
„ badt met zulk een' ernst dat gy het my vergunde.

„ De Almagtige, my aan my zelven overlaatende, wilde my de
„ dringendste reden tot myne verdere vernedering geeven. Hy liet

„ my, daarom, toe de vergiftigde vreugde te smaaken, van dezelfde „ lugt te ademen, en onder het zelfde dak te huisvesten met hem, „ die onschuldig myne ziel hadt ingenomen. Ik volgde myn Minnaar als zyn schaduw; ik hielp hem met myne geringe kragten, in „ zyn werk, en was, op dien tyd, ryklyk voor myne moeite beloond. „ Myne verliefdheid zou my aangezet hebben om my aan hem te „ ontdekken, was ik niet wederhouden geworden, door de vreeze „ van de rust te zullen flooren des geenen, die my van myne rust „ beroofd hadt. ——— Beschouwt het gelukkig tydstip; door een „ geschikt om my aan zich te verbinden! Wy waren bezig met hout „ voor het Klooster te hakken. Myn Minnaar was my ongemerkt „ ontglipt. Myne bekommernis zette my aan, om hem te zoeken, „ langs alle paden van het woud; eindelyk ontdekte ik hem in het „ afgelegendste gedeelte; staroogende op iets, 't welk op zyn borst „ hing. Ik trad, ongemerkt, nader, en zag het voorwerp zyner aandagtige beschouwing. Hoe onuitspreeklyk was myne verwondering, op het zien van myn eigene beeldtenis. Toen bemerkte ik, „ dat hy wel verre van de rust te genieten, welke ik schroomde te „ flooren, even zeer als ik een ongelukkig slachtoffer was van eene „ nog ongelukkiger drift. Toen schilderde myne verbeelding my „ den Almagtigen af, als gereed in zynen toorn om hem te straffen. „ Ik vreesde, dat de liefde, welke ik onheilig met my voor 't Altaar „ gebragt hadt, de wraak des Hemels zou doen nederstorten, op het „ ongelukkig voorwerp van dezelve. ——— Maar ——— de hand des „ doods grypt my aan. ——— Indien de Medegenoot myner dwaasheid nog onder dezelve zugt, laat hy dan het oog vestigen op het „ voorwerp zyner drift, laat hy my aanschouwen: laat hy denken, „ dat het jongste uur 't welk voor my nadert, ook welhaast zyn lot „ zal weezen. Myn einde is gekomen. Ik verzoek de gebeden „ deezer heilige Mannen. Ik verzoek vergiffenis voor den aanstoot „ door my gegeeven, en erken my onwaardig onder hun begraaven „ te worden".

Geen woorden zyn magtig, om de aandoeningen, van de getroffe Ziel des Graafs, uit te drukken; hy ondervondt, in dat vreeslyk uur al de tederheid der liefde, en al de smerte der wanhoop. Hy knielde met de andere Kloosterlingen, toen zy eerst sprak. De stem kende hy terstond voor de stem van ADELAIDE; doch de vrees van één enkel woord, 't welk zy uitte, te zullen missen, wederhieldt hem van schreeuwen. Wanneer hy bemerkte, dat zy gestorven was, werd hy zinneloos van hartzeer; hy ontsprong de Kloosterlingen, die hem vast hielden, knielde, vatte haare leevenlooze hand, en bevogtigde dezelve met een vloed van traanen; uitroepende: ——— „ Nu heb ik u „ ——— myn dierbaare ADELAIDE ——— u voor altoos verlooren; „ gy waart by my, en myn hart, myn ondankbaar hart, kende haar „ niet ——— Neen ——— wy zullen niet weder scheiden. ——— „ De dood ——— min wreed dan myn Vader ——— zal ons voor „ altoos vereenigen". De

De heilige Broederschap nam hartlyk deel in dit allertreurigst schouwspel, en poogde hem, door de beweeglykste redenen, van het lichaam, 't welk hy styf omarmde, af te trekken: geweld was 'er toe noodig, en hy werd in zyne cel opgeslooten. De Graaf is nog in die opgeslooten plaats, en heeft nu veele jaaren doorgebragt, in 't beweenen van zyn verlies, om zich voor te bereiden tot eene betere wereld.

De Heer D'ARNAUD, Schryver van dit Stukje, verzekert de zodanigen, die geen genoegen scheppen, in het leezen van vercierde Jammertooneelen, dat de treffendste gevallen, hier voorkomende, maar al te ongelukkig op de waarheid gegrond zyn.

DE SCHIPBREUK.

Herderskout TUSSCHEN LYCIDAS en LAMON.

(Naar 't Hoogduitsch van den Heer GESSNER.)

LYCIDAS en LAMON hadden een drift Hoornvee, op een Voorgebergte, digt by den mond van den *Tysernus*, waar dezelve, langs zyne roode bedding, in de diepte der Zee stort. Zwaare donkere wolken pakten zich op een! Eene schrik baarende stilte heerschte in 't Geboomte! De bevreesde Zwaluw en het Ysvogeltje vloogen twyfelagtig heen en weder. Alrede hadt de drift Vee's het gebergte verlaaten, om eene schuilplaats te zoeken. De twee Herders bleeven alleen, om het naderend Onweer waar te neemen. —— Hoe schriklyk is deeze stilte! riep LAMON uit. Ziet de daalende Zon verschuilt zich agter de wolken, die aan het uiterste van den Oceaan, gelyk hoog getopte bergen, opkomen.

LYCIDAS. Deeze donkere en onuitöogbaare Zee gelykt een' eeuwige nagt! Dezelve is, nogthans, stil; maar op deeze doodlyke stilte zal schielyk een schriklyk Onweer volgen! Een hol geluid dommelt my reeds in 't oor, en vervult de lugt. Dus wordt, in een schielyken ramp, zomtyds het gehuil der droefheid van verre gehoord.

LAMON. Beschouwt deeze berg gelykende wolken! Hoe traaglyk ryzen ze boven elkander. Zy komen als uit de diepte op, en worden, van tyd tot tyd, zwarter en dreigender.

LYCIDAS. Het geraas nadert en verzwaart! Duisternis bedekt de diepte! De *Dionsedtsche Eilanden* zyn reeds in de donkerheid bedolven, zy vertoonen zich niet meer! Het nabuurig *Pharos* vertoont zich alleen, te midden van het akelig donker! Maar nu beginnen de Wolken sterk te beweegen! Zy scheuren, en dryven, met schielyke vaart, door de lugt! Zy stuiten tegen de golven, reeds wit van schuim.

LAMON. Het Onweer is in volle woede! Laat ons 't zelve gade slaan, 'er is, ik weet niet welk een vermaak, vermengd met den angst

daar door verwekt! Laat ons hier blyven. Als wy eene schuilplaats behoeven, wy hebben slegts den berg af te klimmen.

Lycidas. Lamon ik zal by u blyven. Het Onweer hangt nu boven ons hoofd. De golven slaan tegen den voet van 't geberge; de winden teisteren de toppen der boomen.

Lamon. De toomlooze golven schuimen tot aan den hemel; nu klimmen ze op als verbaazende rotzen, dan daalen ze ten afgrond! De Blixem, die de oppervlakte der baaren klieft, verlicht alleen dit schriklyk tooneel!

Lycidas. ô Onsterflyke Goden! —— Een Schip! —— hangende op een golf, gelyk een Vogel op de punt van een rots. —— Hemel! — het zinkt! Waar is het Schip? Waar zyn de elendige scheepsgezellen! — in de diepte der zee verzwolgen.

Lamon. Indien myne oogen my niet bedriegen, vertoont zich het Schip nog op dien golf. — Goden! bewaart, bewaart het rampzalig Volk! — Ach! zie, de volgende baar loopt, met allen geweld, 'er op aan. — Ongelukkige Menschen, wat kon u beweegen, uw geboortegrond te verlaaten, en u op de trouwloosste hoofdstoffe te waagen? Bragt uw land geene genoegzaame vrugten voort, om uwen honger te stillen? Gy zoekt rykdommen, en gy loopt een' elendigen dood in den mond!

Lycidas. Te vergeefsch zullen uwe Ouders, uwe Vrouwen, en Kinderen het vaderlyk strand, met hunne traanen, bevogtigen. Te vergeefsch zullen zy gelofte doen voor uwe behoudenis, op de altaaren van NEPTUNUS. Uwe begraafplaatzen zullen ledig blyven. Uwe lichaamen zullen aan de roofvogelen, op het strand, ten prooije strekken, of door de Zee-gedrogten der diepte verslonden worden! — ô Goden! geeft, dat ik, voor altoos, vreedzaam, in myn nederig hutje, mag woonen, en, met weinig te vrede, alle myne behoeften mag vervullen, met de vrugten van myn land, en van myn vee.

Lamon. Groote Goden! dat ik gestraft worde gelyk deeze elendigen, indien ik over myn lot morre! indien ik ooit meer wensch dan ik nu geniet, tot myn bestaan en rust.

Lycidas. Laat ons na beneden gaan. Misschien werpen de baaren eenigen dier ongelukkigen aan den oever op. — Leeven zy nog, wy zullen het genoegen hebben van hun te helpen, en te behouden. Zyn ze reeds gestorven, wy zullen hunne Schimmen bevredigen, door hun lichaam eene vreedzaame begraafplaats te bezorgen.

Zy klommen neder op het strand, en vonden een Jongeling, zo schoon als de Zoon van MAIA, op het zand uitgestrekt. Buiten staat, om hem tot het leeven weder te brengen, bestelden zy hem ter aarde: 't lyk met traanen bevogtigende. Onder een gedeelte van het wrak, op 't strand hier en daar verstrooid, vonden de Herders een koffertje met goud. Lycidas sprak, op de ontdekking, wat zullen wy met dit geld doen?

La-

LAMON. Laat ons het zelve bewaaren, niet om ons te verryken; hier voor behoeden ons de Goden! doch om het weder te geeven aan die het, met regt, mogt eifchen, of uit te deelen aan die het meer dan wy behoeven.

De fchat, onbekend voor de gierigheid der menfchen, bleef langen tyd in handen der twee Herderen. Eindelyk befteedden zy denzelven tot het bouwen van een Tempel, naby het graf des Jongelings. Zes kolommen van wit marmer, met klimop omgroeid, vercierden den Voorgevel, en binnen was een Standbeeld van PAN geplaatst. Aan de Vergenoegdheid en PAN werd die Tempel geheiligd.

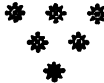
KLINKDICHT.

MYn Zangfter word genoopt, genoodzaakt, om te dichten;
Maar 'k heb geen voorraad! Zwyg van zaaken! 'k heb geen woord
Daar ik op dichten kan. Wie heeft het ooit gehoord?
'k Moet echter zingen; voor deez' drift moet alles zwichten.

De Dichtkunst dringt my thans. Ik zal 'er my naar richten.
Welaan! maar, of myn Zang ooit eenig mensch bekoort
Raakt my op heden niet. Ik zing, door dwang, maar voort.
De Dichtkunst heeft haar doel, en treft my met haar fchichten.

Lach om haar fchichten! dryf met 's Dichters drift den fpot!
Ik zing, om dat ik moet. Ik dicht, en dit 's myn Lot.
Ik dicht, en gy, gy lacht; geef ruimte aan uwe Longen!

Ik zing; en heb geen ftof. Die wil, roep vry, 't is dwaas!
Veel menfchen vinden vreugd in 't maaken van geraas.
Lach vry; ik lach met u; ik heb van NIETS gezongen.

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in December 1776.
DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 7½	29. 8	29. 10½	43	48	46	Z	Z	Z	Betr. Held.
2	30. 1	30. 0½	30. 0½	46	46	45	—	Z O	Z O	Mist. —
3	— 0	29. 11¾	29. 11¾	38	42	42	— —	Z	Z	Helder.
4	29. 11	— 11½	— 11½	40	44	46	—	Z t W	Z t W	Mist. *Held.*
5	— 11½	30. 0	30. 0	46	47	48	—	Z W	Z W	— Reg.
6	— 11	29. 10½	29. 10½	41	44	43	Z O	O	O	— Held.
7	— 10½	— 11½	30. 0	38	40	39	—	—	—	Held. Mist.
8	30. 1	30. 1	— 1½	34	38	37	O t Z	Z O	Z O	—
9	— 2	— 1¾	— 2	32	34	35	Z O	—	—	— Mist.
10	—	— 2½	— 3½	30	37	39	Z	Z t W	Z t W	—
11	— 3½	— 4	— 4	39	41	43	Z t W	—	—	Mist. Reg.
12	— 4	—	—	42	44	45	Z W	Z W	Z W	— —
13	— 3	— 3½	— 3½	42	40	42	Z	Z	Z	—
14	— 5½	—	— 3	38	40	41	Z t W	Z W	Z W	— *Betr.*
15	— 1½	— 0	29. 10	37	38	41	Z O	Z O	Z O	— *Reg.*
16	29. 8	29. 7	— 6¾	40	41	42	Z W	Z W	Z W	Reg. Mist.
17	— 6	— 5½	— 5¾	40	40	40	N t W	W	W	Buijig.
18	— 5½	—	— 5½	36	38	39	N W	N W	N W	— Mist.
19	— 3	— 1½	— 3	34	35	41	Z	Z	W	Sneeuw.
20	— 4	— 4½	— 6	39	42	41	Z W	W	—	Buij Held.
21	— 7	— 6	— 6½	41	43	47	—	Z W	Z W	Mist. Reg.
22	— 6	— 6½	—	46	50	50	—	W	W	Reg. Held.
23	— 8	— 8	— 6	46	46	46	N W	N W	N W	Held. Wolk.
24	— 3	— 2¾	— 3	43	42	40	W t N	W t N	W t N	Hag. Dond.
25	— 5½	— 6½	— 7	38	40	40	N	N	N	Buijig.
26	— 8	— 9	— 9½	38	40	39	Z O	O	O	Mist. Held.
27	— 10	— 10½	— 11	33	35	35	O	—	—	— —
28	— 11½	— 11½	— 10	32	33	34	O t N	O t N	O t N	Held. Betr.
29	— 6	— 4	— 1	36	37	35	N	N W	N W	Sn. Storm.
30	— 3	— 3	— 5	30	30	29	N t O	N t O	N t O	—
31	— 6½	— 7	— 7½	28	30	31	—	N W	—	—

Hoogste Barometer d. 30. 4
Laagste Barometer d. 29. 1 } middelb. d. 29. 8½
Hoogste Thermometer gr. 48.
Laagste Thermometer gr. 28. } middelb. gr. 38

I N-

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen betrekkelyk, in het Vyfde Deels Tweede Stuk.

ken

Een

INHOUD.

Op-

INHOUD.

Ge-

INHOUD.

Waar-

B E R I G T

VOOR DEN

B O E K B I N D E R.

Het Plaatje van de *Venus Vliegen-val*, te plaatsen tegen over bl. 108

